HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

Tercüme ve Şerhi

Prof. Dr.
İbrahim CANAN

HADİS ANSİKLOPEDİSİ

KÜTÜB-İ SİTTE

5. CİLT

AKÇAĞ

ZAMAN

KAPAK

Hamit YÜKSEK

DİZGİ VE MİZANPAJ

Salih KARAHAN

Said KASIM

TASHİH

Nurullah ERDOĞAN

YAYINCI

AKÇAĞ YAYINEVİ

BASKI

GRAPHISCHER GROSSBETRIEB PÖSSNECK GMBH

EIN MOHNDRUCK BETRIEB

FEZA GAZETECİLİK A.Ş.

Çobançesme Mah. Kalender Sok. No: 21

Yenibosna/İSTANBUL

Tel.: (0212) 551 14 77 - 652 33 50 (3 hat)

Fax: 652 24 23 Telex: 28 99 4

ONBİRİNCİ BÂB: FEVÂT, İHSAR VE FİDYE

★

ONİKİNCİ BÂB: MEKKE'YE GİRİŞ, KONAKLAMA VE ORADAN ÇIKIŞ ÂDÂBI

★

ONÜÇÜNCÜ BÂB: HACCDA NİYÂBET

★

ONDÖRDÜNCÜ BÂB: HACCLA İLGİLİ MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

★

ONBEŞİNCİ BÂB: HZ. PEYGAMBER'İN HACC VE UMRESİ

★

HUDUD BÖLÜMÜ

★

BİRİNCİ BÂB: İRTİDAD VE YOL KESME HADDİ

★

İKİNCİ BÂB: ZİNÂ HADDİ

★

ÜÇÜNCÜ BÂB: LİVATA (Homoseksüalite) VE HAYVANA TEMASIN HADDİ

★

DÖRDÜNCÜ BÂB: KAZF (İFTİRA) HADDİ

★

BEŞİNCİ BÂB: HADD-İ SİRKAT (HIRSIZLIK HADDİ)

★

ALTINCI BÂB: HADDÜ'L-HAMR

★

YEDİNCİ BÂB: HADDLERDE ŞEFAAT VE MÜSAMAHA HAKKINDA

★

HİDANE BÖLÜMÜ

HASEDLE İLGİLİ BÖLÜM

HIRS BÖLÜMÜ

HAYÂ BÖLÜMÜ

HULK (HUY) BÖLÜMÜ

KORKU BÖLÜMÜ

ÂLEMİN YARATILIŞI BÖLÜMÜ

HİLÂFET VE İMÂMETLE İLGİLİ BÖLÜM

BİRİNCİ BÂB: HİLAFET VE EMİRLİĞİN AHKÂMI

İKİNCİ BÂB: HÜLAFÂ-İ RAŞİDÎN VE ONLARIN SEÇİMLERİ

HUL' BÖLÜMÜ

DUA BÖLÜMÜ

★

BİRİNCİ BÂB: DUANIN ÂDÂBI

İKİNCİ BÂB: DUANIN KISIMLARI

ALTINCI FASIL
KURBAN KESMENİN YERİ VE ZAMANI

١٤٩٦ – عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ كانَ ذَبَحَ قَبْلَ الصَّلاةِ فَلْيَعِدْ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

1. (1496)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Namazdan önce kurban kesmiş olan (bilsin ki, kestiği kurban değildir, ailesine et takdim etmiştir), yeniden kessin!"* buyurdu." [Buhârî, Edâhî 1, 4, 12, Iydeyn 5, 23; Müslim, Edâhî 16, (1962); Nesâî, Iydeyn 30, (3, 193).]

AÇIKLAMA:

İslâm dini, mü'mine zaman mefhumunu, zamanlı iş yapma alışkanlığını kazandırmayı ve yapılan işlerin zamanla irtibatlı olarak kıymet kazanacağı fikrini vermeyi de gâye edinmiş ve bunun tahakkukunda ibadetleri vasıta kılmıştır. Beş vakit namazın, mekruh vakitler telâkkisinin bu çeşit gayesi de var. Kurban da bu meselede mühim bir vâsıtadır. Kurban namaz kılındıktan sonra kesilecektir, yarım saat hatta daha az bir zaman önce kesilecek olsa kesilen kurban değildir, kasaplık ettir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu tebliği yapınca Ebu Bürde "Ben kesmiştim" diyor. 1487 ve 1488 numaralı hadislerde de temas ettiğimiz üzere, Ebu Bürde'ye telâfi için ona mahsus olmak üzere oğlak kesmeye izin veriyor, fakat affetmiyor. Şunu bilmekte fayda var: Şeriatın teşrî döneminde, prensiplerin herkes tarafından yeterince duyulmamış ve hattâ anlaşılmamış olma durumları olabiliyordu. Bunun neticesi ortaya çıkan eksik, yanlış icraatları Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* suhûletle karşılıyordu. *Ebu Bürde*'ye de öyle davrandığını görmekteyiz.

1497 ٢- وعن البراء رضي الله عنه قال: [ذبح أبو بردة بن نيار رضي الله عنه قبل الصلاة فقال ﷺ أبدلها. فقال: يا رسول الله ﷺ ما عندي إلا جذعة هي خير من مسنة. قال: اجعلها مكانها ولن تجزي عن أحد بعدك]. أخرجه الخمسة.

2. (1497)- *Berâ* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ebu Bürde İbnu Niyâr (radıyallahu anh) namazdan önce kurbanını kesmişti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona:

"Kurbanını yenile!" dedi. Ebu Bürde:

"Ey Allah'ın Resûlü, benim sadece bir oğlağım var. Ancak nazarımda yıllanmış olandan daha kıymetlidir!" deyince:

"Öbürünün yerine bunu kurban et. Ancak oğlak senden sonra, kimseye kurban için yeterli olmayacak!" dedi." [Buharî, Edâhî 1, 8, 11, 12, Iydeyn 3, 5, 8, 10, 17, 23; Müslim, Edâhî 4, (1961); Tirmizî, Edâhî 12, (1508); Ebû Dâvud, Dahâya 5, (2800); Nesâî, Dahâyâ 17, (7, 222, 223).]

AÇIKLAMA'sı için 1487 ve 1488 numaralı hadislere bakın.

1498 ٣- وعن مالك. [أنه بلغه أن رسول الله ﷺ قال بمنى: هذا المنحر وكل منى منحر. وقال في العمرة: هذا المنحر يعني المروة، وكل فجاج مكة وطرقها منحر].

3. (1498)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mina'da şöyle demiştir: "İşte kurban kesilen yer. Mina'nın her tarafı kesim yeridir."

Umre sırasında da şöyle buyurmuştur: *"Burası kurban kesme yeridir."* "Burası" sözü ile Merve'yi kastedmiştir. Mekke'nin bütün geçit ve yolları kurban kesme yeridir." [Muvatta, Hacc 178, (1, 393); Ebu Dâvud, Menâsik 65, (1937); İbnu Mâce, Menâsik 73, (3048).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Mina'daki Menher'i, yani kurbanını kestiği yer cemre-i ûlâ'nın yanındadır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hacc kurbanlarının kesilebileceği yerleri tarif etmiş bulunmaktadır: Mina hududuna giren her yerde kesim yapılabilir, meşrudur. Günümüzde, kesim yerleri bu hudud dâhilinde belli bir nizama bağlanmıştır, buna uymak gerekir.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kâbe'ye sunulacak kurbanların (hedy) Merve'de, Mekke'nin her tarafında kesilebileceğini söylemiştir. Geçit diye tercüme ettiğimiz *fiâc, fecc*'in cem'idir. *Fecc,* iki dağ arasındaki geniş yol diye tarif edilir. Ancak bu yol tabiidir, insanlar tarafınan açılmış değildir. Mekke'nin dağlık bir arâzi üzerinde kurulduğu düşünülecek olursa hadis daha iyi anlaşılır. Şârihler: *"Evlere yakın olan yol ve geçitler kastedilmiştir. Uzak yerler menher olamaz"* derler.

1500 ٤- وعن نافع أن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [من نذر بدنة فإنه يقلدها بنعلين ويشعرها ثم ينحرها عند البيت أو بمنى يوم النحر ليس لها محل دون ذلك، ومن نذر جزوراً من الإبل والبقر فلينحرها حيث شاء].

4. (1499)- *Nafi'* (rahimehullah) anlatıyor: "Kim bir bedene kesmeye nezrederse, artık devesine alâmet olarak iki nalın takar, (hörgücünü kanatarak) nişan vurur, sonra da onu Beytullah'ın yanında veya Mina'da yevm-i nahrde (bayramın birinci günü) keser. Kurban için bir başka kesim yeri yoktur. Kim de deve veya sığırdan cezûr adamış ise onu dilediği yerde keser." [Muvatta, Hacc 182, (1, 394).]

AÇIKLAMA:

Kâbe'ye ihdâen nezredilen deveden kurbana hedy veya bedene dendiği için onun, Harem bölgesi dâhilinde kesilmesi gerekmektedir: Mekke'nin içi (Kâbe'nin yanı) veya Mina... Mina da Harem'den sayılır.

Kâbe'ye olmaksızın yapılan adak kurbanları da dinimizde caizdir. Kişi bunu nerede adamış ise adadığı yerde kesebilir. Bunları Harem dahilinde kesme şartı yoktur. Tabii ki Harem'de kesme yasağı da yok. Kısacası bunları kolayına gelen yerde keser. Hadiste geçen *cezûr*, aslında deve demektir, cem'i cüzür'dür. Bu rivayette cezûr, Kâbe'de kesmeye niyet edilmemiş olan *mutad* nezir kurbanı mânasında kullanılmıştır. Her seferinde kelimenin bu mânada kullanılmayacağı tabiidir.

Birinci Fasl'ın umumî bilgiler kısmında belirttiğimiz üzere hacc menâsikine bağlı olarak kesilecek kurbanlar *(hedy)* Harem dâhilinde kesilmesi vacibdir. Udhiye denen diğer kurbanlar her yerde kesilebilir.

1499 ٥- وعنه أيضاً أنّ ابن عمر قال: [الأضحى يومان بعد يوم النحر. قال مالك: وبلغني عن علي بن أبي طالب رضي الله عنه مثله]. أخرج الثلاثة مالك.

5. (1500)- Yine *Nâfi'*nin anlattığına göre İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) şu açıklamayı yapmıştır: "Kurban günleri, yevm-i nahr'den sonra iki gündür."

İmam Mâlik der ki: "Bana, bunun aynısı *Ali İbnu Ebî Tâlib* (radıyallahu anh)'den de ulaştı." [Muvatta, Dahâya 12, (2, 487).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis kurban kesilebilecek günleri açıklar. Bâzı selef büyükleri Kur'ân-ı Kerim'de geçen *eyyâmu ma'dudat* (Bakara 203) ile bu belirtilen günlerin kastedildiğini söylemiştir. İmam Mâlik, Ebû Hanife, Ahmed İbnu Hanbel ve ekser-i ulemânın görüşü budur. İmam Şâfiî ve bir cemaate göre ise, kurban günleri yevm-i nahire ilâveten arkadan gelen üç gündür. Şâfiî hazretleri bu hükme giderken İbnu Hibbân'dan gelen فِى كُلِّ اَيَّامِ التَّشْرِيْـــكِ ذَبْحٌ **"Eyyam-ı teşrikin hepsinde kurban caizdir"** hadisini esas almıştır.

Bu günlerin hepsinde hedy kurbanı caiz ise de yevm-i nahrde kesmek efdaldir.

Şunu da belirtelim ki, *İbnu Sîrîn* ve *Davud-ı Zâhirî*, "kurbanı yevm-i nahirde kesmek gerekir" diye hükmetmişlerdir.

YEDİNCİ FASIL

KESMENİN ÂDÂBI

1501 ١- عن جابر رضي الله عنه قال: [ذَبَحَ رسولُ اللهِ ﷺ يومَ النَّحرِ كَبْشَيْنِ أَقْرَنَيْنِ أَمْلَحَيْنِ مَوْجُوءَيْنِ. فَلَمَّا وَجَّهَهُمَا قَالَ: إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ عَلَى مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ. إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ. اللَّهُمَّ مِنْكَ وَلَكَ وَإِلَيْكَ. اللَّهُمَّ عَنْ مُحَمَّدٍ وَأُمَّتِهِ. بِسْمِ اللهِ وَاللهُ أَكْبَرُ ثُمَّ ذَبَحَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

«المَوجُوءُ» المَرْضُوضُ الخَصيتَيْنِ.

1. (1501)- Hz. Câbir (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yevm-i nahr'de alacalı, boynuzlu ve iğdiş edilmiş iki koç kesti. Koçları kesmek üzere (yatırıp kıbleye) yöneltince: **"Şüphesiz ki ben, bir muvahhid (Allah'ı bir tanıyıcı) olarak yüzümü o gökleri ve yeri yaratmış olan Allah'a yönelttim. Ben müşriklerden değilim" ve "Şüphesiz benim namazım da, menâsikim de, hayatım da, ölümüm de hiçbir ortağı olmayan, âlemlerin Rabbi Allah'ındır. Ben böylece emrolundum. Ben (bu ümmette) Müslüman olanların ilkiyim"** (En'âm 162) (âyetlerini okudu ve:)

"Ey Rabbim (bu kurban bize) sendendir, senin rızan için (kesiyoruz) ve sana (ulaşacak)tır. Ey Rabbim, Muhammed ve ümmetinden bunu kabul buyur. Bismillahi vallahu ekber!" deyip, sonra koçu kesti." [Ebu Dâvud, Dahâya 4, (2795); Tirmizî, Edâhî 21, (1520); İbnu Mâce, Edâhî 1, (3121).]

AÇIKLAMA:

1- Kurban keserken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın okuduğu

âyette geçen nüsük'ten murad kesilen kurbandır. Böyle olunca namaz ve kurban, âyet-i kerimede yan yana zikredilmiş olmaktadır, tıpkı Kevser sûresinde olduğu gibi: فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ **"Namaz kıl ve kurban kes."**

2- *Hattâbî,* "Bu rivayette, iğdiş edilmiş hayvanın kurban edilebileceğine delil vardır" dedikten sonra bâzı ehl-i ilmin: "İğdiş edilmiş hayvanı kurban etmek mekruhtur, çünkü uzvunda noksanlık vardır" şeklindeki mülâhazasını reddeder ve bunun, hayvanı kurban etmeye mâni bir kusur olmadığını söyler.

1502 ٢- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [شَهِدْتُ الْمُصَلَّى مَعَ رسول الله ﷺ فَلَمَّا قَضَى خُطْبَتَه نزل عن منبره وأُتِيَ بِكَبْشٍ فَذَبَحَهُ بِيَدِهِ وَقَالَ: بِسْمِ اللهِ وَاللهُ أَكْبَرُ. هَذَا عَنِّي وعن من لم يضح من أُمَّتِي]. أخرجه الترمذي.

2. (1502)- Yine *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhıssalâtu vesselâm)*'le musallâda hazır bulundum. Hutbesini tamamlayınca minberinden indi. Kurbanlık koçuna gelip kendi eliyle kesti. Keserken: **"Bismillahi vallahu ekber. Bu benim adıma ve ümmetimden kurban kesmeyenlerin adınadır!"** dedi." [Tirmizî, Edâhî 22, (1522).]

1503 ٣- وعن عَرَفَة بن الحارث الكندي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [شَهِدْتُ رسولَ الله ﷺ في حَجَّةِ الْوَدَاعِ وأُتِيَ بِالْبُدْنِ فَقَالَ: ادْعُوا لي أَبَا الْحَسَنِ. فَدُعِيَ لَهُ عَلِيٌّ فَقَالَ: خُذْ بِأَسْفَلِ الْحَرْبَةِ فَفَعَلَ، وَأَخَذَ ﷺ بِأَعْلَاهَا ثُمَّ طَعَنَا بِهَا الْبُدْنَ وَهِيَ مَعْقُولَةُ الْيُسْرَى قَائِمَةٌ عَلَى مَا بَقِيَ مِنْ قَوَائِمِهَا فَلَمَّا نَحَرَ الْبُدْنَ ووجبت جنوبها قال: مَنْ شَاءَ اقْتَطَعَ وَذَلِكَ يَوْمُ النَّحْرِ بِمِنًى، فَلَمَّا فَرَغَ رَكِبَ بَغْلَتَهُ وَأَرْدَفَ عَلِيًّا رَضِيَ اللهُ عَنْهُ] أخرجه أبو داود.

3. (1503)- *Ğarafe İbnu'l-Hâris el-Kindî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Vedâ haccında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a şâhid oldum. Kendisine (kesmesi için) bir deve getirilmişti.

"Bana Ebu'l-Hasan'ı çağırın!" dedi. Hz. Ali (radıyallahu anh) çağırıldı.

"Harbenin aşağısından tut!" dedi. Hz. Ali tuttu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da yukarısından yakaladı. İkisi birden deveye dürttüler. Deve sol ön ayağından bağlıydı. Diğer ayaklarının üstünde ayakta duruyordu. Deveyi kesip yere yıkınca:

"İsteyen parça alsın!" dedi. Bu müşâhedem Mina'da yevm-i nahrde idi.

Kesim işinden boşalınca, katırına bindi. Hz. Ali (radıyallahu anh)'yi de terkisine aldı."[Ebu Dâvud, Menâsik 19, 1766.]

1504 ٤- وفي رواية له عن عبدالله بن قُرْطٍ. [فَلَمَّا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا قال: مَنْ شَاءَ اقْتَطَعَ].

« وجَبَتْ جُنُوبُهَا » أى سقطت الأرض.

4. (1504)- Yine *Tirmizî*'nin Abdullah İbnu Gurt'tan kaydettiği rivayette şöyle denir: "...Hayvan yere yıkılınca:

"Dileyen parça alsın!" buyurdu." [Ebu Dâvud, Menâsik 19, (1765).]

1505 ٥- وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [نَحَرَ رسولُ الله ﷺ ثَلاَثِينَ بَدَنَةً بِيَدِهِ ثُمَّ أَمَرَنِي فَنَحَرْتُ سَائِرَهَا وَكَانَتْ سَبْعِينَ]. أخرجه مالك وأبو داود.

5. (1505)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* elleriyle otuz deve kesti. Geri kalanı da bana söyledi, ben kestim. Bunlar yetmiş tâneydi." [Muvatta, Hacc 181, (1, 394); Ebu Dâvud, Menâsik 19, (1764).]

1506 ٦- وعن أبى مـوسى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّهُ أَمَرَ بَنَاتِهِ أَنْ يُضَحِّينَ بِأَيْدِيهِنَّ، وَيَوْضَعَ الْقَدَمُ عَلَى صَفْحَةِ الذَّبِيحَةِ وَالتَّكْبِيرِ وَالتَّسْمِيَةِ عِنْدَ الذَّبْحِ]. أخرجه رزين. قلت: وعَلَّقه البخارى، والله أعلم.

6. (1506)- *Hz. Ebu Musa* (radıyallahu anh)'dan rivayet edildiğine göre: *"Kızlarına, kurbanlarını kendi elleriyle kesmelerini, ayağını kurbanın boynuna basmayı, keserken tekbir getirip besmele çekmeyi tenbih etmiştir."* Rezîn, ilâvesidir. Buharî, senetsiz olarak bab başlığında kaydetmiştir. (Edâhî 10).]

AÇIKLAMA:

1- Bu son rivayet öncekileri te'yiden, kişinin kurbanını kendi eliyle kesmesinin müstehab olduğunu göstermektedir. Rivayetlerdeki emir vücuba değil, istihbaba hamledilmiştir.

2- İbnu't-Tîn: "Bu rivayet, kadınların da kurbanlarını kendilerinin kesmesini câiz olduğunu ifade eder" demiştir. İmam Mâlik'ten bunun mekruh olduğuna dair bir fetvası rivayet edilmiştir. İmam Şâfiî de kadı-

nın, birisine vekâlet vererek kestirmesini, kesme işine kendisinin mübâşeret etmemesini tavsiye etmiştir. Rivayetler, Ümmühâtu'l-mü'minîn'in kurbanlarını, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kestiğini ifade etmektedir. Buhârî'de وَضَحَّى رَسُولُ اللهِ ﷺ عَنْ نِسَائِهِ بِالْبَقَرِ "...Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zevceleri adına bir sığır kesti" Müslim'de de Hz. Câbir: نَحَرَ النَّبِيُّ ﷺ عَنْ نِسَائِهِ بَقَرَةً فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Veda haccında hanımları için bir sığır kesti" der.

SEKİZİNCİ FASIL

KURBANDAN YEMEYE DAİR

1507 ١- عن جابر رضي الله عنه قال: [كُنَّا لاَ نأكُلُ مِنْ لُحُومِ بُدْنِنَا فَوْقَ ثَلاثٍ فَأَرْخَصَ لَنَا ﷺ فقَالَ: كُلُوا وتَزَوَّدُوا].

زاد في رواية مسلم: وادَّخِرُوا. أخرجه الثلاثة والنسائي.

1. (1507)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz kurbanlarımızın etinden üç günden fazla yemezdik. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize ruhsat tanıdı ve:

"Yiyin ve azıklanın da!" buyurdu." [Buhârî, Hacc 124, Cihâd 123, Et'ime 27 Edâhî 16; Müslim, Edâhî 29, (1972); Nesâî, Edâhî 36, (7, 233).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kurban etlerinin yenilmesi ile ilgili, bidayetlerde konan bir tahdidin bilâhere neshedildiğini göstermektedir.

Müteakiben kaydedilecek iki rivayet bu bahse açıklık getirecektir.

1508 ٢- وعن عابس بن ربيعة قال: [قُلْتُ لعائشة رضي الله عنها: أنهىٰ رسولُ الله ﷺ أنْ تُؤكَلَ لُحُومُ الأضَاحِي فَوْقَ ثَلاثٍ؟ قَالَتْ: إنَّمَا فعلَهُ في عَامٍ جَاعَ فِيـــه النَّاسُ فَأَرَادَ أنْ يُطْعِمَ الغَنِيُّ الْفَقِيـــرَ، وإنْ كُنَّا لَنَرفَعُ الْكُرَاعَ فَنأكُلُه بَعْدَ خَمْسَ عشرةَ لَيلَةً. قُلْتُ: وَمَا اضْطَرَّكُمْ إلى ذلكَ فَضَحِكَتْ وَقالتْ: مَا شَبِعَ آلُ مُحَمَّدٍ مِنْ خُبْزٍ مَأْدُومٍ ثَلاثَةَ أيَّامٍ حَتَّى لَحِقَ بِاللهِ تَعالى]. أخرجه الستة.

2. (1508)- *Âbis İbnu Rebîa* anlatıyor: "Hz.Aişe'ye: "Resûlullah *(aley-*

hissalâtu vesselâm) kurbanların etlerinden üç günden fazla yenilmesini yasakladı mı?" diye sordum.

"Evet, fakat bunu insanların (kıtlık çekip) acıktığı yılda yaptı. Böylece zenginlerin fakirleri doyurmasını arzu etmişti. Biz koyunun paçasını kaldırıp, on beş gece sonra yiyorduk" dedi. Ben:

"Sizi buna mecbur eden şey ne idi!" deyince güldü ve:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Allah'a kavuşuncaya kadar, Muhammed âilesi üç gün üst üste doyuncaya kadar katıkla ekmek yememiştir" dedi." [Buhârî, Et'ime 27, Edâhî 16; Müslim,Edâhî 28, (1971); Muvatta, Edâhî 5; Tirmizî, Edâhî 14, (1511); Ebu Dâvud, Edâhî 10, (2812); Nesâî, Edâhî 37, (7, 235, 236).]

1509 ٣- وعن نُبَيْشَةَ رضي الله عنه قال: [قال النَّبِيُّ ﷺ . إنَّا كُنَّا نَهَيْناكُمْ عَنْ لُحُومِهَا أنْ تَأكُلُوهَا فَوقَ ثَلاثٍ لِكَيْ تَسَعَكُمْ فَقَدْ جاءَ اللهُ تَعـــالى بِالسَّعَةِ. فَكُلُوا وادَّخِرُوا وائْتَجِرُوا. ألاَ وإنَّ هذِهِ الأيَّامَ أيَّامُ أكْلٍ وشُرْبٍ وذِكْرٍ للهِ تعالى]. أخرجه أبو داود.

«ائْتَجِرُوا» اطلبوا الأجر.

3. (1509)- *Nübeyşe* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Biz sizleri, kurbanların etinden üç günden fazla yemenizi, birçoğunuza kurban eti ulaşsın diye yasaklamıştık. Şimdi, Allah Teâla bolluk verdi. Artık yiyin, biriktirin ve ücret isteyin. Haberiniz olsun, bu bayram günleri yemek, içmek ve zikir günleridir."* [Ebu Dâvud, Edâhî 10, (2813); İbnu Mâce, Edâhî 16 (3160).]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen hadislerden anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, İslâm'ın bidayetinde çekilen umumî maddî sıkıntı sebebiyle bazı tedbirler alma ihtiyacı duymuştur. Bunlardan biri, kurban etlerini üç günden fazla evlerde saklamamaktı. Darlık geçtikten sonra bu yasak kaldırılmış, kurban etinden yemek, yol azığı yapmak, biriktirip uzun müddet beklemek serbest bırakılmıştır.

Bu mevzu üzerine Müslim'in bir rivayeti daha açık bilgi sunmaktadır:

Ebû Saîdi'l-Hudrî(radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sizden kim kurban keserse, sakın üç geceden sonra evinde ondan bir miktar olduğu halde sabahlamasın" buyurmuştu. Ertesi yıl olunca Ashab:

"Ey Allah'ın Resûlü! Yine geçen yıl yaptığımız gibi mi yapacağız?" diye sordu. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Hayır! o, öyle bir seneydi ki, o zaman herkes sıkıntı çekiyordu. Ben de (kurban etlerinin) herkese ulaşmasını istemiştim" buyurdu."

Kadı İyaz şu açıklamayı sunar: "Ulemâ bu hadislerle amel hususunda ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmına göre, kurban etinin üzerinden üç gün geçtikten sonra artık ondan yenmemelidir." Bu hadislerin ifade ettiği haram hükmü bâkidir.

Cumhur'a göre nehiy tamamen mensuhtur, kurban eti üç günden sonra da yenilebilir ve herhangi bir zaman kaydı da konamaz.

Bazı âlimler: "İlk yasak da tahrim ifade etmezdi, kerâhet ifâde ediyordu. Şimdi de kerâhet mânası devam etmektedir" demiştir. Bir illete binâen konan yasak, illetin kalkmasıyla kaldırılmış ise de, illet tekrar zuhur etse, yasağın da aynen geri geleceğini söyleyen âlimler de olmuştur. Hz. Ali ve Abdullah İbnu Ömer böyle anlatıyorlardı. İbnu Ömer (radıyallahu anh)'in kurban etini, hayatı boyunca üç günden fazla yemediği rivâyet edilir.

İbnu Mes'ud'dan yapılan bir rivayate göre kurban eti üçe ayrılmalıdır. Biri yenilir, bir tasadduk edilir, biri de hediye edilir. İmam-ı Âzam, İmam Şâfiî, İmam Ahmed ve İshâk İbnu Râhuye bununla ameli esas almışlardır. Sevrî: "Kurban etinin ekserisi tasadduk edilmelidir" demiştir.

Adak kurbanının etinden, adak sâhibi yiyemez. Adamın fakir veya zenginliği bunda rol oynamaz. Dört mezhep bu meselede ittifak eder. Ahmed İbnu Hanbel'den gelen bir rivayete göre yiyebilir.

Normal kurbanın etinden sahibinin yemesi müstehabtır. Zahirîlere göre vâcibtir.

DOKUZUNCU FASIL

HELÂK OLAN KURBANLIK HAKKINDA

1510 ١- عن ناجية الخزاعي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [بَعَثَ رسولُ اللهِ ﷺ معي هَدْيَهُ مِنَ المَدِينَةِ. فَقُلْتُ: كَيْفَ أَصْنَعُ بِمَا عَطِبَ مِنْهَا؟ قَالَ: انْحَرْهَا ثُمَّ اغْمِسْ نَعْلَهَا فِي دَمِهَا ثُمَّ خَلِّ بَيْنَهَا وَبَيْنَ النَّاسِ يَأْكُلُونَهَا]. أخرجه الأربعة إلا النسائي.

1. (1510)- *Nâciye el-Huzâî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hedy'ini Medine'den benimle gönderdi. Ben:

"Bunlardan yolda helak olan çıkarsa ben ne yapacağım?" diye sordum.

"Hemen kesersin, nalınını kanına batırırsın, sonra onunla insanlar arasından çekilirsin, yerler" dedi." [Muvatta, Hacc 148, (1, 380); Tirmizî, Hacc 72, (910); Ebu Dâvud, Menâsik 19, (1762); İbnu Mâce, Menâsik 101, (3105).]

AÇIKLAMA:

1- Atab عطب helak olmak demektir. Hadiste hayvanın yolculuk, musibet gibi durumlar sebebiyle hedefe varamayacak hale gelmesi, ölme noktasına dayanmasıdır. Bunun hemen kesilmesi gerekir. Ancak hedy (Kâbe'ye bağışlanan kurbanın eti) sâhibine ve onu götürmekte olanlara haram olduğu için, yolda helâk olursa kesilip bırakılır. Takısı kanına bulanıp üzerine konur. Tâ ki yoldan geçenler bunun hedy olduğnu bilsinler ve ondan zenginler değil, ihtiyaç sahipleri istifâde etsin.

"İnsanlarla onun arasından çekil" tâbiri, ihtiyaç sahiplerinin hedy'den istifade edebileceğini ifade eder.

2- *Muvatta'da*ki rivayette helâk olan kurbanlığın *"takısını kanının içine at!"* buyurulmuştur. Mamafih nalınla takı aynı şeydir. Zîra kur-

banlığın boynuna nişanlamak üzere nalın vs. takılır. Müslim'de İbnu Abbâs'tan gelen bir rivayette helâk hâlinde, *"sen ve arkadaşların yemeyin"* buyurulmuştur. Bu yasaktan maksadın, himaye işinde gevşeklik yapmasını, kesilmesini gerektiren şartlar tam olarak tahakkuk etmeden kesmesini önlemek olduğu belirtilmiştir. Bu hadisin tam anlaşılması için Onuncu Bab'ın Birinci Faslında açıklanan hedy ve udhiye arasındaki farkın bilinmesi gerekir.

Kadı İyâz der ki: "Nafile olan hedy kurbanı helâk olursa onun etinden ne sahibi, ne sevkedeni, ne sevkedenin arkadaşları yiyemez, çünkü hadisin hükmü budur." Tîbî merhum, arkadaşlar kelimesinin mutlak oluşuna bakarak "zengin de yiyemez, fakir de" der. Bu meselede Cumhur'un hükmü de böyledir. Ancak vacib olan hedy yolda helâk olsa, kesildiği takdirde sahibi yiyebilir, zengin de yiyebilir. Çünkü sâhibi onu, zimmetinde olduğu için tazmin edecektir.

"Nafile hedy"den murad nezr kurbanıdır. Bilindiği üzere nezr kurbanından nezreden yiyemez. Vâcib olan, hacc-ı kıran ve hacc-ı temettuda kesilmesi gereken kurbandır. Hanefî mezhebine göre bu, şükür kurbanıdır, kesen etinden yer. Bu kurban önceden zâyi de olsa, yerine bir yenisi alınıp kesilmelidir.

١٥١١ ٢- وعن ابن المسيب أنه قال: [مَنْ سَاقَ بَدَنَةً تَطَوُّعًا فَعَطِبَتْ فَنَحَرَهَا ثُمَّ خَلَّى بَيْنَهَا وَبَيْنَ النَّاسِ يَأْكُلُونَهَا فَلَيْسَ عَلَيْهِ شَيْءٌ. وَإِنْ أَكَلَهَا أَوْ أَمَرَ مَنْ يَأْكُلُ مِنْهَا غَرِمَهَا].

2. (1511)- *İbnu'l-Müseyyeb* der ki: "Nafile olarak sevkedilen bir deve yolda helâk olsa ve hemen kesilerek halka terkedilse, halk da bunu yese, bu nafile kurbanın sahibine bir şey gerekmez. Kendisi yese veya ondan yiyene emretse borçlanır." [Muvatta, Hacc 149, (1, 381).]

AÇIKLAMA:

Hacı kâfilesinin hacc mahalline sevketmekte olduğu kurbanlara esas itibariyle hedy denir. Bunların yol esnasında, hemen kesilmesini gerektiren bir durumla karşılaşmaları halinde kesilip, hedy olduğunu gösteren işâretinin üzerine bırakılıp, yolda terkedilmesi emredilmektedir. Böyle bir hayvanın etinden sadece hedy sahibi veya hedyi bir başkası adına sevkeden kimsenin değil, kafileye dahil fakir, zengin herkesin istifadeden menedilmesinin sebebini Nevevî şöyle açıklar:

"Bu, kafile mensuplarının hedyi (yemek için), helâk olmaya zemin hazırlamalarından korkulduğu içindir. Bu hal (maalesef) bütün kâfilelerde görülen bir durumdur. Bu durumda, bütün kafile mensuplarına, onun etini yemenin câiz olmadığının teşrî edilmesi gerekir. Ancak: "Onun terki demek, vahşî hayvandan yem olması demektir, bu ise malın zâyi olmasıdır, israftır" diye bir itiraz mümkündür. Bu itiraza cevabımız şudur: Burada malın zâyi olması diye bir şey yoktur. Zîra, gâlib âdet şudur: Çöllerde yaşayanlar hacıların konaklama yerlerini tâkip ederler, onların bıraktıklarını, terkedip attıklarını toplarlar. Ayrıca, hacc mevsiminde hacı kafilesi birbirlerini takip ederler, birinin peşinden bir başkası orada konaklar..."

Nevevî: "Arkadan gelen kafilenin zenginlerinin de bundan yememesi gerekir. Çünkü hedy kurbanı mutlak olarak fakirlere hastır, fakir dışındakilerin ondan yemeleri kesinlikle caiz değildir" der.

Aliyyu'l-Kârî, nafile hedy mahalline varınca yani Harem dahilinde kesilince hem sâhibine hem de zengine helâl olur der ve onun mahalline varmazdan önce (yolda) kesilmesi halinde haram olacağını tasrih eder.

١٥١٢ ٣- وعن ابن عمر رضي الله عنهما أنه قال: [مَنْ أَهْدَى بَدَنَةً ثُمَّ ضَلَّتْ أَوْ مَاتَتْ فَإِنَّهَا إِنْ كَانَتْ نَذْرًا أَبْدَلَهَا، وَإِنْ كَانَتْ تَطَوُّعًا فَإِنْ شَاءَ أَبْدَلَهَا وَإِنْ شَاءَ تَرَكَهَا]. أخرجهما مالك.

3. (1512)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) der ki: "Kim Kâbe'ye bir deve ihda eder, sonra (daha mahalline ulaşıp; kesilmeden) kaybederse veya hayvan ölürse, şâyet bu bir nezir idiyse, yerine yenisini alır. Nezir değil de tetavvu idiyse, dilerse yeniler, dilerse terkeder." [Muvatta, Hacc 150, (1, 138).]

Nezir, ferdin belli bir şarta bağlı olarak kendisine borç kıldığı kurbandır. O şart yerine geldi mi borç kesinleşir, yerine getirilmesi vacib olur. "Şu hastalıktan iyi olursam Kâbe'de bir kurban keseceğim" diyerek adakta bulunan kimse, sıhhate kavuştuğu takdirde onun bir koyun kesmesi ona vâcib olur. İşte bu şekilde nezredilen bir hedy kaybolursa bunun yerine yenisinin alınması gerekir. Herhangi bir şarta bağlı olmaksızın sırf sevaba nâil olmak düşüncesiyle Kâbe'de bir kurban kesmeye niyet edilmişse bu bir tetavvudur, nâfile bir kurbandır. *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) böyle bir kurban hedefe varmadan kaybolursa sâhibi dilerse yeniler, dilemezse, kurbanı kesmekten vazgeçer diyor.

ONUNCU FASIL

KURBANLIK DEVEYE BİNMEK

1513 ١- عن أبي هريرة رضي الله عنه. [أن النَّبيَّ ﷺ رأى رجُلاً يسُوقُ بدَنَةً فقَالَ: ارْكَبْهَا. فقَالَ: إنَّهَا بدَنَةٌ. فقَالَ: ارْكَبْهَا. فقَالَ إنَّهَا بدَنَةٌ. فقَالَ ارْكَبْهَا ويلَكَ، في الثَّانيَةِ أوْ في الثَّالثَةِ]. أخرجه الستة إلا الترمذى عن أبي هريرة.

وللخمسة إلا أبا داود عن أنس بمعناه.

زاد في رواية للبخارى عن أبي هريرة: فلَقَدْ رأيتُهُ ركِبَهَا وهُوَ يُسَايِرُ النَّبيَّ ﷺ والنَّعْلُ في عُنُقِهَا.

1. (1513)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir deve sevkeden birisini görmüştü ki:

"Binsene ona!" dedi. Adam:

"O kurbanlıktır!" dediyse de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* emrini tekrarladı:

"Bin ona!" Adam tekrar:

"O kurbanlıktır" diye haykırdı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bin ona" diye tekrarladı ve ikinci veya üçüncü seferde:

"Yazıklar olsun sana!" diye ilâvede bulundu." [Buhârî, Hacc 103, 112, Vesâya 12, Edeb 95, Müslim, Hacc 371, (1322); Muvatta, Hacc 139, (1, 337); Ebu Dâvud, Menâsik 18, (1760); Nesâî, Hacc 74, (5, 176); İbnu Mâce, Menâsik 100, (3103).]

Buhârî'nin bir rivayetinde, Ebu Hüreyre'den naklen şu ziyade vardı: "(Râvi) der ki: "Ben o adamı, deveye binmiş Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la beraber yürürken gördüm, devenin boynunda nalın takılı idi."

AÇIKLAMA:

1- *Büdn* (büdün de okunmuştur) lügat olarak deve demek ise de şer'î ıstılahta sığır da aynı hükme tabi olduğu için deve ve sığır her ikisine de büdn denmiştir.

2- Kurbanlık develerle ilgili âyette:

والبدن جعلناها لكم من شعائر الله لكم فيها خير فاذكروا اسم الله عليها

"Biz kurbanlık develeri de sizin için Allah'ın şeâirinden kıldık, onlarda sizin için hayır vardır..." (Hacc 36) âyetinde geçen لكم فيها خير "Onlarda sizin için hayır vardır" ibâresindeki "hayır" mutlak oduğu için bir kısım âlimler, kurbanlık deveden, binmek, sütünü sağmak gibi yollarla da istifade etmenin caiz olduğu hükmünü çıkar-mışlardır. Yukarıda kaydedilen rivayette de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kurbanlık deveye binmesi için deve sahibini ikaz etmekte, ısrar etmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın devenin ne çeşit bir kurbanlık olduğunu sormadan "Bin ona!" diye ısrar etmesinden her çeşit kurbanlığa, yani vâcib nev'ine de girse tetavvu nev'ine de girse, binilebileceği hükmü çıkarılmıştır.

Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde gelen bir rivayette de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Hedy'e (hacc kurbanına) binilebilir mi?" diye sorulunca: لاَ بأْسَ بِهِ "Beis yok, binilebilir" diye cevap vermiştir.

Netice olarak: "Bir kısım âlimler (Urve, Ahmed, İshak, ehl-i zâhir) mutlak olarak kurbanlığa binmenin cevazına hükmeder. Ancak Cumhur (Ebu Hanife, Malik, Şâfiî ve ekseri fukahâ) ihtiyaçla kayıtlarlar. Bunlara göre, ihtiyaç olmadan binmek nassa muhaliftir, mekruhtur. Hanefîlerden *Hidâye* sâhibi, cevazı "ızdırâr"la kayıtlamıştır. Bunların hücceti İbnu Ebî Şeybe'de kaydedilen şu hadistir: لاَ يَرْكَبُ الْهَدْىَ إِلاَّ مَنْ لاَ يَجِدُ مِنْهُ بُدًّا "Hedye (kurbanlığa), başka çare bulamayıp mecbur kalandan başkası binmesin." Burada zarurete binâen câiz olunca, zaruretin kalkmasıyla binmenin de cevazı kalkacak demektir. Meselâ yorgunluktan binen, dinlenir dinlenmez iner. Müslim'de de gelen ve müteakiben kaydedeceğimiz (1514) şu meâldeki hadis de bunu te'yid eder: "Kurbanlığa, mecbur kaldıysan ma'ruf üzere bin. Bir başka sırt bulunca da in." Şu hal-de bu hadis de bir başka imkân bulunca kurbanlığı terketmeyi âmirdir.

1514 ٢ – وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ رُكُوبِ الْهَدْىِ فَقَالَ: سَمِعْتُ رسولَ

اللهِ ﷺ يَقُولُ: ارْكَبْهَا بِالْمَعْرُوفِ إِذَا أُلْجِئْتَ إِلَيْهَا حَتَّى تَجِدَ ظَهْراً]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

2. (1514)- Hz. Câbir (radıyallahu anh)'e; kurbanlığa binme hususunda sorulmuştu, şu cevabı verdi: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim şöyle demişti: "Kurbanlığa, mecbur kaldıysan ma'ruf üzere bin. Bir başka sırt (binek) bulunca da in." [Müslim, Hacc 375, (1324); Ebu Dâvud, Menâsik 18, (1761); Nesâî, Hacc 76, (5, 177).]

ON BİRİNCİ FASIL

KÂBE'YE KURBAN HEDİYE EDEN MUKÎM İHRAM GİYER Mİ?

1515 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُهْدِي مِنَ الْمَدِينَةِ فَأَفْتِلُ قَلَائِدَ هَدْيِهِ وَلَا يَجْتَنِبُ شَيْئًا مِمَّا يَجْتَنِبُ الْمُحْرِمُ]. أخرجه الستة.

1. (1515)- *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Medine'de iken Kâbe'ye kurban sunar, ben de kurbanının boynuna takılacak nişanlarını hazırlardım. Bu sırada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ihramlıların sakındığı yasaklardan sakınmazdı." [Buhârî, Hacc 110, Edâhî 15; Müslim 359, (1321); Muvatta, Hacc 51, (1, 340); Tirmizî, Hacc 69 (908); Ebu Dâvud, Menâsik 17, (1757, 1758, 1759); Nesâî, Hacc 65, 66, 67, 68, 69, 72, (5, 171, 173); İbnu Mâce, Menâsik 94, (3094).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kendisi Medine'de olduğu halde, Beytullah'a kurban (hedy) ettiğini gösterir. Bunu, Veda haccından önce, 9. hicrî yılda *Hz. Ebu Bekir* (radıyallahu anh)'le gönderdiği kabul edilir.

2- *Hz. Aişe,* Mekke'ye hedy göndermiş olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ihrama girmediğini belirtmek istiyor.

3- *Nevevî:* "Bu hadis, hacca gitmese bile, kişinin Mekke'de kesilmek üzere kurbanlık göndermesinin müstehab olduğunu, hedy gönderene ihrama girmek gerekmeyeceğini göstermektedir" der ve bunda ulemânın kâhir ekseriyetinin ittifak ettiğini belirtir. Sadece *İbnu Abbâs, İbnu Ömer* (radıyallahu anhüm) ile *Atâ* ve *Said İbnu Cübeyr* (rahimehumallah)'in böyle bir davranışta bulunan kimsenin, ihram giymeksizin ihram yasaklarından kaçınması gerektiğini söyledikleri rivayet edilmiştir.

Bu mevzuda asıl olan, *Hz. Aişe*'nin hadisini esas alan Cumhur'un görüşüdür. Esasen, başka rivayetlerde teferruatlı olarak belirtildiği üzere *Hz. Aişe* (radıyallahu anhâ)'yi bu açıklamayı yapmaya zorlayan şey, kendisine bir kısım sahabelerin Mekke'ye hedy gönderenlerin, gönderdiği kurban kesilinceye kadar hacıya haram olan dikişli elbise giymek, traş olmak gibi bütün yasaklara riâyet etmesi gerektiğine dâir verdiği fetvaların intikal etmiş olmasıdır. O bu fetvaları duyunca, yukarıda kaydettiğimiz açıklamayı yapar. *Muvatta*'da gelen rivayet, bu meselede Hz. Aişe'yi konuşmaya sevkeden fetvanın İbnu Abbâs'a ait olduğunu belirtir.

1516 ٢- وعن جابر رضي الله عنه. [أنهم إذا كانوا حاضرين مع رسول الله ﷺ بالمدينة بعث الهدى: فمن شاء أحرم ومن شاء ترك]. أخرجه النسائي.

2. (1516)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh)'in anlattığına göre: "Ashab'tan Medine'de Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile kalanlardan bir kısmı Kâbe'ye kurbanlıklar göndermiş, bunlardan dileyen ihrama girmiş, dileyen de girmemiştir." [Nesâî, Hacc 71, (5, 174).]

1517 ٣- وعن ربيعة بن عبدالله بن الهُدَيْر. [أنه رأى رجلاً متجرداً بالعراق فسأل عنه؟ فقيل أمر بهديه أن يقلد فلذلك تجرد. قال: فلقيت عبد الله ابن الزبير فذكرت له ذلك. فقال: بدعة ورب الكعبة]. أخرجه مالك.

«البدعة» في الشرع: كل مالا يوافق السنة.

3. (1517)- *Rebîa İbnu Abdillah İbni'l-Hüdeyr*'in anlattığına göre: "Irak'ta elbiseden soyunmuş bir adam görür ve sebebini sorar. Kendisine, bu adamın Kâbe'ye kurbanlık gönderdiği, bu sebeple elbiseleri attığı belirtilir.

Rebîâ der ki: "Sonra ben Abdullah İbnu Zübeyr'le karşılaştım ve bu durumu ona anlattım. Bana:

"Kâbe'nin Rabbine kasem olsun bu bid'attır" dedi." [Muvatta, Hacc 53, (1, 341).]

AÇIKLAMA:

Zürkânî, Rebîa'nın gördüğü ihramlı şahsın *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) olduğunu belirtir. Çünkü *İbnu Ebî Şeybe*'nin bir rivayetine göre, *İbnu Abbâs*'ı, Hz. Ali zamanında, Basra vâlisi iken elbisesiz olarak

Basra'da görenler olmuştur. *Abdullah İbnu Zübeyr* (radıyallahu anhümâ) o mevzuyu teyzesi olan *Hz. Aişe*'nin sözüne dayanarak kesin bir dille, yeminle ifadeye dökmekte ve kurbanlık gönderen kimsenin kendine ihram yasakları tatbik etmesine bid'at demektedir. *Zürkânî*'ye göre: *"İbnu'z-Zübeyr* (radıyallahu anhümâ)'in bu hususu kesin bir şekilde bilmeden yemin etmesi câiz olmadığına göre, bu davranışın sünnete muhalif olduğunu *Hz. Aişe*'den öğrenmiştir. *İbnu Abbâs* da kıyasa dayanmış olmalı, ancak sünnet varken kıyas yapılmaz."

Bid'atın, sünnete muhalif olan amel ve düşünceler olduğunu daha önce açıklamıştık.

ON İKİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

1519 ١- عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [إذا نُتِجَتِ البدنةُ فليحمل ولدُها حتّى ينحر معها، فإن لم يوجد له محمل حُمِل على أُمّه]. أخرجه مالك.

1. (1518)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Bedene (yolda) doğuracak olursa, yavrusu da götürülüp annesiyle birlikte kesilir. Yavruyu taşıyacak bir mahmel (taşıyıcı) bulunmazsa annesine yükletilir." [Muvatta, Hacc 143, (1, 378).]

AÇIKLAMA:

Bedene, aslında deve demek ise de şer'î ıstılahta kurban olarak ayrılan büyük baş hayvan demektir: Deve ve sığır gibi. Şu halde Kâbe'ye sevkedilirken yolda doğuracak olsa, yavrusunun, kesim mahalline kadar nakledilerek, annesiyle birlikte kesilmesi gerekir. Hadis, yavruya öncelikle bir başka taşıyıcı aramak gerektiğini ihtar etmektedir. Çünkü *"Eğer onun yükleneceği, uygun bir mahmel (taşıyıcı) bulamazsanız, annesine yükleyin"* buyuruyor. Daha önce belirtildiği üzere (1513, 1514), kurbanlığın, şerefi ve hürmeti sebebiyle imkân nisbetinde onun binme, yükleme gibi işlerde kullanılmaması gerekir.

Böyle yavrusu olan bir kurbanlığın sütünden mecbur kalınırsa, yavrusundan artan kısmından istifade edilebilir. Normal şartlarda o sütten de istifade etmemek evlâdır.

1520 ٢- وعنه أيضاً. [أنَّ عمر رَضِيَ اللهُ عنه أهدى نجيباً فأُعطِي بها ثلاثمائة دينارٍ فسأل رسولَ الله ﷺ فقال: إنّي أهديتُ نجيباً فأعطيتُ بها ثلاثمائة دينارٍ أفأبيعُها

وأشتري بها بدنا؟ فقال: لا إنحرها إياها].

2. (1519)- Yine *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in anlattığına göre: "Babası Hz.Ömer, necib (denen çok muteber cinsten bir deveyi) Kâbe'ye kurban olarak bağışlamıştı. (O ara necibe) üç yüz dinar verdiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gidip sordu:

"Ben necibi Kâbe'ye bağışlamıştım. Bu ara bazıları gelip üç yüz dinar verip satın almak istediler. Bunu satıp yerine bir başka deve alayım mı?"

"Hayır, dedi. *Başkasını değil, onu keseceksin!"* [Ebu Dâvud, Menâsik 16, (1756).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste bir hayvanı kurbanlık olarak ta'yin ettikten sonra bunu bir başka hayvanla değiştirmenin caiz olup olmayacağı meselesine giren bir vak'a mevzubahistir.

Hadis, kurbanlığın misli ve hatta daha efdali ile de olsa değiştirilemeyeceğini ifade etmektedir.

2- Necib, devenin adı değildir, cinsini bildirmektedir. Aslında, her hayvanın en iyi cinsine necib denmektedir. Develerin kuvvetli ve sür'atli olanları bu ismi alır.

1520 ٣- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [أهدى النبي ﷺ عام الحديبية هدايا فيها جمل لأبي جهل في رأسه برة من فضة. وقال بعض الرواة: من ذهب يغيظ بذلك المشركين]. أخرجهما أبو داود.

« البرة » حلقة تكون في أنف البعير تشد فيها الزمام.

3. (1520)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hudeybiye senesinde, Kâbe'de kesilmek üzere birçok deveyi kurban kıldı. Bunlar arasında (vaktiyle) Ebu Cehl'e ait olan, başında gümüşten -bazı râviler altından der- mâmul bir büre bulunan deve de vardı. Bununla, müşrikleri öfkelendiriyordu." [Ebu Dâvud, Menâsik 13, (1749).]

AÇIKLAMA:

1- *Hudeybiye*'ye umre maksadıyla gelen Müslümanlar kurbanlık de-

veleri de beraber getirmişlerdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın birçok kurbanlığı vardı. Bunların arasında, Bedir Savaşı'nda ganimet olarak ele geçirdiği Ebu Cehl'e ait bir deve de bulunuyordu.

2- Büre, hayvanın burnuna takılan yuvarlak bir halkadır. "Başında" tâbiri burnunda demektir, çünkü büre burna takılır. İbnu Minhâl'in rivayetinde bu halkanın altından olduğu söylenmiştir. Halka burun yumuşağına (minhar) takıldığına göre iki aded olabileceği de şârihlerce belirtilmiştir.

Hadisin sonunda Mekkelilerin maktul şeflerinden Ebu Cehl'e ait devenin, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kurbanı olarak kesilmesi müşrikleri kızdırdığı belirtilmektedir.

Aliyyü'l-Kârî bu hadisle, Fetih sûresinde geçen ليغيظ بهم الكفار **"(Ashab hakkındaki bu teşbih) onlarla kâfirleri öfkelendirmek içindir"** (29. âyet), âyeti arasında müşâbehet bulunduğuna, âyet-i kerimenin hadis-i şerife bir nazir olduğuna dikkat çeker.

Şu halde bâzı tezâhürlerle Müslümanların, küffârı öfkelendirip çatlatması caizdir.

1521 ٤- وعن نافع قال: [كانَ ابْن عمر رَضِيَ اللهُ عنهُما يُحَلِّل بُدْنَهُ القَبَاطِيَّ وَالأَنْمَاطَ وَالحُلَلَ ثُمَّ يَبْعَثُ بِهَا إلى الْكَعْبَةِ فَيَكْسُوهَا إيَّاهَا. فَلَمَّا كُسِيتِ الْكَعْبَةُ كَانَ يَتَصَدَّقُ بِهَا]. أخرجه مالك.

« الْبَاطِيُّ » ثياب بيض رَقاقٌ من كتّان تُتَّخَذُ بمصر. « وَالأَنْمَاطُ » ضَرْبٌ من البُسُط، واحدها نمط. « والحلل » جمع حُلَّةٍ، ولا تكون إلا ثوبين من جنسٍ واحدٍ.

4. (1521)- *Nafi'* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), kurbanlık devesine kabâtî ketenden, yünden mâmul renkli kilimlerden, iki parçalı takımlardan çul sarar, sonra bunu Kâbe'ye yollardı. Bunlarla orada Kâbe'ye örgü yapılırdı." [Muvatta, Hacc 146, (1, 379, 380).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, kurbanlık deveye çul olarak sarılan kumaşların cinsi ve bunların akibeti hakkında kıymetli bilgi vermektedir. Şöyle ki:

a) *Kabâtî* (veya kubâtî) kumaş: Mısır'da ketenden yapılan ince beyaz bir kumaştır. Kabt kelimesinden geldiği söylenir. Yani, Mısır'ın yerli aha-

lisinin adıdır. Dilimizde kıbtî diye biraz daha değişmiş haliyle kelime mevcuttur.

b) *Enmât,* nemât'ın cem'idir. Renkli yünden mâmul bir nevi yaygıdır. Kilim kelimesi ile karşılayabiliriz.

c) *Hulel,* hulle'nin cem'idir. Hulle iki parçalı aynı cinsten giysidir, takım dediğimiz şey. Parçalar ayrı cinslerden olursa hulle denmez.

2- *İbnu Ömer* bu sayılan çeşitlere giren kıymetli kumaşlarla kurbanlık devesini sarıp çulladıktan sonra Mekke'ye sevkediyor. Maksadı, deve kesildikten sonra, bu kumaşların Kâbe örtüsünün imalinde kullanılmasıdır.

Ebu Ömer İbnu Abdilberr der ki: "... Çünkü Kâbe'nin örtüsü, Allah'ın rızasını kazanmak için yapılan bağış ve sadakaların kıymetlilerinden yapılırdı. Kâbe'ye Himyer meliklerinden Tübba zamanından beri örtü çekilirdi. Örtüyü ilk çekenin o olduğu söylenir. İbnu Ömer o zikredilen kumaşlarla kurbanlığını tezyin ediyordu. Zîra Allah'a ait olan bağışa gösterilen ta'zim ve onu tezyin etmek, Allah'ın şeâirini ta'zim ve tecmil cümlesindendi, ayrıca kurban kesildikten sonra da tezyinatla Kâbe örtüsü yapılıyordu. Böylece o iki faziletli amel birden işlenmiş oluyordu."

3- Mühelleb der ki: "Aslında kurbanlık deveye giydirilen tezyinatın tasadduk edilmesi bir vecibe değildir. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) bunları Allah için bağışladığı, O'na izafe ettiği kurbanlıktan geri bir şey dönmemesi için tasadduk etmiştir."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da, Sahiheyn'de mezkur olan bir rivayette. Hz.Ali'ye kurbanın çul ve derilerini tasadduk etmesini emretmiştir:

أَمَرَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ أَتَصَدَّقَ بِجِلَالِ الْبُدْنِ الَّتِي نَحَرْتُ وَبِجُلُودِهَا

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm),* bana kestiğim develerin çullarını ve derilerini tasadduk etmemi emretti." Bu rivayet daha geniş veçhiyle müteakiben kaydedilecek.

4- Bu rivayet kurbanlıkların çullanmasının ve bu çulların tasadduk edilmesinin müstehab olduğunu ifade eder. Müstehab denmiştir, çünkü buradaki emrin vücub ifade etmediğini ulemâ belirtmiştir.

Mühim Not: Kurban, bir ibadettir. Onunla ilgili her çeşit bağışlar bir ibadettir. Kurbanın deri ve çulunun da ibadet mânasını taşıyacak yerlere bağışlanması gerekir. Günümüzde kurban derilerinin, bu mânayı taşıdığı son derece kuşkulu, Allah rızasından çok, beşerî gösterişleri hede-

fleyen ve aslında Allah rızasına, dinin, sünnetin ihyâsına yönelik faaliyetleri baltalamak gayesiyle tesis edilmiş vakıflar ve kurumlara çeşitli baskılarla kanalize edilmeye çaba sarfedilmektedir. Müslümanlar bu meselede de imtihandadır. Uyanık olmaları gerekir.

Ölçü şeriatımızın ölçüsüdür, her tasaddukun, sadakanın muteber olması için vaz'edilmiş şartlara uyması icabeder. Aksi halde fedakârlıklarımız sadaka olmaktan çıkar.

1522 ٥- وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَمَرَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ أَقُومَ عَلَى بُدْنِهِ وَأَنْ أَتَصَدَّقَ بِلَحْمِهَا وَجُلُودِهَا وَأَجِلَّتِهَا، وَأَنْ لاَ أُعْطِيَ الجَزَّارَ مِنْهَا. وَقَالَ نَحْنُ نُعْطِيهِ مِنْ عِنْدِنَا]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

5. (1522)- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (beni göndererek), kurbanlık develeriyle ilgilenmemi, onların etlerini, derilerini, çullarını tasadduk etmemi, bunlardan kasaba bir (ücret) vermememi tenbih etti."

Hz. Ali (radıyallahu anh) der ki: "Kasaba ücretini kendimizden öderdik." [Buhârî, Hacc 122, 112, 120, 122, Vekâlet 1; Müslim, Hacc 348, (1317); Ebu Dâvud, Menâsik 20, (1769); İbnu Mâce, Menâsik 97, (3099).]

AÇIKLAMA:

1- Ulemâ bu hadislerden kasabın kesme ücretinin kurban etinden veya derisinden verilemeyeceği hükmünü çıkarmıştır.

Bağâvî, Şerhu's-Sünne'de der ki: "Kasaba ücretini eksiksiz verdikten sonra, şâyet fakirse sadaka olarak, kurban etinden de verebilir, bu durumda kasaba vermekte bir beis kalmaz."

Keza başka bir kısım âlimler de: "Kasaba kurbandan ücret vermek kesinlikle yasaklanmıştır. Çünkü kurbanı ücret yapmak mevzubahistir, bu caiz değildir. Ancak sadaka, hediye veya ücretine ziyade olarak vermek caizdir, kıyasa göre bu caizdir. Ancak, hadisin ıtlakına bakılınca, *her ne suretle olursa olsun kasaba kurbandan vermenin yasaklığına* da hükmedilebilir. Bu anlamaya hak verdiren hikmet, kurbandan kasaba ücret verme müsamahasını önler, ola ki, ona verilen hizmetine mukabil olma mânasına gelir."

Kurtubî'nin kaydına göre, Hasan Basrî ve Abdullah İbnu Ubeyd İbni Ümeyr hariç bütün ulemâ, kasabın ücretinin kurbandan verilmeyeceği hususunda ittifak etmiştir.

2- *Kurtubî*'nin kaydına göre, ulemânın bir kısmı bu hadisten kurbanın eti, derisi ve çulunun satılamayacağına da hükmetmiştir.

Ancak *Evzâî, Ahmed, İshak, Ebu Sevr*'e göre "Kurbandan herhangi bir şey satılabilir, ancak alınan para, kurban etinin verilmesi caiz olan yerlere verilir." Söz gelimi kurban derisi satılacak olsa parasının tasadduk edilmesi gerekir.

3- Ulemâ kurbandan, kurban sahibinin istifade edebileceği hususunda ittifak etmiştir. *Ebu Sevr*, bundan hareketle, istifadesi caiz olan her şeyin satılması da caizdir diye bir hükme varmıştır. Ancak kendisine ittifakla: "Tetavvu hedyinin (Kâbe'ye bağışlanan nâfile kurbanın) etinden yemek caizdir; ama satılması caiz değildir, vacib olan kurbanda böyledir" diye itiraz edilmiştir.

İbnu Hacer kurbandan hiçbir kısmın satılamayacağı hususunda, kıyâsa, ferdin, fakihin mülâhazasına ihtiyaç bırakmayan *Ahmed İbnu Hanbel* de *Katâde İbnu Nu'man* tarafından rivayet edilen şu nassı gösterir:

لاَ تَبِيعُوا لُحُومَ الأَضَاحِي وَالْهَدْيِ وَتَصَرَّفُوا وَكُلُوا وَاسْتَمْتِعُوا بِجُلُودِهَا وَلاَ تَبِيعُوا

وَإِنْ أَطْعَمْتُمْ مِنْ لُحُومِهَا فَكُلُوا إِنْ شِئْتُمْ

"Kurbanların ve hedyin (Kâbe'ye bağışlanan kurban) etlerini satmayın, (hayır yolunda) tasarruf edin ve yiyin. Derilerinden de istifade edin ama satmayın. Etlerinden başkalarına yedirseniz bile kendiniz de dilerseniz yiyin."

4- Kurban derisinden, kurbanı kesen kimsenin şahsen istifadesi caiz addedilmiştir. Ancak bu, satarak parasından istifade şeklinde değil, ev eşyası olarak kullanma şartıyladır. Elek yapmak, post yapmak, tuluk, dağarcık yapmak gibi. Herhalde en isabetli davranış Allah rızası için bağışlamaktır.

5- *Kadı İyaz* kurbanlığı, bilhassa büyük baş olanları çullamanın sünnet olduğunu, örtülecek çulun nefâset ve değerinin, kurbanı kesen kimsenin maddî hâline göre değişebileceğini söyler.

Tabiî ki, çulun bağışlanması da sünnettir.

6- Hadisten kurbanla ilgili işlerin vekâleten bir başkasına devredilebileceği hükmü de çıkarılmıştır.

7- Bu vesile ile şunu da belirtelim: Kurban adı altında kesilen her etten sahibi yiyemez. *Udhiye* denen, yıllık olarak kurban bayramında kesil-

mesi vacib olan kurbanın etinden kesen yiyebilir. Keza hacc-ı kıran ve hacc-ı temettu yapan kimsenin Harem bölgesinde kestiği hedy (buna uhdiye denmez) Hanefîlere göre yenebilir. Keza, Kâbe'ye bağışlanan hedyü't-tetavvu Harem bölgesinde kesilince etini kesen kimse yiyebilir. Amma:

★ Hacc cinayetleri sebebiyle kesilen ceza kurbanlarının eti,

★ Fukaraya bağışlanan nezir kurbanlarının eti,

★ Fidye olarak kesilen kurbanların eti, kesen tarafından yenmez. Yediği takdirde o miktarda bağışta bulunur.

★ Şafiîlere göre temettu ve kıran haccında kesilen kurban etini sahibi yiyemez, çünkü ona göre bu kurban bir nevi ceza kurbanıdır.

1523 ٦- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما. [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ: اشْتَرى هَدْيَهُ مِنْ قُدَيْدٍ وفَعَلَ ابْنُ عُمَرَ مِثْلَ ذلكَ]. أخرجه الترمذى.

6. (1523)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kurbanlığını (Mekke ile Medine arasında bir mevki olan) Kudeyd'de satın almıştı. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) de aynen öyle yaptı." [Tirmizî, Hacc 68, (907).]

ON BİRİNCİ BAB
FEVAT, İHSAR VE FİDYE

Bu babta dört fasıl vardır.

★

BİRİNCİ FASIL

HASTALIK VE EZA SEBEBİYLE MAHSUR KALANLAR

★

İKİNCİ FASIL

DÜŞMAN SEBEBİYLE MAHSUR KALANLAR

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

SAYIDA HATAYA DÜŞENLER

★

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

UMUMÎ AÇIKLAMALAR

Bu babta, hacc menasikinde husule gelen aksamalar üzerinde durulacaktır. Bir başka ifade ile, aksama çeşitleri, bunlara terettüp eden hükümler, aksamaların telâfi yolları var mıdır? Varsa nelerdir?.. vs. Bu konularla ilgili hadisler görülecektir. Başlıkta geçen ıstılahlar:

İHSAR: İster umre ve isterse hacc için ihrama giren bir kimsenin, herhangi bir sebeple tavaf ve vakfe yapmaktan alıkonması demektir. Bu mani, düşmandır, hastalıktır, yılan veya akrep zehirlemesidir... vs. Kûfiler bu sebepleri; "kırık, hastalık, korku" diye özetlemişlerdir. *Aynî*, *Ebu Hanife* ve ashabının: "İhsar, hacının Beytullah'a ulaşmasına mani olan hastalık, düşman, kırık, nafakanın kaybı gibi şeylerin hepsidir" dediğini kaydeder. Leys İbnu Sa'd, Mâlik, Şâfiî, Ahmed ve İshâk'a göre ihsâr sadece düşmanla olur, hastalıkla olmaz. İhsâra uğrayan (muhsar), Mekke'ye hayvan veya bedelini gönderir. Tayin edilen vakit geçinceye kadar ihramda kalır. Hedy kesilince (Hanefîlerce) ihramdan çıkar. Şafiîler traş da olarak ihramdan çıkar. İmam Mâlik: "İhsar hacc için vardır, umre için yoktur, mu'temir, Beytullah'a varıncaya kadar ihramdan çıkmaz. Zîra onun için, haccda olduğu gibi zamanla kayıtlanmak yoktur, umreyi kaçırma gibi bir durum yoktur. Senenin her gününde umre yapabilir, öyle ise, engel kalkıncaya kadar bekler" demiştir.

FEVAT: Hacc yapmak maksadıyla ihrama giren kimsenin Arafat vakfesine vakti içerisinde yetişemeyip kaçırmasıdır. Onun vakti, arefe günü öğleden sonrası ile bayram sabahı (10 Zilhicce) sabah vakti (fecr-i sadık) girmezden öncesine kadarki zamandır. Bu zaman içinde Arafat'ta bulunamayan vakfeyi kaçırmış olur.

FİDYE: Esas itibarıyla esiri esâretten kurtarmak için ödenen maddî

karşılıktır, buna îfa da denir. Hacc bahsinde fidye hacc veya umre ile ilgili menasikte husule gelen aksaklıkları -ki bunlara cinayet de denir- telâfi için îfa edilen cezalardır. Kurban, sadaka, oruç hepsi de mezkur fidyenin çeşitleridir.

BİRİNCİ FASIL

HASTALIK VE EZA SEBEBİYLE MAHSUR KALANLAR

1524 ١- عن كعب بن عُجْرة رضي الله عنه قال: [أتى عليَّ النَّبيُّ ﷺ وأنا أُوقد تحْتَ قدْرٍ لي والقَمْلُ يتناثرُ على وجْهي. فقال: أتُؤْذيكَ هوامُّ رأسِكَ؟ قُلْتُ نعم. قال: فاحْلِقْ وصُمْ ثلاثةَ أيَّامٍ أو أطْعِمْ ستةَ مساكينَ لكُلِّ مسْكينٍ نصْفُ صاعٍ أو انْسُكْ نسيكةً لا أدْري بأيِّ ذلكَ بدأَ. فنزلتْ هذه الآية: فمَنْ كانَ منْكُمْ مريضاً أوْ بهِ أذىً منْ رأسِهِ ففدْيةٌ منْ صيامٍ أوْ صدقةٍ أوْ نُسُكٍ]. أخرجه الستة.

«الهَوامُّ» جمع هامّة، وهي ذوات الدّبيب كالقَمل ونحوه.

1. (1524)- *Ka'b İbnu Ucre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Biz Hudeybiye'de iken), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yanıma geldi. O sırada ben tenceremin altını yakıyordum. Yüzümde de bitler kaynaşıyordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana:

"Başındaki şu böcekler seni rahatsız etmiyor mu?" diye sordu. Ben:

"Evet! ediyor!" dedim.. Bana:

"Öyleyse traş ol ve üç gün oruç tut veya altı fakiri, her birine yarım sa' vermek suretiyle doyur veya bir kurban kes. (Bunlardan hangisini yaparsan olur)" dedi. Ancak bu saydıklarının önce hangisini zikretmişti bilemiyorum" diye cevap verdi. Tam o sırada şu âyet nazil oldu:

فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضاً أَوْ بِهِ أَذىً مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ

"Artık içinizden kim hasta olur, yahud başından bir eziyeti bulunursa ona oruçtan, ya sadakadan, yahud da kurbandan biriyle fidye vacib olur..." (Bakara 196). [Buhârî, Muhsar 5, 6, 7, 8, Me-gâzî 35, Tefsir, Bakara 32, Merdâ 16, Tıbb 16; Müslim, Hac 80, (1201); Muvatta, Hacc 337,. (1,

417); Ebu Dâvud, Menâsik 43, (1856-1861); Tirmizî, Hacc 107 (953); Nesâî, Hacc 96, (5, 194, 195); İbnu Mâce, Menâsik 91, (3079).]

AÇIKLAMA:

1- *Teysir* metninin baş kısmında hareke yanlıştır, şöyle olacak: أَتَى عَلَى رَسُولُ اللهِ Mâna da yukarıda verdiğimiz gibi.

2- Hadisin bazı vecihleri daha teferruatlı: "Biz Hudeybiye'de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte ihramlı idik. Müşrikler bize engel olmuşlar, umre yapamıyorduk. Kulaklarıma kadar inen (gür) saçlarım vardı. Yüzümde bitler kaynaşıyordu [öyle ki, başımdaki her tüyün tepeden tırnağa bit dolduğunu zannettim]. (Fakat ihramlı olduğum için dokunamıyordum)[1] Bana:

"Başındaki şu böcekler seni rahatsız etmiyor mu?" diye sordu.

"Evet!" diye cevap verdim. Derken şu âyet nazil oldu...."

3- Burada, traş olma yasağına uymama hâlinde terettüp eden ceza gözükmektedir. Rivayetten anlaşılacağı üzere, ihrama girdikten sonra temizleyemediği için birden çoğalan bitler yüzüne dökülecek, her kılı tepeden tırnağa bit olmuş zannettirecek bir hâl alır ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a intikal edecek derecede bunların verdiği rahatsızlık artar.

Bu durum üzerine nazil olan âyet, böyle durumlarda "fidye" ödemek kaydıyla yasağın ihlâl edilebileceğini bildirir. *Ka'b İbnu Ucre* (radıyallahu anh) traş olmak suretiyle bitten temizlenebilecek, ancak âyetin beyan ettiği fidyelerden biriyle aksamayı telâfi edecektir. Âyette fidye olarak şunlar zikredilir:

★ Oruç.

★ Sadaka.

★ Kurban.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, sadedinde olduğumuz hadiste bunların miktarını tayin etmektedir:

★ Oruç: Üç gündür, âlimler bunun teşrik günlerinde tutulmasını mekruh addetmiştir.

★ Sadaka: Altı fakirin doyurulması. Burada bir fakire takdir edilecek miktar yarım sa'dır.

1– Yanlış anlaşılmasın: Dinimiz biti öldürmeyin diye bir yasak koymamıştır. Buradaki yasak "ihram" gereğidir. İhramlı kimse, ihram müddetince bundan yasaklanmıştır.

★ Kurban: Bir koyun veya keçidir. Dileyen sığır veya deve kesebilir, koyundan fazlası teberrudur.

4- FİDYEDE MUHAYYERLİK: Âyet ve hadis, ihramlı iken traş olan kimsenin oruç, sadaka ve kurban nev'inden bir fidyede bulunmasını emretmektedir. Ancak, hatıra şu soru gelmektedir: Kişi bunlardan birini seçmekte serbest mi yoksa âyette gelen sırayla gücü yeteni mi yapacaktır?

Âlimler bu meseleye farklı cevap vermiştir. Öncelikle şunu belirtelim: Bu meseleye temâs eden rivayet çok farklı vecihlerden gelmiştir ve hadislerde her seferinde oruç, sadaka, kurban sırası görülmez, bazıları önce kurbanı zikreder.

Hatta bir rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ka'b'a:

"Bir koyun bulabilir misin?" diye sorar. Ka'b bulamayacağını söyleyince:

"Öyle ise ya oruç tut, ya fakir doyur!" demiştir.

Ayrıca, hadisin bazı vechinde, *"Bunlardan hangisini yaparsan olur"* ziyadesi de mevcuttur.

Hülâsa bir kısım âlimler, bunlardan birini yapmakta ferdin muhayyer olduğunu söylemiştir. İbnu Abdilberr bütün beldelerdeki âlimlerin bu kanaatte olduğunu belirtir.

Ancak *Ebu Hanife, İmam Şâfiî* ve *Ebu Sevr* muhayyerliğin zaruret zamanına ait olduğunu söylemiştir. Yani traş olmaya mecbur olan kimse muhayyerdir, fidyesini dilediği şekilde yerine getirir. Fakat keyfî olarak traş olup, ihram yasağı işleyen günahkâr olur ve buna ihtiyar tanımaz. En ağırı olan kurban kesmeye mecburdur. Nitekim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da Ka'b'a önce kurban kesip kesemeyeceğini sormuştu.

Ebu Âvene bu hadisi esas alarak: *"Hayvan kesmeye muktedir olanlar oruç tutmaz, fakir de doyuramaz"* hükmüne ulaşır. Ancak bu görüş fazla taraftar bulmamıştır.

5- FİDYENİN YERİ: Sadedinde olduğumuz hadis, ihram cinayeti sebebiyle ödenmesi vacib olan fidyenin ödeneceği yer hususunda bir tasrihde bulunmamıştır. Bu sebeple, fidyenin edâ edileceği yer hususunda ulemâ ihtilâf etmiştir.

★ *Ebu Hanife*'den birkaç farklı fetva rivayet edilmiştir. Bir rivayete göre, hayvan kesme işi de, fakir doyurma işi de Mekke'de olmalıdır, başka yerde caiz değildir. Bir başka rivayete göre kurban kesimi sadece Mekke'de caizdir, fakir doyurma işi başka yerde de olabilir.

★ *İmam Mâlik,* hadisin mutlak gelmiş olmasına bakarak: "Fidyenin nerede olsa edâ edilebileceğine hükmetmiştir. Ona göre, bunun kurban kesmek, oruç tutmak veya fakir doyurmak şekillerinden biriyle yerine getirilmesi arasında fark yoktur, hangi şekilde olursa olsun, her yerde edâ edilebilir.

★ *İmam Şâfiî,* hayvan kesmekle, fakir doyurma işinin sâdece Mekke'de veya Harem-i Şerif'te câiz olacağına hükmetmiştir.

★ *Tâvus, Atâ, Mücâhid* ve *Hasan-ı Basrî*'nin de kurban ve fakir doyurma işlerinin sadece Mekke'de câiz olacağını söylediklerini rivayet etmiştir.

Fidye, oruç tutmak şeklinde yerine getirilmesi halinde, her yerde tutulabileceği hususunda ulemânın ihtilâfı yoktur.

6- SADAKA: Fidye olarak ödenecek sadaka altı fakiri doyurmaktır. Bu, bir fakiri altı gün doyurmak şeklinde edâ edilebileceği gibi, altı fakiri -mutad üzere günde iki öğün hesabıyla- bir gün doyurmak şeklinde de edâ edilebilir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu maksadla yapılacak harcamanın asgarî miktarını da belirtir: Yarım sa'. *İmâm Mâlik, Şâfiî, İshâk, Ebu Sevr ve Dâvud-u Zâhirî*'ye göre keffâret buğday, arpa ve kuru hurma gibi şeylerin hepsinden yarım sa' olarak verilir.

İmam-ı Âzam'a göre bu fidye buğdaydan yarım sa', arpa veya kuru hurmadan bir sa' verilir. *Süfyân-ı Sevrî* de böyle hükmeder.

Bir sa' örfî dirhemle 2,120 kg'dır.

İbnu't-Tîn ve diğer bir kısım âlimler bu hadis vesilesiyle şöyle demişlerdir:

"Şârî, burada bir günlük orucu bir sa'lık sadakaya muâdil kıldı. Halbuki, Ramazan orucunu yemede ise, bir günlük orucu bir müdd'lük sadakaya muâdil kıldı (Müdd, sa'ın dörtte biri). Zıhâr ve Ramazan'da cima için de böyle kıldı. Yemin kefâretinde ise, bir gün orucu 3,3 müdde muâdil kıldı. Bu durum, hudud ve takdirâtta kıyasın câri olmadığına en kavi delildir. (Şârî ne beyan etmişse o esastır)."

1525 ٢ – وعن الحجّاج بن عمرو الأنصاري رضي الله عنه قال: [سمعتُ رسولَ ﷺ يقول: مَنْ كُسِرَ أو عَرِجَ فقد حلَّ وعليه الحجُّ من قابلٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

2. (1525)- *el-Haccâc İbnu Amr el-Ensârî* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işittim: *"Kimin (bir bacağı) kırılır veya sakatlanırsa ihramdan çıkar (ve memleketine döner ve müteâkip sene yeniden hacc yapar."* [Tirmizî, Hacc 96, (940); Ebu Dâvud, Menâsik 44 (1862); Nesâî, Hacc 102, (5, 198, 199).]

AÇIKLAMA:

1- Kur'ân-ı Kerim, hacc için ihram giydikten sonra, meşru bir engelle karşılaşarak hacc yapamayanlar hakkında şöyle der: فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ **"..Fakat (herhangi bir sebeple hacc ve umreden) alıkonursanız o halde kolayınıza gelen kurbanı (gönderin, bununla beraber) kurban yerine (Mina'ya) varıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin.."** (Bakara 196).

2- Sadedinde olduğumuz hadis-i şerif, kırık veya sakatlanmanın, âyette ruhsat verilen bir mazeret olduğunu, böyle bir kimsenin ihramdan hemen çıkıp memleketine dönebileceğini beyan buyurmaktadır.

Hattâbi der ki: "Hadiste *"gelecek sene haccını yeniler"* kaydı, farz olan hacca niyet eden içindir. Eğer nafile bir hacc yapıyor idiyse, bu ihsâr sebebiyle kesmesi gereken dışında kendisine bir şey gerekmez." *İmam Malik* ve *Şâfiî*'nin hükmü böyledir.

Hattâbî şunu da söylemiştir: "Bu hadis, düşman engellemesi olmadan, ihramlıya ârız olan hastalık ve diğer bir özür de ihsârdır diyen Ebu Hanife, onun ashabı ve Sevrî gibileri için hüccettir."

Ebu Hanife ve ashabı: "Bu engellemeye mâruz kalana, ihsâr kurbanı dışında, bilahere hem umre ve hem de hacc gerekir" derler.

Mücâhid, Şa'bî ve İkrime de: "Gelecek yıl hacc gerekir" demişlerdir.

3- Ulemâ, kırık ve sakatlanmanın ihsâra girmesi için ihrama girdikten sonra vukuunu şart koşarlar.

١٥٢٦ ٣- وعن أبي أسماء مولى عبدالله بن جعفر. [أَنَّهُ كَانَ مَعَ مَوْلاَهُ، فَمَرُّوا عَلَى الْحُسَيْنِ ابْنِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا وَهُوَ مَرِيضٌ بِالسُّقْيَا. فَأَقَامَ عَلَيْهِ عَبْدُاللَّهِ ابْنُ جَعْفَرٍ حَتَّى خَافَ الْفَوْتَ فَبَعَثَ إِلَى عَلِيٍّ وَأَسْمَاءَ بِنْتِ عُمَيْسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا وَهُمَا بِالْمَدِينَةِ فَقَدِمَا عَلَيْهِ. ثُمَّ إِنَّ حُسَيْنًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَشَارَ إِلَى رَأْسِهِ. فَأَمَرَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِحَلْقِ رَأْسِهِ. ثُمَّ نَسَكَ عَنْهُ بِالسُّقْيَا فَنَحَرَ عَنْهُ بَعِيرًا].

قال يحيى بن سعيد: وكانَ حُسَيْنٌ خرج مع عُثْمَانَ بنِ عَفَّانَ في سفرِه ذلكَ إلى مَكَّةَ. أخرجه مالك.

3. (1526)- *Ebu Esmâ Mevlâ Abdillah İbni Ca'fer* (rahimehullah)'in anlatığına göre: "Efendisi Abdullah İbnu Ca'fer'le beraber Medine'den çıktılar. Sükyâ'da hasta olan Hüseyin İbnu Ali (radıyallahu anhümâ)'ye uğradılar, Abdullah İbnu Ca'fer, Hz. Hüseyin'le ilgilenmek için yanında kaldı. Haccın fevte uğramasından (o sene kaçırmaktan) korkarak Medine'de mukim *Hz. Ali* ve (zevcesi) *Esma Bintu Umeys* (radıyallahu anhümâ)'e haber gönderdi, bunlar derhal yanına geldiler. Hz. Hüseyin (radıyallahu anh) (ağrıdan şikayet ederek) başına işaret etti. Hz. Ali (radıyallahu anh) başının traş edilmesini emretti. Sonra onun adına Sükyâ'da kurban kesilmesini emretti ve bir deve kesildi."

Yahya İbnu Said der ki: "Bu seferinde Hz. Hüseyin (hacc maksadıyla) Mekke'ye müteveccihen Hz. Osman (radıyallahu anh)'la birlikte yola çıkmıştı." [Muvatta, Hacc 165, (1, 388).]

1527 ٤- وعن عمرو بن سعيد النخعي: [أنه أهلَّ بعمرةٍ. فَلَمَّا بَلَغَ ذاتَ الشُّقُوقِ لُدِغَ فَخَرَجَ أَصْحَابُهُ إلى الطَّرِيقِ عَسَى أَنْ يَلْقَوا من يسألونه. فإذا هم بابنِ مسعودٍ رضي اللهُ عنه فقال لهم. ليبعث بهدىٍ أو بثمنه واجعلوا بينكم وبينه أمارة يوماً. فإذا ذُبِحَ الهدى فليحلَّ وعليه قضاءُ عمرتِه]. أخرجه رزين.

4. (1527)- *Amr İbnu Saîd en-Nehaî* (rahimehullah)'nin anlattığına göre: "(Umre yapmak üzere ihrama girdikten sonra) Zatu'ş-Şukûk denen yere varınca orada kendisini yılan sokar. Arkadaşları, bu meseleyi sorabilecekleri bir kimseyle karşılaşmak üzere, (herkesin gelip geçtiği ana) yola çıkarlar. Derken İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) karşılarına çıkar. Onlara şu fetvayı verir:

"Hemen bir hedy (kurbanlık) veya onun değeri miktarınca nakit parayı (Mekke'ye) gönderin. Onunla kendi aranıza bir günlük alâmet koyun, hedy kesildi mi ihramdan çıksın. Ayrıca, bu umreyi de bilâhere kaza etmen gerekir." [Rezîn tahriç etmiştir.]

AÇIKLAMA:

İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un tavsiye ettiği bir günlük alâmetten

maksad, kurbanın Harem bölgesine ulaşacağı tahmin edilen müddet olsa gerektir. Hedyin mahalline varmadan ihramdan çıkılmış olmaması için, bunun önceden tahmin edilmesi, vazifelendirilen şahsın bu takvime göre vazifeyi tamamlaması gerekir. Rivayette, İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) Zâtu'ş-Şukuk'la Harem arasını bir günlük mesâfe olarak takdir etmiş olmalıdır.

Hanefîlere göre muhsar, Harem bölgesinde ise, bulunduğu yerde kurban kesip ihramdan çıkabilir. Harem bölgesinin dışında ise, belirtilen vakitte kesilmek üzere kurban veya bedelini Harem bölgesine gönderir. Sadedinde olduğumuz hadisteki vak'anın, Harem bölgesi dışında cereyan ettiği anlaşılmaktadır. Kurban kesilmeden ihramdan çıkmamalıdır. Kesilmiştir zanniyle önceden çıkıldığı tebeyyün ederse veya bu müddet içerisinde ihram yasakları işlenecek olursa ihram cinayeti işlemiş sayılır, fidyeye hükmedilir.

Şafiîlere göre, bu durumda ihsâr kurbanını bulunduğu yerde keser, Harem'e göndermesi şart değildir.

İKİNCİ FASIL

DÜŞMAN TARAFINDAN MANİ OLUNAN KİMSE

١ 1528 – عن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [أُحْصِرَ رسولُ الله ﷺ فحلق رأسه، ونحر هديه، وجامع نساءه، واعتمر عاماً قابلاً]. أخرجه البخاري.

1. (1528)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (Hudeybiye'de) engellenmişti. Başını traş etti, kurbanını kesti, hanımlarına temasta bulundu, müteâkip sene umresini yaptı." [Buhârî, Muhsar 1.]

٢ 1529 – وعن ناجية بن جُندُب رضي الله عنه قال: [أَتَيْتُ رسولَ الله ﷺ حين صُدَّ الْهَدْى فَقُلْتُ يا رسولَ الله: ابْعَثْ معي الْهَدْى لأنحره بالْحَرَمِ قال: كيف تصنع به؟ قُلْتُ: آخُذُ به في مواضِعَ وأَوْدِيَةٍ لا يَقْدِرُونَ عليه. فانْطَلَقْتُ به حتى نحرته في الحَرَمِ، وكان قد بعث به ليُنْحَرَ في الحَرَمِ فصدُّوه]. أخرجه رزين.

2. (1529)- *Nâciye İbnu Cündüb* (radıyallahu anh) anlatıyor: "(Hudeybiye'de) kurbanlıkların önü kesildiği zaman Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü! Kurbanlığı benimle gönder, onu Harem'de keseyim!" dedim. Bana:

"Bunu nasıl yapacaksın?" dedi. Ben:

"Onların göremeyecekleri yerlerden ve vâdilerden götürürüm" dedim. [Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*] müsaade etti. Ben de onu götürüp Harem'de kestim.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Harem'de kesilmesi için benimle göndermişti. Çünkü (Mekkeli müşrikler) kendisine mâni olmuşlardı."

[Rezîn'in ilâvesidir (İbnu Hacer, bu rivayeti Nesâî'den naklen Fethu'l-Bâri'de kaydeder (4, 382).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, "Muhsarın yani hac ve umre yapmasına engel çıkarılan kimsenin, ihramdan çıkabilmesi için kurbanının Harem bölgesinde kesilmesi şarttır" diyen *Hanefî* görüşü te'yid eden rivayetlerden biri olmaktadır. Buna göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hudeybiye yılında, *Nâciye İbnu Cündüb'ü* -müşriklerin göremeyeceği yollardan- hedyi ile göndererek Harem hududu içerisinde kesilmesini sağlamıştır. Mukabil görüşü benimseyenler, bunun vücub ifade etmediğini, zîra geri kalan kurbanların Hıll'de yani Harem dışında kesildiğini söylerler.

2- Bu rivayet, *İmam Mâlik'*e nisbet edilen ihsâr ahkâmı hacca mahsustur, umrede yoktur; umrede engelle karşılaşan kimse, Kâbe'ye ulaşmadan ihramdan çıkamaz, zîra haccda olduğu gibi, umre zamanla kayıtlı değildir, umrenin fevt olması diye bir şey mevzubahis değildir, senenin her gününde umre yapabilir görüşünü de reddeder.

١٥٣٠ ٣- وعن مالك قال: [إِذَا أُحْصِرَ بِعَدُوٍّ يحلقُ في أيِّ مَوْضِعٍ كَانَ وَلاَ قَضَاءَ عَلَيْهِ، لأَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ وَأَصْحَابَهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُم نَحَرُوا الْهَدْيَ بِالْحُدَيْبِيَّةِ وَحَلَقُوا وَحَلُّوا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ قَبْلَ الطَّوَافِ وَقَبْلَ أَنْ يَصِلَ مَا أَرْسَلَ مِنَ الْهَدَايَا إِلَى الْبَيْتِ. ثُمَّ لَمْ يَصِحَّ أَنَّهُ ﷺ أَمَرَ أَحَداً أَنْ يَقْضِيَ شَيْئاً وَلاَ أَنْ يَعُودَ لَهُ]. أخرجه البخاري في ترجمة باب.

3. (1530)- *İmam Mâlik* (rahimehullah) demiştir ki: "Kişi (haccda) düşman sebebiyle engellenirse, her nerede engele maruz kaldı ise, orada traş olup ihramdan çıkar. Kendisine yeniden bunu kaza etmesi gerekmez. Zîra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Ashab'ı (radıyallahu anhüm), kurbanlığı Hudeybiye'de kestiler. Beytullah'ta kesilmek üzere gönderilen kurbanlıklar mahalline varmazdan ve tavaf yapmazdan önce traş olup, her çeşit ihram yasaklarından çıktılar. Ve dahi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın birisine umre menâsikinden) bir şey yapması veya (o anda yapmadığını) sonradan yapmasını emrettiği de sahih değilir." [Muvatta, Hacc 98, (1, 360); Buhârî, Muhsar 4 (Bab başlığında).]

AÇIKLAMA:

1- Görüldüğü üzere, İmam Mâlik hazretleri, bir önceki rivayeti ve

benzerlerini sahih kabul etmemektedir. Muvatta'daki rivayette ثُمَّ لَمْ يَصِحَّ şeklinde değil, ثُمَّ لَمْ يُعْلَمْ yani "ve dahi... bilinmiyor" şeklinde gelmiştir, mâna esasta farksızdır.

2- Engelleme (ihsâr) sebebiyle, umre yapılmadan kurbanların Hudeybiye'de kesilmesi kesinlik kazanınca *İmam Mâlik* (rahimehullah)'in: "Muhsar, kurbanlığını Harem'e göndermeden, bulunduğu yerde kesip traş olarak ihramdan çıkar" hükmüne varması tabiidir. Bu aynı zamanda Cumhur'un hükmüdür.

3- İmam Mâlik'i "her nerede olursa" hükmüne götüren husus Hudeybiye'nin Harem'in dışında olmasıdır. Ancak Atâ ve daha başkaları Hudeybiye'deki kesimin Harem'de olduğunu söylemiştir.

4- Yukarıdaki rivayetle ilgili olarak, İbnu Hacer'in İmam Şâfiî (rahimehullah)'den kaydettiği bir tahlili kaydetmede fayda görüyoruz:

İmam Şâfiî Hudeybiye'yi, bir rivayette Harem'in dışında, bir başka rivayette de yarısı Harem'de ve yarısı Hıll'de olarak değerlendirmiş ise de Müslümanların kurbanları Harem dışında, yani Hıll'de kestiklerine hükmetmiştir. Bu hükme varırken âyetten istidlâl eder. Zîra ayette: وصدو كم عن المسجدالحرام والهدى معكوفا أن يبلغ محله **"Onlar küfreden, sizi Mescid-i Haram'dan ve alıkonulmuş kurbanlıkların mahalline ulaşmasından menedenlerdir..."** (Feth 25) buyurulmaktadır. Şâfiî hazretleri der ki: "Âyette geçen kurbanlığın mahallinden murad âlimlere göre Harem'dir. Âyette, Cenab-ı Hakk müşriklerin buna mâni olduklarını Harem'e gidemediklerini haber vermektedir. Yine der ki: "Kesime nerede engel çıkarıldı ise orada ihramdan çıktı. Daha sonra bunun kazası da yok. Çünkü, âyet-i kerimede kaza edilmesinden söz edilmemiştir. Meğâzî yazarlarının haberlerinden tesbit ettiklerim bu söylediklerimi te'yid eder mahiyettedir. Zîra, onların rivayetlerini inceleyerek şu hususu öğrendik: Hudeybiye Seferi'nde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte tanınmış şahıslar vardı. Sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* umretü'l-kazayı îfa etti, ancak bu meşhurlardan bir kısmı ne mal, ne can yönünden hiç bir mâzeretleri olmadığı halde Medine'de kaldı. Şayet yapılmayan umreyi kaza etmek bir vecibe olsaydı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu şahıslara ondan geri kalmamalarını emrederdi."

Şâfiî hazretleri bir başka yerde şöyle der: "Bu umrenin *Umretü'l-*

Kaza diye isimlenmesi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile Kureyş arasında cereyan eden mukâzât (= karşılıklı hükümleşme) (hükümleşme, muâhede) den ileri gelir, bu umrenin kaza edilmesinin vacib olmasından değil."

İbnu Hacer der ki: "Vakidî, Megâzî'de, *Zührî* ve *Ebu Ma'şer* tarikinden rivayet eder ki: "Dediler: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashabına umreye katılmalarını emretti. Hayber'de şehid düşenlerle ölenler dışında hiç kimse geri kalmadı, hepsi katıldı. Katılanların sayısı iki bin kişi idi." Şâyet sahihse bu rivayetle, bundan önceki rivayetin arasını te'lif etmek mümkündür, şöyle ki: "Buradaki "emir" vücub emri değil, istihbâb emridir. Zîra *Şâfiî* hazretleri umretü'l-kaza ya özürsüz olarak bir grub Ashab'ın katılmadığını cezmederek (kesin bir üslubla) ifade ediyor. Keza, yine *Vâkidî,* İbnu Ömer hadisi olarak rivayet eder ki, *İbnu Ömer:* "Bu umre, kaza umresi değildir, bilâkis Kureyş'le yapılan antlaşmada: "Müslümanlar gelecek sene engellendikleri ayda umre yapacaklar" diye bir şart vardı, bu madde gereği Kureyşliler, Müslümanlara müsaade ettiler."

ÜÇÜNCÜ FASIL

MÜDDETTE YANILANLAR VEYA YOLU KAYBEDENLER

1531 ١- عن سليمان بن يسار [أنَّ أبَا أيُّوبَ الأنْصَارِيَّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خَرَجَ حَاجّاً حَتَّى إذَا كَانَ بِالْبَادِيَةِ مِنْ طَرِيقِ مَكَّةَ أضَلَّ رَوَاحِلَهُ، وَأنَّهُ قَدِمَ عَلَى عُمَرَ ابْنِ الخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَوْمَ النَّحْرِ فَذَكَرَ ذلِكَ لَهُ فَقَالَ: اصْنَعْ مَا يَصْنَعُ المُعْتَمِرُ ثُمَّ قَدْ حَلَلْتَ فَإذَا أدْرَكَكَ الحَجُّ قَابِلاً فَاحْجُجْ وَاهْدِ مَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الهَدْيِ]. أخرجه مالك.

1. (1531)- *Süleymân İbnu Yesâr* anlatıyor: "Ebu Eyyûb el-Ensârî (radıyallahu anh) hacc yapmak üzere yola çıktı. Mekke yolu üzerindeki *Bâdiye*'ye gelince develerini kaybetti. Yevm-i nahrde Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e gelerek, durumu ona anlattı. Hz. Ömer (radıyallahu anh) kendisine:

"Önce umre yapıyorsun gibi hareket et. Sonra ihramdan çık. Sonra müteâkip senenin haccına yetişirsen hacc yap, kolayına giden bir de kurban kes." [Muvatta, Hacc 153, (1, 383).]

AÇIKLAMA:

1- *Muvatta*'nın rivayetinde Bâdiye değil, Nâziye geçer. Burası da Mekke yolu üzerinde bir yer adıdır, ama Bâdiye'nin bir başka adı değil, ayrı bir mevkidir.

2- *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in: "Umre yapıyorsun gibi hareket et" sözü; "Haccını umreye çevir ve ihramdan çık" demektir. Zîra yevm-i nahrde Mekke'ye gelen kimse vakfeleri kaçırmış demektir. Hz. Ömer (radıyallahu anh) hacc niyetiyle girdiği ihramdan da umre yaparak çıkabileceğini söylemiş olmaktadır.

1532 ٢- وعنه أيضاً [أنَّ هَبَّارَ بْنَ الأسْوَدِ جَاءَ يَوْمَ النَّحْرِ وَعُمَرُ بْنُ الخَطَّابِ رَضِيَ

اللهُ عنه ينحر هديه فقال: يا أمير المؤمنين أخطأنا العدد، كنا نرى أن هذا اليوم يوم عرفة فقال: اذهب إلى مكة وطف أنت ومن معك وانحروا هديا إن كان معكم ثم احلقوا أو قصروا وارجعوا فإذا كان عاما قابلا فحجوا وأهدوا فمن لم يجد فصيام ثلاثة أيام في الحج وسبعة إذا رجعتم]. أخرجه مالك.

2. (1532)- Yine *Süleyman İbnu Yesar*'dan rivayet edildiğine göre: "Hebbâr İbnu'l-Esved, yevm-i nahrde kurban kesmekte olan Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e gelerek: "Ey mü'minlerin emîri, hesapta yanıldık. Biz bugünü arefe günü diye hesaplıyorduk" dedi. Hz. Ömer:

"Öyleyse Mekke'ye git, sen ve beraberindekiler tavaf edin, beraberinizde kurban getirdiyseniz bir kurban kesin. Sonra traş olun veya saçınızı kısa kesin ve (artık memleketinize) dönün. Gelecek yıl yeniden hacc yapın, kurban kesin. Kurbanlık bulamayan, üç gün hacc sırasında, yedi gün de dönüşte olmak üzere (on gün) oruç tutsun." [Muvatta, Hacc 154, (1, 383).]

AÇIKLAMA:

1- *Zürkânî, Hebbâr*'ın, hacc için Şam'dan geldiğini belirtir.

2- Daha önce belirtildiği üzere, Arafat vakfesini kaçıran, haccını müteâkip sene yeniler. Burada mesele ihramdan çıkma ile ilgilidir. Zîra ihrama girmiş olan birisi hacc veya umre yapmadan ihramdan çıkamaz. Şu halde Arafat vakfesini kaçıran kimse, haccı kaçırdığına göre, ihramdan çıkabilmek için umre yapacaktır. Şöyle ki:

Niyet ettiği haccın çeşidine göre:

1) *Hacc-ı temettuya* niyet etmiş idiyse, vakfeye yetişemediği için zaten temettu bâtıl olur, bu sebeple temettu kurbanı kesmesi gerekmez. Bir umre daha yaparak ihramdan çıkar. Haccını daha sonraki yıllarda kaza eder.

3) *Hacc-ı kıran* için niyetlenmiş olan, vakfenin fevtinden önce umre yaptı idiyse, ikinci bir umre daha yaparak ihramdan çıkar, hacc yapamadığı için kurban gerekmez. Eğer vakfenin fevtinden önce umre yapmamış ise, önce umre ihramından çıkmak için tavaf ve sa'y yapar. Sonra hacc ihramı için ikinci kere tavaf ve sa'y yapar, traş olup ihramdan çıkar. Müteâkip yıllarda haccını kaza eder.

Sadedinde olduğumuz rivayette, Arafat vakfesini fevt eden (kaçıran)

kimseye Hz. Ömer kurban kesmesini de emreder, Hanefî mezhebinde, haccın hangi çeşidine niyet edilmiş olursa olsun, ceza kurbanı gerekmez. Çünkü ihramdan çıkmak için yapılan umreler, ihsârlı kimsenin kestiği kurban yerine geçer.

İmam Mâlik, hacc-ı kırana niyet eden kimsenin vakfeyi kaçırması halinde, ihramdan çıkabilmesi için iki kurban kesmesi gerektiğini söyler: Biri hacc-ı kırân için, biri de haccın fevti için. Bu ikinci kurban ceza kurbanıdır. Zürkânî der ki: Eğer haccı ifsad eden bir fiili varsa üçüncü bir kurban daha keser.

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

١ 1533 – عن عليّ وابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُم قالا: [مَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ هُوَ شَاةٌ]. أخرجه مالك.

1. (1533)- *Hz. Ali ve Hz. İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) demişlerdir ki: "İhsarlıya âyet-i kerimede فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ **"...kolayınıza gelen kurbanı..."** ifadesiyle emredilmiş bulunan kurbandan (Bakara 196) maksad bir koyundur." [Muvatta, Hacc 158).]

AÇIKLAMA:

Hedy, hacc menasikine bağlı olarak kesilen kurbanlarla, Kâbe'ye hediye edilen kurbanlara denir. Hedy büyük baş havyandan da olabilir, küçük baş hayvandan da. Âyette ihsârlıya hedy emredilmekte fakat bunun cinsi belirtilmemektedir. Hz. Ali, burada deve, sığır gibi büyük baş hayvanın değil, koyun, keçi gibi –kurban olarak sunulması câiz olan– küçük baş hayvanın kastedildiğini açıklamaktadır.

٢ 1534 – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما [أَنَّهُ سُئِلَ عَمَّا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ. فَقَالَ: بَدَنَةٌ أَوْ بَقَرَةٌ أَوْ سَبْعُ شِيَاهٍ، وَأَنْ أُهْدِيَ شَاةً أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَصُومَ أَوْ أُشْرِكَ فِي جَزُورٍ]. أخرجه مالك إلى قوله: بقرة. وأخرج باقية رزين.

2. (1534)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den rivayet edilmiştir ki: فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ **"(İhsârlıya kolayına gelen bir hedy terettüp eder)** âyetinden sorulmuş, o da şu cevabı vermiştir: "Bundan maksad ya bir deve veya bir sığır veya yedi koyundur. Bir koyun kesmem, bana

oruç tutmamdan veya bir deveye ortak olmamdan daha hoş gelir." [Muvatta, Hacc 160. (Muvatta'da hadisin, "sığır" kelimesine kadar olan kısmı mezkurdur. Geri kalan kısmını Rezîn zikretmiştir).]

AÇIKLAMA:

Zürkânî, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in âyette ihsârlıya emredilen kurbanı deve veya sığır anlamış olmasını "istihbâb"a hamleder ve der ki: "İbnu Ömer şöyle demek istemiştir: "İhsârlı, şâyet bir sığır veya deve keserse bu daha iyidir, bunu yapmak müstehabdır." Binaenaleyh, *Hz. Ali* ve *Hz. İbnu Abbâs*'ın âyette kastedilen kurbanın "bir koyun" olacağı hususundaki tefsirlerine aykırı değildir, aralarında ihtilâf yoktur. Bu söylediğimize bizzat İbnu Ömer'in (müteakip rivayette gelecek olan) sözü delâlet eder: "Sadece bir koyun bulabilsem, bunu kurban etmem, bana oruç tutmamdan daha hoş gelir" buyurmuştur. Mâlum olduğu üzere hedyin en üstünü devedir. Öyle ise deve kesmek nasıl âyette beyan edilen "kolayınıza gelen" olur?"

١٥٣٥ ٣- وعن صَدَقة بن يسار المكي [أَنَّ رَجُلاً مِنْ أَهْلِ الْيَمَنِ جَاءَ إِلى ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما وَقَدْ ضَفَرَ رَأْسَهُ. فَقَالَ يَا أَبَا عَبْدِالرَّحْمنِ: إِنِّي قَدِمْتُ بِعُمرةٍ مفردةٍ. فَقَالَ عَبْدُاللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: لَوْ كُنْتُ مَعَكَ وَسَأَلْتَنِي لأَمَرْتُكَ أَنْ تَقْرِنَ. فَقَالَ: قَدْ كَانَ ذلكَ. فَقَالَ: خُذْ مَا تَطَايَرَ مِنْ شَعَرِ رَأْسِكَ وَأَهْدِ. فَقَالَتِ امْرَأَةٌ مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ: وَمَا هَدْيُهُ يَا أَبَا عَبْدِالرحمن؟ فَقَالَ: هَدْيُهُ. فَقَالَتْ: مَا هَدْيُهُ؟ فَقَالَ ابن عُمَرَ: لَوْ لَمْ أَجِدْ إِلاَّ أَنْ أَذْبَحَ شَاةً لَكَانَ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَصُومَ]. أخرجه مالك.

3. (1535)- *Sadaka İbnu Yesâr el-Mekkî* anlatıyor: "Saçları örtülü Yemenli bir kimse İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e gelip:

"Ey Ebû Abdirrahmân, ben müstakil bir umre yapmak üzere geldim" dedi. Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ):

"Ben seninle olsaydım da bana sormuş bulunsaydın, sana hacc-ı kıran yapmanı emrederdim" dedi. Adam:

"Bu zaten öyleydi (ancak kaçırdım)" dedi. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ):

"Başındaki saçlardan şu uçuşanları al (kes) ve kurban kes!" dedi. (Orada bulunan) Iraklı bir kadın söze karıştı:

"Kurbanı da neymiş ey Ebu Abdirrahman?"

"Kurbanıdır!" Kadın tekrar sordu.

"Kurbanı nedir?" İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) şu cevabı verdi:

"Sadece bir koyun bulabilsem, onu kurban etmem bana oruç tutmamdan daha hoş gelir." [Muvatta, Hacc 162, (1, 386-387).]

AÇIKLAMA:

Yemenlinin: "Bu zaten öyleydi" diye tercüme ettiğimiz قَدْ كَانَ ذٰلِكَ cevabını, Zürkânî: "Benim size haber verdiğim, temettudan idi" diye anlar. Ebu Abdilmelik aynı cevabı şöyle anlamıştır: "Senin söylediğini kaçırdım. Zîra artık ben, umre için tavaf ve sa'y yaptım. Şimdi bana ne lâzım: Traş mı, kısaltma mı?"

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in cevabından şu anlaşılmıştır:

"Başındaki saçlardan uzun olanları kısalt ve temettu için de kurban kes!"

İbnu Ömer, kadının "Kurbanı da neymiş?" sorusuna, iki ayrı sefer mücmel şekilde "kurbanıdır" diye cevap verir, açıklama yapmaz. Zîra, adamın en iyisini keseceğini ümid etmektedir. Çünkü kurban kelimesine deve, sığır, koyun, keçi hepsi girer, en iyisini anlayarak deve kesmesini temenni etmektedir. Ancak, kadının ısrarlı sorusu karşısında İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) açıklamak mecburiyetinde kalıyor. Ve tek koyunu kurban etmenin, böylece kurbanın, oruca tercih edilmesinin nazarında daha hoş olduğunu belirtiyor. Zürkânî: "İbnu Ömer'in bu sözü, daha önceki "âyetteki hedy'den murat deve veya sığırdır" hükmüne iki açıdan muhalif düşmez:

1- Bu fetvasından rücû etmiş olabilir.

2- Sığır ve deve bulamayanlara diyerek kayıtlı olarak koyuna ruhsat vermiş olabilir. Zîra kim sığır veya deve kesebilirse, kendisi için bu efdaldir" der.

ON İKİNCİ BÂB

MEKKE'YE GİRİŞ, KONAKLAMA VE ORADAN ÇIKIŞ ÂDÂBI

١٥٣٦ - عن ابن عمر رضي الله عنهما [أنَّ رسول الله ﷺ دَخَلَ مَكَّةَ مِنْ كَدَاءَ مِنَ الثَّنِيَّةِ الْعُلْيَا التي عِنْدَ الْبَطْحَاءِ. وَخَرَجَ مِنَ الثَّنِيَّةِ السُّفْلَى]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

« كداء » بفتح الكاف والمدّ من أعلى مكة وبعضها والقصر مصروفاً من أسفلها.

1. (1536)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mekke'ye Kedâ'dan Bathâ'nın yanındaki yukarı yoldan girdi ve aşağı yoldan da çıktı." [Buhârî, Hacc 41, 15; Müslim, Hacc 223 (1257); Ebu Dâvud, Menâsik 45, (1866, 1867); Nesâz, 105, (5, 200); İbnu Mâce, Menâsik 26, (2940).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Mekke ve hatta Medine'ye girip çıkarken belli kaidelere uyduğu, bir nevi protokol uyguladığı görülmektedir. Sadedinde olduğumuz rivayet, Mekke'ye *Kedâ* mevkiinden girdiğini, buradaki Bathâ denen mevziden geçen yukarı yolu takiben şehre indiğini açıklamaktadır. "Seniyye; dağ yolu, geçit mânasına gelir.

2- *İbnu Hacer*, hadiste zikri geçen üst yolun, Mekke ahalisinin el-Muallâ adındaki kabristanına indiğini, bu yolun sarp, yokuş ve bozuk bulunduğunu, ilk defa *Hz. Muâviye* (radıyallahu anh)'nin, sonra *Abdülmelik Mehdi* vs tarafından onarılıp düzlendiğini, hicrî 811'de tekrar tamir edildiğini, daha sonra Mısır Sultanı *el-Meliku'l-Müeyyed* tarafından 820 yılları civarında tamamen tamir edilip düzenlendiğini belirtir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Mekke'den çıkışta tâkip ettiği aşağı yola gelince, bu bazı rivayetlerde *es-Seniyyetü's-Süflâ* diye geçerken bâzılarında Küdâ diye geçer. Burası Kuaykıân dağı tarafında *Şi'bu'ş-Şâmiyyîn*'e yakın Şebîke kapısı yanındadır.

3- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'ye yukarıki yoldan girer, şehri bu aşağı yoldan terkedermiş. Girişte, yukarı yolun tercih edilişi sebebiyle ilgili olarak şârihler muhtelif yorum kaydederek burdaki hikmeti belirtmeye çalışırlar:

1) Girişte yükseği tercih etmede mekâna ta'zim mevcuttur, aksi durumda ayrılığa işâret vardır.

2) Hz. İbrahim (aleyhisselam) Mekke'ye buradan girdiği için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da onun sünnetine uymuştur.

3) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hicret için ayrılırken, Mekke'den gizlice çıktı. Sonraki girişte zâhirdir ki herkesce görülecek şekilde yüksekten girmeyi tercih etti.

4) Bu istikametten şehre giren, Beytullah'la yüz yüze gelir.

5) Fetih günü oradan girmişti, sonra bunu âdet hâline getirdi.

Başka yorumlar da yapılmıştır. Müteakip bazı rivayetler de bu mevzuyu tamamlayacaktır.

1537 ٢- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما [أَنَّهُ كَانَ يَبِيتُ بِذِي طَوًى بَيْنَ الثَّنِيَّتَيْنِ ثُمَّ يَدْخُلُ مِنَ الثَّنِيَّةِ الَّتِي بِأَعْلَى مَكَّةَ وَكَانَ إِذَا قَدِمَ حَاجًّا أَوْ مُعْتَمِرًا لَمْ يُنِخْ نَاقَتَهُ إِلاَّ عِنْدَ بَابِ الْمَسْجِدِ ثُمَّ يَدْخُلُ وَيَأْتِي الرُّكْنَ الأَسْوَدَ فَيَبْدَأُ بِهِ ثُمَّ يَطُوفُ سَبْعًا: ثَلاثًا سَعْيًا وَأَرْبَعًا مَشْيًا. ثُمَّ يَنْصَرِفُ فَيُصَلِّي سَجْدَتَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى مَنْزِلِهِ فَيَطُوفُ بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ. وَكَانَ إِذَا صَدَرَ عَنِ الْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ أَنَاخَ بِالْبَطْحَاءِ الَّتِي بِذِي الْحُلَيْفَةِ الَّتِي كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يُنِيخُ بِهَا]. أخرجه الستة إلا الترمذي.

2. (1537)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den anlatıldığına göre: "O, iki dağ yolu arasındaki *Zu-Tuvâ* nâm mevkide geceyi geçirir, sonra Mekke'nin yukarı yolundan şehre girerdi. Hacc veya umre yapmak niyetiyle Mekke'ye geldiği vakit, devesini doğruca Beytullah'ın kapısının yanında ıhdırırdı. Sonra (hayvandan iner) Mescid-i Harâm'a girer, Haceru'l-Esved rüknüne gelir, oradan başlayarak yedi kere Beyt'i tavaf eder, ilk üçünde koşar, dördünde de yürürdü. Sonra tavaftan çıkar, evine dönmezden önce iki rek'at namaz kılar, Safâ ile Merve arasında da tavafta (sa'y) bulunurdu.

Hacc ve umreden çıktığı zaman, Zülhuleyfe'deki Bathâ'da devesini ıhtırırdı. Orada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da devesini ıhtırırdı"

[Buhârî, Hacc 38, 29, 148, 149; Müslim, Hacc 226 (1259); Muvatta, Hacc 6, (1, 324); Ebu Dâvud, Menâsik 45, (1865); Nesâî, Hacc 103, (5, 199).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in Mekke'yi ve Kâbe'yi ziyaret âdâbını tanıtmaktadır. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetine kılı kılına riayet ettiği ve hiçbir şahsî katkı ve değiştirmede bulunmadığı için, muhaddisler onun tarzını Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tarzı olarak değerlendirirler.

2- Mekke'ye girerken yıkanma meselesi bütün ulemâca müstehab addedilmiştir. Bunun terki herhangi bir fidye gerektirmez. Bir kısım âlimler: "Abdest de kifayet eder" demiştir. *İbnu Ömer*'in ihramlı iken başını yıkamadığı 1227 numaralı hadiste belirtilmişti. Şu halde guslü başı dışında kalan bedenini yıkamasıdır.

Şâfiîler "Mekke'ye giren kimse yıkanmakdan âciz kalırsa teyemmüm eder" derler. Bazıları, Mekke'ye girerken müstehab olan yıkanmanın, mücerred giriş için değil tavaf için oluduğunu, tavaf yapayacaklara yıkanma terettüp etmeyeceğini söylemiştir.

3- Son paragrafta Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ve *Hz. Abdullah İbnu Ömer*'in Mekke'den dönerken Medine'ye girmezden önce Zülhuleyfe mevkiinin Bathâ noktasında bir müddet durduklarını belirtmektedir. Bilindiği üzere Zülhuleyfe Medine'ye yakın bir yerdir ve Medinelilerin mîkatıdır. Hacca gidenler orada ihram giyerler. (Daha fazla bilgi için 1187 numaralı hadise bakın).

4- Bu rivayet *Hz. Abdullah İbnu Ömer*'in, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın konakladığı her noktada aynen konakladığını ifade eder.

١٥٣٨ ٣- وعن نافع قال: [كان ابن عمر رضي الله عنهما يصلي بالمحصب الظهر والعصر والمغرب والعشاء، ويهجع هجعة، ويذكر ذلك عن رسول الله ﷺ].

أخرجه الستة إلا النسائي.

3. (1538)- *Nâfi'* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Muhassab'da öğle, ikindi, akşam, yatsı namazlarını kılar, bir miktar uyurdu. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın böyle yaptığını söylerdi." [Buhârî, Hacc 149; Müslim, Hacc 337, (1310); Muvatta, Hacc 207; Tirmizî, Hacc 81, (921); Ebu Dâvud, Menâsik 87, (2012, 2013).]

1539 ٤- وفي رواية مسلم [كان ابن عمر رضي الله عنهما يرى التحصيب سنة].

4. (1539)- *Müslim'in* bir rivayetinde: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) tahsib'i (Muhassab'da konaklamayı) sünnet bilirdi" denir.

1540 ٥- وعن ابن عباس رضي الله عنهما أنه قال: [ليس التحصيب بشيء إنما هو منزل نزله رسول الله ﷺ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

5. (1540)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ): "Tahsib (menâsike dahil olan) bir şey değildir, o, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın konakladığı bir konaklama yeridir" derdi. [Buhârî, Hacc 147; Müslim, Hacc 341, (1312); Tirmizî, Hacc 81, (921).]

1541 ٦- وفي أخرى لهم ولأبي داود رحمه الله تعالى. عن عائشة رضي الله عنها قالت: [إنما نزله رسول الله ﷺ لأنه كان أسمح لخروجه].

6. (1541)- Yine aynı kaynaklar *Hz. Aişe*'nin şu sözünü kaydederler: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, oraya inmiştir, çünkü orası, yola çıkmaya daha uygundur." [Buhârî, Hacc 147; Müslim, 339, (1311); Tirmizî, Hacc 82, (923); Ebu Dâvud, Menâsik 87, (2008).]

1542 ٧- وعن أبي رافع رضي الله عنه قال: [لم يأمرني رسول الله ﷺ أن أنزل بالأبطح حين خرج من منى ولكني جئت فضربت فيه قبة فجاء فنزل]. أخرجه مسلم وأبو داود.

7. (1542)- *Ebu Râfi'* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mina'dan ayrıldığı zaman Ebtah'a inmemi emretmedi. Fakat ben önceden gelip oraya bir çadır kurdum. Sonra O *(aleyhissalâtu vesselâm)* da gelip oraya indi." [Müslim, Hacc 342, (1313); Ebu Dâvud, Menâsik 87, (2009).]

AÇIKLAMA:

1-Son kaydedilen beş hadis (1538-1542 arasındakiler) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, haccın bitiminde Muhassab'a inişiyle ilgili. Görüldüğü üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu inişi menâsikten mi, değil mi, Ashab'ın farklı yorumu mevzubahis olmuştur.

Muhassab: burası Mina ile Mekke arasında Mina'ya daha yakın bir yer adıdır. Düzlüktür, çakılla kaplı olduğu için bu adı aldığı söylenir. Çünkü haseb "küçük taş, çakıl" mânasına gelir. Buraya Ebtah da denir.

Tahsîb: Muhassab denen yere inmek orada konaklamak demektir.

İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mina'da hacc menasikini tamamladıktan sonra Medine'ye dönüş esnasında orada bir müddet konakladığı için, burada konaklamayı menâsikten saymış, hacc yaptıkça her seferinde orada bir müddet konaklamıştır. Sadece O değil, Ashab'tan başta Hülefâ-i Raşidîn olmak üzere diğer bâzılarının da bu sünneti devam ettirdikleri rivayetlerde gelmiştir (Müslim, Hacc 340).]

Ancak, yukarıda, *İbnu Abbas, Hz. Aişe* ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in âzadlısı ve hâdimi durumunda olan Ebu Râfi'nin rivayetleri nazar-ı dikkate alınınca, *Muhassab*'a inmek (veya tahsîb) menâsikden değildir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Mina'yı terkedilmesi gereken müddeti içerisinde terketmiş Medine'ye yol hazırlıklarını ikmal için, düz bir yer olan Muhassab'da bir müddet daha kalarak oradan yola çıkmıştır. Şu halde Ashab'tan bazıları bunu, dönüş hazırlığına giren bir amel saymıştır. Hattâ Hz. Aişe, Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivayetinde: وَاللهِ مَا نَزَلَهَا إِلاَّ مِنْ أَجْلِي "Oraya vallahi benim yüzümden indi" diye kesin ifadede bulunur. (1313 numaralı hadise bak.) Ancak İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) gibi sünnete son derece bağlı kimseler için, sünnet olarak benimsenmesi için fiilin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan suduru kâfidir.

Ulemâ büyük çoğunluğu ile tahsîbin yani hacc dönüşü *Muhassab* veya *Ebtah* denen vâdide bir müddet konaklayıp dinlenmenin müstehab olduğuna hükmetmiştir.

1543 ٨- وعن نافع. [أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا كَانَ يَغْتَسِلُ لِدُخُولِ مَكَّةَ].

8. (1543)- *Nâfi'* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Mekke'ye girmek için guslederdi." [Tirmizî, Hacc 29, (852).

AÇIKLAMA için 1537 numaralı hadise bakın.

1544 ٩- وفي رواية: [اغْتَسَلَ النَّبِيُّ ﷺ لِدُخُولِ مَكَّةَ]. أخرجه الترمذي.

9. (1544)- Bir rivayette: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'ye girmek için gusletti" denmiştir. [Tirmizî, Hacc 29 (852).]

1545 ١٠- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أنه كان يقول: [لَيَالِي مِنًى لاَ يَبِيتَنَّ أَحَدٌ مِنَ الحَاجِّ وَرَاءَ عَقَبَةِ مِنًى].

10. (1545)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ): "Mina gecelerinde, hiçbir hacı, Mina Akabesi'nin gerisinde geceyi geçirmemelidir."derdi. [Muvatta, Hacc 209, (1, 406).]

AÇIKLAMA:

Bayram günlerinde Mina'da kalmak ve geceyi orada geçirmek, İbnu Ömer'e göre vacibtir. Hatta *Şâfiî, Ahmed İbnu Hanbel* ve *İmam Mâlik*'in mezheplerinde vacibtir. Sâdece *Ebu Hanife* mezhebinde sünnettir. Öyle ise, bu vâcibin tam yerine gelmesi, *Mina hududu* dahilinde geceyi geçirmeye bağlıdır. Akabe denen yer Mina'dan sayılmaz. Mekke ile Medine arasında hudud noktasıdır. Bu sebeple hiçbir geceyi bu hududun dışında geçirmemelidir. Muvatta'dan kaydedeceğimiz müteakip rivayette *Hz. Ömer* (radıyallahu anh)'in, hususî adamlar göndererek hudud dışına kimsenin çıkmamasını sağladığını göreceğiz.

Diğer üç mezhebe göre bu yasağa uymayana dem gerekir.

1546 ١١ – وفي أخرى: [كَانَ عُمر رَضِيَ اللهُ عنه يبعثُ رِجَالاً يُدْخِلونَ النَّاسَ مِنَ وَرَاءِ الْعَقَبَةِ]. أخرجهما مالك.

11. (1546)- Bir diğer rivayet şöyle: "Hz. Ömer (radıyallahu anh), (eyyâm-ı Mina'da hususî) adamlar göndererek, halkın Akabe'nin gerisine (Mina cihetine) girmelerini sağlardı." [Muvatta, Hacc 208, (1/406).]

AÇIKLAMA, önceki hadiste geçti.

1547 ١٢ – وعن ابنِ عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما. [أَنَّ العبَّاسَ استأذَنَ النَّبيَّ ﷺ أن يمكُثَ بمكةَ ليالِيَ مِنىً مِنْ أجْلِ سِقايتِه فأذِنَ لَهُ]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

12. (1547) *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Hz. Abbâs (radıyallahu anh) Kâbe ile ilgili sikâye vazifesi, kendi sorumluluğunda olduğu için, eyyâm-ı Mina'yı Mekke'de geçirmek için izin istedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da ona izin verdi." [Buhârî, Hacc 133, 75; Müslim, Hacc 346, (1315); Ebu Dâvud, Menâsik 75, (1959).]

AÇIKLAMA:

1- *Eyyam-ı Mina* (Mina günleri): Mina'da şeytan taşlanan günler, yani bayram günleri (Zilhicce'nin 10, 11 ve 12. günleri).

2- *Sikâye:* Câhiliye devrinden kalma haccla ilgili bir hizmetti. Kureyşliler hacılara kuru üzüm şerbeti sunarlardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fetih'ten sonra Kâbe ile ilgili hizmetleri çoğunlukla lağvetmiş sadece birkaç tanesini korumuştur. İşte bu korunanlardan biri de sikâye hizmeti idi. Bu hizmet, câhiliye devrinde de Hz. Abbâs'ın üzerinde idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* amcası Abbâs'ın bu hizmette devam etmesine izin vermişti.

Bâzı rivayetler sikâye hizmetini "hacılara zemzem suyu dağıtmak" diye tarif eder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ecdadından olan Abdümenaf, bu hizmet gereği tulumlarla su taşır, Kâbe'nin avlusundaki deriden kaplara doldurur, sonra da hacılara dağıtırmış. Bu vazife Abdumenaf'tan oğlu Hâşim'e, ondan da Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in dedesi Abdulmuttalib'e geçmiş, Abdulmuttalib'ten oğlu Abbâs'a intikal etmiştir.

Bu hizmet, asırlarca *Abbâs* ahfâdında devam etmiştir.

3- *Mina*'da gecelemeye vacib diyenler, bu hükmü, hadisin bazı vecihlerinde geçen ruhsat kelimesinden çıkarırlar. *"Hz. Abbas'ın izin talebi üzerine Mekke'de kalmaya Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ruhsat veriyor. Ruhsatın zıddı azimettir, öyleyse Mina'da kalmak vacibtir, vacib olmasaydı, bu tâbirler kullanılmazdı..."* vs. denmiştir. Üç mezhebten ayrı olarak, Hanefî mezhebinin Mina'da gecelemeye sünnet dediğini daha önce de belirttik. Ancak şunu da belirtelim ki, Mina gecelerinde orayı terketmek Hanefîlere göre de mekruhtur. Çünkü sünnete aykırıdır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve ondan sonra diğer halifeler, hacc esnasında eyyam-ı Mina'da hep orada gecelemişlerdir. Orada gecelememek diğer mezheplerde dem gerektirir; Hanefîlerde fidye gerekmez.

1548 ١٣ – وعن العلاء بن الحضرمي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ : المُهَاجِرُ يُقِيمُ بمكةَ بعدَ قضاءِ نُسُكِه ثلاثاً] . أخرجه الخمسة.

13. (1548)- *Alâ İbnu'l-Hadramî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: *"Muhacir olanlar, menâsiklerini tamamladıktan sonra Mekke'de üç gün kalırlar."*[Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr 47; Müslim, Hacc 441,(1352); Tirmizî, Hacc 103, (949); Ebu Dâvud, Menâsik 96, (2022); Nesâî, Taksiru's-Salât 4, (3, 122).]

AÇIKLAMA:

1- Mekke fethinden önce, Mekke'den Medine'ye hicret eden Muhacir-

lerin, tekrar Mekke'ye dönüp yerleşmeleri haram kılınmıştı. Sonraları, bunlardan Mekke'ye hacc ve umre niyetiyle gelenlere bu vazifeleri îfadan sonra Mekke'de üç güne kadar oturmaları mübah kılındı. Ulemânın cumhuru bu hadislerden, Muhâcirler'in Mekke'ye gelip yerleşmelerinin haram kılındığı hükmünü çıkarmıştır.

Bazı âlimler ise bu yasağın hicretin her mü'mine vâcib kılındığı ilk devrelere ait olduğunu söylemiş, Muhacirler'in de Mekke'de veya bir başka yerde ikâmet edebileceklerini, yerleşebileceklerini söylemiştir.

Bu yasak hükmü, Mekke'ye hacc için gelen herkese ait bir yasak değildir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında Medine'ye hicret etmiş olan "Muhacirler"e aittir.

Üç gün kalma izni, onları "misafir" vasfından çıkarıp "mukim" vasfına sokmayacağı içindir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hususta kararlılığını Muhacirler'den *Sa'd İbnu Havle*'nin, Veda haccı sırasında *Mekke*'de vefat edince, hicretle terkettiği yer olan Mekke'de vefat etmiş olmasından dolayı üzülmek suretiyle göstermiştir.

2- Bu hadisten bazı âlimler veda tavafının hacc menâsikinden olmayan müstakil bir ibadet olduğu hükmünü çıkarmışlardır. Çünkü hadiste "....Menâsiklerini tamamladıktan sonra" denmektedir. Veda tavafı menâsikinin tamamlanmasından sonraki ikâmetin nihayetinde Mekke terkedilirken edâ edileceğine göre o ayrı bir ibadet olmalıdır..."denmiştir.

1549 ١٤ – وعن جابر رضي الله عنه. أنه قيل له: [أيرفع الرجل يديه إذا رأى البيت؟ قال حججنا مع رسول الله ﷺ فكنا نفعله]. أخرجه أصحاب السنن وهذا لفظ الترمذي.

14. (1549)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh)'den anlatıldığına göre, kendisine: "Kişi Beytullah'ı görünce ellerini kaldırır mı." diye sorulunca şu cevabı vermiştir:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la haccettik. O zaman biz bunu yapardık." [Tirmizî, Hacc 32, (955). Bu metin Tirmizî'ye aittir. Mevzu üzerine, Ebu Dâvud ve Nesâî'den gelen metin müteakip rivayettedir.]

1550 ١٥ – وعن أبي داود والنسائي: [سئل عن ذلك. فقال: ما كنت أرى أن أحداً يفعله إلا اليهود. وقد حججنا مع رسول الله ﷺ فلم نكن نفعله].

15. (1550)- *Ebu Dâvud* ve *Nesâî*'de bu rivayet şu şekildedir: "Bu hususta soruldu, şu cevabı verdi:

"Yahudilerden başka birisinin yaptığını görmedim. "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte haccettik, bunu yapmadık." [Ebu Dâvud, Menâsik 46, (1870); Nesâî, Hacc 122 (5, 212).]

AÇIKLAMA:

1549 numaralı hadisi *Tirmizî,* "Beytullah'ı görme anında elleri kaldırmanın mekruh olduğu hususunda gelen rivayet" adlı bir bâb başlığı altında sunarken Ebu Dâvud 1550 numaralı hadisi "Beytullah'ı görünce elleri kaldırma" adı altında verir.

Yani rivayetin birisi, Beytullah'ı görünce dua için elleri kaldırmanın müstehab olduğunu ifade ederken, diğeri mekruh olduğunu, sadece Yahudilerin *(Beytü'l-Makdis'i)* gördükleri zaman dua için ellerini kaldırdıklarını ifade etmektedir.

Bu mesele üzerine, lehte ve aleyhte başka rivayetler de gelmiştir. Beyhakî: "Elleri kaldırmayı te'yid eden Câbir'den başkasının rivâyeti, ehl-i ilim nezdinde daha meşhurdur. Bu çeşit ihtilâflı durumlarda hüküm, te'yid edene (müsbit'e) göre verilir" der.

Bu iki rivayeti cem etmek de mümkündür. Şöyle ki: Elin kaldırılmasını te'yid eden rivayet ilk görmeye, reddeden rivayet de her görmeye hamledilir. Yani birinci görüşte elleri kaldırarak dua etmek müstehabdır, bilâhere her görmede el kaldırıp dua etmek gerekmez.

Hattâbî de şunu söylemiştir: "Bu meselede ulemâ ihtilaf etmiştir. *Süfyan-ı Sevrî, İbnu'l-Mübârek, Ahmed İbnu Hanbel, İshak İbnu Râhuye* gibi bâzıları Beytullah'ı görünce ellerini kaldırıp dua etmişlerdir. Bunlar Câbir hadisini senette yer alan meçhul râvî sebebiyle zayıf addederler. Bunlara göre bu babta gelen *İbnu Abbâs* hadisi müteberdir.

تُرْفَعُ الأَيْدِي فِي سَبْعَةِ مَوَاطِنَ إِفْتِتَاحِ الصَّلَاةِ وَاسْتِقْبَالِ الْبَيْتِ وَعَلَى الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَالْمَوْقِفَيْنِ وَالْجَمْرَتَيْنِ.

"Yedi yerde el kaldırılıp (dua edilir): Namaza başlarken, Beytullah'la karşılaşınca, Safâ ve Merve'de, Arafat ve Müzdelife vakfelerinde, orta ve küçük şeytan taşlanırken."

Keza *İbnu Ömer*'den de "Beytullah'ı görünce ellerini kaldırıp dua ettiği" rivayet edilmiştr.

Keza *İbnu Abbas* (radıyallahu anhümâ)'tan da aynı davranış rivayet edilmiştir.

İbnu'l-Hümâm, senedli olarak Said İbnu'l-Müseyyeb'in şu sözünü kaydetmiştir: "Ben Hz. Ömer (radıyallahu anh)'den bir söz işitmiştim, insanlar arasında benden başka bunu işiten kimse kalmadı. Ben Beytullah'ı görünce onun şu duayı yaptığını işitmiştim:

اَللّٰهُمَّ اَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ فَحَيِّنَا بِالسَّلَامِ **"Ey Rabbim! Sen selâmsın, selâmet sendendir. Bizi selâmet üzere yaşat."**

İmam Şâfiî hazretleri Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den Kâbe'yi görünce ellerini kaldırarak şu duayı okuduğunu kaydetmiştir:

[اَللّٰهُمَّ زِدْ هٰذَا الْبَيْتَ تَشْرِيفًا وَتَكْرِيمًا وَتَعْظِيمًا وَمَهَابَةً وَرِفْعَةً وَبِرًّا وَزِدْ يَا رَبِّ مَنْ كَرَّمَهُ وَشَرَّفَهُ وَعَظَّمَهُ مِمَّنْ حَجَّهُ أَوِ اعْتَمَرَهُ تَشْرِيفًا وَتَعْظِيمًا وَمَهَابَةً وَرِفْعَةً وَبِرًّا] اَللّٰهُمَّ اَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ فَحَيِّنَا رَبَّنَا بِالسَّلَامِ وَاَدْخِلْنَا الْجَنَّةَ دَارَكَ دَارَ السَّلَامِ تَبَارَكْتَ وَتَعَالَيْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ.

"Ey Rabbim, şu mübarek Beyt'in şeref, hürmet, azamet, mehâbet, yücelik ve güzelliğini artır. Ey Rabbim, ona hacc, umre gibi ibâdetler yaparak (kurbanlar sunarak) ona tâzim ve hürmet edenlerin şeref, itibar ve makamlarını yücelt, iyiliklerini artır. Ey Rabbim, sen selâmsın, selâmet sendendir. Rabbimiz bizi selâmet üzere yaşat. Bizi selâmet yurdu olan cennetine koy. Ey celâl ve ikram sâhibi Rabbim, sen her şeyden yüce ve her varlıktan üstünsün!"[2]

1551 ١٦ – وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [أَقْبَلَ النَّبِيُّ ﷺ فَدَخَلَ مَكَّةَ فَأَقْبَلَ إِلَى الْحَجَرِ الْأَسْوَدِ فَاسْتَلَمَهُ ثُمَّ طَافَ بِالْبَيْتِ ثُمَّ أَتَى الصَّفَا حَيْثُ يَنْظُرُ إِلَى الْبَيْتِ فَرَفَعَ يَدَيْهِ فَجَعَلَ يَذْكُرُ اللّٰهَ تَعَالَى مَا شَاءَ اللّٰهُ أَنْ يَذْكُرَهُ وَيَدْعُو وَالْأَنْصَارُ تَحْتَهُ]. أخرجه أبو داود.

16. (1551)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ilerledi, Mekke'ye girdi. (Doğru Beytullah'a giderek) Haceru'l-Esved'e geldi, (ilk iş) onu istilâm buyurdu. Sonra Beytullah'ı (yedi şavtta) tavaf etti. (Tavaf tamamlanınca) Safâ tepesine geldi, oradan Beytullah'a baktı. Ellerini kaldırıp Allah'ı (tekbir, tehlil, tahmid ve tevhidlerle) zikretmeye başladı ve Allah'ın zikretmesini dilediğince

2– Şâfiî'nin rivayeti köşeli parantez içindeki kısımdır. Devamı, bir başka duanın ilâvesidir.

zikretti, dua etti. Bu sırada Ensâr (radıyallahu anhüm) da onun aşağısında (aynı şekilde zikir ve duada bulunuyordu)." [Ebu Dâvud, Menâsik 46, (1872).]

AÇIKLAMA:

1- *İstilâm,* Hacer-i Esved'i selâmlamaktır. İki surette yapılır:

a) Yanaşmak mümkünse, yaklaşıp, *Hacer*'e yöneldikten sonra, namaz vaziyetinde olduğu üzere elleri kulak hizasına kadar kaldırıp: "Bismillahi Allahu ekber" diyerek eller aralıklı olarak *Hacer*'in üzerine konur, aradaki boşluktan Hacer öpülür.

b) *Uzaktan istilâm:* Eğer kalabalık sebebiyle yaklaşmak mümkün değilse, *Hacerü'l-Esved*'in bulunduğu rüknün karşısına gelince -ki zeminde kırmızı mermerle çizgi atılarak işâretlenmiştir- ellerin iç kısmı Kâbe'ye gelecek şekilde, yine kulakların hizasına kadar kaldırılıp, üzerine konuluyormuş gibi işaret edilerek "Bismillahi Allahu ekber" diyerek Hacer selâmlanır ve sağ elin içi öpülür."

2- *Şavt:* Beytullah'ın Haceru'l-Esved köşesinden başlayarak, tekrar oraya gelmek suretiyle yapılan bir turluk tavafa bir şavt denir. Bir tavaf, yedi şavttan meydana gelir.

3- Şârihler Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Safâ ve Merve'de, "Allah'ın dilediğince zikir ve dua etmesi"ni burada, duada kişinin serbest olduğuna; dilediği şekilde, içinden geçtiği şekilde dua edebileceğine yorumlamışlardır. İmam Muhammed, hacc esnasında muayyen yerlerde yapılacak duaların belirlenemeyeceğine, dileyenin dilediği şekilde dua edebileceğine hükmetmiştir. Ona göre böyle davranmak, kişiye huşu verir.

İbnu'l-Hümâm da: "Bunların tesbiti kalpteki rikkati giderir, kişi ezberindekilerini otomatik şekilde tekrar eden bir vasıta durumuna düşer, ancak sünnette gelen (me'sur) dualarla teberrük ederse bu da güzeldir" der.

Sanki her ikisi de, ne istediğini bilerek, mânayı fikren idrâk ederek dua etmenin daha uygun olduğunu, bu kayıtla me'sur duaların tercih e dilebileceğini söylemektedirler.

1552 ١٧ – وعن نافع. [أنَّ ابْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: أَقْبَلَ مِنْ مَكَّةَ حَتَّى إِذَا كَانَ بِقُدَيْدٍ جَاءَهُ خَبَرٌ مِنَ الْمَدِينَةِ فَرَجَعَ مَكَّةَ بِغَيْرِ إِحْرَامٍ]. أخرجه مالك.

17. (1552)- *Nâfi'* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) Mekke'den (ayrılıp Medine'ye) yönelmişti. Kudeyd'e gelmişti ki, kendisine Medine'den bir haber ulaştı. Bunun üzerine, ihramsız olarak Mekke'ye döndü." [Muvatta, Hacc 248 (1, 423).]

AÇIKLAMA:

1- *Abdurrezzak*'ın rivayetine göre *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'in yarı yoldan Mekke'ye dönmesine sebep olan haber, Medine'de çıkan bir fitne ile ilgilidir. *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ), Ashab'tan fitneye bulaşmama hususunda gayret gösterenlerden biridir.

2- Bu rivayetle ihticâc eden *İbnu Şihâb, Hasan Basrî, Dâvud-u Zâhirî* ve etbaı Mekke'ye ihramsız girmenin câiz olduğuna hükmederler. Onlara göre, "İhramı gerektiren husus hacc veya umredir. Ne Allah, ne de Resûlü bunların dışında ihramı şart kılmamıştır..."

Ancak Cumhur bu görüşte değildir. *İmam Mâlik* "Taif gibi yakın yerlerden meyve veya odun satmak üzere Mekke'ye gelenler ihramsız girebilir" demiştir. Cumhur da böyle hükmeder. Mekke'den memleketine müteveccihen yola çıkıp, yarı yoldan dönenlerin de İbnu Ömer örneğinde olduğu gibi, Mekke'ye ihramsız girebileceğini söylemişlerdir. Ancak hâriçten Mekke'ye ticaret, ziyaret her ne maksadla olursa olsun gelmek isteyen kimse şehre ihramlı olarak girmelidir, zîra Harem bölgesine girmektedir. Bu hususu teyid eden bir hüküm de şudur: *"Kişi Mekke'ye yürümeye nezretmiş olsa, kendisine hacc veya umre niyetiyle ihram giymek vacib olur."*

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fetih günü hâriç, her seferinde Mekke'ye ihramlı olarak girmiştir.

3- *Kudeyd:* Mekke yakınlarında bir yer ismidir. Medine yolu üzerindedir.

ON ÜÇÜNCÜ BÂB

HACCDA NİYÂBET

NİYÂBET: Bir işi başkasının yerine yapmaktır. Buna vekâlet de denir. Dinimizde namaz, oruç, itikaf gibi münhasıran bedenî olan ibadetlerde niyabet câiz değildir. Bu ibadetleri ferdler bizzat yapmalıdır. Zekât, kurban, sadaka-ı fıtır gibi sırf malî olan ibadetlerde niyabet câizdir.

Hacc ise hem malî hem bedenî bir ibadettir. Bu sebeple mutlak olarak "câiz" veya "değil" denmemiş, bazı şartlarla câiz olduğu kabul edilmiştir. Bizzat yapabileceklerin kendileri yapması gerekir. Amma acz ve zaruret gibi şartlar bulunduğu takdirde, vekil, niyâbeten bir başkasının haccını yapabilir; bu câizdir.

Zenginlik sebebiyle hacc farz olduğu halde yaşlılık, hastalık gibi sebeplerle haccedemiyen kimsenin yerine bedel göndermesi gerekir. Veya hacc farz olduğu halde bu borcu edâ etmemiş olanın, yerine bedel gönderilmesini vasiyet ederek para ayırması gerekir. Ölen zengin vasiyet etmemişse, vârisler birini göndermekle mükellef tutulmaz. Ayrıca vasiyet etse bile, parasının üçte biri, bedel olarak gidecek kimsenin hacc masraflarını karşılamayacak miktarda ise, vârisler yine de bedel göndermekle sorumlu tutulmazlar.

1553 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [كانَ الْفَضْلُ بنُ العباس رديفَ رسولِ اللهِ ﷺ فجاءَتْهُ امرأةٌ من خثعم تستفتيه فجعل الفضل ينظر إليها وتنظر إليه. فجعل النَّبيُّ ﷺ يصرِفُ وجهَ الْفَضْلِ إلى الشِّقِّ الآخرِ. قالتْ: يارسولَ اللهِ: إنَّ فريضةَ اللهِ على عبادِه في الحجِّ أدركَتْ أبي شيخاً كبيراً لا يستطيعُ أنْ يثبتَ على الرَّاحلةِ أفأحُجُّ عنه؟ قالَ نعم. وذلكَ في حجَّةِ الْوَداعِ]. أخرجه الستة.

1. (1553)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Fadl İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın terkisinde idi. Has'ame'den bir kadın birşeyler sormak istiyordu. Fadl, kadına, kadın da Fadl'a bakmaya başladı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* eliyle Fadl'ın başını öbür istikâmete çevirdi. Kadın:

"Ey Allah'ın Resûlü, Allah'ın kullarına yazdığı hacc farizası yaşlı ve ihtiyar babama ulaştı. Ancak o, bineğin üzerinde durabilecek halde bile değil. Ben ona bedel hacc yapabilir miyim?" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Evet!" dedi. Bu hâdise, Veda haccında cereyan etti." [Buhârî, Hacc 1, Cezâu's-Sayd 23, 24, isti'zân 2; Müslim, Hacc, 407, 408, (1334, 1335); Muvatta, Hacc 97, (1, 359); Tirmizî, Hacc 85, (928); Ebû Dâvud, Menâsik 26, (1809); Nesâî, Hacc 9, 11,12, (5, 117, 118).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, birçok farklı tariklerden farklı ziyadelerle rivayet edilmiştir. Öyle ki, soru soranlar bazen erkek, bazan kadındır, bazan annesi, bazan babası, bazan da kardeşi namına hacc yapmanın câiz olup olmayacağı sorulmuştur. Bu farklılıkları değerlendiren âlimler, bu mesele ile ilgili olarak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a değişik kimselerin soru sormuş olabileceğine hükmetmiştir. Erkeklerden soru sahiplerinin ismi belli ise de kadınlardan kimin sorduğu belirsizdir.

2- Hadis, bir kimsenin kadın bile olsa, hacc yapmaktan âciz olan bir başkasına bedel hacc yapmasının caiz olduğunu ifade eder. *Hanefiler, Şâfiiler, Ahmed İbnu Hanbel, Sevrî ve İshak İbnu Râhuye* böyle hükmeder.

★ *İmam Mâlik, Leys* ve *Hasan İbnu Sâlih*'e göre hayatta olan bir kimseye bedel hacc yapılamaz, sadece haccetmeden ölen kimsenin adına haccetmek câiz olur. Ancak İmam Mâlik'ten, bu mevzuda farklı üç kavil daha rivayet edilmiştir:

Birine göre; ölen nâmına dahi bir başkası haccedemez. Diğerine göre; ölenin çocukları onun adına haccedebilir. Üçüncüye göre; ölenin vasiyeti varsa onun adına başkası haccedebilir.

Cumhûr-u ulemâya göre, vasiyet olsun olmasın, ölen bir kimsenin adına onun farz veya vâcib (nezir) haccı varsa başkası tarafından edâ edilebilir. Şafiilere göre nâfile hacca dahi bedel gönderilebilir.

Niyabeten yapılan hacc, kimin adına yapılmışsa onu borçtan kurtarır. İmam Muhammed: "Bedel olan hacc yapan kendisi hacı olur, gönderen de masrafını çektiği için sevab kazanır" demiştir.

İbnu Battâl'ın beyânına göre, hasta iken bedel gönderen kimse sonradan sıhhate kavuşacak olsa hacc borcundan kurtulup kurtulmadığı meselesinde ihtilâf edilmiştir. *Kûfe ulemâsı ile İmam Şâfiî* ve *Ebu Sevr* ve bu haccın sayılmayacağına hükmetmişlerdir. İyileştikten sonra tekrar haccetmesi farz olur. *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak İbnu Râhuye*'ye göre bu hacc kâfidir.

3- Bazı âlimler, bu hadiste, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*' in niyabeten hacc yapma iznini, hayvana binemeyecek derecede yaşlı ve âciz olan baba için, onun evlâdına vermiştir. Üstelik, aczi sebebiyle mezkur babaya hacc farz değildir. Çünkü hacc yapabilecek olana farzdır. Öyle ise buna kıyasla, başkası için de niyâbeten hacc yapılabilir diye cevaz hükmü umumîleştirilemez. Meseleyi İmam Mâlik ve diğer Mâlikî âlimler böyle yorumlarlar. Onlara göre hacc bedenî ibadettir, bedenî ibadette, tıpkı namazda olduğu gibi, niyâbet caiz değildir.

4- Haccın farziyetinde gücü yetme şartı da farklı yorumlara sebep olmuştur. *İbnu Tîn* bunu: "Beytullah'a ulaşabilmeye muktedir olma" diye açıklar. Bunda da kişinin kendi âdeti esastır. Sözgelimi, bir kimsenin âdeti yolculuğu yayan yapmak ise, binek bulamasa bile yürüyerek gitmelidir. Başkasından dilenerek geçinmeyi âdet eden kimse, dilenerek Mekke'ye varabilecekse, yiyeceği olmasa bile hacca gitmesi gerekir. Dilenmeyen ve sefere hep hayvanla giden kimseye, binecek hayvan bulunca kadar hacc farz olmaz.

İbnu Battâl, bu kavlin Abdullah İbnu Zübeyr, İkrime ve Dahhâk'ın mezhepleri olduğunu söyler.

İmam-ı Âzam ve İmam Şâfiî'ye göre "muktedir olmak, zâd ve râhile bulmaya bağlıdır.

Zâd, hacca gidip dönünceye kadar kendisine ve bakmakla mükellef olduğu ailesine yetecek kadar nafakadır.

Râhile de binecektir. Hasan Basrî, Mücâhid, İbnu'l-Müseyyeb, İbnu Cübeyr, İmam Ahmed, İshâk vs. de bu görüştedir.

Kurtubî, Mâlikîlerin, sadedinde olduğumuz hadisi -yukarıda belirttiğimiz üzere- niyâbet meselesinde reddederken, **"Allah için, yoluna gücü yetenlere Beytullah'ı haccetmek insanların boynuna borçtur"** (Âl-i İmrân 97) meâlindeki âyete muhalif olduğunu belirtir. Onlara göre güç yetme meselesinde esas olan beden kuvvetidir.

İmam Mâlik bu meselede Kur'ân'ın zâhiriyle amel etmiştir.

Ancak Cumhur, bu hususta *Mâlikîlere* cevap vererek zâd ve râhileden bahseden hadisin, âyette geçen güç yetme mefhumu ile ne kastedildiğini açıklamış olduğunu söylemişlerdir.

5- Kendisi hacc yapmayan kimse bedel olarak hacca gidebilir mi? sorusuna Cumhur: "Evet!" diye cevap vermiştir. Çünkü, buna cevaz veren, sadedinde olduğumuz rivayet mutlaktır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* niyabet için izin isteyen kadına kendisinin hacc yapıp yapmadığını sormamıştır.

Ebu Hanife, İmam Mâlik, bir rivayette *İmam Ahmed*'in görüşü budur.

Hasan Basrî, Nehâî, Eyyub ve *Câfer İbnu Muhammed*'den de aynı görüş rivayet edilmiştir.

6- Bu hadisten, kadının vekâleten erkek adına hacca gidebileceğine hükmedilmiştir.

7- Hadisin bir diğer hükmüne göre evlad, anne ve babanın borçlarını ödemek, hizmetlerini yapmakla mükelleftir.

1554 ٢- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [أَتَى رَجُلٌ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: إِنَّ أُخْتِي نَذَرَتْ أَنْ تَحُجَّ، وَإِنَّهَا مَاتَتْ؟ فَقَالَ ﷺ: لَوْ كَانَ عَلَيْهَا دَيْنٌ أَكُنْتَ قَاضِيَهُ عَنْهَا؟ قَالَ نَعَمْ. قَالَ: فَاقْضِ اللهَ تَعَالَى، فَهُوَ أَحَقُّ بِالْقَضَاءِ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

2. (1554)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Bir adam Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek:

"Kızkardeşim haccetmeye nezretti. Ancak bunu îfa etmeden öldü, (ne yapmak gerekmektedir?)" diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Üzerinde başka borcu var mıydı, sen bunu ödeyiverdin mi?" buyurdu. Adam:

"Evet!" deyince:

"Öyleyse Allah'a olan borcunu da ödeyiver. O, (celle şânuhu) borç ödenmeye daha lâyıktır" dedi." [Buhârî, Eymân 30, Cezâu's-Sayd 22, Itisâm 12; Nesâî, Hacc 7, 8, (5, 116); Müslim, Nezr 1, (1638).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, nezir borcu olduğu halde edâ etmeden ölen kimsenin nezrini, varislerinin yerine getirebileceğini ifade eder. Bu meselede İbnu

Abbâs'tan iki farklı rivayet gelmiştir. Birinde: "Kişi üzerinde nezr borcu olduğu halde ölürse velisi bunu kaza eder" demiştir.

Diğer bir rivayette de İbnu Ömer'le birlikte bunun aksine hükmettikleri belirtilmiştir. Nitekim Muvatta'da İbnu Ömer'den, Nesâî'de *İbnu Abbâs*'tan: لا يصلي احد عن احد ولا يصوم احد عن احد "Kimse kimsenin yerine ne namaz kılar, ne de oruç tutar" dedikleri rivayet edilmiştir.

İbnu Hacer, İbnu Abbâs'ın bu zıt görüşlerini te'vil ederek şunu söyler: "Te'yid eden rivayet ölüler hakkındadır, yani ölenin nezri yerine getirilir. Reddeden rivayet, sağlar hakkındadır, yani hayatta olanın yerine oruç tutulamaz, namaz kılınamaz. Nitekim bu te'vili te'yid eden bir rivayet İbnu Ebî Şeybe'den gelmiştir: "Ölmüş bir kimsenin üzerinde nezir borcu olursa ne yapmalı?" diye İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'a sorulmuştu: "Onun adına orucu tutulur" diye cevap verdi."

İbnu'l-Münir'in de şu yorumu kayda değer: "Muhtemelen İbnu Ömer, Kuba mescidinde namaz kılmaya nezredip kılmadan ölen bir kadının kızı bu durumu sorunca, kadının kızına: "Onun yerine sen kılıver!" derken, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu hadisiyle amel etmiş olmayı düşünmüştür: "Âdemoğlu ölünce, ameli kesilir, ancak üç kişi hâriç..." Bu üç meyanda evlâd da zikredilmiştir. Çünkü evlâd kişinin kesbindendir. Bu sebeple evlâdın salih amelleri kişinin amel defterine de, -evlâdınkinden eksiltme hâsıl etmeden- aynen yazılır. Öyle ise, "Onun yerine kılıver" sözünün mânası: "Senin namazın, kendi adına niyet etmiş olsan dahi onun adına da yazılır." Bu sözüyle İbnu'l-Münir, cevâzı evlâd' la sınırlandırmış, evlâd dışındakilerin, ölen kimsenin yerine borç ödeyemeyeceğini söylemiş olmaktadır. Mamafih *İmam Mâlik, Ebu Mus'ab, İbnu Vehb* hep bu görüşü iltizam etmişlerdir.

İbnu'l-Münir bu yorumuyla, İbnu Battâl'ı da tenkid etmiş olmaktadır. Çünkü o: "Hiç kimsenin, ölmüş veya hayatta hiçbir kimsenin yerine ne farz ne de sünnet hiçbir namaz kılamayacağı hususunda icmâ var" demiştir.

Muhelleb de şöyle demiştir: "Eğer bu câiz olursa, bu (yani niyabet) bütün bedeni ibadetlerde caiz olur, Şâri' Hz.Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* dahi bunu ebeveyni için yapmaya daha çok hak sahibi bulunurdu ve amcası için istiğfarda bulunmaktan menedilmezdi ve

ولا تكسب كل نفس إلا عليها **"Günahkâr hiç bir nefis diğerinin (günah) yükünü taşımaz"** (En'âm 164) âyetinin mânası batıl olurdu."

İbnu Hacer bu mütâlaanın, bilhassa Şâri' (Resûlullah) ile alâkalı kısımlarını tenkid etmenin çok kolay olduğunu söyler. Unutmayalım ki ebeveyne, yakınlara yapılan hayrın ulaşması, onların imanla gitmiş olmalarına bağlıdır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın amcasının küfür üzerine öldüğünü rivayetler te'yid eder.

1555 ٣- وعنه أيضاً رضي الله عنه قال: [سَمِعَ النَّبِيُّ ﷺ رَجُلاً يَقُولُ: لَبَّيْكَ عَنْ شُبرمةَ. قال: وَمَنْ شُبرمةُ؟ قال: أخٌ لِي أوْ قَرِيبٌ لِي فقَالَ: أحَجَجْتَ عن نَفسِكَ؟ قال: لا. قال: فَحُجَّ عَنْ نفسِكَ ثُمَّ حُجَّ عن شُبرمةَ]. أخرجه أبو داود.

3. (1555)- Yine *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'tan rivayet edildiğine göre: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir adamın:

"Şübrüme adına lebbeyk!" dediğini işitir.

"Şübrüme de kim?" diye sorar. Adam:

"Bir kardeşim veya bir yakınım!" diye cevap verir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sen kendi hesabına hacc yapmış mısın?" diye sorar. "Hayır!" cevabını alınca:

"Öyleyse önce kendi adına hacc yap, sonra Şübrüme adına yaparsın!" der." [Ebu Dâvud, Menâsik 26, (1811); İbnu Mâce, Menâsik 9, (2903).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, kendi adına hacc yapmamış olan kimsenin, muktedir olsun olmasın bir başkası adına hacc yapamayacağını ifade etmektedir. Çünkü Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Şübrüme adına telbiye getiren kimse hakkında tafsilat aramadı, böylece o, umum yerini tutmuş olur.

1551 numaralı hadisi açıklarken *İmam Şâfiî*'nin buna hükmettiğini belirtmiştik.

Sevrî: "Kendi adına haccetmeyenin yaptığı hacc, başkası adına muteberdir" der. (Mütemmim bilgi için önceki iki hadise de bakın.)

ON DÖRDÜNCÜ BÂB
HACCLA İLGİLİ
MÜTEFERRİK HÜKÜMLER

Bu babta yedi fasıl vardır

BİRİNCİ FASIL

TEŞRİK GÜNLERİNDE TEKBİR

★

İKİNCİ FASIL

MİNA'DA HUTBE

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

ÇOCUĞUN HACCETMESİ

★

DÖRDÜNCÜ FASIL

ŞARTLI HACC

★

BEŞİNCİ FASIL

HAREM'DE SİLAH TAŞIMAK

★

ALTINCI FASIL

ZEMZEM SUYU

★

YEDİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

TEŞRİK GÜNLERİNDE TEKBİR

Teşrik Günü (Eyyâm-ı Teşrik): Zilhicce'nin 11, 12 ve 13. günlerine teşrik günleri denir. Bu, bayramın 2, 3 ve 4. günlerine tekâbül eder. Beş vakit farz namazların arkasından teşrik tekbirlerinin getirildiği arefe sabahından bayramın dördüncü günü akşamına kadar olan 5 güne de teşrik günleri denir.

١ 1556– عن يحيى بن سعيد قال: [خرج عمر رضي الله عنه الغداة يوم النحر حين ارتفع النهار شيئاً فكبر وكبر الناس بتكبيره ثم خرج الثانية من يومه ذلك بعد ارتفاع النهار فكبر فكبر الناس معه بتكبيره. ثم خرج حين زالت الشمس فكبر فكبر الناس معه بتكبيره حتى يتصل التكبير إلى المسجد الحرام. فيقولون كبر عمر رضي الله عنه فيكبرون].

1. (1556)- *Yahya İbnu Said* anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh) yevm-i nahrin sabahında gündüz biraz yükselince çıkıp tekbir getirdi. Onun tekbiriyle birlikte halk da tekbir getirdi. Aynı gün, gündüzün tamamen yükselmesinden sonra ikinci defa çıkıp tekbir getirdi, halk da onunla birlikte tekbir getirdi. Sonra güneşin zeval vaktinde çıkıp tekrar tekbir getirdi, halk da onunla birlikte tekbir getirdi. (Getirilen) bu tekbir Mescid-i Haram'a kadar ulaştı ve halk: "Hz. Ömer tekbir getirdi" deyip tekbir getirdiler." [Muvatta, Hacc 205, (1, 404).]

٢ 1557– وعن ابن عمر رضي الله عنهما. [أنه كان يكبر في فسطاطه]. آخرجه البخاري في ترجمة باب. وأخرجه مالك إلى قوله: فيكبرون.

2. (1557)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'den anlatıldığına göre,

"O, çadırının içinde tekbir getirirdi." [Buhârî, İydeyn 12. (Tercüme'de muallak olarak kaydeder. Ancak Buhârî, bunu İbnu Ömer'e değil, Hz. Ömer'e nisbet eder.)]

١٥٥٨ – وعن ميمونة رضي الله عنها. [أَنَّهَا كَانَتْ تُكَبِّرُ يَوْمَ النَّحْرِ وَكَانَ النِّسَاءُ يُكَبِّرْنَ خَلْفَ أَبَانَ بنِ عُثْمَانَ]. أخرجه البخاري في ترجمة باب.

3. (1558)- *Meymûne* (radıyallahu anhâ)'dan anlatıldığına göre, "Yevm-i nahrde tekbir getirir, kadınlar da *Ebân İbnu Osmân*'ın arkasından tekbir getirirlerdi." [Buhârî, İydeyn 12.]

AÇIKLAMA:

1- Kaydedilen bu üç hadis Mina'da hacıların getireceği teşrik tekbirleriyle ilgilidir. Birinci hadis, Hz. Ömer'in yevm-i nahirde teşrik tekbirlerini ne zaman ve nasıl başlattığını, halkın buna iştirakini vs. tanıtır. İkinci hadise göre Hz. Ömer, çadırının içinde tekbir getirmekte, halk da dışarıdan onu takip etmektedir. Üçüncü hadiste, kadınların da yüksek sesle tekbire iştirak ettiğini belirtmektedir.

2- İkinci ve üçüncü hadis, Buhârî'de muallak olarak, aynı babın başlığında bazı ilâve ve bilgilerle beraberce kaydedilmiştir:

"Hz. Ömer (radıyallahu anh) Mina'da çadırında tekbir getirir, onun tekbirini mescidde olanlar, sokaklarda olanlar işitir, onlar da tekbir getirirlerdi. (Hep birlikte getirilen bu tekbirlerin azametinden) Mina sarsılırdı. İbnu Ömer de o günlerde tekbir getirirdi, namazların arkasında, yatağında, çadırında, otururken, yürürken (bu Mina) günleri boyunca tekbir getirirdi. [Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevce-i pâkleri] Meymûne (radıyallahu anhâ) de yevm-i nahrde tekbir getirirdi. Kadınlar da, (Emevî Halifesi Abdülmelik İbnu Mervan zamanında Medine vâlisi olan) Ebân İbnu Osman İbni Affân'ın arkasından tekbir getirirlerdi. Ömer İbnu Abdilaziz de teşrik gecelerinde erkeklerle mescidde tekbir getirirdi."

Görüldüğü üzere Buhârî hazretleri, birkaç tane rivayeti muallak olarak bir arada sunmuştur. İbnu Hacer, bunların mevsul olarak bulundukları kaynakları tanıtır.

Teşrik tekbirlerinin zamanı, yeri, muhtevası gibi bir kısım teferruatta ulemânın ihtilâf ettiğini belirterek ezcümle şu bilgiyi sunar:

★ Bu tekbirlerin yeri hususunda bâzıları "namazların arkasında"

demiş, bazıları, "nafilelerin arkasında değil, farzların arkasında" demiştir.

★ Bazıları, "Bu tekbiri sadece erkekler getirir, kadınlar getirmez" der.

★ Bazıları, "Teşrik tekbiri cemaatle getirilir, münferiden getirilmez" der.

★ Eda edilenlerde olur, kazaya kalanlarda olmaz.

★ Mukime vacibtir, müsafire değil.

★ Şehirde oturana gerekir, köyde oturanlara gerekmez, demiştir. Buhârî, bütün bu ihtimallerin hepsine yer verecek rivayetleri seçmiştir.

Keza ulemâ, teşrik tekbirlerinin başlama ve bitme zamanlarında da ihtilâf etmiştir:

★ Arefe günü sabahından başlar, diyen olmuş;

★ Arefe öğle namazıyla başlar, diyen olmuş;

★ İkindi namazıyla başlar, diyen olmuş;

★ Yevm-i nahrin sabah namazıyla başlar, diyen olmuş;

★ Yevm-i nahrin öğlesinde başlar, diyen olmuş;

Biteceği zamanla ilgili olarak da:

★ Yevm-i nahrin öğlesine kadardır, diyen olmuş;

★ Yevm-i nahrin ikindisine kadardır, diyen olmuş;

★ İkinci günün öğlesine kadardır, diyen olmuş;

★ Eyyam-ı teşrikin son gününün sabah vaktine kadardır, diyen olmuş;

★ Eyyam-ı teşrikin son gününün öğle vaktine kadardır, diyen olmuş;

★ Eyyam-ı teşrikin son gününün ikindi vaktine kadardır diyen olmuş.

Beyhakî, İbnu Mes'ud (radıyallahu anh)'un ashabından bunları rivayet etmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan bu mevzuda hiçbir sâbit rivayet mevcut değildir.

Bu hususta Ashab'tan gelen rivayetlerin en sahihi, Hz. Ali ve İbnu Mes'ud (radıyallahu anhümâ)'un sözleridir. Buna göre teşrik tekbirleri, arefe günü sabahından eyyam-ı Mina'nın son gününe kadar devam eder.

Tekbirin muhtevasına gelince, bu hususta en sahih rivayeti Abdurrezzak kaydetmiştir. Ona göre tekbir şöyledir:

★ Allahu ekber, Allahu ekber, Allahu ekber kebiran.

★ Bazı rivayetlerde şu ziyade vardır: Ve lillahi'l-hamd.

★ Bazı rivayetlerde üç tekbire şu ilâve edilmiştir: "Lâ ilâhe illallahu vahdehu lâ şerîke leh..." sonuna kadar.

★ Bazılarında iki tekbirden sonra: "Lâ ilahe illallahu vallahu ekber, Allahu ekber ve lillahi'l-hamd" ilave edilmiştir.

Bu rivayet Hz. Ömer ve İbnu Ömer'den gelmiştir.

İKİNCİ FASIL

MİNA'DA HUTBE

"Postunu fedâkârlık iklimine sermiş bulunan Mina, o büyüleyen parıltılarıyla, şiirini ta Müzdelife'nin tepelerine duyurur.. onun içine girmek ister.. hatta onu da aşarak ötelerdeki Arafat'ı selamlar.. selamlar ve yirmi dört saatlik misafirlerine referans verir.. ve bu bir günlük konuklarını Arafat'a emanet eder.

Bence Mina, fedâkârlıkla şefkatin, emre itaatteki inceliği kavramakla muhabbetin tüllendiği arzda semavî bir kuşak ve sımsıcak bir kucaktır. Mina, âdeta bir teslimiyet kovanı ve bir hasbilik yuvası gibidir. Eski hali itibariyle tamamen, şimdiki durumu itibariyle de kısmen, hemen herkesin, evsiz-barksız, yurtsuz-yuvasız bir kaç günlüğüne ikamet ettiği Mina, öyle sırlı bir yerdir ki, ukbaya bütün bütün kapalı olmayan her gönül, o dağlar ve vadiler arasındaki âramgahta neler hissederler neler..! Bizler Mina'yı, her yanıyla, ruhumuzla öyle kaynaşmış ve bütünleşmiş buluruz ki; onun, âdeta kalbimizde attığını, damarlarımızda aktığını ve asabımızda yaşadığını duyar gibi oluruz. Öyle ki, oraya daha adım atar-atmaz, onun ruhumuzla kucaklaştığını, -Allah Rasulü'ne ilk kucak açılan yer olması itibariyle de üzerinde durulabilir- bize ötelere açılan yolları işaret ettiğini ve bizi tamamladığını, hatta gelip duygu dünyamıza karıştığını hisseder ve bir ölçüde hepimiz Minalaşırız.

Biz Mina'da hazırlıklarımızı yapıp ruhumuzun kanatlandırmasıyla uğraşırken, "Arafat" bir baştan bir başa gelin odaları gibi süslenir ve bağrını gelip konacak, gerilip ötelere açılacak misafirleri için tıpkı bir liman, bir meydan, bir rampa gibi hazırlar, açar.. ve ona bir dâussıla tutkusuyla koşan Hakk konuklarını beklemeye koyulur.. yeni bir imkân, yeni bir devran mülâhazasıyla coşkun Hakk konuklarını.[3]

3- Sızıntı, Haziran 1994.

1559 ١ – عن عبدالرحمن بن معاذ قال: [خطبنا رسولُ الله ﷺ ونحنُ بمنى ففتحت أسماعُنا حتّى كُنّا نسمعُ ما يقولُ ونحنُ في منازلنا فطفق يعلّمهم مناسكهم حتّى بلغ الجمار فوضع إصبعيه السبّابتين ثُمّ قال بحصى الخذف ثُمّ أمر المُهاجرين فنزلوا في مُقدّمِ المَسْجِدِ، وأمرَ الأنْصارَ أنْ ينزِلُوا مِنْ وراءِ المَسْجِدِ. قال: ثُمّ نزلَ النّاسُ بعْدَ ذلكَ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

1. (1559)- *Abdurrahman İbnu Muâz* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Biz Mina'da iken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize hitab etti. Kulaklarımız öylesine açıldı ki, sanki her ne söylese bulunduğumuz yerden (rahat) işitiyorduk. Bir ara, halka menâsikini öğretmeye başladı. Böylece taşlama yerine kadar geldi. (Konuşurken) şehâdet ve orta parmağını (kulaklarına) koymuştu. (Atılacak taşların nohut büyüklüğündeki) fırlatma taşı olduğunu söyledi. Muhacirler'e emrederek Mescid'in ön kısmında konaklamalarını, Ensar'a da Mescid'in arka kısmında konaklamalarını söyledi."

Râvi der ki: "İşte bundan sonradır ki herkes (bineklerinden inip) yerleşti." [Ebu Dâvud, Menâsik 70, (1951); Nesâî, Hacc 189, (5, 249).]

1560 ٢ – وعن رافع بن عمرو المُزنى رَضِىَ اللهُ عَنْهُ قال: [رأيْتُ رسولَ الله ﷺ يخْطُبُ النّاسَ بمنًى حِينَ ارْتفعَ الضُّحَى علَى بغْلةٍ شهْباءَ، وعلِيٌّ رَضِىَ اللهُ عنه يعبِّرُ عنه والنّاسُ بيْنَ قائمٍ وقاعدٍ]. أخرجه أبو داود.

2. (1560)- *Râfi'* İbnu Amr el-Müzenî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı Mina'da halka hitab ederken gördüm. Vakit kaba kuşluktu ve Efendimiz, boz bir dişi katırın üzerindeydi. Hz. Ali (radıyallahu anh) de, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sözlerini rahat işitebileceği bir mesafede durup, eksiltip artırmadan halka tekrar ediyordu. Halkın kimisi ayakta idi, kimisi de oturuyordu." [Ebu Dâvud, Menâsik 73, (1956).]

AÇIKLAMA:

1- İki rivayet, *Mina*'da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın verdiği hutbe hakkında bilgi vermektedir:

1) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kuşluk vakti hitab etmiştir.

2) Taşlama mahallinde hitab etmiştir,

3) Hitabetini bir binek üzerinde yapmıştır.

4) Mina'da belli başlı grupların yerlerini ayrı ayrı ta'yin etmiş, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu ta'yininden sonra hacılar yerleşmişlerdir.

5) Hacı kâfilesi, kendi sesini işitemeyecek kadar kalabalık olduğu için -Mirkat'ta kaydedilen rakama göre 130 bin kadar- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sözlerini tekrar ederek uzaktakilere ulaştıracak aracılar kullanmıştır. Hz. Ali bunlardan biridir.

6) Hutbe dinlerken halk serbesttir: İsteyen oturarar, isteyen ayakta dinlemektedir.

7) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* atılacak taşların büyüklüğüne varıncaya kadar haccla ilgili teferruat üzerinde durmuş, halka ta'lim etmiştir.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sesinin daha kuvvetli çıkması, herkes tarafından daha iyi işitilmesi için ellerini kulakları hizasına kaldırıp ikişer parmağını kulaklarının üzerine koyduğu belirtiliyor. Mamafih rivayet metninde "kulak" kelimesi geçmez ise de bazı Ebû Dâvud nüshalarında mevcuttur. Bilal-i Habeşî'nin de öyle yaptığı rivayetlerde mevcuttur. Nitekim zamanımızda da müezzinler ezan okurken bu sünnete uymaktadırlar.

3- Birinci rivayette, hâdisenin cereyan sırasıyla tasvir edilmeyip, takdim ve te'hirlerle, hatıra gelen hususların kesintiler halinde zikredildiği şârihlerce belirtilmiştir. Meselâ elini kulaklarına koyma meselesi daha önce ifade edilebilirdi. Azimabâdî bazı farklı yorumlara dikkat çeker. Mesela "(Atılacak taşların nohut büyüklüğündeki) fırlatma taşı olduğunu söyledi" şeklinde yaptığımız tercümenin aslında geçen ثم قال (sonra söyledi) ibaresindeki söyledi قال nin atmaktan istiare olduğunu, رمى (attı) şeklinde anlamak gerektiğini kaydeder. Yani teklif edilen mâna şudur: "Sonra fırlatma taşını attı." Halbuki قال yi رمى ile te'vil tekellüflüdür. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu haccda menâsiki ta'lim buyurduğu bizzat hadiste ifade edilmektedir. Öyle ise قال بحصى الخذف ibaresini "fırlatma taşı (yani parmak uçlarıyla fırlatılan bakla veya nohut büyüklüğünde çakıl) atacaksınız dedi" şeklinde talimî bir mânada an-

lamak daha muvafık düşmektedir. Mamafih öbür anlama da vak'aya ters gelmez, ibareye uzak düşer, قال 'yi رمى ya haml tekellüftür, tabiî değildir.

4- Son olarak bir noktayı daha belirtelim: Âlimler, hacc sırasında hutbe verilmesi gereken yerler ve vakitleri hususunda ihtilaf ederler:

Hanefî ve *Mâlikî* ulemâsı, yevm-i nahrde hutbe olmayacağı kanaatindedir. Bu kaydedilen rivayetlerde haber verilen konuşmalar, râviler tarafından hutbe kelimesiyle ifade edilmiş olsa da aslında bunlar hutbe değil, umumî tavsiyeler mâhiyetinde konuşmalardır, haccın şiarı mânasını taşıyan hutbe değildir. Hattâ bunlar yevm-i nahrde hutbenin meşru olmayacağını bile söylemişlerdir. Bunlara göre, haccda a) Zilhicce'nin 7'sinde, b) Arefe günü (Zilhicce'nin 9'u), c) Yevm-i nahrin ikinci günü (Zilhicce'nin 11. günü) hutbeler mevcuttur.

Bu açıklamaya muvâfakat eden Şâfiî hazretleri -bir itirazda bulunarak- yevm-i nahrin ikinci günü yerine "üçüncü günü" der ve dördüncü bir hutbe ilâve eder: "yevm-i nahrdeki hutbe..." Der ki: "Halkın o gün, yapacağı menâsiki bilmesi için bu hutbeye ihtiyacı vardır, çünkü o gün taşlama, kurban, traş, tavaf gibi menâsik mevcut." Bu hükme giderken sadedinde olduğumuz hadislerle istidlâl eder.

Yukarıda temas edildiği üzere, Tahâvî, mezkur hutbenin haccla doğrudan ilgisi olmayan, umumî tavsiyeler olduğunu söyleyerek buna hutbe denemeyeceğini belirtmiş ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bunları haccı aydınlatmak kasdıyla söylemiş olduğu hükmünü çıkarmıştır. İbnu'l-Kassâr: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, söylemiş bulunduğu şeyleri, uzak diyarlardan gelen kimselere tebliğ etmek için o davranışa yer vermiştir. Bunu görenler de, O'nun hutbe verdiğini zannetmişlerdir. Şâfiî'nin, ihramdan çıkmayı sağlayacak amellerin öğretilmesine insanların ihtiyaç duyduğuna dair sözü kesin bir gerçeğe parmak basmaz, zîra, o hususları imamın Mekke'de veya Arafat'ta öğretmesi de mümkündür" demiştir.

Bu mütâlaalara şöyle cevap verilmiştir: "Yevm-i nahrde verildiği belirtilen hutbelerle ilgili rivayetler, o hutbede Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yevm-i nahrin tâzimine, Zilhicce'nin onunun tâzimine, haram belde'nin tazimine tenbihte bulunduğu, Sahâbe'nin de bu konuşmaya hutbe demekte tereddüt göstermediği ortada iken, başkasının te'viline itibâr edilmez. Bir kısım gerekli bilgilerin arefe günü verilebileceğine dair söylenene gelince, bu da tatminkâr değildir. Zîra, nahr günündeki hutbeyi inkâr edenler, Arafat'a hareketten sonraki günlerde

yapılacak olan bütün amelleri, terviye (8 Zilhicce) günü öğretmek mümkün olduğu halde, nahrin ertesi (ikinci) günündeki hutbeyi meşru görmektedirler. Öyle ise, madem ki, her günün, -diğerinde bulunmayan- kendine has menâsiki var, şu halde sebeplerin değişmesine tâbi olarak, her günün ibadetlerini yeniden öğretmek meşrudur ve gereklidir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nahr günündeki hutbesinde ihramdan çıkmaya müncer menâsikten söz etmediğine dair Tahâvî'nin iddiasını, Amr İbnu'l-As (radıyallahu anh)'dan Buhârî'nin kaydettiği bir rivayet reddeder. Çünkü orada Amr İbnu'l-Âs, yevm-i nahrde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hutbesine şâhid olduğunu, cemaatten bazılarının menâsikten bir kısmını diğerine takdimle ilgili sual sorup cevap aldığını belirtir" (1461 numaralı hadise bakın).

ÜÇÜNCÜ FASIL

ÇOCUĞUN HACCI

1561 ١- عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [لَقِيَ رسولُ اللهِ ﷺ رَكْبًا بِالرَّوْحَاءِ فَرَفَعَتْ إِلَيْهِ امْرَأَةٌ مِنْهُمْ صَبِيًّا. فَقَالَتْ: أَلِهذَا حَجٌّ؟ قَالَ: نَعَمْ، وَلَكِ أَجْرٌ]. أخرجه مسلم ومالك وأبو داود والنسائي.

1. (1561)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ravhâ'da bir grup yolcuya rastladı. Onlardan bir kadın kendisine bir çocuğu kaldırıp:

"Bunun için de hacc câiz olur mu?" diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Evet olur ve sana da sevab vardır" buyurdu." [Müslim, Hacc 409, (1336); Muvatta, Hacc 244, (1, 422); Ebu Dâvud, Menasik 8, (1736).]

AÇIKLAMA:

1- Ravhâ, Medine'ye kırk mil kadar uzaklıkta bir yer adıdır.

2- Cumhur, bu hadise dayanarak çocuğun hacc yapmasının câiz olduğunu söylemiştir. Şâfiî, Mâlik, Ahmed İbnu Hanbel (rahimehumullah) ve başka pekçok âlim, "Çocuğun haccı muteberdir, onunla çocuk sevaba mazhar olur, ancak büyüyünce farz olacak haccın yerine geçmez, nâfile bir hacc olarak sahihtir" demişlerdir.

3- *Ebu Hanife* "çocuğun haccı sahih olmaz" demiştir. Ebu Hanife'nin ashabı da: "Çocuğa temrin olsun, hacca alışsın diye hacca götürmüşlerdir" demişdir.

Kadı İyaz der ki: "Çocuğun hacc yapmasının câiz olduğu hususunda ulemâ ihtilâf etmez. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın fiili, Ashab'ın fiili ve ümmetin icmâı bunu te'yid eder. Ebû Hanife'nin muhalefeti de

cevâza taalluk etmez. Onun itirazı bu haccın mün'akid olup, buna hacc ahkâmının uygulanıp uygulanamayacağı hususundadır." Çünkü, hacc mün'akid oldu mu, ihram yasaklarını işlediği takdirde fidye gerekir, dem gerekir vs. tıpkı büyüklere gerekeceği gibi. (Halbuki, umumî hukuk prensibine göre çocuktan haram kaldırılmıştır, cezâya ehil değildir ve velisi, çocuğun malını korumakla sorumludur, çocuğun malını eksilten akid ve tasarruflara hukuken yetkili değildir. Sözgelimi çocuğa yapılan bağışı kabul eder ama, çocuğun malından çocuk adına sadaka veremez. Şu halde haccın ahkâmını çocuğa uygulamak, bu prensipler açısından muvafık değildir. Böyle düşünen Ebu Hanife hazretleri: Hacc, çocuğa temrin olarak, onun öğretilmesi için gerekir, normal bir hacc olarak mün'akid olmaz, öyle ise ihram yasaklarını işlerse fidye, kurban gerekmez, demek istemiştir.

4- *Nevevî,* çocuğun haccının, çocuktan, büyüyünce hacc borcunu düşürmeyeceğinde ulemânın icma ettiğini belirtir.

5- Çocuğa hacc yaptırana sevab, onu taşımak, ihram yasaklarından korunmasını sağlamak, ihramlının yaptıklarını ona yaptırmak gibi sebeplerden ileri gelir.

6- Çocuk adına ihrama giren veliye gelince her veli buna yetkili değilir. Nevevî der ki: "Ashabımız (Şafiîler) nezdinde sahih olan şudur: "Çocuğun malına veli olma yetkisi bulunan baba veya dede veya kâdı tarafından tâyin edilen kayyim veya vasi veya kâdı veya imam çocuk adına ihram giymeye yetkilidir. Annenin çocuk adına ihrama girmesi câiz değildir. Şayet anne vasiyyet yoluyla veya kâdının kararıyla çocuğa veli olmuşsa o zaman bu yetkiye sahiptir." Ancak, annenin veya *velâyetü'l mâl* yetkisi olmasa bile asabeden birinin çocuk adına ihrama girebileceğini söyleyen âlim de olmuştur. Bütün bu ahkâm, çocuğun temyiz hâline ulaşmamış yaşta olmasıyla ilgilidir.[4] *Eğer temyiz yaşına basmışsa velisi, çocuğun bizzat ihrama girmesine izin verebilir. Eğer mümeyyiz çocuk, velisinin izni olmadan ihram giyse veya velisi onun adına ihram giyse, esah olan kavle göre, bu hacc mün'akid olmaz. Velinin, mümeyyiz olmayan çocuk adına ihrama girmesinin vasfı, kalbinden, çocuğu ihramlı kıldım diye geçirmesinden ibarettir."*

Dinimizin, çocuk adına ihrama girme hususunda velisine getirdiği sınırlamaların, kayıtların sebebi, haccla ilgili bütün masrafların çocuğun

4– Temyiz, çocuğun söylenenleri tam olarak anlayıp, doğru olarak cevap verebilecek halde olmasıdır. Yaşla kayıtla değilse de umumiyetle çocukların 6-7 yaşlarında mümeyyiz sayılacağı kabul edilmiştir.

malından çıkacağı içindir. Böylece çocuğun malının israfı önlenmiş olmaktadır.

1562 ٢- وعن السائب بن يزيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [حجَّ بى أبى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ في حَجَّةِ الْوَدَاعِ مَعَ رسولِ اللهِ ﷺ وأَنَا ابنُ سَبْعِ سِنِينَ]. أخرجه البخارى والترمذى.

2. (1562)- *Sâib İbnu Yezid* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Babam (radıyallahu anh) bana, Veda haccı sırasında Resûlullah*(aleyhissalâtu vesselâm)*'la birlikte hacc yaptırdı. Ben o zaman yedi yaşında idim." [Buhârî, Cezâu's-Sayd 25; Tirmizî, Hacc 83, (925).]

1563 ٣- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنَّا نُلَبِّى عَنِ النساء والصبيان]. أخرجه الترمذى وقال: حديث غريب.

وقد أَجْمَعَ أَهْلُ الْعِلْمِ أَنَّ الْمَرْأَةَ لاَيُلَبِّى عَنْهَا غَيْرُهَا

3. (1563)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) diyor ki: "Biz, kadın ve çocuklara bedel, telbiye getiriyorduk." [Tirmizî, Hacc 84, (927); İbnu Mâce, Menâsik 68, (3038).]

İlim adamları, kadının yerine başkasının telbiye getiremeyeceği hususunda icmâ etmişlerdir.

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet Tirmizî'de كُنَّا نُلَبِّى عَنِ النِّسَاءِ وَنَرْمِى عَنِ الصِّبْيَانِ *"Kadınlara bedel telbiye çeker, çocuklara bedel de taşlama yapardık"* şeklindedir.

2- Tirmizî hadis hakkında şu bilgiyi verir: "Ehl-i ilim, kadının yerine başkasının telbiye getiremiyeceği hususunda icma etmiştir. O, kendisi için telbiye getirir. Onun telbiyede sesini yükseltmesi mekruhtur (telbiyeyi alçak sesle getirmesi mekruh değildir)."

DÖRDÜNCÜ FASIL

ŞARTLI HACC

1564 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [دَخَلَ رسولُ الله ﷺ على صُبَاعَةَ بِنتِ الزُّبيرِ رَضِيَ اللهُ عَنْها. فقَالَ: لَعَلَّكِ أَرَدْتِ الحجَّ؟ فقَالَتْ: وَاللهِ مَا أَجِدُنِي إلاَّ وَجِعَةً فقَالَ: حُجِّي وَاشْتَرِطِي، وقُولِي: اللَّهُمَّ مَحِلِّي حَيْثُ حَبَسْتَنِي]. أخرجه الشيخان والنسائي.

1. (1564)- *Hz.Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Subâa Binti'z-Zübeyr (radıyallahu anhâ)'in yanına girdi:

"Herhalde sen hacc yapmak istiyorsun?" dedi. Subâa:

"Vallahi kendimi hasta buluyorum" diye cevap verince:

"Hacca çık, fakat şart koş ve de ki: "Ya Rabbi, beni nerede hapsedersen orası (ihramdan çıkıp haccı bırakma) yerimdir." [Buhârî, Nikâh 15; Müslim, Hacc 104, (1207); Nesâî, Hacc 60, (5, 168).]

AÇIKLAMA:

1- Burada adı geçen Subâa, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in amcasının kızıdır.

Anlaşıldığı üzere, hacc yapmak arzusundadır ve fakat kendisini hasta hissetmektedir. Durumu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e arzedip fetva isteyince, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ibâdet yapamayacak yerde ihramdan çıkma niyetiyle hacca karar vermesini tavsiye etmiştir."

Müslim'in bazı rivayetinde Subâa (radıyallahu anhâ)'nın hacca katılıp, tamamladığı tasrih edilir.

2- Ulemâ, böyle bir şartın câiz olup olmayacağı hususunda ihtilâf etmiştir. *Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. İbnu Mes'ud, Ammâr* ve *İbnu*

Abbas (radıyallahu anhüm ecmâin) ile Tâbiin'den *Said İbnu'l-Müseyyeb, Urve İbnu Zübeyr, Atâ, Alkame* ve Şüreyh (rahimehumullah) tecviz etmişlerdir. Şâfiî'nin meşhur kavli de budur. Ahmed İbnu Hanbel, İshâk ve Ebu Sevr de aynı görüştedirler.

Bazı âlimler böyle bir şartın bâtıl olduğunu söylerler. Ashab'tan *Hz. Aişe* ve *İbnu Ömer* (radıyallahu anhum) bu kanaattedir. İmam-ı Âzam, *İmam Mâlik, Nehâî, Tâvus, Said İbnu Cübeyr, Hakem* ve Süfyan Sevri'nin mezhepleri de budur.

١٥٦٥ ٢ – وللترمذي قال: [كَانَ ابنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يُنْكِرُ الاشْتِرَاطَ فِي الحَجِّ وَيَقُولُ: أَلَيْسَ حَسْبُكُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ ﷺ ؟].

وزاد النسائي: أَنَّهُ لَمْ يَشْتَرِطْ. فَإِنْ حَبَسَ أَحَدَكُمْ حَابِسٌ فَلْيَأْتِ الْبَيْتَ وَلْيَطُفْ بِهِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ ثُمَّ لِيَحْلِقْ أَوْ لِيُقَصِّرْ ثُمَّ لِيَحِلَّ وَعَلَيْهِ الحَجُّ مِنْ قَابِلٍ.

2. (1565)- *Tirmizî* de der ki: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), haccda şart koşmayı reddeder ve şöyle derdi: "Size Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünneti kifâyet etmiyor mu?" Nesâî'nin rivayetinde şu ziyade yer alır: "O, hiçbir zaman şart koşmamıştır. Eğer sizden biri bir mâniden dolayı haccını tamamlayamazsa, Beytullah'a giderek tavaf etsin, Safâ ve Merve arasında sa'yetsin, sonra traş olsun yahut saçını kısalttırsın. Böylece ihramdan çıkmış olur ve gelecek sene hacc yapıncaya kadar her şey kendisine helal olur."

Şârihler, bu hadisi İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tan rivayet eden *Tâvus* ile *Said İbnu Cübeyr*'in de bununla amel etmediklerini belirtirler.

Esâsen haccı tamamlamaya mani bir engelle karşılaşacak olanların tâbi olacakları ihsâr ahkâmı varken, önceden koşulan şart, yeni bir hak getirmiyor.

BEŞİNCİ FASIL
HAREM'DE SİLAH TAŞIMAK HAKKINDA

1566 ١- عن ابن جُريج قال: [أصَابَ ابنَ عُمَرَ سِنَانُ رمحٍ في أَخْمَصِ قَدَمِه بمِنىً فجاء الحَجَّاجُ يَعُودُه. فقَالَ: لَوْ نَعْلَمُ مَنْ أَصَابَكَ؟ فقَالَ: أَنْتَ أَصَبْتَنِي. فقَالَ: وَكَيْفَ؟ قَالَ: حَمَلْتَ السِّلاحَ في يَوْمٍ لَمْ يَكُنْ يُحْمَلُ فِيهِ، وَأَدْخَلْتَ السِّلاحَ الحَرَمَ وَلَمْ يَكُنِ السِّلاحُ يُدْخَلُ الحَرَمَ]. أخرجه البخاري.

1. (1566)- *İbnu Cüreyc* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'ın ayağının çukuruna, Mina'da mızrağın uç demiri isâbet etti. Haccâc, İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e geçmiş olsun ziyaretine geldi. İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e:

"Keşke sana bunu isabet ettireni bilseydik (de cezalandırsaydık)" dedi. İbnu Ömer:

"Bana onu sen isâbet ettirdin" dedi. Öbürü:

"Nasıl olur?" deyince, İbnu Ömer:

"Silah taşınması yasak olan bir günde sen silah taşıdın. Harem'e silah soktun. Halbuki Harem'e silah sokulmaz" dedi." [Buhârî, İydeyn 9.]

AÇIKLAMA:

1- Burada *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) Haccâc-ı Zâlim'i suçlayıp: "Bana bunu saplamalarını sen emrettin" demek için doğrudan "sen isabet ettirdin" demektedir. Zîra Halife Abdülmelik, *Abdullah İbnu'z-Zübeyr*'in şehid edilmesinden sonra, Hicâz valisi olan Haccâc'a mektup yazarak, *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ)'e hiçbir hususta muhalefet etmemesini yazar. Bu emir Haccâc'a ağır gelir ve İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in hayatına son vermeye azmeder. Bir adamına

talimat vererek, zehirli harbe saplayarak öldürmesini tenbihler. Kalabalık bir anda, memur Hz. İbnu Ömer (devede iken) ayağından yaralar. Zehirin tesiriyle İbnu Ömer derhal hasta düşer, bir müddet sonra da Hakk'ın rahmetine kavuşur (radıyallahu anh). Sene: 74.

2- Şu halde hadiste geçen "sen silah taşıdın" ifadesi "silahın taşınmasını sen emrettin" demektir.

3- Ashab'ın "silah taşınması yasak olan bir günde" şeklinde failini zikretmeden yaptığı beyanlar ref'e yani hadisin merfu (Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünneti) olduğuna hamledilmiştir. Binaenaleyh bayram günü silah taşıma yasağının Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından konduğu kabul edilmiştir. Mamafih Abdurrezzak'ta mürsel olarak gelen bir rivayette: "Bayram günü silahla çıkmayı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yasakladı" denmektedir. *İbnu Mâce*'den gelen bir başka rivayette: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, iki bayramda da İslâm memleketlerinde, düşmanla karşı karşıya olmadıkça silah taşımayı yasakladı" denmektedir. Müslim'in bir rivayetinde ise: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'de silah taşımayı yasakladı" denmektedir.

1567 ٢ – وعن البَراء بن عازب رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [لما صَالَحَ النَّبِيُّ ﷺ أهلَ الحُدَيْبِيَّةِ صَالَحَهُمْ عَلَى أنْ لاَ يدخلها إلا بِجُلُبَّانِ السِّلاَحِ الْقِرَابُ بِمَا فيه]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

2. (1567)- *Berâ İbnu Âzib* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hudeybiye'de Mekkelilerle, "Şehre, silahın sâdece cülübbânından yani içindekileriyle dağarcıktan başka bir şey sokmamak şartıyla anlaştılar." [Buhârî, Sulh 6, Umre 3, Cezâu's-Sayd 17, Cizye 19, Megâzî 43; Müslim, Cihâd 90, (1783); Ebu Dâvud, Menâsik 33, (1832).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet Hudeybiye Antlaşması'nın bir maddesine temas eden bir özetlemedir. Vak'a değişik rivayetlerde az çok farklı şekillerde gelmiştir. Ebu Dâvud'un rivayeti daha vâsıh olarak şöyle: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hudeybiye'de sulh yaptığı zaman müşriklerle şu esasta anlaştılar: "(O yıl umre yapılmayacak, gelecek yıl yapılacak. Umre sırasında şehirde üç günden fazla kalmayacaklar. Ayrıca, umre sırasında) Müslümanlar şehre sadece silah cülübbânı ile gireceklerdi. Ben silah cülübbânı nedir? diye sordum. Dedi ki: "İçindekileriyle birlikte dağarcık."

Aynî cülübbânın deriden mâmul bir kılıf olduğunu, içerisine kınıyla birlikte kılınç, ok, yay gibi silahların ve hatta azık gibi yolcunun temel ihtiyaç maddelerinin konduğunu, daha ziyade hayvanın sırtında taşındığını, içerisine kamçı da konduğunu belirtir. Bu açıklamaya göre cülübbân bizde kullanılan heybenin bir nev'i olmaktadır. Çünkü yolcu, sayılan eşyaları heybeye koyar. Tek gözlü olduğu takdirde, deriden mâmul ise dağarcık denir.

2- Aslında umre sırasında silaha gerek yoktur. Ancak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* müşriklerin antlaşmaya tamamıyla sadâkat gösterecek sulh içinde umrelerini yapacaklarından emin olmadığı için bu şartı antlaşmaya koydurmuştur. Mekkeliler de, herhangi bir fitne ve çatışma hâlinde silahlar çekilecek olursa Müslümanlar geciksinler diye silahları kınları içerisinde dağarcıkta taşıma şartında ısrar etmiş olmalıdırlar.

3- *İbnu Battâl* der ki: "İmam Mâlik ve Şâfiî (rahimehumallah) hacc ve umre sırasında ihramlının silah taşımasına cevaz tanırlar, Hasan Basrî ise bunu mekruh addeder.

ALTINCI FASIL

ZEMZEM SUYU HAKKINDA

1568 ١- عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [سَقَيتُ النَّبيَّ ﷺ مِنْ ماءِ زَمْزَم فشرِب وهُو قَائِمٌ]. أخرجه الشيخان.

1. (1568)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a zemzem suyu verdim, ayakta içti." [Buhârî, Hacc 76, Eşribe 16; Müslim, Eşribe 117, (2027); Tirmizî, Eşribe 12, (1883).]

AÇIKLAMA:

1- Bazı âlimler zemzem içmeyi, haccın sünnetlerinden biri olarak değerlendirmişlerdir.

2- Zemzemin ayakta içilmesine karşı çıkanlar da olmuştur, çünkü ayakta su içmek bazı rivayetlerde yasaklanmıştır. Ancak, Hz. Ali'den kaydedilen bir Buhârî hadisinde: أَنَّهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَرِبَ قَائِمًا "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayakta su içti" denmektedir.

Bu rivayetler, ayakta içmenin câiz olduğuna hamledilmiştir.

1569 ٢- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما. [أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ أمَرَ رَجُلاً مِنْ قُرَيْشٍ في المُدَّةِ أنْ يَأتِيَهُ بِمَاءِ زَمْزَمَ إلى الحُدَيْبِيَّةِ. فَذَهَبَ بِهِ إلى المَدِينَةِ]. أخرجه رزين والمراد «بالمُدَّة» هنا: مدة المُهادنة.

2. (1569)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (Hudeybiye Antlaşması) sırasında bir Kureyşliye, Hudeybiye'ye zemzem suyu getirmesini söyledi. Adam getirdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu Medine'ye götürdü." [Re-zîn'in ilâvesidir.]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet zemzemin faziletine delâlet edenlerden biridir. Ayrıca hacıların, hacc veya umre dönüşü, beraberlerinde zemzem suyu getirme âdetinin Nebevî bir sünnet olduğunu da göstermiştir.

Muhibbu't-Taberî'nin el-Kırâ li-Kâsıdı Ümmi'l-Kurâ adlı kitabında İbnu Ebî Hüseyn'den kaydettiği şu rivayet de bu hadisi te'yid eder: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm), Süheyl İbnu Amr'a şunu yazdı:* **"Bu mektubum sana geceleyin gelirse sabahı bekleme, gündüz gelirse akşamı bekleme, bana derhal zemzem suyu gönder..."**

YEDİNCİ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

1571 ١ – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قلتُ يا رسُولَ اللهِ ألاَ تَبْنِى لَكَ بِمِنىً بيتاً يُظِلُّكَ مِنَ الشَّمْسِ؟ فقَالَ: لاَ. إنَّمَا هُوَ مَنَاخُ لِمَنْ سَبَقَ إلَيْهِ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

1. (1570)- *Hz.Aişe* (radıyallahu anhâ) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, Mina'da, seni güneşe karşı gölgeleyecek bir bina yapmayalım mı?" demiştim, bana:

"Hayır! dedi. *Orası oraya gelenlere develerini ıhdırma yeridir!"* [Ebu Dâvud, Menâsik 90, (2019); Tirmizî, Hacc 51, (881); İbnu Mâce, Menâsik 52, (3006, 3007).]

AÇIKLAMA:

Hadiste , Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin Mina'da güneşe karşı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ikâmet etmesi için bir bina yapılmasını teklif ettiği görülmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunu reddeder. *Tîbî* hadisi şöyle açıklar: Mânası şudur. "Hz.Aişe: "Oturman için sana bir bina yapmamıza izin ver" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bundan menetti ve sebebini de açıkladı. Buna göre, Mina, kurban taşlama, traş gibi hacc menâsikinin edâ edileceği yerdir. Bu menâsike herkes müştereken iştirak eder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* orada bir bina yapacak olsaydı, herkes ona uyarak pekçok binalar yapardı. Bu ise, oranın daralmasına ve hacılara sıkıntı vermesine sebep olurdu. Caddeler ve sokaklarda oturulacak yerler de böyledir (kimsenin oraları daraltmaya hakkı yoktur). *Ebu Hanife*'ye göre Harem bölgesi vakfedilmiş arâzidir. Zîra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Mekke'yi zorla fethetmiştir ve Harem bölgesini vakfetmiştir. Kimsenin oradan mülk edinmesi câiz değildir.

1571 ٢- وعن أبي واقد اللَّيْثِيِّ رضي الله عنه قال: [سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يقولُ لأزْوَاجِهِ في حَجَّةِ الْوَدَاعِ: هذِهِ ثُمَّ ظُهُورُ الْحُصُرِ]. أخرجه أبو داود.

«الحُصُر» جمع حصير، والمراد لا تخرجْنَ من بيوتكن بعد هذه الحجة.

2. (1571)- *Ebu Vâkid el-Leysî* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim. Veda haccında zevcelerine şöyle demiştir:

"Size bu (farzınız!) bundan sonra hasırların arkaları!" [Ebu Dâvud, Menâsik 1, (1722).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, bu hadisle Veda haccı sırasında, zevcelerine: *"Bu haccınızla farz olan borcunuzu ödemiş oldunuz. Bundan sonra artık ikinci sefer hacca gelmeniz vacib değildir, sizlere evlerinizde oturmak gereklidir"* demek istediği belirtilmiştir.

2- Bu hadisten, haccın bir kere farz olduğu hükmü de çıkarılmıştır. Nitekim Ebu Dâvud, hadisi, bu yönü sebebiyle hacc bahsinin, Haccın Farziyeti adını taşıyan ilk babında kaydetmiştir.

3- Hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerine, Veda haccından sonra hacc yapmalarının câiz olmadığına da delil addedilmiştir. Nitekim bir başka hadiste: أَفْضَلُ الْجِهَادِ وَأَجْمَلُهُ حَجٌّ مبرور ثُمَّ لُزُومُ الْحُصُرِ *"(Kadınlar için) cihâdın en faziletli ve en güzeli hacc-ı mebrur, sonra da hasırlardan ayrılmamaktır"* buyurulmuştur. Bu da kadınların evlerinden ayrılmamalarını teşri eder.

Hemen belirtelim ki, bu hükme iki nokta-i nazardan itiraz edilmiştir:

a) Her şeyden önce, hadisin bu mânada sarih ve yasak koymada vâzıh olmadığı söylenmiş, ayrıca Buhârî'nin Hz. Aişe'den kaydettiği bir başka hadis gösterilmiştir. Hadiste *Hz. Aişe,* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: *"Ey Allah'ın Resûlü, sizlerle biz de gazveye çıkıp cihad etmeyelim mi?"* diye sorar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cevabı şudur:

لَكِنْ أَحْسَنُ الْجِهَادِ وَأَجْمَلُهُ الْحَجُّ حَجٌّ مبرور

"Ancak cihadın en iyisi ve en güzeli haccdır, Hacc-ı mebrurdur"

Hz. Aişe der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan bunu işittikten sonra haccı hiç bırakmadım." İbnu Mâce'deki rivayette, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin sorusuna Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu cevabı vermiştir: نعم جهاد لا قتال فيه: الحج والعمرة

"Evet var, içinde kıtal olmayan bir cihad var: Hacc ve umre."

Ümmü Atiyye'den gelen bir rivayet de kadınların cihada katıldığını, hastaları tedavi ettiklerini te'yid eder. Şu halde Hz. Aişe, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hacc için yaptığı bu teşviklerden tekrar tekrar hacca gitmenin kendileri hakkında da mübah olduğu hükmünü çıkarmış olmalıdır. Tıpkı erkeklere tekrar tekrar cihada gitmek mübah olduğu gibi...

Hz. Ömer (radıyallahu anh), bu meselede tevakkuf ederek, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerine hacc izni vermemiş ise de, Hz. Aişe'nin delilindeki kuvveti sonradan görmüş olmalı ki, hilâfetinin sonunda hacc izni vermiştir. Hz. Ömer'den sonra Hz. Osman (radıyallahu anhümâ), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerini hacca götürmüştür.

Beyhakî der ki: "Hz. Aişe'nin bu hadisinde, Ebû Vâkid'in hadisinde kastedilen murad haccın bir kereye mahsus vacib olduğunu beyandır, erkekler gibi onların da fazla yapmasında bir vebal yoktur. Keza bu hadiste, evde kalmaları için gelen emrin vücub ifade eden bir emir olmadığına da delil vardır."

3- Ebu Vâkid'in hadisindeki asıl gâye Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in zevcelerini Veda haccından sonra haccdan menetmek değil, haccı terketmelerine cevazdır. Zîra, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*' tan sonra haccetmeleri fiilen sâbittir. Buhârî'den gelen bir rivayet, Hz. Ömer'in yaptığı son hacc sırasında onlara da izin verdiğini, beraberlerinde Hz. Osman ve Hz. Abdurrahman (radıyallahu anhümâ)'ı gönderdiğini belirtir. İbnu Sa'd'dan gelen bir rivayette Ümmü Ma'bed, bu hacc heyetine Kadîd'de konaklama ânında rastladığını, yanlarına gittiğinde onları sekiz kadın olarak gördüğünü belirtir. Keza İbnu Sa'd'ın kaydettiği bir rivayette Ebu İshâk es-Sebiî, Mugîre İbnu Şu'be'nin (Kûfe valiliği) zamanında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in zevcelerini "üzerinde taylasan örtülü hevdecler[5] içerisinde hacc yaparken gördüğünü" beyan eder ki bu hicrî 50. yıllara rastlar.

İbnu Sa'd'ın, Hz. Aişe'den kaydettiği bir başka rivayetine göre, Ümmühâtu'l-mü'minîn, Hz. Osman'a hacc için müracaat ederler. O: "Ben

5– Hevdec: Develerin sırtında taşınan, kadınlara mahsus küçük hücre, mahfe.

de hacca gideceğim, sizin haccınızı ben yaptırayım" der. Vefat etmiş bulunan Zeyneb (radıyallahu anhâ) ile Sevde (radıyallahu anhâ) hariç, hep beraber hacca giderler. Sevde vâlidemiz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra vefat edinceye kadar evinden ayrılmamayı tercih etmiştir.

Ebu Hüreyre'nin -İbnu Sa'd'daki- bir rivayeti de Hz. Zeyneb ve Hz. Sevde dışında diğer Zevcât-ı Tâhirât (radıyallahu anhünne)'ın hacc yaptıklarını; o ikisinin: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra bizi binek taşımayacak" diyerek evlerinden ayrılmadıklarını belirtir.

İbnu Sa'd'ın kaydettiği bir rivayette Hz. Aişe (radıyallahu anhâ):

مَنَعَنَا عُمَرُ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ حَتَّى إِذَا كَانَ آخِرُ عَامٍ فَأَذِنَ لَنَا

"Hz. Ömer (radıyallahu anh) hacc ve umre yapmayı bize yasaklamıştı, son senesinde izin verdi" der.

Şu halde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra Ümmühâtu'l-mü'minîn'in hacc yaptıklarını te'yid eden rivayetler mevcuttur.

١٥٧٢ ٣- وعن إبراهيم عن أبيه عن جده: [أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَذِنَ لأَزْوَاجِ النَّبِيِّ ﷺ فِي آخِرِ حَجَّةٍ حَجَّهَا، يَعْنِي فِي الْحَجِّ، وَبَعَثَ مَعَهُنَّ عَبْدَالرَّحْمنِ بن عَوْفٍ وَعُثْمَانَ بن عَفَّانَ]. أخرجه البخاري.

وقال البرقاني: هو إبراهيم بن عبدالرحمن بن عوف. قال: الحميدي في هذا نظر.

قلت: لعله إبراهيم بن عبدالرحمن بن عبدالله بن أبي ربيعة المخزومي، والله أعلم.

3. (1572)- İbrahim (rahimehullah) babası tarikiyle dedesinden rivayet ediyor:

"Hz. Ömer (radıyallahu anh), yatığı en son haccında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın zevcelerine izin verdi. Onlarla birlikte Abdurrahman *İbnu Avf* ve *Osman İbnu Affân* (radıyallahu anhümâ)'ı gönderdi." [Bu-hârî, Cezâu's-Sayd 26.]

Berkânî der ki: "(Hadisi rivayet eden) İbrahim'den maksad: İbrahim İbnu Abdirrahman İbni Avf'tır."

Humeydî ise: "Bu açıklama isabetli gözükmüyor. Derim ki: O, İbrahim İbnu Abdirrahman *İbni Abdillah İbni Ebî Rebîa el-Mahzûmî*'dir." Doğruyu Allah bilir.

AÇIKLAMA: Önceki hadiste yapıldı.

1573 ٤- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [سُئِلَ رسولُ الله ﷺ عن الحاجِّ قال: الشَّعِثُ التَّفِلُ. قِيلَ وَأَيُّ الحَجِّ أَفْضَلُ؟ قال: العَجُّ والثَّجُّ. قِيلَ وَمَا السَّبِيلُ؟ قال: الزَّادُ وَالرَّاحِلَةُ]. أخرجه الترمذى.

« الشَّعِثُ » البعيد الْعَهْدِ بِتَسْرِيحِ شعره وغسله.

« والتفلُ » التارك للطِّيب واستعماله.

« والْعَجُّ » رَفْعُ الصَّوْتِ بالتَّلْبِيَةِ.

« والثَّجُّ » سَيَلَانُ الدَّمِ من الْهَدْيِ.

4. (1573)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Gerçek hacı kimdir?" diye soruldu da şu cevabı verdi:

"Saçını düzenleyip yıkamayı ve koku sürünmeyi çoktan terketmiş kimsedir.."

Kendisine tekrar:

"Hangi hacc efdaldir?" diye sorulunca:

"Yüksek sesle telbiye getirilen ve kurban kesilen" dedi.

"(Haccla ilgili âyette geçen) sebil nedir?" diye soruldu.

"Zâd (nafaka) ve râhile (binek)dir" cevabını verdi." [Tirmizî, Tefsir, Âl-i İmrân, (3001); İbnu Mâce, Menâsik 6, (2896).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hacıyı tarif ederken mümtaz iki vasfını söylüyor: Saçların karışıklığı ve koku sürünmekten uzaklık. Bunlar, ihramlının riayet etmesi gereken başlıca yasaklar arasında yer alır.

2- Haccı tarif ederken telbiye ve kurbanı zikretmesi haccın başlangıcı ile sonucunu hatırlatma olmaktadır.Böylece bu ikisi arasında mevcut olan vâcib, nâfile nev'inden herşeyin kastedildiğine hükmetmiştir.

3- Son olarak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e haccın farziyetini beyan eden: مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا **"Ona bir yol bulabilenlerin (gücü yetenlerin) Beyt'i hacc (ve ziyaret) etmesi Allah'ın insanlar**

üzerindeki bir hakkıdır..." (Âl-i İmrân 97) âyetinde geçen "sebil"den soruluyor.

Sebil, kelime olarak *"yol"* demektir. Yol bulmak, muktedir olmak, imkan bulmak gibi farklı kelimelerle karşılamak mümkün. Hattâ burada "sebil"i imkân olarak anlamak daha uygundur.

Öyleyse Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* haccı farz kılan imkân'ı iki şeyle izah etmiştir:

1- *Zâd,* yani nafaka. Bu sadece hacının gidiş dönüş yol sırasındaki maddî ihtiyaçlarını ihtivâ etmez. Bakmakla yükümlü olduğu kimselerin kendi yolculuğu sırasındaki her çeşit maddî imkânlarını da ihtiva eder. Ancak bunun miktarı, hacının hayat seviyesine göre hesaplanırsa da vasat duruma göre hesaplanması uygun görülmüştür.

2- *Râhile,* binek demek ise de, yol arkadaşı, yol emniyeti gibi hususlar bu maddeye dolaylı olarak da olsa dâhil edilebilir.

1574 ٥- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. [أَنَّ رَجُلاً قَالَ يَا رسُولَ اللهِ: عَلَيَّ حَجَّةُ الإِسْلاَمِ، وَعَلَيَّ دَيْنٌ. قَالَ: اقض دينك]. أخرجه رزين.

5. (1574)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam:

"Ey Allah'ın Resûlü! Bana hacc farz oldu. Borcum da var (önce hangisini ödeyeyim?)" diye sordu.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Önce borcunu öde!" dedi." [Rezîn ilâvesidir.]

1575 ٦- وعن ثُمَامَةَ قال: [حجَّ أَنَسٌ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَلَى رَحْلٍ وَلَمْ يَكُنْ شَحِيحاً، وَحَدَّثَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ حَجَّ عَلَى رَحْلٍ وَكَانَتْ زَامِلَتَهُ]. أخرجه البخاري.

«عَلَى رَحْلٍ» أي قتب لافي في مَحْمِلٍ ونحوه.

6. (1575)- *Sümâme* (rahimehumullah) anlatıyor:

"Hz.Enes (radıyallahu anh), cimri olmadığı halde havıdlı bir devenin üzerinde haccını yaptı." (Hz. Enes (radıyallahu anh): "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da yol eşyasını yüklediği havıdlı bir deve üzerinde hacc yaptı" demiştir. [Buhârî, Hacc 3 (Muallak senetsiz olarak kaydetmiş.)]

AÇIKLAMA:

Hadiste ifade edilmek istenen husus, *Hz. Enes* (radıyallahu anh)'in

yokluk veya cimrilik sebebiyle değil, tevâzu düşüncesiyle, sünnete uyma endişesiyle yük devesi üzerinde hacc yaptığıdır. Rahl, devenin üzerine vurulan semerdir. Daha hususî tâbiriyle havıd.

Hz. Enes (radıyallahu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mal ve evlâd bolluğuna kavuşması için hususî duâsına mazhar olmuş, bu sebeple zenginler arasında yer almıştı. Ancak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünnetine ittibaen hiçbir konforu haiz olmayan havıdlı deveye binmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da aynı şekilde havıdlı deveye bindiğini belirten Enes (radıyallahu anh), ilâve eder: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bineği, eşyalarını da taşıyordu." Araplar yük taşıyan deveye zâmile derler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bindiği deve hem râhile (binek), hem de zâmile imiş.

Şurası açıkça anlaşılıyor ki, imkân sahipleri yüklerini zâmileye yükletirler, kendileri râhileye binerlerdi. Bu bir konfor ve rahatlıktır. Konforun daha ilerisi râhilenin üstünde gölge için, rahatsız edici dış şartlardan korunmak için mahmil denen hususî hücreler mevcuttur. İmkân sahipleri onlar içerisinde seyahatini, haccını sürdürür.

Şu halde sadedinde olduğumuz rivayet Hz. Enes'in ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in hacc sırasında bu çeşit konfora yer vermediğini belirtmektedir.

İbnu Hacer, hadisi açıklarken şu bilgiyi dermeyân eder: "Halk, haccını yaparken, azıklarını yükledikleri develere binerdi. Azık vs. yüklenmemiş bir binek üzerinde ilk hacc yapan Osman İbnu Affân (radıyallahu anh)'dır."

1576 ٧– وعن عبيد بن جُريج قال: [قُلْتُ لابنِ عُمرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: رَأَيْتُكَ تَصْنَعُ أَرْبَعاً لَمْ أَرَ أَحَداً مِنْ أَصْحَابِكَ يَصْنَعُهَا. قالَ: مَا هِيَ يَا ابنَ جُرَيجٍ؟ قالَ: رَأَيْتُكَ لاَ تَمَسُّ مِنَ الأَرْكَانِ إلاَّ الْيَمَانِيَّيْنِ، وَرَأَيْتُكَ تَلْبَسُ النِّعَالَ السِّبْتِيَّةَ، وَرَأَيْتُكَ تَصْبُغُ بِالصُّفْرَةِ، وَرَأَيْتُكَ إذَا كُنْتَ بِمَكَّةَ أَهَلَّ النَّاسُ إذَا رَأَوُا الْهِلاَلَ وَلَمْ تُهِلَّ حَتَّى يَكُونَ يَوْمُ التَّرْوِيَةِ. فَقَالَ: أَمَّا الأَرْكَانُ فَإِنِّي لَمْ أَرَ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَمَسُّ إلاَّ الْيَمَانِيَّيْنِ. وَأَمَّا النِّعَالُ السِّبْتِيَّةُ فَإِنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَلْبَسُ النِّعَالَ الَّتِي لَيْسَ فِيهَا شَعَرٌ وَيَتَوَضَّأُ فِيهَا. فَأَنَا أُحِبُّ أَنْ أَلْبَسَهَا. وَأَمَّا الصُّفْرَةُ فَإِنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَصْبُغُ بِهَا فَأَنَا

أحبُّ أنْ أصبُغَ بِهَا. وأمَّا الإهْلاَلُ فإنّي لَمْ أرَ رسـولَ اللهِ ﷺ يُهِلُّ حتَّى تَنْبَعِثَ بِهِ رَاحِلَتُهُ]. أخرجه الثلاثة وأبو داود.

« النَّعَالُ » السبتية التي لا شعر عليها كأن شعرها قد سُبت: أى حُلِقَ عنها.

7. (1576)- *Ubeyd İbnu Cüreyc* anlatıyor: "İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'e:

"Seni dört şey yaparken görüyorum. Bunları arkadaşlarından bir başkasının yaptığını görmedim" dedim. Bana:

"Ey İbnu Cüreyc, onlar nedir?" diye sordu. Ben de saydım: "Sen Kâ be'nin rükünlerinden sadece iki Yemanî rükne (rükn-i Yemânî ve rükn-i Hacer) temasta bulunuyor, diğerlerine temas etmiyorsun. Keza senin tüysüz deriden ma'mul nalın giydiğini görüyorum. Keza senin (saç ve sakalını) sarıya boyadığını görüyorum. Keza seni Mekke'de gördüm, herkes (Zilhicce) hilâlını görünce ihrama girdikleri halde sen terviye günü (8 Zilhicce) ihrama girdin!" Bana şu açıklamayı yaptı:

"Rükünlere temasa gelince; ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, sadece iki rükne temas ettiğini gördüm. Tüyü yolunmuş nalına gelince; ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nalınlarında hiç tüy görmedim. Ayakları onların içinde iken abdest alırdı. Ben onu giymeyi seviyorum. Sarıya gelince; ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onunla boyandığını gördüm. Ben onunla boyanmayı seviyorum. İhrama girmeye gelince, ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın devesi, onu yola koyuncaya kadar telbiye çektiğini görmedim." [Buhârî, Vüdû' 30; Müslim, Hacc 25, (1187); Muvatta, Hacc 31, (1, 333); Ebu Dâvud, Menâsik 21, (1772).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet Buharî'de abdestle ilgili bahiste yer alır ve abdeste müteallik bazı teferruata yer verilir. Bu meseleye *Kitabu't-Tahâret*'te *"Mest üzerine meshetmek"* babının 11. hadisinde yer vereceğiz.

2- İki Yemânî rükünden maksad (1340. hadiste açıklandığı üzere) Hacerü'l-Esved'in bulunduğu rükn ile ondan bir evvelki rükndür. Asıl rükn-i Yemânî, Hacer rüknünden öncekidir, Yemen cihetine baktığı için bu isim verilmiştir. Tağlib tarikiyle ikisine birden Rükn-i Yemânân denmiştir. Bu iki köşe, Hz. İbrahim (aleyhisselam)'in attığı temellere oturduğu için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın her ikisini de istilâm ettiği bâzı rivayetlerde gelmiştir.

3- *Tüysüz* deri diye tercüme ettiğimiz *Septiyye*, debağlalanarak tüyleri dökülmüş sığır derisidir. Araplar o zaman ayakkabılarını, tüyleri dökülmemiş derilerden yaparlardı. Taif gibi sanayinin ilerlediği yerlerde deri işlenir, tüyü alınır, yumuşatılır ve sonra ayakkabı yapılırdı. Bu çeşit ayakkabılar pahalı olduğu için herkes giyemezdi.

4- *Sarıya* boyama meselesine, şârihler elbise de olabilir, saç da olabilir demişlerdir. Her iki hususa şümûlünü ifade eden delil mevcuttur. Ashab ve Tabiin'den saçlarını ve elbiselerini sarıya boyayanlar olmuştur. Âlimler bu hususta bâzı ihtilâfa düşmüşlerdir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da elbise ve sarığını sarıya boyadığı rivayetlerde gelmiştir.

5- *İhram meselesi:* Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Veda haccında, Mekke'ye gelince, beraberinde kurbanlığı olmayanlara Hacc-ı temettuyu emretmiş, ihramdan çıkan Ashab, terviye günü (8 Zilhicce) Mina'ya hareket edeceği zaman yeniden hacc için ihrama girmişti. İşte Hz. İbnu Ömer Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın o tatbikatını esas almış, devesine binip Mina'ya yönelir yönelmez telbiye getirmeyi âdet edinmiştir.

8- Zilhicce'ye terviye denmesi, Mina'da su bulunmadığı için, Mina'ya gideceklerin çokça su içmeleri ve su tedariki yapmalarından dolayıdır. Terviye, bol bol su içmek mânasına gelir. Ancak terviye bir de düşünmek mânasındadır. Rivayete göre *Hz. İbrahim* (aleyhisselam) oğlu İsmail'i kesmesi için rüyasında emir alınca ertesi günü, bu şeytanî mi, Rahmânî mi diye düşünmüş, bu sebeple o gün, terviye adını almıştır. Ancak ertesi akşam aynı rüyayı tekrar görünce, Rahmanî olduğunu anlamış, bu sebeple ertesi güne de arefe denmiştir.

ON BEŞİNCİ BÂB

HZ. PEYGAMBER'İN HACC VE UMRESİ

١٥٧٧ – عن جابر رضي الله عنه قال: [حَجَّ النَّبِيُّ ﷺ حَجَّتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُهَاجِرَ وَحَجَّةً بَعْدَ مَا هَاجَرَ مَعَهَا عُمْرَةً فَسَاقَ ثَلَاثًا وَسِتِّينَ بَدَنَةً. وَجَاءَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مِنَ الْيَمَنِ بِبَقِيَّتِهَا فِيهَا جَمَلٌ فِي أَنْفِهِ بُرَةٌ مِنْ فِضَّةٍ فَنَحَرَهَا النَّبِيُّ ﷺ مِنْ كُلِّ بَدَنَةٍ بِبَضْعَةٍ فَطُبِخَتْ وَشَرِبَ مِنْ مَرَقَتِهَا]. أخرجه الترمذي.

1. (1577)- *Hz. Câbir* (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (üç kere hacc yaptı. Şöyle ki): "Hicret etmezden önce iki, hicretten sonra da bir hacc ve bununla birlikte bir umre yaptı. Bu hacc sırasında (Medine'den) altmış üç deve sevketti. O sırada Hz. Ali (radıyallahu anh) Yemen'den geldi, [berâberinde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kestiği kurbanların] geri kısmı da vardı. Bunlar arasında (Ebu Cehl'e ait olup Bedir Savaşı'nda ganimet olarak alınan) burnunda gümüş halka bulunan deve de vardı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hepsini kesti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* her deveden bir parça alınmasını emretti. Bunlar (bir kapta) pişirildi. Efendimiz suyundan içti." [Tirmizî, Hacc 6, (815).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hicretten sonra yaptığı hacc, Veda haccıdır. Bu hacc sırasında yüz deve kesmiştir. 1319 numaralı hadiste getiği üzere bunlardan bir kısmını *Hz.Ali* (radıyallahu anh) Yemen'den getirmiştir. Sadedinde olduğumuz rivayette geçen bakiyye (geri kısmı) diye geçen budur.

2- *Ebu Cehl*'e ait olduğu belirtilen burnunda gümüş halka takılı deve hakkında 1520 numaralı hadiste açıklama geçmiştir.

3- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, her kurbandan alınan parçaların pişirilmiş olduğu sudan içmesinde şu nükte vardır: Böylece her kurbandan az bile olsa bir miktar yemiş olmaktadır. Halbuki etten yese, bâzılarına sıra gelmezdi. Suya ise, hepsinden müşterek birşeylerin geçmiş olması kesindir.

١٥٧٨ ٢- وعن عروة بن الزبير قال: [كُنْتُ أَنَا وَابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا مُسْتَنِدَيْنِ إِلَى حُجْرَةِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا وَأَنَا أَسْمَعُ صَوْتَهَا بِالسِّوَاكِ تَسْتَنُّ. فَقُلْتُ يَا أَبَا عَبْدِالرَّحْمنِ اعْتَمَرَ النَّبِيُّ ﷺ فِي رَجَبٍ؟ قَالَ نَعَمْ. قُلْتُ: لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: أَيْ أُمَّتَاهُ أَلاَ تَسْمَعِينَ مَا يَقُولُ أَبُو عَبْدِالرَّحْمنِ. قَالَتْ: وَمَا يَقُولُ؟ قُلْتُ: يَقُولُ اعْتَمَرَ النَّبِيُّ ﷺ فِي رَجَبٍ. فَقَالَتْ: يَغْفِرُ اللهُ لأَبِي عَبْدِالرَّحْمنِ! لَعَمْرِي مَا اعْتَمَرَ فِي رَجَبٍ وَلاَ اعْتَمَرَ مِنْ عُمْرَةٍ إِلاَّ وَإِنَّهُ لَمَعَهُ، وَابْنُ عُمَرَ يَسْتَمِعُ فَمَا قَالَ لاَ وَلاَ قَالَ نَعَمْ. سَكَتَ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

2. (1578)- *Urve İbnu Zübeyr* (rahimehullah) anlatıyor:

"Ben ve İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ), Hz. Aişe'nin hücresine dayanmıştık, (o içerde dişlerini misvaklıyordu. Bu esnada) misvaktan çıkan sesleri işitiyordum. Ben, İbnu Ömer'e:

"Ey Ebu Abdirrahmân! Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Receb ayında umre yaptı mı?) diye sordum.

"Evet!" dedi. Ben de, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'ye seslendim:

"Ey anneciğim, Ebu Abdirrahman'ı dinliyor musun ne söylüyor?"

"Ne söyüyor?" dedi.

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Receb'te umre yaptı diyor" dedim. Hz. Aişe (radıyallahu anhâ):

"Ebu Abdirrahman'a Allah mağfiret etsin. Ömrüm hakkı için, Receb'de umre yapmadı. [Hem O, nasıl olur da yanılır, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın] yaptığı her umrede o da hazır bulunmuştu" dedi. İbnu Ömer, Hz. Aişe (radıyallahu anhâ)'nin bu sözlerini işittiği halde ne "evet!" ne de "hayır!" demedi, sükût etti." [Buhârî, Umre 3; Müslim, Hacc 219, (1255); Tirmizî,Hacc 93, (936, 97); Ebu Dâvud, Menâsik 80, (1991, 1992).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kaç defa umre yaptığı

hususunda Ashab (radıyallahu anhüm) arasında bazı ihtilâflar olmuştur. Müteakiben kaydedilecek hadislerde görüleceği üzere, İbnu Abbas ve İbnu Ömer (radıyallahu anhüm) başta, bazı sahabiler, dört umreden bahsederken çoğunluk Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın üç umresinden söz eder. İki umreden bahseden de olmuştur. Bu meseleye, 1581 numaralı hadiste tekrar döneceğiz.

2- *Ebû Abdirrahman*, Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ)'in künyesidir. Arap örfünde kişiye künyesi ile hitap ta'zim ve tekrim ifade eder.

3- *Hz. Aişe*'nin لَعَمْرِى "Ömrüm hakkı için!" diye yemin etmesi, bu çeşit yemin edilebileceğinin caiz olduğunu gösterir. Ulemâ, "Yemin, şe'ninde kıymet ve hürmet olan şeye yapılır, onun dışındakilere yapılmaz" mânasındaki prensibi esas alarak umumiyetle, "dinen mukaddes olmayan şeylere yemin edilmez" demiş ve mekruh addetmiştir.

4- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Receb ayında umre yapıp yapmadığı da bir başka ihtilaf mevzuudur. Burada görüldüğü üzere Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın dört umre yaptığını söyleyen İbnu Ömer, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Recep ayında da umre yaptığını söylemiştir. Ancak *Hz. Aişe*'nin itirazı karşısında susmuştur. Onun susmasını ulemâ, bu meselede *İbnu Ömer*'in karıştırmış ve unutmuş veya şekke düşmüş olabileceğine hamletmiştir. Aksi takdirde *Hz.Aişe*'ye itiraz etmesi gerekirdi. Kurtubî: "Bu onun vehme düştüğüne, *Hz. Aişe*'nin açıklaması ile rücu ettiğine delildir" der. İbnu Ömer'in "Receb ayında umre yaptığı" sözüyle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hicretten önceki bir umresini kastedmiş olabileceğini söyleyen olmuşsa da, taraftar bulamamıştır, çünkü rivayete dayanmıyor.

١٥٧٩ ٣- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [اعْتَمَرَ النَّبِيُّ ﷺ أَرْبَعَ عُمَرٍ: عُمْرَةَ الْحُدَيْبِيَّةِ، وَعُمْرَةَ الثَّانِيَةِ مِنْ قَابِلِ عُمْرَةِ الْقَضَاءِ فِي ذِي الْقَعْدَةِ، وَعُمْرَةَ الثَّالِثَةِ مِنَ الْجِعِرَّانَةِ، وَالرَّابِعَةَ الَّتِي مَعَ حَجَّتِهِ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

3. (1579)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dört umre yaptı: 1- Hudeybiye umresi, 2- Müteakip sene Zilkade ayında yaptığı umretü'l-kadâ, 3- Cirrâne'den yaptı-ğı umre, 4- (Veda haccı sırasında) hacc ederken yaptığı umre." [Tirmizî, Hacc 7, (816); Ebu Dâvud, Menâsik 80, (1993); İbnu Mâce, Menâsik 50, (3003).]

1580 ٤- وعن عروة قال: [اعْتَمَرَ رسولُ اللهِ ﷺ ثَلاثَ عُمَرٍ إحْدَاهُنَّ في شَوَّال وَاثْنتانِ في ذِي الْقَعْدَةِ]. أخرجه مالك.

4. (1580)- Hz.Urve (rahimehullah) demiştir ki:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* üç umre yaptı: Biri Şevvâl ayında, ikisi de Zilkade ayındadır." [Muvatta, Hacc 56, (1, 342).]

1581 ٥- وعن مالك. [أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ: اعْتَمَرَ ثَلاثًا، عَامَ الْحُدَيْبِيَّةِ، وَعَامَ الْقَضِيَّةِ وَعَامَ الجِعِرَّانَةِ].

5. (1581)- *İmam Mâlik*'e ulaştığına göre: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* üç sefer umre yapmıştır: *1- Hudeybiye senesinde, 2- (Hudeybiye yılını takip eden) kazâ senesinde, 3-Cirrâne senesinde"* [Muvatta, Hacc 5, (1, 342).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yaptığı umrelerin sayısı ile ilgili ihtilâf, yukarıdaki rivayetler gözönüne alınınca, te'lifi kolay bir ihtilâftır. Zîra dört diyenler, üç diyenlerden fazla olarak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Veda haccı sırasında, hacc-ı kırana niyyet ederek haccdan önce yaptığı umreyi kastederler. Bu umre diğerleri gibi müstakil değildir, haccdan önce yapılmıştır. Şu halde üç diyenler, hacc dahil olan bu umreyi sayıya dâhil etmemiş oluyorlar.

Buhârî'nin Hz. Berâ (radıyallahu anh)'dan kaydettiği bir rivayette, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in iki kere umre yapması söz konusudur. İbnu Hacer bunun te'lifini şöyle yapar: *"...Berâ, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in Veda haccı sırasında hacc-ı kıranla yaptığı umre ile Hudeybiye'de engellenen umreyi saymamıştır. Veya onu saymıştır da, Ci'rane'de yaptığı -kendisine gizli kalan- umreyi saymamıştır. Nitekim bu umreyi Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) geceleyin yapmış ve başkalarına da gizli tutmuştur.*

Ancak, Hudeybiye Seferi'ni Cumhur ittifakla umreden saymışlardır. Başta Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bütün Ashâb ihram giymiş, sulh antlaşması yapıldıktan sonra, tavaf ve sa'y yapılmamış olsa bile, kurbanlar kesilmiş, traş olunmuş ve ihramdan çıkılmıştır. Yani bu, tam bir umre addedilmiş, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın umreleri mevzubahis olunca hep sayıya girmiştir.

Bu hususta tereddüd edenler, müteâkip sene yapılan umreye umretu'l-kazâ denmesini göstermişlerdir. Yani, "Hudeybiye senesi yapılmayan umre müteâkip sene kaza edilmiştir, onun için de umretu'l-kazâ denmiştir" derler. Daha önce de geçtiği üzere burada kazâ, "mukâza" yâni antlaşma, karşılıklı hüküm koyma mânasına gelir. Çünkü "O yıl Mekke'ye girilmeyecek, müteâkip yıl umre için gelinip üç gün Mekke'de kalınacak" diye antlaşmaya madde konmuştu. Şu halde umretü'l-kazâ, "antlaşma umresi" demektir. Bu, öncekinin kazası olsaydı, ikisi bir sayılırdı ve sahâbeler bunları ayrı ayrı umre olarak ifade etmezdi.

2- Rivayetlere göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* haccla birlikte olan hâriç, diğer umrelerini Zilkade ayında yapmıştır. Bu o ayın faziletinden olduğu gibi, bir başka sebebe daha dayanır: Cahiliye Arapları o ayda umreyi hoş karşılamazlar, çirkin addederlerdi. Cumhur senenin her ayında ve hatta her gününde umreyi câiz addeder.

3- BAZI HÜKÜMLER

1- Hacc aylarında umre yapmak -cahiliye Araplarının inançlarının aksine olarak câizdir.

2- *Hz.İbnu Ömer* gibi çok hadis rivayet eden, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den ayrılmamayı kendine şiâr edinen kadri yüce bir sahabiye bile, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir kısım ahvâli gizli kalabilmekte, bildiklerine vehim, nisyân (unutma), şekk karışabilmektedir, zîra onlar gayr-ı mâsumdurlar.

3- Ulemâ birbirlerini bazı meselelerde reddedebilmektedir.

4- Ulemâ reddederken edebe, iyi davranmaya riayet etmektedir.

5- Hakkın ortaya çıkması için suâl sorarken, mültefit ve nezâketli olmak gereklidir.

6- Hakkı görünce en azından sükûtla kabul etmek gerekir. İbnu Ömer sükût etmekle hatasını itiraf etmiş oldu.

1582 ٦– وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [كُنَّا نتحدَّثُ عن حجَّة الوداعِ ورسولُ الله ﷺ بين أظهرِنا ولا ندري ما حجَّةُ الوداعِ حتَّى حمدَ اللهَ تعالى وأثنى عليه ثُمَّ ذكرَ المسيحَ الدَّجَّالَ فأطنبَ في ذكرِه وقال: ما بعثَ اللهُ من نبيٍّ إلاَّ أنذرَه أُمَّته. لقد أنذرَه نوحٌ والنَّبيُّون بعده. وإنه يخرجُ فيكم، فما خفِيَ عليكُم من شأنِه فليس

يَخْفَى عَلَيْكُمْ؛ إِنَّ رَبَّكُمْ لَيْسَ بِأَعْوَرَ، وَإِنَّهُ أَعْوَرُ عَيْنِ الْيُمْنَى كَأَنَّ عَيْنَهُ عِنَبَةٌ طَافِيَةٌ أَلاَ وَإِنَّ اللهَ تَعَالَى حَرَّمَ عَلَيْكُمْ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا. أَلاَ هَلْ بَلَّغْتُ؟ قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: اللَّهُمَّ اشْهَدْ ثَلاَثًا. وَيْلَكُمْ أَوْ وَيْحَكُمْ لاَ تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ]. أخرجه الشيخان واللفظ البخاري.

6. (1582)- İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* aramızda olduğu halde biz Veda haccından bahsederdik ve Veda haccının ne olduğunu bilmezdik. (Veda haccında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Allah'a hamd ve sena edip sonra da Mesih Deccâl'ı mevzubahis etmişti, sözü onun hakkında epeyce uzatıp şunları da söylemişti:

"Allah'ın gönderdiği her peygamber, ümmetini onunla korkuttu. Hz. Nuh (aleyhisselam) ve ondan sonra gelen bütün peygamberler onunla korkuttular. Bilesiniz o, aranızdan çıkacaktır. Onun şe'ninden (yapacağı icraatler) hiç bir şey size gizli kalmayacak. Çünkü sizlere gizlemez. Rabbinizin gözü kör değildir. Halbuki onun sağ gözü kördür. Onun gözü pertlek bir üzüm gibidir.

Haberiniz olsun! Allah sizlere birbirinizin kanını, malını haram kıldı, bunlar şu günlerinizin, şu beldenizdeki haramlığı gibi haramdır.

Acaba tebliğ ettim mi?" (Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu sorusuna cemaat hep bir ağızdan:

"Evet" diye cevap verdi. Bunun üzerine üç sefer:

"Ya Rab şâhid ol! Ya Rab şâhid ol! Ya Rab şâhid ol!" dedi ve tekrar cemaate yönelerek:

"Vah size! -veya eyvah size!- Benden sonda dönüp birbirlerinizin boyunlarını vuran kâfirler olmayın!" dedi." [Buharî, Hacc 132, Edeb 43, 95, Hudud 9, Diyât 2, Fiten 8; Müslim, İmân 119, (66).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, Veda haccı sırasında yaptığı konuşmalardan birini aksettirmektedir. Âhir zamanda çıkıp dini tahrip edecek ve insanlığa büyük zarar verecek olan şahıslardan biri hakkında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Veda haccı gibi büyük bir kalabalığın bir araya geldiği fırsatta bilgi vermektedir.

2- *Deccâl* yalancı demektir. Şu halde en büyük vasfı, icraatını yalana ve aldatmacaya dayandırmasıdır. Uzun olan insanlık târihi içinde en büyük tahribatı o yapacağı için Hz. Nuh (aleyhisselam)'tan itibaren her peygamber, ümmetini onun hakkında uyarmış, onun dehşetli icraatiyle korkutmuştur. Belki de bu sebeptendir, hemen hemen bütün dinlerde buna müşâbih inançlara rastlanmıştır. Bilhassa kitabî dinlerde bu, pek bârizdir. Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Antechrist diye isimlendirilir.

3- Geniş açıklamayı Kıyametle ilgili bölümün Deccal'la ilgili kısmında yapacağımız Deccâl, bir bakıma her devirde, her bölgede çıkacak kötü şahısların müşterek ismi ve hem de vasfıdır. Rivayetler, Deccal bilgisinin Sahabe devrinden beri mahalle mekteplerindeki çocuklara bile öğretildiğini göstermektedir. Bu sanki her Müslümanın bilmesi gereken temel İslâmî kültürün bir parçası kılınmıştır.

4- *Deccal*'la ilgili bir kısım tavsirleri, yoruma muhtaç müteşâbihât kabul etmek gerekir. Sözgelimi sağ gözünün kör olması, onun mâneviyatı kör, âhireti göremez, sâdece dünyaya, maddeye kıymet verir olmasıdır. Aksi takdirde bir kısım tasvirleri aynen fiilî şekilde aramak hem safdillik olur, hem de hurâfeye inanmak nev'inden saçmalıklara düşülebilir.

5- Hadisin sonunda ifade edilen, "Benden sonra dönüp birbirlerinizin boyunlarını vuran kâfirler olayın!" cümlesinden, Nevevî'nin kaydına göre, yedi farklı hüküm çıkarılmıştır:

1- Müslümanın kanını haksız yere helâl addeden Müslüman, kâfir olur.

2- Bundan maksad nimet ve İslâm'ın hakkına karşı nankörlüktür, kadr u kıymetini tanımamaktır.

3- Bu hal (mü'minin, mü'mini öldürmesi) küfre yakın bir ameldir ve küfre götürür.

4- Bu, kâfirlerinkine benzer bir fiildir. Çünkü normalde mü'mini kâfirden başkası öldüremez.

5- Bundan murad küfrün hakikatidir, yani mânası şöyledir: Sakın küfre dönmeyin, Müslüman olmaya devam edin!

6- Bu mânayı Hattâbî ve başkaları hikâye etmişlerdir: Buradaki "kafirler"den (küffar) murâd, silah kuşananlardır. Araplar, تَكَفَّرَ الرَّجُلُ بِسِلاَحِه derler. Yâni silâhını kuşandı. "Kuşandı" kelimesini tekeffür etti diyerek, küfr kökünden bir kelime kullanarak ifade ederler. el-Ezherî, Tehzîbü'l-Lüga adlı kitabında silah kuşanan, silah taşıyan mânasına kâfir kelimesini kullanmıştır.

7- *Hattâbî* de şu mânayı anlamıştır: "Birbirinizi tekfir etmeyin, sonra birbirinizi öldürmeyi helâl addedersiniz."

Nevevî bu açıklamalardan sonra sözünü şöyle noktalar: "Bunlardan en muvafik olanı dördüncü maddede söylenendir. Kadı Iyaz (rahimehullah) da bunu tercih etmiştir."

1583 ٧- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [انطلق النبي ﷺ من المدينة بعد ما ترجّل وادّهن ولبس إزاره ورداءه هو وأصحابه فلم ينه عن شيء من الأردية والأزر تلبس إلاّ المزعفرة التي ترتدع على الجلد فأصبح بذي الحليفة فركب راحلته حتى استوت به على البيداء أهلّ هو وأصحابه وقلّد بدنه، وذلك لخمس بقين من ذي القعدة، وقدم مكة لأربع خلون من ذي الحجة، وطاف بالبيت وسعى بين الصفا والمروة ولم يحلّ من أجل بدنه لأنه قلّدها. ثم نزل بأعلى مكة عند الحجون وهو مهلّ بالحجّ ولم يقرب الكعبة بعد طوافه بها حتى رجع من عرفة وأمر أصحابه أن يطوفوا بالبيت وبين الصفا والمروة ثم يقصّروا رؤوسهم ثم يحلّوا، وذلك لمن لم يكن معه بدنة قلّدها ومن كانت معه امرأته فهي له حلال والطيب والثياب].

أخرجه البخاري.

« ترتدع » بعين مهملة: أي تنفض صيغها عليه.

7. (1583)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, saçlarını tarayıp yağladıktan, rida ve izârını giydikten sonra Medine'den ashabıyla birlikte ayrıldı. Rida ve izâr çeşitlerinden, vücudun cildine boyası geçen za'feranla boyanmış olanlar dışında hiç bir şeyi yasaklamadı. Böylece Zülhuleyfe'ye geldi. Orada devesine bindi. Devesi onu Beydâ sırtına çıkarınca O *(aleyhissalâtu vesselâm)* da, Ashab'ı (radıyallahu anhüm) da telbiye getirdiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kurbanlığına takısını takıp nişanladı. Bu iş, Zilkade ayının sondan beşinci gününde cereyan etmişti. Mekke'ye Zilhicce'nin dördünde indi. (İlk iş) Beytullah'ı tavaf etti, Safâ ve Merve arasında sa'yde bulundu. Kurbanlığı sebebiyle ihramdan çıkmadı. Çünkü ona (kurbanlık alâmeti olan takıyı) takmıştı. Sonra Mekke'nin Hacûn yanındaki en yüksek yerine indi. Artık hacc için telbiye getiriyor-

du. *Kâbe*'ye, onu tavaf ettikten sonra, *Arafat*'tan dönünceye kadar hiç yaklaşmadı. Ashabına ise, Kâbe'yi tavaf etmelerini, Safâ ile Merve arasında sa'yetmelerini emretti, sonra saçlarını kısaltarak ihramdan çıkmalarını emretti. Bütün bu emirler, berâberinde kurbanlık olarak takılanmış devesi olmayanlar içindi. Berâberinde hanımı bulunanlara, hanımları da helaldi. Keza koku ve elbise de helâldi." [Buhârî, Hacc 21, 70, 128.]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Veda haccının bazı safhalarını anlatmaktadır: Zülhuleyfe'de ihrama giriş, Mekke'ye gelince kurbanlığı olmayanlara, hacc için giydikleri ihramı umreye çevirmelerini emretmesi, kurbanlığı olanların hacc-ı kıran yapmak üzere ihramdan çıkmamaları vs. Bu meseleler daha önce açıklanmıştır. Bilhassa şu numaralarda bulunmalıdır: 1288, 1292,1293, 1301.

1584 ٨– وعن علي رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [وَقَفَ رسولُ اللّٰهِ ﷺ بعَرَفَةَ وقال: هذه عَرَفَةُ وهُوَ المَوْقِفُ وعرفةُ كُلُّها موقِفٌ. ثُمَّ أفاضَ حينَ غربتِ الشَّمْسُ وأَرْدَفَ أُسامَةَ بنَ زَيْدٍ وجعلَ يشيرُ بيدِه على هيئتِه والنَّاسُ يضربونَ يميناً وشمالاً لاَ يلتفتُ إليهم. ويقولُ: يا أيُّها النَّاسُ عليكُمْ السَّكينةَ. ثُمَّ أتى جَمْعاً فصلَّى بهمُ الصَّلاتينِ جميعاً. فلمَّا أصبحَ أتى قُزَحَ ووقفَ عليه؛ وقال: هذا قُزَحُ، وهُوَ المَوْقِفُ وجمعٌ كُلُّها مَوْقِفٌ. ثُمَّ أفاضَ حتَّى انتهىٰ إلى وادي مُحَسِّرٍ، فقرعَ ناقتَه فخبَّتْ حتَّى جاوزَ الْوَادِيَ فوقفَ وأَرْدَفَ الْفَضْلَ. ثُمَّ أتى الجمرةَ فرماها. ثُمَّ أتى إلى المَنْحرِ فقال: هذا المَنْحرُ ومِنىً كُلُّها منحرٌ واستفتته جاريةٌ شابَّةٌ من خثعمَ قالتْ يا رسولَ اللّٰهِ إنَّ أبي شيخٌ كبيرٌ قد أدركتْه فريضةُ اللّٰهِ تعالى في الحجِّ أفيجزِي أنْ أحجَّ عنْهُ؟ قال: حُجِّي عَنْ أبيكِ. قال: ولَوَى عُنُقَ الْفَضْلِ، فقالَ الْعَبَّاسُ رضيَ اللّٰهُ عنْهُ: يارَسُولَ اللّٰهِ؟ لِمَ لَوَيْتَ عُنُقَ ابنِ عَمِّكَ؟ قال: رأيتُ شاباً وشابَّةً، فلَمْ آمَنِ الشَّيْطَانَ عليهما. فأتاهُ رَجُلٌ فقالَ يارسولَ اللّٰهِ: إنِّي أفَضْتُ قَبْلَ أنْ أحْلِقَ؟ فقالَ: احْلِقْ ولاَ حَرَجَ. وجاءَ آخَرُ: فقالَ يَا رسولَ اللّٰهِ: إنِّي ذَبَحْتُ قَبْلَ أنْ أرْمِيَ؟ فقالَ: ارْمِ ولاَ حَرَجَ. قالَ: ثُمَّ

أَتَى الْبَيْتَ فَطَافَ بِهِ ثُمَّ أَتَى زَمْزَمَ فَقَالَ يَا بَنِي عَبْدِالمطلب لَوْلاَ أَنْ يَغْلِبَكُمْ النَّاسُ عَلَيْهِ لَنَزَعْتُ]. أخرجه الترمذى.

8. (1584)- Hz. Ali (radıyallahu anh) anlatıyor:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Arafat'ta vakfe yaptı ve: *"Burası Arafat'tır, vakfe yeridir, Arafat'ın her yeri vakfe yeridir"* dedi.

Sonra güneş batar batmaz ifâza yaptı. (Arafat'ı terketti). Devesinin terkisine Üsâme İbnu Zeyd (radıyallahu anhümâ)'i bindirdi. Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*, -halk sağında ve solunda (develere telâşla vururlarken) onlara dönüp bakmadan- her zamanki sükun ve rıfk hâlini koruyarak eliyle işaret edip: *"Ey insanlar! Sakin olun"* diyordu.

Sonra Cem'e (Müzdelife'ye) geldi. Orada iki namazı da (akşam ve yatsı) beraberce kıldırdı. Sabah olunca Kuzah tepesine gelip üzerinde vakfe yaptı.

"Burası Kuzeh'dir, vakfe yeridir. Cem'in tamamı vakfe yeridir!" dedi. Sonra oradan ayrıldı, Muhassır vâdisine geldi. Devesine vurdu. Deve dört nala koşarak vâdiyi geçti. Orada durup, amcası Abbâs (radıyallahu anh)'ın oğlu Fazl'ı devesinin terkisine aldı.

Oradan Cemretu'l-Akabe'ye geldi ve taşlama yaptı. Sonra menhara (kesim yerine) geldi:

"Burası menhardır (kurbanlarımızı keseceğimiz yer), Mina'nın her tarafı menhardır" buyurdu. Has'am kabilesinden genç bir kadın gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü! Babam yaşlanmış bir ihtiyardır, Allah'ın hacc farizası kendisine terettüp etmektedir. Ben ona bedel hacc yapabilir miyim?" diye bir suâl sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Babana bedel hacc yap!" cevabını verdi. Bu sırada eliyle, devenin terkisinde bulunan Fazl'ın başını büktü. Amcası Abbâs (radıyallahu anh):

"Ey Allah'ın Resûlü! Amcanın oğlu Fazl'ın başını niye büktün?" diye sordu.

"İkisini de birer genç görüyorum. Onlar hakkında şeytanın şerrinden emin değilim!" dedi. Derken bir adam daha gelip:

"Ey Allah'ın Resûlü, ben traş olmazdan önce ifâza tavafını yaptım!" dedi.

"Traş da ol, bunda mahzur yok!" cevabını aldı. Derken bir başkası daha gelip:

"Ey Allah'ın Resûlü, ben taşlama yapmazdan önce kurbanımı kesmiş bulundum!" dedi.

"Taşlarını da at, bunda bir mahzur yok!" cevabını aldı. Sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Beytullah'a geldi, onu tavaf etti, sonra zemzem'e geldi ve:

"Ey Abdulmuttaliboğulları, eğer halk size bunun üzerine galebe etmeyecek olsa mutlaka çekerdim" dedi." [Tirmizî, Hacc 54, (885).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste geçen:

★ Arafat vakfesi,

★ Oradan ifâza,

★ Cem (Müzdelife) vakfesi, müddeti vs.

★ Müzdelife ile ilgili açıklamalar: (Cem', Kuzeh, Muhassır vs.)

★ Mina'ya geliş, Mina'da taşlamalar,

★ Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*' a orada soru soranlar, aldıkları cevaplar,

★ İfâza ziyâreti, gibi bir çok hususlar daha önce açıklandı (şu hadislere bakılsın: 1422, 1428, 1431, 1461, 1553.

2- Bu hadiste izaha muhtaç ibâre, hadisin son cümlesinde Abdülmuttaliboğulları'na Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın söylemiş olduğu sözdür. Bu sözden *Nevevî*'ye göre iki farklı mâna çıkarılmıştır:

1- "İnsanların bunu hacc menâsikinden zannederek (aynen yapmaya kalkıp) zemzemin etrafında izdihama sebep olarak sizi itekleyip, hacıları sulama hizmetinize mani olacaklarından korkmasaydım, faziletinin büyüklüğü sebebiyle sizinle birlikte zemzem verme hizmetine ben de katılırdım."

2- Bazı âlimler şu mânayı da anlamışlar: "Bana ittiba için halk size galebe çalmayacak olsa zemzem kuyusundan ben de su çekip, sizin yaptığınız şekilde hacılara, ben de su verirdim."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, bu sözü onları hacılara su verme hizmetinde sebat etmeye teşvik için söylediği, ayrıca belirtilmiştir.

HUDUD BÖLÜMÜ

Bu bölümde yedi bâb vardır

BİRİNCİ BÂB

İRTİDAD VE YOL KESME HADDİ

★

İKİNCİ BÂB

ZİNÂ HADDİ

★

BİRİNCİ FASIL

İRTİDADLA İLGİLİ HÜKÜMLER

★

İKİNCİ FASIL

HZ. PEYGAMBER'İN HADD TATBİK ETTİĞİ KİMSELER

★

ÜÇÜNCÜ BÂB

LÛTÎLİK VE HAYVANA TEMAS HADDİ

★

DÖRDÜNCÜ BÂB

KAZF (İFTİRA) HADDİ

★

BEŞİNCİ BÂB

HIRSIZLIK HADDİ

★

ALTINCI BÂB

HAMR (İÇKİ) HADDİ

★

YEDİNCİ BÂB

HUDUDA GİREN SUÇLARDA ŞEFAAT VE MÜSAMAHA

UMUMÎ AÇIKLAMA

Hudud kelimesi hadd'in cem'idir. **Hadd,** lügat olarak, **sınır,** iki şeyi birbirinden ayıran perde, bir şeyin son ucu gibi mânalara gelir. Dinî ıstılah olarak, dinin belirlediği bazı ağır cürümlere takdir edilen cezalara hadd denmiştr. Râğıb, Müfredât'ında: "Hudud'la, cürmün kendisi de kastedilir" der ve şu âyeti misal gösterir: تلك حدود الله ولا تقربوها

"...Bu (hükümler) Allah'ın sınırlarıdır. Sakın onlara yaklaşmayın" (Bakara 187). Kur'ân-ı Kerim, hakkında takdir edilen bir hüküm bulunan fiillere de hudud kelimesini kullanmıştır.

وتلك حدود الله ومن يتعد حدود الله فقد ظلم نفسه

"Bunlar Allah'ın hudududur. Kim Allah hududunu (çiğneyip) aşarsa muhakkak ki kendisine yazık etmiş olur"(Talâk 1). Bu âyetler, helâl ile haramı ayırdıkları için bunlara hudud denmiş olmaktadır. Bazı âyetler, fiilin yapılmasını zecrederken, bâzıları da fiile ziyade ve noksanda bulunmayı zecreder.

Hadd cezasını tam kavrayabilmek için onu, İslâm dininin derpiş ettiği cezalar arasındaki hiyerarşik yerine koymamız gerekir. İslâm başlıca dört çeşit ceza vaz'etmiştir: En ağırından başlamak üzere:

1- Hadd cezaları: (Zinâ, iftira, içki, hırsızlık, yol kesme ve irtidâd için takdir edilen cezalar.)

2- Kısas ve diyet cezaları: Şahıs aleyhine işlenen cürümlerin cezalarıdır.

3- Ta'zir cezaları: Az sonra genişçe açıklanacağı üzere, bunlar dinin yasakladığı fiilleri işleyenlere uygulanan cezalardır. Miktarı âyet ve hadislerle tesbit edilmemiş, devlet reisine bırakılmıştır. Şartlara, devirlere göre artar, eksilir, mahiyeti farklı kılınabilir.

4- Te'dib: Terbiyevî maksadlara yönelik, baba, hoca, efendi gibi büyüklerin selâhiyetine bırakılan cezalardır.

Had cezâları, bizzat Allah tarafından konulmuştur. Tesbit ve tayini insanlara bırakılmamıştır. *İbn-i Âbidin* gibi bazı hukukçular, "Allah'ın hakkı olarak konulup takdir edildiğini" belirtirler. Bunlar, insanlar tarafından artırılıp eksiltilemezler, affedilemezler, bir başka cezaya tebdil edilemezler.

Hadd ve **kısas** cezaları, dinin gerçekleştirmeye korumaya çalıştığı temel hedeflere taarruz mahiyetindeki suçların cezasıdır.

Bilindiği üzere dinin gayesi beştir:

1- Dini muhafaza,

2- Nefsi muhafaza,

3- Aklı muhafaza,

4- Nesli muhafaza,

5- Malı muhafaza.

Öyleyse hadd ve kısas-diyet cezalarını bu açıdan değerlendirecek olursak, her birinin, dinin bu ana gayelerinden bir veya ikisini korumaya yönelik olduğu görülür.

Hemen ifade etmek isteriz, kısas ve diyet cezaları da Kur'ân-ı Kerim tarafından tesbit edilmiş olmaları sebebiyle birçok vasıflarıyla hadd cezalarına benzerlik arzederler.

İslâm uleması hudud'a irtidâd, zinâ, kazf (iftira), şürbü'l-hamr (içki içmek, sarhoş etmese bile) ve hırsızlığı dahil etmede müttefiktir. Ancak, âriyet, malın inkârı, hamr dışındaki içkilerden çoğu sarhoş eden şeylerden içmenin, zinâ dışındaki bir suçla kazf (iftira) etmenin, kazf ve livâta ithamını -ki kendisiyle nikahı caiz olan biriyle bile olsa- ta'riz (kinaye) yoluyla yapmak, hayvana temâs, kadının insanla temas kuran maymun gibi hayvanla cimaası, sihir yapmak, tenbellikle namazın terki, Ramazan'da meşru bir özür olmadan oruç yemek gibi fiillerin hudud sayılması ihtilâflıdır. Bunlar, uğrunda mukâtele edilmesi caiz olan suçların dışında kalır. Sözgelimi bir kavm zekât borcunu ödemediği taktirde onlara karşı harp ilan edilir.

Hadid yâni demir kelimesinin de hudud kelimesiyle aynı kökten geldiğine dikkat çeken *İbnu Hacer* merhum,

إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا كُبِتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

"Allah ve peygamberine muhalefet (mümânaat) etmekte olanlar, muhakkak ki, kendilerinden evvelkilerin uğratıldıkları zillet gibi zillete giriftar edilmişlerdir.." (Mücâdile 5) âyetinde hudud kelimesiyle aynı kökten gelen يُحَادُّونَ kelimesinin mümânaat etmek, yani karşı koyup engel çıkarmak mânasına geldiğine, burada mukatele'ye (savaşa) işaret etmek için hadid kelimesinin kullanılmış olma ihtimaline parmak basar.

Şu halde hudud'a giren fiili işlemede Allah ve Resûlü'ne karşı bir savaş, bir engelleme olduğu gibi, bu fiillere, Kur'ân-ı Kerim'in takdir ettiği cezaları vermek de onlara karşı bir savaş, onların cemiyete sirayetini önlemek, engellemek mânasında bir tedbir olmaktadır.

TA'ZİR: Hudud bahsinde ve daha başka bahislerde sıkça kullanılacak olan ta'zir cezasının mahiyetini yeterince kavrayabilmemiz için, Ömer Nasuhi Bilmen merhumun, Istılâhat-ı Fıkhiyye Kamusu'ndaki ilgili bahisten bir parçayı, -parantez içerisine almak suretiyle belirttiğimiz- bir kaç açıklayıcı kelime ilâvesiyle aynen iktibas etmeyi uygun bulduk.

TA'ZİRİN MAHİYETİ VE MEŞRUİYYETİ: Ta'zir kelimesi lügatte men, red, icbar, tahkir, te'dib mânalarını ifade ettiği gibi nusret, iâne, takviye, tevkir, ta'zim mânalarını da ifade eder.

Hukuk bakımından ta'zir: "Hakkında muayyen bir ukûbet, bir hadd-i şer'i mevcut olmayan cürümlerden dolayı tatbik edilecek te'dib ve ceza" demektir.

Bu kelimenin lügavî mânalarıyla, ıstılâhî mânası arasındaki münasebet ise hafi (kapalı) değildir. Çünkü ta'zir, müessir bir ibret teşkil ederek başkalarını cürümlere mücaseretten (cesaret etmekten) men edeceği gibi mücrimleri de tekrar cürme mücaseretten men eder.

Diğer bir itibar ile ta'zir, haklarına tecavüz edilen veya mazlum mevkiinde bulunan kimselere karşı bir yardım, bir takviye mahiyetinde tecelli eder.

Diğer bir itibar ile de ta'zir, mücrimleri zulümden, denaet (alçaklık) ve ma'siyetten men ile tehzib-i ahlâka (ahlakı güzelleştirmeye) nail, vakar ve nezahete mazhar eder.

İşte bu gibi mülâhazalara mebni bir kısım cezalara "ta'zir" adı verilmiştir. Cem'i "ta'zirat"dır.

Ta'zirin meşruiyeti, Kitab ile, sünnet-i nebeviyye ile ve icma-ı ümmet ile sabittir. Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* Efendimiz birisine

"Ey muhannes" (kadınlaşmış) diye tahkirde bulunan bir şahsı ta'zir etmişti, diğer bir şahsı da töhmetten dolayı ta'zir olmak üzere habs buyurmuştu. Zeyleî.

TA'ZİRİN EHEMMİYETİ VE NEVİLERİ: Ta'zir, İslâm hukuku bakımından bir ceza, bir te'dib ve tehzib (güzelleştirme), bir siyaset-i şer'iyye mahiyetinde tecelli eder. Ta'zirin dairesi pek geniş, ehemmiyeti pek büyük, lüzumu pek âşikârdır.

Cemiyet hayatında bî-nihaye cürümler=günahlar, ma'siyyetler, memnu hareketler ve kusurlar vücuda gelebilir. Bunların bir kısmı hakkında muayyen, mahdud bir ceza-i şer'î yoktur, bir kısmı hakkındaki şer'î, muayyen cezalar da bazı şerâitin bulunmamasına mebni sükut edebilir. Halbuki herhangi bir cürmün, muzır bir hareketin mukabilinde bir ceza, bir mania bulunmaması içtimâî hikmete münafidir.

Binaenaleyh İslâm hukuku, bu hususta pek geniş ceza ahkâmını ta'zir namı altında muhtevi bulunmuş, bunun takdirini ve tatbikini âmme riyasetini haiz olan ulü'l emrin ve onların naibleri olan hâkimler ile sair bir kısım devlet memurlarının rey ve ictihatlarına tevdi ve tefviz (emanet) eylemiştir.

Ta'zir ünvanı altındaki cezaların nevilerine gelince bunlar da başlıca şu on yedi kısma ayrılır:

1- Mücerred îlâm (duyurma): Bu, hâkimin mücrime "Sen şöyle yapmışsın" veya "Sen şöyle yapıyormuşsun" diye ihtar etmesidir.

Bu ihtar, hâkimin mücrime gönderilecek emini vasıtasıyla da yapılabilir.

2- Bilcelp îlam: Bu, hâkim tarafından mücrim, mahkemeye celb ve davet edilerek kendisine "Sen şöyle yapmışsın, veya yapıyormuşsun" tarzında bilmüvacehe (yüzyüze) yapılan ihtardır.

3- Vaaz ve nasihat: Bu hâkim tarafından mücrime intibahını calib olacak surette verilen öğütten ibarettir.

4- Sert yüz göstermek, meclisden çıkıp gitmek: Bu, hâkimin mücrime abusâne bir çehre ile bakmasından ve kendisinden münfail (tedirgin) olduğunu gösterir bir surette meclisi terk etmesinden ibarettir.

5- Tekdir ve tevbih: Bu hâkim tarafından mücrimi azarlamaktan ve kendisine sert lâkırdı söylemekten ibarettir.

6- Muvakkat habs: Bu, mücrimin ıslah-ı hâline medar olmak üzere muayyen bir müddet habs ve tevkif edilmesi demektir.

7- Müebbed habs: Bu, mücrimin fesadını def için ölünceye kadar habs edilmesi demektir.

8- Gayri muayyen habs: Bu, müddeti meçhul olup, mücrimin halini ıslah edeceği zamana kadar olan habs demektir. Buna "habsi meçhul" de denir.

Habs suretiyle ta'zir cezası, mücrimi resmî hapishanelerden birine koymak suretiyle olabileceği gibi kendi hanesinde tevkif ve ikamete memur etmek suretiyle de olabilir.

Habs müddetini takdir ve tayin ise hâkimin reyine muvaffezdir. Cinayetler ve hacr mebhaslerine de müracaat!

9- Nefy ve tağrib (sürgün etmek): Bu, mücrimin bir müddet bulunduğu beldeden başka bir beldeye uzaklaştırılmasından ibarettir. Bu müddeti tayin, hâkime aittir.

Ömer İbnu'l-Hattâb hazretleri, bazı kadınları fitneye düşürmesi melhuz bulunan "Nasr İbn-i Haccac" adındaki hüsn ve cemale malik bir genci Medine-i Münevvere'den nefy etmiş, bu mübarek beldeyi tathire (temizlemeye) lüzum gördüğünü söylemişti.

Mamafih Hazreti Ömer, başka bir şahsı da nefy etmişti, bu şahıs Rum diyarına iltihak ederek irtidad etmiştir. Bundan haberdar olan Hazreti Ömer: لاَ انفِي بعدها ابداً "Bundan sonra kimseyi nefy etmem" demiştir. İmam Ali Hazretleri de: كَفَى بِالنَّفى فِتْنَةً "Fitne için tağrib kafidir" demiştir. Bedayi.

Binaenaleyh nefy ve tağrib hususunda ihtiyatla hareket edilmesi lazımdır. Bir Müslümanı bir İslâm beldesine nefy etmek mahzurlu görüldüğünden onu ecnebi bir memlekete nefy etmek ise asla caiz görülemez.

(İmam Şafiî'ye göre ta'zir tarikiyle olan nefy müddeti hür hakkında bir seneden, rakik (köle) hakkında da altı aydan noksan olmak lazımdır.)

10- Teşhir: Bu, mücrimin yüzünü karaltarak veya kendisini bir merkebe tersine bindirerek şehir içinde dolaştırmak suretiyle olur. Yapılan cürmün bir münadi tarafından halka ilan edilmesi de bu kabildendir. Sirkat gibi, yalan yere şehadet gibi fazihaları (rezâletleri) irtikâb eden şahısları halka ilân etmeğe "tecris" adı da verilmiştir.

Tecris, bir nevi teşhir ve tefzih (rezil etme) demektir. Maamafih hadiselerin bir adamı tecribedîde (tecrübeli) kaviyyürrey bir hale getirmesine de "tecris" denilir.

11- Ukubetler ile tehdid: Bu, mücrime ıslâh-ı hal etmediği takdirde muhtelif ukubetlere maruz bırakılacağını ihtar etmektir.

12-Velâyetten me'muriyetten azl: Bu resmî veya gayri resmî vazifesini suistimal eden bir memurun, bir hâkimin, bir valinin memuriyetten azl ve menedilmesi demektir.

13- Kulak bükmek: Bu, mücrimin te'dib ve intihabı için kulağını çekip bükmekten ibarettir.

14- Darb=dayak: Bu mücrimin el ile veya bir değnek ile döğülmesinden ibarettir. Değnekle döğmenin miktarı, İmam-ı Âzam'a göre üçden nihayet otuz dokuz darbeye kadardır. İmam Ebu Yusuf'a göre hür hakkında üçden doksan beş veya doksan dokuz, rakik hakkında da üçden otuz dokuz darbeye kadardır.

İmamı Âzam hazretleri, rakikler hakkındaki haddi, İmam Ebu Yusuf hazretleri de hürler hakkındaki haddi mikyas tutmuştur.

Fukaha-i kiram, bir hadisi şerife mebni ta'zir darbelerini had darbelerinden biraz noksan olarak kabul etmiş bulunuyorlar.

Fukahadan bazıları, İmam Ebu Yusuf hazretlerinin reyini tercih etmiştir. Fakat ceza hususunda mücrimin lehine hareket edilmesi, ihtiyata daha muvafık olduğundan İmam-ı Âzam'ın re'yi mütün-i fıkhiyyeye (fıkhî metinlere) dahil daha müreccah bulunmaktadır, Bedayi.

(İmam-ı Mâlik'e göre bu ta'zir darbelerinin miktarı, İmamü'l-Müslim'in ve onun naibi olan hâkimlerin reylerine muhavveldir, bir maslahat görülürse had miktarından=yüz değnekten fazla da olabilir. Düsukî.)

(İbni Ebî Leylâ'ya göre ta'zirin en çoğu yetmiş beş değnektir. El-Muhallâ.)

("İmam Şâfiî'ye göre bunlar, hür hakkında kırkdan, rakik hakkında da yirmiden noksan olmalıdır. Bir kavle göre de yirmi darbeden noksan olmalıdır. Tuhfetü'l-Muhtac.)

(İmam Ahmed'e göre de bu darbelerin miktarı, ondan ziyade olamaz. Nitekim bir hadis-i şerifte:

لاَ يجلد احد فوق عشر جلدَات الاّ في حد من حدود الله تعالى

"Bir kimseye -hudud-u İlâhiyye'den olan had müstesna olmak üzere- on değnekten fazla vurulamaz)" buyurulmuştur.

Ancak bu hususta bazı müstesnalar vardır. Şöyle ki: Müşterek veya başkasıyla evli olan cariyesine veya evlâdının cariyesine veya bir meyte-

ye tekarrüb eden şahsa doksan dokuz değnek vurulur. Ramazan-ı şerifde gündüzün içki kullanan şahıs hakkında da had ile beraber ta'zir olarak yirmi değnek vurulur. Keşşafül Kına.)

(Zahirîlere ve Leys İbni Sa'd'e göre de ta'zir suretiyle darbın en çoğu on değnektir, bundan ziyade olamaz. el-Muhalla.)

(Hanefîlerin eâzimine (büyüklerine) göre darb ile olan ta'zirin hadd-i asgarîsi, hâkimin reyine muvaffezdir. Bu, iki veya bir darbeden ibaret de olabilir.

Dayak cezası, insanların haysiyetine, izzet-i nefsine münafi görülebilir. Fakat cezaların hepsinde de bu hal mevcutdur. Filhakika insanların izzeti nefsini rencide etmemek, Müslümanlıkta bir esastır. Fakat cemiyet arasında bir takım fena şeyleri irtikab ederek halka kötü bir nümune olan, bu suretle izzet-i nefsini kendi eliyle imhaya çalışmış bulunan mütecaviz bir şahsı dayak ile ıslaha çalışmak, âmmenin selâmeti için kabulüne ihtiyaç görülen bir çaredir. Kaabiliyetler, ma'siyyetler, mütefavit olduğundan hâkim, hikmet ve maslahata göre hareket eder, kanaat getirdiği bir ihtiyaca mebni dayak suretiyle ta'zir cihetine gider, buna bazan pek ziyade lüzum görülebilir.

Maamafih İmam Serahsî'ye göre safi'=sille vurmak suretiyle ta'zir, caiz değildir. Bir şahsın kafasına veya boynuna açık el ile vurmak, istihfafın en son derecesidir, bundan ehl-i kıble siyanet olur. Zeyleî, Reddü'l Muhtar: Hudud mebhasine de müracaat!

15- Katl: Bu da fesadı itiyad edip, başka suretle münzecir (caydırılmış) olmayan herhangi bir şeririn öldürülmesinden ibarettir. Buna "hadden katl" de denir ki, memlekette fesada sa'y eden herhangi bir şahsın, emr-i veliyyil emîr ile siyaseten katl edilmesi demektir.

16- Hedm-i beyt: Bu, her türlü fesadı ihtiyat eden şerir bir şahıs üzerine, bulunduğu odayı yıkmaktan ibarettir.

İçerisinde memnuattan biri irtikab edilen bir hanenin hakk-ı hürmet ve masuniyeti sâkıt olacağından ledel'maslaha (maslahat olunca) veliyyül emrin emriyle içine girilmesi ve zaruret ânında hedm edilmesi caizdir. Nitekim bir takım şakilerin tahassun ettikleri (sığındıkları) yerler, ledel'icab (gerekince) top ile veya saire ile yıktırılmıştır.

17- Nakdî ceza: Bu , mücrimden bir miktar para almaktan ibarettir. Bu para muhafaza edilir, hâlini ıslah ederse mücrime iade edilir, etmezse âmme masalihine sarf olunur.

Para almak suretiyle ta'zirin cevazına yalnız İmam Ebu Yusuf kail olmuştur. Sair müctehidler buna kail değildirler. Kat-ı uzuv (uzvu kesmek) suretiyle ta'zir caiz olmadığı gibi mücrimin emvalini elinden almak, itlâf etmek suretiyle de ta'zir caiz görülmemektedir. Bu zevat, böyle bir ta'zir usulüyle halkın emvaline bir takım kimselerin musallat olmalarına yol açılmış olabileceğini dermeyan ediyorlar. Mebsut, Fethü'l-Kadir, Dürr-i Muhtar, Redd-i Muhtar.

(Hanbelî fukahası da diyorlar ki, ta'zir, mal ahziyle, bir malî itlaf ile olamaz. Bu hususta istinad edilecek bir emr-i şer'î yoktur. Maamafih ta'zir, te'dib içindir. Te'dib ise itlâf suretiyle olamaz.

Hanbelîlere göre bir ta'zir usulü daha vardır ki, o da müteezzi olacağı (huzursuz) olacağı anlaşılan bir mücrimin başındaki saçları traş ettirmekten ibarettir. Mücrimin bundan müteezzî (huzursuz) olması, hakkında intibahı mucib bir ceza mahiyetinde bulunur. Keşşâfül Kına).

(Şafiîlerce mücrimin sakalını traş etmek suretiyle ta'zir caiz görülmüyor. Şafiî ve Hanbelî fukahasınca kabul edilmiş olan ta'zir nevilerinden biri de mücrimi diri olarak salb etmektir. Bunun müddeti üç günden ziyade olmaz. Mücrim bu müddet içinde yemeden içmeden ve ima ile namaz kılmadan men edilemez.

Şafiîlerden diğer bir kavle göre bu mücrim, namazlarını ima ile değil, bilâ ima kılabilir, buna muhalefet olunamaz. Tuhfetül Muhtac.)

BİRİNCİ BÂB

İRTİDAD VE YOL KESME HADDİ

1585 ١ – عن زيد بن أسلم رضي الله عنه أنّ رسول الله ﷺ قال: [مَنْ غَيَّرَ دِينَهُ فَاضْرِبُوا عُنُقَهُ]. أخرجه مالك، وقال في تفسيره معناه: أنّه من خرج من الإسْلامِ إلى غيْرِهِ مثلُ الزَّنَادِقَةِ(١) وأشْباهِهِمْ، فأولئك إذا ظَهَرَ عليهم يُقتلون، ولا يُستتابون لأنّه لا تُعْرَفُ توبتهم، فإنّهم كانوا يُسِرُّونَ الكُفْرَ، ويعلنون الإسْلام، فلا أرى أن يُستتاب هؤلاء إذا ظَهَرَ على كُفْرِهِمْ بما يثبتُ به. قال: والأمْرُ عندنا أنّ من خرج من الإسْلامِ إلى الرِّدَّةِ أن يُستتاب، فإن تاب، وإلاّ قُتِلَ. قال: ومعنى قوله ﷺ: من تَرَكَ دِينَهُ فاقتلوه: أي من خرج من الإسْلامِ إلى غيْرِهِ، لا من خرج من دينٍ غيرِ الإسْلامِ إلى غيْرِهِ، كمن خرج من يهوديّةٍ إلى نصرانيّةٍ، أو مجوسيّةٍ، ومن فعل ذلك من أهْلِ الذِّمّةِ لم يُستتب ولم يُقتل].

1. (1585)- *Zeyd İbnu Eslem* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Dinini değiştirenin boynunu vurun."*

İmam Mâlik, bu hadisi Muvatta'da [Akdiye 15, (2, 736)] kaydeder ve hadis hakkında şu açıklamayı sunar: "Bu hadisin mânası şudur: "Her kim İslâm'dan çıkarak zındıklık ve benzeri bir dine girecek olursa, kendisine galebe çalındığı takdirde öldürülür. Öyle birine tevbe teklif edilmez. Zîra gerçekten tevbe edip etmediği bilinemez. Çünkü bunlar (galebeden önce) küfürlerini gizleyip, Müslüman olduklarını ilan ediyorlardı. Ben,

(١) قال في القاموس: الزنديق بالكسر من لا يؤمن بالآخرة، أو بالربوبية، أو من يبطن الكفر، ويظهر الإيمان.

böylelerinin küfrü, delille sübut bulduğu takdirde tevbe etmeye çağırılmalarını uygun bulmam, (tevbe etse de kabul edilmemeli)." Devamla der ki: "Bizim nezdimizde, esas olan şudur: "Bir kimse irtidad ederse tevbeye çağırılır, (kendisine galebe çalınmazdan önce) tevbe ederse (hayatı bağışlanır), aksi takdirde öldürülür."

İmam Mâlik devamla der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Dinini terkedeni öldürün"* hadisinin mânası: "Kim İslâm'dan çıkıp bir başka dine geçerse" demektir. "İslâm'dan başka bir dinden çıkarak bir diğer dine geçerse..." demek değildir. Sözgelimi Yahudiliği terkederek Hıristiyanlığa veya Mecusiliğe geçen kastedilmemiştir. Binaenaleyh ehl-i zimmeden herhangi biri böyle bir din değiştirmesi yapacak olsa ne tevbeye çağırılır, ne de öldürülür."

AÇIKLAMA:

Dinden çıkma hâdisesine *irtidad* veya *ridde* denir. İslâm dininden çıkana mürted denir. İrtidâd, büyük günahlardandır. Kişinin bütün hayır amellerinin sevabını yok eder. Hadisi açıklayan *İmam Mâlik*, esas itibariyle zındık oldukları halde Müslüman görünen kimselerin irtidâd etmeleri halinde, yakalanınca tevbesine güvenilmeyeceği kanaatindedir. Bu sebeple *Mâlik*'e göre onlara tevbe teklif edilmez, tevbekâr olup, İslâm'a geldiklerini beyan etseler bile bu tevbe onlardan kabul edilmez. *İmam Şafiî* tevbelerinin makbul olduğuna hükmeder. Ebu Hanife'nin onlar hakkında iki ayrı görüşü olmuştur.

Zındık, Kâmus'da: "Ahirete veya Rububiyete inanmayan veya küfrünü gizleyerek iman izhar eden kimse" diye açıklanır.

İmam Şâfiî (rahimehullah), hadisin âmm olan ifadesini biraz kayıtlayarak, zor karşısında dinini değiştiren kimseyi istisna tutar. Bu hükme giderken şu âyeti delil getirmiştir: إِلاَّ مَنْ أُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالإِيمَانِ **"Kalbi iman üzere (sabit ve bununla) mutmain (ve müsterih) olduğu halde (cebr ü) ikrâhe uğratılanlar müstesna olmak üzere kim imanından sonra Allah'ı tanımaz, fakat küfre sine(-i kabul) açarsa işte Allah'ın gazabı o gibilerinin başınadır. Onların hakkı en büyük bir azabtır"** (Nahl 106).

Hadisin hükmü bütün erkeklere şâmildir, bunda ulema icma eder. Kadına da şumûlünde *Ahmed İbnu Hanbel, Şâfi, İmam Mâlik* ve *Cumhur* ittifak ederse de İmam Âzam, öldürme hükmünü kadına teşmil etmez. Hanefiler, kadınların öldürülmesiyle ilgili nehye dayanarak: "Bura-

da be-tahsis erkek zikredilmiştir, kadın hariçtir" demişlerdir. Keza: "Aslî küfürden tevbe kabul edilmediği gibi ârizî küfürden de kabul edilmez" derler.

Ancak *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'ın: *"Kadın mürted de öldürülür"* sözü delil getirilerek Hanefîlerin hükmüne itiraz edilmiş ve ilaveten: *"Hz. Ebu Bekir* (radıyallahu anh)'in hilafeti sırasında irtidad etmiş olan bir kadını, henüz pek çok sahabe hayatta iken öldürttüğü, kimsenin buna itiraz etmediği" gösterilmiştir.

Hz. Muâz (radıyallahu anh), Yemen'e giderken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kendisine, bu mevzu ile alâkalı olarak şunu söylemiştir: *"İslâm'dan, herhangi biri vazgeçecek olursa, onu tekrar davet et, dönerse ne âlâ, dönmezse boynunu vur. Herhangi bir kadın İslâm'dan irtidad edecek olursa, onu da geri çağır, dönerse ne âlâ, dönmezse boynunu vur."*

Zürkânî: "Kaydedilen bu Muâz hadisi, sadedinde olduğumuz ihtilâfta nassdır, hükmüne uyulması gerekir" der.

Buhârî ve başka bir kısım kaynaklarda rivayet edilen bir kıssa da konumuza ışık tutar: İkrime'nin rivayetine göre: "Hz. Ali'ye bir kısım zındık getirilmişti. O bunları yaktırdı. Haber *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'a ulaşınca: "Onun yerinde ben olsaydım yaktırmazdım. Çünkü Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yasağı var: لَا تُعَذِّبُوا بِعَذَابِ اللهِ **"Allah'ın azabı ile azab vermeyin."** Fakat öldürtürdüm, zîra Efendimiz مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ **"Kim dinini değiştirirse öldürün"** diye emrediyor."

Bu rivayetin, *Ahmed İbnu Hanbel, Ebû Dâvud* ve *Nesâî*'de kaydedilen vechinde şu ziyade mevcuttur: "İbnu Abbas (radıyallahu anhümâ)'ın bu sözü Hz. Ali'ye ulaşınca: *"İbnu Abbâs*'ın anası ağladı" der. Bu söz, bazılarına göre, *İbnu Abbâs*'ın kendisine itiraz etmiş olmasına Hz. Ali'nin memnun kalmadığını; Hz. Ali'nin hadiste gelen yasaklamayı tahrimî değil, tenzihî bir yasaklama anlamış olabileceğine delildir. Çünkü Hz.Ali (radıyallahu anh), yakmanın caiz olduğuna inanıyordu. Halid İbnu Velid ve diğer bazı Ashâb da bu görüşte idiler. Onlar bu davranışla, küffâra karşı şiddetli olmak, gözlerini yıldırmada mübâlağaya kaçmak gayesini güdüyorlardı.

Zürkânî der ki: Bu rivayet, *Hz. Ali*'ye nisbet edilen şu sözlere de muhalif değildir: "İbnu Abbâs'ın sözü Ali'ye ulaşınca, Ali: "İbnu Abbâs doğru söyledi" dedi." Çünkü bu rivayetteki tasdiki, nehyin tenzihî bir yasak olmasından ileri gelir.

Fakat *İbnu Abdilberr* der ki: "Hadis bir çok vecihte, Hz. Ali'nin onları öldürttükten sonra yaktırdığını belirtmektedir."

Şu halde, Hz. Ali, zındıkları diri diri yaktırmış değildir.

Son olarak Ukeylî'nin bir rivayetini kaydedelim: "Şia'dan bir grup Hz. Ali (radıyallahu anh)'ye gelerek:

"– Ey mü'minlerin emîri! Sen O'sun!" dediler. *Hz. Ali:*

"– (Anlayamadım) ben kim mişim?" diye sordu. Onlar yine:

"– Sen O'sun!" dediler. *Hz. Ali* tekrar:

"– Size yuh olsun, ben kim mişim?" dedi. Bu ısrar üzerine ağızlarından baklayı çıkarıp:

"– Sen Rabbimizsin!" dediler Hz. Ali (radıyallahu anh) onlara çıkışıp:

"– Yazık size, hemen bu düşünceyi terkedip tevbe edin!" dedi. Ancak onlar tevbeye gelmekten imtina ettiler. O da başlarını vurdurdu, sonra da:

"– Ey Kanber! Bana odun yığını hazırla!" diye emretti. Yerde onlar için hendekler kazdırdı ve cesetlerini oralarda yaktırdı."

1586 ٢ – وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [كَانَ عَبْدُاللهِ بْنُ سَعْدِ بْنِ أَبِي السَّرْحِ يَكْتُبُ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ فَأَزَلَّهُ الشَّيْطَانُ فَلَحِقَ بِالْكُفَّارِ، فَأَمَرَ بِهِ النَّبِيُّ ﷺ أَنْ يُقْتَلَ يَوْمَ الْفَتْحِ فَاسْتَجَارَ لَهُ عُثْمَانُ بْنُ عَفَّانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فَأَجَارَهُ ﷺ] أخرجه أبو داود، وتقدم في حديث طويل في تفسير سورة النحل: من رواية النسائي.

2. (1586)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: *"Abdullah İbnu Sa'd İbni Ebi's-Sarh* Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e kâtiplik yapıyordu. Şeytan ayağını kaydırdı; adam irtidâd ederek kâfirlere sığındı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Fetih günü, onun öldürülmesini emretti. Ancak, Hz. Osman (radıyallahu anh) onu himayesi altına aldı. Resûlullah da bu himayeyi tanıdı." [Ebu Dâvud, Hudud 1, (4358); Nesâî, Tahrimu'd-Dem 15, (7, 107). Bu hadis Tefsir bölümünde, Nahl sûresinin tefsiri sırasında Nesâî rivayeti olarak daha uzun bir hadiste geçmiştir.]

AÇIKLAMA:

Hadiste ismi geçen *Abdullah İbnu Ebi's-Sarh*'ın hikâyesi 674 numaralı hadiste yeterince açıklanmıştır.

1587 ٣- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ ناساً مِنْ عُكْلٍ وَعُرَيْنَةَ(١)، قَدِمُوا عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَتَكَلَّمُوا بِالإِسْلَامِ، وَقَالُوا يَا رسـولَ اللهِ: إِنَّا كُنَّا أَهْلَ ضَرْعٍ، وَلَمْ نَكُنْ أَهْلَ رِيـفٍ، وَاسْتَوْخَمُوا الْمَدِيـنَةَ فَأَمَرَ لَهُمْ بِذَوْدٍ(٢) وَرَاعٍ، وَأَمَرَهُمْ أَنْ يَخْرُجُوا فِيـهِ فَيَشْرَبُوا مِنْ أَلْبَانِهَا وَأَبْوَالِهَا، فَانْطَلَقُوا حَتَّى إِذَا كـانُوا بِنَاحِيَةِ الْحَرَّةِ(٣) كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ، وَقَتَلُوا رَاعِيَ النَّبِيِّ ﷺ، وَاسْتَاقُوا الـذَّوْدَ، فَبَلَغَ ذَلِكَ النَّبِـيَّ ﷺ، فَبَعَثَ الـطَّلَبَ فِـي آثَارِهِمْ فَأُمِرَ بِهِمْ فَسَمَرُوا أَعْيُنَهُمْ، وَقَطَّعُوا أَيْدِيَهُمْ، وَتُرِكُوا فِـي نَاحِيَةِ الْحَرَّةِ حَتَّى مَاتُوا عَلَى حَالِهِمْ]. أخرجه الخمسة.

قوله: «أَهْلَ ضَرْعٍ». أى بادية وماشية، «ولم نكن أهل ريف» الرِّيفُ: الأرض ذات الزرع والخصب.

3. (1587)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ukl ve Ureyne kabilelerinden bir grup insan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına gelip:

"- Ey Allah'ın Resûlü! Biz hayvancılıkla uğraşıp sütle beslenen (çöl) insanlarıyız, (çift-çubukla uğraşan) köylüler değiliz" dediler. Bu sözleriyle, Medine'nin havasının kendilerine iyi gelmediğini ifade ettiler. Resûlullah, onlara (hazineye ait) develerin ve çobanın (bulunduğu yeri) tavsiye etti. Kendilerine oraya gitmelerini, develerin sütlerinden ve bevilerinden içmelerini söyledi. Gittiler, Harra bölgesine varınca, İslâm'dan irtidâd ettiler. Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'ın çobanını da öldürüp develeri sürdüler. Haber, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e ulaştı.

Resûlullah, derhal arkadaşlarından takipçi çıkardı (yakalanıp getirildiler). Gözlerinin oyulmasını, ellerinin kesilmesini ve Harra'nın bir kenarına atılmalarını ve o şekilde ölüme terkedilmelerini emretti." [Buhârî,

(١) عكل بضم العين وبالكاف الساكنة: قبيلة من تيم لرباب، وعرينة: بضم العين، وفتح الراء المهملتين مصغرا: حى من قضاعة وحى من بجيلة، والمراد هنا الثانى.

(٢) الذود من الإبل ما بين الثلاث إلى العشر، وفي رواية: (فأمر لهم بلقاح) وهى: النوق ذوات الألبان.

(٣) الحرة: هى الأرض ذات الحجارة السود، وفي ظاهر المدينة حرتان.

Muhâribin 16, 17, 18, Diyât 22, Vudû 66, Zekât 68, Cihâd 152, Megâzî 36, Tefsir, Mâide 5, Tıbb 5, 6, 29; Müslim, Kasâme 9, (1671); Tirmizî, Tahâret 55, (72), Et'ime 38, (1846); Ebû Dâvud, Hudud 3, (4364-4371); Nesâî, Tahrimu'd-Dem 7, (7, 93-98); İbnu Mâce, Hudud 20, (2578).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, kaynaklarının çokluğundan da anlaşılacağı üzere, birçok farklılıklarla çeşitli vecihlerden rivayet edilmiştir. Yukarıdaki hadiste zikri geçmeyen bazı teferruatı gözönüne alarak hâdiseyi şöyle özetleyebiliriz: *Ureyne* ve *Ukl* kabilelerinden, bazı rivayetler de sekiz kişi oldukları belirtilen bir grup Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelirler. Ancak Medine'nin rutubetli havası onlara iyi gelmez ve hastalanırlar. Bunu, Medine'nin kendilerine uğur getirmediğine yorarlar ve hatta Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in huzuruna çıkarak yapmış oldukları biat akdini bozmak, İslâm'dan rücu etmek talebinde bulunurlar. Hz. Peygamber onlara hava değişikliği tavsiye ederek hazine develerinin otlatıldığı Kuba civarındaki Zü'l-Hader denilen yerdeki otlağa gönderir. Oradaki develerin sütünden ve bevlinden içmelerini tenbihler. Bu tavsiyelere uyup iyileşen bedevîler, irtidad ederler. Bununla da kalmayıp işi ihanete dökerek çobanlardan birinin gözlerini oyup el ve ayaklarını kesip sonra öldürürler, hazine develerini de kaçırmaya kalkarlar. Ancak kaçıp kurtulabilen bir çobanın ihbariyle duruma muttali olan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, peşlerinden Kürz İbnu Câbir el-Gihrî komutasında yirmi kadar ensârî genci, bir de iz takipçisi (kâif) ile birlikte peşlerinden gönderir. Bunlar, hainleri kıskıvrak yakalayıp Medine'ye getirirler. Hz. Peygamber kısâsen gözlerinin oyulmasını, ellerinin ve ayaklarının kesilip bu halde Harra'nın bir kenarına atılmalarını, kızgın güneşin altında ölüme terkedilmelerini emreder ve öyle yapılır. Hz. Enes (radıyallahu anh) onlardan birini gördüğünü, susuzluktan ölene kadar toprağı yaladığını belirtir.

2- Müteakip (1588 numaralı) rivayette görüleceği üzere hadisin bazı vecihlerinde bu hâdise üzerine şu mealdeki âyetin indiği belirtilir: **"Allah'a ve Resûlü'ne (mü'minlere) harp açanların, yeryüzünde (yol kesmek suretiyle) fesadcılığa koşanların cezası, ancak öldürülmeleri, ya asılmaları, yahut (sağ) elleriyle (sol) ayaklarının çaprazvari kesilmesi, yahud da (bulundukları) yerden sürülmeleridir. Bu, onların dünyadaki rüsvaylığıdır. Ahirette ise onlara (başkaca) pek büyük bir azab da vardır..."** (Maide 33).

3- *Kadı İyaz*'ın açıklamasına göre, hadisi anlamada ulemâ ihtilaf etmiştir. Seleften bir kısmı, bu cezanın hudud ve muhariblerle ilgili (Maide 33) âyetler inmezden önce verildiğini, mezkur âyetler inince hadisin hükmünün neshedildiğini söylemiştir. Bazıları ise hadisin neshedilmediğini söylemiştir. Bu sonunculara göre muhariblerle ilgili âyetler bu vak'a ile ilgili olarak inmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da bu cezayı kısas olarak tatbik etmiştir. Çünkü mürtedler Müslüman çobana aynı şeyleri yapmışlardır.

Bazı âlimler müsle'ye haram derken, diğer bir kısmı *"haram değil, tenzihen mekruh"* demiştir.

4- *Hz. Enes* bir rivayette bu mürtedlerin su isteklerini ancak onlara su verilmediğini, toprağı yalayarak öldüklerini belirtir. Bu husus da âlimlerin bazı yorumlarına kapı açmıştır. Rivayetlerde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: *"Su vermeyin"* diye sarih bir sözü gözükmüyor. Ama su verilmeme vak'asından haberdâr olmadığını söylemek de zor. Üstelik, Ashab'ın sünneti de meşru bir hüküm taşır.

Kadı İyâz: "Öldürülmesi farz olan bir kimse su istese, kasden mâni olup da kendisine su vermeyerek iki azabın birlikte tatbik edilmesinin meşru olmayacağında ulemânın ittifak ettiğini belirtir. Nevevî bu görüşe itiraz ederek: "Bu sahih hadiste beyan olunmuştur ki, mürtedler çobanı öldürmüş, İslâm'dan dönmüşlerdir. Şu halde ne su istemede ne de başka hususta kendilerine hürmet kalmaz" der.

Yine *Nevevî*'nin kaydına göre, Şafiî ulemâsı şöyle demiştir: "Yanında tahâreti için gerekli olan suyu bulunduran bir şahıs, o suyu, ölümden veya şiddetli susuzluktan korkan bir mürtede verip de kendisinin teyemmüm etmesi câiz değildir. Ancak suyu isteyen kimse bir zımmî veya bir hayvan olsa vermek lâzım gelir, bu durumda suyu vermeyip abdest alması caiz olmaz."

5- *İmam Mâlik,* bu hadise dayanarak, eti yenen hayvanların bevillerinin temiz oldğuna hükmetmiştir. *Ahmed İbnu Hanbel, İmam Muhammed, Şâfiîlerden Istahrî ve Rüyânî, Şâ'bi, Atâ, Nehâî, Zührî, İbnu Sîrîn, Hakem* ve *Sevrî* aynı kanaattedirler. Ebû Dâvud, İbnu Uleyye daha ileri giderek: "İnsan dışında -eti yensin, yenmesin- bütün hayvanların bevli ve fışkısı temizdir" demiştir.

Ebu Hanife, Ebu Yusuf, Şâfiî, Ebu Sevr ve diğer bir çok ulemâya göre bütün beviller pistir. Ancak atfedilen az miktar bu hükme dahil değildir. Bunlara göre, Ureynelilere zarurete binaen ruhsat verilmiştir. Za-

ruret olmadan deve idrarının temiz olduğuna dair hadiste bir hüküm mevcut değildir. Birçok haramlar zaruret sebebiyle mübah kılınmıştır, ancak bunlar zaruret olmadığı takdirde yine haramdır. Sözgelimi harp halinde veya şiddetli kaşınma gibi durumlarda ortaya çıkan zarurete binaen ipekli elbise helâl olur. Bu gibi mazeretleri olmayana ipekli elbise haramdır.

★ Haramla tedavi alelıtlak caiz değilse de haramda yüzde yüz şifa olduğu bilinirse caiz olur.

★ Devlet reisi, kendisine gelen yabancıların her meselesiyle meşgul olur; tedavisiyle bile...

★ İlaç kullanmak, vücuda faydası olan mutad ilacı almak meşrudur.

★ Kısasda misilleme meşrudur.

★ Mürted, tevbe etmeye çağırılmadan derhal öldürülür. Bunun vacib mi, müstehab mı olduğu hususlarında ihtilâf edilmiştir. Bazı âlimler: "Mürted muharebe ederse, katli vacib olur, tevbe etmesini beklemekte bir mâna kalmaz" demiş ve sadedinde olduğumuz hadisi bu iddiaya delil göstermiştir.

1580 ٤ – وعن أبي الزناد قال: [لَمَّا قَطَعَ النَّبِيُّ ﷺ الَّذِينَ سَرَقُوا لِقَاحَهُ وَسَمَلَ أَعْيُنَهُمْ بِالنَّارِ عَاتَبَهُ اللَّهُ فِي ذَلِكَ وَنَزَلَ: إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ]. الآية. أخرجه أبو داود والنسائي.

4. (1588)- *Ebu'z-Zinad* (merhum) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* develerini çalanların (el ve ayaklarını) kestiği, gözlerini de ateşle oyduğu zaman, Allah zülcelal hazretleri, Hz. Peygamber'i itab etti ve mesele üzerine şu âyeti inzal buyurdu: **"Allah ve Resûlü'ne harp açanların cezası..."** (Maide 33). [Ebu Dâvud, Hudud 3, (4370); Nesâî, Tahrîmu'd-Dem 7, (7, 100).]

MÜRTED, YOLKESEN VE BÂĞİ (İSYANCI) HAKKINDA TAHLİL

Birbirine yakın benzerliği olan üç farklı fitne hareketini daha yakından tahlil etmeyi faydalı ve gerekli buluyoruz. İçinde yaşadığımız dahilî fitne şartları, bu hususlarda daha sistemli bilgi sahibi olmamızı gerekli kılmaktadır. Böylece, karşılaştığımız hâdiseler karşısında almamız gereken daha sağlıklı, daha meşru tavrı tesbitte fazla zorluk çekmeyiz. Üstelik, İslâm'ın bu mevzulardaki nokta-i nazarını bilmek, dinî kültürümüzün bütünlüğü için de gereklidir.

1- MÜRTEDLER: İster Müslüman ana babadan büyümüş, isterse önceden kâfir iken sonradan Müslüman olmuş bulunan bir kimse, İslâm dinini terkedecek olsa buna mürted denir. Dinden çıkma, ferdî olabileceği gibi, cemaatler şeklinde de olabilir. Her iki hâlde de devletin bunlarla mücadele etmesi gerekir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* dinden çıkanların öldürülmesini emretmiştir. Âlimler, umumiyetle, dinden çıkış sebeplerinin araştırılarak, iknâ yollarına başvurmayı, düşünerek geri dönmelerine, yaptıklarından pişman olup tevbe etmeye dâvet edilmelerini, bu maksadla bir müddet hapsedilmelerini vs. tavsiye ederler. Her şeye rağmen direnirlerse öldürülürler.

Dinden çıkanın cizye vermesi kabul edilmez, sulh ve anlaşmaya yanaşılmaz. Onların kestikleri yenilmez, Müslüman kadın onlarla nikahlanmaz. Köle ise, münasebet-i cinsiye yapılmaz, köle olarak satılamaz, zîra ölüm veya tevbeden birini tercihe mecburdur.

Mürted öldürülünce yıkanmaz, kefenlenmez, namaz kılınmaz, cenâzesi Müslüman mezârlığına da konmaz, müşrik mezarlığına da. Bir çukura atılır. Malına Müslüman, kâfir kimse vâris olamaz, hazineye kalır.

Günümüzde müşâhedesi mümkün olan bazı durumlara açıklık getireceği için, şu pasajı Istılâhât-ı Fıkhiye'den, bazı Arapça tâbirleri hafifleterek aynen kaydetmeyi uygun görüyoruz:

"Ana ve babası Müslüman olan bir çocuk, onlara tâbi olarak Müslüman sayıldığı halde, kendisinden İslâm'a dair bir ikrar işitilmeksizin kâfir olarak bâliğ olacak olsa irtidad etmiş sayılmayacağından, katledilmez. Çünkü irtidad, tasdikten sonra vuku bulan bir tekzib demektir. Hâdisede ise kablelbülûğ bir tasdik bulunmamıştır. Zîra, tasdikin delili bulunan ikrar mevcut değildir. Şu kadar var ki, bu çocuk, kablelbülûğ ebeveynine tebeiyetle müslim hükmünde bulunmuş olduğu cihetle, bülûğdan sonra görülen küfründen dolayı habs edilir. Emvali hakkında da mürted olanların kazançları hakkındaki hüküm cari olur. Çünkü kendisi hakikaten mürted sayılmasa da hükmen mürted bulunmuştur.

İrtidaddan rücu edip tekrar Müslüman olan bir şahıs, bu irtidâdından dolayı artık tazir ve tekdir edilmez. Çünkü böyle hareket, dine rücûuna mâni, bu hususta lâzım gelen tergib ve teşvike münâfi olabilir.

2- BÂĞİLER (SİYASÎ SUÇLULAR): İslâm nokta-i nazarından nizamı bozucu hareketlerin hepsi aynı kategoriye dahil edilmez. Adi bir hırsızlık veya katl vak'ası ile, yol kesme vak'ası bir sayılmadığı gibi, irtidâd hâdi-sesi ile siyasî suç da bir sayılmaz.

Siyasî bir maksadla tevessül edilen eylemler ayrı bir kategoride mütâlaa edilirler. Fakihler siyasî suçlulara bâği (cem'i buğât) der ve bunları şöyle târif eder: *"Bâği, caiz olan bir te'ville haksız yere imama karşı gelen destek ve kudret (menea ve savlet) sahibi kimselerdir."*

Bu tarife göre, meşru olan bir veliyyül emre veya naibine karşı, bir te'ville yani kendince doğru görülen bir te'vile, bir sebebe dayanarak isyan eden ve itaat dâiresinden çıkan, bununla beraber Müslümanların katlini, mallarının gasbını, zürriyetlerinin esir edilmesini helâl görmeyen menea (destek, kudret) sahibi bir Müslümana da bâği denir.

Kendisine isyan edilmiş veliyyül emirden murad, Müslümanların bir emniyet ve selamet dairesinde yaşamalarını temine muvaffak olan Müslüman bir kimsedir. Bunun hakimiyet makamına cemaatin intibahları veya kendisinin kuvvet ve nüfuzuyla zorla gelmiş olması arasında fark yoktur. Halkın toplanıp, idaresi altında emniyetle yaşadıkları böyle bir veliyyül emre karşı -zulüm ve hıyanetten dolayı değil, belki onun makamına ondan ehak oldukları iddiasıyla- isyana kalkan bir grup, buğât'dan (âsi) sayılır.

İmama, zulmünden dolayı isyan edilmişse, bunlara bâği denmez. İmamın zulmünden vazgeçmesi, onlara adaletli olması gerekir. "Zülme karşı isyan edilmişse, halk, ne isyancıların aleyhine imama yardım etmelidir -zîra bu, zulme yardımcı olmak demektir- ne de isyancılara yardım etmelidir. Şâyet isyanları, kendilerine yapılan zulüm sebebiyle değil de hak ve makam iddiası sebebiyle vâki oldu ise, bunlar buğâtdır (âsidirler). Kıtâle gücü yeten herkes isyancıların bertaraf edilmesi için imama yardım etmesi gerekir. Zîra onlar Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şu sözü mucibince mel'undurlar: "Fitne uyumaktadır, Allah, onu uyandırana lânet etsin."

Bâğilik suçunun tam olarak teşekkül edebilmesi için dört şart aranır:

1- Suç ve cürümü işlemekten maksad devletin rejimini veya infaz heyetini azletmek veya itaatten, vergi vermekten kaçmak olmalıdır.

2- İsyancılar müteevvil olmalıdır. Yâni isyâna bir sebep göstermek ve bunda haklı olduklarına bir delil göstermelidirler.

3- Şevket (ve kuvvet) sahibi olmalıdır.

4- Fiilen isyan ve harbe tevessül etmelidir.

Kur'ân-ı Kerim'deki şu âyet, tasvirini yaptığımız bâği fitnesi ile alâkalı görülmüştür: **"Eğer mü'minlerden iki zümre birbirleriyle döğü-**

şürlerse, aralarını (bulup) barıştırın. Eğer onlardan biri, diğerine karşı hâlâ tecavüz ediyorsa siz, o tecavüz edenle Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşın" (Hucurat 9).

FİTNE-İSYAN: Yeri gelmişken belirtelim ki, bâzı âlimler, "bâğilerin isyan hareketi" ile "fitne"yi tefrik ederek, fitne ismini sadece dünya saltanatı elde etmek için yapılan kıtâle ıtlak etmişlerdir. Onlara göre, isyan belli ise, buna fitne denmez, âsiye karşı mukatele yapılır ve o, itaate rücû edilinceye kadar peşi bırakılmaz. Bu söylenen, Cumhur'un görüşüdür." *İbnu Hacer*, bir başka vesile ile fitnenin tarifini müstakilen ele alarak, fıkhî diyebileceğimiz, daha hususî bir tarif sunar: "Fitneden murad, dünyevî iktidar (mülk) talebindeki ihtilâftan doğan şeydir, öyle ki, bu ihtilâfda kim haklı kim haksız bilinmez."

BÂĞİLERE KARŞI TAKİP EDİLECEK SİYASET: Bâğiler isyân hazırlıkları içerisinde iken, fitnelerin önlenmesi gayesiyle hapsedilebilirlerse de fiilen katl ve kıtâle tevessül etmedikleri müddetçe kendilerine taarruz edilmez. Bunların fiil (eylem) hazırlığı yapmaları veya fiile geçmiş bulunmaları karşısında mukabil harekete geçmeden önce, veliyyül emr evvelâ adalet ve itaat dairesine, İslâm cemiyetinin re'yine dönmelerini, isyandan vazgeçmelerini söyler. Kabul ederlerse, zaten fesad önlenmiş olur; etmezlerse fesadlarını önlemek veya ortadan kaldırmak için mücadeleye girişilir.

Bâğilerle yapılan mücadele ve mukatele bir cihaddır. Bazı meselelerde cihad ahkâmı uygulanır. Mesela bâğiler tarafından öldürülenlere şehid muamelesi yapılır.

Ancak bu cihad, müşriklerle yapılan cihaddan bazı noktalarda ayrılır: Kaçıp sığınacak bir dayanaktan (menea) mahrum olan esirler öldürülmez. Keza sığınıp kuvvet vereceği veya kuvvet alacağı bir destekçisi (menea) olmayan firariler takip edilmez. Kaçmalarıyla fitneleri bitmiş demektir. Esâsen, -bunlar Müslüman olmaları sebebiyle– onlarla savaştan asıl maksad da zâten budur: Fitnelerini ortadan kaldırmak.

Harbe katılmadıkça kadınlar, çocuklar, yaşlılar öldürülmez, bunlar köle de yapılamaz. Pişman ve tevbekâr olanlar öldürülmez. Harb sırasında alınan malları ganimet olmaz, savaş bitince iâde edilir. Ancak silah ve binek hayvanlarından savaş esnasında istifade edilebilir.

Harp sırasında isyâncılar tarafından telef edilmiş bulunan şeylerin (gerek mal ve gerekse insan) hesabı sorulmaz. Harp hali dışında telef edilenin hesabı, telef edenden soruhur. Ancak bu çeşit cürümler, siyasî değil, âdi cürümler olarak değerlendirilir.

Bâğilere Söz Hürriyeti: Devletin müdahalesini gerektiren durumun gerçekleşmesi için, bâğilerin, "fiilen isyan haline geçmesi" şarttır. Bu safhadan önce müdahale edilmez. Bu hususu Abdülkadir Udeh şöyle ifade eder: "Bâğiler, inandıkları şeye, meşru olan sulh yolu ile davet (duyurma, propaganda etme) hakkına sahiptirler. Yani, onlar şer'î naslar hududunda kalmak şartıyla istediklerini söylemekte hürdürler. Hakkı temsil edenlere (ehl-i adl'e) de bunların fikirlerini reddetmek, bu fikirlerin çürüklüğünü onlara beyân etmek terettüp eder. Bu iki gruptan biri, sözlerinde veya çağrısında şer'î naslardan dışarı çıkarak, onlara tecâvüz vaziyetine geçecek olursa, cürüm işlemiş olur ve cezalandırılır. Ancak bu cürüm, bâğî cürmü değil, âdi bir cürüm itibar edilir..."

Nitekim *Hz. Ali,* hutbe sırasında kendisine itiraz eden Hâricîler'e: *"Sizi mescidimizden men etmeyiz, ganimet malından mahrum etmeyiz, siz bize saldırmadıkça biz size harp açmayız"* demiş, onları cami ve cemaatten men etmemiştir. Ayrıca Hâricîler fiilî eyleme geçmedikçe, onların üzerine yürümemiştir de. Şöyle ki: Hâricîler Nehrevân'da Hz. Ali'den ayrılıp müstakil bir hizip teşkil ettikleri vakit, Hz. Ali onlara karşı -siz bize saldırmadıkça biz size harp açmayız kaidesince– savaşa tevessül etmemiş, bilakis başlarına bir âmil tayin etmiştir. Hâricîler, bir müddet amile itaat etmişlerse de bilahere onu öldürmüşlerdir. Hz. Ali, hâdiseyi yine siyasî bir suç olarak değil, âdi bir katl vak'ası olarak değerlendirmek istemiş ve bu maksadla katilin teslimini istemiştir. Onlar buna yanaşmayınca üzerlerine yürümüştür.

Menea yani destek ve kudret sahibi olmaması sebebiyle "siyasî cürüm" sayılmamakla beraber, umumiyetle sapık addedilecek bir fikrin, bâtıl olduğu isbât edilinceye kadar neşir serbestisine güzel bir misâl olarak burada kaydı gereken bir vak'a kendi tarihimizle, Osmanlılar'la alâkalıdır:

Kanunî devrinde, 1527 yılında, İstanbul'da Molla Kâbız Efendi adında bir âlim, alenî olarak Hz. İsâ'nın Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den üstün olduğunu, İncil'in de Kur'ân'ın fevkinde bulunduğunu iddia eder. Payitahtta büyük bir gürültü vesilesi olan iddiaya padişah alâka gösterir. Kâbız Efendi, divan'da (perde gerisinde Padişâh olduğu halde) muhâkeme edilir. İlk celsede, görüşlerini âyet ve hadislerde vaz'eden Kâbız Efendi'yi, orada bulunan kazaskerler ilmen ilzam edemeyince "tehevvüre kapılarak" öldürülmesini emrederler. Fakat, Vezir-i Âzam İbrahim Paşa, kazaskerlerin ilmî yetersizliğini anlayarak meclisi tatil eder ve Kâbız Efendi'yi serbest bırakır. (Kendi ifadesiyle: "Ka-

zaskerlerimizin şer' ile def'e kudretleri olmayıp hışm u gazab ile cevap verirler, nice idelum, def-i meclis itdük...)

Müteakip bir celseye İstanbul Müftüsü Kemalpaşazâde çağırılır. Müftünün açıklamaları karşısında ilzam edilen Kâbız Efendi'den fikirlerinden rücu etmesi istenir. Israr edince idam edilir.

3- YOL KESENLER (KUTTÂU'T-TARİK): Fıkıh kitaplarında kâtıu't-tarik (cemi olarak kuttâu't-tarik) diye ifade edilen bu grup, sözünü ettiğimiz üç fitne grubunun en mühimmidir. Birçok durumlarda resmen "şehir eşkıyası" tâbirinin kullanılmasına da bakılacak olursa, zamanımızdaki anarşistler, en azından eylemleri itibâriyle, bu gruba benzetilebilirler. Bu sebeple, yol kesenlerle alâkalı bahsi biraz daha geniş tutmaya çalışacağız.

Tenkil Âyeti: İnsanların huzurunu bozan eşkiyalarla mücâdelenin ehemmiyetine binâen, onlarla alâkalı gelen âyetin meâlini vererek bu meseleye girmeyi tercih ediyoruz. Zîra, görülecek ki, Kur'ân-ı Kerim de bu suçun ehemmiyetine binâen, meseleye teferruatlı olarak yer vermektedir:

"Allah'a ve Resûlü'ne (mü'minlere) harp açanların, yeryüzünde (yol kesmek suretiyle) fesadçılığa koşanların cezası, ancak öldürülmeleri, ya asılmaları, yahut (sağ) elleriyle (sol) ayaklarının çaprazvâri kesilmesi, yahud da (bulundukları) yerden sürülmeleridir. Bu, onların dünyadaki rüsvaylığıdır. Ahirette ise onlara (başkaca) pek büyük bir azab da vardır. Şu kadar ki, siz kendileri üzerine kâdir olmazdan (kendilerini ele geçirmezden) evvel tevbe eden (muhariblerle yol kesen)ler müstesnâdırlar. Bilin ki, Allah çok affedici ve çok merhamet sahibidir" (Maide 33-34).

Âlimler tarafından geniş yorumlar yapılmış olan, esas itibâriyle yol kesenlerin kastedildiği kabul edilmekle beraber küfre düşen ve tedhiş yapanların da mevzubahis edildiği âyet-i kerimeden umumiyetle çıkarılan hükümleri burada kaydedeceğiz.

Muharib (eşkiya): Evvelemirde, dilimize eşkiya olarak çevirdiğimiz, âyette geçen "harp açan" tâbiri üzerinde durulmuş ve bundan maksadın, Müslümanların malına, canına kasteden eşkiyalar yâni yol kesiciler olduğu belirtilmiştir. Ebû Bekr İbnu'l-Arabî, muharebeyi şöyle tarif eder: "Muhârebe, selb (soyma) kasdıyla silah çekmedir, harp kökünden gelir, bu da "silah çekerek Müslüman üzerinde bulunan şeyi soymak" istemektir.

Bedâyi'de silâh yerine sopa, taş, odun gibi şeyler kullanılmış olsa da

fiilin eşkiyâlık sayılacağı belirtilir. Başta İmam Şâfiî olmak üzere birçok âlim, öldürme olmasa bile, silah çekerek mala kasteden kimseler bu şenî fiillerini dağda veya şehirde işleseler bile âyette zikredilen "muhârib (eşkiya)" sayılacağını kabul etmiştir. Ancak İmam Âzam ve İmam Muhammed, şehir dahilindeki vak'alarda imdat isteme imkânı olduğu için, bunların "eşkiyalık" değil, hırsızlık sınıfına dahil edilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

İmam Mâlik, âyette kastedilen muharib'i (eşkiyayı) şöyle tarif eder: "Muharib; yol kesen, nerede olursa olsun insanları korkutup tedhişte bulunan ve yeryüzünde fesad çıkaran kimsedir. Bu fiillerde bulunan birisi, kimseyi öldürmemiş olsa bile muharibtir, yakalandığı takdirde öldürülür, öldürülmemiş ise imam (devlet reisi), öldürmek, asmak, çaprazlama el ve ayak kesmek, nefyetmek (sürmek) cezalarından birini vermekte serbesttir." Yine İmam Mâlik'e göre, tedhiş işini alenî veya gizli yapması arasında fark yoktur. Mal talebiyle korkutmada bulunur, yol keser veya öldürürse, bu insanlarca duyuldu mu âyette zikredilen muharebe vaki olmuştur.

İbnu'l-Arabî'nin beyanına göre, muharibin tecziyesi için illâ da Müslüman malına göz dikmesi aranmaz. (Vatandaş durumunda zımmî) kâfirin malına vâki sataşma da aynı şekilde cezalandırılır.

Muharib (eşkiya) Hırsızdan Farklıdır: "Yukarıda belirtilen fiil, şehir dışında vaki oldu ise, bunun hırsızlık sayılmayacağı hususunda ittifak vardır. Şehir dahilinde olduğu takdirde İmam Âzam ve Muhammed'e göre, -imdat taleb edileceği için- hırsızlık addedilmesi gerektiği söylenmiştir. Eşkiyanın hırsız sayılıp sayılmaması meselesi tecziye açısından mühimdir. Zîra hırsızın cezası, eşkiyânın cezasına nazaran hafiftir. Nisab miktarı (bir dinarın dörtte biri) mal çalan kimsenin cezâsı, elinin kesilmesinden ibaret olduğu halde, eşkiyanın cezâsı, âyette açıklandığı üzere farklıdır ve çok daha ağırdır.

Muharibin Cezası: Eşkiya (muharib) hırsızlar grubunda mütâlaa edilmeyince, eşkiyalığın cezasının değişik olacağı açıktır. Nitekim açıklamasına çalıştığımız âyette, eşkiyalar için ölüm, asılma, çaprazlama el ve ayak kesilmesi, sürgün zikredilmektedir.

Âlimler bunlardan birinin verilmesi hususunda bâzı farklı yorumlar ileri sürmüştür. Umumiyetle kabul edilen esasa göre, âyet-i kerimede sayılan cezalardan biri, eşkiyaya suçunun nevine göre takdir edilir. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ)'tan gelen bir rivayete müsteniden başta

İmam Şâfiî olmak üzere ekser ulemânın görüşüne göre, cezalar suçlara göre şöyle takdir edilir:

1- Mal almaksızın sadece öldüren, öldürülür.

2- Hem mal alıp hem öldüren, öldürülür ve asılır.

3- Öldürmeksizin sadece mal alan, çaprazlama el ve ayağı kesilir.

4- Sadece korkutma ve tedhişte bulunan, nefyedilir (sürgün cezası verilir).

İmam Âzam öldürme ve çalmayı beraber işleyen kimselere verilecek cezalarda devlet reisini şu üç cezadan birini vermekte muhayyer bırakır:

1- Sadece öldürmek,

2- Önce çaprazlama el ayak kesmek ve sonra öldürmek,

3- Önce öldürmek sonra asmak.

İmam Şâfiî ve *Ebu Yusuf*'a göre, böyle bir eşkiyanın (yani hem çalan hem öldüren) mutlaka asılması gerekir. Eşkiyanın asılı olarak herkesin göreceği şekilde teşhir edilmesi, bu cezanın verildiğinin herkesçe bilinmesi içindir. Böylece, insanlar benzeri suçu işlemekten zecredilmiş olurlar. Bu cezanın hadd kabul edilerek, maktulun velisi tarafından affedilebilme ihtimali olan kısas cezasının dışında bırakılması da cezanın, halka mâtuf zecr yönünden ehemmiyetini ifade eder.

Yol kesen eşkiyaya verilen ölüm cezası hakkında Abdülkadir Udeh şu açıklamayı yapar: "Bu ceza, insan tabiatıyla alâkalı bir bilgi üzerine mebnidir. Zîra, katili öldürmeye sevkeden şey, başkasını öldürerek, kendisi hayatta kalmayı tercih ettiren bir duygudur. Öyle ise, eğer başkasını öldüreceği sırada, kendisinin de aynı şekilde öldürüleceğini bilirse ekseriyetle öldürme işinden vazgeçer. İşte şeriat öldürmeye karşı ceza olarak, öldürülmeyi takdir etmekle, öldürmeye sevkeden subjektif amilleri, yine subjektif (ruhî) olan âmillerle bertaraf etmiş oluyor.

Nefiyden Maksad: Dilimizde sürmek, sürgüne göndermek olarak ifade edilen nefyetmek'ten Kur'ân-ı Kerim'in murâdı hususunda da değişik yorumlar olmuştur. İmam Şâfiî'ye göre, yakalanamayan eşkiyanın ebediyen takibata tutulmasıdır. Kanun kaçağı olarak, yakalanma korkusu ile diyar diyar dolaşmak durumunda olan eşkiya sürgün demektir. Yakalanınca âyette zikedilen cezâlardan uygun olanı uygulanır.

Ebû Hanife'ye göre, bundan maksad hapsetmektir. Bir mekâna tıkılan kimse, her çeşit dünyevî lezâizden mahrum kalacağından bir nevi "arzdan sürülmüş" durumundadır.

İbnu'l-Arabî de nefiyden hapsetmeyi anlar ve bir yerden bir başka yere sürmenin ceza sayılmaması gerektiğini iddia eder.

Bâzı âlimler, mal ve cana kasdetmeyen tedhiş hareketlerinin şöhret için yapılmış olabileceğini belirterek, sürgün edilmek suretiyle tedhişçinin humûle yani adı ve sanının bilinmezliğine mahkum edilmiş olacağını, kimsenin kendisinden bahsetmemesine vesile olacağını, böylece arzusunun zıddıyla cezalandırılmış olacağını söylerler.

Mağlubiyetten Önce Tevbe: Kur'ân-ı Kerim'de yol kesen eşkıyalara (muhariblere) verilecek cezâlarla alâkalı pasajın sonunda yapılan istisna, yani **"...Siz kendilerine kâdir olmazdan (kendilerini ele geçirmezden) evvel tevbe eden (muhariblerle yol kesen)ler müstesnadırlar, bilin ki, Allah çok affedici ve çok merhamet sahibidir"** (Maide 34) âyeti, tevbekâr olan ve mukavemeti terk ederek teslim olan asilerin ceza dışı tutulmalarını gerektirmiştir. Hatta, "evvelce yapmış oldukları cerhden, katilden, ahz-ı maldan dolayı hukuk-u umumiye nâmına mes'ûl olmazlar. Bâzı fakihler, tevbelerin şâyan görülebilmesi için yolculardan almış oldukları malları da -mevcut ise aynen, değilse bedelen- sahiplerine iade etmeleri gerektiğini, aksi taktirde haklarındaki hadd cezasının sâkıt olmayacağını ileri sürmüşlerse de, râcih görüş sâkıt olacağına kaail olan görüştür.

TEVBEKÂR BİR EŞKİYA: Taberî'nin bu mevzu ile alâkalı olarak kaydettiği bir rivayeti buraya aynen alıyoruz. Bu misal bize, bu durumlarda affedilme ümidinin, nefsine uyarak hâdiseye sürüklenen bir çok şahısların belli bir andan sonra, fesad ve tahribatlarını daha ileri götürmelerini önleyeceğini göstermektedir. Hatta, âyet-i kerimeden, eşkıyaların bir müddet sonra pişmanlık psikolojisine düşeceklerini, af ümidinin, bu hâlet-i ruhiyede olan kimseleri ıslâh-ı nefs etmeye sevkedeceğini istidlâl edebiliriz:

"Ali el-Esedî (adında bir şahıs) eşkıyalık yaparak yol emniyetini bozdu. Bir kısım can ve mala kasdetti. Gerek imamlar ve gerekse halk onun peşine düştü, fakat ele geçiremediler. Bilahere tevbekâr olarak kendiliğinden geldi. Onun bu gelişi şöyle olmuştu: "Bu adam birisinin şu âyeti okuduğunu işitmişti: **"(Ey Muhammed, insanlara) de ki: "Ey kendilerinin aleyhinde (günahda) haddi aşanlar. Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü, Allah bütün günahları affedicidir, şüphesiz ki O, çok affedici, çok merhamet sahibidir"**(Zümer 53). Bu âyeti durup dinledikten sonra: "Ey Allah'ın kulu, bunu bir kere daha oku" dedi. Adam ona bir kere daha okudu. Eşkıya Ali bunun üzerine

kılıcını kınına koydu, eşkiyâlıktan nâdim olarak alaca karanlıkta Medine'ye geldi. Önce bir gusül yaptıktan sonra doğru Mescid-i Nebevî'ye gitti. Sabah namazını kıldı ve Ebû Hüreyre'nin yanına, diğerleri gibi oturdu. Ortalık ağarınca halk bunu tanıdı ve üzerine yürüdü. Adamcağız: "Hayır bana dokunmaya hakkınız yok, siz bana galebe çalmadan ben kendiliğimden tevbekâr olarak geldim" dedi. Duruma müdahale eden *Ebû Hüreyre* de onu te'yiden: "Doğru söylüyor, dokunmayın" dedi ve elinden tutarak Mervân İbnu'l-Hakem'e götürdü. Mervân, bu sırada halife olan Hz. Muâviye'nin Medine valisi idi. *Ebû Hüreyre* ona: "İşte (şu meşhur eşkiya) Ali, tevbekâr olarak geldi, ancak ona bir şey yapma hakkınız yok, öldüremezsiniz de" dedi. Vali, bütün yaptıklarını affederek onu serbest bıraktı." Rivâyetin devamında bu tevbekâr Ali'nin deniz savaşına katıldığı, Bizans gemisine geçerek onlarla savaştığı, bu meyanda bir gemiyi batırıp, içindekilerle sulara gömülüp şehid olduğu belirtilir.

Fıkıh kitaplarında da misal olarak Hâris İbnu Zeyd zikredilir. Bu da tevbekâr bir eşkiyadır. Hz. Ali Basra'daki valisine onun hakkında şunu yazar: *"Hâris İbnu Zeyd yol kesicilerden idi, tevbe ederek ondan vazgeçmiştir. Artık ona hayırdan başka suretle târiz edilmeyecektir."*

YOL EMNİYETİ VE MEDENİYET: Daha önce belirttiğimiz üzere, dinin içtimâî hayatta gerçekleştirmek istediği gaye emniyet, nizam ve huzurdur. Bu sebeple en ağır cezaların içtimâî emniyeti ihlâl eden katil, hırsız, eşkiya gibi mücrimlere verildiğini ve bunlar arasında bilhassa yolkesenlere (eşkiya) hepsinden ağır cezalar takdir edildiğini gördük. Hattâ Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in *Adiyy İbni Hâtim*'e irad ettiği âtideki sözlerini nazar-ı dikkate alacak olursak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yol emniyetini, ber devletin kudretini ve raiyyetine sağlayacağı maddî ve mânevî refâhı ifadede bir gösterge, bir mihenk yaptığı sonucunu çıkarabiliriz.

Sehâvetiyle meşhur olan Hâtim-i Tâî'nin oğlu Adiyy, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Müslümanlık hakkında bir kısım tereddütleri olan biri idi. Kızkardeşinin teşvikleriyle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı görmek üzere Medine'ye gelir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* evindeki tek minderini Adiyy'in altına serecek kadar -Tayy kabilesinin ona gösterdiği hürmete muvafık şekilde- alâka göstererek davranışlarıyla gönlünü bir hayli fethettikten sonra, şu hitâbede bulunur:

"Ey Adiyy! Senin bu dine girmene mâni olan şey, onlarda gördüğün fakirlik ise Allah'a yemin ederim ki, kısa zaman sonra mal (ve dünyalık)

aralarında öyle artacak ki, ondan alacak kimse bulunmayacak. İslâm'a girmendeki tereddüdün Müslümanların sayıca az, düşmanlarının adetçe çokluğu ise, Allah'a kasem ederim ki, pek yakında KADİSİYE ŞEHRİNDEN DEVESİYLE KALKAN BİR KADININ, TEK BAŞINA HİÇ BİR KORKU DUYMADAN MEKKE'YE GELİP şu Beyt'i ziyaret ettiğini işiteceksin. Yok eğer, tereddüdün mülk ve saltanatı başkalarının elinde görmenden ileri geliyorsa Allah'a yemin ediyorum, pek yakında Babil diyarının beyaz saraylarının Müslümanlarca fethedildiğini duyacaksın."

Değil yol kesenleri, herhangi bir sebeple "Müslümanları, yollarında rahatsız edenleri" lânetleyecek, yoldan gelip geçenleri rahatsız eden bir ağaç dalını atan adamın cennetlik olduğunu müjdeleyecek kadar yola ehemmiyet veren Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ümmeti, müteakip devirlerde yol işlerine ayrı bir ehemmiyet verirler.

Bu cümleden olarak daha ikinci halife *Hz.Ömer* tarafından Mekke-Medine yolunun ele alınıp belli mesafelerde kuyular kazdırılarak konak ve dinlenme yerlerinin yaptırıldığı, Emevîler devrinde yollara, yürünen mesafeleri tesbit maksadıyla bugünkü kilometre levhaları gibi, her üç bin zira' mesâfeye "mil" denen bir mesâfe "bina"sının yapılarak üzerine uzaklığı yazmaya varacak derecede yol işlerine gittikçe artan bir ihtimâm ve alâkanın verildiği görülmektedir. Yol emniyetinin devletin kudret ve milletin huzurunun bir miyarı olduğuna dair görüşümüzü te'yid eden Makrîzî'nin bir açıklamasına göre, "166 yılında Halife Mehdi tarafından Mekke, Medine, Yemen arasına deve ve katırların kullanıldığı posta teşkilatı kurduğunu... Şam yollarının çok bakımlı olup, konak yerlerinde yiyecek, içecek, yem nevinden yolcunun muhtaç olacağı her çeşit ihtiyacın karşılandığını, Kahire'den kalkan bir kadının yanına azık vs. almaksızın Şam'a yaya ve atlı gidebilecek kadar emniyet hâkim olduğunu, bu durumun 803 yılında Timur işgali vaki oluncaya kadar devam etti-ğini" öğrenmekteyiz.

Devrimiz Türkiyesinde yol emniyetini bozan vak'aların kesafetinin devlet otoritesinin ağırlığıyla ters orantılı olarak artan bir seyir tâkip etmesi de medenî durumla yol emniyetinin sıkı irtibâtını te'yid eden bir delil olarak hatırlatmaya değer.

CEZA VE AF

Tevbekâr yolkesenler (muharib) hakkında İslâm'ın getirdiği af müessesesine temas ettikten sonra, yanlış anlamaya meydan vermemek

için kısa bir açıklamada bulunmak faydalı olacaktır. Zîra, İslâmiyet yukarıda belirtildiği üzere, bir taraftan muhâriblere ait suçlara nazaran daha ağır cezalar takdir ederken diğer taraftan âdi suçlara af bile tanımazken, tevbekâr olan muharibe af imkânı getirmesi tecziye mevzuundaki ana prensibe ve hâkim espriye ters düştüğü neticesi çıkarılabilir. Ancak meselenin üzerinde biraz durunca bunun böyle olmadığı, ortada tenâkuzun mevzubahis olamayacağı anlaşılır. Bu hususu Abdulkadir Udeh'in tahlillerinden telhisen sunacağımız bâzı iktibaslarla göstermeye çalışacağız.

a. Cezadan Maksad: Her şeyden önce, fukâhaya göre, ceza vermekten maksad "beşerin halini ıslah ve insanları fenalıklara karşı korumaktır." Hadd cezaları için de bunlara yakın üç gâye zikredilmiştir: "Emniyetin muhafazası, nizamın tesbiti, ahlâkın korunması."

Bu sebeple her bir cezadan başlıca iki gaye güdülür:

1- Mücrimin te'dibi,

2- Diğer insanların zecri (yani aynı cürmü işlemekten caydırılması, ürkütülmesi ve korkutulması.)

Bu gâye ile, insanların hakkına temâs eden cürümlerin cezalarına caydırıcılık (zecr) yönünden bilhassa ehemmiyet verilmiştir. "İslâm dini hadd ile alâkalı cürümlerde, cemiyeti cürümden korumaya yönelmiş, mücrimin durumunu tamâmen ihmâl etmiştir. Bundandır ki, cezada şiddetli davranır ve cezaları sınırlayarak, ne kadıya, ne de veliyyül emre ceza üzerinde (azaltma, çoğaltma, değiştirme gibi) hiç bir selâhiyet tanımaz.

Hadd cezalarında şiddetli davranmasının sebebine gelince bu cürümler ağır sınıfa girmeleri sebebiyle bunlarda gevşeklik, kesinlikle ahlâkın bozulmasına, cemiyetin fesâda, nizâmın kargaşaya düşmesine ve cürümlerin artmasına sebep olur. Bunlarda şiddet göstermekle ahlâkın devamı, emniyet ve nizamın muhafazası, bir başka tâbirle cemiyetin maslahatı düşünülmüştür."

b. Mücrimin Psikolojisi: "Mücrimi öldürmeye ve yaralamaya iten âmil, umumiyetle, beka kaygusu ve galebe çalma sevgisidir. Öyle ise, mücrim bilirse ki, öldürdüğü avından sonra, kendisine hayatta kalma hakkı tanınmayacaktır, o zaman, avını hayatta bırakmak suretiyle kendine hayat imkânı tanır. Eğer bilirse ki, bugün birine galebe çaldığı takdirde, yarın mutlaka kendisi mağlub edilecektir, bir suç işleyerek avına galebe çalmadan vazgeçer."

Kısacası cezadan maksad, evleviyetle âlemin nizâmını te'min olunca tecziye işinin şu vasıfları taşıması gerekir:

1- Ceza, mücrimi te'dib edici olduğu gibi, başkalarını da cürüm işlemekten men edici mâhiyette olmalıdır. Nitekim bâzı fakihler cezayı "fiilden önce men edici, fiilden sonra da zecredici" olarak tavsif etmiştir.

2- Cezanın sınırı cemaatin ihtiyaç ve maslahatına bağlıdır. Eğer cemaatin menfaati, cezada şiddeti gerektiriyorsa ceza şiddetli, tahfifi gerektiriyorsa ceza hafif olur. Cemaatin ihtiyacından fazla veya az ceza vermek doğru değildir.

3- Mücrimin şerrinden cemaati korumak için onun cemaatten çıkarılması veya hapsedilmesi gerekiyorsa onun öldürülmesi veya hapsedilmesi şarttır.

4- Ferdin ıslâhı ve cemaatin himâyesine götüren her ceza meşru bir cezadır, bu mevzuda muayyen bâzı cezalarla yetinip onlar dışına çıkmamak doğru değildir.

5- Mücrimi te'dibten maksad, ondan intikam almak değildir.

c. Affın Hikmeti: Cezanın asıl hedefi, intikam almak olmayıp cemiyetin nizamını sağlamak, anarşiyi önlemek olunca, bu hedefe afla varmanın imkânı halinde, İslâmiyet onu da tecviz etmiştir. Yol kesme fazihasına teşebbüs ettikten sonra pişmanlık duyanları kurtarmak hikmetinden başka, "emsalleri tevbekâr olarak ıslâh-ı hâl kesbetmelerine sâik olmak" hikmeti de mevcut olan bu afla, yukarıda verdiğimiz Ali el-Esedî misalinde olduğu gibi, bir kısım kaabileyetlerin cemiyete kazandırılması ve ceza korkusuyla işleyeceği müteakip zararlardan cemiyeti korumak da şâri tarafından nazar-ı dikkate alınmış olmalıdır.

İKİNCİ BÂB
ZİNÂ HADDİ

Bu bâbda iki fasıl mevcuttur:

★

BİRİNCİ FASIL

ZİNA HADDİYLE İLGİLİ HÜKÜMLER

★

İKİNCİ FASIL

HZ. PEYGAMBER *(aleyhissalâtu vesselâm)*'İN HADD TATBİK ETTİĞİ KİMSELER

BİRİNCİ FASIL

ZİNÂ HADDİYLE İLGİLİ HÜKÜMLER

ZİNÂ NEDİR?

Dinin meşrû kabul ettiği bir akde dayanmaksızın irâde ve ihtiyar ile yapılan haram bir mücâmâttır, yani çiftleşme. Bu cürmü işleyen erkeğe zâni, kadına da zâniye denir. Zinâ cürmünü kendi ihtiyar ve irâdesiyle yapmayan erkeğe fakihler, mezniyyün bih, kadına da mezniye veya mezniyyün bihâ demişlerdir.

Bir zinâ cürmünün haddi gerektirmes için, bazı şartlar aranır. Buna göre fiil:

★ Dar-ı İslâm'da cereyan etmelidir.

★ Fâil, mükellef (yani hukukî ehliyete sahip) olmalıdır.

★ Mef'ûl, hâl-i hazırda veya daha önce müştehat[6] bulunan berhayat bir kadın olmalıdır.

★ Bu kadın erkeğin cariyesi veya nikahlısı olmadığı gibi, arada kölelik ve nikahlılık ihtimali de bulunmamalıdır.

★ Zinâ fiili şeriatın şart kıldığı bürhanlarla sübût bulmalı, kesinlik kazanmalıdır.

Bu sayılan şartlardan biri eksik olursa zinâ cürmü kesinlik kazanmaz, dolayısıyla *hadd-i zinâ* tatbik edilmez.

Bu şartların içtimâî olması sebebiyle erkek hakkında kesinlik kazanan hadd-i zinâ, nefsini rıza ile teslim eden kadına da tatbik edilir.

Mükellef olmayan bir kimse, bir kadınla gayr-ı meşrû surette mukâ-

---

6– **Müştehat:** Kendisine şehvet duyulan demektir. Yani erkeklerde cinsî, şehvanî duyguları tahrik edecek halde olan kız ve kadın demektir.

renette bulunacak olsa, ona *hadd-i zinâ* tatbik edilmez. Keza erkek ve kadın mükreh olarak yani zor altında mücâmaat edecek olsa onlara da hadd tatbik edilmez. Her ikisi de mükellef olduğu halde, biri mükreh diğeri muhtar olarak mücâmaatta bulunsalar mükreh olana hadd tatbik edilmez.

Hadd-i Zinâ: Bu, yukarıda belirtilen şartların tahakkuk etmesiyle kesinlik kazanan zinâ cürmü sebebiyle bunu irtikab eden şahsa terettüp eden ukûbettir. Bu ukûbet (ceza) iki şekilde tecellî eder:

1- Recm (taşlayarak öldürme)

2- Celde (usul-ü dairesinde dayak).

Recm cezası muhsan ve muhsane olanlara tatbik edilir.

Şu yedi vasfı bulunan kimse muhsandır: Akıl, bülûğ, hürriyet, İslâm, sahih bir nikâhla evlenmiş olmak, zevcesinin de bu vasıfları taşıması, bu vasıfları taşıdıktan sonra aralarında mukârenetin vukû bulması.

Öyle ise mesela evlilik muamelelerini eksiksiz tamamlayan bir kimse henüz gerdek yapmamışsa muhsan değildir. Sözgelimi, böyle birisi zevcesi ile gerdekten önce, zinâ cürmünü işlese kendisine recm tatbik edilmez. Diğer şartlar da böyle. Bir tanesinin eksik olması, kişiden muhsan vasfını kaldırır, recm tatbikini düşürür. Gerdeğe girer, fakat sonra "temas olmadı" diye iddia ederse, hükümde ihtilaf edilmiştir. İbnu'l-Münzir, fâsid nikâh ve şüphe durumunda kişinin muhsan sayılmayacağında ulemânın icma ettiğini söyler.

Mücâmaat (birleşme): Fakihler, cinsî mukârenete "zinâ" diyebilmek için erkekle kadın arasındaki birleşmede bazı vasıflar aramışlardır. Bu noktayı da gözönüne alınca, zinâ şöyle tavsif edilmiştir: Mükellef ve Müslüman bir kimsenin, nikâh veya kölelik sebeplerinden biriyle mukârenete şer'an mezun olmayan bir insana ön veya arka cihetinden bilâ şüphe taammüden vatiyde bulunmasıdır. İşte bu fiil haddi gerekli kılar.

Vatiy, haşefenin -haşefe mevcut değilse o miktarın- ön veya arka uzuvdan birinde tegayyüb etmesidir.[7] Vatiy, bazan, haşefenin haşefeye duhûlü (girmesi) şeklinde de tarif edilmiştir. Fakihler, duhûl sırasında, lezzete mâni olmayacak hafif bir hâil (perde) bulunsa da buna vatiy demişlerdir. Keza, bu duhûlün zinâyı müstelzim vatiy sayılması için inzal vukûunu, meni gelmesini şart koşmamışlardır.

7 – Haşefe: Erkeklerde cinsi organın baş kısmıdır. Sünnet olmazdan önce kabukla örtülüdür. Bu sebeple sünnet mahallinden önceki uç kısım olarak ifade edilir. Keza kadın uzvunun uç kısmına da haşefe denmiştir.

Bu tarife göre, haşefenin duhûlü vukua gelmeyen mukârenetler vatiy sayılmaz. Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu'nda şu açıklama sunulur: **"Müsâhaka:** Tenâsül uzuvlarının biribirine temas ettirilmesi, aralarında nikâh veya mülk-i rakabe ile câriyelik bulunmayan kimseler hakkında haramdır. Maahâzâ bu, zinâ değildir. Çünkü bunda îlâc (idhâl) yoktur. Bunu irtikab eden kadınlar veya erkekler hâkimin içtihâdına göre te'dib edilirler. Nefsini sabiye veya behîmeye teslim eden bir kadın da bu te'dibe müstahak olur. Bu faziha, ya mükellef şahsın ikrarıyla veya iki adlin şehâdetiyle sabit olur."

1589 ١- عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: سَمِعْتُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَخْطُبُ وَيَقُولُ: [إِنَّ اللهَ تَعَالَى بَعَثَ مُحَمَّداً ﷺ بِالْحَقِّ، وَأَنْزَلَ عَلَيْهِ الْكِتَابَ، فَكَانَ مِمَّا أَنْزَلَ عَلَيْهِ آيَةَ الرَّجْمِ، فَقَرَأْنَاهَا وَوَعَيْنَاهَا، وَرَجَمَ رَسُولُ اللهِ ﷺ وَرَجَمْنَا بَعْدَهُ، وَأَخْشَىٰ إِنْ طَالَ بِالنَّاسِ زَمَنٌ أَنْ يَقُولَ قَائِلٌ مَا نَجِدُ الرَّجْمَ فِي كِتَابِ اللهِ تَعَالَى فَيَضِلُّوا بِتَرْكِ فَرِيضَةٍ أَنْزَلَهَا اللهُ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ، فَإِنَّ الرَّجْمَ فِي كِتَابِ اللهِ حَقٌّ عَلَى مَنْ زَنَىٰ إِذَا أَحْصَنَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ قَامَتِ الْبَيِّنَةُ، أَوْ كَانَ حَمْلٌ، أَوِ اعْتِرَافٌ وَاللهِ لَوْلَا أَنْ يَقُولَ النَّاسُ: زَادَ فِي كِتَابِ اللهِ تَعَالَى لَكَتَبْتُهَا]. أخرجه الستة.

1. (1589)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallahu anh)'i hutbe verirken dinledim. Şöyle demişti:

"Allah Teâla hazretleri Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i hak (din ile) gönderdi ve O'na Kitab'ı indirdi. Bu indirilenler arasında recm âyeti de vardı! Biz bu âyeti okuduk ve ezberledik. Ayrıca, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zinâ yapana recm cezasını tatbik etti, ondan sonra da biz tatbik ettik. Ben şu endişeyi taşıyorum: Aradan uzun zaman geçince, bazıları çıkıp: "Biz Kitabullah'da recm cezasını görmüyoruz (deyip inkâra sapabilecek ve) Allah'ın kitabında indirdiği bir farzı terkederek dalâlete düşebilecektir. Bilesiniz, recm, kadın ve erkekten muhsan olanların zinâları, -delil veya hamilelik veya itiraf yoluyla- sübût bulduğu takdirde, onlara tatbik edilmesi gereken Kitabullah'da mevcut bir haktır. Allah'a kasemle söylüyorum, eğer insanlar: "Ömer Allah Teâla' nın kitabına ilâvede bulundu" demeyecek olsalar, recm âyetini (Kitabullah'a) yazardım." [Buhârî, Hudud 31, 30, Mezâlim 19, Menâkibu'l-Ensar 46, Megâzî 21, İ'tisâm 16; Müslim, Hudud 15, (1691); Muvatta, Hudud 8, 10, (, 823, 824); Tirmizî, Hudud 7, (1431); Ebu Dâvud, Hudud 23, (4418).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hadis kaynaklarında farklı vecihlerle rivayet edilmiştir. Muvatta'nın bir rivayeti daha açıktır:

"Hz. Ömer (radıyallahu anh) haccdan çıkınca Medine'ye geldi. (Orada halka hitaben şunları söyledi: "Ey insanlar! Sizlere bir kısım sünnetler ve farzlar teşrî edildi. Size çok açık bir din bırakıldı. Recm âyeti hususunda kendinizi sakın tehlikeye atmayın. İçinizden biri: "Biz Allah'ın kitabında iki haddi [8] bulamıyoruz" diyebilir. Şurası muhakkak ki Resûlullah da, biz de (zinâ edenlere) recm uyguladık. Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin ederim, insanlar "Ömer Kitabullah'a (onda olmayan şeyi) ilavede bulundu"demiyecek olsalar, (Kur'ân'ın sonuna) şu âyeti elimle yazardım: اَلشَّيخُ والشَّيخَةُ إذا زنيا فارجموهما البتة "Yaşlı bir erkek ve yaşlı bir kadın zinâ edecek olurlarsa onları mutlaka recmedin."

İmam Mâlik, burada geçen yaşlı erkek ve yaşlı kadın tâbirlerini "dul erkek", "dul kadın" diye açıklar. Parantez içindeki ziyadeler başka rivayetlerden alınarak dercedilmiştir.

Nesâî'de Übey İbnu Ka'b'dan kaydedilen rivayette recm âyetinin Ahzâb sûresinde gelmiş olduğu belirtilir.

2- Neshle ilgili bahislerde geçtiği üzere, recm âyeti tilâveti mensuh, hükmü bâki âyetlerdendir. 947 numaralı hadiste de geçti.

3- *İbnu Hacer:* "Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in korktuğu husus vukua gelmiştir. Zîra Haricîlerin büyük çoğunluğu ile bir kısım Mu'tezile, recmi inkar ettiler" der.

4- Recm cezası Hz. Peygamber tarafından erkek olan *Mâiz İbnu Mâlik el-Eslemî* (radıyallahu anh)'ye tatbik edilmiştir. Mâiz, bizzat gelerek, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e zinâ yaptığını itiraf etmiştir. Resûlullah, onu üç sefer reddeder. Mâiz dördüncü sefer müracaat ederek zinâ yaptığını beyan edince, yakınlarına: *"Bunun aklında bir eksiklik var mıydı?"* diye sorar. "Yoktu!" cevabını alınca recmedilmesini emreder ve recmedilir.

Kadın olarak da Gâmidiyye (radıyallahu anhâ) recmedilmiştir. Bu da kendisi gelip Hz. Peygamber'e *"Ey Allah'ın Resûlü, beni temizle!"* diye itirafta bulunmuş, Resûlullah onu: "Git!" diye geri çevirmiş, ancak o, ertesi günü tekrar gelip hâmile olduğunu da belirtmiştir. Resûlullah

8– İki hadden maksad *celde* ve *recm*dir. Kur'ân'da celde zikredilir, recm zikredilmez. Celde evlenmemiş zânilere tatbik edilen dayak cezasıdır.

çocuğunu doğurmasını söylemiş, doğumdan sonra gelince *"sütten kesilinceye kadar"* mühlet vermiş, çocuk sütten kesilince tekrar gelen kadının recmedilmesini emretmiştir.

Gâmidiyye ile ilgili rivayette Hâlid İbnu Velid'in attığı taşın kadında açtığı yaradan yüzüne kan sıçrayınca, Halid (radıyallahu anh) kadına küfreder. Ancak Hz. Peygamber müdahele ederek:

"– Yapma! Ruhumu kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun, o öyle bir tevbede bulundu ki, öylesini alış-veriş sahtekârları yapsaydı affa uğrarlardı" buyurur. Kadının cenaze namazını kıldırır ve defnedilir.

Keza, Yahudilerin mürâcaatı üzerine, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zinâ yapan bir Yahudi çiftine de recm tatbik eder. Bunun tafsilatı 947. hadiste geçti.

5- Şarihler, "Hz. Ömer (radıyallahu anh)'in: *"İnsanlar: "Ömer Allah'ın Kitabına ilavede bulundu" demeyecek olsalar, recm âyetini Kur'ân'ın sonuna yazardım"* demesini, mübalağaya ve recmi tatbik etmeye teşvike hamlederler. "Zîra, derler, âyetin lafzı neshedilse de mânası bakidir. Hz. Ömer gibi, fıkhı, ilmi yüce bir şahsiyetin lafzı neshedilen bir âyeti, Kur'ân-ı Kerim'e yazmaya kalkması düşünülemez."

Kur'ân-ı Kerim, Ashab'ın huzurunda, bugünkü haliyle ihtilafsız olarak cem'edilmiştir. Recm âyetinin Kur'ân-ı Kerim'e lafzen girmeyeceği hususunda icma vardır. Resûlullah'a gelen vahiylerden bir kısmının lafzen, bir kısmının hükmen, bir kısmının hem lafzen ve hem de hükmen neshedildiği Ashab'ca bilinen bir hususdur. Bu durumu açıklayan rivayetler gelmiş, ulema bunların değerlendirmesini yapmıştır. Daha önceki bahislerde, Resûlullah'ın her Ramazan ayında, o zamana kadar inmiş olan âyetleri önce Cebrâil (aleyhisselam)'e, sonra da halka okuyarak "arza" yaptığını, Cebrâil'e okuyarak hatası, yanlışı varsa tashih ettirdiğini, halka okumakla da onların hatalarını düzelttiğini, işte bu arzalarda, lafzı neshedilen vahiylerin de Kur'ân-ı Kerim'den çıkarıldığını belirtmiştik. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ömrünün son Ramazan'ında arzayı iki sefer yapmıştır. Buna arza-i âhire denir.

6- Zinâ eden kadın ve erkek muhsan olduğu takdirde recm edilirler. Zinâ, itiraf veya beyyine ile sâbit olur.

İtiraf : Kişinin zinâ yaptığını kadıya gelip beyan etmesidir.

Beyyine: Şehâdeti makbul dört erkeğin veya sekiz kadının zinâya şahidlik yapmasıdır. Şahidlerin sayısı bu rakamdan aşağı düşerse zinâ

suçu sübût bulmaz. Âlimler bu hususlarda ittifak ederler. Ancak itirafın sayısı ve şahidlerin sıfatları gibi bazı teferruatta ihtilâf vaki olmuştur. Sözgelimi *Hanefilerle Hanbelîler* itirafın dört ayrı mecliste vaki olmasını şart koşarlar. *İmam Mâlik* ve *Şâfiî*'ye göre, kişinin zinâ yaptığını bir kere ikrar etmesi kâfidir, suç sübût bulur.

7- Gebelik zinâya delil olur mu? Bu husus ihtilaflıdır. Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e göre, gebelik zinâya delildir, recme sebep olur. İmam Mâlik ve ashâbı da aynı kanaattedirler: "Kocası veya efendisi bilinmeyen bir kadın gebe olur ve zinâya icbar edildiği de bilinmezse, recmi gerekir. Ancak yabancı ise ve çocuğun kocasından veya efendisinden olduğunu söylerse beyanına itibar edilir" demişlerdir.

İmam Âzam, Şâfiî ve ulemânın cumhuruna göre, gebelik mutlak surette zinâya delil olmaz. Bu hususta, kadının kocası veya efendisi olmuş olmamış, kadın yerli veya yabancı olmuş, zinâya mecbur edildiğini söylemiş, söylememiş hüküm aynıdır. Beyyine olmadıkça veya itirafta bulunmadıkça recmedilemez. Zîra şer'î hadler şüphe ile ortadan kalkar ve sâkıt olur.

Haddle ilgili teferruat müteakip hadislerde gelecek.

1590 ٢ – وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قَالَ اللهُ تَعالى: وَاللَّاتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ. الآيَةَ إلى قَوْلِه: سَبِيلاً، فَذَكَرَ الرَّجُلَ بَعْدَ الْمَرْأَةِ، ثُمَّ جَمَعَهُمَا فَقَالَ: وَاللَّذَانِ يَأْتِيَانِهَا مِنْكُمْ، الآيَة، فَنَسَخَ اللهُ ذلِكَ بِآيَةِ الْجَلْدِ، فَقَالَ: الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ. ثُمَّ نَزَلَتْ آيَةُ الرَّجْمِ فِي النُّورِ، فَكَانَ الاول لِلْبِكْرِ، ثُمَّ رَفَعَتْهُ آيَةُ الرَّجْمِ مِنَ التِّلاوَةِ، وَبَقِيَ الْحُكْمُ بِهَا]. أخرجه أبو داود إلى قوله: مائة جلدة، وأخرج باقيه رزين.

2. (1590)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Allahu Teâlâ Kur'ân-ı Kerim'inde: **"Kadınlarınızdan fuhşu irtikâb edenlere karşı içinizden dört şahid getirin. Eğer şehâdet ederlerse -onları ölüm alıp götürünceye, yahud Allah onlara bir yol açıncaya kadar- kendilerini evlerde alıkoyun (insanlarla ihtilattan menedin)"** buyurdu. (Nisa 15). Cenab-ı Hakk, bu âyette (zinâ meselesinde) önce kadını zikrettikten sonra, erkeği kadınla birlikte ele alarak şöyle demiştir: **"Sizler-den fuhşu irtikab edenlerin her ikisini de (kınayarak) eziyete koşun. Eğer tevbe edip (nefislerini) ıslah ederlerse artık onlara**

(eziyetten) vazgeçin. Çünkü Allah tevbeleri çok kabul eden, en çok esirgeyendir" (Nisa 16). Cenab-ı Hakk bu âyeti, celde âyetiyle neshederek şöyle buyurdu: **"Zinâ eden kadınla zinâ eden erkekten her birine yüzer deynek vurun. Eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız bunlara, Allah'ın dinini tatbik hususunda, acıyacağınız tutmasın. Mü'minlerden bir zümre de bunların azabına (bu cezalarına) şahid olsun"** (Nur 2). Sonra Nur sûresinde recm âyeti nâzil oldu. Önceki (celdeyi emreden) vahiy bekâr (zâni) içindi. Sonra recm âyeti tilâvetten kaldırıldı, ancak hükmü bâki kaldı." [Ebu Dâvud, Hudud 23, (4413). Bu rivayetin "...yüzer deynek vurun" ibaresine kadar olan kısım Ebu Dâvud'a aittir, mütebakisini Rezîn ilâve etmiştir.]

AÇIKLAMA:

Sahabe ve muctehid imamlar, muhsan olan kimsenin dileyerek, hür iradesiyle zinâ yapması halinde recmedileceği hususunda icma ederler. Haricîlerle bir kısım Mu'tezile -Kur'ân-ı Kerim'de zikri yoktur gerekçesiyle- recmi reddederler. Recme hükmeden Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat ulemâsı, bunu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in ve Ashab-ı Kirâm'ın tatbikatına dayandırırlar. Çünkü önceki hadiste belirtildiği gibi onlar zamanında zânilere recm cezası tatbik edilmiştir.

Âyet-i kerimede zinâ eden kadınların evde alıkonmasının emredilmiş olmasını âlimler dikkate alarak: "Çünkü kadınların zinâya düşmelerinin sebebi, dışarı çıkmaları ve erkeklere karışmalarıdır, evlerde alıkondukları takdirde zinâ yapmaya muktedir olamazlar" demişlerdir.

İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ) der ki: "Bu âyet üzerine, kadın fuhuş irtikâb edecek olsa hapsedilirdi. Bu esnada ölen ölür, yaşayan evde kalmaya devam ederdi. Bu hal Nûr sûresindeki **"Zinâ eden kadınla zinâ eden erkekten her birine yüzer deynek vurun.."** meâlindeki âyet (Nur 2) nazil oluncaya kadar devam etti. Böylece Cenab-ı Hakk onlara, önceki âyette temas ettiği "yol"u (çareyi) göstermiş oldu. Bundan sonra, fuhuş irtikab edene celde (dayak) tatbik edilip serbest bırakılıyordu."

Suyûtî der ki: "İslâm'ın ilk yıllarında, zinâ işleyenlerin hapsedilmeleri emredildi. Sonra onlara, bekâr iseler yüz deyneklik dayak ve bir yıllık sürgünle ve şayet muhsan iseler recm cezasıyla yol açılmış oldu."

1591 ٣- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ [أَنَّ سعد بن عبادة رضي الله عنه قال يارسول الله: أرأيت لو وجدت مع أمرأتي رجلاً أمهله حتى آتي بأربعة شهداء؟ فقال

ﷺ : نَعَمْ]. أخرجه مسلم، ومالك، وأبو داود.

وفي أخرى لمسلم، وأبي داود قال: [أرأيْتَ رَجُلاً وجد مع أمْرأته رَجُلاً أيقتله؟ قَالَ رســـــول الله ﷺ: لاَ. قَالَ سَعْدٌ: بَلَى وَالَّذى أكْرَمَكَ بالْحَقِّ إنْ كُنْتُ لأعَاجِلُهُ بالسَّيْفِ قَبْلَ ذلك، فقَالَ ﷺ: اسْمَعُوا إلى ما يَقُولُ سَيِّدُكُمْ].

3. (1591)- *Ebû Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Sa'd İbnu Ubâde (radıyallahu anh): "Ey Allah'ın Resûlü, ne buyurursunuz, zevcemi bir erkekle yakalarsam dört şahid getirmek için bekleyecek miyim?" diye sordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Evet bekleyeceksin!" dedi." [Müslim, Liân 14, (1498); Muvatta,Hudud 7, (2, 823); Ebu Dâvud, Diyât 12, (4532, 4533).]

Müslim ve *Ebû Dâvud*'un bir diğer rivayetinde: "Bir adam, karısının yanında bir yabancı yakalasa onu öldürebilir mi ne dersiniz?" diye sorar. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Hayır!" deyince, Sa'd: "Bilakis evet! Seni hak dinle şereflendiren Allah'a yemin ederim, fırsatı yakalarsam ondan önce kılıncımı işletirim" der. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Efendinizin ne söylediğine bakın!" buyurur.

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, hadd cezasının tatbikinde şahidin gerekli olduğunu belirtmektedir. Sa'd İbnu Ubâde (radıyallahu anh) zânilerin cezalandırılması için dört şahidi şart koşan âyet-i kerime nazil olunca, Hz. Peygamber'e: "Kişi karısıyla bir erkeği yakalayacak olsa onu öldürmeyecek mi?" diye sorar. Resûlullah'ın "Hayır!" diye cevap vermesi üzerine: "Nasıl hayır! Seni hak din ile şereflendiren Zât-ı Zülcelâl'e kasem olsun evet!" diyerek reaksiyon gösterir. Ancak, Resûlullah'ın bazı açıklamaları sonucu hatasını itiraf eder.

Bu hâdiseyle ilgili teferruatı 1664 numaralı hadisten sonra yer vereceğimiz, "Cezayı Devlet Verir" adlı tahlilde sunacağız.

Ancak şunu hemen belirtelim ki, İslâm dininin, zinâ gibi insanların şeref ve hayatını ilgilendiren meselelerde işi ciddi tutması, cürmün sübûtunu *dört erkek şâhid getirmek* gibi pek ağır şartlara bağlaması, hele kocaya, karısıyla zinâ halinde yakaladığı erkeği öldürme hakkı tanımayışı dinimizin yüce yönlerinden biridir. Bu hususlardaki ruhsat, pek çok istismarlara, tecavüz bahanesine bağlanan haksız cinayetlere kapı açardı.

2- Resûlullah'ın Sa'd için *"Efendiniz"* demesi, Sa'd'ın Ensâr'ın şeflerinden biri olmasıdır. Malum olduğu üzere Ensar Evs ve Hazrec diye iki büyük gruba ayrılıyordu. Burada adı geçen Sa'd İbnu Ubâde, Hazrecîlerin reisi, Sa'd İbnu Muâz da Evsîlerin reisi idi (radıyallahu anhüm ecmain). Tercüme-i hal kitaplarında Sa'd İbnu Ubâde'nin çok kıskanç bir kimse olduğu belirtilir.

1592 ٤- وعن أبي هريرة، وزيد بن خالد رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قالا: [سُئِلَ رسول الله ﷺ عَنِ الأَمة إذَا زَنَتْ ولَمْ تُحْصَنْ؟ قال: إنْ زَنَتْ فَاجْلِدُوهَا، ثُمَّ إنْ زَنَتْ فَاجْلِدُوهَا، ثُمَّ إنْ زَنَتْ فَاجْلِدُوهَا، ثُمَّ بِيعُوهَا ولَوْ بِضَفِيرٍ]. أخرجه الستة إلا النسائي، وقال مالك: «الضَّفِيرُ» الحبل.

وفي رواية: «فَيَجْلِدُهَا وَلَا يُثَرِّبْ عَلَيْهَا[1]».

4. (1592)- *Ebu Hüreyre* ve *Zeyd İbnu Hâlid* (radıyallahu anhümâ) şunu anlattılar: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a muhsan olmayan câriye zinâ yaparsa ne gerekir? diye sorulmuştu, şöyle cevap verdi:

"– Câriye zinâ yaparsa ona celde uygulayın, yine zinâ yaparsa yine celde uygulayın, yine zinâ yaparsa yine celde uygulayın ve sonra onu (kıldan mamul âdi) bir ipe mukabil de olsa satın gitsin." [Buhârî, Büyû 66, 110,17; Müslim, Hudud 30, (1703); Muvatta, Hudud 14, (826); Tirmizî, Hudud 13, (1440); Ebu Dâvud, Hudud 33, (4469, 4470, 4471).]

Bir rivayette: "(Efendisi) ona celde tatbik etsin, bir de ayıplamasın" denmiştir.

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, zinâ yapan köleyi, ayıbını beyan etmek şartıyla satmanın caiz olduğunu belirtmektedir. İbnu Battal'a göre, zinâ yapan cariyenin satılmasını emretmekten Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın maksadı, cariyenin yaptığı işi kötülemekte mübâlağadır. Keza, hadiste zinâ işleyen câriyeye verilmesi gereken en uygun cezanın devamlı satılması olduğu bildirilmiş olmaktadır. Artık o, kötü alışkanlığı sebebiyle, halini düzeltinceye kadar hiçbir efendinin yanında sabit tutulmamalıdır. Böylece, satışlar, onu bundan vazgeçirmeyi gaye edinen bir uya-

(١) التثريب: التعيير. أي لا يجمع عليها العقوبة بالجلد وبالتعيير، وقيل: المراد لا يقنع بالتوبيخ دون الجلد.

rı da olmaktadır. Ayrıca yeni efendinin yanında iffet kazanacağı da umulabilir: Ola ki müşterilerden biri onu evlendirir veya evlenir, keza müessir bir irşadla veya korkutarak da iffetini korumasını sağlayabilir. Her hâl u kârda efendi değiştirmesinin müsbet, terbiyevî bir yönü olduğu kabul edilmiştir.

2- Burada câriyenin *muhsane* olmasından maksad evli olması değildir. İffet ve hürriyet (yani efendisi tarafından zinâya zorlanmamış) olmasıdır. Zîra kölenin zinâya mukabil cezası, evli de olsa bekâr da olsa celdedir. Ancak celde deyince, âyet-i kerimede köleler için takdir edilen celde anlaşılmalıdır. Zinâ sebebiyle köleye tatbik edilecek ceza, hür kimseye tatbik edilecek cezanın yarısıdır (Nisa 25), elli sopa vurulur. *Ebu Hanife, İmar.. Mâlik, Şâfiî ve Ahmed İbnu Hanbel'in* görüşleri böyledir. Köleler hakkında muhsan olmayı *Kûfe ulemâsı* ile *İmam Mâlik* "Müslüman olmak" diye anlamışlardır.

3- Köle zinâyı tekrarladıkça her seferinde hadd tatbik edilir. Ama, birkaç kere zinâ yaptığı ortaya çıksa hepsi için bir hadd tatbik edilir.

4- *İmam-ı Âzam* ve bir kısım fukahâ, köle ve câriyenin cezasını hâkimin vermesi gereğine hükmederken diğer üç mezhep imamları (Ahmed, Şâfiî, Mâlik) sahiplerince verilmesine hükmederler.

5- Zinâ köle ve câriye için değerini düşüren bir kusurdur. Ancak Hanefîler, âdet haline getirmemiş olmak kaydıyla köle hakkında kusur saymazlar.

6- Seleften bazıları, "Köle ve cariye evli değil iseler, zinâlar sebebiyle bunlara hadd tatbik edilemez" demişlerdir. İbnu Abbâs (radıyallahu anhümâ), Tâvus, Atâ, İbnu Cüreyc ve Ebû Ubeyd'in bu görüşte olduğu belirtilmiştir. Onlara göre verilecek ceza "tedib" hududunda kalmalıdır.

7- Köleye iki ceza birden verilmemelidir. Yani hadd tatbik edilmeli, ayıplamada ileri gidilmemelidir.

1593 ٥— وعن أبي عبدالرحمن السُّلَمِيِّ رضي الله عنه قال: [خَطَبَ عَلِيٌّ رضي الله عنه فقال: يا أيُّها النَّاس أقيموا الحُدُود على أرقَّائكُم من أحصن منهم ومن لم يحصن، فإن أمةً للنَّبي ﷺ زنت فأمرني أن أجلدها، فأتيتها فإذا هي حديثة عهد بنفاس فخشيت إن أنا جلدتها فتلتها، فذكرت ذلك للنَّبي ﷺ فقال: أحسنت أتركها حتَّى تتماثل]. أخرجه مسلم، وأبو داود والترمذي.

5- (1593)- Ebu Abdirrahmân es-Sülemî (radıyallahu anh) anlatıyor: "Hz.Ali (radıyallahu anh) hutbede şöyle buyurdu: "Ey insanlar, kölelerinize -ister muhsan olsunlar, ister olmasınlar- haddleri tatbik edin. Zîra, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bir cariyesi zinâ yapmıştı, ona celde tatbik etmemi emretti. (Dövmek üzere) yanına geldim. Yeni nifas olmuştu. Döversem öldürürüm diye korktum. Durumu Resûlullah'a arzettim. Bana:

"– İyi yapmışsın, iyileşinceye kadar ona dokunma" dedi." [Müslim, Hudud 34, (1075); Tirmizî, Hudud 13, (1441); Ebu Dâvud, Hudud 34, (4473).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Ali* (radıyallahu anh) kölelerin, hadd konusunda, ihmal edilmeyip, suç işledikleri takdirde onlara da tatbik edilmesini hutbesinde halka hatırlatmıştır. Zinâ edenlere, muhsan olsa da olmasa da hadd vurulmasını emreder. Halbuki önceki hadiste muhsan olmayan cariyenin hükmü "hadd" olarak zikredilmişti. Arada bir teâruz gözükmekte ise de hakikatte böyle bir durum yoktur. Çünkü, önceki hadis muhsan olmayanın hükmünü "celde (dayak)" olarak tesbit ettiği gibi, bu da muhsan olanın hükmünü celde olarak tesbit etmektedir. Kur'ân-ı Kerim: **"Câriyeler muhsan oldukları halde fuhuş irtikab ederlerse, onlara muhsan olan hür kadınlara verilecek azabın yarısı vardır"** (Nisa 25) buyurmaktadır. Âyeti değerlendiren âlimler, recm cezasının yarısı olmayacağını gözönüne alarak, celdenin yarısını anlarlar, dolayısıyla kölelere ceza, muhsan olsun olmasın, celdenin yarısı terettüp etmektedir. Her iki rivayet de bunu ifade etmiş olmaktadır.

2- Hadd tatbikinde gözönüne alınacak mühim bir prensip bu hadiste ifade edilmektedir: Hastalara, nifas olanlara, vs. iyileşinceye kadar hadd tatbik edilmez.

1594 ٦- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَضَى رسولُ اللهِ ﷺ أَنَّ عَلَى الْعَبْدِ نِصْفَ حَدِّ الْحُرِّ فِي الْحَدِّ الَّذِي يَتَبَعَّضُ كَزِنَا الْبِكْرِ، وَالْقَذْفِ وَشُرْبِ الْخَمْرِ].

6. (1594)- *Ebu Hüreyre* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hür kimseye terettüp eden haddin bölünebilen çeşidinin yarısını köleye hükmetti. Sözgelimi zinâ yapan bâkirenin haddi, iftira (gazf) haddi ve şürbü'l-hamr (içki) haddi böyledir. (Bunlar bölünebilen haddlerdir, köleye hep yarısı tatbik edilir). [Rezîn ilavesidir.]

1595 ٧- وعن ابن عمر رضي الله عنهما: [أنَّهُ أقام حدّاً على بعض إمائه فجعل يضرب رجليها وساقيها، فقال له سالم رحمه الله: أين قول الله تعالى: ولا تأخذكم بهما رأفة في دين الله. فقال: أترانى أشفقت عليها. إنّ الله تعالى لم يأمرنى أن أقتلها].

أخرجهما رزين.

7. (1595)- *İbnu Ömer* (radıyallahu anhümâ) hazretlerinden rivayete göre: Câriyelerinden birine hadd tatbik etmiş, bu maksadla ayaklarına ve bacaklarına vurmaya başlamıştı. Bunu gören Sâlim (rahimehullah) kendisine:

"– (Sen niye böyle yapıyorsun?) Cenab-ı Hakk'ın وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللهِ **"Bunlara Allah'ın dinini tatbik hususunda acıyacağınız tutmasın..."** (Nur 2) sözü nerede kaldı?" der. Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhümâ) de:

"– Beni ona şefkatli davranıyor mu buldun? Her halde Cenab-ı Hakk onu öldürmemi emretmedi" cevabını verir. [Rezîn ilavesidir.]

1596 ٨- وعن وائل بن حجر رضي الله عنه قال: [خرجت امرأة على عهد رسول الله ﷺ تريد الصلاة فتلقاها رجل فتجلّلها فقضى حاجته منها فصاحت فانطلق، ومرّ عليها رجل، فقالت: إنّ ذلك الرجل فعل بي كذا وكذا، فمرّت بعصابة من المهاجرين، فقالت: إنّ ذاك الرجل فعل بي كذا وكذا، فانطلقوا فأخذوا الرجل الذي ظنّت أنّه وقع عليها فأتوها به، فقالت: نعم هو هذا، فأتوا به النبي ﷺ، فلمّا أمر به ليرجم قام صاحبها الذي وقع عليها، فقال يارسول الله: أنا صاحبها، فقال لها: اذهبي فقد غفر الله لك، وقال للرجل قولاً حسناً، وأمر بالرجل الذي وقع عليها أن يرجم فرجم، وقال: لقد تاب توبة لو تابها أهل المدينة لقبل منهم].

وزاد الترمذى: [ولم يذكر أنّه جعل لها مهراً]. أخرجه أبو داود والترمذى.

8. (1596)- Vâil İbnu Hucr İbni Rebîa (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sağlığında, namaz kılmak maksadıyla bir kadın evinden çıkmıştı. Yolda ona bir erkek rastladı. Kadına çullanıp ihtiyacını giderdi. Kadın bağırdı, adam ise sıvışıp gitti.

(Çığlığı üzerine) kadına bir erkek uğramıştı. Ona başından geçeni anlatıp, bir adam bana böyle böyle yaptı dedi. Sonra, bir grup muhacire rastladı, başından geçeni onlara da anlatıp: "Bir adam bana böyle yaptı!" dedi. Hep beraber yürüyüp, kadının kendisine tecavüz ettiği kimseyi yakalayıp kadına getirdiler. Kadın:

"– Evet bu odur?" dedi. Sonra adamı Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yanına götürdüler. Resûlullah adamın recmedilmesini emrettiği sırada, kadına tecavüz etmiş olan kimse kalkıp:

"– Ey Allah'ın Resûlü, suçlu benim!" diye itirafta bulundu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadına:

"– *Git. Allah günahlarını affetti*" dedi. Zan altında kalmış olan kimseye de güzel sözler söyleyip (gönlünü aldı). Mütecavizin recmedilmesini emretti ve recmedildi.

Sonra Resûlullah şunu söyledi:

"– *Bu adam öyle bir tevbe ile tevbe etti ki, böyle bir tevbeyi Medine ahalisi yapsaydı kabul edilirdi.*"

Tirmizî, şu ziyadede bulunmuştur: "Vâil (radıyallahu anh) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in kadına mehir takdir edip etmediğini zikretmedi." [Tirmizî, Hudud 22, (1452); Ebû Dâvud, Hudud 7, (4379).]

AÇIKLAMA:

1- Şârihler burada bir müşkile dikkat çekerler. Resûlullah, birinci şahsın recmedilmesine, ikrar veya beyyine olmadan hükmetmiştir. Bu ise muhakeme usulüne aykırıdır. Recm için ya itiraf veya dört erkek şâhidin şehâdeti şarttır. Burada bunlar mevcut değildir. Dolayısıyla, kadının hadd-i kazf'a mahkum olması gerekirdi. Belki de, zanlı getirildi, mesele daha tahkik safhasında iken gerçek suçlu itirafta bulundu. Râvî vak'ayı zamanla unutup biraz değiştirerek bu şekilde anlatmış olabilir.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, günahını itiraf eden mütecavizi de itirafı sebebiyle övmüş olmakta, böyle yapmakla ihlâslı ve indallah makbul bir tevbe yaptığını belirtmektedir. Tevbesinin makbuliyetini ifade için: Medine halkına taksim edilse hepsinin affına yetecek kadar sevaplıydı mânasına gelen bir ifade kullanmıştır.

Aliyyü'l-Kârî bu ifadenin gerçek bir mânaya tekabül etmediğine, zîra tevbenin taksime ve bölünmeye kabil olmadığına dikkat çektikten sonra, Mâiz İbnu Mâlik hakkında söylediğinde olduğu şekilde bunu da

mübalağaya hamletmek gerektiğini belirtir. Ancak Aliyyü'l-Kârî'ye tamamen katılmak da zor görülüyor. Zîra sevabın miktarı hadislerde ve hatta âyetlerde sayıyla yani miktarla ifade edilmiştir. Miktara, sayıya giren şeylerin taksimi, cüzlere ayrılması makuldür, mümkündür.

3- Hadisin sonunda Tirmizî'nin kaydettiği bir ziyade var. Orada Tirmizî, râvinin -ki büyük ihtimalle *Vâil* kastedilmiş olabilir- kadına Resûlullah'ın mehir takdir edip etmediğine dair bir zikirde bulunmadığına dikkat çekiyor. Sebebi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kadının bu gibi durumlarda mâruz kaldığı tecâvüzü maddî olarak telâfi eden bir meblağ takdir ederdi, başka hadislerde bu husus gelmiştir. Buna binâen Tirmizî eksikliğe dikkat çekmiştir.

1597 ٩- وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [أُتِيَ عُمَرُ بِمَجْنُونَةٍ قَدْ زَنَتْ فَاسْتَشَارَ فِيهَا أُنَاسًا فَأَمَرَ بِهَا أَنْ تُرْجَمَ، فَمُرَّ بِهَا عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فَقَالَ: مَا شَأْنُ هَذِهِ؟ فَقَالُوا: مَجْنُونَةُ بَنِي فُلَانٍ زَنَتْ، فَأَمَرَ بِهَا عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنْ تُرْجَمَ، فَقَالَ: ارْجِعُوا بِهَا، ثُمَّ أَتَاهُ، فَقَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ. لَقَدْ عَلِمْتَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثٍ، عَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَبْلُغَ، وَعَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ، وَعَنِ الْمَعْتُوهِ حَتَّى يَبْرَأَ، وَإِنَّ هَذِهِ مَعْتُوهَةُ بَنِي فُلَانٍ، لَعَلَّ الَّذِي أَتَاهَا أَتَاهَا وَهِيَ فِي بَلَائِهَا، فَخَلَّى سَبِيلَهَا].

أخرجه أبو داود.

9. (1597)- *İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Ömer'e, zinâ yapmış olan deli bir kadın getirildi. (Recm edilip edilemeyeceği hususunda) halkla istişare ederek recmedilmesine hükmetti. Kadına Hz. Ali (radıyallahu anh) uğradı. (Hazırlığı görünce):

"- Bunun hâli nedir?" diye sordu. Kendisine: "Falanca kabileden deli bir kadındır, zinâ yapmıştır. Hz. Ömer (radıyallahu anh), recmedilmesine hükmetmiştir" dediler. Hz. Ali (radıyallahu anh):

"– Kadını geri götürün!" dedi, sonra Hz. Ömer'e uğrayıp:

"– Ey mü'minlerin emîri! Bilirsin ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثٍ عَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَبْلُغَ وَعَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ وَعَنِ الْمَعْتُوهِ حَتَّى يَبْرَأَ

"Kalem üç kişiden kaldırılmıştır (artık onlar yaptıklarından sorumlu değildirler): Büluğa erinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyu-

yandan, şifa buluncaya kadar bunamıştan." Bu bîçare kadın falanca kabilenin bunağıdır. Ona tecavüz eden, muhakkak ki aklî noksanlığı sırasında tecâvüz etmiştir" dedi." [Ebu Davud, Hudud 16, (4399, 4400, 4401, 4402).]

AÇIKLAMA:

1- İslâm fıkhında büyük bir ehemmiyet taşıyan bu hadis, bütün fukahaca benimsenmiştir. Bu hadis, kişiyi fiilinden sorumlu kılmada aklı ve irâdeyi vazgeçilmez bir şart kabul eder. Aklî kemâle ermeyen çocuğun hukuka ehil olmaması, onlar hakkında himaye edici pek büyük bir rahmet olmuştur. Çağlar boyu Avrupa dahi, bütün cemiyetlerde çocuklar ezilirken, İslâm dünyasında hukukî ehliyetsizlik sebebiyle büluğ çağına kadar sorumlu sayılmamış, mal ve can yönüyle velinin himayesine tevdi edilmiştir.

İslâm âleminde çocuklar mahkemeye bile nadir hallerde ve belli yaşlardan sonra celbedilirken, Batı'da, işlenen suç sebebiyle büyüklerle aynı cezaya çarptırılarak gerekiyorsa idam bile edilmiş, büyüklerle birlikte aynı hapishanelere atılmıştır. Bu durumun çocuk fıtratına uygun gelmediğini Batı, ilk defa 19. asrın sonlarında anlamaya başlamış, çocukların hukukî ehliyetsizliği, ayrı mahkemelerde muhakemesi, hapisten ziyade ıslah evlerine, koruyucu ailelerin yanına verilmesi gibi fikir ve müesseseleri geliştirmiş ve bu paralelde bir hayli yol almıştır. Oradan bize de "çocuk mahkemeleri" fikri gecikerek geçmiştir. (1661. hadiste geniş bilgi vereceğiz.)

2- Âlimler, bu hadise dayanarak çocukların şer fiillerinin yazılmadığını kabul ederken, başka hadislerden hareketle hayırlı fiillerin yazıldığını, bu fiillerin, hem çocuğun terbiyecileri durumundaki anne ve babasına ve hem de kendisine uhrevî faydalar sağlayacağını belirtirler. Nitekim 1561. hadiste geçtiği üzere Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, "çocuğun haccının makbul olduğunu, ona hacc yaptıran annesine de sevab geleceğini" beyan etmiştir. Keza bir başka hadiste *"Çocuklara namazı emredin"* buyurulmuştur. Kısacası çocuklar hakkında hayır kaleminin yazmaya başladığını gösteren rivayetler mevcuttur.

1598 ١٠ – وعن حبيب بن سالم رضي الله عنه [أَنَّ رَجُلاً يُقَالُ لَهُ عَبْدُالرَّحْمنِ ابْنُ حُنَيْنٍ وَقَعَ عَلَى جَارِيَةِ امْرَأَتِهِ، فَرُفِعَ إِلَى النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَهُوَ أَمِيرٌ عَلَى الكُوفَةِ فَقَالَ: لأَقْضِيَنَّ فِيكَ بِقَضَاءٍ قَضَىٰ بِهِ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِنْ كَانَتْ أَحَلَّتْهَا لَكَ

جَلَدْتُكَ مِائَةَ جَلْدَةٍ، وَإِنْ لَمْ تَكُنْ أَحَلَّتْهَا لَكَ رَجَمْتُكَ بِالْحِجَارَةِ فَوَجَدَهُ قَدْ أَحَلَّتْهَا لَهُ فَجَلَدَهُ مِائَةَ جَلْدَةٍ]. أخرجه أصحاب السنن.

10. (1598)- *Habib İbnu Sâlim* (rahimehullah) anlatıyor: "Abdurrahman İbnu Huneyn denen bir adam karısının câriyesine temasta bulundu. Hâdise, Kûfe emîri Nu'man İbnu Beşir (radıyallahu anh)'e götürüldü.

"– Ben, dedi, hakkınızda, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hükmüyle hükmedeceğim: Eğer zevcen, câriyeyi sana helâl ederse, yüz deynek yiyeceksin, helâl etmezse recmedileceksin.."

Sonra (tahkik etti) karısının câriyeyi adama helâl ettiğini görünce, emîr yüz deynek vurdu." [Tirmizî, Hudud 21, (1451); Ebu Dâvud, Hudud 28, (4458, 4459); Nesâî, Nikâh 70, (6, 124); İbnu Mâce, Hudud 8, (2551).]

AÇIKLAMA:

İbnu'l-Arabî, bu hadiste geçen hükümle ilgili olarak şu açıklamayı yapar: "Bu ceza hududa girmez: ta'zir ve te'dibe girer. Çünkü ona tatbik edilmesi gereken hadd, celde değildir."

İbnu'l-Arabî'nin hükmünü şöyle açıklayabiliriz: Muhsan olan kimsenin haddi celde değil recmdir. Adam evli olduğuna göre muhsandır. Recme hükmedilmeyişinin sebebine gelince, muhtemelen, kadının, câriyesini kocasına helâl kılmış olmasıdır. Aslında ferclerin âriyeti caiz değilse de, bu âriyet, zayıf da olsa bir şüpheye sebep olmakta, adama caiz olabileceği kanaatini vermektedir. Fakihler böyle bir durumun, adam hakkında hafifletici bir özür sayılabileceğine hükmederler. Hafifletici bir sebep, haddlerin düşmesine sebeptir. Dolayısıyla, adamdan recm cezası düşmüş, Nu'man, te'dibî mahiyette olmak üzere yüz sopaya hükmetmiştir.

Ancak şunu da belirtelim ki, zevcesinin câriyesine temasta bulunan erkeğe verilecek hüküm fukaha arasında ihtilâflıdır. Hz. Ali ve İbnu Ömer (radıyallahu anhüm) başta bir kısım sahabe, recmedilmesi gereğine hükmetmiştir. İbnu Mes'ud (radıyallahu anh) ise hadd olmayacağı, ta'zir edileceğine hükmetmiştir. Ahmed ve İshâk da yukarıda kaydettiğimiz Nu'mân İbnu Beşir hadisiyle amel etmişlerdir.

1599 ١١– وعن سلمة بن المحبق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ [أَنَّ رسولَ اللهِ ﷺ قَضَىٰ في رَجُلٍ وَقَعَ عَلَى جَارِيَةِ امْرَأَتِهِ، إِنْ كَانَ اسْتَكْرَهَهَا أَنَّهَا حُرَّةٌ، وَعَلَيْهِ لِسَيِّدَتِهَا مِثْلُهَا وَإِنْ كَانَتْ

طَاوَعَتْهُ فَهِيَ لَهُ وَعَلَيْهِ لِسَيِّدَتِهَا مِثْلُهَا]. أخرجه أبو داود والنسائي.

11. (1599)- *Seleme İbnu Muhabbak* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hanımının câriyesine temas eden bir adam hakkında şöyle hükmetti: *"Eğer, adam câriyeyi zorladı ise, câriye hürdür, adam, câriyenin efendisine (yani karısına) mislini borçlanmıştır, câriye rıza göstermişse, câriye adamın olur, câriyenin efendisine, onun bir mislini borçlanır."* [Ebu Dâvud, Hudud 28, (4460, 4461); Nesâî, Nikâh 70, (7, 124); İbnu Mâce, Hudud 8, (2553).]

AÇIKLAMA:

Bu hükmün, önceki hadiste ortaya çıkan hükme hiç uymadığı açıktır. Orada hadde hükmedilirken, burada maddî ödemelerle mesele halledilmektedir. Hattâbî der ki: "Ben bu hadisle amel edip, bu şekilde fetva veren tek bir fakih bilmiyorum. Öyle ise, bu rivayetin mensuh olması gerekir." Beyhakî de Sünen'inde benzer bir ifade ile: "Her tarafdaki fakihlerin kendilerinden önceki Tâbiin gibi bu hadisle amel etmemekte icma etmiş olmaları, -şayet sabitse- bu hadisin, hudud üzerine vârid olan ahbarla neshedildiğine delil teşkil eder" der. Arkadan, Eş'as'ın şu sözünü kaydeder: بَلَغَنِي أَنَّ هَذَا كَانَ قَبْلَ الْحُدُودِ "Bana ulaştı ki, bu hadisin hükmü, hududla ilgili ahkâmın vahyinden önce muteber idi."

1600 ١٢ – وعن البراء رضي الله عنه قال: [مَرَّ بِي خَالِي أَبُو بُرْدَةَ بْنُ نِيَارٍ ومعه لِوَاءٌ فقلت: أَيْنَ تُرِيدُ؟ فقال: أَمَرَنِي رسولُ اللهِ ﷺ إِلَى رَجُلٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةَ أَبِيهِ أَنْ آتِيَهُ بِرَأْسِهِ]. أخرجه أصحاب السنن. (اللِّوَاءُ) الراية.

12. (1600)- *Berâ İbnu'l-Âzib* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Dayım Ebu Bürde İbnu Niyâr -beraberinde bir bayrak olduğu halde- bana uğradı. Kendisine nereye gideceğini sordum.

"– Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bana babasının hanımıyla evlenen bir adamın kellesini getirmemi (ve malına da el koymamı) emretti, ona gidiyorum" diye cevap verdi." [Tirmizî, Ahkâm 25, (1362); Ebu Dâvud, Hudud 27, (4456, 4457); Nesâî, Nikâh 58, (6,109-110); İbnu Mâce, Hudud 35, (2607).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis üzerine ihtilâf edilmiştir. Oldukça farklı şekillerde rivayet edilmiştir. Mesela bir rivayet şöyledir: "Birgün kaybolan devemi ararken,

beraberlerinde bayrak olan bir grup süvari gördüm, bir bedevînin evine girip boynunu vurdular. Adamın günahı nedir? diye sorduğumda: "Babasının hanımıyla evlenmiş" dediler, hem de Nisa sûresini okuduğu halde. Halbuki orada: وَلَا تَنكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُم مِّنَ النِّسَاءِ **"Babalarınızın evlenmiş olduğu kadınları nikâhlamayın"** buyurulmuştur (Nisa 22)."

2- Ölen babalarından dul kalan veya babaları tarafından boşanmış olan hanımlarla evlenmek cahiliye âdeti idi. Onlar bu işi helâl addediyorlardı. Kur'ân-ı Kerim bunu kesinlikle haram kılmıştır. Bunu bile bile, bir kimsenin babasının hanımıyla evlenmesi, haramı helâl addetmesi irtidad sayılmış, bu sebeple de öldürülmüştür.

Bazı âlimler, bu hadise dayanarak: *"İmamın, bu meselede olduğu üzere, şeriatın kesin emirlerine muhalefet eden kimsenin katlini emretmesi caizdir"* demişlerdir.

Ancak, rivayetin, daha ziyade, irtidâda hamledilmesi gerekmektedir. Yani, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın oldürülmesini emrettiği bu kimse, yaptığı işin haram kılındığını bilmekte idi. Öyle ise onu irtikab etmesi, haramı helâl addetmesinden ileri gelmiştir, bu ise küfrü mucib bir durumdur, mürted ise öldürülür.

Burada, *İmam-ı Mâlik*'in: "Katletmek de ta'zir cezalarına dahildir" hükmüne örnek bulunmuştur.

Kezâ, bir günahı helâl addederek işleyen kimsenin kanı dökûldükten sonra malının müsâdere edilmesinin caiz olduğu hükmü de bu rivayetten çıkarılmıştır.

1601 ١٣ – وعن ابن عباس رضي الله عنهما قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ وقَعَ على ذَاتِ مَحْرَمٍ، أو قال. مَنْ نكَحَ محرماً فاقتلوه]. أخرجه رزين.

13. (1601)- *Hz. İbnu Abbâs* (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle emretti: "Kim, nikâhı haram olan bir akrabasına cinsî temasta bulunursa -veya şöyle demişti; kim haram yakını ile evlenirse- onu öldürün."

1602 ١٤ – وعن أنس رضي الله عنه [أنَّ رجُلاً كان يُتَّهَمُ بأُمِّ ولَدِ رسولِ اللهِ فقال لعليٍّ رضي الله عنه: اذهَبْ فاضرِبْ عنقَه، فأتاه فإذا هو في رَكِيٍّ[1] يتبرَّدُ، فقال له:

(١) الركي: البئر.

اخْرُجْ فَنَاوَلَهُ يَدَهُ فَأَخْرَجَهُ، فَإِذَا هُوَ مَجْبُوبٌ لَيْسَ لَهُ ذَكَرٌ، فَكَفَّ عَنْهُ وَأَخْبَرَ بِهِ النَّبِيَّ ﷺ فَحَسَّنَ فِعْلَهُ].

زاد في رواية وقال: [الشَّاهِدُ يَرَى مَالاَ يَرَى الْغَائِبُ]. أخرجه مسلم.

14. (1602)- *Hz. Enes* (radıyallahu anh) anlatıyor: Bir adam, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ümmü veledine temas etmekle itham edilmişti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. Ali (radıyallahu anh)'ye : "Git boynunu vur!" diye emretti. Hz. Ali, adama geldiği vakit, onu bir kuyunun içinde (yıkanıp) serinliyor buldu.

"Çık dışarı!" diyerek elinden tutup kuyunun dışına çıkardı. Hz. Ali, adamın mecbub (burulmuş) ve tenâsül organından mahrum olduğunu gördü. Artık ona dokunmayıp, durumu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e haber verdi. Resûlullah, onu, davranışı sebebiyle takdir etti."

Bir rivayette şu ziyade gelmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Şahid, gâibin görmediğini görür" buyurdu". [Müslim, Tevbe 59, (2771).]

AÇIKLAMA:

1- Ümmü veled, efendisinden çocuk doğuran câriyedir. Bir kimse câriyesi ile temas sonucu çocuk sahibi olur ve onun kendinden olduğunu ikrâr ederse, o câriyeye ümmü veled denir. Efendisi, artık onu satamaz. Adam âzad etmeden vefat edecek olsa, câriye hür olur, mirasçılarına kalmaz.

2- *Mecbub*, tenâsül uzvu kesilmiş erkektir.

3- Rivayette kastedilen ümmü veled, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Mısırlı câriyesi Mâriye (radıyallahu anhâ)'dir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a İbrahim'i doğurmuştur.

4- *Nevevî*, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in "öldür" emrini, bir başka sebeple vermiş olma ihtimaline dikkat çeker ve bâzı âlimlerin, ölümü gerektiren bir nifakı olabileceği ihtimali üzerinde durduklarını belirtir. Kadı İyâz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın gerçeği bilerek *Hz. Ali*'ye bu emri vermiş olabileceğini de söyler. Yani, istemiştir ki, gerçek Hz. Ali'nin müşâhedesi ile ortaya çıksın da câriyesi hakkındaki töhmet izâle olsun. Nitekim öyle olmuştur.

1603 ١٥ – وعن سهل بن سعد رضي الله عنه قال: [أَتَى النَّبِيَّ ﷺ رَجُلٌ فَأَقَرَّ عِنْدَهُ أَنَّهُ زَنَى

بِامْرَأَةٍ سَمَّاهَا لَهُ، فَبَعَثَ ﷺ إِلَى الْمَرْأَةِ فَسَأَلَهَا عَنْ ذٰلِكَ فَأَنْكَرَتْ أَنْ تَكُونَ زَنَتْ فَجَلَدَهُ الْحَدَّ وَتَرَكَهَا].

15. (1603)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Bir adam Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek ismini de verdiği bir kadınla zinâ yaptığını itiraf etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kadına adam göndererek meseleyi sordurdu. Kadın, zinâ ettiğini inkâr etti. Bunun üzerine, adama hadd celdesi tatbik etti, kadına dokunmadı." [Ebu Dâvud, Hudud 31, (4466).]

AÇIKLAMA:

1- Zinâ itirafında bulunan kimseye Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in celde uygulaması, o kimsenin muhsan olmadığını, yani henüz bekâr olduğunu göstermektedir; değilse böyle bir durumda hüküm celde olacak demek değildir. Kadının terkedilmiş olması, itiraf etmemesi sebebiyledir. Adamın iddiasını tevsik edecek bir başka beyyine de bulunmadığına göre, ona ceza vermek usul açısından mümkün değildir.

1604 ١٦ – وعن ابن عباس رضي الله عنهما [أَنَّ رَجُلاً مِنْ بَكْرِ بْنِ لَيْثٍ أَتَى النَّبِيَّ ﷺ فَأَقَرَّ عِنْدَهُ أَنَّهُ زَنَى بِامْرَأَةٍ أَرْبَعَ مَرَّاتٍ فَجَلَدَهُ مِائَةَ جَلْدَةٍ وَكَانَ بِكْرًا ثُمَّ سَأَلَهُ الْبَيِّنَةَ عَلَى الْمَرْأَةِ فَقَالَتْ: كَذَبَ وَاللّٰهِ يَارَسُولَ اللّٰهِ، فَجَلَدَهُ حَدَّ الْفِرْيَةِ ثَمَانِينَ]. أخرجهما أبو داود.

16. (1604)- *İbnu Abbâs* hazretleri (radıyallahu anhümâ) anlatıyor: "Bekr İbnu Leys kabilesinden bir adam, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek, bir kadınla (itiraf ederek) dört kere zinâ yaptığını söyledi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ona yüz sopa vurulmasına hükmetti. Zîra adam bekârdı. Sonra, kadın aleyhine beyyine sordu. Kadın:

"– Ey Allah'ın Resûlü! Vallahi yalan söylüyor" dedi. bunun üzerine, Resûlullah , adamı iftira (kazf) haddine, yani seksen sopaya mahkum etti." [Ebu Dâvud, Hudud 31, (4467).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadisle önceki hadis arasında farklılık mevcuttur. Zîra önceki hadiste, zinâ yaptığını itiraf eden kimseye Resûlullah zinâ haddi tatbik ederken, bu ikinci rivayette hem zinâ ve hem de kazf haddi tatbik etmiş olmaktadır.

2- Âlimler bu meselede ihtilâflı hükme giderler. İmam Mâlik ve Şâfiî hazretleri Sehl İbnu Sa'd (radıyallahu anh)'ın rivayetini esas alarak: "Muayyen bir kadınla zinâ itirafında bulunan kimse, kazf değil, zinâ ile cezalandırılır" demişlerdir.

Ebû Hanife ve Evzâî ise: "Sadece kazf haddine mahkum edilir, zîra kadının inkârı (zinâ haddini kaldıran) bir şüphedir" demişlerdir. Bu görüşe: "İyi ama, kadının inkârı, erkeğin itirafını iptal etmez" diye cevap vermişlerdir.

İmam Muhammed, -İmam Şâfiî ve başka fakihten de rivayet ederek- hem zinâ ve hem de kazf haddine mahkum edilmesi gereğini söylemiştir. Bu görüşte olanlar, sadedinde olduğumuz İbnu Abbâs hadisini delil gösterirler.

Şevkânî, İmam Muhammed'i te'yid eder ve "İki ayrı nokta-i nazardan hadisin zâhiri bunu gösteriyor" der ve açıklar:

a) *"Sehl hadisinin* nihâî hükmüne göre, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm),* o adama kazf haddi tatbik etmemiştir. Bu durum, onunla kazfın düşeceği hususunda istidlâl etmeyi gerektirmez; çünkü, bu kadının böyle bir talepte bulunmamış olmasından ileri gelme ihtimali mevcuttur veya, İbnu Abbâs hadisinin hilâfına, onda kazf cezasını düşüren bir sebebin bulunması da muhtemeldir, nitekim *İbnu Abbâs* hadisinde, adama hadd-i kazf uygulanmıştır.

b) Kazf delillerinin zâhiri bunun âmm olduğunu ifade eder. Öyle ise, bu âmm hükümden ancak kesin bir delil ile hariçte kalınabilir. Halbuki aynı halde olan kimsenin kâzif (iftiracı) olduğunu Hz. Peygamber tasdik etmiş, hadd-i kazfı uygulamıştır."

CEZAYI DEVLET VERİR

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bütün sünnetleri insanlık için rahmettir. Ancak imam olmak yani devleti temsil etmek vasfına giren sünnetlerini ferdler tatbik edemezler. O vasfı temsil eden yetkili şahıs ve makamlar bu çeşit sünnetin tatbikatını gerçekleştirirler. Bunun bilinmemesi, Müslümanları yanlış davranışlara itebilir. Bir kısım suçlara cezasını ferdlerin vermeye kalkması dine rağmen din için yapılan çok tehlikeli bir hâl ortaya çıkarır. Yanlışlığı tavsifte anarşi kelimesi bile hafif kalır.

Yaşanan şartlarda şer'î hükümlerin tatbikatta olmayışı, cezaların ferdlerce verilemeyeceğinin iyice bilinmeyişi bazı hamiyet-i diniye sahip-

lerini yanlış davranışlara itebileceği gerçeğinden hareketle, konuyla ilgili şu açıklamayı sunmakta fayda umuyoruz:

"Esasen bir suçluya cezanın verilmesi birkaç safhadan geçer:

a) Suçun sübûtunun tahkiki,

b) Suça muvafık cezaya hükmetmek,

c) Bu cezayı infaz etmek.

İslâm dini, bu işleri resmen tayin edilmiş kadı ile, veliyyü'l-emr veya nâibine bırakır. Bir kısım ağır suçlar vardır ki, bunlara verilecek cezanın şekil ve miktarı nasslarla belirlenmiştir ki onlara **hudud** denir. Devlet reisi veya hâkim bu cezaları azaltıp çoğaltamaz, birbirleriyle tebdil edemez. Sadece kısas ve diyet cezalarında mağdurun veya velisinin af hakkı vardır.

Hadd cezasına giren fiillerin tecziyesini mağdur talep etse de etmese de fark etmez, devletçe te'dibi şarttır.

Cezanın devlet reisi veya naibi tarafından icra edilmesi gereğinde bütün fakihler müttefiktirler. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ve Hulefâ-i Râşidîn devrinde onların izni olmadan hadd tatbik edilmemiştir.

Şöyle bir sual akla gelebilir: Kısas ve diyet icrasını mağdur veya mağdurun velisi de icra edebilir. Şâyet bu ruhsata dayanarak mağdur, câniye kısas yapsa, meselâ A şahsı, B şahsının kolunu kopardı ise, B şahsı, kadı'nın hükmünden önce davranarak kısas olarak A şahsının kolunu kesse durum ne olur?

Bu durumda B şahsı, kendisine karşı işlenen suçun sübûtu halinde, kol kesme suçunu işlemekle suçlanamaz ise de -zîra hakkı olan bir şeyi yapmış oluyor- aceleciliği ve hakkını münâsib olan vakit girmeden önce aldığı ve kısasla alâkalı icraatı yapmakla vazifeli olan devlet makamlarını dinlememiş olduğu için **ta'zir cezası** ile cezalandırılır.

Eğer, hâkimin, suçlu hakkında "kısas edilmelidir" diye hükmü vaki olmazdan önce, kısasa tevessül eden kimse suçu isbat edemezse, yani iddia edilen suç sübût bulmazsa kısas yapan kimse o fiilinden dolayı mücrim olarak muhakeme edilir. Meselâ, A şahsı, *"oğlumu öldürdü"* iddiasıyla B şahsını öldürse, bilahere yapılan tahkikte, B şahsının bu cinayeti işlediği objektif deliller muvacehesinde tam bir kesinlik kazanmasa, A şahsı "ammden katl" suçuyla cezalandırılır. Gerek birinci misalde ve gerekse ikinci misalde zikredilen kol koparma ve oğlunu öldürme iddiaları, aslında pekâla iftira olabilir. Kol kazaen kopmuştur veya oğlu kazaen

ölmüştür de, bu fırsatı değerlendirmek isteyen kazazede ortadaki kazaya cürüm rengi vererek, düşmanından intikam alma peşindedir. İşte bu çeşit durumların ortaya çıkmaması için İslâm dini, suçun tesbitinde hüküm verme işini kadıya bırakmıştır.

Aynı kaide mürted hakkında da câridir. "Veliyyü'l-emrin müsaadesi olmaksızın, böyle bir harekette bulunmuş olan şahsa (yani mürtedi öldüren kimseye) te'dib-i şer'î lâzım gelir."

Keza yol kesenler hakkında da durum aynıdır. Onları cezalandırma işi veliyyü'l-emr veya naibine aittir. Ne yolu kesilmiş olan ne de maktullerin velileri, suçluları cezalandıramazlar. Hatta denir ki: "Yol kesicilik töhmetiyle mahpus bulunan bir şahsı kendisine isnâd edilen cürüm daha sâbit olmadan (maktulun velisi dışında) bir kimse âmmden öldürse, bu kimse hakkında kısas lazım gelir, velev ki bilahere o cürüm beyyine ile sabit olsun. Çünkü hâkim tarafından deminin hılline (öldürülmesine) hükmedilmedikçe, o şahsın ismeti, hürriyet-i hayâtiyesi mücerred töhmet ile mürtefi olmaz (ortadan kalkmaz)."

İslâm'ın bu prensibi, yani cezayı verme işini devlete bırakma prensibi, cemiyette vukûu muhtemel pek çok suistimalleri ve bunlardan teselsül edecek fitneleri kökten keser. Halk mahkemesi, kan dâvası fezâhet ve rezaletleri hakikî mü'minler arasında bu sebeple olamaz.

Hz. Peygamber'den Bir Misâl: Cezânın devlet tarafından verilmesi gereğini ifade etme zımnında, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sünnetinden zinâ ile alâkalı bir vak'a gerçekten ikna edicidir.

İbnu Abbâs'tan gelen rivayete göre, "Namuslu ve hür kadınlara (zinâ isnadıyla) iftira eden, sonra (bu babta) dört şahit getirmeyen kimseler(in herbirine) de seksen değnek vurun.. onların ebedî şahidliklerini kabul etmeyin. Onlar fasıkların ta kendileridir" meâlindeki âyet geldiği zaman, Ashâb'tan kıskançlığı ile meşhur Sa'd İbnu Ubâde, "Ayet böyle mi? Yani, ben hain kadının dizlerinde yabancı bir erkeği çökmüş olarak yakalayacağım da, dört şahid getirinceye kadar onu hiç rahatsız etmeyeceğim, hiç kımıldatmayacağım öyle mi? Hayır, Allah'a kasem olsun, ben dört şahit getirinceye kadar o hacetini görür (gider). Şayet karımın yanında bir erkek görecek olsam hiç aman vermeden, önce kılıcımın keskin ağzıyla vurur tepelerim" der. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* cemaatte bulunanlara: "Sa'd'ın bu kıskançlığına şaşıyor musunuz? Emin olunuz ki, ben ondan daha kıskancım. Allah da muhakkak ki benden ziyade kıskançtır. Bu sebepledir ki, kullarına (gizli ve açık her çeşidiyle) fevâhişi (yani çirkin söz ve uygunsuz fiileri) yasakladı. (...Tevbe ve pişmanlıktan

Allah kadar hoşlanan bir başkası da yoktur. Bu sebeple ateşle korkutan, cennetle müjdeleyen (elçiler, peygamber)ler gönderdi)" der.

Hz. Sa'd bunun üzerine, "Ey Allah'ın Resûlü, bu (söylediğiniz) haktır ve Rabb Teâla'nın indinden gelmiştir, fakat ben (ilk defa duyunca işte böyle bir) tuhaf oldum" der.

Bu hadiste Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Sa'd İbnu Ubâde'ye, sanki şöyle demek istediği ifade edilmiştir: "Allah senden daha kıskanç olduğu halde özür beyanını (tevbe ve pişmanlık) seviyor ve ancak hüccet ortaya çıktıktan sonra muâheze ediyor, o halde sana ne oluyor da bu halde öldürmeye tevessül ediyorsun!"

İmam Şafiî, bu rivayete dayanarak, karısıya zinâ ederken yakaladığı kimseyi öldüren kocayı, delille ispatlayamadığı takdirde ölüme mahkum eder.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in suç, objektif delillerle sübût bulmadıkça, vicdanî kanaatiyle ceza vermediğini şu rivayetten daha vâzıh olarak anlarız: İbnu Mâce'de kaydedilen -ki kısmen Buhârî de almıştır- bir rivayette Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle der: "Eğer ben bir kimseyi delilsiz olarak recmetseydim falanca kadını recmederdim. Zîra hakkındaki şüpheyi, sözleri, dış görünüşü ve yanına giren kimse(ler) te'yid etmektedir."

Nevevî'ye göre "Burada, üzerine delil gösterilemeyen, kadın tarafından da itiraf edilmeyen, buna rağmen pek çok kimsenin işitmiş bulunduğu bir kötülük, kadından zuhur ettiği şuyû bulan bir kötülük kastedilmektedir. Bu rivayet de ifade ediyor ki, bir fenalık haberinin yaygınlaşmasına dayanarak hadd tatbik edilmez, mutlaka delil aranır."

Hz. Ömer'den Bir Misal: İbnu Abbâs'tan gelen bir rivayete göre, adamın biri, fuhuş ithamında bulunduğu câriyesini ateşin üzerine oturtarak fercini yakar. Hâdiseyi duyan Hz. Ömer (radıyallahu anh) adamı çağırtarak sigaya çeker:

"Fuhuş yaptığını bizzat gördün mü?"

"Hayır!"

"Pekâla, kendisi itiraf etti mi?"

"Hayır!"

Hz. Ömer adamı döver ve şunu söyler: "Eğer Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: "Efendiye kölesi sebebiyle kısas yapılmaz" dediğini işitmeseydim sana kısas uygular (seni aynı şekilde yakar)dım" der.

İKİNCİ FASIL

RESÛLULLAH'IN HADD TATBİK ETTİKLERİ KİMSELER

1605 ١ – عن بريدة رضي الله عنه قال: [أتى ماعز بن مالك الأسلمي رضي الله عنه النبي ﷺ فقال يا رسول الله: إني ظلمت نفسي وزنيت، وإني أريد أن تطهرني فردّه، فلما كان من الغد أتاه، فقال يارسول الله: إني قد زنيت، فردّه الثانية، فأرسل رسول الله ﷺ إلى قومه فقال: هل تعلمون بعقله بأساً تنكرون منه شيئاً: فقالوا: ما نعلمه إلاّ وفي العقل من صالحينا فيما نرى فأتاه الثالثة فأرسل إليهم أيضاً فسأل عنه، فأخبروه أنه لا بأس به ولا بعقله، فلما كان الرابعة حفر له حفرة، ثم أمر به فرجم. قال: فجاءت الغامدية، فقالت يارسول الله: إني قد زنيت، فطهرني فردّها، فلما كان من الغد قالت يارسول الله: لم تردني؟ لعلك أن تردني كما رددت ماعزاً فوالله إني لحبلى. قال: إما لا فاذهبي حتى تلدي، فلما ولدت أتته بالصبي في خرقة. قالت: هذا قد ولدته. قال: فاذهبي فأرضعيه حتى تفطميه، فلما فطمته أتته بالصبي في يده كسرة خبز، فقالت: هذا يا نبي الله قد فطمته وقد أكل الطعام، فدفع الصبي إلى رجل من المسلمين، ثم أمر بها فحفر لها إلى صدرها، وأمر الناس فرجموها فأقبل خالد بن الوليد رضي الله عنه بحجر فرمى رأسها فنضح الدم على وجهه فسبها، فسمع النبي ﷺ سبه إياها، فقال مهلاً يا خالد: فوالذي نفسي بيده لقد تابت توبة لو تابها صاحب مكس لغفر له، ثم أمر

بِهَا فَصَلَّى عَلَيْهَا وَدُفِنَتْ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

1. (1605)- *Hz. Büreyde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissâlatu vesselâm)*'a, Mâiz İbnu Mâlik el-Eslemî (radıyallâhu anh) gelerek:

"– Ey Allah'ın Resûlü, ben nefsime zulmettim, zinâ fazihasını işledim, beni temizlemeni istiyorum" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu reddetti (geri çevirip meselenin üzerine gitmedi). Ancak Mâiz ertesi gün tekrar geldi. Yine:

"– Ey Allah'ın Resûlü, ben zinâ fazihasını irtikab ettim!" diye ikinci sefer itirafta bulundu. Adamı ikinci sefer geri çeviren Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adamın kavmine birisini yollayarak:

"Onun aklında bir noksanlık biliyor musunuz, normal bulmadığınız bir davranışına rastladınız mı?"diye tahkik ettirdi. Ancak hep beraber:

"Biz onu gördüğümüz kadarıyla, aramızdaki sâlih kişilere denk akıl (ve feraset) sahibi biliyoruz" dediler. Mâiz üçüncü sefer müracaatta bulundu. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara yine birini göndererek adam hakkında sordurdu. Yine ne kendinde, ne aklında bir kusur olmadığını söylediler.

Adam dördüncü sefer müracaat edince, ona bir çukur kazdırdı. Taşlanmasını emretti ve taşlandı.

Râvi der ki: Gâmidiye adında bir kadın da gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü, beni niye reddediyorsun. Görüyorum ki, beni de Mâiz gibi geri çevirmek istiyorsun. Allah'a kasem olsun ben hamileyim de!" dedi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Öyle ise hayır. Sen git ve çocuğu doğurunca gel" dedi. Kadın gitti, çocuğu doğurunca, bir beze sarılmış olarak çocukla geldi.

"İşte çocuk, doğurdum!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Git, sütten kesinceye kadar emdir, sonra gel!" buyurdu. Kadın gitti, o çocuğu sütten kesince çocukla birlikte geldi. Çocuğun elinde bir ekmek parçası vardı.

"Ey Allah'ın Resûlü, işte çocuk, sütten kestim, yemek de yedi" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çocuğu alıp, Müslümanlardan birine teslim etti. Sonra bir çukur kazılmasını emir buyurdu. Göğsüne kadar derinlikte bir çukur kazıldı. Bundan sonra halka taşlamalarını emretti. Herkes taşladı. Hâlid İbnu Velid (radıyallâhu anh) elinde bir taş ilerledi,

başına attı. Kan yüzüne fışkırmıştı, kadına küfretti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Hâlid'in kadına küfrettiğini işitince:

"Ey Hâlid ağır ol!" dedi ve ilâve etti:

"Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e kasem olsun, bu kadın öyle bir tevbe yaptı ki, şâyet alış-verişte sahtekârlık yapanlar aynı tevbe ile tevbe yapsalardı, onların bile mağfiretine yeterdi!"

Sonra Resûlullah (tekfin) emretti. Kadının üzerine namaz kıldırdı ve defnedildi." [Müslim, Hudud 22, (1695); Ebû Dâvud, Hudud 24, 25, (4434, 4441).]

AÇIKLAMA:

1- İslâm dini, insanlar arasında işlenen cürümler içerisinde en ibaretâmiz cezayı zinâ fazihasına takdir etmiştir: Recm, yani taşlayarak öldürme... Cezanın ağırlığı, işlenen bu fiilin çirkinliğinden ve Allah indinde kötülüğünün büyüklüğünden ileri gelir. Bir insanın, ceza olarak taşlanarak öldürülmesi, işlediği cürmün büyüklüğünü idrakte hissî bir şok sağlar. Cezanın ağırlığı nisbetinde, tatbikini imkânsız kılacak şartlar koşulmuştur: İtiraf veya dörtten aşağı düşmeyecek sayıda, fiil halinde görgü şahidi. Bu durum, recm vak'asını İslâm cemiyetlerinde parmakla sayılacak kadar azaltmıştır. Ancak, zinâ hadiselerinin İslâm cemiyetlerinde asgarî seviyede sınırlandırılmasında, mü'minlerin bunun cezasının recm olduğunu bilmeleri yetmiştir.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında, recm tatbikatının bir kaç örneği var. Hemen hepsi de itirafa dayanır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Allah'ın gizlemiş olduğu günahı insanlara açmamayı, bir başka ifade ile kişinin hâkimin önüne giderek yaptığı suçları beyan etmemesini tavsiye ettiği halde, bazı zânilerin taşlanarak öldürüleceklerini bile bile "Zinâ yaptım beni temizle!" diye Hz. Peygamber'e müracaat etmiş olmaları onların imanlarının derecesini ifade eder.

3- Hadiste dikkatimizi çeken mühim bir husus, zinâ yaptığını itiraf eden kimseye Hz. Peygamber'in yüz çevirmesi veya adamı geri göndermesidir. Yani, tavrı ile, zinâyı itiraf etmesini hoş karşılamıyor. Adamı ve kadını geri çevirmek, -başka rivâyetlerde itirafta bulunan adama- sırt çevirmek gibi davranışlara, bir de adam hakkında tahkikat devreye giriyor: Adamın aklî muvazenesi yerinde mi, arada sırada da olsa aklından şüphe ettirecek davranışları olmuş mudur? soruşturmuştur. M üslim'in bir rivâyetinde Resûlullah, Mâiz'in sarhoş olup olmadığının tedkik edilmesini işaret buyurur, cemaatte bulunan bir adam kalkıp ağzını koklar ve şarap kokusu bulamaz.

Resûlullah'ın bu tavrı sadece *Mâiz*'e karşı değil, Ezd kabilesinin Gâmid kolundan olan ve rivâyetlerde Gâmidiye nisbetiyle zikri geçen kadına da öyle davranır, geri çevirir. Hattâ kadın: "Görüyorum ki, beni de *Mâiz* gibi geri çevirmek istiyorsun" der.

4- Yine dikkat çeken bir husus, zinâ itirafında bulunanlara: "Kiminle zinâ yaptın?" diye sorulmuyor. İtirafı yapan erkekse, "hangi kadınla?" veya kadınsa "hangi erkekle?" diye öbür suçluyu arama cihetine gidilmemiştir.

5- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER:

1) *Hanefîlerle, Hanbelîler,* bu hadisi esas alarak, zinâ ikrarının makbul olması için dört ayrı mecliste yapılması gereğine hükmetmişlerdir.

İmam Mâlik ve *Şafiî* hazretleri ise, bir kere ikrarın yeterli olacağına hükmederler. Onlar bu hükme giderken bir başka hadisi esas alırlar.

2) Hadisten, delinin suç ikrarının makbul olmayacağı hükmü çıkarılmıştır. Âlimler bunda ihtilâf etmezler.

3) Kişinin kendi aleyhine ikrarı makbuldür, ikrarıyla hesaba çekilir.

4) Kişinin ikrardan dönmesi kinayeli olarak telkin edilebilir, dönecek olursa makbuldür. Ancak bu telkin insanların haklarına giren suçlarla, zekât ve kefaret gibi malî olan Allah haklarında caiz değildir.

5) Hadd-i şer'îden hükümdar haberdar olmalıdır. Ancak tatbikatında birini vekil bırakabilir. *İmam Âzam* ve *İmam Ahmed* ise: "Recm sırasında Müslümanların reisinin mutlaka hazır bulunması lâzımdır. Zinâ beyyine ile sabitse şahidler de hazır bulunur ve ilk taşı onlar atarlar. İkrarla sübut bulmuş ise ilk taşı reis atar" derler. Mâlik ve Şafiî'ye göre, Müslümanların reisinin recm yerinde hazır bulunması şart değildir.

6) Kişiye hadd olarak recm kâfidir. Recm ve hadd her ikisi de tatbik edilemez.

7) Recmedilerek öldürülen erkek ve kadınlar için mezar kazılıp kazılmayacağı hususunda ihtilaf edilmiştir. *Ebû Hanife, Malik* ve *Ahmed İbnu Hanbel*'in meşhur kavline göre kazılmaz. Katâde, Ebû Yusuf, Ebû Sevr ve bir rivâyette Ebû Hanife'ye göre kazılır. Malikîlerin bir kısmı: "Beyyine ile recmedilenler için kazılır, ikrarla recmedilenler için kazılmaz" demiştir.

Şafiîler bu hususta üç farklı görüş ileri sürmüşlerdir:

a) Kadın için mezar kazmak müstehabtır, zîra tesettürüne yardım eder.

b) Bu iş sultanın emriyle olur, dilerse kazdırır, dilerse kazdırmaz.

c) Kadının zinâsı beyyine ile sabit olmuşsa mezar müstehabtır, ikrar ile sübut bulmuşsa müstehab değildir. Esahh olan kavil de budur.

8) Recm taş, tuğla parçası, kemik, sopa gibi şeylerle yapılmalıdır. Bu hususta ittifak vardır.

9) Hadd-i şer'î günahın kefaretidir.

10) Tevbe ile büyük günahlar da affedilir. Bu hususta icma mevcuttur. Sadece katilin affı hususunda İbnu Abbas (radıyallâhu anhümâ) Cumhur'a muhalefet ederek, affedilmeyeceğini söylemiştir.

Şârihler: *Mâiz* ve Gâmidiye'li kadının niçin tevbe ile yetinmeyip, hadd-i şer'înin tatbik edilmesinde ısrar ettikleri sorusunu şu şekilde cevaplandırırlar: "Haddin tatbiki günahlara kesinlikle kefarettir. Ancak tevbenin makbuliyetinde yakin elde edilemez, kabul edilebileceği umulur, o kadar. Kesinlikle: "Tevbe kabul ediliştir" denemez. Bu sebeple günahtan temizlendikleri hususunda emin olmak isteyen *Mâiz* ve *Gâmidiyye*'li kadın, hadd-i şer'înin tatbik edilmesini ısrarla istemişlerdir.

11) Gebe kadın, çocuğunu doğurmadıkça recmedilemez. Bu meselede çocuğun zinâdan olmasıyla kocadan olması arasında fark yoktur. Kısas meselesi de böyledir.

12) Kadın muhsane olduğu takdirde o da recmedilir.

13) İmam-ı Âzam'la bir rivâyette İmam Malik'e göre, kadın doğurunca bekletilmeden recmedilir, çocuğuna süt vermesi veya sütanne bulması beklenmez. İmam Şafiî, Ahmed, İshak ve Malikîlerin meşhur kavline göre, kadın, çocuğuna sütanne buluncaya kadar recmedilmez. Süt anne bulamazsa sütten kesinceye kadar anne recmedilmez.

14) Zâninin tevbesi, hadd-i şer'îyi ondan kaldırmaz.

15) Recmedilen kimseye cenâze namazı kılınıp kılınmayacağı ihtilâflıdır. *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İmam Mâlik*'e göre, Müslümanların reisine ve fazilet sahibi kimselere bu namaza katılmak mekruhtur, böylelerinin namazlarını başkaları kıldırmalıdır. Ancak cumhur-u ulemâ böyle bir ayırım yapmaz.

١٦٠٦ ٢– وعن جابر رضي الله عنه قال: [أَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ بِرَجُلٍ زَنَى فَجُلِدَ الحَدَّ، ثُمَّ أُخْبِرَ أَنَّهُ مُحْصِنٌ فَأَمَرَ بِهِ فَرُجِمَ]. أخرجه أبو داود.

2. (1606) *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-*

salâtu vesselâm) zinâ yapmış olan bir kimse için celde ile hadd tatbik edilmesini emretti. Sonra, onun muhsan olduğu bildirildi. Bu sefer recmedilmesini emretti ve recmedildi." [Ebû Dâvud, Hudud 24, (4438, 4439).]

AÇIKLAMA:

Azîmâbâdi der ki: "Bu hadiste, imam hududdan birini emreder, sonra da o hususta yanıldığını anlarsa, doğru olan ne ise ona rücû ederek şer'î vacibi tatbik etmesi gerektiğine delil vardır."

1607 ٣- وعن عمران بن الحصين رضي الله عنهما قال: [أتت امرأة من جهينة رسول الله ﷺ وهي حبلى من الزنا، فقالت يا رسول الله: أصبت حدًا فأقمه علي فدعا نبي الله ﷺ وليها فقال: أحسن إليها، فإذا وضعت فأتني بها، ففعل فأمر بها فشدت عليها ثيابها، ثم أمر بها فرجمت، ثم صلى عليها، فقال عمر: أتصلي عليها وقد زنت؟ فقال ﷺ: لقد تابت توبة لو قسمت بين سبعين من أهل المدينة لوسعتهم، وهل وجدت أفضل من أن جادت بنفسها لله عز وجل]. أخرجه الخمسة إلا البخاري.

3. (1607) *İmrân İbnu'l-Husayn* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a Cüheyneli, zinâdan hamile kalmış bir kadın geldi ve:

"– Ey Allah'ın Resûlü! Ben bir hadd cürmü işledim, cezasını bana tatbik et" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da kadının velisini çağırıp:

"– Buna iyi muamelede bulunun. Çocuğu doğurunca kadını bana getirin!" buyurdu. Velisi öyle yaptı. (Doğumdan sonra gelince) Resûlullah kadının elbisesini üzerine bağlamalarını emretti. Sonra taşlamalarını söyledi ve taşlandı. Üzerine cenaze namazı kıldırdı. (Bunu gören) Hz. Ömer:

"– Bu zâniye kadına namaz mı kıldırıyorsun?" dedi. Aleyhissalatu vesselam Efendimiz:

"– Bu öyle bir tevbe yaptı ki, onun tevbesi Medine ahalisinden yetmiş kişiye taksim edilseydi onların hepsini rahmete bandırırdı. Sen Allah için canını vermekten daha efdâl bir amel biliyor musun?" diye cevap verdi." [Müslim, Hudud 24, (1696); Tirmizî,Hudud 9, (1435); Ebû Dâvud, Hudud 25, (4440, 4441); Nesâî, Cenâiz 64, (4, 63).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen bir kısım hususlar daha önceki hadislerde açıklandı. Burada dikkatimizi çeken husus, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, kadının velisine yaptığı tenbihtir: *"Buna iyi muamelede bulunun."* Muhtemelen, velisi kadına "Ailemize ar getirdin, yüz karası oldun" vs. şeklindeki sözleri ve başkaca davranışlarıyla eziyet vermekte idi. Durumu anlayan Resûlullah bundan vazgeçmelerini emretmiştir.

2- Elbisenin bağlanması, taşlama sırasında vücudunun açılmaması içindir. Çünkü, ölüm anında, kişi maruz kalacağı ızdırabın sevkiyle üstünü başını yolabilir, açılan kısımlarına ilgisiz kalabilir. Bu sebeple Cumhur, kadının oturmuş halde taşlanması, erkeğin de ayakta taşlanması gereğine hükmetmiştir. İslâmî espri, hiçbir surette kadının avret yerlerinin açılma şenâetini hoş karşılamaz, bu meselede kayıdsız kalmaz. Hülasa ulemâ oturarak taşlanmasını tesettürün muhafazası için en uygun tarz kabul etmiştir.

1608 ٤ – وعن أبي هريرة، وزيد بن خالد الجهنيّ رَضِيَ اللهُ عَنْهما [أنَّ أعْرَابِيّاً أتى النَّبيَّ ﷺ فقَالَ يَارسُولَ الله: أنْشُدُكَ بالله إلاَّ قَضَيْتَ لِي بكتَاب الله تَعالى، فقَالَ الآخَرُ، وَهُوَ أفْقَهُ منْهُ: نَعَمْ فَاقْضِ بَيْنَنَا بكتَاب الله تَعالى، وَائْذَنْ لِي، فقَالَ ﷺ: قُلْ، فقَالَ: إنَّ ابْنِي كَانَ عَسِيفاً عَلى هذَا فَزَنَى بامْرَأَته، وَإنِّي أُخْبِرْتُ أنَّ عَلى ابْنِي الرَّجْمَ فَافْتَدَيْتُ منْهُ بمائَة شَاةٍ وَوَلِيدَةٍ، فَسَأَلْتُ أهْلَ الْعِلْمِ فَأخْبَرُونِي أنَّ عَلى ابْنِي جَلْدَ مائَةٍ وَتَغْرِيبَ عَامٍ، وَأنَّ عَلى امْرَأَة هَذَا الرَّجْمَ؟ فَقَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِه لأقْضِيَنَّ بَيْنَكُمَا بكتَاب الله تَعالى: الْوَلِيدَة، وَالْغَنَمُ رَدٌّ عَلَيْكَ، وَعَلى ابْنِكَ جَلْدُ مائَةٍ وَتَغْرِيبُ عَامٍ اغْدُ يَا أُنَيْسُ – لِرَجُلٍ مِنْ أسْلَمَ – إلى امْرَأَةِ هذَا، فَإنْ اعْتَرَفَتْ فَارْجُمْهَا، فَغَدَا عَلَيْهَا فاعْتَرَفَتْ، فَأمَرَ بِهَا النَّبيُّ ﷺ فَرُجِمَتْ]. أخرجه الستة.

وقال مالك « الْعَسِيفُ »: الأجير.

4. (1608)- *Ebû Hüreyre* ve *Zeyd İbnu Hâlid el-Cühenî* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Bir bedevî, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelerek:

"– Ey Allah'ın Resûlü, Allah aşkına, hakkımda Allah'ın kitabıyla hükmet!" diye yemin verdi. Bundan daha fakih olan bir diğeri de:

"– Evet aramızda Kitabullah'la hükmet, bana da izin ver!" talebinde bulundu. Aleyhissalatu vesselam Efendimiz:

"– *Meramını söyle! (seni dinliyorum)*" dedi. Adam:

"– Oğlum bunun yanında işçi idi. Karısıyla zinâ yaptı. Bana, "Oğlun için recm gerekir" dediler. Ben de hemen oğlum namına yüz koyunla bir cariyeyi fidye verdim. Sonra bir de ilim adamlarına sordum. Bana: "Oğluna yüz deynek ve bir yıl sürgün cezası gerekir; bu adamın karısına da recm cezası icabeder" dediler" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– *Ruhumu kudret elinde tutan Zât'a yemin olsun ikinizin arasını Kitabullah'a uygun şekilde hükme bağlayacağım: Cariye ve koyunlar sana geri verilecek. Oğluna yüz sopa ve bir yıl sürgün tatbik edilecek*" buyurdu. Sonra, Eslemli bir adama seslendi:

"– *Ey Üneys! bu zâtın hanımına git, eğer zinâyı itiraf ederse onu recmet gel!*"

Üneys, kadına vardı. O suçunu itiraf etti. Resûlulluh *(aleyhissalâtu vesselâm)* emretti, kadın recmedildi." [Buhârî, Muhâribîn 30, 32, 34, 38, 46, Vekâlet 13, Şehâdât 8, Sulh 5, Şurût 9, Eymân 3, Ahkâm 39, Haberu'l-Vâhid I, İ'tisâm 2; Müslim, Hudud, 25, (1697, 1698); Muvatta, Hudud 6, (2, 822); Tirmizî, Hudud 8, (1433); Ebû Dâvud, Hudud 25, (445); Nesâî, Kudât 21, (8, 240, 241); İbnu Mâce, Hudud 7, (2549).]

AÇIKLAMA:

1– Burada, bedevînin Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e yemin vererek söze başlaması, Resûlullah'a olan itimadsızlığından değildir. Arap örfünde yemin vererek söz etmek, talebde bulunmak cari bir âdettir. Zaman zaman hadislerde rastlanır. Açıklamalar buna daha ziyade bedevîlerin, henüz fazla incelmemiş kimselerin başvurduğunu ifade etmektedir. Nitekim daha fakih yani ilim ve anlayışça daha ileri olduğu belirtilen ikinci şahıs Resûlullah'a yemin vermemiştir. Rivâyette geçen أفقه منه (ondan daha anlayışlı, bilgili) tâbiriyle belki de, bugünün tâbiriyle, "daha kültürlü" "daha nazik" denmek istenmiştir.

2- Rivâyetten anlaşıldığı üzere işçinin babası, oğlunu zinânın cezasından fidye ödeyerek kurtaracağını, zinâ ile ortaya çıkan hukukî durumun mağdur koca ile oğlan tarafı ilgilendiren bir husus olduğunu zannetmiş ve derhal kocanın memnun kaldığı maddî bir meblağ ödeyerek sulh olmuştur.

Ancak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da irşad buyurduğu üzere, zinâ vak'asının değerlendirilmesi bu çerçevede kalmamaktadır. Bir yönü ile beşerî hukuku ilgilendirse bile bir yönü ile hukukullaha girmektedir. Meselenin, mücrim tarafla mağdur tarafın mutabık kalacakları bir formülde çözüme bağlanması mümkün değildir. Bu dâvanın, konuyu ilgilendiren nasslarla âyet ve hadislerle hükme bağlanması gerekmelidir. Resûlullah, babanın, kocaya fidye olarak verdiği koyun ve develeri iade etmiş, zinâya adı karışan kadının -itiraf etmesi halinde- recmedilmesini söylemiştir. Oğlanın celdeye mahkum edilmesi bekârlığı sebebiyledir.

3- Recm ile ilgili âyet Kur'ân-ı Kerim'de yer almadığına göre, rivayette geçen *Kitabullah* tâbirinden maksad Kur'ân-ı Kerim değil, *"Allah'ın hükmü"*dür, bir bakıma Allah'ın yazısı demektir.

4- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in burada: *"Ey Üneys, bu zatın hanımına git, eğer zinâyı itiraf ederse recmet, gel!"* demesi ve ikrarı dört kere tekrar ettirmeyi tenbih etmemesi, bazı âlimlerin dikkatini çekmiştir. Onlar bu rivâyete dayanarak: "Zinânın, itiraf yoluyla sübûtunda itirafın dört ayrı mecliste dört kere tekrarı gerekmez, bir kerecik itiraf da yeterlidir" demişlerdir. *İmam Mâlik* ve *Şâfiî* bu görüştedir. Hanefîlerle Hanbelîlerin bir başka hadisi esas alarak dört ayrı ikrarla zinânın sübut bulacağına hükmettiklerini daha önce belirtmiştik (1605. hadis).

5- Âlimler bir başka noktaya da dikkat çekmişlerdir: Zinâ haddi, iddia ve ithamla değil bilakis itiraf ve beyyine ile sübût bulur, kesinlik kazanır. Öyleyse Resûlullah niçin *Üneys*'i hemen recm vazifesiyle göndermiştir?

Bunun cevabını şöyle verirler: *Üneys*, kadına, hakkındaki ithamı haber verecektir. Kadın bunu ya reddedip hadd-i kazf talebinde bulunacak yahut da kabul edip, suçunu itiraf edecektir. Nitekim iddiayı kabul ederek recm cezasını çekmiştir.

6- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

1) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında başkalarından da fetvâ sorulmuştur. Öyle ise, bir âlim kendinden daha büyük bir kimsenin bulunduğu yerde fetva verebilir.

2) Fâsid antlaşma merduddur. Böyle bir antlaşma ile mala temellük edilemez, iadesi gerekir.

3) Şer'î haddler fidye ile değiştirilemez.

4) *Muhsan* (evli) kimseye recm ve celde cezası beraberce uygulanmaz, sadece recm uygulanır.

5) *Şafiî* mezhebine göre, bekâr zânî'ye celde cezası ile birlikte sürgün cezası da verilir. *İmam-ı Âzam*'a göre sürgün cezası verilmez.

6- Dışarı çıkmayı âdet edinmeyen kadın mahkemeye gelmeye mecbur edilmez, hüküm verecek hâkim onun bulunduğu yere gider.

1609 ٥- وعن مالك رضي الله عنه قال: [بَلَغَنِي أَنَّ عُثْمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أُتِيَ بِامْرَأَةٍ وَلَدَتْ فِي سِتَّةِ أَشْهُرٍ فَأَمَرَ بِرَجْمِهَا، فَقَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ: وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ(١) ثَلَاثُونَ شَهْرًا، وَقَالَ: وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ، فَالْحَمْلُ سِتَّةُ أَشْهُرٍ، فَأَمَرَ عُثْمَانُ بِرَدِّهَا فَوَجَدَتْ قَدْ رُجِمَتْ].

5. (1609)- *İmam Mâlik* diyor ki: "Bana ulaştığına göre, Hz. Osman (radıyallâhu anh)'a evliliğinin altıncı ayında doğum yapan bir kadın getirildi. Derhal recmedilmesini emretti. Ancak Hz. Ali (radıyallâhu anh):

"– Cenab-ı Hakk, Kur'an-ı Kerim'de وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا **"(İnsanın anne karnında) taşınma ve sütten kesilmesi (müddeti) otuz aydır..."** (Ahkâf 15) buyuruyor. Keza bir başka âyette de: وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ **"Anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. (Bu hüküm) emmeyi tamam yaptırmak isteyenler içindir..."** (Bakara 233) buyurmaktadır. Bu durumda hamilelik müddeti altı aydır." Bu açıklama üzerine Hz.Osman (radıyallahu anh) kadının geri gönderilmesini emretmişti, ancak kadın recmedilmiş bulundu." [Muvatta, Hudud 11 (2, 825).]

AÇIKLAMA:

Hz.Osman (radıyallâhu anh)'ı, evliliğinin altıncı ayında doğum yapan kadın hakkında zinâ hükmünü vermeye sevkeden husus, doğumların normalde dokuz ayda olmasıdır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "İlim şehrinin kapısı" olarak tavsif ve takdir buyurduğu Hz. Ali (radıyal-

(١) فصل الرضيع عن أمه فصالا: أي فطمه.

lahu anh), Kur'ân-ı Kerim âyetlerine olan nafiz ve derin vukufuna dayanarak -pek nadir bile olsa- altı ayda doğum olabileceğini açıklamış ve Hz. Osman (radıyallâhu anh)'ı da bu hususta ikna etmiştir. Ancak bu esnada hüküm kadına infaz edilmiştir.

İbnu Ebî Hatim'in rivâyetinin sonunda, *Hz. Ali*'nin açıklamasını beğenen Hz. Osman (radıyallâhu anhümâ)'ın: وَاللهِ مَا فَطَنْتُ لِهَذَا "Vallahi ben bunu kavrayamamıştım" dediği belirtilir.

Abdurrezzak'ın bir rivâyeti, Hz. Osman'dan önce benzer bir hâdisenin Hz. Ömer'e intikal ettiğini ve Hz. Ömer'in meseleyi Ashab'la istişare ettiğini, meseleyi, kaydettiğimiz şekilde Hz. Ali'nin çözdüğünü belirtir.

Bu durum, Hz. Osman'ın önceki yani Hz. Ömer zamanında cereyan etmiş olan vak'ayı hiç işitmediğini gösterir.

Her hâl u kârda bu hâdiseler, Hz. Ali (radıyallâhu anh)'nin Kur'ân-ı Kerim'in inceliklerini kavramada Hz. Ömer ve Hz. Osman gibi Ashab-ı Güzin'in diğer büyükleri arasında nasıl imtiyazlı ve üstün bir yer tuttuğunu göstermesi bakımından da ayrı bir ehemmiyet taşır.

١٦١٠ – وعن أبي إسحاق الشيباني رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [سَأَلْتُ ابْنَ أَبِي أَوْفَى هَلْ رَجَمَ رسولُ اللهِ ﷺ؟ قالَ: نَعَمْ. قُلْتُ: قَبْلَ سُورَةِ النُّورِ، أَوْ بَعْدَهَا؟ قالَ: لاَ أَدْرِي].

أخرجه الشيخان.

6. (1610)- *Ebû İshâk eş-Şeybânî* (rahimehullah) anlatıyor: "İbnu Ebî Evfâ (radıyallâhu anh)'ya:

"– Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hiç recm tatbik etti mi?" diye sordum. Bana: "Evet!" cevabını verdi. Ben tekrar:

"– Nûr sûresinin nüzûlünden önce mi, sonra mı?" diye sordum. "Bilmiyorum!" dedi." [Buhârî, Hudud, 21, 37; Müslim, Hudud 29, (1702).]

AÇIKLAMA:

1- *Recm* tatbikatının Nur sûresinin nüzûlünden önce olması halinde, bu sûrede, zâniye celde hükmü gelmiş olmakla recmin bununla neshedildiği söylenebilecektir. *Recm, Nur* sûresinin nüzûlünden sonra tatbik edilmiş olma durumunda, celdenin muhsan hakkında neshedilmiş olduğuna delil çıkarılabilecektir. Böyle bir değerlendirmeye: "Bunda, Kitab'ın sünnetle neshedilme durumu mevzubahistir, bu ise ihtilaflı bir mevzudur" diye itiraz edilebilir ise de şöyle cevap verilmiştir: "Ulemânın

kabul etmediği husus, Kitab'ın haber-i vahidle neshidir, haber-i meşhur ile neshine itiraz edilmemiştir. İbnu Hacer burada nesh değil tahsisin mevzubahis olduğunu, âyetteki celde hükmünün muhsan olmayanlara tahsis edildiğini belirtir.

2- *İbnu Ebî Evfâ,* recm hâdisesinin Nur sûresinden önce mi, sonra mı vukua geldiğini bilmediğini söylemektedir. Ancak Nur sûresinden sonra olduğuna dair delil mevcuttur. Zîra sûrenin nüzûlü ifk hâdisesi sırasında vukua gelmiştir. Gerçi bu hâdise dördüncü hicri yılda mı, beşinci veya altıncı hicrî yılda mı meydana geldi, ihtilaflıdır. Ama recm hâdisesinde Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) de hazır bulunduğuna göre, yedinci yıldan sonra cereyan etmiş olmalıdır, zîra o, yedinci hicrî yılda İslâm'la müşerref olmuştur.

3- *İbnu Ebî Evfâ*'nın "bilmiyorum" demesi, faziletli, büyük kimselerin "bilmiyorum" diye cevap vermekle faziletlerinden bir şey kaybetmeyeceğine, böyle dediği için ayıplanamayacağına delildir. Bilakis bu cevap onun araştırıcı olduğuna, söyledikleri şeylerde titiz davrandığına delildir, övülmesini gerektiren bir cevaptır.

1611 ٧- وعن الشعبي رَضِيَ اللهُ عَنْه [أَنَّ عَلِيّاً رَضِيَ اللهُ عَنْه حِينَ رَجَمَ المَرْأَةَ ضَرَبَهَا يَوْمَ الخَمِيسِ، وَرَجَمَهَا يَوْمَ الجُمُعَةِ، وَقَالَ: جَلَدْتُهَا بِكِتَابِ اللهِ، وَرَجَمْتُهَا بِسُنَّةِ رَسُولِ اللهِ ﷺ]. أخرجه البخاري.

7. (1611)- *Şa'bî* (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallâhu anh), kadını remettiği zaman onu perşembe günü dövdü, cuma günü de recmetti. Ve şunu söyledi: "Ona Kitabullah(ın hükmü) ile celde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sünneti ile de recm tatbik ettim." [Buhârî, Hudud 21.]

AÇIKLAMA:

1- Burada zikri geçen kadın Şürâhetü'l-Hemdaniyye'dir. Zinâ suçuyla Hz. Ali'ye getirilmiştir. Hz. Ali (radıyallâhu anh) çocuğunu doğurması için geri çevirmiş, sonra ona kadın akrabalarından en yakın olanını getirtip çocuğu teslim etmiş ve kadını recmetmiştir.

2- Bazı rivâyetlerde Hz.Ali'nin, bu durumu tavzih için bir kısım sualler sorduğunu görmekteyiz:

"– Belki de erkek seni zinâya zorlamıştır?"

"– Hayır!"

"– Sen uyurken, (rızan olmadan) sana gelmiştir?"

"– Hayır!"

"– Kocan düşmanlarımızdan biridir?"

"– Hayır!"

Bu cevaplardan sonra Hz. Ali (radıyallâhu anh) kadının hapsedilmesini emretti. Doğum yapınca bir perşembe günü çıkarttı, yüz deynek vurdurdu. Sonra tekrar hapse gönderdi. Cuma günü bir çukur kazdırıp taşlattı."

3- Burada *Hz. Ali* (radıyallâhu anh)'nin kadına önce celde, sonra recm tatbik ettiği görülmektedir. Übey İbnu Ka'b (radıyallâhu anh)'ın da bu görüşte olduğu rivâyet edilmiştir. Hazimî'nin kaydına göre, Ahmed, İshâk, Dâvud-ı Zâhirî ve İbnu'l-Münzir muhsan olan zâniye, önce celde sonra recm tatbik edileceğine hükmetmişlerdir. Cumhur ise iki haddin birleştirilmeyeceğine hükmetmiştir. Bu görüş Ahmed İbnu Hanbel'den de rivayet edilmiştir. Cumhur bu görüşe Mâizle ilgili hadisi delil yapar ve bunun, hem celde hem de recm ifade eden Ubâde hadisini neshettiğini söyler. Ubâde hadisi şöyledir: الثَّيِّبُ بِالثَّيِّبِ جَلْدُ مائَةٍ وَالرَّجْمُ وَالْبِكْرُ بِالْبِكْرِ جَلْدُ مائَةٍ وَالنَّفْيُ **"Dul dulla zinâ yaparsa yüz sopa ve recm, bekâr bekârla zinâ yaparsa yüz sopa ve sürgün cezası uygulanır."** (Bu hadis Müslim'de gelmiştir.)

1612 ٨– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [زَنَى رَجُلٌ وامْرَأَةٌ مِنَ الْيَهُودِ. فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: اذْهَبُوا بِنَا إِلَى هٰذَا النَّبِيِّ، فَإِنَّهُ نَبِيٌّ بُعِثَ بِالتَّخْفِيفِ، فَإِذَا أَفْتَانَا بِفُتْيَا دُونَ الرَّجْمِ قَبِلْنَاهَا، وَاحْتَجَجْنَا عِنْدَ اللهِ تَعَالَى بِهَا، قُلْنَا فُتْيَا نَبِيٍّ مِنْ أَنْبِيَائِكَ، فَأَتَوُا النَّبِيَّ ﷺ وَهُوَ جَالِسٌ فِي الْمَسْجِدِ فِي أَصْحَابِهِ، فَقَالُوا يَا أَبَا الْقَاسِمِ: مَا تَرَى فِي رَجُلٍ وَامْرَأَةٍ زَنَيَا، فَلَمْ يُكَلِّمْهُمْ كَلِمَةً حَتَّى أَتَى بَيْتَ مِدْرَاسِهِمْ، فَقَامَ عَلَى الْبَابِ فَقَالَ: أَنْشُدُكُمُ اللهَ الَّذِي أَنْزَلَ التَّوْرَاةَ عَلَى مُوسَىٰ، مَا تَجِدُونَ فِي التَّوْرَاةِ عَلَى مَنْ زَنَى إِذَا أَحْصَنَ؟ قَالُوا: يُحَمَّمُ وَيُجَبَّهُ وَيُجْلَدُ، وَالتَّجْبِيهُ: أَنْ يُحْمَلَ الزَّانِيَانِ عَلَى حِمَارٍ، وَتُقَابَلَ أَقْفِيَتُهُمَا وَيُطَافُ بِهِمَا. قَالَ: وَسَكَتَ شَابٌّ مِنْهُمْ، فَلَمَّا رَآهُ النَّبِيُّ ﷺ سَكَتَ أَلْظَّ بِهِ النَّشْدَةَ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ إِذْ نَشَدْتَنَا فَإِنَّا نَجِدُ فِي التَّوْرَاةِ الرَّجْمَ، فَقَالَ

النَّبِيُّ ﷺ: فَمَا أَوَّلُ مَا ارتَخَصتُمْ أَمرَ اللهِ تَعالىٰ؟ قالُوا: زَنَى ذُو قَرَابَةٍ مِنْ مَلِكٍ مِنْ مُلُوكِنَا فَأَخَّرَ عَنْهُ الرَّجْمَ، ثُمَّ زَنَى رَجُلٌ آخَرُ فِي أُسْرَةٍ مِنَ النَّاسِ، فَأَرَادَ رَجْمَهُ فَحَالَ قَوْمُهُ دُونَهُ وَقَالُوا: لَا يُرْجَمُ صَاحِبُنَا حَتَّى تَجِيءَ بِصَاحِبِكَ فَترجمه، فَاصْطَلَحُوا هٰذِهِ الْعُقُوبَةِ بَيْنَهُمْ، فَقَالَ ﷺ: فَإِنِّي أَحْكُمُ بِمَا فِي التَّوْرَاةِ، فَأَمَرَ بِهِمَا فَرُجِمَا فَقَالَ الزُّهْرِيُّ: فَبَلَغَنَا أَنَّ هٰذِهِ الْآيَةَ نَزَلَتْ فِيهِمْ: إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَاةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا، وَكَانَ النَّبِيُّ ﷺ مِنْهُمْ] أخرجه أبو داود.

ومعنى «أَلَظ به»: أى ألح في سؤاله وألزمه إياه.

8. (1612)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Yahudilerden bir kadınla bir erkek zinâ yaptılar. Birbirlerine: "Bizi şu peygambere götürün. Çunku bir kısım hafifletmeler getiren bir peygamberdir. Bize recm dışında fetvâlar verirse kabul eder, Allah indinde O'nun hükmünü kendimize delil kılarız ve: "Peygamberlerinden bir peygamberin bize verdiği fetvalar(la amel ettik, hevamıza uymadık) deriz" dediler.

Mescidde ashabıyla birlikte oturmakta olan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelerek:

"– Ey Ebû'l-Kasım, zinâ yapan kadın ve erkek hakkında kanaatin nedir?" dediler. O, onlara tek kelime söylemeden Beyt-i Midrâslarına geldi. Kapıda durarak:

"– *Hz. Musa (aleyhisselam)'ya kitabı indiren Allah aşkına söyleyin, muhsan olan birisi zinâ yapacak olursa bunun Tevrat'taki hükmü nedir?*" diye sordu.

"– Yüzü siyaha boyanır, eşek üzerine ters bindirilir ve dayak atılır." -Hadiste geçen tecbiye: Zânileri, enseleri birbirine bakacak şekilde bir eşeğe bindirilip, bu halde sokaklarda dolaştırılmasıdır- Râvi devamla der ki: "Yahudilerden bir genç (bu cevaba katılmayap) susmuştu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun suskunluğunu görünce sualinde ısrar etti. Bunun üzerine genç: "Madem ki sen bize Allah'ın adına yemin veriyorsun (gerçeği söyleyeceğim): "Biz Tevrat'ta recm emrini görüyoruz" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– Allah'ın emrini hafifletmenizin başlangıcı nasıl oldu?" diye sordu. (Genç) şu cevabı verdi:

"– Krallarımızdan birinin bir yakın akrabası zinâ yaptı. Kralımız,

recmi ona tatbik etmedi. Sonra halka mensup bir aileden bir erkek zinâ yaptı. Bunu recmetmek istedi. Ancak adamın kavmi buna mani olup:

"– Sen yakınını getirip recmetmedikçe biz de adamımızın recmedilmesine müsaade etmeyeceğiz!" dediler. Bunun üzerine, aralarında şimdiki cezayı vermek üzere anlaşıp sulh yaptılar.

(Bu açıklama üzerine) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"– *Ben Tevrat'taki âyetle hükmediyorum!"* dedi ve onların recmedilmelerini emretti ve recmedildiler. Zührî (rahimehullah) der ki: "Bana ulaştığına göre şu âyet bunlar hakkında nazil olmuştur:

"Şüphesiz ki Tevrat'ı biz indirdik. Ki onda bir hidâyet, bir nur vardır. Kendisini (Allah'a) teslim etmiş olan (İsrail) peygamberleri, Yahudilere ait (dâvalarda) onunla hükmederlerdi..." (Maide 44). Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlardan biri idi." [Ebû Dâvud, Hudud 26, (4450, 4451).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, Yahudilerin kitaplarındaki zinâ ile ilgili recm hükmünden kaçmak maksadıyla Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a müracaat edişlerini göstermektedir. Ancak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* niyetlerini az-çok sezmiş olacak ki, sorularına cevap vermede isti'cal göstermemiştir. Hatta rivâyetten, zinâ ile ilgili İslâmî hükmün henüz vahyedilmediği de anlaşılmaktadır. Nitekim bâzı şarihler, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, recmi ilk defa bu hadiste görüldüğü üzere, Yahudilere tatbik ettiğini, Müslümanlara tatbik edilen recm vak'alarının bundan sonra cereyan ettiğini söylemişlerdir.

2- Hadiste geçen *Beyt-i Midrâs,* Yahudilerin o zaman tedrisatta bulundukları binadır. Bir nevi kültür merkezi ve kulüp durumunda bir toplanma yeri olduğu anlaşılmaktadır. *Nihaye*'de midras için: "(Yahudilerin), kitaplarını (halka) ders verip öğreten kimse" açıklaması kaydedilir. Ayrıca, bu kelimenin "tedrisat yaptıkları yer", "tedrisat mahalli", "medrese" mânasına da kullanıldığına dikkat çeker ve mif'al bâbının mekân için kullanılmasının garib olduğunu belirtir.

3- Hadis metninde, tecbih üzerine yapılan açıklama, *İbnu Hacer*'e göre Zührî'ye ait bir derctir. Nihâye'nin sunduğu açıklamaya göre tecbih, bir merkebin üzerine, birinin sırtı diğerinin sırtına bakacak şekilde iki kişinin binmesidir. Tecbihin, cebhe (= yüz) kelimesinden alındığı tahmin edilmiştir.

4- Rivâyette geçen genç, başka rivâyetlerde gelen sarahate göre Abdullah İbnu Selâm'dır. Yani, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i gördüğü zaman: "Bu simada yalan yoktur" diyerek Müslüman olan genç bir Yahudi âlimi.

5- Şu halde *Abdullah İbnu Selâm*'ın açıklamasına göre, recm hükmünün Yahudiler arasında tatbikattan kaldırılışı, adaletin, mevki ve itibar sahiplerine tatbik edilmek istenmeyişinden kaynaklanmaktadır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, muhtelif hadislerinde içtimâî felâketlerin, medenî yıkımların hep buradan kaynaklandığını, yani kanunların gözde ve güçlü insanlara tatbik edilmeyip avamdan olan zayıflara tatbik edilmesinden ileri geldiğini söyler ve adaletin tatbikinde hiç bir kayırmaya yer vermemesinde ısrar eder. Bir seferinde çok itibarlı bir kadının, hırsızlık sebebiyle kolunun kesilmesine hükmedilince, kadını kurtarmak için şefaatte bulunanları şiddetle tevbih ve reddetmiş: *"Allah'ın hududunda mı şefaatçi oluyorsunuz! Allah'a kasem olsun, Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapsaydı mutlaka elini keserdim"* demiştir.

6- Âyet-i kerime, *Tevrat'ın Hz. Musa*'dan sonra gelmiş bulunan peygamberler için de ahkâmı tatbik edilen şeriat kitabı olduğunu belirtmektedir.

Âyet-i kerimede, *Tevrat*'ı tatbik eden İsrail peygamberlerinin "Kendisini (Allah'a) teslim etmiş olanlar" yani Müslümanlar olarak tavsif edilmiş olmaları, Müslümanlara teşrif ve Yahudilere ta'rizdir. Çünkü onların peygamberleri de, Allah indinde makbul yegane din olan İslâm dinini uygulamışlardır. Kendileri ise şahsî değişiklikler yaparak, tahriflerde bulunarak bu asıldan yani İslâm'dan uzaklaşmışlardır, recm meselesindeki tahrifatlarında olduğu gibi..

Resûlullah, tıpkı önceki İsrail peygamberleri gibi recmi aynen tatbik ederek, onlardan biri olmaktadır. Şu halde, Yahudilikle Müslümanlık arasında hâl-i hazırda bir fark var ise de bu fark, Yaudilerin tahrifatından ileri gelmekte, onların -Allah'ın emirlerine uymuş bulunan peygamberlerin- seviyesinde fark bulunmamaktadır.

1613 ٩- وعن ابن عمر رضي الله عنهما: [أَنَّ الْيَهُودَ جَاءُوا إِلَى رسول الله ﷺ فَذَكَرُوا لَهُ أَنَّ امْرَأَةً مِنْهُمْ وَرَجُلاً زَنَيَا، فَقَالَ لَهُمْ ﷺ: مَا تَجِدُونَ فِي التَّوْرَاةِ فِي شَأْنِ الرَّجْمِ؟ فَقَالُوا: نَفْضَحُهُمْ وَيُجْلَدُونَ، فَقَالَ عَبْدُاللهِ بْنُ سَلاَمٍ: كَذَبْتُمْ إِنَّ فِيهَا الرَّجْمَ

فَأَتَوْا بِالتَّوْرَاةِ فَنَشَرُوهَا فَوَضَعَ أَحَدُهُمْ يَدَهُ عَلَى آيَةِ الرَّجْمِ، ثُمَّ جَعَلَ يَقْرَأُ مَا قَبْلَهَا وَمَا بَعْدَهَا، فَقَالَ عَبْدُ اللهِ بْنُ سَلَامٍ: ارْفَعْ يَدَكَ فَرَفَعَ يَدَهُ فَإِذَا فِيهَا آيَةُ الرَّجْمِ، فَقَالُوا: صَدَقَ يَا مُحَمَّدُ فِيهَا آيَةُ الرَّجْمِ فَأَمَرَ بِهِمَا فَرُجِمَا. قَالَ ابْنُ عُمَرَ: فَرَأَيْتُ الرَّجُلَ يَحْنِي عَلَى الْمَرْأَةِ يَقِيهَا الْحِجَارَةَ]. أخرجه الستة إلا النسائي.

9. (1613)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Yahudiler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelip, kendilerinden bir erkekle kadının zinâ yaptığını söylediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlara:

"– *Recm hakkında Tevrat'ta ne buluyorsunuz?*" diye sordu. Onlar:

"– Teşhir edip rezil ederiz ve dayak atarız" dediler. Abdullah İbnu Selam (radıyallâhu anh):

"– Yalan söylüyorsunuz. Zinânın Tevrat'taki cezası recmdir" dedi. Hemen Tevrat'ı getirip açtılar. İçlerinden (Abdullah İbnu Surya adında) biri elini recm âyetinin üzerine koydu. Sonra, âyetten önceki kısımlardan okumaya başlayıp (kapadığı kısmı atlayarak arka kısmını okumaya devam etti. Abdullah İbnu Selam (radıyallâhu anh) müdahale edip:

"– Kaldır elini!" dedi. Adam elini çekti, tam orada recm âyeti mevcut idi. Bunun üzerine:

"– Ey Muhammed, Abdullah doğru söyledi. Tevrat'ta recm âyeti mevcuttur!" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* derhal o iki zâninin recmedilmesini emretti ve recmedildiler."

İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) der ki: "Erkeğin, atılan taşlara karşı korumak için, kadının üzerine eğildiğini gördüm." [Buhârî, Hudud 37, 24, Cenâiz 61, Menâkıb 26, Tefsir, Âl-i İmran 6, İ'tisâm 16, Tevhid 51; Müslim, Hudud 26, (1699); Muvatta, Hudud 1, (2, 819); Tirmizî, Hudud 10; Ebû Dâvud, Hudud 26, (4446, 4449).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen rezil etmekten maksad, önceki hadiste zikredildiği üzere, zânilerin yüzünü kömürle kararttıktan sonra bir merkebe sırt sırta gelecek şekilde bindirip sokaklarda dolaştırıp teşhir etmektir.

2- Hadis, Yahudilerin Tevrat'ta olmayan şeyi ona nisbet ettiklerini, Tevrat'a dayanarak yalan söylemekten çekinmediklerini göstermektedir.

3- Bu rivâyet, kişinin muhsan sayılması için Müslüman olmasının şart olmadığını ifade eder. Nitekim *İmam Şafiî* ve *Abdullah İbnu Hanbel* bu görüştedirler. *Malikîler* ve *Hanefîlerin* büyük çoğunluğu kişiyi muhsan addetmek için Müslüman olmayı şart koşarlar ve derler ki: Bu hadiste Resûlullah İslâm'a göre değil, Tevrat'a göre hükmetmiştir. Ancak, "Tevrat'ta muhsan olmayana recm vardır" diyenler isabet etmezler, zîra, *Taberânî*'de Hz. Ebû Hüreyre'den gelen bir rivâyet Tevrat'taki recm âyetinden bahsederken şöyle demektedir: ...المحصن والمحصنة إذا زنيا فقامت عليهما البينة رجما "Muhsan ve muhsane olan erkek ve kadın zinâ edecek olurlar, bu da beyyine ile ispatlanırsa her ikisi de recmedilirler. Kadın hamile ise çocuğu doğuruncaya kadar mühlet tanınır."

4- Rivâyet, ehl-i zimmetin birbirine şahidliğinin kabul edileceğine delildir.

5- Hâkim, güvenilir durumundaki tek bir tercümanla iktifa edebilir.

ÜÇÜNCÜ BÂB

LİVATA (Homoseksualite) VE HAYVANA TEMASIN HADDİ

Livata, Lût kavminin içine düştüğü cinsî sapıklıktır; homoseksualite de denir. Bu, erkeğin erkekle, kadının kadınla cinsî temasta bulunmasıdır. Dinimizin bu işi zinâdan da çirkin bir ahlaksızlık kabul etmiş, şiddetle yasaklamıştır.

Hadis, sadece faili, yani, erkeğe temas eden erkeği değil, mef'ûlü de yani kendisine cinsî temas yaptırtan erkeği de mahkum etmekte, ikisinin de öldürülmesini emretmektedir.

Kur'ân-ı Kerim *Lût kavminin* helâk oluşunun sebebini bu ahlaksızlığa bağlar. Şu halde, bu küçümsenecek bir içtimâî bozukluk değil, insanlığın ciddi bir meselesidir. Kur'ân her asra hitab ettiğine göre, onda yer eden meseleler asıl itibarıyla geçmişi anlatsa bile, hal ve istikbâle de parmak basmaktan uzak değildir. Öyle ise livata her zaman için insanlığın karşılaşabileceği bir ahlakî çöküş, içtimâî bir musibet kaynağıdır. Günümüzde ortaya çıkan ve tıbbî yollarla tedavisi ve önlenmesi henüz imkân dahiline girmemiş bulunan AİDS afetinin de livatanın yaygın olduğu çevrelerde çıkmış olması ve yayılma sebebinin de esas itibariyle livata ve zinâ olması , üzerinde durulması gereken bir husustur. Dinimizin cinsî hayatın disipline edilmesi hususunda gösterdiği hassasiyetin hikmeti şimdi daha iyi anlaşılmış olmalıdır. Haram yollardan cinsî tatmin arayanlara karşı İslâm'ın koyduğu müeyyideleri fazla sert ve hatta gayr-i medenî bulanlar, AİDS vak'asının, cinsî sapıklar yüzünden bütün insanlığı ve medeniyeti tehdit eder bir hal alışı karşısında insafa gelmeli, hakkı teslim etmeli değil midir!

1614 ١ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قال النَّبِيُّ ﷺ : مَنْ وجدتموه يعمل عمل قَوْمِ لُوطٍ فاقتلوا الْفَاعِلَ والمفعولَ بِهِ]. أخرجه الترمذى قال: وكذا روى عن أبى هريرة.

ولأبي داود عن ابن عباس [في الْبِكْرِ يُوجَدُ عَلَى اللُّوطِيَّةِ أَنَّهُ يُرْجَمُ].

1. (1614)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: "Kimin Lût kavminin sapık işini yaptığını görürseniz, fâili de mef'ûlü de öldürün." [Tirmizî, Hudud 24, (1456); Ebû Dâvud, Hudud 29, (4462, 4463).] *Tirmizî, Ebû Hüreyre*'nin de böyle bir rivâyette bulunduğunu belirtir. Ebû Dâvud'da İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'tan yapılan bir rivâyette: "Livata yaparken yakalanan bekâr (yani muhsan olmayan kişi) de recmedilir" denmiştir.

AÇIKLAMA:

Livata yapanlara tatbik edilecek hadd hususunda âlimler farklı görüşler ileri sürmüştür:

Şâfiî'nin iki görüşünden daha zâhir olanına göre -ki *Ebû Yusuf* ve *İmam Muhammed* de bu görüştedir- failin haddi, zinâ haddidir. Yani muhsan ise recmedilir, muhsan değilse yüz sopa vurulur. Mef'ûle ise Şâfiî'ye göre, muhsan da olsa gayr-ı muhsan da olsa, kadın da olsa, erkek de olsa yüz sopa ve bir yıl sürgün cezası verilir.

İmam Mâlik ve *Ahmed İbnu Hanbel* başta, diğer bir kısım âlimlere göre, livata yapanın cezası recmedilmektir, muhsan da olsa gayr-ı muhsan da olsa farketmez.

İmam Şâfiî'nin ikinci bir görüşü, sadedinde olduğumuz hadisin zâhirine uygun olarak fâilin de mef'ûlün de öldürülmesidir.

Öldürülüş tarzı hususunda: "O pis işi yaptıkları ev tepelerine yıkılır" diyenler olmuştur. "Uçurumdan atılarak öldürülür" diyenler de olmuştur.

Ebû Hanife: "Bunlar azarlanır, levmedilir fakat hadd uygulanmaz" demiştir.

Münzirî'nin et-Tergib ve't-Terhib'de yazdığına göre, halifelerden dört tanesi livata yapanı yakmıştır: Hz. Ebû Bekir, Hz.Ali, Abdullah İbnu'z-Zübeyr ve Hişâm İbnu Abdilmelik.

İbnu Ebi'd-Dünya ve Beyhakî'nin rivâyetlerine göre, *Halid İbnu'l-Velîd, Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anhümâ)'e yazar ki, bir Arap karyesinde kadın gibi nikâhlanan bir erkeğe rastlamıştır. Hz. Ebû Bekir, bu haber üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabını toplayıp ne yapmak gerektiği hususunda fikirlerini alır. Hz. Ali (radıyallâhu anh): "Bu günahı tarihte tek bir ümmet işlemiştir. Bildiğiniz gibi Allah da o kavmi helâk

etmiş-tir, ben bu adamın yakılmasını uygun görüyorum" der. Bunun üzerine bü-tün Ashab'ın re'yi onun yakılması hususunda icma etti. *Hz. Ebû Bekir* de (Halid İbnu Velid'e yazarak) adamın yakılmasını emretti."

1615 ٢- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ [أَنَّ عَلِيًّا رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَحْرَقَهُمَا، وَأَنَّ أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هَدَمَ عَلَيْهِمَا حَائِطًا]. أخرجه رزين.

2. (1615)- Yine *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ)'ın rivâyetine göre, *Hz. Ali,* livata yapan çifti yaktırmıştır. Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) üzer-lerine bir duvarı yıktırmıştır." [Rezîn ilavesidir.]

1616 ٣- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: مَلْعُونٌ مَنْ عَمِلَ عَمَلَ قَوْمِ لُوطٍ]. أخرجه رزين.

3. (1616)- *Hz.Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Lût kavminin iğrenç fiilini işleyen kimse mel'ûndur."* [Rezin ilavesidir. (Münzir'de kaydedilen uzunca bir hadisin parçasıdır).]

1617 ٤- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ النَّبِيُّ ﷺ إِنَّ أَخْوَفَ مَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي عَمَلُ قَوْمِ لُوطٍ]. أخرجه الترمذي.

4. (1617)- *Hz.Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm): "Ümmetim için en ziyade korktuğum şey Lût kavminin amelidir"* buyurdular." [Tirmizî, Hudud 24, (1457); İbnu Mâce, Hudud 12, (2563).]

1618 ٥- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رسول الله ﷺ قَالَ: [مَلْعُونٌ مَنْ أَتَى امْرَأَةً فِي دُبُرِهَا]. أخرجه أبو داود.

5. (1618)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Kadına dübüründen temas eden mel'undur" buyurdular." [Ebû Dâvud, Nikâh 46, (2162).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, kadınlara arka uzvundan temas etmenin haram olduğuna delâlet eder. Esâsen Kur'ân-ı Kerim, **"Kadınlarınız tarlalarınızdır, tarlalarınıza (ön tarafa) nasıl isterseniz öyle varın!"** (Bakara 223) meâlindeki âyeti ile ekine elverişli cinsî uzva teması irşad etmiştir.

Birçok hadiste Resûlullah sarih bir ifade ile arka uzuvdan teması şiddetle yasaklamıştır. Müteakip hadis bu rivâyetlerden biridir. Burada kaydedilmeyen bir Tirmizî hadisi de şöyledir: "Hayızlı kadına arka uzvundan temas eden, kahine giden, Muhammed'e ineni inkâr etmiştir."

1619 ٦- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما أنّ رسول الله ﷺ قال: [لاَ يَنْظُرُ اللهُ تعالى إلى رَجُلٍ أتَى رَجُلاً، أوِ امْرَأَةً في دُبُرِهَا]. أخرجه الترمذى.

6. (1619)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allahu Teâla hazretleri, erkeğe temas eden veya kadınlara arka uzvundan temas eden erkeğe (kıyamet günü rahmet nazarıyla) bakmaz."* [Tirmizî Radâ 12, (1165).]

1620 ٧- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ أتَى بَهِيمَةً فاقْتُلُوهُ واقْتُلُوهَا مَعَهُ، فَقِيلَ لابْنِ عَبَّاسٍ: مَا شَأْنُ الْبَهِيمَةِ؟ قال: أرَاهُ لِئَلاَّ يُؤْكَلَ لَحْمُهَا أوْ يُنْتَفَعَ بِهَا وَقَدْ فُعِلَ بِهَا ذلِكَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

ولهما أيضاً عنه، قال: [لَيْسَ عَلَى الَّذِى يأتِى الْبَهِيمَةَ حَدٌّ].

7. (1620)- Yine *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Kim bir hayvana temas ederse onu öldürün, hayvanı da beraber öldürün"* buyurdu." İbnu Abbâs'a: "Hayvanın günahı ne (o niçin öldürülsün?)" diye soruldu. Şu cevabı verdi: "(Bu hususta Resûlullah'tan bir şey işitmedim). Tahminimce eti yenmesin veya ondan istifade edilmesin diyedir. Zîra ona, bu muamele yapılmıştır." [Ebû Dâvud, Hudud 30, (4464); Tirmizî, Hudud 23, (1454).]

Ebû Dâvud ve *Tirmizî*'de şu rivâyet de gelmiştir: "Hayvana temas edene bir hadd takdir edilmemiştir."

AÇIKLAMA:

Şârihler, dört mezhep imamlarının, hayvana temas eden kimsenin öldürülmeyip ta'zir cezasına maruz bırakılacağında müttefik olduklarını belirtirler. Hadis bu büyük amelden zecre (yasaklamaya) hamledilmiştir. Ulemâ, bu mevzuda İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'ın şu sözünü esas almıştır:

مَنْ اتَى بَهِيمَةً فَلاَ حَدَّ عَلَيْهِ *"Hayvana temas edene hadd yoktur."* Atâ da bir soru üzerine, hayvana temas mevzuunda hadd olmadığını söyledikten sonra, "Bu kabih bir ameldir, kabihi takbih edin" diye cevap vermiştir.

DÖRDÜNCÜ BAB

KAZF (İFTİRA) HADDİ

1621 ١- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [لَمّا نَزَلَ عُذْرِي قَامَ رسولُ اللهِ ﷺ عَلى المِنْبَرِ فَذَكَرَ ذلكَ وتَلاَ - تَعْنِي القُرْآنَ - فَلَمّا نَزَلَ مِنَ المِنْبَرِ أمَرَ بِرَجُلَيْنِ وامْرَأةٍ فَضُرِبُوا حَدَّهُمْ، تَعْنِي حَسّانَ بْنَ ثابِتٍ، ومِسْطَحَ بْنَ أثاثَةَ، وحَمْنَةَ بِنْتَ جَحْشٍ]. أخرجه أبو داود.

1. (1621)- *Hz. Aişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Maruz kaldığım iftiradan beni temize çıkaran vahiy indiği zaman, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* minbere çıkıp, durumu hatırlattı ve ilgili âyeti (Nur 11-23) tilavet buyurdu. Minberden inince iki erkek ve bir kadına kazf haddi vurulmasını emretti. Ve derhal icra edildi. Burada hadd icra edilen şahıslar Hassân İbnu Sâbit, Mistah İbnu Üsâse ve Hamnâ Bintu Cahş (radıyallâhu anhüm) idi." [Ebû Dâvud, Hudud 35, (4474, 4475).]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Aişe* (radıyallâhu anhâ) kendisine yapılan iftiradan beraetini ifade eden vahyi özür kelimesiyle ifade ediyor: "İftiradan berî olduğumu ifade eden âyet, vahiy geldiği zaman" demeyip, "özrüm indiği zaman" diyor. Tercümeyi kastedilen mânaya göre yaptık.

2- *Hz. Aişe*'ye iftira (İfk) hâdisesini 715 numaralı hadiste bütün teferruatıyla anlattığımız için oraya müracaatı tavsiye ediyor, burada tekrar anlatmıyoruz.

1622 ٢- وعن أبي الزناد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [جَلَدَ عمر بن عبدالعزيز رَضِيَ اللهُ عنه عبداً في فِرْيَةٍ ثَمانِينَ. قالَ أبُو الزِّنادِ: فَسألتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ عامِرِ بْنَ رَبِيعَةَ عَنْ ذلكَ فقالَ: أدْرَكْتُ عُمَرَ بْنَ الخَطّابِ، وعُثْمانَ بْنَ عفّانَ، والخُلَفاءَ، وهَلُمَّ جَرّاً فَما رَأيْتُ أحَداً

جَلَدَ عَبْداً فِي فِرْيَةٍ أَكْثَرَ مِنْ أَرْبَعِينَ]. أخرجه مالك.

2. (1622)- *Ebû'z-Zinâd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ömer İbnu Abdilaziz (radıyallâhu anh) iftira sebebiyle bir köleye seksen sopa vurdu. Ebû'z-Zinâd der ki: "Bu hüküm hakkında, Abdullah İbnu Âmir İbni Rebîa'ya sordum. Bana şu cevabı verdi:

"– Ben, Osman İbnu Affân ve arkadan gelen diğer halifelerin zamanlarına yetiştim, hiç birisinin iftira sebebiyle köleye kırktan fazla vurduğunu görmedim!" [Muvatta, Hudud 17, (2, 828).]

AÇIKLAMA:

Zürkânî der ki: "Bu rivâyet, selefin iftira için seksen sopa hükmünü hür kimselere tatbik ettiklerine delildir. Selefi buna sevkeden şu âyet-i kerimedir: فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ **"Cariyelere, muhsan olan kadınlara terettüp eden azabın yarısı vardır".**

١٦٢٣ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: إِذَا قَالَ رَجُلٌ لِرَجُلٍ يَايَهُودِيُّ: فَاضْرِبُوهُ عِشْرِينَ، فَإِنْ قَالَ يَا مُخَنَّثُ فَمِثْلُهُ، وَمَنْ وَقَعَ عَلَى ذَاتِ مَحْرَمٍ فَاقْتُلُوهُ، هَذَا إِذَا عَلِمَ]. أخرجه الترمذي.

3. (1623)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir insan diğer bir insana: "Ey Yahudi" diye hitab edecek olursa ona yirmi sopa vurun. "Ey muhannes (kadınlaşmış)" diyecek olursa yine o kadar ceza verin. Nikâhı haram olan birine, bunu bilerek muvakaa (aşk-ı memnû) yaparsa öldürün."* [Tirmizî, Hudûd 28, (1462).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir Müslümanın diğer bir Müslüman kardeşine onu rencide edecek hitapta bulunmamasını emretmiştir. Hatta bu meseleye âyet-i kerimenin de yer verdiğini görürüz: **"Ey iman edenler, bir kavm diğer bir kavm ile alay etmesin... Birbirlerinizi kötü lakablarla çağırmayın"** (Hucurât11).

Sadedinde olduğumuz hadis, Müslümanın imanî vasfını reddedici hitaplardan kaçınmaya bilhassa dikkat çekip, bunu bir nevi iftira sayarak ciddi bir müeyyideye bağlamaktadır. Âlimler, "...Ey Yahudi!... deme-

yin" yasağıyla, "Ey Hıristiyan!..", "Ey Mecusi!...", "Ey kâfir!" gibi benzer hitapların da yasaklandığını anlamışlardır. Tîbî, Ey Yahudi! ifadesinde tevriye sanatı olduğunu, bu sözle küfür ve zillet kastedildiğini, çünkü "Yahudi" kelimesinin küçüklük 'e mesel olmak üzere zikredildiğini belirtir.

2- Nikâhı haram olan birisine bilerek cinsî temasta bulunmak da ölümü gerektiren bir cürümdür. Bu hadiste emir mutlaktır. Yani *"Bu muvâkaayı bilerek yapan, muhsan mı, değil mi bakılmaz, öldürülür"* mânası esastır.

Ahmed İbnu Hanbel bu hadisin zâhirine göre hükmetmiştir. Başkaları, bu ifadeyi zecre hamledip böyle bir teması, diğer zinâ hâdiseleri gibi değerlendirip fail muhsansa recme, gayr-ı muhsansa celdeye mahkum etmek gerektiğini söylemişlerdir.

BEŞİNCİ BÂB

HADD-İ SİRKAT (HIRSIZLIK HADDİ)

Sirkatin dilimizdeki karşılığı hırsızlıktır. Başkasının malını gizlice almak mânasına gelir. Fakihler hırsızı şöyle tarif ederler: Başkasının mülkü olduğu kesinlikle bilinen nisab miktarı veya kıymeti nisab miktarını bulan korunan bir malı gizlice alan akil ve bâliğ kimsedir. Bu vasıflardan biri olmazsa haddi gerektiren şer'î hırsızlık tahakkuk etmemiştir. Nisabtan az olan malın alınması, çalanın çocuk olması, korunmayan bir malın alınması gibi... Cenâb-ı Hakk malın korunmasını hırsızlığı yasaklayıp, hırsıza ağır müeyyide getirmek suretiyle bağlamıştır.

Hırsızlığın cezası, hudud denen ağır suçlar sınıfına girer. Müeyyide âyetle tesbit edilmiştir. İnsanlar bunun cezasını azaltıp çoğaltamazlar, bir başka cezaya çeviremezler, affedemezler. İlgili âyet şöyle buyurur:

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا اَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالاً مِنَ اللّٰهِ

"Erkek ve kadın hırsızın -o, irtikâb ettiklerine bir karşılık ve Allah'tan ibret verici bir ukubet olmak üzere- ellerini kesin..." (Maide 38).

Âyette sağ veya sol el olduğu belirtilmemiş ise de ulemâ sağ elin kesileceğinde icma etmiştir. Ancak yanlışlıkla sol el kesilecek olursa, bu şer'î cezanın yerine geçer mi geçmez mi ihtilâf edilmiştir. Zinâ ile ilgili âyette kadın önce zikredilirken, hırsızlıkla ilgili âyette erkek önce zikredilmiştir. Âlimler bunu, hırsızlığı daha ziyade erkeklerin, zinâyı da kadınların yapmasıyla izah ederler. *"Çünkü derler, zinânın davetçisi kadındır, o rıza göstermese erkek bu işe tevessül edemez."*

İslâm mal emniyetini mühim bir esas kabul etmiş, malını müdafaa ederken öldürülenin şehid olacağını bildirmiştir. Hırsıza, elini kesmek gibi ağır bir ceza vermesinin felsefesi, mal emniyetine verdiği ehemmi-

yette ifadesini bulur. Mala yapılan gasp, yağma, kaçırma gibi diğer tecâvüzler hırsızlık sayılmamıştır ve çalanın cezası bu kadar ağır tutulmamıştır. Zîra bunlar hırsızlığa nazaran daha az vuku bulur. Ayrıca bunları beyyine ile ispat etmek kolaydır ve hükümete başvurunca geri alınabilir. Üstelik kişi, daha tedbirli ve dikkatli olmak suretiyle bunların vuku ihtimalini azaltabilir. Fakat hırsızlık öyle değildir, tedbiri yok gibidir. Bu sebeplerle ceza, psikolojik şokla hissiyatın ve ruhun derinliklerinde caydırıcılık hasıl edecek şekilde ağır takdir edilmiştir: Elin kesilmesi... Hırsızlığa niyet edecek kimseyi, yakalanma halinde elinin kesilme ihtimali ciddi şekilde düşündürecek ve caydırıcı etki yapacaktır. *Hanefîlerin* el-İhtiyar adlı kitaplarında şu izaha yer verilir: "Öyle insan vardır ki, onu ne akıl durdurabilir ne de nakil. Bu kimselere ne diyanet tesir eder, ne de mürüvvet ve emanet gibi yüce duygular. Şâyet el kesmek, asmak ve benzeri ağır cezalar olmasaydı, bu kimseler başkalarının mallarını inâd olsun diye aşikâre almaktan veya gizlice çalmaktan çekinmezlerdi. Bu durumun getireceği fesad açıktır. Şu halde, fesadın önlenmesi, nizamın sağlanması için hırsıza bu ağır caydırıcı cezanın verilmesi münasip ve gerekli olmuştur. Kesme emri mutlak geldiğinden, elin kesilmesi hususunda hür ile köle eşittir..." Çocuk ve deli cezaya ehil sayılmadıkları için, hırsızlıkları sebebiyle elleri kesilmez.

Hırsızlığa şüphe getiren her şey el kesme cezasını kaldırır. Çünkü Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hududa giren dâvalarda "şüphe" nin hafifletici bir sebep olarak hadd cezasını düşüreceğini belirtmiştir.

إِدْرَأُوا الْحُدُودَ بِالشُّبُهَاتِ Söz gelimi: Mal atılmış mı, korunmakta mı şüpheli ise hadd kalkar. Alınan malın başkasına ait olduğu kesinlikle bilinmelidir. Çalınan malı sahibinin istemesi de şarttır.

Malın korunması örfe göre değişebilir. Korunmayan malın çalınması haddi gerektirmez. Nebbâş denen kefen soyguncusunun eli kesilmez, çünkü kefen korunmaz.

İlk defa çalanın sağ eli bilekten kesilir. İkincide sol ayağı, üçüncüde sol eli, dördüncüde sağ ayağı kesilir. Hanefîlere göre ikinci hırsızlıkta sol ayağı kesilir. Bir daha çalarsa artık el ayak kesilmez; tevbe edinceye kadar hapsedilir.

İmam Mâlik, İmam-ı Âzam, Şâfiî ve Cumhur-u ulemâ elin bilekten ayağın da topuktan kesileceğine hükmetmişlerdir. *Hz. Ali, İmam Ahmed* ve *Ebû Sevr* ayağın yarıdan kesileceğini söylemişlerdir. Seleften bazıları elin dirsekten, diğer bazıları da omuzdan kesileceğini söylemiştir.

1624 ١- عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [لَمْ تُقْطَعْ يَدُ سَارِقٍ عَلَى عَهْدِ رسول الله ﷺ فِي أَدْنَىٰ مِنْ ثَمَنِ المِجَنِّ تُرْسٌ أَوْ جَحَفَةٌ(١)، وَكَانَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا ذَا ثَمَنٍ]

1. (1624)- *Hz. Aişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında, hırsızın eli, bir deri kalkanın değerinden daha düşük bir eşya için kesilmezdi. Kalkan, türs veya hacefe diye iki çeşitti, ikisinin de belli bir değeri vardı." [Buhârî, Hudud 13; Müslim, Hudud 5, (1684); Muvatta, Hudud 24, (2, 832); Tirmizî, Hudud 16, (1445); Ebû Dâvud, Hudud 11, (4383); Nesâî, Sârik 9, (8, 77-81).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, kolun kesilmesini gerektiren asgarî nisab belirtilmektedir: Kalkanın fiyatı. Bu miktar kalkandan kalkana değişir. Normalde en düşük değerde olanın fiyatı esastır. Hz. Aişe iki çeşit kalkandan söz etmektedir: Türs ve hacefe. Türs tahta veya kemikten yapılıp üzerine deri ve benzeri bir zar geçirilen korunma aleti olarak ifade edilir. Hacefe de kalkandır. Bazı âlimler "ikisi aynıdır" demiş, bazıları "bunun derisinin çift kat olacağını" söylemiştir.

Nisabda kalkan esas alınınca, onun değerinin de cari olan para biriminden bilinmesi gerekir. Rivâyetlerde, o devirde en ucuz kalkan fiyatının üç dirhem olarak geldiği belirtilir. Bu sebeple bazı âlimler bunu esas alarak üç dirhemden daha ucuz bir mal için el kesilmeyeceğini söylemiştir.

İbnu Hacer, rivâyetlerin ihtilâfı sebebiyle, ulemânın nisab konusunda, yirmi farklı görüş ileri sürdüklerini belirtir; ne kadar değersiz bile olsa çalınan her şey için kol kesilebileceğine hükmeden Zâhirîlerden tek dirhem, iki dirhem, üç dirhem; çeyrek, yarım, dört dinara kadar çıkan.., daha aşağısı için kol kesilmez diyen görüşler de vardır.

Ulemânın bu meselede yaptıkları ihtilâf, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan gelen rivâyetlerin ihtilâfından ve bunların değerlendirme ve yorumunda vardıkları farklı neticelerden ileri gelir. Şerh kitaplarında farklı görüşler beyan edilirken, âlimlerin kendi mezhep görüşlerinin

(١) المجن. بكسر الميم، وفتح الجيم. وهو مفعل من الاجتنان، وهو الاستتار مما يحاذره الانسان في الحرب، والجحفة: بفتح الجيم والحاء، ثم فاء: هي الدرقة، وقد تكون من خشب أو عظم، وتغلف بالجلد أو غيره، والترس مثله، ولكن يطابق فيه بين جلدين.

haklılığını gösterme sadedinde taassuba düşüp mukabil görüşlerin hatasını belirtmede sert ifadelere yer verdiklerine bile rastlanır. Biz meselenin o cihetine ve hatta görüşlerin dayandıkları delillerin tahliline girmeden, başlıcalarını kaydedeceğiz:

1- Zâhirîlere göre, el kesmek için, çalınan malın nisabı aranmaz, azçok müsavidir. *Hasan-ı Basrî* ve *Haricîler* ile *Şâfiî* âlimlerinden *İbnu Bintu'ş-Şâfiî* de bu görüştedirler.

2- *İmam Şâfiî*'ye göre, nisab, çeyrek altın dinar veya o kıymette maldır. *Hz. Aişe, Ömer İbnu Abdilaziz, Evzâî, Leys, Ebû Sevr, İshak, İmam Mâlik, Ahmed ibnu Hanbel* vs. de bu görüştedirler.

3- *Hz. Ömer, Süleyman İbnu Yesâr, İbnu Şübrüme, İbnu Ebî Leylâ* ve bir rivâyette *Hasan-ı Basrî* gibi bir grup selef, eli kesmeyi gerektiren nisabın beş dirhem olduğunu söylemiştir.

4- Ebû Hanife ve ashabına göre nisab on dirhemdir, daha az değerdeki çalıntı için el kesilmez.

5- İbrahim Nehâî'ye göre nisab 40 dirhemdir, yani dört altın dinar.

Müteakip rivâyetlerde bu görüşlerin dayandığı deliller kısmen beyan edilmiş olacak.

1625 ٢- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قَطَعَ النَّبِيُّ ﷺ سَارِقاً في مَجَنٍّ قيمتُه ثلاثةُ دَرَاهِمَ]. أخرجهما الستة

2. (1625)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* üç dirhem kıymetindeki bir kalkanı çalan hırsızın elini kesti." [Buhârî, Hudud 13, Müslim, Hudud 6, (1684); Muvatta, Hudud 24, (2, 832); Tirmizî, Hudud 16, (1445); Ebû Dâvud, Hudud 11, (4484); Nesâî, Sârik 9, (8, 77-82).]

AÇIKLAMA:

Hadiste, hırsızın elini bizzat Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kesmiş gibi bir ifade mevcuttur. Bu, "kestirdi" veya "kesilmesine hükmetti" demektir. Bu çeşit haddlerin icrasını bizzat Resûlullah yapmazdı.

1626 ٣- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: لَعَنَ اللهُ السَّارِقَ يَسْرِقُ البيضةَ فتقطع يده، ويسرِقُ الحبلَ فتقطع يده. قالَ الأعمش: وكانوا يرون أنَّه بيض

الحَدِيد، وإنَّ مِنَ الحِبَالِ مَا يُسَاوِي دَرَاهِمَ]. أخرجه الشيخان والنسائي.

3. (1626)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* şöyle buyurdular: "Allah, bir yumurta çalıp da eli kesilen, bir ip çalıp da eli kesilen hırsıza lânet etsin."

A'meş der ki: "Buradaki yumurtadan maksadın demir topağı olduğu, bazı iplerin de üç ve daha fazla dirhem ettiği kanaatinde idiler." [Buhârî, Hudud 13, 7; Müslim, Hudud 7, (1687); Nesâî, Sârik 1, (7, 65).]

AÇIKLAMA:

Muhtemelen burada Resûlullah "yumurta" ve "ip"le elin kesilmesine sebep olan asgarî nisâbı kastetmiştir.Yani ip, yumurta gibi kıymetsiz şeyleri çalarak hırsızlığa alışan kimse, bu değersiz şeylerle alıştığı hırsızlık sebebiyle elini kaybedebilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu durumu hatırlatarak daha işin başında, ehemmiyetsiz gibi görünen bu alışkanlıklara düşülmemesini ikaz buyurmaktadır.

Hırsıza Allah'tan lanet edilmeye gelince: Bu, muayyen bir şahıs zikredilerek yapılmış bir lanetleme değildir, mutlaktır. Muayyen bir şahsa lanet tecviz edilmez ise de, bu hadis mutlak şekilde lanet okumanın caiz olacağını göstermektedir. Bazı âlimler, hadd icra edilmezden önce mücrime lanet okumanın caiz olacağını; hadden sonra ise, -hadd işlenen günaha keffaret olacağı için- lanetin caiz olmayacağını söylemiş ise de buna da itiraz edenler olmuştur.

1627 ٤- وعن أمية المخزومي رضي الله عنه قال: [أُتِيَ النَّبِيُّ ﷺ بِلِصٍّ قَدِ اعْتَرَفَ وَلَمْ يُوجَدْ مَعَهُ مَتَاعٌ، فَقَالَ لَهُ: مَا إِخَالُكَ سَرَقْتَ؟ فَقَالَ: بَلَىٰ، فَأَعَادَ عَلَيْهِ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا كُلُّ ذَلِكَ يَعْتَرِفُ، فَأَمَرَ بِهِ فَقُطِعَ وَجِيءَ بِهِ، فَقَالَ ﷺ: اسْتَغْفِرِ اللَّهَ وَتُبْ إِلَيْهِ، فَقَالَ: أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ تَعَالَىٰ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ، فَقَالَ ﷺ: اللَّهُمَّ تُبْ عَلَيْهِ ثَلَاثًا]. أخرجه أبو داود والنسائي.

4. (1627)- *Ümeyye el-Mahzûmî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir hırsız getirildi. Suçunu itiraf etmişti. Ancak çaldığı eşya beraberinde bulunmadı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (hadden kurtarmak maksadıyla): *"Senin çaldığını zannetmiyorum"* dedi. Hırsız: "Hayır çaldım" diye te'yid etti. (Resûlullah) sözlerini aynı şekilde iki veya üç kere tekrar etti.

Sonunda, elinin kesilmesini emretti ve kesildi. Sonra hırsız Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirildi. Efendimiz:

"– *Allah'a tevbe ve istiğfarda bulun!*" diye nasihat etti. Adamcağız:

"– Allah'a tevbe ediyor, O'ndan mağfiret diliyorum" dedi. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da:

"– *Allahım, onu mağfiret et!*" diyerek üç kere duada bulundu." [Ebû Dâvud, Hudud 8, (4380); Nesâî, Sârik 3, (8, 67).]

AÇIKLAMA:

1- Rivâyette, hırsız yakalanmış ve suçunu itiraf da etmiş olmasına rağmen, çaldığı eşya fiilen görülmediği için, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a "çalmadım" dese hadden kurtulma şansı mevcuttur. Bu sebeple, Hz. Peygamber, adamı hadde maruz kalmaktan kurtarmak maksadıyla, *"Senin çaldığını zannetmiyorum"* diyerek telkinde bulunur. Ancak adam, belki de dinin bu meseledeki esprisini bilmediği için gerçeği itiraftan ayrılmıyor.

2- Âlimler, bu hadisten hareketle, mücrime onu hadden kurtaracak telkinin caiz olduğu hükmünü çıkarmışlardır.

3- Hadisten anlaşılan diğer bir husus, mücrime, tevbe etmesini söyleme gereği. O, bu sözü dinleyerek istiğfarda bulunacak olursa, Allah'tan mağfireti için dua edilecektir.

1628 ٥– وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهَا [أَنَّ قُرَيْشاً أَهَمَّهُمْ شَأْنُ الْمَخْزُومِيَّةِ الَّتِي سَرَقَتْ، فَقَالُوا: مَنْ يُكَلِّمُ فِيهَا رَسُولَ اللهِ ﷺ ؟ فَقَالُوا: وَمَنْ يَجْتَرِئُ عَلَيْهِ إِلاَّ أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا. حِبُّ رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَكَلَّمَهُ أُسَامَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَقَالَ: أَتَشْفَعُ فِي حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللهِ تَعَالَى ؟ ثُمَّ قَامَ فَاخْتَطَبَ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّمَا أَهْلَكَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ أَنَّهُمْ كَانُوا إِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الشَّرِيفُ تَرَكُوهُ، وَإِذَا سَرَقَ فِيهِمُ الضَّعِيفُ أَقَامُوا عَلَيْهِ الْحَدَّ، وَايْمُ اللهِ لَوْ أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ مُحَمَّدٍ سَرَقَتْ لَقَطَعْتُ يَدَهَا]. أخرجه الخمسة.

وفي رواية أبي داود والنسائي عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا [أَنَّ امْرَأَةً مَخْزُومِيَّةً كَانَتْ تَسْتَعِيرُ الْمَتَاعَ].

زاد النسائي: [عَلَى أَلْسِنَةِ جَارَاتِهَا وَتَجْحَدُهُ فَأَمَرَ النَّبِيُّ ﷺ بِقَطْعِ يَدِهَا].

5. (1628)- Hz. Aişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Hırsızlık yapan Mahzumlu kadının durumu Kureyşlileri fazlasıyla üzdü.

"– Bu kadın hakkında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nezdinde kim müessir bir şefaatte bulunabilir?" diye adam aradılar.

"– Bu işe, sadece Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın çok sevdiği *Üsâme İbnu Zeyd* (radıyallâhu anhümâ) cür'et edebilir" dediler. Üsâme (huzura çıkarak), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a şefaat talebinde bulundu. Efendimiz:

"Allah'ın hududundan bir hadd hususunda şefaat mi taleb ediyorsun?" diye çıkıştı. Sonra kalkıp cemaate şu hitabede bulundu:

"– Sizden öncekileri helâk eden şey şudur: İçlerinden şerefli birisi hırsızlık yaptı mı onu terkedip (ceza vermezlerdi). Aralarında kimsesiz zayıf birisi hırsızlık yapınca derhal ona hadd tatbik ederlerdi. Allah'a yemin olsun! Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapmış olsa mutlaka onun da elini keserdim." [Buhârî, Hudud 11, 12, 14, Şehâdat 8, Enbiyâ 50, Fedâilu'l-Ashâb 18, Megâzî 52; Müslim, Hudud 8, 1688; Tirmizî, Hudud 9, (1430); Ebû Dâvud, Hudud 4, (4373, 4374); Nesâî, Sârik 5, (8, 74, 75).]

Ebû Dâvud ve *Nesâî*'nin, İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ)'den kaydettikleri bir rivâyette şöyle denmiştir: "Mahzum kabilesinden bir kadın, mal istiâre ederdi."

Nesâî'de şu ziyade mevcuttur: "Mahzumlu kadın (tanınmış komşularının) diliyle bazı malları âriyet olarak almıştı."

AÇIKLAMA:

1- *Nesâî*'nin rivâyetindeki bir açıklamaya göre bu kadın, Mekke Fethi Seferi sırasında hırsızlık yapmıştır. Bazı zinet eşyalarını, tanınmış kimseleri araya koyarak iâreten almış, sonra satıp parasını temellük etmek istemiş, ancak, bu ihaneti açığa çıkartılarak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a götürülmüştür. Resûlullah hadde hükmedince kadını kurtarmak isteyenler, Resûlullah nezdinde şefaati muteber birisini aramışlar, Resûlullah'ın çokca sevgi ve takdirlerine mazhar Üsâme (radıyallâhu anh)'yi uygun bulup göndermişlerdir.

Üsâme maksadını ifade edince, Hz. Peygamber öylesine öfkelenir ki, vech-i mübarekleri renklenir.

2- Rivâyetler, sonradan kadının samimiyetle tevbe edip, İslâm'ı tam yaşadığını, evlenip aile kurduğunu belirtir. Hz. Aişe: *"Bu işten sonra ba-*

*na gelir, ben de onun hacetini Resûlullah'a intikal ettirmede aracı olurdum"*der.

3- Bazı rivâyetler de, kadının âriyet olarak aldığı zinetleri sattığı, bu yüzden elinin kesildiği ifade edilir. Bir kısım alimler, bundan hareketle, emaneten alınan eşya, değerce nisap miktarında ise, inkârı halinde elinin kesileceğini söylemiştir. *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak İbnu Râhuye* bu görüştedir. Fakat Medine ve Kûfe ulemâsı ile cumhur ve Şâfiîler: "Emaneten alınan malın inkârı ile el kesilmez" derler. *Nevevî* bu görüşü te'yi-den şu açıklamayı yapar: "Hadis kadının elinin, hırsızlığı sebebiyle kesildiğini ifade eder. Emaneten alıp inkar, bu ayrı bir durumdur. Rivâyette bunun da zikri, kadını tavsif ve tarif etmek içindir, elinin o yüzden kesildiğini belirtmek için değildir. Nitekim rivâyetin bazı vecihlerinde: *"Kadın hırsızlık etti ve eli hırsızlık sebebiyle kesildi"* diye sarih olarak ifade edilir. Binaenaleyh rivâyetleri te'lif etmek için bu rivâyeti de nazar-ı dikkate almak gerekir, çünkü anlatılan hâdise, aynı hâdisedir."

Bu rivâyetten âlimler şu hükmü çıkarmışlardır: Hududa giren bir suç işlenir, bu da imama (veya naibi, kadı gibi resmî makamlara) ulaşırsa bunu örtbas ettirmek, affettirmek için yapılacak her çeşit teşebbüs haramdır. Ama resmiyete intikal etmeden yapılırsa caizdir.

Hadd dışında kalan suçlar için şefaat her zaman ve şartlarda caizdir.

1629 ٦- وعن ابن عمرو بن العاص رضي الله عنهما قال: [سُئِلَ النَّبِيُّ ﷺ عَنِ الثَّمَرِ المُعَلَّقِ(١) فَقَالَ: مَنْ أَصَابَ بِفِيهِ مِنْ ذِي حَاجَةٍ غَيْرَ مُتَّخِذٍ خُبْنَةً فَلا شَيْءَ عَلَيْهِ].

أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ الترمذي.

وزاد أبو داود والنسائي: [وَمَنْ خَرَجَ مِنْهُ بِشَيْءٍ فَعَلَيْهِ غَرَامَةُ مِثْلَيْهِ وَالعُقُوبَةُ وَمَنْ سَرَقَ مِنْهُ شَيْئًا بَعْدَ أَنْ يُؤْوِيَهُ الجَرِينُ(٢) فَبَلَغَ ثَمَنَ المِجَنِّ(٣) فَعَلَيْهِ القَطْعُ، وَمَنْ سَرَقَ دُونَ ذَلِكَ فَعَلَيْهِ غَرَامَةُ مِثْلَيْهِ وَالعُقُوبَةُ].

---

(١) الثمر المعلق: هو الشجر قبل قطعه.

(٢) الجرين: موضع يجمع فيه التمر للتجفيف كالبيدر الحنطة.

(٣) ثلاثة دراهم، أو ربع دينار كما ورد في رواية الترمذي، أو عشرة دراهم، أو دينار كما جاء في رواية لأبي داود.

وزاد النسائي: [وَلاَ قَطْعَ فِي حَرِيسَةِ الجَبَلِ، فَإِذَا ضَمَّهَا المُرَاحُ قُطِعَتْ فِي ثَمَنِ المِجَنِّ].

« الخُبْنَةُ » مَا يُحْمَلُ في الحضن، وقيل: مَا يؤخذ في خبنة الثوب، وهو ذيله.

« وَالحَرِيسَةُ » السرقة.

« وَحَرِيسَةُ الجَبَلِ » أيضاً: الشاة التي يدركها الليل قبل أن تصل إلى مأوَاها.

« وَالمُرَاحُ » بضم الميم: الموضع الذي تأوى إليه الماشية ليلا.

6. (1629)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a dalındaki meyveden sorulmuştu. Şu cevabı verdi:

"– İhtiyaç sahibi olmak kaydıyla, eteğine almaksızın, sadece yiyene bir şey gerekmez." [Tirmizî, Büyû 54, (1289); Ebû Dâvud, Hudud 12, (4390); Nesâî, Sârik 11-12, (8, 84-86).]

Ebû Dâvud ve *Nesâî*'de şu ziyade mevcuttur: "Kim ağaçtan beraberinde meyve götürürse, aldığının bedelini iki katıyla borçlanır ve ayrıca ceza da çeker. Kim de kurutma yerine getirilmiş olan meyveden bir şeyler çalar ve bunun miktarı da bir kalkanın değerine ulaşırsa kolunun kesilmesi gerekir. Kim de bu miktardan az çalarsa aldığı miktarın iki misli borç öder ve ayrıca ceza çeker."

Nesâî'de şu ziyade vardır: "Meradan çalınan koyun için el kesilmez. Eğer bu hayvan ağılda idiyse kalkan değerinde olanı için el kesilir.

AÇIKLAMA:

1- Metinde غَرَامَةُ مِثْلِهِ "...bir mislini borçlanır" ibaresi, aslında غَرَامَةُ مِثْلَيْهِ "...iki misli borçlanır" şeklindedir. Tercümede düzelttik.

2- Meyve henüz toplanıp işlenme mahalline getirilmemiş ise, ihtiyaç sahibinin ondan yemesine bu hadiste ruhsat verilmektedir, yeter ki eteğine veya sepetine de almamış olsun.

3- Ahmed İbnu Hanbel'in bir rivâyetinde durum biraz daha açıklanarak ifade edilmiştir: وَمَنِ احْتَمَلَ فَعَلَيْهِ ثَمَنُهُ مَرَّتَيْنِ وَضَرْبُ نَكَالٍ **"Kim beraberinde taşırsa değerini iki katıyla öder, ayrıca ibret dayağı atılır."** Böylece hadiste zikredilen ukubetten (cezadan) ne kastedildiği anlaşılmış olmaktadır.

Bagavî'nin Şerhu's-Sünne'de belirttiğine göre, *İmam Mâlik* ve *Şâfiî* (rahimehumallah): "Meyve, ağaçtan toplanmış, korunma altına alınmışsa bundan almak haramdır, alınan nisab miktarını bulursa el kesmeyi gerektiren hırsızlık olur" diye hükmetmişlerdir. *Ebû Hanife* bu meselede *Râfi' İbnu Hudeyc*'in -Ebi Dâvud'da- rivâyet ettiği, لَاقَطْعَ فِي ثَمَرٍ وَلَا كَثَرٍ *"Meyve ve hurma özü*[9] *sebebiyle el kesilmez"* hadisinin zâhirini esas alarak, taze meyve sebebiyle el kesilemeyeceğine hükmetmiştir. Meyve ağacın başında olsun, korunma altına alınmış olsun farketmez, çünkü hadiste "meyve" mutlak gelmiştir.

Ebû Hanife merhum, et, süt ve içecekleri de buna kıyas ederek, tazelerinden el kesilmeyeceğine hükmetmiştir.

Sübülü's-Selâm'da bu hadisten çıkarılan hükümler şöyle hülâsa edilir:

1- Muhtaç kişinin, açlığını gidermek için yiyecek miktarda meyve alması mübahtır.

2- Beraberinde meyve götürmesi haramdır. Götürmek üzere aldığı, şu durumlardan biriyle olur:

a) Meyve toplanıp işlenme mahalline konmadan önce alınmıştır, bu durumda borçlanma ve ceza vardır.

b) Meyve toplanıp, işlenme yerine getirildikten sonra alınmıştır. Bu durumda alınan miktar nisaba ulaşırsa eli kesilir.

1630 ٧- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: لاَ قَطْعَ في كَثَرٍ، وَلاَ ثَمَرٍ مُعَلَّقٍ، وَلاَ حَرِيسَةِ جَبَلٍ، وَلاَ على خِيَانَةٍ، وَلاَ في انْتِهَابٍ، وَلاَ خَلِيسَةٍ]. أخرجه رزين.

«الْكَثَرُ» جمار النخل.

«والخَلِيسَةُ» الشيء المختلس المسلوب المنهوب.

7. (1630)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hurma özü için, ağacın başındaki meyve için, dağda otlayan (ağıla girmemiş) koyun için, ihanet edilen emânet için, yağmalanılan için, kapıp kaçırılan için el kesilmez."* [Rezin ilavesidir.]

AÇIKLAMA:

Rezin'den kaydedilen bu rivâyet lafzan olmasa da mânen Kütüb-i

9- Keser, hurma ağacının ortasından çıkan yenilebilir bir yağ maddesi, bir hurma ifrâzatı, ki hurma özü diye tercümeyi uygun bulduk.

Sitte'de yer alır. Nitekim ilk kısmında temas edilen hurma özü, ağacın başındaki meyve, dağda otlayan koyunla ilgili hüküm önceki hadiste geçti. Geri kalan kısımla ilgili olarak Hz. Câbir (radıyallâhu anh)'den Tirmizî ve Nesâî'de gelen bir rivâyet şöyle: لَيْسَ عَلَى خَائِنٍ وَلَا مُنْتَهِبٍ وَلَا مُخْتَلِسٍ قَطْعٌ **"Hâine, yağmacıya, kaçırana el kesme yoktur".**

Hâini, İbnu'l-Hümam şöyle izah eder: "Kendisine itimâd edilerek âriyet veya emânet yoluyla verilen bir mala el koyarak zayi olduğunu iddia eden veya bu malın kendisine âriyet veya emânet olarak intikal etmiş olduğunu inkâr eden kimsedir. *Hâini:* "Mal sahibine hayırhah görünerek malını gizlice alan kimse" diye de tarif etmişlerdir.

Müntehib: Göz göre göre alan, yağmalayan kimseye denir.

Muhtelis: Bu da, bir malı el çabukluğu ile, evden veya sahibinin elinden kapıp alan demektir.

Mutarrizî, el-Muğrib'de ihtilâsı: "Bir şeyi âşikâre yani açıktan açığa sür'atle almak" diye tarif eder, kapmak kelimesiyle ifade edilir. Dolayısıyla muhtelis'e de kapkın diyebiliriz, ancak kapkın tâbirimiz bu mânada dilimizde ıstılahlaşmış değildir.

Nevevî, Müslim Şerhi'nde -bahsin bidâyetinde de belirttiğimiz üzere- *Kadı İyâz*'dan şu açıklamayı iktibas eder: Allahu Zülcelal hazretleri el kesme cezasını sadece hırsız için vacib kılmıştır. Kapma, yağma, gasb gibi diğer merdud amellere el kesme hükmü koymamıştır. Çünkü, bunlar hırsızlığa nisbetle nadirattandır. Ayrıca, devlet makamlarına müracaatla bunların geri alınmasını taleb etme imkânı da vardır, hırsızlığın aksine bunlar için beyyine (ıspatlayıcı delil) ikâme etmek de kolaydır. Bu sebeplerle hırsızlığı daha büyük bir suç kıldı, çok ağır bir ceza takdir etti, tâ ki onu men etmede, ona tevessülden caydırmada daha müessir olunsun".

1631 ٨– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [جِيءَ إلى النَّبِيِّ ﷺ بسارقٍ فقال: اقتلوه، فقالوا يارسولَ اللهِ: إنَّما سَرَقَ، فقال: اقطعوه فقطع، ثُمَّ جِيءَ به الثانيةَ؟ فقال: اقتلوه، فقالوا يا رسولَ اللهِ: إنَّما سَرَقَ؟ فقال: اقطعوه، ثُمَّ أُتِيَ به الرَّابعةَ، فقال: اقتلوه، فقالوا يا رسولَ اللهِ: إنَّما سَرَقَ، فقال: اقطعوه، فأُتِيَ به الخامسةَ، فقال: اقتلوه. قال جابرٌ رضي الله عنه: فانطلقنا به فقتلناه، ثُمَّ اجتررناه فألقيناه في بئرٍ، ورمينا عليه الحجارةَ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

8. (1631)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor "Resûlullah *aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir hırsız getirilmişti.

"-Öldürün onu!" diye emretti. Kendisine:

"-Ey Allah'ın Resûlü, bu adam sadece çaldı" denildi. Bunun üzerine

"-Öyleyse (elini) kesin!" dedi ve derhal eli kesildi. Sonra aynı adam ikinci sefer getirildi. Yine:

"-Öldürün onu!" diye emretti. Kendisine:

"-Ey Allah'ın Resûlü, bu adam hırsızlık yaptı" dendi. Bunun üzerine

"-Öyleyse kesin!" dedi ve derhal (sol ayağı) kesildi. Sonra üçüncü sefer getirildi ve hırsızlık yaptığı söylendi. Hz. Peygamber:

"-Öldürün onu!" diye emretti. Kendisine:

"Ey Allah'ın Resûlü, bu adam hırsızlık yaptı" denildi. Bunun üzerine:

"-(Sol elini) kesin!" diye emretti. Sonra aynı adamı dördüncü kere getirdiler.

"-Öldürün onu!" buyurdu. Kendisine:

"-Ey Allah'ın Resûlü, bu adam hırsızlık yaptı" dediler. Bunun üzerine

"-(Sağ ayağını da) kesin!" diye emir buyurdu. Aynı adam beşinci sefer getiririldi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Öldürün onu" diye emretti. Hz. Câbir (radıyallâhu anh) der ki: "Adamı götürüp öldürdük. Sonra sürüyerek götürüp bir kuyuya attık. Üzerini de taşla doldurduk." [Ebû Dâvud, Hudud 20, (4410); Nesâî, Sârik 15, (890, 91)

AÇIKLAMA:

Muhaddisler, bu hadisin, senette yer alan Mus'ab İbnu Sâbit sebebiyle zayıf olduğunu belirtirler. Esasen şeriatte hırsızlık sebebiyle ölüm cezası yoktur. *Tîbî* merhum hadisin zayıflığı meselesine girmeden, mâkul bir açıklamasını yapar. Kütüb-i Sitte hadislerini za'fı sebebiyle reddetmektense, makul açıklamasını yapmanın daha faydalı olacağı inancındayız. Bu sebeple, *Tîbî*'nin yorumunu kaydediyoruz: "Herifin kuyuya atılması, hakaret ve alçaklığı sebebiyle öldürülmüş olduğuna delil olur. Çünkü, davranışı hiçbir surette Müslümana yakışmaz. Büyük günah irtikab etse bile mücrimin hurmeti korunur ve namazı kılınır, hususen hadd tatbik edilip günahından temizlenmesinden sonra. Mamafih bu adamın irtidat etmiş olması, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, buna vâkıf olmuş

bulunması da muhtemeldir. Nitekim irtidât etmiş olan Ureynelilere de böyle şiddetli davranmış ve hatta müsleye yer vermişti. Herifin, kesimden sonra öldürmeyi gerektiren (küfür ve isyan dolu) sözler sarfetmiş olması da muhtemeldir".

Hattâbî der ki: "Ben, kişinin ne kadar tekrar etse bile hırsızlığı sebebiyle kanını mübah addeden tek bir fakih görmedim. Ancak İmam Mâlik'in mezhebinde denir ki, yeryüzünde fesad çıkaranların teczi yerinde imamın içtihad yetkisi vardır, dilerse had'de ziyadede bulunabilir, öldürülmesini uygun gördüğü taktirde öldürtebilir. Bu nokta-i nazardan, hadiste durumu beyan edilen ve ölümüne hükmedilen hırsız, yeryüzünde fesad çıkaranlardan biri telâkki edilmiş olabilir. Bu hususu te'yid eden karine, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hırsız için, birinci gelişinde: *"Öldürün"* demiş olmasıdır. Demek ki, adam fesadıyla meşhur birisi idi. Değilse ilk gelişinde *"öldürün!"* diye emir vermezdi.

İmam Şâfiî: "Bu ve başka hadiste geçen, (dördüncü seferde) öldürme hükmü mensûhtur. Bu hususta ulemâ arasında bildiğim kadarıyla ihtilâf mevcut değildir" der.

Bazı şârihler: "Şâyet hadis sahihse, bu tatbikat, Allah'ın vahyi ile Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a has bir fiil kabul edilmelidir" demiştir.

Hulâsa hadisle ilgili bu ve başka bir kısım yorumlar, hadisin ulemânın ittifakla benimsediği hükme uymayan bir muhtevâ taşıması sebebiyle yapılmıştır. Hiçbir âlim, hırsızlık sebebiyle ölüme hükmetmemiştir.

1632 ٩- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: إذا سرق العبد فبيعوه ولو بنش[1]]. أخرجه أبو داود والنسائي.

« النَّشُّ » النصف من كل شئ.

9. (1632)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûllah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Köle hırsızlık yaparsa, onu bir mangıra da olsa satın gitsin'" buyurdular." [Ebû Dâvud, Hudud 22, (4412); Nesâî, Sârik 16, (8,91).]

AÇIKLAMA:

1- Hırsızlık, köle için değerini düşüren bir kusurdur. Satılırken kusurunun belirtilmesi gerekir.

---

(١) النش بفتح النون، وتشديد الشين عشرون درهما نصف أوقية، والمعنى بعه ولو بثمن بخس.

2- *Bir mangır* diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı neşş'dir. Neşş, "yarım" mânasına gelir. 40 dirhem ağırlığında olan bir okiyyenin yarısına da neşş denmiştir. Bu durumda, lügat olarak 20 dirhemlik bir ağırlığı ifade eder ise de, hadiste "ne kadar ucuza gitse de" mânasında kullanılmıştır. Bu mânada dilimizde, bir mangır veya bir pul tâbirleri kullanılmaktadır. Eskiler, gâvur parasıyla bir paraya derlerdi.

Aliyyu'l-Kârî, Şerhu's-Sünne'den naklen şu bilgiyi kaydeder: "Âlimler dediler ki: "Bir köle hırsızlık yaptı ise, kaçmış da olsa, kaçmamış da olsa eli kesilir". *İbnu Ömer*'den rivâyet edildiğine göre, onun bir kölesi kaçakken hırsızlık yapmıştı. Bunu *Saîd İbnu'l-Âs*'a göndererek elini kesmesini istedi. Saîd: "Kaçak kölenin hırsızlığı sebebiyle eli kesilmez" diye bu işten imtina etti. *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ): "Bu hükmü hangi kitapta bulmuşsun?" diyerek kesilmesini emretti ve eli kesildi."

Ömer İbnu Abdilaziz'in de hırsızlık yapan kölenin elini kestirdiği rivâyet edilmiştir. *İmam Mâlik, İmam Şâfiî* ve fukahanın kâhir ekseriyeti böyle hükmetmiştir.

1633 ١٠ – وعن أزهر بن عبدالله الحرازى [أنَّ قوْماً مِنَ الْكِلاَعِيِّينَ سُرِقَ لَهُمْ مَتَاعٌ فَاتَّهَمُوا أُنَاساً مِنَ الحَاكَةِ، فَأَتَوْا بِهِمُ النُّعْمَانَ بْنَ بَشِيرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: فَحَبَسَهُمْ أَيَّاماً، ثُمَّ خَلَّى سَبِيلَهُمْ، فَأَتَوُا النُّعْمَانَ فَقَالُوا: خَلَّيْتَ سَبِيلَهُمْ بِغَيْرِ ضَرْبٍ وَلاَ امْتِحَانٍ، فَقَالَ لَهُمُ النُّعْمَانُ: مَا شِئْتُمْ. إِنْ شِئْتُمْ ضَرَبْتُهُمْ، فَإِنْ خَرَجَ مَتَاعُكُمْ فَذَاكَ، وَإِلاَّ أَخَذْتُ لَهُمْ مِنْ ظُهُورِكُمْ مِثْلَ مَا أَخَذْتُ مِنْ ظُهُورِهِمْ، فَقَالُوا هذَا حُكْمُكَ؟ فَقَالَ هذَا حُكْمُ اللهِ، وَحُكْمُ رَسُولِهِ ﷺ]. أخرجه أبو داود والنسائى.

10. (1633)- *Ezher İbnu Abdillah el-Harâzî* anlatıyor: "(Yemenli) Kelâ' kabilesinden bir grubun malı çalındı. Bunlar, bir kısım dokumacıları itham ettiler. Dokumacıları alarak Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselam)'in ashabından olan Nu'mân İbnu Beşîr'e getirdiler. Nu'mân onları bir kaç gün hapsetti, sonra salıverdi. (Şikâyetçiler), Nu'mân'a gelip: "Sen onları dayaksız, azarsız salıverdin, olur mu?" dediler. Nu'mân onlara:

"-Ne istiyorsunuz? Onları dövmemi istiyorsanız döverim. Malınız çıkarsa alırsınız. Ama dövdüğüm halde malınız çıkmazsa, onlara vurduğum kadar da size vururum" dedi.

"-Yani hükmün bu mu?" dediler. Nu'mân (radıyallâhu anh):

"-(Hayır bu benim değil), Allah ve Resûlü'nün *(aleyhissalâtu vesse-*

lam) hükmüdür'" cevabını verdi." [Ebû Dâvud, Hudud 10, (4382); Nesâî, Sârik 2, (8, 66).]

AÇIKLAMA:

Töhmet durumunda hapsetmek dinimizde caizdir. Şârihler töhmet üzerine, Hz. Peygamber *(aleyhissalatu vesselam)*'in bazılarını hapsettiğini kaydederler.

Ebû Dâvud, rivâyetin sonuna açıklayıcı mahiyette şu notu ekler: "Nu'mân (radıyallâhu anh), onları bu sözüyle korkutmuştur. (Hadis, ithama mâruz kalan kimsenin) suçu itiraf etmedikçe dövülemeyeceğini ifade eder"

Sindî'ye göre, *Ebû Dâvud* hazretleri, bu açıklayıcı notla, hırsızlık suçuyla ittiham edilenleri dövmenin helâl olmayacağına işaret etmiş olmaktadır. Çünkü, Nu'mân İbnu Beşîr: "Onları dövmek caiz olsaydı, itham edilen suçu ispatlanmaması halinde, kısas olarak sizin de dövülmeniz gerekirdi" mânasında ifadede bulunmuştur.

Hülâsa, fukaha bu hadisten, hırsızın konuşturulması için dövülemiyeceği, ancak hapsedilebileceği hükmünü çıkarmıştır.

1634 ١١ – وعن أبي ذرّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [دَعَانِي رسولُ اللهِ ﷺ فقالَ: كَيْفَ أَنْتَ إِذَا أَصَابَ النَّاسَ مَوْتٌ يَكُونُ الْبَيْتُ فِيـــه بِالْوَصِيفِ، يَعْنِي الْقَبْرَ؟ قُلْتُ اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، أَوْ مَا خَارَ لِي اللهُ وَرَســولُهُ؟ قَالَ: عَلَيْكَ بِالصَّبْرِ، أَوْ قَالَ تَصْبِرُ. قَالَ حَمَّادٌ: فَبِهَذَا أَخَذَ مَنْ ذَهَبَ إِلَى قَطْعِ النَّبَّاشِ لأَنَّهُ دَخَلَ عَلَى الْمَيِّتِ بَيْتَهُ]. أخرجه أبو داود.

« الْبَيْتُ » القبر، والمراد أن الموت يكثر حتى يباع موضع قبر بعبد.

11. (1634)- *Hz. Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "(Bir gün) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beni çağırarak:

"-İnsanlara (kitleler halinde) ölüm gelip, ev, yani kabir köle mukabilinde temin edilince halin ne olacak?" buyurdu. Ben:

"-Allah ve Resulü bilir- veya Allah ve Resulü benim için neyi (uygun bulup) seçerlerse olur-" diye cevap verdim. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"-Sana sabır tavsiye ederim -veya sabret-" buyurdu."

Hammâd der ki: "Nebbâşın (yani mezarları açarak kefenleri çalanların) eli kesilmelidir" diye hükmedenler bu hadisle amel ettiler. Çünkü, nebbâş ölünün evine girmiş olmaktadır". [Ebû Dâvud, Hudud 19 (4409).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, vefatından sonra ve *Ebû Zerr-i Gıfârî* hazretleri henüz sağ iken, fitne çıkıp pek çok insanın öldürülmesine sebep olacağını mucizâne haber vermiştir.

Hadiste geçen vasîf köle demektir. İnsanların çokça ölmesi sebebiyle kabir yerinin ancak bir köle mukabilinde satın alınabilecek kadar kıymetleneceği ifâde edilmiştir, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* beyt (ev) kelimesiyle kabri kasdetmiştir. Nitekim, bu husus metin içerisinde açıklanmıştır. Bu açıklayıcı cümlenin *Ebû Zerr* veya bir başka râvi tarafından yapılmış olabileceği belirtilmiştir.

Hammâd, hadiste kabre beyt denmiş olmasından hareketle, kabrin kefeni koruduğunu, korunan bir şeyi çalanın eli kesilir kaidesince nebbâşın elinin kesilmesi gerektiği hükmünü çıkarmıştır. Ancak *Aliyyu'l-Kârî* bu görüşü reddeder ve der ki: "Kabre, hükmen veya hakikaten "beyt (ev)" denmesinin cevazından onun korunmuş olduğu hükmü çıkmaz. Malumdur ki, kapalı kapısı veya bekçisi olmayan evden bir şey alan kimsenin eli kesilmez. Ne var ki, örfen korunmuş addedilen her şey için korunmuş tâbiri kullanılır. Bu sebepledir ki, nebbâşın elini kesme meselesinde âlimler ihtilâfa düşmüştür.

İbnu'l-Hümâm der ki: "Nebbâş adı verilen ve definden sonra ölülerin kefenlerini soyan kimsenin eli kesilmez. *Ebû Hanife* ve *İmam Muhammed* böyle hükmederler. *Ebû Yusuf* ve geri kalan üç imam "kesilir" demişlerdir. Hz. Ömer, İbnu Mes'ud ve Hz. Aişe de (radıyallâhu anhüm) böyle hükmetmişlerdir. Ulemâdan *Ebû Sevr, Hasan Basrî, Şafiî, Şa'bî, Nehâî, Katâde, Hammâd* ve *Ömer Abnu Abdilaziz* de bu görüştedirler. İbnu Abbâs, Sevrî, Evzâî, Zührî'nin kavilleri de İmam-ı Âzam'ın kavline benzer".

1635 ١٢ – وعن عبدالرحمن بن عوف رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ لاَ يُغرَّمُ صَاحِبُ سَرِقَةٍ إِذَا أُقِيمَ عَلَيْهِ الحَدُّ].

12. (1635)- *Abdurrahman İbnu Avf* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesslâm)* :*"Hırsız, kendisine hadd tatbik edildi ise borçlandırılamaz"* buyurdu". [Nesâî, Sârik 17 (8, 93).]

AÇIKLAMA:

Hırsıza hadd tatbik edilince çalmış olduğu mal aynıyla bulunmuş ise

alınır. Bulunamadı ise, hadd icrasından sonra terkedilir. Artık tazmin de ettirilemez. *İmam-ı Âzam* bu hadisle amel etmiştir.

Cumhur, hadisin mürsel oluşundan hareketle amele elverişli bulmaz. Nitekim mürsel hadis bazı fakihler nazarında hüccettir, bazıları nazarında değildir. İmam Âzam nazarında mürsel hadis hüccettir. İmam *Âzam*'ın görüşüne katılmayanlar "Müslümanın malı ismete sahiptir ve bu sabittir" derler.

1636 ١٣ – وعن أسيد بن حضير رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ : [قَضَىٰ أَنَّهُ إِذَا وَجَدَهَا: يَعْنِي السِّرِقَةَ. في يَدِ الرَّجُلِ غَيْرِ الْمُتَّهَمِ، فَإِنْ شَاءَ أَخَذَ بِمَا اشْتَرَاهَا، وَإِنْ شَاءَ اتَّبَعَ سَارِقَهُ، وَقَضَىٰ بِذَلِكَ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا]. أخرجهما النسائي.

13. (1636)- *Üseyd İbnu Hudayr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vessêlam)* şöyle hükmetti: *"Kişi çalınan malını, hırsızlık ittihamı yapılmayan kimsenin elinde görünce dilerse malını hırsıza ödemiş olduğu bedeli ona ödeyerek alır, dilerse, hırsızın peşine düşer".*

Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve *Hz. Osman* (radıyallâhu anhüm) böyle hükmettiler. " [Nesâî, Büyu' 96 (7,313).]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, çalınan malı mal sahibi, çalanda değil de hırsızın sattığı müşteride gördüğü taktirde, müşteriyi mağdur etmemek için, ödediği parayı vererek kurtarmayı mal sahibine tavsiye etmektedir. Ancak, bu mevzuda Semüre İbnu Cündeb tarafından rivâyet edilen bir diğer hadis, çalınan malı, eski sahibi, müşteride bulduğu taktirde almasını, parasını hırsızdan müşterinin aramasını tavsiye etmektedir. Ulemâ çoğunlukla kaydedeceğimiz bu ikinci hadisle amel etmeye meyletmiştir.

اَلرَّجُلُ أَحَقُّ بِعَيْنِ مَالِهِ إِذَا وَجَدَهُ وَيَتْبَعُ الْبَائِعَ مَنْ بَاعَهُ

"Kişi (çalınan) malını aynıyla bulursa onu alma hakkına sahiptir. Müşteri, ödediği parayı satandan (hırsızdan) geri alır".

Hattâbî gasbedilen, çalınan, kapıp kaçırılan vs. malların hep bu hükme tabi olduğunu belirtir.

1637 ١٤ – وعن جنادة بن أمية عن بسر بن أرطاة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَمِعْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لَا تُقْطَعُ الْأَيْدِي في السَّفَرِ]. أخرجه أصحاب السنن، وعند الترمذي: في الْغَزْوِ.

14. (1637)- *Cünâde İbnu Ümeyye*'den rivâyete göre, Büsr İbnu Ertât (radıyallâhu anh) demiştir ki: "Resûlullah (aleyissalâtu vesselâm)'ı dinledim: *"Seferde eller kesilmez"* diyordu." Tirmizî'deki rivâyette "gazvede..." denmiştir. [Tirmizî, Hudud 20, (1450), Ebû Dâvud, Hudud 18, (4408); Nesâî, Sârik 16, (8,91).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebû Dâvud*'daki rivâyet, hadisin vürud sebebini de göstermektedir: "Biz, denizde Büsr İbnu Ertât ile beraberdik. Misdar adında bir hırsız getirildi, bir deve çalmıştı. Büsr: "Ben Resûlullah *(aleyhissâlatu vesselâm)*'ın: *"Gavze sırasında eller kesilmez"* dediğini işittim" dedi. Eğer bu rivâyet olmasaydı hırsızın elini kesecektik".

2- Görüldüğü gibi, bazı rivâyetlerde *"gavzede"*, bazı rivâyetlerde *"seferde"* denmektedir. Şârihler seferden de maksad gazve seferidir, yani askerî sefer kastedilmiştir derler.

3- Gazve sırasında el kesmenin yasaklanması, mücrimin düşman tarafına kaçma korkusuna dayanmaktadır. Bu sebeple sefer dönüşü kesilmesi uygun görülmüştür.

Evzâî, bu hükmün sâdece hırsızlık haddine has olmayıp, aynı mânayı taşıyan zinâ haddi, kazf haddi vs.'ye şamil olduğunu söylemiştir. Ancak Cumhûr'un görüşü bunun hilâfınadır: Hadler hazerde de seferde de uygulanmalıdır.

Aliyyu'l-Kârî, Türbüşî'nin: "Belki de Ezvâî, kolu kesilenin fitneye düşerek dar-ı harbe geçeceği ihtimalini düşündü veya, emir gazveye giderken hırsızın elinin kesilmesi, düşmana karşı gücü zayıflatır ve bir fayda sağlamaz diye değerlendirerek, ordunun dönme zamanına kadar tehirini uygun gördü" dediğini kaydeder.

Kadı İyaz: "Resûlullah (aleyhisalâtu vesselâm) bu yasakla, ganimetten çalanın elinin kesilmesini yasaklamayı arzu etmiş olabilir" diyerek meseleye bir başka buud getirmiştir.

Cumhur'un görüşü *Ubâde* (radıyallâhu anh)'nin şu rivâyetine dayanır:

جَاهِدُوا النَّاسَ فِي اللهِ الْقَرِيبِ وَالْبَعِيدِ وَلَا تُبَالُوا فِي اللهِ لَوْمَةَ لَائِمٍ وَأَقِيمُوا حُدُودَ اللهِ فِي الْحَضَرِ وَالسَّفَرِ

"Allah yolunda, insanlarla uzakta da yakında da cihad edin. Allah yolundaki bu cihadınızda kınayanların kınamalarına aldırmayın. Allah'ın hududunu hazerde ve seferde ikâme edin".

1638 ١٥- وعن الشعبي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [أَنَّ رَجُلَيْنِ: شَهِدَا عَلَى رَجُلٍ أَنَّهُ سَرَقَ فَقَطَعَهُ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، ثُمَّ ذَهَبَا وَجَاءَا بِآخَرَ وَقَالاَ: أَخْطَأْنَا فِي الأَوَّلِ فَأَبْطَلَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ شَهَادَتَهُمَا، وَغَرَّمَهُمَا دِيَةَ الأَوَّلِ، وَقَالَ: لَوْ عَلِمْتُ أَنَّكُمَا تَعَمَّدْتُمَا لَقَطَعْتُكُمَا]. أخرجه البخاري ترجمة.

15. (1638)- *Şâ'bî* (rahimehullah) anlatıyor: "İki kişi, üçüncü bir şahsın hırsızlık yaptığına dair şahitlikte bulundular. Bunun üzerine Hz. Ali (radıyallâhu anh) adamın kolunu kesti. Bu iki kişi gidip bir müddet sonra diğer bir adamı getirip: "Biz hata etmişiz, hırsızlığı yapan o değilmiş (bu imiş)" dediler. Hz. Ali (radıyallâhu anh) bunların şahidliğini iptal ederek (getirdikleri bu şahıs aleyhinde kabul etmedi. Ayrıca) onlara, önceki adamın diyetini yükledi ve: "Bilsem ki siz bu işi bilerek yaptınız, kollarınızı keserdim" dedi". [Buharî, Diyât 21 (Bab başlığında senetsiz olarak kaydedilmiştir).]

AÇIKLAMA:

Buhârî, bu eseri, "Bir cemaat bir şahsa zulmetseler (yaralasalar, öldürseler, çalsalar, iftira etseler vs.) bunlardan bir tanesi mi cezalandırılır, yoksa cürme iştirak edenlerin hepsi aynı cezaya eşit şekilde çarptırılırlar mı (yani hepsine kısas mı uygulanır)?" diye başlayan uzun bir babın başlığı zımnında kaydeder. Aynı başlıkta "hepsine kısas uygulanır" hükmünü teyid eden çeşitli tatbikat örnekleri kaydeden Buhârî, bab başlığına şöyle devam eder: *"İbnu Ömer der ki: "Bir köle gizlice öldürülmüştü. Ömer İbnu'l-Hattâb: "Bilsem ki, bunun öldürülmesine Sana ahalisi iştirak etti, hepsini öldürtürdüm"* dedi."

Muğire İbnu Hakim babasından naklediyor: "Dört kişi bir çocuğu müşterek öldürmüşlerdi. Hz. Ömer dördünün de öldürülmesini emretti..."

İbnu Hacer, Buharî'nin senetleri atarak, özetleyerek kaydettiği bu vak'aların kaynaklarını, hâdiselerin mahiyetini vs. Fethu'l-Bârî'de uzun uzun kaydeder.

ALTINCI BÂB

HADDÜ'L-HAMR

HAMR NEDİR?

Kur'an-ı Kerim'de içki ve uyuşturucularla ilgili yasak dile getirilirken, münhasıran belli bir maddeye has olan bir kelime değil, daha ziyade, insanda belli bir *"hal"*e sebebiyet veren bir maddenin ismi kullanılmıştır. Böylece yasak, münhasıran muayyen bir madde için değil, söylediğimiz "hâl"i hâsıl eden bütün maddeler için gelmiş olmaktadır.

Sözkonusu *"hâl"* aklın örtülmesidir. Öyle ise yasak aklın örtülmesine sebep olan bütün maddeler içindir. Kur'an-ı Kerim'in bu maksadla kullandığı kelime hamr'dır. Hamr, lügat olarak, bir şeyi örtmek mânasına gelen bir kökten türemiştir. Arapça'da şahitlikten kaçarak gördüğünü gizlemek, utanmak, örtmek, örtü, kapak gibi pekçok kelime aynı kökten gelir. Kelime âyete şöyle geçer:

"Ey iman edenler, HAMR (içki), kumar, (tapınmaya mahsus) dikili taşlar, fal okları ancak şeytanın amelinden birer murdardır. Onun için bunlardan kaçınınız ki muradınıza eresiniz. Şeytan, hamrda ve kumarda ancak aranıza düşmanlık ve kin düşürmek, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alı koymak ister. Artık siz (hepiniz) vazgeçtiniz değil mi?" (Maide 90-93).

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Kur'an'da geçen hamr kelimesinin belirttiğimiz şekilde anlaşılması, eksik veya yanlış te'vil ve yorumlarla gayesinden saptırılmaması için, كُلُّ مُسْكِرٍ خَمْرٌ "Aklı örtüp sarhoşluk veren herşey, Kur'an-ı Kerim'de yasaklanmış olan hamr'dır" buyurmuştur.

Bu Nebevî irşad gözönüne alınınca şeytanların ortaya atıp câhillerin

aldandıkları: "Kur'an şarabı haram etmiştir, rakıyı, birayı haram etmemiştir" veya "Şarap içmek rakı içmekten daha büyük günahtır, çünkü Kur'an'da şarap ismen zikredilmiş, rakı zikredilmemiştir" gibi sözlerin ne kadar yanlış ve hakikatten uzak oldukları anlaşılır.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hamr konusunda ileri sürülecek başkaca mugalataları önlemek için çeşitli uyarmalarda da bulunmuştur:

1- *"Ümmetim hamr'a başka bir ad takarak onu içecektir"*. Bu hadis, "Kur'an'da şarap haram edilmiştir, bira değil" diyenlere cevap verir.

2-*"Bilesiniz üzümden hamr yapılır, hurmadan hamr yapılır, baldan hamr yapılır, arpadan hamr yapılır, buğdaydan hamr yapılır, (mısır ve pirinçten hamr yapılır). Ben sizi sarhoş eden her şeyden yasaklıyorum."*

Bu hadis de, "Kur'an'da üzümden yapılan şarap haram edilmiştir, bira arpadan yapılmadır, haram değildir" sözüne cevaptır.

3- "Sarhoş eden bir şeyin azı da çoğu da haramdır". *"Bir küpü (farak) içilince sarhoş olunan şeyin bir avucu dahi haramdır"*

Bu hadisler de: "Dinimiz sarhoş olmayı haram kılmıştır, sarhoş etmeyecek az bir miktar, haram değildir" diyenlere cevap vermektedir.

Kısacası dinimiz, aklı örten ve sarhoşluk veren her şeyi -içki nevinden olsun, başka nevden olsun, az olsun, çok olsun, sarhoş edecek miktarda olsun, etmeyecek miktarda olsun- kesinlikle yasaklamıştır. Daha fazla açıklamayı içkilerle ilgili bahse (2263-2279 numaralar arasında kalan hadisler) bırakarak burada, içki yasağını ihlâl edenlere İslâm'ın derpiş ettiği hadle ilgili hadislere geçiyoruz:

١ 1639 – عن أنس رضي الله عنه قال: [ضرب النبي ﷺ في الخمر بالجريد والنعال وجلد أبو بكر رضي الله عنه أربعين]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

وفي رواية للترمذي: [أتى رسول الله ﷺ برجل قد شرب الخمر فجلده بجريدة نحو أربعين، وفعله أبو بكر، فلما كان عمر رضي الله عنه: استشار الناس، فقال عبد الرحمن بن عوف: أخف الحدود ثمانون، فأمر به عمر رضي الله عنه].

1. (1639)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûllullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hamr için, hurma dalları ve nalınlarla hadd vurdu. Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) kırk darbeyle hadd vurdu". [Buharî, Hudud 2, 4; Müslim, Hudud 37, (1706); Tirmizî, Hudud 13, (1343); Ebû Dâvud, Hudud 26, (4479).]

AÇIKLAMA

Hamr içenlere verilecek ceza hususu biraz münakaşalıdır. Resûlullah *(aleyhissâlatu vesselâm)* ve *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh) zamanlarında kırk kadar darbe imiş, *Hz. Ömer* zamanında bu hal bir müddet devam etmiş ise de bilahere tedricen artırılarak 80 darbeye kadar çıkarılmıştır. *Hz. Ömer*'in artırmasının sebebi, gittikçe artan refah sebebiyle içki istihlâkinin fazlalaşması, Hz. Peygamber zamanındaki haddin küçük görülerek kaale alınmamasıdır. Halkın verimli arazilere gidip, bağ bahçe işlerini geliştirdiği, bu sebeple içenlerin çoğaldığı ve hatta Halid *İbnu Velid*'in bu mevzuda mektup yazdığı belirtilir. *Hz. Ömer,* bunun üzerine yasağın daha müessir olabilmesi için, müeyyidenin ağırlaştırılmasını uygun görür. Hatta -müteakip rivâyetlerde görüleceği üzere, yüce Halife (radıyallâhu anh) meseleyi istişare konusu yapar. Muhacir, Ensar ve Ashab'ın fikirlerini alır. *Abdurrahman İbnu Avf:* Kur'ân'da zikri geçen haddlerin en hafifi olan 80 darbeyi tavsiye eder. *Hz.Ali* (radıyallâhu anh) de bu neticeye ulaşan bir görüş ortaya koyar: "Bir kimse şarap içerse sarhoş olur, sarhoş olan hezeyanda (saçmalama) bulunur. Hezeyan yapan iftira da atar, iftiranın cezası Kur'an'da 80 sopadır". Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: عليكم بسنتي وسنة الخلفاء الراشدين من بعدي *"Benim sünnetime ve benden sonra da Hulefâ-i Râşidin'in sünnetine sarılın"* hadisini esas alan İslâm ulemâsı, bu meselede Hz. Ömer zamanındaki icmayı esas almıştır.

Aynî, değişen şartlara göre, *Hz. Ömer*'in hadd-i hamrı artırdığını belirttikten sonra: "Eğer Ömer bu zamana yetişseydi, muasırlarımız için onun iki misline hükmederdi" der.

İçki haddi uygulanırken ne ile vurulmalı meselesi de bazı izahlar gerektirmektedir. Sadedinde olduğumuz rivâyet hurma dalı ve ayakkabı (nalın) ile vurulabileceğini gösterir. Bazı rivâyetler elbiseden de söz eder. Kamçı hususunda ihtilâf edilmiştir.

İbnu Hacer bu meselede üç görüşten bahseder:

a) En doğru görüşe göre: Kamçı ile vurmak caizdir, ancak ellerle, ayakkabılarla ve elbise ile vurmakla iktifa edilmesi de caizdir.

b) Kamçı ile vurulmalıdır.

c) Kamçısız vurulmalıdır.

Kamçı ile vurmayı caiz görenler, kamçının sopa ile kamış arası ka-

lınlıka olmasını şart koşarlar. Hurma dalı ve benzeri şeyleri tecviz edenler, bunların yaş kuru arası ve mûtedil olmasını şart koşarlar.

Vururken de ne çok şiddetli, ne de çok hafif olmayıp vasat olması, vuran kimsenin elini başından daha yukarı kaldırmaması şart koşulmuştur. Kamçıya karşı olanlar, "kamçı ile vurulurken ölüm olursa vurana diyet gerekir" demişlerdir.

İbnu Hacer vurulacak cisimle ilgili ihtilâf hakkında şu açıklamayı yapar: "Müteahhirundan bazıları orta bir yol tutarak: "Mütemerrid yani içkide ısrarlı olanlara kamçı, zayıflara ve mütemerrid olmayanlara durumlarına göre elbisenin kenarı veya ayakkabılar kullanılır" demiştir. Uygunu da budur."

١٦٤٠ ٢- وعن ثور بن زيد الدّيلي [أنَّ عُمر رضي الله عنه استشار في حدّ الخمر، فقال له علي: أرى أن تجلده ثمانين جلدة، فإنه إذا شرب سكر، وإذا سكر هذى، وإذا هذى افترى فجلد عمر رضي الله عنه ثمانين جلدة في حدّ الخمر]. أخرجه مالك.

2. (1640)- *Sevr İbnu Zeyd el-Dîlî* anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh), hamr için uygulanması gereken haddin miktarı hususunda (Ashabla) istişarede bulundu. Hz. Ali (radıyallâhu anh): "Seksen sopa vurulmasını uygun görüyorum" dedi. Çünkü kişi, içince sarhoş olur, sarhoş olunca hezeyana düşer (saçmalar), hezeyana düştü mü iftira atar. (İftiranın cezası ise 80 sopadır). Böylece Hz. Ömer (radıyallâhu anh) içki içenler için haddi 80 sopa takdir etti." [Muvatta, Eşribe 2, (2, 842).]

AÇIKLAMA: Önceki hadiste geçti.

١٦٤١ ٣- وعن عبدالرحمن بن أزهر رضي الله عنه قال: [أُتِيَ رسولُ الله ﷺ بشارب خمرٍ وهو بحنينٍ فحثى في وجهه التراب، ثم أمر الصحابة فضربوه بنعالهم وما كان في أيديهم حتى قال لهم: ارفعوا، ثم جلد أبو بكرٍ رضي الله عنه أربعين، ثم جلد عمر رضي الله عنه صدراً من إمارته أربعين، ثم جلد ثمانين في آخر خلافته، وجلد عثمان رضي الله عنه الحدّين كليهما ثمانين وأوبعين، ثم أثبت معاوية الحدّ ثمانين]. أخرجه أبو داود.

3. (1641)- *Abdurrahman İbnu Ezher* (radıyallâhu anh) anlatıyor:

"Huneyn'de iken Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e şarap için bir adam getirildi. Resûlullah (tahkiren) yüzüne toprak saçtı. Sonra Ashab'a emretti, ayakkabılarıyla ve ellerinde bulunan (deynek, çubuk vs) başka şeylerle adama "Yeter, çekin ellerinizi" deyinceye kadar vurdular. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefatından sonra *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh) de içki içenlere kırk darbe vurdurdu. Arkadan Hz. Ömer (radıyallâhu anh) de halifeliğinin başlangıcında kırk sopa vurdurmaya devam etti. Ancak, hilâfetinin sonunda (insanlar azıp fısk artınca) seksen sopa vurdurdu.

Hz. Osman (radıyallâhu anh) ise iki kere hadd uyguladı: Birini kırk, diğerini seksen yaptı. *Hz. Osman'*dan sonra *Hz. Muâviye* (radıyallâhu anh) haddi seksende sâbit kıldı." [Ebû Dâvud, Hudud 37, (4487, 4488).]

AÇIKLAMA için babın ilk hadisine (1639) bakılsın.

1642 ٤– وعن علي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [جَلَدَ رسُولُ اللهِ ﷺ أربَعِينَ، وأبُو بكْرٍ أربَعِينَ، وعُمرُ ثمانِين، وكُلٌّ سُنَّةٌ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

4. (1642)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "İçki haddi için, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kırk, Hz. Ebû Bekir kırk, Hz. Ömer (radıyallâhu anhümâ) seksen sopa vurdular. Hepsi de sünnettir. (Bu bana daha hoş geliyor)." [Müslim, Hudud 38, (1702); Ebû Dâvud, Hudud 36, (4480, 4481).]

1643 ٥– وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قالَ النَّبيُّ ﷺ: مَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فاجْلِدُوهُ إلى الرَّابِعَةِ فاقْتُلُوهُ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

5. (1643)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kim (ısrarla) içki içerse dördüncü sefere kadar kamçılayın, sonra (devam ederse) öldürün." [Ebû Dâvud, Hudud 37, (4482); Tirmizî, Hudud 15, (1444).]

Ebû Dâvud'un, Kabîsa İbnu Züeyb (radıyallâhu anh)'den yaptığı bir rivâyette şöyle denmiştir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a şarap içmiş bir adam getirildi. Hemen celde yapıldı, sonra tekrar getirildi, yine celde yapıldı, sonra tekrar getirildi, yine celde yapıldı, sonra tekrar getirildi yine celde yapıldı ve öldürme kaldırıldı. Artık, ölüm cezası bir ruhsat olarak kaldırılmıştı."

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet farklı şekillerde gelmiştir. Hepsi de ilk üçte ceza olarak

dayak atmayı, dördüncü seferde öldürmeyi emreder. *Tirmizî*'nin Buharî'den kaydettiği bir açıklamaya göre, bu emir, içki yasağının konduğu bidâyete aittir. Sonradan neshedilmiştir. Cumhur bu görüştedir. Bir kimse, içki yüzünden öldürülmez, dördüncü değil onuncu kere içmiş olsa bile.

Yine Tirmizî'nin, *İlel* kısmında açıkladığına göre, bu hadisle amel eden tek fakih çıkmamıştır. Dolayısıyle, bu hadisle amel etmeme hususunda icmâ hasıl olmuştur. Bazı alimler: "Hadis, hükmüyle amel edilmemesiyle hasıl olan icma ile mensuhtur" demiştir.

Yine Tirmizî, içki sebebiyle kimsenin öldürülmeyeceğini te'yid eden rivâyetlerden şunu kaydeder: *"Allah'tan başka ilah olmadığına şehâdet eden Müslüman kişinin kanı şu üç sebep dışında helâl olmaz: Cana can kısas, dul zâni, dininden dönen."*

Bazı âlimler: "Bu hadis, gerçek öldürmeyi değil şiddetle dövmeyi kastediyor" demiştir.

Şunu da belirtelim ki, müteahhirînden bazıları, bu hadisle amel edilmesi gerektiğini söylemiştir. Suyûti ve Sindî bunlardandır. Suyûti, Tirmizî'ye yaptığı Hâşiye'de, dördüncüde öldürmeyi ifade eden ondan fazla sahih ve sarih rivâyet kaydeder. Mensuh olduğunu söyleyenler muteber bir delil gösterememişlerdir.

1644 ٦- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما: [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ لَمْ يُقِتْ فِي الْخَمْرِ حَدًّا، وَإِنَّ رَجُلاً شَرِبَ فَسَكِرَ فَلُقِيَ يَمِيلُ فِي الْفَجِّ(١) فَأُتِيَ بِهِ النَّبِيُّ ﷺ، فَلَمَّا حَاذَى بِدَارِ الْعَبَّاسِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ انْفَلَتَ، فَدَخَلَ عَلَى الْعَبَّاسِ فَالْتَزَمَهُ(٢) فَذُكِرَ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ ﷺ فَضَحِكَ وَقَالَ: أَفَعَلَهَا، وَلَمْ يَأْمُرْ فِيهِ بِشَيْءٍ]. أخرجه أبو داود.

ومعنى «لم يُقِتْ» بضم أوله وكسر ثانيه لم يُقَدِّر ولم يحده بعدد مخصوص.

6. (1644)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hamr hususunda kesin bir hadd takdir etmedi. Bir adam içmiş, sarhoş olmuştu. Caddede yalpa yaparken kendisine rastladı. Adamı hemen tutup Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a getirmek için harekete geçtiler. Adam, Abbâs (radıyallâhu anh)'ın evinin hizasına

(١) الفج: الطريق الواسع بين الجبلين، والمراد به هنا أحد طرق المدينة.

(٢) أى التجأ الشارب إلى العباس، واعتنقه مستشفعا به.

gelince boşanıp kaçtı ve Abbâs'ın evine girerek ona iltica etti. Durum Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a anlatılmıştı, güldü ve: "Yani o, bunları (kaçma, girme ve iltica) yaptı mı?" dedi. Hakkında herhangi bir emir vermedi." [Ebû Dâvud, Hudud 36, (4476).]

AÇIKLAMA:

Hattâbî, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu sarhoş karşısındaki tavrından, haddu'l-hamr'ın haddler içerisinde en hafifi olduğuna delil bulur. Ancak Hattâbî şu ihtimal üzerinde de durur: O zâtın *Hz. Abbâs* (radıyallâhu anh)'ın evine girmesiyle ona dokunulmamış olması, bu zâtın ikrârı veya âdil kimselerin şehadetiyle suçunun sübut bulmaması sebebiyledir. Mümkündür ki, sokakta herhangi bir sebeple yalpa yaptığını görenler bunu sarhoşluktan yaptı zannettiler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, sarhoşluk görmedi ve bu yüzden onu terketti, hadd vurmadı."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Allah'ın hududu meselesindeki titizliği gözönüne alınınca, bu tahminin oldukça kuvvetli bir ihtimal olduğu söylenebilir. Aksi halde, hududun tatbikatında gevşeklik gösterilmiş, açıkgöz olan kayırılmış olur ki, bu adalet sistemine olan güveni ve sistemin itibarını sarsar.

1645 ٧- وعن عمير بن سعيد النخعي قال: [سَمِعْتُ عَلِيًّا رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: مَا كُنْتُ لأُقِيمَ عَلَى أَحَدٍ حَدًّا فَيَمُوتَ فَأَجِدَ فِي نَفْسِي مِنْهُ شَيْئًا إِلاَّ صَاحِبَ الخَمْرِ فَإِنَّهُ لَوْ مَاتَ وَدَيْتُهُ(١)، فَإِنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ لَمْ يَسُنَّهُ]. أخرجه الشيخان، وأبو داود، وقال: لَمْ يَسُنَّ فِيهِ شَيْئًا إِنَّمَا هُوَ شَيْءٌ قُلْنَاهُ نَحْنُ].

7. (1645)- *Umeyr İbnu Said en-Nehaî* (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallâhu anh)'yı dinledim, şunu söylemişti: "Ben hadd vurduğum kimselerden biri ölecek olsa, içimde üzüntü duymam, ancak içki sebebiyle hadd vurduğum ölürse onun üzüntüsünü hissederim. Çünkü o ölecek olsa (yakınlarına) diyet öderim. Zîra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* içkinin haddi ile ilgili (kesin bir miktarı) sünnet kılmadı. İçki haddiyle ilgili miktarı biz takdir ettik." [Buhârî, Hudud 4; Müslim, Hudud 38, (1707); Ebû Dâvud, Hudud 36, (4486).]

(١) دفعت ديته لأوليائه.

AÇIKLAMA:

1- *Hattâbî* der ki: Hadd tatbiki sırasında mücrim ölecek olsa, haddi icra eden kimseye tazminat ödemesi terettüp etmez. Bu hususta ulemâ ittifak eder. Ancak içki haddi sebebiyle vurulan hadd sırasında ölüm vukua gelse buna diyet ödemek gerekir.

İmam Şâfiî bu meselede, hadd tatbikatında kullanılan vurma âletini gözönüne alır: "Eğer kamçı ile vurulmuş ve ölmüşse diyet ödenir, kamçı dışında bir şey ile vurulursa ölse bile diyet gerekmez. Bu meselede diyetin ödenmesi imamın akîlesine terettüp eder. Keza kırktan fazla vurulsa ve ölüm meydana gelirse yine diyet ödenir."

2- Hz. Ali'nin: *"Resûlullah içki haddi ile ilgili (kesin bir miktarı) sünnet bırakmadı"* sözü ile, bazı içki içenlere 40 sopa vurdurduğuna dair rivâyetleri İbnu Hacer şöyle te'lif eder: *"Resûlullah 80 sopayı sünnet kılmadı veya kırk darbeden fazlası için herhangi bir sünnet bırakmadı"* demektir. Nitekim Hz. Ali'nin *"...içki haddiyle ilgili miktarı biz takdir ettik"* sözü bunu te'yid eder. Bu sözüyle Hz. Ali, Resûlullah'tan sonra Hz. Ömer'in artırmış olduğu miktara işaret eder. Hz. Ali'nin içtihadlarıyla yapılan bu artırma ile irâde-i İlâhiyeye muvafık hareket edip etmemekten endişe duyduğu ve hatta korktuğu görülmektedir.

3- *Hz. Ali*'nin, "Resûlullah onu sünnet kılmadı" tâbirindeki zamirle "darbın sıfatı" kastedilmiş olabilir. Yani bu durumda mâna şöyle olur: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* kamçı ile dövmeyi sünnet kılmadı, içki içenleri, el, ayakkabı, hurma dalı, elbisenin kenarıyla dövmeyi sünnet kıldı." Beyhakî bu hususa dikkat çeker.

1646 ٨- وعن ابن شهاب رضي الله عنه [أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ حَدِّ الْعَبْدِ فِي الْخَمْرِ، فَقِيلَ: بَلَغَنِي أَنَّ عَلَيْهِ نِصْفَ حَدِّ الْحُرِّ]. أخرجه مالك.

8. (1646)- *İbnu Şihâb* (rahimehullah)'a:

"– Köle içki içecek olursa ona tatbik edilecek haddin miktarı nedir?" diye sorulmuştu, şöyle cevap verdi:

"– Bana ulaştığına göre, ona, hüre verilen cezanın yarısını uygulamak gerekir. *Hz. Ömer, Hz. Osman* ve *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhüm ecmain) içkide, kölelerine, hürlere tatbik ettikleri haddin yarısını tatbik ederlerdi." [Muvatta, Eşribe 3, (2, 842).]

1647 ٩- وعن ابن المسيب قال: [غَرَّبَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ رَبِيعَةَ بْنَ أُمَيَّةَ فِي الْخَمْرِ إِلَى

خيبر، فلحق بهرقل فتنصر، فقال عمر: لا أغرب بعده مسلماً]. أخرجه النسائي.

9. (1647)- *Said İbnu'l-Müseyyeb* (rahimehullah) anlatıyor: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh), içki sebebiyle Rebîa İbnu Ümeyye'yi Hayber'e sürdü. Oradan kaçıp Herakliyus'a giderek Hıristiyanlığa geçti. Hz. Ömer (radıyallâhu anh) bu hâdise üzerine: "Bundan böyle hiçbir Müslümanı sürmeyeceğim" dedi. [Nesâî, Eşribe 47, (8, 319).]

AÇIKLAMA:

Aslında hududa giren sürgün cezası sâdece zinâda vardır, içki haddinde sürgün cezası yoktur. İmam, ta'zir selâhiyetine dayanarak, bu çeşit cezalar verebilir. Şu halde Hz. Ömer, sürgün cezası vermeyeceğim demekle haddin miktarında kısıntı yapmış olmuyor, "ilave olarak verdiğim sürgün cezasını vermeyeceğim" demiş oluyor.

1648 ١٠ – وعن عمر رضي الله عنه [أن رجلاً: كان يلقب حماراً، وكان يضحك رسول الله ﷺ أحياناً، وكان رسول الله ﷺ قد جلده في الشراب، فأتي به يوماً فأمر به فجلد، فقال رجل من القوم: اللهم العنه، ما أكثر ما يؤتى به، فقال ﷺ: لا تلعنوه، فوالله ما علمت إلا أنه يحب الله ورسوله]. أخرجه البخاري.

وفي رواية لأبي داود عن أبي هريرة رضي الله عنه: [لا تقولوا هذا، ولكن قولوا: اللهم ارحمه، اللهم تب عليه].

10. (1648)- *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Lakabı Hımâr olan bir adam vardı. Bu zat zaman zaman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı güldürürdü. Hz. Peygamber bu adamı, içki sebebiyle dövdürmüştü. Bir gün yine içki suçuyla getirildi. Resûlullah emretti, celde uygulandı. Cemaatten birisi: "Allah'ım şu adama lânet et! Kaç sefer içki sebebiyle getirildi, bir türlü ıslah olmuyor)" diye beddua etti. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

" Ona lânet etmeyin. Allah'a yeminle söylüyorum, bu adam hakkında bildiğim bir şey varsa o da Allah ve Resûlü'nü (samimiyetle) sevmiş olmasıdır" buyurdu." [Buhârî, Hudud 5.]

Ebû Dâvud'da, *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'den kaydedilen bir rivâyette: "Böyle söylemeyin, fakat şöyle deyin: "Ey Allahım, ona rahmet et, onun taksiratını affet!" buyurmuştur.

AÇIKLAMA:

1- *Burada lakabı zikredilen sahabi, Nuaymân İbnu Amr* (radıyallâhu anh)'dır. *Akabe, Bedr* ve sonraki savaşlara katılmıştır. Çok şakacı olduğu, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı güldürecek söz ve davranışlarda bulunduğu belirtilir. Meselâ Medine'ye turfanda bir şey gelince borçlanarak alıp Resûlullah'a hediye ettiği, borç ödeme zamanında, adamı Resûlullah'a götürüp, Hz. Peygamber'e ödettiği, keza zaman zaman borçla aldığı yağ ve balları Hz. Peygamber'e hediye ettiği, borç ödeme zamanında Hz. Peygamber'e ödettiği belirtilir. *Hz. Ebû Bekir*'le çıktığı Şam Seferi sırasında, eşyaların başını bekleyen arkadaşı Süveybıt'ı, gı-yabında "kölem" diye yoldan geçen kervana on deveye satar ve tenbih eder: "O inatçıdır, köle değilim der, inanmayın." Süveybıt'ı bağlayıp götürürler. Neden sonra durumdan haberdar olan *Hz. Ebû Bekir* adam göndererek kurtarır.

İbnu Hacer, bu zatla ilgili rivâyetlerin ihtilâflı olduğunu, te'lif edebilmek için iki şahsın varlığını kabul etmek gerektiğini söyler: 1- Nuayman, 2-Abdullah İbnu Nuayman. Bizim için teferruat gereksiz.

2- Lanet , Arapça'da iki mânada kullanılır:

a) Sebb yani hakaret, kötü söz mânasında.

b) Allah'ın rahmetinden uzak kalması. Bu, kelimenin aslîz mânasıdır.

Bir Müslümanın diğer bir Müslümana lanet edip edemeyeceği hususunda İslâm ulemâsı bazı görüşler ortaya koymuştur:

★ Âlimler, hadd tatbik edilen günahkârlara aslî manada lanetin kullanılmasını tecviz etmezler. Çünkü tatbik edilen haddin işlediği günaha kefaret olacağı, böylece günahtan kurtulacağı kabul edilmiştir. Hususan, hadiste belirtildiği üzere, Allah ve Resûlü'nü seven kimse için bu mânada lanet etmenin haram olduğu belirtilmiştir. Böylelerine Allah'tan af ve mağfiret dilemek mendubtur. Bu görüş sahipleri, kişi dinden çıkmadıkça, günahı sebebiyle lanet etmeye cevaz vermezler.

★ Zelle sebebiyle lanet mutlak olarak yasaktır.

★ Günahı açıktan işleyenlere lanet etmek caizdir.

★ Muayyen bir kimse hakkında lanet mutlak olarak yasaktır.

★ Muayyen olmayan kimse hakkında caizdir. Çünkü bu, kötü fiilden zecrdir, caydırmadır. Ama bu, muayyen kimse hakkında eza ve sebbdir, halbuki Müslümana eza yasaklanmıştır.

Nevevî'nin, el-Ezkâr'da bahsettiğine göre günahlardan birini işlediği bilinen bir kimsenin şahsına bedduada bulunmak, hadisin zahirine göre haram olmamalıdır. Gazali ise haram olduğuna işaret etmiştir. Demiştir ki: "Lanetin mânası, bir insan için kötülük istemektir, meselâ: Allah onun bedenine sıhhat vermesin! demek gibi. Bunlar hep mezmumdur."

Muayyen şahsa, cürmü sebebiyle, beddua edilebileceği kanaatinde olan Nevevî, cevaza delâlet eden hadisler meyanında, Resûlullah 'ın *"Sağ eliyle ye!"* emrine: *"Muktedir olamıyorum"* diye muhalefet edene: *"Muktedir olma!"* diye bedduasını misal verir. "Bunda, şeriatın hükmüne muhalefet edene beddua etmenin caiz olacağına delil vardır" der. Buhârî gibi bazıları, masiyetle muttasıf olanlara, isimlerini zikretmeden, umumî bir üslubla beddua etmenin caiz olacağına hükmetmişlerdir.

Bu sonuncu görüşü daha hikmetli bulan İbnu Hacer: "Bir kimsenin ismen lanet edilmesi, onu günahta ısrara veya tevbesinin kabulü hususunda ye'se atabilir, halbuki, beddua ve lânet, muayyen bir şahsa değil, günahla muttasıf olanlara umumî bir üslubla yapılacak olsa, bu o günahı işlemekten bir zecr ve caydırma ve işleyen kimseyi de ondan koparma ve uzaklaştırma olur" der.

Yeri gelmişken, Bulkînî'nin bir açıklamasını kaydedelim: Ona göre, yatağa davet ettiği karısı imtina edecek olursa, koca, şahsen beddua edebilir. Çünkü hadiste, böylesi kadınlara, sabah oluncaya kadar meleklerin lanet ettiği belirtilmiştir. Bazıları: "Burda lanet okuyan melektir, insanlar melekleri kendine örnek yapamaz..." gibi mülahazalarla bu meselede tevakkufu ihtiyar edenlere: "Melekler masumdur, masumlar örnek alınabilir" diye cevap vererek, Bulkînî'yi te'yid edenler olmuştur.

3- Ulemâ, bu rivâyetten hareketle, "mürtekibü'l-kebîre (büyük günah işleyen) kâfirdir" diyenleri reddetmiştir. Çünkü öylelerine lanet yasaklanıyor, üstelik dua emrediliyor.

4- Hadis, yasakları irtikab etmenin Allah ve Resûlü'nü sevmeye mani olmadığını göstermektedir. Mürtekibü'l-kebîrenin kalbinde samimi şekilde Allah ve Resûlü'nün sevgisi bulunabilir. Bu husus, sadedinde olduğumuz hadiste, bizzat Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kelamıyla sarihan ifade edilmiş olması, mesele üzerine mülahaza yürüteceklere en müskit cevaptır.

5- Keza, bu hadis, kendisinden mükerrer sefer masiyet sâdır olan kimsenin kalbinden Allah ve Resûlü'nün sevgisinin çıkıp gitmeyeceğine delil olmaktadır. Şu halde, bir başka hadiste ifade edilen: "İçki içen,

mü'min olduğu halde içki içmez" hadisinde, imanın nefyi kastedilmediği, kemâli kastedildiği şeklindeki yorumu, bu hadis te'yid eder. Yani o ifadede Resûlullah : "İçki içen kâfir olmuştur" demek istememiş, "Kişi kâmil bir imana sahip olarak içki içmez. İçki, imanı zayıflatır, derecesini düşürür" demek istemiştir. Ancak, hadiste şu mâna dahi mevcuttur ve bunun esas alınması gerekir: Günahkârın kalbinde Allah ve Resûlü'ne olan sevginin devam etmesi mutlak değil, mukayyeddir, bir şarta bağlıdır. O şart da günaha düşmüş olmasına pişman olması ve kendisine hadd tatbik edilmesidir. Böylece mezkur günah, ondan silinir. Böyle yapmadığı, günahları kalbten temizlemediği takdirde, kalbinin tekrarlar sebebiyle o günah üzere karar kılacağından korkulur. Çünkü, başka hadislerde her işlenen günahın kalpteki iman nurunu azalttığı, siyah lekeleri artırdığı belirtilmiştir.

6- Bu hadis, dördüncü veya beşinci sefer içki suçuyla gelen kimsenin öldürülmesine dair emrin neshedildiğini gösterir. *İbnu Abdilberr* bu şahsın elli seferden fazla bu suçla getirildiğini kaydetmiştir.

İÇKİ VE İDEOLOJİ VEYA SİNEĞİ KARTALA HÂKİM KILAN SİLAH

Bir sinek bir kartalı salladı vurdu yere
Yalan değil gerçektir ben de gördüm tozunu.

Yunus Emre

Batı, alkolün ne derece güçlü bir silah olduğunu geçmiş asırlarda keşfetmiştir. Öylesine güçlü ki, en ileri ateşli silahlar bile ona yetişememektedir.

Fethedilen Amerika kıtasında Kızılderililerin mukavemeti içki ile kırılmış, Afrika ve Okyanus adalarında birçok yerli kavimlerin nesilleri ve isimleri yeryüzünden içki ile silinmiştir. Kendi kitaplarında okuduğumuza göre, Batılı sömürgeciler, fethettikleri topraklardaki yerli ahaliye, bedava denecek derecede ucuz ve bol miktarda içki vererek, onları önce sarhoş, sonra da alkolik etmişlerdir. Bundan sonraki vetireyi anlamak zor değil.

Herkesi saran alkol iptilası... Ve *"zevkinden başka bir şey düşünmeyen"* insanlar yığını veya sürüsü...

Bu hâle gelmiş bir halka artık cemaat veya cemiyet denemez. Zîra insanları birbirine bağlayarak onlardan bir cemiyet meydana getiren şey, aralarında yaşayan mânevî bağlar, içtimâî değerlerdir: Din ve insanlık duygusu, aile ve akrabalık endişesi, şeref, haysiyet ve vatan hissi gibi. Bunları kaybeden insanlar artık yığındır, sürüdür, cemiyet değil.

Avrupalı fiilen keşfetmiştir ki zevkinden başka düşüncesi kalmayan alkoliklerde bu hisler külliyyen kaybolmakta.. neticede âileler çözülmekte ve dağılmakta, doğum korkunç şekilde düşmekte.. mevcut nüfus da çeşitli hastalıkların da araya girmesiyle hızla eriyip gitmekte.

Ve Batı istilâsına mukavemet, sıfıra müncer olmakta...

Bundan kolay, bundan kârlı istila yolu olur mu?

Bu silahsız, kansız, kavgasız istilâ metodunun keşfi, atomun keşfinden daha ehemmiyetli olmaz mı?

Nitekim İngiltere, 19. asırda bu yolla koca Çin kıtasını istilâya kalkmış, daha da müessir olabilmek için alkollü içkileri de yeterli bulmayarak, afyon başta olmak üzere uyuşturuculara başvurmuş, Hindistan'dan istihsal ettiği afyonu zorla Çin'e satmaya kalkmış.. Çin buna mu-

kavemet edince de, satışı zorla gerçekleştirmek için silaha sarılmıştır. 1839-1842 yılları, İngilizlerin uyguladıkları "içki ve uyuşturucular vasıtasıyla Çin'i istilâ planları"nın "Afyon Harbi" adıyla tarihe geçen silahlı safhasını teşkil eder.

"Bir sinek bir kartalı salladı vurdu yere

Yalan değil gerçektir dünya gördü tozunu."

Osmanlı Devleti'ni yıkmada da içki ve kadın önde gelen silah olmuştur. Şurda burda baş çekip halkı isyana teşvik eden liderler hep bu yolla, casuslar tarafından elde edilmiş, satın alınmış ve ikna edilmişlerdir. Bu konuda teferruat ve ibretâmiz canlı örnekler görmek, Arabistan, Yemen isyancılarının İngiliz ajanlarınca nasıl önce iğfal edilip sonra da isyana sürüldüklerini anlamak isteyenlere Doç. Dr. İhsan Süreyya Sırma'nın vesikalara dayanarak hazırladığı "Sömürü Ajanı İngiliz Misyonerleri" adlı kitabını tavsiye ederiz.[10]

İçki aleyhine beynelmilel teşkilatlar kuran, nutuklar çeken günümüz Batısı, bu huyundan vazgeçmiş olabilir mi?

Bu soruya "evet!" demek büyük bir gaflet, hatta gafletin ötesinde aptallık olur. Batı, dünyayı istilâ planında, bu silahın ehemmiyetini fazlasıyla takdir etmekte ve kullanmaya devam etmektedir. Batı'nın yaygarası, biraz da zararın kendine dokunmasından, silahının geri tepmesinden ileri gelmektedir. Zamanımızda içki ve uyuşturucular Batı gençliğinde bütün şiddetiyle yıkıma başlamıştır. Kader-i İlâhî belki de böyle cezalandıracaktır.

Ancak şunu iyi bilmemiz gerekmektedir: Bizim gibi geri kalmış, Batı'nın zebunu olmuş memleketlerde, şimdilerde, içki ve uyuşturucularla ifsad işi yerli ajanlarla, görünmez baskı güçleriyle, aldatıcı sloganlarla yürütülmektedir. Neokoloniyalizm denen yeni sömürgecilik metodu bu değil mi?

Yani Batı menfaatlerini, üçüncü dünya ülkelerinde, halkın her an reaksiyon gösterebileceği Batılı askerler, Batılı koloniler, Batılı elemanlar-

10– Aslında içki ve uyuşturucuların fitneciler tarafından kullanılışı tarih boyunca görülmüştür. Meşhur Alamut kalesini, fethedilmez şekilde tahkim ederek, orada yetiştirdiği fedaileriyle, Selçuklular döneminde ortalığı dehşete sokan Hasan Sabbah'ın silahı da içki ve uyuşturucular olmuştur. Fedailerinin, uyuşturucularla nasıl hazırlandığı kitaplarda teferruatlı olarak açıklanır.

1980 öncesi anarşi hâdiselerinde cesaret şurubu, cesaret hapı gibi adlar altında bu maddelerin ne kadar yaygın şekilde kullanıldığını gazetelerden, resmî beyanatlardan ibretle takip etmiştik.

la değil, yerli elemanlarla yürütmek. Yani içki, para, kadın gibi vasıtaları kullanarak, kafası, vicdanı, fikriyatı satın alınmış yerli aydınlarla. Mahallî kanı taşıyan, mahallî dili konuşan, mahallî kıyafeti taşıyan , pekçok zahiriyle özbe öz mahalli olan, fakat düşüncesiyle, fikriyle çalınmış aydınlarla... Batı'nın isteğine, menfaatlerine uygun hareket eden aydınlarla...

Üçüncü dünya ülkelerinde, Batı istilâ siyasetinin nüfuzu ve kontrolü altına düşen bir çok çevrelerde bugün hâlâ, terfi ve terakkinin, yeni ünvanlar iktisabının tavizsiz şartlarından biri içki içmektir. İçki içmeyenler o muhitlere alınmazlar. Ferdler, çeşitli vesilelerle yapılan içkili merasimlerde sıkca imtihandan geçirilirler. Bunlar, zâhirde masum bir anma, bir karşılama veya uğurlama merasimidir, bir yıldönümüdür, normal bir toplantıdır. Gerçekte ise, içkiye alıştırma ve içmeyenleri tesbit ameliyesidir. İçmeyenlerin belli safhalardan sonra yeni terfiler almaları hiç mümkün değildir. Çünkü kilit noktalarına yerleştirilmiş, memleketin âlî menfaatlerine hükmeden satılmış-aldatılmışlar içkiye zebun olmayanları istedikleri gibi kullanamazlar. Çünkü içki içmeyenler, "irtica", "çağdışı" ve benzeri kelimelerle ifade edilen Avrupa menfaatlerine zıt değerler taşıyor demektir, yerli değerlere bağlı, millî menfaatleri ön plana alabilecek demektir. Bu ise Avrupa menfaatlerinin hükümranlığını haleldar eden bir durumdur. Buna göz yumulamaz, müsamaha edilemez. Öyle ise yükselmek isteyen, üst makamlara liyakatini(!) yani millî ve mahallî menfaat ve değerleri, -gösterilen basit bir menfaat karşılığında- bir çırpıda tekmelemeye müheyya olduğunu isbatlamalıdır. Öyle ise yükselmek isteyenler bu isbatın en müessir, en mukni ve mücerreb delili olan içkiperestlik dinine intisab etmelidir; çünkü içkiye alışanlar potansiyel olarak; mübtelâ olanlar da fiilî olarak *zevklerinden* başka bir şey düşünmeyen robot insanlardır.

Üçüncü dünya ülkelerinde, alkol mübtelâları vasıtasıyla Avrupa menfaatleri adına fethedilmiş olan nice Alamut kaleleri vardır.

Rus halkı, Sovyet içtimâî hayatına intibak edebilmek için alkol almanın zaruretine öylesine inandırılmıştır ki, aileler çocuklarını, daha ilkokul çağında iken alkole alıştırmaktadırlar. Bunun niçinini anlamakta bir sağlık bakanının 1980'de sarfettiği şu söz bize yardımcı olur: *"Alkoliklerin sayısında artma olduğunu istatistiklerin göstermesi bizi sevindirir."*

Neticede Rusya'da nüfusun tamamına yakını alkolizmin tehdidi altına düşer, alkolden ölenlerin sayısı Amerika'ya nisbeten bin kat artar ve gazetelerde okuduğumuz üzere, Rus Devleti, kurtuluşu, alkolü yasaklamakta görmeye başlar.

Ve İslâm dinindeki, *"alkolün damlasının dahi haram olduğu"* hükmünün yüceliği, fıtrîliği bir kere daha ortaya çıkar.

Devletimizin, telâfisi zor noktalara gelmeden, Avrupa'nın sömürü silahı olan alkol konusunda daha ciddi tedbirler almasını temenni ederiz.

YEDİNCİ BÂB

HADDLERDE ŞEFAAT VE MÜSAMAHA HAKKINDA

1649 ١- عن يحيى بن أبي راشد عن ابن عمر رضي الله عنهما [أنَّهُ سَمِعَ رسولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ حالَتْ شفاعتُهُ دُونَ حدٍّ مِنْ حُدُودِ اللهِ تعالَى، فَقَدْ ضادَّ اللهَ عزَّ وجلَّ، وَمَنْ خاصَمَ في باطِلٍ وهُوَ يعلَمُ لَمْ يَزَلْ في سَخَطِ اللهِ تعالى حتَّى ينزِعَ، ومَنْ قالَ في مُؤمِنٍ مالَيْسَ فيهِ أسْكَنَهُ اللهُ رَدْغَةَ الخَبالِ(١) حتَّى يَخْرُجَ مِمَّا قالَ: وَمَنْ أعانَ عَلَى خُصُومَةٍ بِظُلْمٍ، فقَدْ باءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللهِ تعالى]. أخرجه أبو داود.

«الرَّدْغَةُ»: بسكون الدال وتحريكها بعدها غين معجمة: الطين والوحل الكثير.

1. (1649)- *Yahya İbnu Ebî Râşid*'in İbnu Ömer'den naklettiğine göre, *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şöyle söylediğini işitmiştir: *"Kim şefaat ederek, Allah'ın haddlerinden birinin tatbik edilmesine mani olursa Aziz ve Celil olan Allah'a muhalefet etmiş olur. Kim bilerek bâtıl bir dâvayı kazanmaya çalışırsa ondan vazgeçinceye kadar Allah kendisine buğzeder. Kim mü'mine onda olmayan bir kötülüğü nisbet ederse, bundan tevbe edinceye kadar cehennemliklerin vücudlarından çıkan irinlerden hâsıl olan çirkefin içine iskan eder. Kim haksız bir dâvaya yardımcı olursa, Allah'ın gazabını kazanmış olarak döner."* [Ebû Dâvud, Akdiye 14, (3597, 3598).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, şefaat yaparak, nüfuzunu kullanarak, baskı yaparak vs.

---

(١) جاء في الحديث: أن الخبال عصارة أهل النار. والخبال في الأصل: الفساد، ومعنى أنه يخرج مما قال أن يتحلل من ذلك المسلم الذى قال فيه القول.

hangi suretle olursa olsun haddlerden birinin infazına mani olmanın büyük günah olduğunu ifade ediyor. Çünkü Allah'a muhalefet etmek büyük günahtır. İslâm dini her hususta hatta ta'zire giren suçlarda bile şefaatte bulunmayı hoş karşılamış, fakat hududa giren cürümlerde bunu haram addetmiştir (1628. hadise ve açıklamasına bakılsın).

2- Kişinin bâtıl dâvayı bilmesi, kendisinin haksız olduğunu veya karşı tarafın haklı olduğunu bilmesidir. Şu halde açılan bir dâvada haksız olduğu halde, haklı mı haksız mı durumunu bilmeyen veya şüphe üzerinde olan kimse bu tehdidin altına girmez. Öyle duyduğunu anladığı veya karşı tarafın haklılığını bildiği dâvaları, mü'min kişi, kazanma derdine düşmemelidir, tâkip etmemelidir.

1650 ٢- وعن الزبير بن العوام رَضِيَ اللهُ عَنْهُ [أَنَّهُ لَقِيَ رَجُلاً قَدْ أَخَذَ سَارِقاً يُرِيدُ أَنْ يَذْهَبَ بِهِ إِلَى السُّلْطَانِ فَشَفَعَ لَهُ الزُّبَيْرُ لِيُرْسِلَهُ، فَقَالَ: لاَ حَتَّى أَبْلُغَ بِهِ إِلَى السُّلْطَانِ، فَقَالَ الزُّبَيْرُ: إِنَّمَا الشَّفَاعَةُ قَبْلَ أَنْ يَبْلُغَ السُّلْطَانُ، فَإِذَا بُلِّغَ السُّلْطَانُ لَعَنَ الشَّافِعَ وَالْمُشَفَّعَ].

أخرجه مالك.

2. (1650)- *Zübeyr İbnu'l-Avvâm* (radıyallâhu anh)'ın anlattığına göre, hırsızı yakalayıp sultana götürmekte olan bir adama rastlar. Zübeyr adamı salıvermesi için lehinde şefaatte bulunur. Adam:

"Hayır, sultana ulaştırıncaya kadar onu salmam" der. Zübeyr (radıyallâhu anh) şu açıklamayı yapar:

"Şefaat, sultana ulaşmadan önce caizdir. Sultana ulaştı mı, ondan sonra şefaat yapan da, şefaati kabul eden de mel'undur." [Muvatta, Hudud 29, (2, 835).]

AÇIKLAMA:

Hududa giren suçlar, sultana veya ona bedel hüküm verecek olan kimseye intikal ettikten sonra affetmek, şefaat etmek mümkün değildir. Bu paralelde yapılacak işlerin daha önceden yapılması gerekir. Bunun Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan bir örneğini müteakip rivâyette göreceğiz.

Dârakutnî'nin Hz. Zübeyr (radıyallâhu anh)'den kaydına göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

اِشْفَعُوا مَالَمْ يَصِلْ إِلَى الْوَالِي فَإِذَا وَصَلَ إِلَى الْوَالِي فَعَفَا فَلاَ عَفَا اللهُ عَنْهُ

"Mücrimlere şefaatinizi suçlu valinin önüne çıkmazdan önce yapın. Dâva valiye vardıktan sonra şefaatte bulunsanız, o da affetse Allah valiyi affetmez" buyurmuştur.

İbnu Abdilberr der ki: "Ben bunun aksini bilmiyorum. Günahkârlar lehine şefaat, dâva sultana ulaşmazdan önce güzeldir, hoştur, ama ona ulaştı mı cezayı vermesi üzerine borçtur."

1651 ٣- وعن صفوان بن أمية رَضِيَ اللهُ عَنْهُ [أَنَّهُ تَوَسَّدَ رِدَاءَهُ فِي الْمَسْجِدِ، وَنَامَ فَجَاءَهُ سَارِقٌ فَأَخَذَ رِدَاءَهُ، فَأَخَذَ صَفْوَانُ السَّارِقَ، فَجَاءَ بِهِ إِلَى رَسُولِ اللهِ ﷺ فَأَمَرَ بِهِ أَنْ تُقْطَعَ يَدُهُ، فَقَالَ صَفْوَانُ: إِنِّي لَمْ أُرِدْ هَذَا يَارَسُولَ اللهِ، هُوَ عَلَيْهِ صَدَقَةٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: فَهَلاَّ قَبْلَ أَنْ تَأْتِيَنِي بِهِ]. أخرجه الأربعة إلا الترمذي.

3. (1651)- *Saffan İbnu Ümeyye* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Mescide uyumak üzere ridasını yastık yaparak uzanmıştı. Uyurken bir hırsız gelip ridasını aldı. Ama Saffan (uyanarak) hırsızı yakaladı, doğru Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e götürdü. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* derhal elinin kesilmesini emretti. Saffan:

"Ey Allah'ın Resûlü, ben bunu istememiştim, ridam ona sadaka olsun!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Onu bana getirmezden önce niye yapmadın?" diyerek, teklifi reddetti." [Ebû Dâvud, Hudud 14, (4394); Nesâî, Sârik 4, (8, 68); Muvatta, Hudud 28, (2, 834).]

1652 ٤- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا: [قَالَ رسول الله ﷺ: ادْرَءُوا الْحُدُودَ عَنِ الْمُسْلِمِينَ مَا اسْتَطَعْتُمْ، فَإِنْ كَانَ لَهُ مَخْرَجٌ فَخَلُّوا سَبِيلَهُ، فَإِنَّ الإِمَامَ إِنْ يُخْطِئْ فِي الْعَفْوِ خَيْرٌ مِنْ أَنْ يُخْطِئَ فِي الْعُقُوبَةِ]. أخرجه الترمذي.

ولأبي داود عنها: [أَنَّ رسول الله ﷺ كَانَ يَقُولُ: أَقِيلُوا ذَوِي الهَيْئَاتِ(١) عَثَرَاتِهِمْ إِلاَّ الْحُدُودَ].

4. (1652)- *Hz. Aişe* anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Elinizden geldikçe hadd cezalarını Müslümanlardan defedin. (Muteber) bir özrü varsa hemen salıverin. Zîra imamın yanlışlıkla affetmesi yanlışlıkla ceza vermesinden daha hayırlıdır." [Tirmizî, Hudud 2, (1424).]

(١) هم أصحاب المروءات. والخصال الحميدة الذين لا يعرفون بالشرّ فيزلّ أحدهم الزلة.

Ebû Dâvud'da yine Hz. Aişe'den gelen bir rivâyette: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "İtibarlı kimselerin hudud dışındaki zellelerinden vazgeçin" buyurmuştur." [Ebû Dâvud, Hudud 4, (4375).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet mevkuf ve merfu olarak gelmiştir. Haddlerin tatbikatında titiz olmayı, kesinlik kazanmadıkça, sübutta şüphe bulundukça haddleri tatbik etme cihetine gitmemeyi emretmektedir.

Bir başka rivâyette de, إِدْرَئُوا الْحُدُودَ بِالشُّبُهَاتِ "Şüpheler sebebiyle hadd tatbikatını terkedin" denmektedir.

Şârih Muzhir der ki: "Hadis şunu demektedir: Hadd cezalarını, imkânınız ölçüsünde imama ulaşmazdan önce defedin. Zîra imam, hatâen aff cihetine giderse, hatâen hadd cezası vermesinden hayırlıdır. Zîra imama hadd suçu geldi mi ceza vermesi vacibtir."

Tîbî der ki: "Bu hadisin mânası şu hadisin mânasını te'yid eder:

تَعَافُوا الْحُدُودَ فِيمَا بَيْنَكُمْ فَمَا بَلَغَنِي مِنْ حَدٍّ فَقَدْ وَجَبَ

"Haddleri kendi aranızda affedin, (affı bana bırakmayın). Bana bir hadd intikal ederse onun infazı vâcib olur (af mümkün değildir.)"

Bu hadislerde hitap bütün Müslümanlaradır. Yani, dâva imama veya mahkemeye intikal etmeden hududun af, şefaat gibi yollarla terkedilmesi, resmiyete intikal ettirilmemesi.

Resmiyete intikal edince, imama ve kadıya af veya müsamaha terettüp etmez, bunlar şüphelerle hududu defetmeye çalışırlar. Nitekim Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, günahını itiraf edenlere *"Sende delilik var mı?"* veya *"Muhsan mısın?"* diye sormuş. Mâiz hakkında: "Onda delilik var mı?" "içmiş olmasın?" diye soruşturmuş, haklarında haddi tatbik etmemeyi meşru kılacak bir şüphe kapısı, bir özür aramıştır. Bütün bu örnekler, imamın haddleri şüphelere dayanarak terketmekle vazifeli olduğuna bir tenbihtir, uyarıdır. (Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şüphe aramasıyla ilgili örnekler için 1605. hadis görülebilir).

2- *Ebû Dâvud*'dan kaydedilen hadiste, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* itibarlı kimselerin *-ki zevi'l-hey'ât* diye geçer ve İmam Şâfiî bunu: "Kendisinden hile zuhur etmeyen" diye açıklar- hudud dışındaki zellelerini cezalandırma cihetine gitmemeyi tavsiye etmektedir. Zelle veya asre, ayak kayması, iradî olarak düşünülerek yapılmayan hata mânasına gelir. Şu halde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mü'minlerin hata ve

kusurlarının üzerine gidilmemesini umumî olarak daha müsamahalı, bunları teşhir ve tecziyede daha dikkatli olunmasını emretmiş olmaktadır. Burada hitap öncelikle ceza verecek olan makama, imamadır.

Hattâbî der ki: "Hududa girmeyen suçların cezasını takdir yetkisi imama aittir. Bu rivâyet imamların ta'zirde muhayyer olduğunu göstermektedir, dilerse ceza takdir eder, dilerse terkeder. Ta'zir de hadd gibi vâcib olsaydı, itibarlılarla itibarlı olmayanlar eşit olurlardı."

1653 ٥– وعن ابن المسيب رضي الله عنه [أنَّ رَجُلاً مِنْ أسْلَم يُقَالُ لَهُ هَزَّالٌ شَكَا رَجُلاً(١) إلى رسـول الله ﷺ بالزِّنَا، وَذلكَ قَبْلَ أنْ يَنزِلَ: وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ. الآيَةَ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ يَا هَزَّالُ: لَوْ سَتَرْتَهُ بِرِدَائِكَ لَكَانَ خَيْراً لَكَ]. أخـرجه مـالك، وأبو داود.

5. (1653)- *İbnu'l-Müseyyeb* (rahimehullah) anlatıyor: "Eslem kabilesinden Hezzâl denen bir adam, bir başkasını Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a zinâ isnad ederek şikâyet etti. Bu hâdise: وَالَّذِيـــنَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ **"Namuslu ve hür kadınlara (zinâ isnadıyla) iftira atan, sonra (bu babta) dört şahit getirmeyen kimselerin her birine de seksen deynek vurun"** (Nur 4) âyetinin nüzûlündan önce idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adama: *"Ey Hezzâl, onu ridân ile örtseydin, senin için daha hayırlı idi"* dedi." [Muvatta, Hudud 3, (2, 821); Ebû Dâvud, Hudud 6, (4377).]

AÇIKLAMA:

Bazı rivâyetlerde, Hezzâl'ın cariyesine Mâiz'in muvâkaada bulunduğu, bunun üzerine, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e Mâiz'i şikâyet ettiği belirtilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mübalağalı bir üslubla (ridanla Mâiz'i örtseydin diyerek) Müslümanın setredilmesini, hadd cezasına çarptırılması için isticâl gösterilmemesini tavsiye etmiş bulunmaktadır. Ancak, daha önce açıklandığı üzere (1605. hadis) Mâiz, gelip günahını itiraf edecek ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de recme mahkum edecektir.

1654 ٦– وعن هانئ بن نيار رضي الله عنه قال: [سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: لاَ يُجْلَدُ فَوْقَ

(١) الرجل: هو ماعز بن مالك الأسلمي.

عَشْرَةِ أَسْوَاطٍ إِلاَّ فِي حَدٍّ مِنْ حُدُودِ اللهِ تَعَالَى]. أخرجه الشيخان وأبو داود.

6. (1654)- *Hâni' İbnu Niyâr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Allah'ın haddlerinden bir hadd olmadıkça hiç kimse on kırbaçtan fazla dayağa mahkum edilemez" buyurdu."[Buhârî, Hudud 42; Müslim, Hudud 40, (1708); Ebû Dâvud, Hudud 39, (4491); İbnu Mâce, Hudud 32, (2601).]

AÇIKLAMA:

Bu, ulemânın çokca ihtilâf ettiği bir hadistir. Haddler dışında ne miktar ceza verilebilir? Bu bahsin giriş kısmında da belirttiğimiz gibi hadd dışında te'dib ve ta'zir cezaları da var. Te'dib, terbiyevî maksadlara yönelik belli kayıt ve şartlar tahtında anne, baba, koca veya hoca gibi büyüklerin sorumlulukları altındakilere uyguladıkları cezalardır. Ta'zir ise miktarı imama veya hâkime bırakılan haddlerin dışında kalan cezalardır. Şu halde, sadedinde olduğumuz hadis, te'dib ve ta'zir suçlarının on darbeyi geçmemesini âmirdir.

Ancak ulemâ, başka rivâyet ve karineleri de dikkate alarak farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. *İbnu Hacer* bunların bir kısmını Buhârî Şerhi'nde hülâsa eder. Biz de mevzuyu oradan yapacağımız bazı iktibaslarla aydınlatacağız: Açıklamasına haddin tarifiyle başlayan şârih der ki: "(Hadiste geçen) hadden murad, Şâri tarafından ne miktar dövüleceği belirtilen cürümdür veya hususî dayaktır veya hususî ukubettir. Bu meselede ittifak edilen suçlar: Zinânın aslı, hırsızlık, sarhoş edici şeyin içilmesi, zinâ iftirası, katl, cana can kısas, organlarda kısas, irtidad edenin öldürülmesi. Ancak son İki suçun (kısas ve mürtedin öldürülmesi) hadd sayılıp sayılmayacağında ihtilâf edilmiştir."

İrtikab edenin cezayı hak ettiği bir kısım cürümler vardır, bunlara verilecek cezaya hadd denir mi denmez mi ihtilâf edilmiştir. Bunlar: Âriyet olarak alınan şeyi inkâr, livata (homoseksüalite), hayvana temas, kadının erkek hayvanı üzerine çekmesi, müsâhaka (tenasül organlarını birbirine değdirmek suretiyle tatmin), zaruret olmadığı halde kan, meyte (lâşe) ve domuz eti yemek, sihir yapmak, içki iftirasında bulunmak, tenbellikle namazı terketmek, Ramazan orucunu mâzeretsiz yemek, zinâ yaptı diye ta'rizde [11] bulunmak.

Bazı âlimler, sadedinde olduğumuz hadiste geçen hadden maksadın

11– Burada ta'riz'den kastedilen şey, açık bir iftira yani kazf olmayıp zina ettiğini ima eden, zihne bu mânayı ilham eden ifade tarzıdır.

hakkullah olduğunu söylemiştir. *İbnu Dakîki'l-Îd* der ki: "Bana ulaştı ki, bazı muasır âlimler bu mânayı şöyle takrir etmişlerdir: "Haddi, zikredilen miktarı belli cezalara tahsis etmek fukâha tarafından vaz'edilmiş ve benimsenmiş bir durumdur. Ancak şeriat örfünde, başlangıçta, büyük küçük her mâhiyete hadd denmekte idi." *İbnu Dâkîki'l-Îd* bu görüşü şöyle tenkid eder: "Burada zâhirden ayrılma var. Bu iş nakille mümkündür. Asıl olan naklin yokluğudur." Devamla der ki: "Şâyet biz, hukukullaha giren her bir hakta on adetden fazla vurmaya müsaade edersek bize kendisiyle menetmeyi sağlayacağımız bir şey kalmaz. Zîra, sayıları belli olan haramlar dışında kalan şeyler haram değildir. Ta'zir ise, haram olmayan şeyde meşru olmaz. Öyle ise, (şeriatın belirlediği suçlar dışında kalan bir fiil için haddler hakkında konan miktardan) daha fazla ceza vermenin bir mânası kalmaz."

İbnu Hacer bu mütâlayı kaydettikten sonra der ki: "İbnu Dakîki'l-Îd'in işaret ettiği muasırı, *İbnu Teymiyye*'dir. Mezkur sözü, onun arkadaşı İbnu'l-Kayyim benimsemiş ve demiştir ki: "Burada verilecek doğru cevap şudur: "Burada hududdan kastedilen şey, Allah'ın emir ve nehiyleridir. Nitekim şu âyette kastedilen de budur: ومن يتعدّ حدود الله فاولئك هم الظّالمون **"...Bunlar Allah'ın hudududur (emirleri, kanunları), kim bunlara uymazsa onlar zâlimdirler"** (Bakara 229). Bir başka âyette hududa uymayanlar için: فقد ظلم نفسه **"...nefsine zulmetmiştir"** (Talâk 1) buyurulmuştur. Bir başka âyette de: تلك حدود الله فلا تقربوها **"Bunlar Allah'ın hudududur (yasakları), sakın onlara yaklaşmayın"** (Bakara 187) buyurulmuştur. Bir başka âyette: ومن يعص الله ورسوله ويتعدّ حدوده يدخله نارا **"Kim de Allah ve Resûlü'ne isyan eder ve Allah'ın hududunu (sınırlarını) çiğneyip geçerse, onu içinde ebedî kalacağı bir ateşe koyar"** (Nisa 14) buyurulmuştur." Sonra İbnu'l-Kayyim: "Ma'siyete girmeyen te'diblerde ondan fazla vurulmaz, babanın evlâdını te'dibi gibi" der.

İbnu Hacer, bu iktibastan sonra kendi görüşünü şöyle açıklar:

"Günah ameller (meâsi) bir kısım derecelere ayrılabilir. Hakkında verilecek cezanın miktarı belirlenmiş olan suçlarda ceza artırılamaz, bu asılda müstesna kılınmıştır. Hakkında ceza belirlenmemiş olan suça gelince, eğer bu büyük bir suçsa, buna -tıpkı işaret edilen âyetlerde olduğu üzere- *"hadd"* denmesi ve cezasının artırılması, müstesnaya dâhil edilmesi caizdir. Eğer bu küçük bir suçsa, işte, artırma câiz değildir sözüyle bu kastedilmiştir. Takiyuddin İbnu Dakîki'l-Îd'in mezkur muasırından kaydettiği görüşü -şâyet kasdı bu idiyse- bertaraf eder.

İbnu Mâce ta'zirle ilgili olarak Ebû Hüreyre'den şu rivâyeti kaydeder: لا تعذروا فوق عشرة اسواط *"On kamçıdan fazla ta'zir cezası vermeyin."* Selef, bu hadisin delâlet ettiği hükümde (medlulünde) ihtilâfa düşmüştür. Leys, ve -meşhur kavlinde- Ahmed, İshak ve bazı Şafiîler bunun zâhirini esas almıştır. Mâlik, Şâfiî ve Ebû Hanife'nin iki arkadaşı (İmam Muhammed ve Ebû Yusuf): "On kamçıdan fazla ceza caizdir" demişlerdir. Ancak ziyade edilebilecek miktarda tekrar ihtilafa düşmüşlerdir. Şâfiî: "En az miktardaki hududa ulaşmamalıdır" demiştir. Ayrıca en az miktardaki hududdan ne anlamalıdır, hür kimsenin hududunu mu kölenin hududunu mu? (Zîra köleye tatbik edilen hadd, hüre takdir edilenin yarısıdır). Bu hususta iki kavl var:

Bir kavle göre her ta'zir, kendi cinsinden bir hadde göre tesbit edilir ve o haddin miktarını aşmaz.

Diğer bir görüşe göre: Bu imama kalmıştır, dilediği miktarda takdir eder. Ebû Sevr bu görüştedir.

Bu hususta şu farklı görüşler rivâyet edilmiştir:

★ *Hz. Ömer*'in *Ebû Musa* (radıyallâhu anhümâ)'ya: "Ta'zir cezasında yirmi kamçıdan fazla vurma" diye yazdığı belirtilmiştir.

★ Hz. Osman'a göre ta'zir otuz kamçıdır.

★ Hz. Ömer'in kamçıyı 100'e çıkardığı da mervîdir.

★ *İbnu Mes'ud, Mâlik, Ebû Sevr ve Atâ*'dan, "Ta'zir cezası, şuçu mükerrer işleyene verilmelidir, bir kere işleyene ne hadd, ne ta'zir vardır" dediği rivâyet edilmiştir.

★ *Ebû Hanife* ta'zirin kırk kamçıdan az olmasına hükmetmiştir.

★ *İbnu Ebî Leylâ* ve *Ebû Yusuf*: "Doksan beş kamçıyı geçmemeli" demişlerdir.

★ *İmam Mâlik* ve *Ebû Yusuf*'tan bir rivâyete göre "seksen kamçıya ulaşmamalıdır."

Bu kaydedilenler, hadisle ilgili söylenenlerden bir kısmıdır.

★ Bazıları, hadiste kaydedilen tahdidin sopa (celde) ile ilgili olduğunu söylemiştir. Meselâ, çubuk veya elle vurmada on vuruştan fazla olabilir, ancak hududun en azını geçemez. Şafiîlerden İstahrî böyle demiştir. İstahrî, bunu söylerken darb (vurma) lafzıyla gelen rivâyeti görmediğini ortaya koymuştur.

★ Bazıları, bu hadisin mensuh olduğunu söylemiştir. Neshe, Ashâb'

ın (bununla amel etmeme hususundaki) icmâı delâlet eder. Bununla Tâbiin'den herhangi birinin amel etmiş olması da reddedilmiştir. Fukahâdan Leys İbnu Sa'd'ın görüşü budur.

★ Bazıları bu hadisin, kendisinden daha kuvvetli olan bir şeye muhalefet ettiğini, bu şeyin te ta'zirin hududa muhalif bir ceza olduğu hususundaki icma olduğunu söylemiştir. Bunlara göre, sadedinde olduğumuz hadis ise ta'zirî on ve daha aşağısı ile sınırlamakta ve böylece bir nevi hadd olmaktadır, halbuki ta'zirin miktarını, sayı yönüyle değil, teşdid ve tahfif yönüyle takdir etme işinin imama bırakıldığı hususunda da icma vardır. Zîra ta'zir, (insanları kötülükten) caydırmak için meşru kılınmıştır: İnsan vardır sözden anlar vazgeçer, insan vardır şiddetli dayak da fayda etmez. Bu sebeple herkese uygulanacak ta'zir durumuna göre farklı olabilir.

Bu görüş de tenkid edilmiş ve: "Hadd cezası ferde göre artmaz, eksilmez" denmiş, keza: "Tahfif ve teşhid müsellemdir ancak, mezkur adede müracaat edilmekle birlikte ferdlerdeki cayma durumu nazara alınmamaktadır. Nitekim hadd cezasının kötülükten caydıramadığı insanlar var, buna rağmen (böylelerini illa da caydırmak için) hadd cezasına ta'zir eklenmez. Şâyet her ferd ayrı ayrı nazara alınacak olursa haddin artırılması veya suçluya haddle birlikte ta'zir cezasının da verilmesi gerekir" denmiştir.

Kurtubî, Cumhur'un sadedinde olduğumuz hadisin delalet ettiği mâna ile hükmettiğini söylemiştir. Ancak Nevevî bunun aksini söylemiştir. Esas olan da Nevevî'nin sözüdür, çünkü, bu hadisle hükmeden bir sahabe bilinmiyor. *ed-Dâvudî* bu hususta özürde bulunarak: "Bu hadis İmam Mâlik'e ulaşmamıştır, o, cezanın, işlenen günaha uygun olması kanaatinde idi, böyle bir görüş, hadisin ona ulaşması hâlinde onun (Mâlik'in) bundan yüz çevirmeyeceğini gösterir, öyle ise, kendisine ulaşan kimsenin bu hadisle amel etmesi gerekir" der.

1655 ٧- وعن حكيم بن حزام رضي الله عنه قال: [نَهىٰ رسولُ اللهِ ﷺ أنْ يُستَقَادَ في المَسْجِدِ، وأنْ تُنْشَدَ فِيهِ الأَشْعَارُ، وأنْ تُقَامَ فِيهِ الحُدُودُ]. أخرجه أبو داود.

7. (1655)- *Hakîm İbnu Hizâm* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mescidde kısas infazını, şiir okunmasını ve haddlerin tatbik edilmesini yasakladı." [Ebû Dâvud, Hudud 38, (4490).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, ibâdetten başka -istirahat, hasta ve yaralıların tedavisi,

misafirlerin ağırlanması, hapis.. gibi birçok- maksadla kullanılmış olan mescidde aslında meşru olan üç şeyin yasaklandığını ifade ediyor:

1- *Kısas infazı:* Yani bir adamı haksız yere öldüren kimsenin öldürülmesi, sakatlayan kimsenin sakatlanması... Bazı şârihler bu yasağı, mescidin kanla kirleneceği sebebiyle izah ederler. Maamafih: "Mescid bu maksadla inşa edilmemiştir" diyen de olmuştur.

2- *Şiir inşadı:* Bundan daha ziyade kötü şiirlerin kastedildiği belirtilmiştir.

3- *Hadd tatbiki:* İnsanlara müteallik veya Allah'a müteallik her çeşit hadd cezalarının icra ve infazı. Bu çeşit infazlar mescidin hürmetini bozacağı gibi, kirlenmesine de sebep olabilecektir. *Aliyyu'l-Kârî* ayrıca, mescidlerin zikrullah ve namaz için bina edildiğini, hadd infazı için inşâ edilmediğini kaydeder.

1656 ٨– وعن أبي أمامة بن سهل بن حنيف عن بعض أصحاب رسول الله ﷺ من الأنصار قال: [اشْتَكَى رَجُلٌ مِنَ الأَنْصَارِ حَتَّى أُضْنِيَ، فَعَادَ جِلْدَةً عَلَى عَظْمٍ، فَدَخَلَتْ عَلَيْهِ جَارِيَةٌ لِبَعْضِهِمْ فَهَشَّ(١) لَهَا فَوَقَعَ عَلَيْهَا، فَدَخَلَ عَلَيْهِ رِجَالٌ مِنْ قَوْمِهِ يَعُودُونَهُ، فَأَخْبَرَهُمْ بِذَلِكَ، وَقَالَ: اسْتَفْتُوا لِي رسول الله ﷺ فَإِنِّي وَقَعْتُ عَلَى جَارِيَةٍ دَخَلَتْ عَلَيَّ، فَذَكَرُوا ذَلِكَ لِرَسُولِ اللهِ ﷺ، وَقَالُوا مَا رَأَيْنَا بِأَحَدٍ مِنَ الضُّرِّ مِثْلَ الَّذِي هُوَ بِهِ، وَلَوْ حَمَلْنَاهُ إِلَيْكَ لَتَفَسَّخَتْ عِظَامُهُ، مَاهُوَ إِلاَّ جِلْدٌ عَلَى عَظْمٍ، فَأَمَرَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَنْ يَأْخُذُوا لَهُ مِائَةَ شِمْرَاخٍ(٢) فَيَضْرِبُوهُ بِهَا ضَرْبَةً وَاحِدَةً]. أخرجه أبو داود والنسائي.

8. (1656)- *Ebû Ümâme İbnu Sehl İbni Huneyf,* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Ensârî bazı sahabelerinden naklen anlatıyor: "Ensâr' dan bir adam hastalandı ve çöktü, öyleki bir kemik bir deriye döndü. Bir ara Ashab'dan birine ait bir cariye hastanın yanına girmişti. Adam, ona müncezib oldu ve temasta bulundu. Bu sırada, kavminden kendisine geçmiş olsun ziyaretine gelenler oldu. Yaptığı işi onlara haber verdi ve:

"Benim için Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a sorun, ben yanıma

(١) أي ارتاح وخفَّ، وفي القاموس: الهشاشة والهشاش: الارتياح والخفة والنشاط.

(٢) الغصن من العثكال الذي يكون عليه التمر.

giren bir cariyeye temasta bulundum" dedi. Durumu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e anlattılar ve ilâveten:

"Hiç kimsede hastalığın bu derece şiddetlisini de görmedik. Adamı sana getirmeye kalksak kemikleri kırılıp dağılacaktır, bir kemik bir deriden başka bir şey değil!" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Yüz tane hurma çubuğu alın, (bunları tek bir sopa halinde bağlayıp) adama bir kere vurun!" diye emretti." [Ebû Dâvud, Hudud 34, (4472); Nesâî, Kudât 22, (8, 242); İbnu Mâce, Hudud, 18. (2574).]

AÇIKLAMA:

Yukarıdaki rivâyet, hadisin Ebû Dâvud'daki vechidir. İbnu Mâce'nin rivâyeti, bunu mânen desteklemektedir. Hadisin Nesâî'deki vechinde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın adama hastalığı sebebiyle acıdığı, bu sebeple cezayı hafiflettiği belirtilir. Hadisin bir vechinde, yüz tane ince dal (şimrâh) ihtivâ eden bir hurma dalı (=iskâl) getirip onunla bir kere vurduğu belirtilir. İskâl diye hurma salkımını taşıyan dala denir.

Hadis, hadd sırasında sopa darbesine dayanamayacak olan hastaya, üzerinde yüz ince çubuk ihtiva eden bir hurma salkımı veya buna benzer bir şey vurulabileceğine delil olmaktadır. Ancak bu vuruşta, daldaki bütün çubukların suçluya değmesi şarttır. Maamafih değdiği hususunda duyulacak itimad yeterlidir diyen de olmuştur.

Şevkânî, bu çeşit hilenin şer'an caiz olduğunu söyler ve Kur'ân'dan şu âyeti delil gösterir: وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنَثْ **"Eline bir demet sap al da onunla vur. Yemininde durmazlık etme"** (Sad 44).[12]

İbnu'l-Hümâm der ki: "Bir hasta zinâ yapar ve muhsan olduğu için de hak ettiği hadd recm ise hadd tatbik edilir, çünkü zâten ölümü haketmiştir. Bu hâlde recmedilmesi evlâdır. Ancak (muhsan değilse ve dolayısıyla ona terettüp eden) hadd celde (dayak) ise, iyileşinceye kadar dövülmez. Zîra, bu durumda celde tatbik edilmesi, onun helâkına sebep olabilir, adam ise buna müstehak değildir. Eğer, iyileşme ümidi olmayan bir hasta ise, *Hanefilere* ve *Şâfiîlere* göre, yüz şimrâh (ince çubuk) ihtiva eden bir hurma dalı (iskâl) bir kere vurulur. Her şimrâhın bedenine

12– Ayet, Hz. Eyyup'la ilgili. Tefsirlerde gelen açıklamaya göre, hastalığı sırasında, bir gün çağırdığı zaman hanımı hizmetine geç gelmişti. İyileşince, yüz sopa vuracağına yemin etti. Kadın ihlâs ve sadakatla hizmet etmekte olduğu için, Eyyup Peygamber (aleyhisselam)'e, yüz ekin sapından yapacağı değnekle bir kere vurması, böylece yeminini yerine getirmesi vahyedilmiştir.

ulaşması şarttır. "Bu durumda, iskâlin (hurma dalının) açık vaziyette olması gerekir" denmiştir.

1657 ٩- وعن عليّ رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ أصَابَ حَدًّا فعُجِّلَ عُقُوبَتُهُ في الدُّنيا، فاللهُ أعْدَلُ مِنْ أنْ يُثَنِّيَ عَلَيْهِ العُقُوبَةَ في الآخِرَةِ، ومَنْ أصَابَ حَدًّا فَسَتَرَهُ اللهُ تعالى عليه وعفا عنه، فاللهُ أكْرَمُ مِنْ أنْ يعود في شيءٍ قد عفا عنه].

أخرجه الترمذي.

9. (1657)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim bir hadd cürmü işler de, cezası dünyada verilirse, Allah'ın adaleti kuluna âhirette ikinci sefer ceza vermeye müsaade etmez. Kim de bir hadd cürmü işlemiş, Allah da onun günahını örtmüş ve affetmiş ise, Allah'ın keremi affettiği şeyden dolayı ona dönüp ceza vermeye müsaade etmez."* [Tirmizî, İmân 11, (2628).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, gizli işlenen bir günâhın açıklanmamasına ve tevbe ile af talebinde bulunulmasına teşvik etmektedir. Bu mânayı te'yid eden başka rivâyetleri de gözönüne alan İslâm uleması: "Başkasına gizli kalan günahları örtmek açıklamaktan daha iyidir" demekte müttefiktir.

2- *İbnu Cerir* der ki: "Bu hadiste (işlenen cürme terettüp eden) haddin dünyada yerine getirilmesi, -mahdud (yani hadd cezasını çeken kimse) tevbe etmese bile- günahına kefâret olur. Aksi hâlde kebâir ehli, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'in görüşü hilâfına ebedî cehennemlik olur. Zîra dünyevî ceza, tevbe de etmek şartıyla günâha kefâret olsaydı, bu hüküm âhirette de câri olur, dolayısıyla tevhid ehli için ateş cezası, onları, -dünyada yapılmış bir tevbenin yokluğu sebebiyle- ebedî cehennemden kurtaramazdı.

Nassların: "Muvahhidler, cehennemde ebedî kalamazlar" şeklindeki açıklaması, belirtilen görüşü reddeder.

1568 ١٠- وعنه رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: رُفِعَ القَلَمُ عَنْ ثَلاثَةٍ: عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ، وعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ، وعَنِ المَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ]. أخرجه

أبو داود والترمذي.

وزاد أبو داود في أخرى: [وَعَنِ الخَرِفِ].(١)

10. (1658)- Yine *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: " Kalem üç kişiden kaldırılmıştır: Uyanıncaya kadar uyuyandan, ihtilâm oluncaya kadar çocuktan, aklı erinceye kadar mecnundan." [Ebû Dâvud, Hudud 16, (4398, 4403); Tirmizî, Hudud 7, (1423); Nesâî, Talâk 21, (6, 156); Ebû Dâvud, diğer bir rivâyette şu ziyadeyi kaydetmiştir: *"...yaş sebebiyle aklı fesâda uğrayandan..."*]

AÇIKLAMA:

Bu rivâyet, kişiye hukukî ehliyetin tanınması ve bir kısım mükellefiyetlerin yüklenmesi gibi pek ciddi meselelerde atıfda bulunulan mühim bir hadistir. Âlimler bu hadiste zikredilen "kalem" ve "kalemin kaldırılması" gibi ibarelerin hem mecaz ve hem de hakikat olabileceğini belirtmişlerdir. Mecaz olması durumunda bunlarla adem-i teklif'in kinaye edildiğini belirtirler. Çünkü teklif, yazmayı gerektirir. Nitekim âyet-i kerimede Müslümanların oruç mükellefiyeti: كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ **"Size oruç yazıldı"** (Bakara 183) diye ifade edilmiştir. Yazı için, yazma âleti olan kalem gerekli olduğuna göre, teklif için kalem lazımdır. Öyle ise kalemin kaldırılması, teklifin kaldırılmasını ifade eder. Sonuç olarak bu üç grup insandan teklifin yani sorumluluğun kaldırılmış olduğu kalemin kaldırılmasıyla ifade edilmiş olmaktadır.

Kalemle hakikat murad edilmiş olması halinde, o: أَوَّلُ مَاخَلَقَ اللهُ الْقَلَمَ فَقَالَ لَهُ اُكْتُبْ فَكَتَبَ مَا هُوَ كَائِنٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ *"Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir. Onu yaratınca, "Yaz!" diye emretti. O da kıyamete kadar olup bitecekleri yazdı"* hadisinde zikredilen kalemdir. Kulların iyi ve kötü bütün fiillerini bu kalem hakikaten yazmıştır. Kezâ taatlerin sevabını, kötülüklerin cezalarını da bu kalem eksiksiz yazmıştır. Allah, işte bu kalemi yaratmış ve yazmasını emredip, kıyamete kadar cereyan edecek şeyleri yazması için Levh-i Mahfuz'un üzerine koymuştur. O da bu emre uyarak herşeyi yazıp tamamladı.

Çocuğun, mecnunun ve uyuyanın fiillerinden dolayı onlara günah yoktur, kalem de günah yazmamaktadır, bununla onlara teklif de yoktur. Allah, diğer şeyler arasında kalemin bunları yazmamasına hükmetmiştir.

---

(١) الخرف: الذى فسد عقله لكبر سنه.

Hemen belirtelim ki, günümüzde çocuk meselesini her yönüyle müstakillen ele alıp, binası, hâkimi, kanunu ve usul-i muhakemesi ayrı çocuk mahkemeleri kuran Batı'da bile yakın zamana kadar, çocuklar, işlediği suça göre, idam edilmeye varıncaya kadar, büyüklerle aynı hukukî sorumluluğa tabi iken, Müslümanların tâ bidâyetten beri bu hadise dayanarak çocukları, yaptıklarından sorumlu tutmamış olması müstesna bir hususiyet, İslâm'a has bir orijinalitedir. Çocuğun sorumluluğa geçiş hali, rivâyetin farklı vecihlerinde değişik kelimelerle ifade edilmiştir: حَتّٰى يَشِبَّ "...genç oluncaya kadar", حَتّٰى يَكْبَرَ "...büyüyünceye kadar", حَتّٰى يَبْلُغَ "...büluğa erinceye kadar."

ÇOCUĞUN CEZAÎ EHLİYETİ

Günümüzde, çocuk meselesi, ayrı bir çocuk antropolojisinden söz edilecek kadar farklı bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bütün dünyada olduğu gibi bizde de çocuk mahkemelerinin kurulması için kanun çıkarılmıştır. Böylece, çocukla ilgili meseleler güncellik kazanmıştır. Bu meselede son gelişmelerle insanlığın nasıl İslâmî espriye yaklaştığını, bir başka ifade ile, İslâmî teşriatın nasıl en modern tesbitlerden daha genç daha tâze olduğunu göstermek için şunları belirtmede fayda ümit ediyoruz:

Cezaî Ehliyet

Çocuk mevzuunda İslâmiyet'in öncülük ettiği bir başka mesele, çocuğun cezaî ehliyeti meselesidir. İslâm dini nazarında, büluğ çağına kadar çocuk cezaî ehliyete sahip değildir, işlediği suç sebebiyle büyükler gibi cezalandırılamaz. Bu hukukî muamelenin mesnedi Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şu sözüdür: *"Büluğa erinceye kadar çocuktan, uyanıncaya kadar uyuyandan, sıhhat buluncaya kadar mecnundan kalem kaldırılmıştır (işledikleri, suç yazılmaz)."*

Bu hadisi esas alan âlimler, "çocuk" tâbiriyle "doğumla büluğ arasında olan herkes"i anlayarak, henüz büluğa ermemiş bulunan kimseleri cezaî ehliyetten mahrum addetmişlerdir. Ancak temyiz yaşına basmamış olanlarla, basmış yani mümeyyiz addedilenler arasında tefrik yaparak iki gruba ayırırlar:

1. Gayr-i bâliğ ve gayr-ı mümeyyiz olanlar: 0-7 (veya 8) yaş arasında olanlar. Bunlara hiçbir ceza uygulanmaz.

2. Gayr-i bâliğ ve fakat mümeyyiz olanlar (vasatî 15 yaşa kadar). Bunlara, suçları ne olursa olsun ta'zir adı altında bir nevi te'dib ve ter-

biye uygulanır. "Çocukların fiilleri, cinâyetle mevsuf olmadıkları için" uygulanan ceza ukubet tarikiyla değildir, te'dib ve tehzib tariki iledir ve ıstılahda "te'diben ta'zir" denir. Hukukçularımızdan Prof. Dr. Naci Şensoy çocuğa uygulanan bu cezanın terbiyevî tabiatını şöyle ifade eder:

"17'ye baliğ olan ve ta'zir altında toplanan cezalardan, suç işlemiş mümeyyiz sabi hakkında sadece i'lam, bilcelp i'lam, va'z ve nasihat, tevbih ve tekdir, sert yüz göstermek gibi hâkimin ahval ve şeraiti ve hususiyle failin bir mümeyyiz sabi oluşunu gözönünde bulundurmak mecburiyetinde olduğu ve bir cezadan ziyade küçüğün psikolojisine ve manevî durumuna hitabı mutazammın ve îfa ettiği fiilin kötülüğünü anlatmaya matuf ve bir müellifin de işaret ettiği vechile sırf terbiyevî tedbir nevinden olan kabil-i tatbiktir."

İslâm'ın bu mevzudaki öncülüğünü anlamak için "kadim Hint, Çin, Mısır, Sümer, Asur, Bâbil, Eti, İbrâni milletlerinin hukukunda suç işlemiş kimselerin mes'uliyetlerinin muhtelif yaş derecelerine göre tesbit ve tayin edilmediğini.. bu milletlerden intikal eden kanunnâmelerde.. yaş küçüklüğünün cezaî mes'uliyeti hafifleteceğine müteallik bir işarete dahi tesadüf edilmediğini.. bu çok eski devirlerde suç işlemiş kimselerin yaşları nazar-ı itibara alınmaksızın (büyüklerle) aynı derecede mes'ul addedildiklerini" bilmek gerek.

Tarihî gelişmeyi tasvir ederek sırayla Roma, Justinyen, Kilise ve Cermen hukuklarında hâkim olan espriyi kısa kısa belirten Naci Şensoy, sözü Avrupa'ya getirerek şu açıklamayı sunar: "Fransa'da ilk defa 1791 kanunudur ki cezayı tahfif eden sebepler meyanında küçüklerin durumunu da tesbit etmiş, 1910 kanunu ve küçüklüğe müteallik diğer bazı kavanin (kanunlar) bu duruma bugünkü şeklini vermiştir."

İngiltere'de "19. yüzyıla gelinceye kadar bir suç işleyen büyüklerle küçükler ve çocuklar arasında hiçbir fark gözetildiğine rastlanmadığını, hapiste, büyüklerle küçükler, hatta cins farkı bile gözetilmeksizin aynı yerde yatıp kalkmakta olduklarını" belirten bir diğer hukukçumuz: "18. yüzyılda bile, eve girmek ve hırsızlıktan suçlu sayılan 8-12 yaş arasındaki çocukların bile, ölüm cezasına çarptırıldığını" kaydeder.

Amerika Birleşik Devletleri'nde de bu hususta kanunî tatbikatın Fransa ve İngiltere'den farkı olmadığı, hatta "ilk çocuk mahkemesinin kurulduğu şehir olan İllinois'de 1899'dan önce, ceza kanununun, suçlu çocuk mevzuunda tesis ve tesbit eylemiş olduğu bazı suçlardan dolayı takip ve muhakeme olunduğu, bu yaştan sonra da cezaî ehliyet bakımın-

dan yaşlı bir insan gibi telakki edilerek, kendisi için hiçbir hafifletici sebep kabul olunmadığı ve büyük suçluların tâbi bulunduğu takip ve muhakeme usullerine tâbi bulunduğu" belirtilir.

Çocuk Mahkemesi

Çocuğu himâye meselesinde, Batı medeniyetinin , son asırda tesis ettiği takdire şayan müesseselerden biridir. İslâm tarihinde böyle bir müesseseye rastlanmaması tabiidir. Zîra cezaî ehliyet meselesinde, İslâm'ın çocuğa bakış zâviyesi farklıdır. Nitekim, batılı insana bu mahkemelerin lüzumunu duyuran başlıca âmil, çocuğun büyükten farklı olduğunun kabul edilmesi, onların da büyükler gibi aynı hapishanelere konmalarındaki mahzurların, bir kısım araştırma ve müşahedeler sonunda, zamanımızda idrak edilmesi olmuştur. Bu hususu bir müellifimiz aynen şöyle dile getirir:

19. asrın başında, küçüklerin işledikleri suçların çoğalması, Amerika'da fikirleri işgal eylemeye başladı. Yapılan tetkikler küçüklerin fena muhitlerde yetişmeleri ve âilelerin fakir olması ve işlenen suçlara ait neşriyat ve çocuklarda taklit ve kendinden bahsettirmek zaafının fazla olması hususları ve câniler gibi muhakeme olarak bütün gazetelerin kendilerinden bahseylemesini meziyet olarak saymak temayülleri ve bunlara benzer bir çok içtimâî, ruhî amiller, onları yalnız başına ve hatta çeteler kurarak suç işlemeye zorladığı sonucunu vermiştir. Bu incelemeler umumî efkâra ve kanun vazı'larına "küçükler için ayrı kanunlar vaz'ı ve adliyeden ayrı yerlerde, basit döşenmiş mahkemeler kurulması ve mahkemelerin gizli cereyan etmesi ve adliyedeki hâkimlerden başka vasıfları bulunan hâkimler tayin edilmesi" düşüncelerini ilham eylemiştir.

Çocukların, yargı işlerinde büyüklerle bir tutulmasının mahzurlarını, *Prof. Dr. Rasim Adasal* da şöyle dile getirir: "Klasik adalet mekanizmasına göre, suçlu çocuğu da yargılamak ve ondan sonra da diğer vatandaşlar gibi genel ceza evlerine göndermek icab eder. Fakat bu safhalara kadar çocuk, jandarmaların elinde ve karakollarda bir müddet sürünür. Cezaevlerinde cinâyetler işlemiş, büyük dolandırıcılıklarda bulunmuş bir sürü profesyonel ve tehlikeli suç hareketleri ile karşılaşılır. Ve bunların menfi telkinleri altında, bunların ruhlarını benimser ve birçok ahlâksızlıklara alışır. Mahkemenin azametli kuruluşu ve ciddiyeti, hâkimlerin giyinme tarzları, avukatların münakaşaları ve çok defa dinleyen halk kalabalığı da çocuk ruhuna derece derece tesirler yapar."

Artık iyice anlaşılmıştır ki, cemiyetin vazifesi, muayyen bir devre

içinde bulunan çocukları cezalandırmak değil, ıslah etmektir. Islah için de meselenin hukukun sahası dışına çıkarılması, ceza telakkisinden uzak bulundurulması iktiza etmektedir.

Cürüm yapmış çocuğun bir büyük gibi suçlu sayılmaması istikametinde gelişen bu fikir, birçok münakaşalardan sonra, ilk defa Amerika'da, Massachussets, *İllinois* ve *Chicago*'da 1899 yılında çocuk mahkemelerinin kurulmasını netice verdi.

Bundan sonra, 1908'de İngiltere ve Almanya'da, 1912'de Fransa ve Belçika'da, 1914'de İtalya'da bu mahkemeler kurulmaya başladı.

Bu mahkemelerle birlikte cezaî ehliyet yaşı da söz konusu olmaya başlamış, çocukların hangi yaşa kadar ceza konusu olmayacağı, hangi yaşa kadar hafif ceza verileceği, hangi yaştan sonra da tam cezaya ehil olacağı tesbiti işi ele alınmıştır. Bu duruma göre, muhtelif memleketlerde ceza dışı bırakılan yaş hudutları şöyledir.

Belçika: 16; Almanya, Danimarka, İtalya, Rusya: 14; Fransa: 13; Macaristan, Norveç: 12; Türkiye: 11; Yunanistan, Bulgaristan: 10; İspanya: 9; İngiltere: 8.

Bu yaşlara kadar olan çocuklar suçsuz sayılmış, daha ileri yaşlarda da nâkıs mesuliyet esası kabul edilmiştir. Meselâ Fransa'da nâkıs mesuliyet yaşları 13-16, 16-18 yaşları arasıdır. İngiltere'de 8-14,14.-17 yaşlarıdır. Almanya'da da 1923, 1933, 1935 ve 1939 yıllarında yapılan muhtelif tadillerle çocuklarla alâkalı hükümler ıslâh edilmiştir. Meselâ 18 yaşına kadar işlenen suçların cezası hafiftir.

Naci Şensoy, İslâm'da cezaî ehliyet hududu olarak tesbit edilen büluğ için şu değerlendirmede bulunur: "Cezaî mesuliyete esas alınan büluğ, kadim garb memleketlerine nisbetle, bir taraftan, bu mesuliyete sebep gösterilmek bakımından çok daha mukni, diğer taraftan, tesbit edilmiş yaş hadleri itibariyle çok daha ihâtalı ve dakik tetkiklere tabi tutulmuş bulunmaktadır."

Son olarak şunu belirtmek isteriz ki, çocuk, cürmünden dolayı cezaya ehliyet meselesinde büyükle bir tutulmamakla beraber, kendisine karşı işlenen cürümlerde büyükle bir telâkki edilmiştir ve mücrim, o cürmü aynen bir büyüğe karşı işlemiş gibi ceza görmektedir. Bu hususu, İmam-ı Muhammed (rahimehullah) şöyle hülâsa eder: "Kişinin nefsine ve uzuvlarına terettüp eden diyet meselesinde çocuk, bâliğ gibidir. Dil, el, ayak ve benzeri bir uzvun kesilmesi ile ondan hasıl olan menfaat ortadan kalkıyorsa, mücrim bunun diyetini tam olarak ödemek zorundadır."

HİDANE BÖLÜMÜ

Umumî açıklama:

Hidâne, çocuk terbiyesini ilgilendiren mühim bir bahistir. Bununla ilgili olarak bilinmesi gereken ve fakat fıkıh kitaplarının arasında kalmış pek çok mesele var.

Hidâne, fukahânın târifine göre, "Kız veya erkek çocukların veya kendi işlerinde müstakil olmayan gayr-i mümeyyiz mâtuhların muhafazasına bakmak, onların menfaatlarını mucip hususları deruhte etmek, ezâ ve zarar verecek şeylerden korumak, hayatın icâbâtını hakkı ile göğüsleyebilmeleri için bedenî, ruhî ve aklî terbiyeleri ile meşgul olmak ve mesuliyetlerini duyurmaktır." Bu devre normal olarak, erkeklerde 7-9; kızlarda 9-11 yaşları arasıdır. Çocuk yemede, içmede, giyinmede, tahâret ve yıkanmada kadına müstağni duruma gelince bu devre sona erer. Kız çocuğu için, hayız yaşına gelince sona erer.

Çocuğun yetişmesinde birinci derecede muhtaç olduğu şey şefkat olması hasebiyle anne ve babanın boşanmaları veya bunlardan birinin veya her ikisinin de ölümleri halinde çocuğa bakmaya kimin daha çok lâyık ve hak sahibi olduğu meselesi mühim bir husustur. Normal olarak annenin bu işe daha layık olduğu kabul edilegelmiştir. Çocuk hakları beyannamesinin 6. maddesinde de: "Küçük çocuk istisnaî durumlar dışında anasından ayrılmamalıdır" denmektedir.

Sünnet de annenin babaya nazaran daha şefkatli olduğunu ifade eder. Bu sebeple henüz büluğ çağına ermeyen bir çocuğun annesinden ayrılmaması bir esas olarak vaz edilmiştir: "Allah anne ile çocuğunun arasını açanı kıyamet günü sevdiklerinden ayrı tutar." Hatta anne köle bile olsa satış sonucu ikisinin ayrılması yasaklanmıştır. Câfer İbnu Muhammed babasından şunu nakleder: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu ves-*

selâm)'e esirler getirildiği zaman onları saf hâline koyar, sonra karşılarına geçip bakardı. Eğer ağlayan bir kadın görürse niye ağladığını sorardı. Kadın çocuğunun satıldığını söyleyecek olursa (akit bozulur) çocuğu kendisine iâde edilirdi." Râvi buna bir de Ebu Esid es-Saidî ile ilgili bir misâl verir.

Ebu Dâvud'un bir tahricinde, Hz. Ali'nin satış sonucu köle anne ile çocuğunu ayırdığını, fakat durumdan haberdar olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bunu yasaklayarak satış akdini iptal ettiğini öğreniyoruz. Bu hususda gereken titizliği *Hz. Ömer* de göstermiş, civardaki sorumlulara mektuplar yazarak uyarmalarda bulunmuştur. Abdullah İbnu Ferruh babasından şunu nakleder: "Ömer İbnu'l-Hattab bize: "Ne kardeşlerin, ne de anne ve evladlarının arasını satışla açmayın" diye yazdı." Kaynağımız, Hz. Ömer'in aynı muhtevada Nâfi' İbnu Abdi'l-Hâris'e de yazdığını kaydeder.

Münâvî, "Satış, hibe, vs. yollarla anne ile evladın arasını açmanın, Şâfiî, *Ebu Hanife* ve *Mâlik* nezdinde şiddetli haram olduğunu, ancak *Şâfiî*'nin "temyiz yaşından önce", *Ebu Hanife*'nin de "büluğ yaşından önce" şartını koştuklarını kaydeder.

Bu hususdaki yasak sadece anne ile evladın değil, baba ile evladın ve kardeşlerin arasının açılmasına da şâmildir. Ancak anne hususu, te'kidle ifade edilmiştir. Nitekim Said İbnu Mansur'un bir tahricinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ayrı ayrı satılan iki kızkardeşin satış akdini iptal etmiştir.

Çocuğu annenin terbiyesi bir esas olmakla beraber, boşanma halinde çocuğa sahip olma hususunda anne ile baba arasındaki ihtilaf, keza çeşitli durumlarda anne ile amca, baba ile anneannesi vs. arasında çıkacak ihtilâflar karşımıza farklı meseleler ve çözüm yolları çıkarmaktadır. Bu hususta sünnette çeşitli misallere rastlamaktayız.

1- Çocuk temyiz yaşından küçükse, tekrar evlenmedikçe anne ehaktır:

Abdullah ibnu Amr'in rivayetinde: bir kadın gelerek: "Yâ Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, ben şu oğlumu karnımda taşıdım, göğsümden emdirdim, kucağımda korudum. Şimdi babası beni boşadı ve bunu elimden almak istiyor" der. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Evlenmediğin müddetçe çocuk senin hakkın" cevabını verir. Kezâ *Hz. Ebu Bekir* de, Hz. Ömer'in boşanmış olduğu karısından doğan oğlu Asım için: "Annesi evlenmediği müddetçe, oğluna daha layıktır. Zîra o (anne), daha şefkatli, daha lütufkâr, daha merhametli, çocuğa daha düşkün, daha re'fet sahibidir" demiştir.

Annenin şefkatine muhtaç olduğu devrede, hidane işinin anneye terettüp edeceği hususunda âlimler ittifak etmiş durumdadır. Fakihler hidane meselesinde çocuğun anneye ait olduğu devreyi "çocuk yeme, içme, giyme ve istinca işlerine annesine muhtaç olmaktan çıktığı, bu işleri kendi kendine yapmaya başladığı zaman" olarak tavsif ve tahdid ederler ve bunun 7-8 yaşlarına tekabül ettiğini söylerler. Ayrıca, kız çocuklarının hayız oluncaya kadar anneye muhtaç olduklarını belirtirler.

2- Çocuk temyiz yaşında ise: Muhayyerlik.

Boşanma durumunda çocuk hususunda ihtilâfa düşen bir anne ile baba Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e müracaat ederler. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ikisini yan yana oturtup, *"Ey çocuk işte baban, işte annen hangisini istersen ona git"* der, ikisinden birini seçmeyi çocuğa bırakır.

İbnu Abbâs'ın rivayetinde *Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer*'in oğlu Âsım'ın annesine hükmederken: "O, büyüyüp kendisi için seçinceye kadar annesinin kokusu, harareti ve yatağı, ona senden daha hayırlıdır" dediğini ve Hz. Ömer'in hiçbir itirazî kelamda bulunmadığını, Ammâre tu'bnu Rebîa'nın rivayetinde ise yine amca ile anne arasında çocuğun (ki 7 veya 8 yaşındadır) Hz. Ali tarafından muhayyer bırakıldığını, küçük kardeşi için de Hz. Ali'nin: "Bu da aynı yaşa gelseydi onu da muhayyer bırakırdım" dediğini, Abdurrahman İbnu Ganem'in rivayetinde ise henüz konuşma safhasında olmayan bir çocuk için Hz. Ömer'in: "Lisânı açılıp kendisi seçecek yaşa gelinceye kadar annesi ile beraberdir" hükmünü verdiğini görmekteyiz. Bütün bu misaller küçük çocuğun behemahal annesinin emanetinde olacağı, temyiz ve konuşma halinde tahyir (yani muhayyer bırakılma) meselesinin araya gireceği hükmünü ifade ederler.

Ancak şunu belirtmek gerekiyor: Temyiz yaşına ulaşan bir çocuğun tahyiri (anne, baba, asabe veya zevi'l-erhâm'den birini seçmede serbest bırakılması) bir kısım fukahâ nazarında ihtilâf konusu olmuştur. Ahmed ve İshâk: Anne ve baba arasında ihtilaf vâki olunca, yedi yaşındaki çocuk muhayyer bırakılır, daha da küçükse anne ehaktır" demiştir. Tahyire taraftar olanlarla karşı olanlar arasında mutavassıt ve her iki tarafa da hak verir bir görüşe sahip olan Şurehy: "Baba ehak, anne erfak (daha şefkatli)" der ve kendisine babaları ölmüş bir grup siyah çocuk getirilince: "Muhayyer bırakın, istedikleriyle beraber olsunlar" hükmünü verir. İmam Şafiî de tahyiri iltizam eder.

3- Tahyiri kabul etmeyen Hanefî görüşü müdafaa eden Tahavî, Ebu Hüreyre'den gelen ve böyle bir ihtilafı Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu ves-*

selâm)'in "aranızda kur'a çekin" teklifine babanın itiraz etmesi üzerine çocuğun ihtiyarına müracaat ettiğine dair olan rivayete dayanarak çocuğun muhayyer bırakılmasının "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir kazası olmadığı" hükmünü çıkarır ve Kûfelilerin ekserisinin de buna kâil olduğunu belirtir. Hükmüne sünnetten başka misaller de getirerek Hamza'nın kızıyla ilgili hadiste de asabeden birini seçmede çocuğun serbest bırakılmayışını, karısı Müslüman olmayan kocanın dâvasında, karıyla kocanın, "çocuğun muhayyer bırakılması" teklifini kabul etmelerinden sonra tahyire tevessül edildiğini bildiren Abdülhamid İbnu Selemeti'l-Ensârî ve Râfi İbnu Sinan'dan gelen rivayetleri de delil olarak zikreder. Hanefî fukahasından el-Kasânî "Oğlan çocuğun temyiz yaşına ulaşıp yeme, içme, giyinme gibi işlerinde istiğnaya ulaşsa bile yine de annesine değil, babasına teslimi gerektiğini, zira alması gereken erkeklere âit ahlâk ve adabı babasından alabileceğini, annesine verildiği takdirde kadınlara ait ahlâk ve adabı alarak kadınlaşacağını kaydeder. Bu mahzur, kız çocuğu için söz konusu olmayacağından başka, kadınlığa ait terbiyeyi alması için annesine teslim edileceğini de ayrıca ilâve eder.

Çocuğun tahyirine karşı çıkan Hanefi görüş bir de şu mülâhazayı ileri sürer: Çocuğun seçmeye bırakılmasında hikmet yoktur. Çünkü ona hevası galebe çaldığı için hazır lezzet nerede varsa oraya meyleder. Bu ise tembellik, hevaîlik, mektep ve terbiye-i nefisten kaçmakta, dinî bilgileri alma zahmetine girmemektedir. Binnetice ebeveynden en kötüsünü seçer. O da kendisini ihmâl eden, terbiyesi için titiz davranmayandır." Ayrıca tahyire kail olanların dayandıkları hadiste mevzubahis olan çocuğun büluğ yaşına ulaştığını da göstererek tahyirin ancak büluğdan sonra caiz olduğunu söylerler.

Esasen temyiz yaşına basmış çocuğun terbiyesinde babanın ehemmiyetini de gözden uzak tutmak istemeyen tahyir taraftarları: "Eğer çocuk anneyi seçmişse, sırf buna dayanarak onu ihmâli gerekmez, te'dib ve tâlimiyle ister bizzat, ister bilvasıta ilgilenir, ihtiyaçlarını te'min eder" demektedirler.

Son olarak şunu da belirtelim ki tahyire kâil olanlar, bunu tarafeynin hidâne şartlarını (İslâm, hürriyet, akl, adalet, aynı yerde ikamet gibi) eşit olarak ihrâz etmeleri halinde caiz görürler. Bir taraf bu vasıtalardan birini kaybederse hidâne hakkını da kaybeder. Çocuğun hangi hususlarda ebeveynden birine tabi olacağı meselesinde umumî kaide şudur: "Hürlük veya kölelikte anneye, neseb ve tesmiyede babaya, dinde ise, en hayırlı olana tâbi olur."

4- Anne tarafının baba tarafına takdimi: Hz. Ali (radıyallâhu anh)' nin rivayetine göre umre yapıldıktan sonra Mekke'den ayrılırken Hz. Hamza'nın kızı, "amca, amca!" diyerek peşlerine düşer. İbnu Abbâs'ın rivayetinde, kendisini götürmeleri için ayrı ayrı görmüş olduğu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Zeyd İbnu Hârise ve Ca'fer, Kureyş ile yapılan anlaşmaya uyarak talebe müsbet cevap vermezler. Hz. Ali elinden tutar ve yeğenine sahip çıkar. Ancak Hz. Ca'fer: "Onu ben alacağım, amcamın kızıdır, üstelik teyzesi de nikâhım altındadır, teyze anne gibidir onu almakta ben daha çok hak sahibiyim" der. Ali de: "Hayır ben daha çok hak sahibiyim, zîra amcamın kızıdır ve yanımda da Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızı vardır, o bana ehaktır" der. Hz. Zeyd de: "Ben daha ziyade hak sahibiyim, kardeşimin kızıdır..." der. Aralarında nizâ ederler. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* çıkar ve Ca'fer lehine hükmederek: *"Böylece teyzesinin yanında olur, teyze anne demektir"* der.

Çeşitli vecihleri muvâcehesinde farklı mülâhazalara, yorumlara sebep olan bu hâdiseden, "Hidane meselesinde teyzenin halaya mukaddem olduğu (...) , anne cihetinden gelen akrabaların, baba cihetinden gelen akrabalara takdim edileceği" hükmü çıkarılmıştır.

Hidane hususunda teyzenin takdim edileceğini te'yid eden başka rivayetlere de rastlanır. Kezâ Ebu'l-Velid'den gelen rivayette, anne ile amca arasında çıkan bir ihtilafta Hz. Ömer'in çocuğa: "Annenin darlığı amcanın bolluğundan senin için daha hayırlıdır" demiştir.

Hidane için İslâm, akl, büluğ, (terbiyeye) kudret, emanet (fasık olmamak), hürriyet, evlenmemiş olmak gibi şartlar koşan fukaha bu hususta sünnette vaki olan -ki kısmen yukarıda zikrettik" ahbârı nazar-ı itibâra alarak, hidaneye ehak olanları sırayla şöyle tesbit etmiştir:

1- Anne,

2- Annenin annesi,

3- Babanın annesi,

4- Ana baba bir kızkardeş,

5- Anne bir kızkardeş,

6- Baba bir kızkardeş,

7- Ana baba bir kızkardeşin kızı,

8- Anne bir kızkardeşin kızı.

9- Anne baba bir teyze,

10- Anne bir teyze,

11- Baba bir teyze,

12- Baba bir kızkardeşin kızı.

13- Anne baba bir erkek kardeşin kızı.

14- Anne bir erkek kardeşin kızı.

15- Baba bir erkek kardeşin kızı.

16- Anne baba bir hala.

17- Anne bir hala,

18- Baba bir hala

19- Annenin teyzesi

20- Babanın teyzesi,

21- Annenin halası.

22- Babanın halası.

Her durumda anne baba ile olanlar takdim edilir. Bu mehârim arasında çocuk için kadın akraba yoksa veya olmakla beraber hidane için ehil değilse, hidane irsteki tertibe göre erkek tarafı mehâriminden olan esbâta intikâl eder.

Eğer ricâl-i mehariminden gelen asabe arasında kimse bulunmaz veya bulunmasına rağmen hidane için ehil olmazsa hidane hakkı asabeden olmayan erkek mehârime intikal eder. Hidane hususunda böyle bir tertib ortaya konmuştur. Zîra çocuğun hidanesi, ihtimali imkânsız bir keyfiyettir. Bu işe en elyak olanı da akrabasıdır. Akrabanın da biri diğerinden evladır. Çocuğa bakacak hiçbir akraba bulunmazsa çocuğun hidanesi için uygun olanı tayin etme vazifesi hâkime terettüp eder.

1659 ١- عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رضي الله عنه قال : [أَتَتِ امْرَأَةٌ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَتْ: إِنَّ ابْنِي هَذَا كَانَ بَطْنِي لَهُ وِعَاءً، وَثَدْيِي لَهُ سِقَاءً، وَحِجْرِي لَهُ حِوَاءً(١)، وَإِنَّ أَبَاهُ طَلَّقَنِي وَأَرَادَ أَنْ يَنْتَزِعَهُ مِنِّي؟ فَقَالَ ﷺ: أَنْتِ أَحَقُّ بِهِ مَا لَمْ تَنْكِحِي].

أخرجه أبو داود.

(١) الحواء: اسم المكان الذى يحوى الشئ: أى يضمه ويجمعه.

1. (1659)- *Amr İbnu Şuayb* babası vasıtasıyla dedesinden (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir kadın gelerek:

"Bu çocuğa karnım yuva, göğsüm içecek, kucağım da kundak olmuş iken, babası beni boşadı ve onu da benden koparıp almak istiyor!" diye şikâyet etti. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sen evlenmedikçe, çocuğa ehaksın!" cevabını verdi." [Ebu Dâvud, Talâk 35, (2276).]

AÇIKLAMA:

1- Kadın Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e meselesini teşbihli bir üslubla anlatmıştır. Tercümede asla uymaya çalıştık. Ancak şöyle de tercüme edilebilirdi: Bu çocuğu karnımda taşıdım, göğsümden emdirdim, kucağımda himaye edip büyütmekte (zahmetlerini çekmeye devam etmekte)yim..."

2-Bu hadis nikah gibi bir engel olmadığı müddetçe küçük çocuğa sahip olma hususunda annenin, babasından daha çok hak sahibi olduğunu belirlemektedir. *Ebu Hanife, İmam Mâlik* ve *Şâfiî* (rahimehumullah) böyle hükmetmişlerdir. İbnu'l-Münzir bu hususta icma olduğunu söyler. *Ebu Hanife* merhum: "(Boşanan veya dul kalan) anne, çocuğa zî-rahm-ı muharrem olan birisi ile evlenecek olsa çocuk üzerindeki hidâne hakkını kaybetmez" derken Şâfiî hazretleri: "Mutlak olarak kaybeder, zîra delil böyle bir tafsilde bulunmaz" demiştir.

1660 ٢- وعن أبي هريرة رضي الله عنه [أن النبي ﷺ خير غلاماً بين أبيه وأمه، فاختار أمه، فأخذ بيدها فانطلقت به]. أخرجه أصحاب السنن، وهذا لفظ الترمذي.

2. (1660)- *Ebu Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir oğlan çocuğunu, baba veya annesini seçmede muhayyer bıraktı. Çocuk annesini seçti ve onun elinden tuttu. Annesi de çocuğu alıp götürdü." [Tirmizî, Ahkâm 21, (1357); Ebu Dâvud, Talak 35, (2277); Nesâî, Talâk 52, (6, 185, 186); İbnu Mâce, Ahkâm 22, (2351). Yukarıdaki metin Tirmizî'nin metidir.]

AÇIKLAMA:

Hadisteki muhayyer bırakma hâdisesi boşanıp ayrılan bir karı-koca arasında cereyan etmiştir. Hadiste zikri geçen oğlan çocuğu (gulam) mü-

meyyiz, yani 7-8 yaşlarına basmış bir çocuk olmalıdır. Zîra, bahsin baş kısmında, umumî açıklama kısmında belirttiğimiz üzere, istiğna yaşına basmış olan oğlan çocuklarının anne veya babadan birini seçmek -Şafiîlere göre- kendilerine bırakılmıştır. Bu yaşa ermeyen çocuk kız olsun erkek olsun anneye aittir. Yeme, içme, giyinme, -ve hatta istinca- gibi işlerini tek başına yapabilecek yaşa gelen çocuk, Hanefilere göre, erkekse babaya, kızsa büluğa kadar anneye aittir. Hassaf bu istiğna yaşını dokuz olarak belirlemiştir. *Ahmed İbnu Hanbel* ve *İshak İbnu Râhuye*'ye göre, çocuk yedi yaşında muhayyer bırakılır. Şafiî de 7-8 yaşında muhayyer bırakılacağını söylemiştir.

1661 ٣- وعن عليٍّ رضي الله عنه قال: [خرج زيد بن حارثة إلى مكّة فقدم بابنة حمزة، فقال جعفر رضي الله عنه: أنا آخذها، أنا أحقّ بها، وهي ابنة عمّي، وعندي خالتها، وإنّما الخالة أمّ، وقال علي رضي الله عنه: أنا أحقّ بها، هي ابنة عمّي، وعندي ابنة رسول الله ﷺ فهي أحقّ بها، وقال زيد رضي الله عنه: أنا أحقّ بها هي ابنة أخي، وإنّما خرجت إليها، وقدمت بها، فقضى بها رسول الله ﷺ لجعفر، وقال: إنّما الخالة أمّ]. أخرجه أبو داود.

3. (1661)- *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Zeyd İbnu Hârise Mekke'ye gitmişti. (Uhud'da şehid düşen) Hz. Hamza'nın kızına uğradı. Ca'fer (radıyallâhu anh): "Kızı yanıma ben alacağım, ona ben ehakkım, o benim amcamın kızıdır ve üstelik yanımda teyzesi var, teyze anne gibidir" dedi. Hz. Ali (radıyallâhu anh) de: "Ona ben ehakkım. O amcamın kızıdır. Yanımda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızı Fâtıma var. Fâtıma ona ehaktır" dedi. Zeyd İbnu Hârise (radıyallâhu anh) atılarak: "Ona ben ehakkım, o erkek kardeşimin kızıdır, ben onun için yola çıktım ve yanına geldim" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kızı Cafer (radıyallâhu anh)'in yanına almasına hükmetti ve: "Muhakkak ki, teyze annedir!" buyurdu." [Ebu Dâvud, Talâk 35, (2278-2280); Buhârî, Sulh 6, Megâzi 43; Tirmizî, Birr 6.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hâdise, Buharî'nin rivayetinde daha açık gelir. Buna göre, Hudeybiye Sulhü'nden sonra, mezkur sulhün şartlarından biri gereğince, müteakip sene, Müslümanlar umre niyetiyle Mekke'ye gelirler. Ziyareti

tamamlayıp dönerlerken Uhud Savaşı'nda şehid düşmüş olan Hz. Hamza'nın kızı Ammâre: "Amca, amca (beni de götürün!)" diyerek Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın peşine takılır. Bir rivayette kafilenin içinde dolaşmakta olan kıza Hz. Ali (radıyallâhu anh) sahip çıkarak elinden tutar ve zevce-i pâkleri Hz. Fâtıma (radıyallâhu anhâ)'ya: "Amcanın kızını yanına al!" diye emreder, o da alır. Ancak, kızı yanına alma hususunda Zeyd İbnu Hârise ile Ca'fer İbnu Ebî Talib de araya girerler. Rivayette de görüldüğü üzere, her biri çocuğa sahip olma hususunda birinci derecede hak sahibi oldukları iddiasıyla ihtilaf ederler.

Ancak, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Teyze, anne makamındadır!" diyerek, kızı teyzesi Esma Bintu Umeys'i nikahında tutan Hz. Ca'fer'e teslim eder.

2- Rivayette Zeyd İbnu Hârise'nin Hz. Hamza'ya "kardeşim" demesi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, hicretten sonra Medine'de Hz. Hamza ile Hz. Zeyd (radıyallâhu anhümâ)'i kardeşlemiş olmasındandır. Bu kardeşleşme, başlangıçta birini diğerine vâris kılacak şekilde kardeşler arasında ciddi ve kuvvetli bağlar husule getirmişti.

3- Niza konusu olan *Ammâre Bintu Hamza*, annesiyle Mekke'de kalmıştı.

4- Ammâre'nin, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a "amca!" diye hitabı, saygıdan ileri gelen bir tavsiftir. Zîra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onun amcası değil, amcasının oğludur. Mamafih, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la, Hz. Hamza'nın süt kardeşi oldukları da bilinmektedir. Nitekim Hz. Ali, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kızı Fâtıma'ya Ammâre'yi "amcanın kızı" diyerek takdim etmiştir.

5- Bazı rivayetler, Ammâre'yi himâye etme hususundaki bu ihtilafın Medine'de cereyan ettiğini tasrih eder. Rivayetin sadedinde olduğumuz vechi ise, sanki Mekke'de geçtiği fikrini verecek bir üslubâ sahiptir. Mamafih, münâkaşanın Mekke'den ayrıldıktan sonra, Medine'ye henüz gelmeden yolda cereyan ettiğini ifade eden rivayetler de var. Bazı rivayetler, bu münâkaşanın uyumakta olan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i uyandıracak kadar yüksek sesle geçtiğini belirtir.

6- Hudeybiye Antlaşması'nda, Mekke halkında Müslümanlarla gitmek isteyen hiç kimseyi götürmemek şartı olmasına rağmen Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ammâre'yi berâberlerinde almalarına izin vermiştir, zîra Mekkeliler onun çıkmak arzusuna mümânaat göstermemişlerdir. Maamafih, kadınların vahy-i İlâhî ile bu şartın dışında tutulduğu da söylenmiştir.

7- Hz. Peygamber'in, kızı Hz. Câfer'e hükmetmesi, hem hanımının, hem de kendisinin çocuğu olan kan karâbeti sebebiyledir; kendisi kızın amcaoğlu, hanımı da teyzesi olmaktadır. Maamafih bir rivayette üçüncü bir sebep zikredilmiştir: ادفعها إلى جعفر فإنه اوسع منكم **"Ben çocuğu Cafer'e veriyorum, o sizden daha zengin."**

8- Bu rivayet, şefkat, merhamet gibi duygularda, teyzenin çocuğa daha yakın olduğu, çocuğun meselelerine onun annesi gibi fitrî bir alâka hissedeceği hükmü çıkarılmıştır. Buradan hareket eden ulemâ hidane meselesinde teyzenin haladan önce geldiğine hükmetmiştir. Dolayısıyla eşit uzaklıktaki anne akrabaları, hidane meselesinde baba akrabalarına tekaddüm etmektedir.

HASEDLE İLGİLİ BÖLÜM

Umumî Açıklama:

Hased ile gıbta birbirine benzeyen zıd hasletlerdir. Tıpkı tevazu ile tezellül, vekar ile tekebbür, israf ile cömertlik, iktisad ile cimrilik gibi. Bunlar zahirde bir benzerlik taşısalar da hakikatte zıttırlar, biri memduh, diğeri mezmumdur.

TARİFİ:

Hased, Râğıb'ın açıklamasına göre nimet verilmiş olan kimseden o nimetin zevalini istemek, yani nimetin yok olarak o kimsenin mahrum kalmasını temenni etmektir. Bazı âlimler "kişinin bu nimete, kendisinin sahib olmasını temenni etmesidir" diye tarif etmiştir. Gerçek o ki, hased her iki mânaya da şâmildir.

MAHİYETİ

Hasedin sebebi, insan fıtratından gelir. Normalde, insanoğlu, kendi hemcinslerine karşı üstün olmak arzusu ile mecbul yaratılmıştır. Bu his gereklidir ve belki de birçok beşerî terakkinin zenbereğidir. İnsanın bu fıtrî meyli bir kusur değil bilakis bir imtiyazdır. Ancak bunun akıl ve irade ile hadd-i vasatta tutulması gerekmektedir. Hadd-i vasattaki üstünlük sevgisi ise "gıbta"dır. Bu, başkasında olan nimetin kendinde de olmasını temenni etmektir. Gıbtada, başkasının o nimetten mahrumiyetini temenni yoktur. Halbuki hased, kendisinde olmayan nimeti başkasında görunce, onun bu nimetten mahrum kalarak kendi seviyesine düşmesini istemektir.

Görüldüğü üzere, karşı tarafın mahrumiyeti ile kendisinin yükselmesi veya en azından eşitlenmesini istemek (hased) ile, ondaki nimete

sahip olarak ona yetişmeyi veya onu geçmeyi temenni etmek arasında büyük fark mevcuttur. Gıbta mü'minin, hased münafığın vasfıdır.

Elmalılı merhum, hased mevzuunda şu kıymetli açıklamayı yapar: "Hasedde asl olan mâna, bir nimetin, bir faziletin, bir kemalin, sahibinden zevalini (yok olmasını) arzu etmek, kendisine geçmesini gerek istesin, gerek istemesin başkasında bulunmasını mutlaka çekememektir. Öyle ki, "onunki onda dursun da sana da verelim" deseler memnun olmaz, keşke onunki mutlaka gitse de kendisine hiçbir şey verilmese bile hoşlanır. Bahusus hased olunan nimet, hasid tarafından gasbolunmak kabil olmayan fezail-i zâtiyye ve kemâlât-ı nefsiyye kabilinden olursa hasid o zaman bütün bütün fazilet düşmanı kesilir ve onu kendine tahvil edemediğinden dolayı mahsudunu (çekemediği kimseyi) bi- gayr-ı hakkın (haksız olarak) mutlak imha etmekle müteselli olmak ister el-iyazu billah.

Hülâsa, hasid, kendinin onmasını değil, diğerinin onmamasını ister... Şer olan hasedin asıl mânası, bakşasında bir nimet görmekten müteezzi (rahatsız) olup onun zevalini istemektir ki bizim çekememezlik tâbir ettiğimiz, bir takımlarının zannettiği ve hayli şâyi olduğu vechile kıskançlık demek değildir. Kıskançlık bazan hased demek dahi olursa da daha ziyade Arapça'da gayret tâbir olunandır... Mesela erkeğin karısını başkasından kıskanması, kezalik karının kocasını başkasından kıskanması hased değil, "gayret" ve "hamiyet"tir, bu memduhtur.

HASEDİN ZARARLARI:

Bu mezmum ahlâk önce haside zarar verir. Başkasında gördüğü her nimet onu rahatsız eder. Ancak asıl büyük zarar, hasedcinin böyle bir hissi içinde taşımakla yetinmeyip, arzusunu gerçekleştirmek üzere, onun gereği olan hile, söz ve fiillere yer vererek faaliyete geçmesiyle hasıl olur. Bilindiği gibi Felâk sûresinde "hasedcinin hased ettiği zamanki şerrinden Allah'a sığınmak" emredilmiştir. Yani hasedci kimse, içinde geçen hased ve çekememezlik duygularının muktezasını gerçekleştirmek için harekete geçtiği takdirde son derece zararlı olabilmektedir. Zîra böyle habis nefislerin göze almayacağı kötülük, başvuramayacağı hile ve habâset yoktur. Mezkur sûre, hased duygusunun, kişinin içinde kaldıkça sâhibinden başka kimseye zarar vermeyeceğini de dolaylı olarak ifade etmektedir.

HASEDİN ÇARESİ:

Bir mü'mine yakışan, hased hissi içinde doğduğu zaman, bundan nefret edip defetmeye çalışmaktır, tıpkı haram şeyleri yapmak hissi içinden

geçince yaptığı gibi. Bu duyguyu tedavi hususunda Bediüzzaman merhum şu tavsiyede bulunur: "Hasid adam hased ettiği şeylerin âkibetini düşünsün. Tâ anlasın ki, rakibinde olan dünyevî hüsün ve kuvvet ve mertebe ve servet, fânidir, muvakkattır. Faidesiz az, zahmeti çoktur. Eğer, uhrevî meziyetler ise, zâten onlarda hased olmaz. Eğer onlarda dahi hased yapsa, ya kenisi riyâkârdır; ahiret malını dünyada mahvetmek ister. Veyahud mahsudu (hased ettiği kimseyi) riyâkâr zanneder, haksızlık eder, zulmeder.

Hem ona gelen musibetlerden memnun ve nimetlerden mahzun olup kader ve rahmet-i İlâhiye'ye, onun hakkında ettiği iyiliklerden küsüyor, âdeta kaderi tenkid ve rahmete itiraz ediyor. Kaderi tenkid eden başını örse vurur kırar. Rahmete itiraz eden rahmetten mahrum kalır."

MEŞRU HASED:

Son olarak bir noktaya daha parmak basmak isteriz. İslâm uleması, bazı kimselere karşı hasedin meşru olabileceğini söylemiştir. Onlar kâfirlerle, mazhar oldukları nimetleri, Allah'a isyan ve birkısım günah işlerde harcayan fasıklardır. Bunların ellerindeki nimetten mahrum kalmalarını temenni etmek günah değildir.

1662 ١- عن ابن مسعود رضيَ اللهُ عنهُ قال: [قال رسُولُ اللهِ ﷺ: لاَ حَسَدَ إلاَّ في اثْنَتَيْنِ رَجُل آتَاهُ اللهُ الحِكْمَةَ فهو يقْضِي بِهَا ويُعَلِّمُهَا، ورَجُل آتَاهُ اللهُ مَالاً فَسَلَّطَهُ علـــى هَلَكَتِهِ في الحَقِّ]. أخرجه الشيخان.

1. (1662)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Şu iki kişi dışında hiç kimseye gıbta etmek caiz değildir: Biri, Allah'ın kendisine verdiği hikmetle hükmeden ve bunu başkasına da öğreten hikmet sahibi kimse. Diğeri de Allah'ın kendisine verdiği malı hak yolda sarfeden zengin kimse."* [Buhârî, İlm 15, Zekât 5, Ahkâm 3, İ'tisam 13; Müslim, Salâtu'l-Müsâfirin 268, (816).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste *gıbta* diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı haseddir. Ancak, Umumî Açıklama kısmında belirttiğimiz üzere, hased kelimesi zihnimizde öncelikle mezmum olan mânaları uyandırdığı için, tercümede o kelimeyi kullanmamayı uygun bulduk. Zaten hased, Arapça'da mecazi olarak gıbta mânasında da kullanılmaktadır. Öyle ise, sadedinde olduğu-

muz hadiste, hased, "gıbta" mânasını taşımakta ve: "İki kişiye Allah'ın verdiği nimetin kendinize de verilmesini temenni etmeniz caizdir.." diye anlaşılması gerekmektedir. Maamafih müteakip hadiste, hased kelimesinin kullanılmasıyla ilgili bir başka te'vil kaydedeceğiz.

Meşru kılınan bu temenni, başkasındaki nimetin zevalini temenni etmemek şartıyla kayıtlıdır. Bu hususta gösterilecek hırsa, Arapça'da münafese denir, dilimizde yarışmak diyebiliriz. Münâfese, ibâdet hususunda memduhtur, zîra âyette: وفي ذلك فليتنافس المتنافسون **"İyi şeyler için yarışanlar, bunun için yarışsınlar"** (Mutaffifin 26) buyurulmuştur. Ma'siyette yarış mezmumdur. Caiz olan amellerde yarış mübah-tır. Bu noktadan hadisi şöyle kayıtlamak uygun görülmüştür: "Bu iki hususta yapılacak gıbtadan daha efdal, daha büyük gıbta yoktur."

2- Mezkur iki nimetten biri hikmet, diğeri maldır. Ancak her ikisi de Allah yolunda sarfediliyorsa memduhdur, gıbtaya değmektedir. Nefis ve şer hesabına kullanılacak malın da, ilmin de kişiye getireceği ziyade bir sorumluluk olduğu için Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bunun temennisini tavsiye etmiyor.

3- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, cevazı sadece iki nimetle sınırlamasına gelince: Allah için îfa edilen taatler, ya bedenîdir, ya malîdir, yahut bunlardan birinin yerine geçecek bir şeydir. Hadiste, bedenî olan hikmet, hikmetle hüküm ve hikmetin öğretilmesi ile işaret edilmiştir. *İbnu Ömer*'den kaydedeceğimiz müteakip hadiste, bu husus biraz farklı kelimelerle ifade edilmiştir: **"...Allah bir kimseye Kur'an vermiştir, o da onu gece ve gündüz ikâme eder."** Ulemâ "ikame"yi "namazın içinde ve dışında okumak, onunla amel etmek, onu öğretmek, muktezasıyla hüküm ve fetva vermek.." şeklinde anlar ve sadedinde olduğumuz vechi ile bu vechi arasında fark görmez.

Hadisin başka vecihleri de var.

4- Hadisin başka sahabeler tarafından rivayet edilen vecihlerinde farklı ziyadeler var. Bunlara göre Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu sözünü işiten bir adam: *"Keşke bana da falancaya verilen kadar mal verilmiş olsaydı da ben de onun gibi hayır ameller işleseydim"* temennisinde bulunur. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu temenniye : "Hak yolda amel edenlerle, hak yolda amel etmeyi temenni edenlerin sevapta eşit olacaklarını" belirterek cevap verir:

عبد رزقه الله علما ولم يرزقه مالاً فهو صادق النية يقول لو أن لي مالاً لعملت مثل ما يعمل فلان فأجرهما سواء

"Allah bir kimseye ilim verir ve fakat mal vermezse, bu kimse sıdk ile "Benim malım olsaydı falanca gibi hayırda harcardım" diye temenni etse, her ikisi sevapta eşit olur." Keza bir başka hadiste de:

اَلطَّاعِمُ الشَّاكِرُ كَالصَّائِمِ الصَّابِرِ

"Şükreden yiyen, sevapca, sabreden oruçlu gibidir" buyurmuştur.

1663 ٢- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [سَمِعْتُ رسولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لاَ حَسَدَ إلاَّ عَلى اثْنَتَيْنِ: رَجُلٌ آتَاهُ اللهُ القُرآنَ، فَهُوَ يَقُومُ بِهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وآنَاءَ النَّهَارِ، ورَجُلٌ أعْطَاهُ اللهُ تَعَالى مَالاً فَهُوَ يُنْفِقُهُ آنَاءَ اللَّيْلِ وآنَاءَ النَّهَارِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

2. (1663)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "İki kişiye karşı hased caizdir: Birincisi o kimsedir ki, Allah kendisine Kur'ân-ı Kerim'i nasib etmiştir, o da onu, gece ve gündüz boyu ikame eder. İkincisi de o kimsedir ki, Allah Teâla ona mal vermiştir de o da gece ve gündüz (hak yolda) infak eder." [Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân 20, Tevhid 45; Müslim, Müsâfirin 266 (815); Tirmizî, Birr 24, (1937).]

AÇIKLAMA:

1- Hased ve gıbta kelimelerinin kullanılışları ve aralarındaki farkla ilgili açıklama daha önce geçtiği için burada o hususlara temas etmeyeceğiz. Ancak, burada hased kelimesinin kullanılmış olmasıyla ilgili *İbnu Hacer*'in serdettiği bir te'vili kaydetmek isteriz. Der ki: "...Yahud da *hased* kelimesi, iki hasletin tahsiline teşvik hususunda mübâlağa için kullanılmıştır. Sanki şöyle denmektedir: Bu iki haslet, sadece mezmun bir yolla tahsil edilebilecek olsa bile, onlardaki fazilet sebebiyle, onların bu mezmum yoldan tahsili sevablı ise bunların meşru ve memduh yoldan tahsilleri ne kadar sevablı olur! Bu teşvik şu âyetin üslûbuna uygunluk arzetmektedir: فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ **"Hayırlı işlerde birbirinizle yarışın..."** (Bakara 148). Zîra, "yarış"ın hakikati , arzu edilen şeyde başkasının önüne geçmektir."

2- Kur'an'ın ikamesi, önceki hadisin açıklanmasında geçtiği üzere, Kur'ân'la -hem okuyarak, hem de onun emirlerini yerine getirerek- ameldir.

1664 ٣- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: إيَّاكُمْ والحَسَدَ، فإنَّهُ يَأْكُلُ الحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الحَطَبَ، أوْ قالَ العُشْبَ]. أخرجه أبو داود.

3. (1664)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlulah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: **"Hasedden kaçının. Çünkü o, ateşin odunu** -râvi dedi ki: Veya kuru otu- **yiyip tükettiği gibi, bütün hayırları yer tüketir."** [Ebu Dâvud, Edeb 52, (4903).]

AÇIKLAMA:

1- *İbnu Mâce*'de Enes (radıyallâhu anh)'ten rivayet edilen bir hadis şöyledir: *"Hased hasenatı yer tüketir, tıpkı ateşin odunu yiyip tükettiği gibi. Sadaka da hataları söndürür, tıpkı suyun ateşi söndürmesi gibi."*

2- Hasedden kaçınmak, başkasının malı mevkii vs. dünyevî bir şeyinde çekememezliğe düşmemek demektir. Uhrevî umurda gıbta caiz ise de dünyevî umurda hased câiz değildir. Çünkü, hased, hasidi mahsud hakkında gıybete ve yıkıcı gayretlere sevkederek zulme ve haksızlığa atar. Gıybet, zulüm ve haksızlık ise bunları yapanın hasenatının yok olmasına müncer olur. Bütün bu durumlar mahsudun nimetçe, sevabça artmasına, hasidin de hüsran ve zararlarda batmasına sebep olur. Böylelerinin durumu âyet-i kerimede: خسر الدُّنيا والآخرة **"Dünyayı da âhireti de kaybeder"** (Hacc 11) diye ifade edilmiştir.

1665 ٤– وعن الزبير رضي الله عنه قال: [قال رسول لله ﷺ: دَبَّ إليكُمْ داءُ الأمَمِ قَبْلَكُمْ: الحَسَدُ والبَغْضاءُ، وهِيَ الحالِقَةُ(١)، أمَا إنّي لا أقُولُ تَحلِقُ الشَّعَرَ، ولَكِنْ تَحلِقُ الدِّينَ، والَّذي نَفْسي بيَدِهِ لا تَدْخُلُونَ الجَنَّةَ حَتّى تُؤمِنُوا، ولا تُؤْمِنُوا حَتّى تَحابُّوا، ألا أدُلُّكُمْ على ما تَحابُّونَ به؟ أفْشُوا السَّلامَ بَيْنَكُمْ]. أخرجه الترمذي.

4. (1665)- Hz. Zübeyr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Size ümem-i kadime hastalığı sirayet etti: Bu, hased ve buğzdur. Bu kazıyıcıdır. Bilesiniz; kazıyıcı derken saçı kazır demiyorum. O dini kazıyıcıdır. Nefsimi kudret elinde tutan Zât-ı Zülcelâl'e yemin ederim, sizler iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Birbirinizi sevmeye yardımcı olacak şeyi haber vereyim mi: Aranızda selâmı yaygınlaştırın." [Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâme 57, (2512).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* önceki ümmetlerin

(١) الحالقة: الخصلة التي من شأنها أن تحلق: أي تهلك وتستأصل الدين كما يستأصل الموسى الشعر.

yıkılmasına sebep olan içtimâî bir marazı dâu'l-ümem diye isimlendiriyor. Bu hastalık hased ve buğzdur. Bazı şârihler bunu, eski milletlerin âdeti diye anlarlar.

2- İmandan murad hem Allah'a inanmak, hem de peygamberlerin getirdiklerine inanmakdır. Cennette götürecek hakikî iman budur. Değilse sırf Allah inancı veya Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in getirdiğinin bazısına inanıp bazısını reddetmek veya şüpheyle karşılamak, kişiyi kurtuluşa götürmez.

3- Selâm, karşılıklı muhabbetin mühim âmillerinden biridir. Zîra selâmlaşmalar kalplerdeki kırgınlıkları bertaraf ettiği gibi muhabbeti de uyandırmaktadır.

Selâmla ilgili geniş açıklama 3376-3390 numaralı hadislerde gelecek.

HIRS BÖLÜMÜ

1666 ١- عن أنس رضِيَ اللهُ عنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: يَهْرَمُ ابْنُ آدَمَ وَيَشِبُّ فِيهِ اثْنَتَانِ: الحِرْصُ عَلَى المَالِ، وَالْحِرْصُ عَلَى العُمُرِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

1. (1666)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselam)* buyurdular ki: **"Âdemoğlu ihtiyarladıkça onda iki şey gençleşir: Mala karşı hırs ve hayata karşı hırs".** [Buharî, Rikâk 5; Müslim, Zekât 115, (1047); Tirmizî, Zühd 28. (2340), : İbnu Mâce, Zühd 27, (4234).

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis muhtelif vecihlerde geliştir. *Buharî*'deki bir vechi: *"Âdemoğlu büyür, onunla birlikte iki şey daha büyür: Mal sevgisi, uzun ömür sevgisi"* şeklindedir. Bir başka vechi ise: *"Yaşlının kalbi iki şeyde genç kalır: Dünya sevgisi, tûl-i emel (uzun yaşama sevgisi)"* şeklindedir. *Beyhakî*'nin kaydettiği bir vechi: *"Âdemoğlunun yaşlandıkça cismi zayıflayıp eti incelse de kalbi genç kalır"* şeklindedir.

2- Burada, ifade edilen ihtiyarın kalbinin gençliği, bir mecaz ve istiâredir. İhtiyar, hayatı ve malı gençler kadar, hatta daha fazla sever demektir. İnsan, ecelinin yaklaştığını hissedince mal ve hayata karşı olan sevgisini artırır. Uyku bile, sabaha karşı yani gecenin sonlarında daha tatlı olur. Demek ki her şeyin sonu yaklaştıkca kıymet ve lezzeti arttığı gibi, insanın eceli yaklaştıkça hayat ve malın kıymeti de artmaktadır.

Hadiste genç kelimesi, hırsın kemâli mânasında istiâre edilmiştir. Çünkü gencin kuvveti yerindedir ve eceli uzakta görmektedir, bu sebeple hayata sevgi ile bağlıdır. Eceli yaklaşan ihtiyarın, daha fazlasıyla dünyayı sevdiği bu istiare ile anlatılmıştır.

1667 ٢- وعن كعب بن مالك رضيَ اللهُ عنهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: مَا ذِئْبَانِ جَائِعَانِ أُرْسِلاَ فِي غَنَمٍ بِأَفْسَدَ لَهَا مِنْ حِرْصِ الْمَرْءِ عَلَى الْمَالِ وَالشَّرَفِ لِدِينِهِ]. أخرجه الترمذى وصححه.

ومعناه: [أَنَّ حِرْصَ الْمَرْءِ عَلَى الْمَالِ وَالشَّرَفِ وَحُبَّهُمَا مُفْسِدٌ لِدِينِهِ كَمَا يُفْسِدُ الذِّئْبَانِ الْجَائِعَانِ الْغَنَمَ إِذَا أُرْسِلاَ فِيهَا وَلَمْ يُمْنَعَا مِنْهَا].

2. (1667)- *Ka'b İbnu Mâlik* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Bir sürüye salınan iki aç kurdun sürüye verdiği zarar, kişinin mal ve şeref hırsıyla dine verdiği zarardan daha fazla değildir."* [Tirmizî, Zühd, 43, (2377).]

Mânası şudur: Kişinin mal ve şeref için gösterdiği hırs veya bu iki şeye olan sevgisi dine fesad ve zarar getirir, tıpkı aç iki kurdun hiçbir engelleme olmadan sürüye salındığı zaman hâsıl edecekleri zarar gibi...

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen şereften murad mevki ve makam gibi insana şeref getiren vesilelerdir. Hadis, mevki ve mala karşı gösterilen hırs sebebiyle kişinin dine karşı pek büyük zarar getirebileceğini ifade etmekte ve bunu hiç bir koruyucu techizâta sahip olmayan müdâfaasız koyun sürüsüne salınan bir çift aç kurdun sürüye vereceği zararla kıyaslamaktadır. Teşbihteki inceliği anlamak için kurtların şu tabiatını bilmek gerek: Müdâfaasız bir sürüye musallat olan kurt, karnını doyurmak üzere bir koyunu kapıp kaçırmaz. Sürüdeki bütün hayvanları kırımdan geçirir.

Bediüzzaman, bilhassa günümüzde, insanlardaki bu mal hırsını kullanarak ehl-i dünyanın mü'minleri ciddi tehlikelere attıklarını belirterek der ki: *"Madem rızık mukadderdir ve ihsan ediliyor ve veren de Cenâb-ı Hakk'tır. O, hem Rahîm, hem Kerîm'dir. O'nun rahmetini ittiham etmek derecesinde ve keremini istihfâf eder bir sûrette gayr-i meşru bir tarzda yüz suyu dökmekle; vicdanı, belki bazı mukaddesatını rüşvet verip, menhûs, bereketsiz bir mal-ı haramı kabûl eden düşünsün ki, ne kadar muzaaf bir dîvâneliktir.*

Evet ehl-i dünya, hususan ehl-i dalâlet, parasını ucuz vermez; pek pahalı satar. Bir senelik hayat-ı dünyeviyeye bir derece yardım edecek bir mala mukabil, hadsiz bir hayat-ı ebediyeyi tahrîb etmeye bâzan vesîle

olur. O pis hırs ile gazab-ı İlâhî'yi kendine celbeder ve ehl-i dalâletin rızasını celbe çalışır..."

Şârihler, malın hâsıl edeceği zarar ve fesadı açıklama sadedinde, malın şehevî arzuları tahrîk eden bir güç olduğunu, önce mübah olan lezzetlere alışarak daha çok lezzet peşine düşebileceğini, zamanla ihtiyacı karşılayacak helâl kazançtan âciz kalabileceğini, derken şüpheli kazançlara tevessül edeceğini, bunun da onu zikrullahtan alıkoyacağını, mal meselesinin insanları hep bu safhaya getirdiğini belirtirler.

Kezâ, mevki meselesi de böyle bir ifsad sebebi olmaktadır. Üstelik mevki için mal da harcanabilmekte ve mal için makam harcanmamaktadır. Bu sebeple mevki, maldan daha çok ifsad vesîlesi olabilmekte, onun uğruna bir kısım müraîliklere, müdâhenelere, nifaklara, yalan, rüşvet ve sâir kötü ahlâksızlıklara düşülebilmektedir. El-iyâzu billah.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* insandaki mal ve makam hırsının dine vereceği zararın, iki aç kurdun koyun sürüsüne vereceği zarardan büyük olacağına dikkat çekmekle bütün bu söylenenleri ifâde etmiş olmaktadır.

1668 ٣- وعن أنس رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ : لَوْ كَانَ لابْنِ آدَمَ وَادِيَانِ مِنْ مَالٍ لابْتَغَىٰ إِلَيْهِمَا ثَالِثاً، وَلاَ يَمْلأُ جَوْفَ ابْنِ آدَمَ إِلاَّ التُّرَابُ وَيَتُوبُ اللهُ عَلَى مَنْ تَابَ] . أخرجه الشيخان، وهذا لفظهما، والترمذي بمعناه.

3. (1668)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Âdemoğlu için iki vâdi dolusu mal olsaydı, mutlaka bir üçüncüyü isterdi. Âdemoğlunun iç boşluğunu ancak toprak doldurur. Allah tevbe edenleri affeder."* [Buhârî, Rikâk 10; Müslim, Rikak 116, (1048); Tirmizî, Zühd 27, (2338).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis çok farklı vecihlerden rivâyet edilmiştir. Bazılarında mal yerine "altın", "gümüş", "hurma" gibi servet ifâde eden başka tâbirler gelmiştir.

Kezâ, ancak toprağın dolduracağı uzuv olarak iş boşluğu yerine "nefis", "göz", "ağız", "karın" gibi başka organlar da zikredilmiştir. Kirmânî: "Hadiste zikri geçen bu uzuvlardan asıl maksad onların kendisi değildir, onlara mecaz olarak yer verilmiştir. Bu mezkur organların toprakla dol-

masından maksad ölümdür. Zîra ölüm toprakla dolmayı gerektirir. Hadis sanki şunu demektedir: "Âdemoğlu ölünceye kadar dünyaya doymaz."

2- Hadisle ilgili olarak *Tîbî* de şöyle bir açıklama sunar: "Hadis sanki "Topraktan yaratılanı ancak toprak doyurur" demektedir. "Toprak"ın zikrinde şöyle bir hikmet olabilir: Kişi ölünceye kadar tamahkârlığı bırakmaz. Ölünce, onun şânı gömülmektir. Gömülünce üzerine toprak döküldür, böylece iç boşluğu, ağzı, gözü hep toprakla dolar, artık başkasının toprağına ihtiyacı olan hiçbir yeri kalmaz. Kişinin ağza nisbeti, ağzın iç boşluğuna açılan kapı olmasındandır."

3- Hadisin sonunda yer alan **"Allah tevbe edenleri affeder"** ibaresi, insandaki bu mal hırsını zem ifade eder. Şöyle te'vil edilmiştir: "Allah başkalarını affettiği gibi mal hırsına kapılanları da affeder. Dolayısıyla mal toplama hırsını terkeden kimse için: "Tevbe etti" denebilir. Tevbeyi lügat mânasında yani rücu etti şeklinde anlayıp "mal hırsından dönüş yapanı Allah affeder" demek de doğru olur.

Yine *Tîbî* şu açıklamayı sunar: "Hadisin mânası şöyle de anlaşılabilir: "İnsanoğlu mal sevgisiyle mecbûldür, yani yaratılışından gelen fitrî bir meyille malı sever. Allah'ın muhafaza edip bu cibilleti nefisden temizleme hususunda muvaffak ettikleri dışında hiç kimse mal toplamaya doyamaz. Bunlar da ne kadar azdır. "Affeder" tâbirine, bu cibilletin mezmum olduğuna ve günah makamında yer aldığına, ancak Allah'ın yardımı ve takviyesi ile onu nefisten izale etmenin mümkün olduğuna işaret etmek için yer verilmiştir. Bu hususa şu âyet de işaret etmektedir:

وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ **"Nefsinin tamahkârlığından korunabilmiş kimseler, işte onlar saadete eren kimselerdir"** (Haşr 9). Burada tamahkârlığın nefse nisbet edilmesi, bu halin onda fitrîliğine delâlet içindir. "Korunabilmiş kimseler" tâbiri de, bu fitrî hâlin izâle edilebileceğine, bunun mümkün olduğuna işâret eder."

4- Bu rivayetin *Buhârî*'de *İbnu Abbâs*'tan kaydedilen vechinin sonunda İbnu Abbâs şöyle der: "Bu, Kur'ân'dan bir âyet midir, hadis midir bilmiyorum."

Kezâ *Ebû Ubeyde*, Fezâilu'l-Kur'ân'da: "Biz Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında لَوْ كَانَ لِابْنِ آدَمَ وَادِيَانِ مِنْ ذَهَبٍ وَفِضَّةٍ لَابْتَغَى الثَّالِثَ ibâresini kıraat ederdik" der.

Ve keza yine Buhârî'de *Übey İbnu Ka' b:*

كُنَّا نُرَى هَذَا مِنَ الْقُرْآنِ حَتَّى نَزَلَتْ أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ "Biz bunu, Elhâkümüttekâsür sûresi ininceye kadar Kur'ân-ı Kerim'den bir âyet zannederdik" demiştir.

Bu mânada başka rivayetler de var.

Âlimler, bu rivayetlere dayanarak, sadedinde olduğumuz rivayeti, tilâveti mensuh, hükmü bâki âyetlerden kabul etmiştir. Bu çeşit neshte yani hükmü bâki olup, sâdece tilâveti neshedilme durumlarında nasih ile mensuh arasında teâruz sözkonusu olmaz. Binaenaleyh umumiyetle mensuh bir vahy kabul edilen sadedinde olduğumuz hadisle, bunun tilâvetini neshetmiş olan Elhâkümüttekâsür sûresi arasında mâna ve hüküm yönüyle bir zıtlık, bir teâruz mevcut değildir.

İbnu Hacer, bu hadisi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Kur'ân' dan olarak bildirmiş olabileceği gibi, hadis-i kudsî de olabileceği ihtimaline yer verir. "Birinci durumda, bunun hükmü bâki olsa da tilâveti mensuhtur" der ve ilâve eder: "Bu ihtimali Ebu Ubeyd'in Fedâilu'l-Kur'ân'da tahric ettiği Ebû Musa hadisinde geçen şu ibâre te'yid eder:

قَرَأْتُ سُورَةً نَحْوَ بَرَاءَةَ فَغَبْتُ أَوْ حَفِظْتُ مِنْهَا: «وَلَوْ أَنَّ لِابْنِ آدَمَ وَادِيَيْنِ مِنْ مَالٍ لَتَمَنَّى وَادِيًا ثَالِثًا» الْحَدِيثَ وَمِنْ حَدِيثِ جَابِرٍ: كُنَّا نَقْرَأُ لَوْ أَنَّ لِابْنِ آدَمَ مِلْءَ وَادٍ مَالاً لَأَحَبَّ إِلَيْهِ.

"Ben Berâet sûresi uzunluğunda bir sûre okuduğumu ve unuttuğumu hatırlıyorum. Ondan sadece şu kısım ezberimde kaldı: "Âdemoğlunun iki vadi dolusu malı olsaydı, üçüncü bir vadi temenni ederdi..." Keza Hz. Câbir (radıyallâhu anh) hadisinde de: "Biz şunu kıraat ederdik: "Âdemoğlu için vâdi dolusu mal olsa, bir misline daha sâhip olmak ister..."

HAYÂ BÖLÜMÜ

HAYÂ

Çekingenlik ve utanma da demek olan hayâ; sofiye ıstılahında, Allah korkusu, Allah mehafeti ve Allah mehâbetiyle O'nun istemediği şeylerden çekinmek mânasına gelir. Böyle bir hissin, insan tabiatında bulunan hayâ duygusuna dayanması, şahsı, edep ve saygı mevzuunda daha temkinli, daha tutarlı kılar. Temelde böyle bir hissi bulunmayan veya yetiştiği çevre itibariyle onu yitiren şahıslarda hayâ duygusunu geliş-tirmek zor olsa gerek.

Evet, yukarıdaki işaretlerden de anlaşıldığı gibi hayâyı ikiye ayırmak mümkündür.

1- Fıtrî hayâ ki, buna hayâ-i nefsî de diyebiliriz; insanı pek çok ar ve ayıp sayılan şeyleri işlemekten alıkor.

2- İmandan gelen hayâdır ve İslâm dininin önemli bir derinliğini teşkil eder.

Fıtrî hayâ, İslâm dininin ruhundaki hayâ ile beslenip gelişince ar ve ayıplara karşı en büyük mania teşekkül etmiş sayılır. Tek başına kaldığı zaman, bazı ahval ve şerâit altında sarsılır, yırtılır, hatta bazan bütün bütün yıkılabilir.

Evet, insan tabiatında bulunan bu sıkılma ve çekinme hissi,

أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى **"O, Allah'ın kendisini gördüğünü bilmez mi?"** (Alak, 96/14) gibi âyetlerle anlatılan iman şuuruyla.. إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيباً - **Şüphesiz Allah, sizin üzerinizde her şeyi görüp gözetendir"** (Nisa, 4/1) misillü beyanlarla ifade edilen ihsan anlayışıyla beslenmezse uzun ömürlü olamaz. Olamaz, zîra hayânın hem var olup gelişmesi hem de de-

vam ve temadisi imana bağlıdır. Bu münasebetle Hz. Seyyidü'l-Enâm (sav), ashabından birinin diğerine, hayâyla alâkalı nasihatlarını duyunca: دَعْهُ فَإِنَّ الْحَيَاءَ مِنَ الإِيمَانِ -**Bırak onu, hayâ imandan gelir..**"[13] Diğer bir ifadelerinde:

اَلإِيمَانُ بِضْعٌ وسبعون شعبة .... والْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الإِيمَانِ

"İman yetmiş şu kadar şûbeden ibarettir, hayâ da imandan bir şûbedir"[14] buyururlar.

Bu itibarla diyebiliriz ki; fitrî hayâ, tıpkı insan tabiatında saklı bulunan diğer iyilik nüveleri gibi, insanı insan yapan ma'rifet dinamikleriyle beslendiği ve takviye edildiği ölçüde gelişir, kalbî ve ruhî hayâtın bir buudu haline gelir ve nefsin pek çok bâlâpervazâne isteklerine sed çeker ve engeller. Aksine bu duygu iman ve ma'rifetle geliştirilemez, ihsan şuuruyla takviye edilemez; takviye edilmek şöyle dursun nefsanîlik gayyalarında açılıp saçılarak körcltilccck olursa, fert vc toplum planında insanı insanlığından utandıran yırtıklıklar ve sürtüklükler kaçınılmaz olur. İnsanlığın İftihar Tablosu, hayâ âbidesi aleyhi ekmelüttehayâ Efendimiz, bu hususa temas eder ve إِذَا لَمْ تَسْتَحْ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ "Hayâsız olduktan sonra istediğini yap!"[15] buyurur. Hayâ ve hayât birbirine bakan kelimelerdir ve bu yakınlıktan, kalbin ancak, iman ve ma'rifet sağnaklarıyla beslendiğinde hayâttar kalabileceği esprisini çıkarmak mümkündür. Evet hayât kendi dinamikleriyle, hayâ da kendi dinamikleriyle var olur ve yaşar.. yoksa her ikisi için de inkıraz kaçınılmazdır.

*Hz. Cüneyd'*e göre hayâ, Cenab-ı Hakk'ın üzerimizdeki maddî-mânevî nimetlerini idrak etmenin yanında eksiklerimizin ve kusurlarımızın endişesini yaşamaktır.

Zünnûn'a göre, sürekli gönüllerimizde olumsuz davranışların dehşetini duymak, duyup yönümüzü bir kere daha kontrol etmektir.[16]

Bir başkasına göre insanın, Cenab-ı Hakk'ın gizli açık her şeye nigehbân olmasına göre hayâtını tanzim edip onun kendisine olan muâmelesini esas alarak yaşamasıdır ki, bir İlahî eserde bu husus hatırlatılarak şöyle buyurulmaktadır:

13– Buharî, İman, 16; Müslim, İman 59; Ebu Davud, Edeb, 6.

14– Ebu Davud, Sünnet, 14; Nesâî, İman, 16.

15– Buharî, Enbiya 54, Edeb, 78; Ebu Davud, Edeb, 6; İbnu Mâce, Zühd, 17.

16– Kuşeyrî, er-Risaletü'l-Kuşeyriyye, s. 215.

يَا بْنَ آدَمَ! إِنَّكَ مَا اسْتَحْيَيْتَ مِنِّي، أَنْسَيْتُ النَّاسَ عُيُوبَكَ

"İnsanoğlu! Sen Benden hayâ ettiğin sürece insanlara ayıplarını unuttururum."[17] Bu arada Cenab-ı Rabbi'l-İzzet'in, Hz. İsa'ya:

يَا عِيسَىٰ عِظْ نَفْسَكَ فَإِنِ اتَّعَظَتْ بِهِ فَعِظِ النَّاسَ وَإِلاَّ فَاسْتَحِ مِنِّي

-Yâ İsa, evvelâ nefsine nasihatte bulun, o bu nasihati kabul ederse halka va'zet; yoksa benden utan!"[18] şeklindeki sözünü de kaydedebiliriz.

Hayâ mevzuunda daha değişik tasnifler de vardır. Bu cümleden olarak; Affına ferman geleceği ana kadar, Hz.Âdem'in tavırlarından dökülen suçluluk hayâsı.. gece-gündüz ara vermeden Cenab-ı Hakk'ı tesbih ettikleri halde: مَا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ -Sana hakkıyla ibadet edemedik" diyen meleklerin taksir hayâsı, ma'rifet erbabının onca derinliklerine rağmen: مَا عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ -Seni hakkıyla bilemedik" sözleriyle solukladıkları iclâl hayâsı.. hayâtlarını kendi arzu ve isteklerinden tecerrüd ufkunda seyahatle sürdüren ruh ve kalp insanlarının her zaman duyup hissettikleri heybet hayâsı.. her an kurb içinde bu'd; bu'd içinde de kurb televvünüyle, sonsuz uzaklıklarında sonsuz yakınlığı duyan yakîn insalarının minnet hayâsı.. *Hz. Mahbub*'u sevilmesi gerektiği ölçüde sevememe endişesinden kaynaklanan vefasızlık hayâsı.. dua ve talep makamında istediklerini iyi seçememiş olma tedirginliğini taşıyanlarda ihlası ihlâl hayâsı.. her zaman ahsen-i takvime mazhariyetlerinin şuurunda olan yüksek ruhların, mazhariyetleriyle te'lif edemedikleri "pes" işler karşısında hissettikleri gayret hayâsı sayılabilir.

Hayâda ilk mertebe, insanın kendisine, Hakk'ın nazarıyla bakmasıyla başlar. Bir insanın, O'nun ölçüleri ve O'nun murakabesi açısından kendini yakın takibe alması onda temkin derinlikli bir hayâ hasıl eder ki, böyle bir insan duygu ve düşünceleriyle hep diri sayılır.

İkinci mertebe; kurbet ve maiyyet şuuruyla mebsuten mütenasiptir ve: وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَمَا كُنْتُمْ **"Nerede olursanız O sizinle beraberdir"** (Hadid, 57/4) ufkunda seyahat edenlere müyesserdir ki, bu hususla alâkalı Efendiler Efendisi'nin şöyle buyurduğunu naklederler:

اِسْتَحْيُوا مِنَ اللهِ تَعَالَىٰ حَقَّ الْحَيَاءِ، مَنِ اسْتَحْيَىٰ مِنَ اللهِ حَقَّ الْحَيَاءِ فَلْيَحْفَظِ الرَّأْسَ وَمَا وَعَىٰ

17– Kuşeyrî, er-Risaletü'l-Kuşeyriyye, s. 216.

18– Kuşeyrî, er-Risaletü'l-Kuşeyriyye, s. 216.

وَلْيَحْفَظِ الْبَطْنَ وَمَا حَوَىٰ وَلْيَذْكُرِ الْمَوْتَ وَالْبِلَىٰ، وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ تَرَكَ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا، فَمَنْ فَعَلَ ذٰلِكَ فَقَدِ اسْتَحْيَىٰ مِنَ اللّٰهِ حَقَّ الْحَيَاءِ.

"Allah'a karşı olabildiğince hayâlı davranın! Allah'a karşı gerektiği ölçüde hayâlı olan kafasını ve kafasının içindekilerini, midesini ve midesindekilerini kontrol altına alsın! Ölüm ve çürümeyi de hatırından dûr etmesin! Ahireti dileyen dünyanın surî güzelliklerini bırakır.. işte kim böyle davranırsa, o Allah'tan hakkıyla hayâ etmiş sayılır."(19)

Üçüncü mertebe; وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنْتَهَىٰ -**En son durak Rabbindir"** (Necm, 53/42) hedefine ulaşma yolunda, ruhî ve kalbî hayâtın şühud enginliklerinin sezilmesiyle gerçekleşir ve seyr-i ruhanînin kanatları altında sonsuza kadar sürer gider.

Bir insanın gerçek insanlıktan nasibi, hayâdan hissesi ölçüsündedir. Eğer Hakk yolcusu, menfi-müsbet bütün teşebbüslerinde başını sonsuza çevirip davranışlarını ötelere göre ayarlayamıyor, mahviyet içinde iki büklüm olup edeple yaşamıyorsa, onun mevcudiyeti bir bakıma kendisi için ar, başkaları için de bardır. Bu mülâhazaya binaendir ki:

فَلَا وَاللّٰهِ مَا فِي الْعَيْشِ خَيْرٌ وَلَا الدُّنْيَا إِذَا ذَهَبَ الْحَيَاءُ

-Hayır hayır Allah'a yemin ederim ki, hayâ sıyrılıp gittiği zaman, ne hayâtta ne de dünyada hayır kalır" demişler.

Hayâ, İlâhî bir ahlak ve bir Allah sırrıdır. Eğer insanlar onun nereye taalluk ettiğini bilselerdi daha temkinli olur ve daha titiz davranırlardı. Bu hususu tenvir edecek şöyle bir vak'a naklederler:

Cenab-ı Hakk mahşerde hesaba çektiği bir ihtiyara:

–"Niçin şu günahları işledin?" diye sorar. O da inkâra saparak günah işlemediğini söyler. Bunun üzerine Hz. Erhamürrahimin:

–" Öyle ise onu cennete götürün" buyurur. Bu defa da melekler araya girerek:

–"Ya Rab, bu insanın şu günahları işlediğini siz biliyorsunuz" derler. Allah da onlara:

–"Evet öyledir ama ümmet-i Muhammed'den biri olarak ağaran saçına-sakalına baktım; ayıbını yüzüne vurmaya hayâ ettim" ferman eder. Kenz'in rivayetine göre; Cibril bu haberi Efendimiz'e iletince, o şefkat ve hayâ insanının gözleri dolar, ağlar ve şöyle buyurur: "Cenab-ı Hakk

19– Müsned, 1/387.

ümmetimin ak sakallarına azap etmekten hayâ ediyor da ümmetimin ak sakallıları günah işlemekten utanmıyorlar."[20]

Hasılı:

إِنَّ الْحَيِيَّ مِنَ الأَسْمَاءِ الإِلَهِ وَقَدْ جَاءَ التَّخَلُّقُ بِالأَسْمَاءِ فَاحْفَظْ بِهِ

-Hayiy, Cenab-ı Hakk'ın isimlerindendir. Bunun böyle olduğu hadisle sabittir.[21] Öyleyse gel, sen de bundan nasibini al!"[22]

Umumî Açıklama:

Hayâ, lügat olarak, ayıplanan bir şeyin korkusuyla insanda hâsıl olan değişme ve inkisâr mânasına gelir. Mamafih, herhangi bir sebeple bir şeyin mücerred terkine de hayâ dendiği olmuştur. Aslında terk, hayâ değil, hayânın gerektirdiği şeylerden biridir. Râğıb: "Nefsin kendini kabih şeyi yapmaktan tutmasıdır" diye tarif edip açıklar: "Hayâ insana has bir duygudur. Bununla her istediğini yapmaktan kendini alıkoyarak hayvandan ayrılır. İffet ve hayırdan mürekkeptir. Bu sebeple hayâ sahibi çok şecaatli olamaz. Nadir şecaat sahipleri utangaçtır."

Hayâyı, "nefsin, mekruh addedilen şeyi işlemek korkusuyla kendisini tutmasıdır" diye tarif edenler de olmuştur. Burada işlenmesinden korkulan mekruh dinî bir mekruh olabilir, aklî bir mekruh olabilir, örfî bir mekruh olabilir. Dinî mekruhu işleyene fâsık, aklî mekruhu işleyene mecnun, örfî mekruhu işleyene ebleh denir.

Bazı âlimler hayâ, haram kılınan şeylerde ise vâcib, mekruh şeylerde ise mendub, mübah şeylerde ise örfîdir demiştir.

Şeriatte, kötü ve çirkin olandan içtinab etmeye, hak sahibinin hakkına riayetsizlikten men etmeye sevkeden ahlâka denir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm) "Hayânın tamamı hayırdır"* demekle, her çeşit çirkinlik, haksızlık ve kötülüklerden içtinâb ve kaçınmanın hayır olduğunu belirtmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, hayânın İslâm dininde tuttuğu ehemmiyeti belirtmek için, onun "imandan bir şube" olduğunu belirtmiştir. İnsanlık tarihindeki yerini de şöyle belirtmiştir:

إِنَّ مِمَّا أَدْرَكَ النَّاسُ مِنْ كَلاَمِ النُّبُوَّةِ الأُولَى : إِذَا لَمْ تَسْتَحِ فَاصْنَعْ مَا شِئْتَ

"İnsanlığın ilk nübüvvetten aldığı öğüt şudur: "Eğer hayân yoksa git dilediğini yap."

20– Kenzü'l-Ummal, c. 15; Hadis nu: 42680.

21– Bkz.Ebu Davud, Hammam, 1, Vitr, 23; Nesâî, Gusl, 7.

22– M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri 1/129-134.

Hayâ duygusu fıtrî mi mukteseb mi?

Bu hususu açıklama sadedinde İbnu Hacer, *"Hayâ imandan bir şubedir"* hadisine atıf yaparak bir sual sorar ve sonra cevabını verir:

"– Eğer: "Hayâ fıtrattan gelen (garîzî) bir huydur, nasıl olur da imanın bir şubesi olur?" dersen, cevaben deriz ki: Hayâ bazan garîzî yani fıtrî ve yaratılıştan, bazan da tahallukîdir, yani irade ile kazanılır. Ancak şeriatın isteğine uygun olarak kullanılması iktisâba, bilgiye ve niyete muhtaçtır. Böylece hayânın niyet ve gayretle kullanılması, taate sevkedici, masiyet işlemekten menedici olması, onu imandan bir parça kılar. Hiçbir zaman: "Hayâ vardır, hak söylemekten veya hayır işlemekten mani olur" denemez. Zîra böylesi bir hayâ anlayışı şer'î değildir."

Ebu'l-Abbâs Kurtubî de şöyle der: "Mükteseb (yani irade ile kazanılan) hayâ, Şâri'in imandan bir şube kıldığı hayâdır. İşte kişinin mükellef olduğu hayâ da bu hayâdır, garîzî olanı değil. Ancak kimde garîzî hayâ mevcut ise bu, mükteseb olan hayâya yardımcı olur. Şu da var ki, mükteseb olan da insan tabiatına işleyerek garîzî hayâ hükmüne de geçebilir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* her iki çeşidi de nefsinde cemetmiş-ti: Garîzî hayâda bâkire kızdan daha ziyade ilerde, mükteseb hayâda da zirvede idi."

Örfen hayâ edip utanılacak bir kısım meselelerin sorulması veya açıklanması hususunda dinimiz hayâ aramaz. Bir başka ifadeyle hayâ gerekçesiyle o çeşit meselelere temas edilmemesini, ihmâl edilmesini hoş karşılamaz ve buna hayâ demez. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yeri geldiği zaman, o çeşit mevzulara şu âyeti okuyarak çekinmeden girmiştir: وَاللّٰهُ لَا يَسْتَحْيِـــي مِنَ الْحَقِّ **"Allah gerçeği söylemekten çekinmez"** (Ahzâb 53).

Ashâb da, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan öğrendikleri bu metoda uyarak, gerek Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e ve gerekse birbirlerine, hacâletâver meseleleri sormaktan çekinmemişler, aynı âyeti okuyarak söze başlayıp meselelerini sormuşlardır. Bu davranış dolayısıyla kimse kimseyi ayıplamamış, o çeşit meseleler, tedkik, tahlil, ta'lim ve taallüm dışı bırakılmamıştır.

Nevevî der ki: "(Hakkı öğrenme meselesinde hayâ etmek, dinin taleb ettiği) hakikî hayâ değildir. Zîra hayânın tamamı hayırdır, hayâ hayırdan başka bir şey getirmez. Dini ilgilendiren ve fakat utandırıcı meselelerde sualden vazgeçmek hayır değil, şerdir. Öyle ise şer getiren şey nasıl hayâ olur?"

Bediüzzaman, hatırımıza gelebilecek bir soruyu cevaplar: Allah'a karşı edeb nasıl olabilir?

"SUAL: Her şeyi bilen ve gören, hiçbir şey O'ndan gizlenmeyen ALLÂMÜ'L GUYUB'a karşı edeb nasıl olur? Sebeb-i hacalet olan hâletler, O'ndan gizlenmez. Edebin bir nev'i tesettürdür. Mucib-i istikrah hâlâtı setretmektir. ALLÂMÜ'L GUYUB'a karşı tesettür olamaz?

ELCEVAP: *Evvelâ:* Sani-i Zülcelâl, nasıl ki kemal-i ehemmiyetle san'atını güzel göstermek istiyor ve müstekreh şeyleri perdeler altına alıyor ve nimetlerine, o nimetleri süslendirmek cihetiyle nazar-ı dikkati celbediyor. Öyle de: Mahlukatını ve ibâdını sâir zîşuurlara güzel göstermek istiyor. Çirkin vaziyetlerde görünmeleri, *Cemil* ve *Müzeyyin* ve *Lâtif* ve *Hakim* gibi isimlerine karşı bir nevi isyan ve hilâf-ı edeb oluyor.

İşte *Sünnet-i Seniyye*'deki edeb, O Sâni-i Zülcelâl'in esmâlarının hudutları içinde bir mahz-ı edeb vaziyetini takınmaktır.

Saniyen: Nasıl ki bir tabib, doktorluk noktasında bir nâ-mahremin en mahrem uzvuna bakar ve zaruret olduğu vakit ona gösterilir. Hilâf-ı edeb denilmez. Belki, edeb-i tıp öyle iktiza eder denilir. Fakat o tabib, reculiyet unvanıyla yahut vâiz ismiyle yahut hoca sıfatıyla o nâ-mah-remlere bakamaz. Ona gösterilmesini, edeb fetva vermez. Ve o cihette ona göstermek, hayâsızlıktır. Öyle de: Sâni-i Zülcelâl'in çok esması var. Herbir ismin ayrı bir cilvesi var. Meselâ: Gaffâr ismi, günahların vücu-dunu ve Settâr ismi, kusuratın bulunmasını iktiza ettikleri gibi; Cemil ismi de, çirkinliği görmek istemez. Latif, Kerim, Hakim, Rahim gibi esmâ-i cemâliye ve kemâliye, mevcudatın güzel bir surette ve mümkin vaziyetlerin en iyisinde bulunmalarını iktiza ederler. Ve o esma-yı cemâliye ve kemâliye ise melâike ve ruhanî ve cin ve insin nazarında güzelliklerini mevcudatın güzel vaziyetleriyle ve hüsn-i edebleriyle göstermek isterler.

İşte Sünnet-i Seniyye'deki âdâb, bu ulvî âdâbın işaretidir ve düsturlarıdır ve numûneleridir."

1669 ١ – عن ابن مسعود رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: استَحيُوا مِنَ اللهِ حقَ الحَيَاءِ. قُلْنَا إنَّا نَستَحِي مِنَ اللهِ يـا رَسُولَ اللهِ وَالْحَمْدُللهِ. قَالَ: لَيْسَ ذلكَ ولـكِنْ الاسْتِحْيَاءَ مِنَ اللهِ حقَّ الحَيَاءِ أنْ تَحفَظَ الـرَّأسَ وَمَا وَعَى، وَالْبَطْنَ وَمَا حَوَى وتَذْكُرَ المَوْتَ وَالْبِلَىٰ، وَمَنْ أرَادَ الآخِرَةَ تَرَكَ زِينَةَ الحَيَاةِ الدُّنْيَا، وآثَرَ الآخِرَةَ عَلَى الأُولَىٰ، فَمَنْ فَعَلَ ذلكَ فَقَدِ استَحيَا مِنَ اللهِ حقَّ الْحَيَاءِ]. أخرجه الترمذى.

والمراد «بما وعىٰ الرأس» السمع والبصر واللسان. و«بما حوىٰ البطن» المأكول

والمشروب. والمراد: الحث على طلب الحلال من الرزق، واستعمال هذه الجوارح في مرضاة الله تعالى.

1. (1669)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: **"Allah'tan hakkıyla hayâ edin!"** buyurdular. Biz: "Ey Allah'ın Resûlü, elhamdülillah, biz Allah'tan hayâ ediyoruz" dedik. Ancak O, şu açıklamayı yaptı: *"Söylemek istediğim bu (sizin anladığınız hayâ) değil. Allah'tan hakkıyla hayâ etmek, başı ve onun taşıdıklarını, batnı ve onun ihtivâ ettiklerini muhâfaza etmen, ölümü ve toprakta çürümeyi hatırlamandır. Kim âhireti dilerse dünya hayatının zinetini terketmeli, âhireti bu hayata tercih etmelidir. Kim bu söylenenleri yerine getirirse, Allah'tan hakkıyla hayâ etmiş olur."* [Tirmizî, Kıyâmet 25, (2460).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Allah'tan hakkıyla hayâ etmek" diye farklı bir mefhumdan söz etmektedir. Farklı diyoruz. Çünkü, halkın mutad hayâ anlayışını kabul etmeyerek, hakkıyla hayâyı yeni baştan târif ediyor. Buna göre, kişi dinleyip, görüp öğrendiğinden, yiyip içtiğine kadar her şeyin Allah'ın rızasına uygun olmasına dikkat etmelidir, gerçek hayâ budur. Zîra başın taşıdıklarından göz, kulak, lisan gibi maddî ve zâhirî; hâfıza, hayâl, tefekkür gibi ruhî ve görünmez duygu ve hasseler kastedilmektedir. Keza batnın ihtiva ettiklerinden murad da mide, ferc, kalb, el ve ayaklar gibi batın ve batna bağlı her şeydir. Bu uzuvların ilgili olduğu bütün fiiller buraya dahildir. Şu halde insan bütün organlarını helâlde kullanmadıkça hakikî hayâya eremez.

Beyzâvî der ki: "Allah'tan hakkıyla hayâ, sizin zannettiğiniz şey değildir. Bilakis o, kişinin nefsini bütün organlarıyla Allah'ın razı olmayacağı fiil ve sözlerden korumasıdır."

Süfyan İbnu Uyeyne de şöyle demiştir: "Burada baş, her çeşit kötü ahlâkın kab ve zarfı kılınmış; ağız, göz, kulak ve bunlara bağlı olan diğer manevî duyguların hepsi kastedilmiş ve bunların kötülüklerden korunması emredilmiştir.

Münâvî, hadiste geçen *"ölümü ve toprakta çürümeyi hatırla"* ibaresiyle ilgili olarak şu açıklamayı kaydeder: "Kim kemiklerinin çürüyeceğini, azalarının dağılacağını derhatır eder, aklına getirirse; dünyevî, fani lezzetler nazarında kıymetini kaybeder ve âhireti kazanmada gerekli olan şeyler ehemmiyet kazanır, Allah'a saygı ve sevgi ile ibadet eder."

Tîbî hadisin sonunda geçen: *"Kim bu söylenenleri yerine getirirse, Allah'tan hakkıyla hayâ etmiş olur"* cümlesiyle ilgili olarak der ki: "Bu sözle, bütün geçmiş kaydedilenlere işaret edilmektedir. Kim bunlardan birini ihmâl ederse hayâ duyma sorumluluğundan kurtulamaz. Bundan şu husus ortaya çıkmıştır: İnsanın cibilleti ve baştan ayağa dahili ve hâricî uzuvlarıyla hilkati, kusur madeni ve rüsvaylık mahallidir, bunu yegâne bilen de *Allah Teâlâ*'dır. Öyle ise, hakikî hayâ, O'ndan utanmak ve yapıldığı takdirde ayıplanılacak şeylerden kaçınmakla hâsıl olur. Bunun da aslı, esâsı, İslâm'a göre değeri olmayan şeyleri yani mâlayâniyâtı terketmek, mânası, değeri, sevabı olan şeylerle meşgul olmaktır. Kim bu söyleneni yerine getirirse Allah ona gerçek hayâyı müyesser kılar.

Hayânın pekçok mertebesi vardır. En üst mertebesi: Zâhiren ve bâtınen, içiyle dışıyla kişinin Allah'tan hayâ etmesidir. İşte bu, kişiye müşâhede makamı kazandıracak olan murâkabe makamıdır.

*el-Mecmû'*da *Şeyh Ebu Hâmid*'den şu kaydedilmiştir: "Hasta veya sağlam herkes bu hadisi, dilinde pelesenk olacak şekilde çokca zikretmesi lazımdır ve bilhassa hastalar!"

1670 ٢- وعن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه قال: [كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ أَشَدَّ حَيَاءً مِنَ العَذْرَاءِ فِي خِدْرِهَا(١)، وَكَانَ إِذَا رَأَى شَيْئاً يَكْرَهُهُ عَرَفْنَا ذَلِكَ فِي وَجْهِهِ]. أخرجه الشيخان.

2. (1670)- Ebû Saîdi'l-Hudrî (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* çadırdaki bâkire kızdan daha çok hayâ sahibi idi. Hoşlanmadığı bir şey görmüşse biz bunu yüzünden hemen anlardık." [Buhârî, Edeb 77, Menâkıb 23; Müslim, Fedâilu'n-Nebi 67, (2320).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın fevkalâde bir hayâya sahip olduğunu anlatmaktadır. Bekâr kızın hayâsı ile yapılan mukayese, onun şiddetini ifade içindir. Çünkü, normal olarak en ziyade utanan kimseler bekâr kızlardır ve bunların da hususî örtünmelerinin gerisinde veya çadırlarında içerisinde yalnız oldukları zamanda, yanlarına bir yabancının girmesi durumunda duyacakları hayâ hâlidir. İşte Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hayâsı bu haldeki bâkire kızın

(١) الخدر: ناحية في البيت يترك عليها ستر فتكون فيها الجارية البكر.

hayâsı ile mukayese edilerek ondan daha şiddetli bir hayâya sahip olduğu belirtilmiştir.

Şârihler , Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dan bu hayânın sudur mahallini "Hududullah'a girmeyen meselelerde" diye belirtmeyi ihmâl etmezler. Hududun sübutunda kinâye tarzı yetmediği, açıklık gerektiği için, hududla ilgili meselelerde açık konuşmaya hayâ mâni olmamıştır. Nitekim Buhârî'de geçen zinâ itirafıyla ilgili bir vak'ada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mü'terife: أنكتها؟ لا تكني *"Sen kadına temas mı ettin? Kinâyesiz söyle!"* demiştir.

١٦٧١ ٣- وعن زيد بن طلحة بن ركانة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: إنّ لكلّ دينٍ خُلُقاً، وخُلُقُ الإسلام الحَيَاءُ]. أخرجه مالك.

3. (1671)- *Zeyd İbnu Talha İbnu Rükâne* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Her bir dinin kendine has bir ahlâkı vardır. İslâm'ın ahlâkı hayadır." [Muvatta, Hüsnü'l-Hulk 9, (2, 905); İbnu Mâce, Zühd 17, (4181, 4182).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada her dinin ehemmiyetiyle üzerinde durup mensuplarında öncelikle aradığı bir seciyye olduğunu belirtmekte, İslâm'ın ısrarla üzerinde durduğu seciyyenin hayâ olduğunu haber vermektedir. Yani İslâm'a kıvam veren seciyyesi, güzellik katan mürüvveti hayâ olmaktadır.

Hayânın lügat olarak hayat kelimesinden geldiğini belirten Zürkânî: "Kalb, Allah'a imanla hayat bulup canlanırsa, onda hayâ da artar" der ve ilâve eder: "Görmez misin, utangaç kimse, utandığı vakit terler. Onun teri, ruhta coşan hayânın hararetinden ileri gelir. Hayânın coşmasından ruh feveran ederek cesedin ve bilhassa alnın terlemesine sebep olur. Zîra hayânın hakimiyeti, yüz ve göğüsle tezâhür eder. Bu da kişideki İslâm'ın kuvvetli olmasından ileri gelir. Zîra İslâm nefsin teslimiyetidir. Din zaten nefsin boyun eğmesi ve inkiyâdıdır. İşte bu sebeple hayâ İslâm'ın ahlâkı olmuştur. Müslüman âdeta, fitrî bir şekilde mütevazi ve hayâ sahibidir. Bu açıklamayı, *Hakim Muhammed İbnu Ali et-Tirmizî* yapmıştır. Diğer bazı âlimler de şöyle demişlerdir: "Öteki din mensuplarında hayâ dışında muayyen bir seciyyenin galebesi vardır. Müslümanlar üzerinde ise galib olan hayâdır. Çünkü o, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın,

tamamlamak üzere gönderildiği mekârimu'l-ahlâk'ın mütemmimidir. İslâm dini, bütün dinlerin en şereflisi olması haysiyetiyle, Cenab-ı Hakk, ahlâkın en yüce ve en eşrefini ona vermiştir..."

1672 ٤- وعن أنس رضي الله عنه قال: [قال النبي ﷺ: مَا كَانَ الْفُحْشُ فِي شَيْءٍ إِلاَّ شَانَهُ، وَمَا كَانَ الحَيَاءُ فِي شَيْءٍ إِلاَّ زَانَهُ]. أخرجه الترمذي.

4. (1672)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Edebsizlik ve çirkin söz girdiği şeyi çirkinleştirir. Hayâ ise girdiği şeyi güzelleştirir." [Tirmizî, Birr 47, (1975); İbnu Mâce, Zühd 17, (4185).]

AÇIKLAMA:

Edebsizlik diye tercüme ettiğimiz kelime fuhş'dur. Fuhş, günah ve meâsiden çirkinliği fazla olanlara denmiştir. Soz ve fiilden açık şekilde çirkin olanlar hep fuhş kelimesiyle ifade edilmiştir. Zinâ da günahların en çirkini olması sebebiyle fuhş kelimesiyle ifade edilmiştir.

Sadedinde olduğumuz hadisteki fuhştan çirkin ve kaba sözlerin kastedildiği umumiyetle benimsenmiştir. Ancak, kaba ve sert davranışın kastedildiği de söylenmiştir. Çünkü bu mânayı te'yiden bir başka hadiste şöyle buyurulmuştur:

مَا كَانَ الرِّفْقُ فِي شَيْءٍ إِلاَّ زَانَهُ وَلاَ نُزِعَ مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ شَانَهُ

"Bir şeye rıfk girdi mi onu güzelleştirir, bir şeyden de çıkarıldı mı onu çirkinleştirir."

Tîbî, hadisteki: *"Hayâ bir şeye girerse onu güzelleştirir"* ifadesindeki "şey'e" kelimesinde mübâlağa kastı olduğunu söyler ve der ki: "Hayâ veya fuhş cansızı güzelleştirir veya çirkinleştirebilirse, insanı nasıl güzelleştirip çirkinleştirdiği anlaşılmalıdır! denmek istenmiştir."

HULK (HUY) BÖLÜMÜ

Umumî Açıklama:

Hulk (veya huluk), Nihâye'de din, tab' ve seciyye olarak açıklanır. Dilimizdeki huy'un karşılığıdır. Bazen tabiat kelimesini de bu mânada kullanırız.

Hulk ile, bir bakıma insanın nefsi olan bâtınî sûreti ve evsâfı ifade edilir. Tıpkı zâhirî sûret ve evsâfına da halk dendiği gibi. Nefsin iyi ve kötü vasıfları vardır. Sevab ve ikab, zâhirî sûretin evsafından çok, bâtınî sûretin evsafına taalluk etmektedir.

Hulk şu hadise göre fitrîdir ve yaratılıştan gelen bir vasıftır:

إِنَّ اللهَ قَسَّمَ بَيْنَكُمْ اَخْلاَقَكُمْ كَمَا قَسَّمَ بَيْنَكُمْ اَرْزَاقَكُمْ

"Allah aranızda rızkınızı taksim ettiği gibi ahlâkınızı da taksim etmiştir."

Huyun yaratılıştan geldiğini ifade eden bir diğer hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın el-Eşecc (radıyallâhu anh)'e söylediği şu sözdür:

"Sende iki haslet var ki Allah onları sever: Hilm ve hayâ." Eşecc sormuştur:

"Ey Allah'ın Resûlü, bunlar bende eskiden beri mi var, (yoksa Müslüman olduktan sonra) yenilerde mi hasıl oldu?" Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın mevzumuz açısından ayrı bir ehemmiyet taşıyan cevabı şu:

"Eskiden beri var!" Bunun üzerine Abdü'l-Kays kabilesinden olan Eşecc'in Allah'a ifade ettiği şükran cümlesi de mevzumuzu aydınlatır:

"Beni, sevdiği iki hasletle mecbul kılan Allah'a ham olsun:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِی جَبَلَنِی عَلٰی خُلُقَیْنِ مِمَّا یُحِبُّهُمَا اللّٰهُ

Hadiste *Eşecc*'in, o iki hasletin eski mi, yeni mi? olduğunu sorması ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın eskiden beri mevcudiyetini beyan etmesi, huyu meydana getiren bir kısım hasletlerin yaratılıştan mevcut olduğunu ifade eder.

Ancak bâzı hasletlerin sonradan kazanıldığı, irade ve gayretle iyi hasletlere sahip olunabileceği de inkâr edilemez. Gerçi ahlâkçılar, dünyanın her tarafında, huyun fitrî mi, iktisabî mi olduğunu tarih boyunca münâkaşa etmiştir. Bu münâkaşaya sadece Doğulu hükemâ değil, Batılı feylesoflar da katılmıştır. Her iki görüşü destekleyen müşâhedeler ve dogmaya ve nassa dayalı deliller mevcuttur. Aristo, Lock, Rousseau, Erasme gibi feylesof ve terbiyeciler insan ruhunu her bilgiyi, her ahlâkı almaya kabil boş bir levhaya, bal mumuna, ekime hazır verimli boş bir tarlaya benzetirken, Goethe, Schopenhauer gibi diğer bir kısımları da karakterin doğuşta sâbit şekilde tesbit edildiğini, sonradan verilecek terbiye ile hiçbir şeyin değişmeyeceğini söylemişlerdir.

"Ey iman edenler, kendinizi ve âile halkınızı yakıtı taş ve insanlar olan ateşten koruyun" (Tahrim 6).

"Nefsini temizleyen kurtuluşa ermiş, ihmal edip örten de ziyana uğramıştır" (Şems 9-10) gibi âyetlerden, *"Ben bir muallim olarak gönderildim"*, *"Hayır bir alışkanlıktır"*, "Çocuklarınıza ikrâm edin, terbiyelerini güzel yapın" gibi terbiyevî faaliyete dikkat çeken, teşvik eden pek çok nass, insanı kurtuluşa erdirecek güzel hasletlerin terbiye yoluyla kazanılacağını beyan ederler. Bu inanç esas olmasaydı, peygamberlik müessesesinin, kitapların, dâvetin, irşadın ne mânası olurdu?

Meseleyi her iki yönüyle de değerlendiren İslâm âlimleri, yaratılıştan gelen iyi hasletlerin irâdî gayretle desteklenerek meleke haline getirilmesine, kötü huyların da baskı altında tutularak sindirilmesine hükmederler. Sözgelimi Hz. Ömer (radıyallâhu anh): "İnsanda on (fitrî) ahlâk vardır, bunlardan dokuzu iyidir, birisi kötü. Bu kötü (serbest kalırsa) diğerlerini de bozar..." demiştir.

İbnu'l-Arabî de şunu söyler: "...Güzel ahlâk ile mecbul olanlar cidden azdır. Kötü ahlâk üzere mecbul olanlar ise, insanların çoğunluğunu teşkil eder. Zîra insan tabiatına galebe çalan, şerdir. Bu sebeple eğer insan, fikrini, temyiz gücünü, hayâ duygusunu, korunma melekesini kullanmaksızın kendisini tabiatının akışına bırakıverecek olsa ona hayvanî huylar galebe çalar. Zîra insan fikir ve temyiz vasıflarıyla hayvanlardan

ayrılır. Bunları kullanamazsa âdetlerinde onlara iştirak eder, kuvve-i şeheviye her çeşidi ile onu istila eder, hayâ uzaklaşır, yok olur..." Aynı görüşü payaşan Mâverdî, akıl vs.'ye güvenmeyip her daim nefsin te'dibiyle uğraşmanın gereğine dikkat çektikten sonra şunu söyler:

"Zîra edeb tecrübe ile kazanılır!"

Bu hususu tasavvufî yaklaşımla inceleyen M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin yazısını birlikte okuyalım.

HULUK

Huy, tabiat, seciye de diyebileceğimiz huluk; yaratılışın en önemli gayesi, cebrî halkînin gerçek buudu ve insan iradesinin "halk" hakikatı üzerinde İlahî ahlak hedefli tasarrufudur. Bu tasarrufu iyi kullanıp, "halk"a huluk urbası giydirebilen kimseye, bütünüyle iyi işler kolaylaşır.

Evet halk da huluk da aynı kökten gelir ve temel yapıları itibariyle birbirinden farkı yoktur. Ancak; halk, gözle görülen, dış duygularla idrak edilen suret, hey'et, şekil ve heykel ile alâkalı madde ağırlıklı ma'na olmasına mukabil; huluk, gönül ile idrak olunup, hislerle duyulan ve ruhla temsil edilen bir öz, bir muhteva bir ma'nadır.

Dış yüzü itibariyle bilinmez bir meçhul olan insan, gerçek kimliğini ancak, huyu, seciyesi ve tabiatıyla ortaya koyar. İnsanlar ne kadar farklı görünürlerse görünsünler, huyları ve karakterleri bir gün onları mutlaka ele verir. Cahiliye şairinin şu ârifâne sözü ne mânidardır:

وَمَهْمَا تَكُنْ عِنْدَ امْرِئٍ مِنْ خَلِيقَةٍ وَإِنْ خَالَهَا تَخْفَىٰ عَلَى النَّاسِ تُعْلَمِ

-Herhangi bir kimsenin gizli bir huyu varsa, varsın o huyunun gizli kalacağını zannededursun, o er-geç ortaya çıkar ve bilinir."

Bir başka ifadeyle, şekil ve şemailin aldattığı yerlerde, huy bütün yanılmaları tashih eder ve insanın özündeki gizliliklere tercüman olur. Gerçi, "huluk" dediğimizde akla hemen güzel ahlak gelmekle beraber, meleke ve rüsûh esasına binaen ve hem hayrın hem de şerrin itiyad haline getirebileceğine nazaran, "ahlak-ı hasene" ve "ahlak-ı seyyie" diye, diğer bir taksimden söz edenler olsa da, bizim burada "huluk" sözcüğüyle ifade etmek istediğimiz güzel ahlaktır.

Tasavvufun en sağlam kriteri huluk "iyi huy"dur. Hulukta birkaç kadem önde bulunan tasavvufta da ileride sayılır. Fevkalade haller, baş döndüren makamlar ve beşer üstü tasarruflar iyi huy zemininin gülü, çiçeği, meyvesi olması itibariyle makbul sayılsa da ahlak-ı haseneye ikti-

ran etmedikleri zaman hiçbir kıymet ifade etmezler.. ve üzerinde durmaya da değmez!

Zaten Hz. Sahib-i Şeriat da; "hangi mü'min imanı itibariyle daha faziletlidir?" sorusuna: أحسنهم خلقا -*Huyu en güzel olandır*"[23] demiyor mu?

Niye olmasın ki, bir kere Allah, en mümtaz kulunu, tesliye, te'min ve sena makamında, Onun üzerinde onca nimet ve lütufları varken

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ **-Herhalde sen, ahlakın Kur'an buudlu, ulûhiyet eksenli olması itibariyle ihatası imkansız, idraki nâkabil en yücesi üzeresin"** (Kalem, 68/4) diyerek O'nun bu yüce ahlakı ve ruhî mezâyâsıyla, yani hilkatinin gayesi, hedefi ve gerçek ma'nası sayılan hulukuyla nazara veriyor. İlk insanla başlayıp Işık Çağı'na kadar tekemmül edegelen ve O'nunla noktalanan Kur'an buudlu hulukuyla..

Esasen, huluk dediğimiz gerçeğin, dinin derinlemesine yaşanması ve Kur'an'ın arızasız temsil edilmesi ma'nasına geldiğini, Said b. Hişam'ın, Hz. Aişe validemizden, Efendimiz'in ahlakına dair sorduğu suale, Hz. Aişe'nin: "Kur'ân okumuyor musunuz?", "Okuyoruz" deyince de: "Onun ahlâkı Kur'ân'dı"[24] şeklindeki sözleri de te'yid etmektedir.

Ayrıca, bu mevzuda şeref-nüzul olan âyette, âyeti teşkil eden kelimelerle bu ahlakın İlahî, Kur'an orijinli ve idrak üstü olduğunu hassaten hatırlatmakta ve onun tecelli ve zuhurunu, muhatab-ı mükerreme mahsus görmenin ötesinde, "huluk" kelimesindeki tefhim tenviniyle, O'nun Kur'an derinlikli ve lahut enginlikli hulukunun hiçbir ahlak sistemiyle kabil-i kıyas olmadığına ve bu yüce ahlakın nâkabil-i idrak bulunduğuna bilhassa işaret etmektedir ki, bu da O'nun gelmiş geçmiş bütün insanlar arasında eşi-menendi olmayan bir güzeller güzeli huy peygamberi olduğunu gösterir.

Evet O, maddesi-ma'nası, zarfi-mazrufu, halkı ve huluku itibariyle bütün salihata açık, hayrın her çeşidini elde etmeye namzed ve büyüklüğün her türlüsüne mazhar olabilecek fıtrat, seciye ve melekelerle serfiraz kılınmış; sonra da bu ilk mevhibeleri en iyi şekilde değerlendirerek "a'lâ-i illiyyin-i kemalat"a yürümüş; sadece yürümekle de kalmamış; bilasale kendisinde tecelli eden bütün lütufları, bütün akdes ve mukaddes feyizleri: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ **-Şanım hakkı için Resulullah'ta size örneğin en güzeli vardır..."** (Ahzab, 33/21) gerçeğiyle u-

23- Ebu Davud, Sünnet, 14; Müsned, 2/250, 6/47, 99.

24- Müslim, Müsâfirin, 139.

yanmış o safalardan saf muasırı temiz ruhların elinden tutup, onları da tebaiyyetlerine terettüp eden şahikalar üstü şâhikalara çıkarmıştır.

Dilinde:

1- "İmanı en kâmil mü'minler ahlaken de en güzel olanlardır."[25]

2- "İnsan ibadet u taatla katedemediği mesafeleri ahlak-ı hasene ile alır."[26]

3- "Teraziye ilk konulacak şey güzel ahlaktır"[27] gibi pırlanta sözler.. ve elinde insan-ı kâmil olmanın sırlı formülü, arkasına düşenleri hep meleklerin dolaştığı vadilerde dolaştırmıştır.

Hüsn-ü hulukun alâmetini, kavlî-fiilî kimseye eziyette bulunmama.. kendine eziyet edenleri görmeme, görse de unutma.. ve fenalıklara iyilikle mukabelede bulunma cümleleriyle hülasa etmişlerdir ki وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ hakikatıyla serfiraz olan Zat, buna en canlı ve çarpıcı misaldir. O, ne karşısına dikilip "adil ol!"[28] diyene, ne arkasından cübbesini çekip eziyet edene[29] ne başına toz-toprak saçıp yüzüne hakaret savurana ne de mualla zevcesine iftira edene gönül koymuştur.[30] Gönül koymak şöyle dursun, hastalandıklarında gidip onları ziyaret etmiş,[31] öldüklerinde cenazelerini teşyîde bulunmuştur. Bulunmuştur;[32] zîra ahlak-ı hasene O'nun tabiatının rengi, varlığının da bir buuduydu.

Nice güzel huylu, yumuşak ve hümanist görünenler vardır ki, onların hayatlarında ahlak-ı hasene ve mülâyemet plastize bir yalan ve hemen kırılacak bir kristal gibidir. Küçük bir öfke, az bir şiddet, hafif bir damara dokundurma, onların gerçek yüzlerini ve hakikî düşüncelerini ortaya çıkarmaya yeter.

Güzel ahlakla donanmış bir sine, ihtimal cehenneme konsa bile tavrını değiştirmez.. orada da hilm u silm çizgisinde yaşar; zebanîlerle hasbihal eder, başına gelenleri geniş bir yürekle karşılar.

Güzel ahlaka açık bir gönül, geniş bir mekana benzer ki, dünya ka-

25– Ebû Dâvud, Sünnet 14; Müsned, 2/250, 6/47, 99.

26– Heysemî, Mecmau'z-Zevaid, 8/24.

27– Kenzü'l-Ummal, c. 3, hadis nu: 5160.

28– Buhârî, Edeb, 95, Menakıb, 25; Müslim, Zekât, 142.

29– Buhârî, Humus, 19; Müslim, Zekât, 142.

30– Buhârî, Şehadet, 15; Müslim, Tevbe, 56.

31– Ebû Dâvud, Cenaiz, 1.

32– Buhârî, Tefsiru Sûre, (9) 12; Müslim, Münafikin, 3.

dar gâile dolsa da, o yine öfkesini, şiddetini gömebilecek bir yer bulabilir. Huyu kötü, sinesi de dar kimselere gelince, bunlar kargadan bile aptal öyle Kabil'lerdir ki koskocaman arzda bile, kötü duygularını, hiddet ve nefretlerini gömebilecek bir mezar bulamazlar.(33)

Biz, "Ahlak iledir kemâl-i âdem

Ahlak iledir nizam-ı âlem"

deyip şimdilik bu faslı da kapatalım...(34)

1673 ١ – عن معاذ بن جبل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رسولُ اللهِ ﷺ : يَا مُعَاذ، أَحْسِنْ خُلُقَكَ لِلنَّاسِ]. أخرجه مالك.

1. (1673)- *Hz. Muâz İbnu Cebel* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: "Ey Muâz, insanlara karşı iyi ahlâklı ol!" dedi." [Muvatta, Hüsnü'l-Hulk 1.]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin aslında Hz. Muâz, bu nasihatı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendisini Yemen'e gönderirken son söylediği söz olarak tanıtır. Hadisin Tirmizî'de gelen vechi meâlen şöyledir: "Ey Allah'ın Resûlü, bana faydalı olacak şeyi öğret!" dedim de şu nasihatta bulundu: "Nerede olursan ol, Allah'tan sakın. Kötülüğe karşı iyilik yap ki, kökünü kesesin. İnsanlara karşı da iyi ahlâkla muamele et!"

2- Hz. Muâz'ı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Yemen'e kadı, tebliğci, tahsildar, muallim gibi birçok yetki ve vazifelerle me'mur olarak göndermişti. Bu tavzif sırasında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, Hz. Muâz'a söylediği diğer sözler ve verdiği başkaca talimatlar da var. Şu hâlde, halka karşı iyi davranması hususunda, yukarıda kaydedilen tenbih en son söz ve talimat olmaktadır.

3- Şârihler, halka karşı iyi ahlâkla muamele etmekten, yanına gelenlere ve oturma arkadaşlarına güler yüz, hilm, merhamet, öğretim sırasında sabır, büyük küçük -layık olan herkese- sevgi izhâr etmeyi anlarlar. Layık olan diyoruz çünkü, cemiyette küfr ehli, kebâir işlemekte ısrarlı, başkalarına zulmetmekte devamlı olan kimseler vardır. Onlar iyi davranıştan anlayarak ıslah-ı hâl etmeyebilirler ve hatta iyi davranma onların daha da azmasına sebep olabilir. Böylelerine karşı da adaletli ve otoriter olmak gerekir.

33– Maide, 5/31 âyet-i kerimesine işaret ediliyor.

34– M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 1/107-111.

Hadiste kötülüğü yok etme çaresi olarak "iyilikle mukâbele"nin gösterilmesi İslâm ahlâk anlayışının hatırdan çıkarılmaması gereken bir prensibidir.

1674 ٢- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: أكْمَلُ المُؤمنينَ إيمَاناً أحْسَنُهُمْ خُلُقاً، وخِيارُكُمْ خِيارُكُمْ لأهْلِه].

2. (1674)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Mü'minler arasında imanca en kâmil olanı, ahlâkça en güzel olanıdır. En hayırlınız da ailesine hayırlı olandır."* [Tirmizî, Radâ 11, (1162); Ebu Dâvud, Sünnet 16, (4682).]

1675 ٣- وعن أبي الدرداء رضي الله عنه قال: [قالَ رسولُ الله ﷺ مَا مِنْ شيءٍ أثْقَلُ في ميزَانِ المُؤمنِ يومَ القِيَامَةِ مِنْ خُلُقٍ حَسَنٍ، وإنَّ اللهَ تعالىٰ ليُبْغِضُ الفَاحِشَ البَذِيءَ].

أخرجهما أبو داود والترمذي.

وفي رواية الترمذي: [وإنَّ صَاحِبَ حُسْنِ الخُلُقِ لَيَبْلُغُ بِهِ دَرَجَةَ صَاحِبِ الصَّوْمِ وَالصَّلاةِ].

« البَذَاءَة » الفحش في النطق.

3. (1675)- *Hz. Ebu'd-Derdâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kıyâmet günü, mü'minin mizanında güzel ahlâktan daha ağır basan bir şey yoktur. Allah Teâla hazretleri, çirkin düşük söz (ve davranış) sahiplerine buğzeder."* [Tirmizî, Birr 62, (2003, 2004); Ebu Dâvud, Edeb 8, (4799); Tirmizî'nin bir rivayetinde şöyle denmiştir: "Güzel ahlâk sahibi, ahlâkı sayesinde, namaz ve oruç sahibinin dereceisine ulaşır."]

AÇIKLAMA:

1- Bu iki hadis de güzel ahlâkın dindeki ehemmiyetini belirtmektedir. Mü'minin en kıymetli varlığı olan *iman,* kemâlini ancak güzel ahlâkla bulabilmektedir. Öyle ise ebedî kurtuluşun yegâne vesilesi olan imanda daha yüksek bir mertebe elde etmek, mükemmele yaklaşmak isteyen, ahlâkını güzelleştirmek için gayret gösterecektir.

2- Bu iki hadis gösteriyor ki, din insanlarla olan münâsebetlerimize ehemmiyet vermektedir. İman esaslarını dilimizle ikrar etmemiz, gerçek

bir mü'min olmak için yeterli olmuyor. İmanın, insanlara karşı iyi olmak şeklinde tezâhür eden güzel ahlâklılıkla takviyesi şarttır.

3- İyi davranma hususunda en çok en yakınımıza karşı hassas olacağız: Ailemize. Çünkü hem onların hukuku üzerimizde fazladır, hem de devamlı onlarla karşılaşmaktayız. Her an karşılaştığımız insanlara güler yüz, sabır, müsamaha, tatlı söz gibi iyi davranışlarda bulunmaya dikkat eder, kendimizi iradî olarak buna zorlarsak, bu bir alışkanlık ve meleke hâline gelir. Böylece diğer insanlara da aynı davranışı devam ettirebiliriz. Her an karşılaştığı ailesine karşı kötü davranmayı alışkanlık haline getiren kimsenin davranışları kötülük üzerine otomatlaşmış demektir. Böyle birinin çeşitli durumlarda başkalarına karşı, kendiliğinden hasıl olacak tabii ve otomat reaksiyonu kötülüktür, irâdî olarak iyi davransa bile bu samimi ve tabiî olmaz ve her zaman olamaz. Ailenin bir terbiye yuvası olduğu, en iyi terbiyenin huzurlu, karşılıklı sevgi ve saygının hakim olduğu bir ortamda verildiği, iyi muamele gören kimselerin hayatta başkalarına iyi davranacağı gibi hususlar gözönüne alındıkça, aileye karşı iyi olmanın ehemmiyeti daha çok anlaşılır. Şu halde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: **"En hayırlınız âilesine hayırlı olandır"** sözü, fitrî bir hakikatı dile getirmiş olmaktadır.

4- Kezâ kıyamet günü, mizanda güzel ahlâkın "en ağır amel"i teşkil etmesi de tabii bir durumu, mühim bir hakikatı ifade etmektedir. Çünkü güzel ahlâk mü'minin imanını tamamlar, mükemmelleştirir. Kemâl mertebesindeki iman, kişinin her ameline müessir olur ve yönlendirir. Böyle bir kimse, her işini Allah rızası için ve sünnete uygun olarak yapmaya gayret eder. Ameller niyetlere göre değer kazanacağına göre hayırlı bir işin "insaniyet adına" veya "vicdanın emri" olarak yapılması ile, "Allah'ın rızası" için yapılması arasında Mizan'da büyük fark olacaktır. Bu üç muharrikle hareket eden kimselerin mü'min olmaları halinde üçünün ameli de şüphesiz mizan-ı haşr'e girecektir, ama "Allah rızası" için yapılanın ağırlığı çokça fark edecektir. Amellerimizin değerlendirilmesinde mûteber olacak İlâhî ölçüyü şu âyet belirtmektedir:

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا وَلَوِ افْتَدَى بِهِ

"Doğrusu inkâr edip, inkârcı olarak ölenlerin hiçbirinden, yeryüzünü dolduracak kadar altın fiyde vermiş olsa bile, bu kabul edilmeyecektir" (Âl-i İmrân 91).

1676 ٤– وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: إنَّ مِنْ أحبِّكُمْ إليَّ

وَأَقْرَبِكُمْ مِنِّي مَجْلِساً يَوْمَ القِيَامَةِ أَحَاسِنُكُمْ أَخْلاقاً وَإِنَّ أَبْغَضَكُمْ إِلَيَّ وَأَبْعَدَكُمْ مِنِّي مَجْلِساً يَوْمَ الْقِيَامَةِ الثَّرْثَارُونَ وَالمُتَشَدِّقُونَ وَالمُتَفَيْهِقُونَ. قَالُوا: يَا رَسُولَ اللهِ، مَا المُتَفَيْهِقُونَ؟ قال: المُتَكَبِّرُونَ]. أخرجه الترمذي.

4. (1676)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Bana en sevgili olanınız, kıyamet günü de bana mevkice en yakın bulunacak olanınız, ahlâkça en güzel olanlarınızdır. Bana en menfur olanınız, kıyamet günü de mevkice benden en uzak bulunacak olanınız, gevezeler, boşboğazlar ve yüksekten atanlardır." (Cemaatte bulunan bâzıları): "Ey Allah'ın Resûlü! Yüksekten atanlar kimlerdir?" diye sordular. "Onlar mütekebbir (büyüklük taslayan) kimselerdir!" cevabını verdi." [Tirmizî, Birr 77, (2019).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, pek çok irşadlarında mü'minleri diline sâhib olmaya çağırır: *"Dudakları ile bacakları arasındaki hususunda garanti verene cenneti garanti ederim" "Allah'a ve âhirete inanan ya hayır konuşsun ya sükut etsin"* gibi.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu ısrarlı uyarılarda hiçbir mübâlağaya yer vermemiştir. Zîra, Kur'ân'ın mükerrer âyetleriyle sabittir ki, âhirette kişi her ânından, her fiilinden ve dolayısıyla her bir kelâmından hesaba çekilecektir. O gün, kişinin dünyada iken ağzından çıkmış olan her söz, lehine değilse, aleyhine olacaktır.

Sadedinde olduğumuz hadis de çok konuşanlara uyarıda bulunmaktadır. Sersârun, müteşeddikûn ve mütefeyhikûn, hep ihtiyatsızca, gelişi güzel çok konuşanları ifade eden tâbirlerdir. Dilimizde de geveze, boşboğaz, laf ebesi, dedikoducu, dilli düdük, pasaf, atıp-tutan, yüksekten atan gibi, bir kısmı edebî, bir kısmı mahallî pek çok tâbir vardır, hepsi de çok konuşanları ifade eder. Çok konuşan, çok konuşmayı alışkanlık haline getiren kimse, her seferinde hayır konuşamıyacağına göre boş söz, gıybet, dedi-kodu, yalan, kaba ve müstehcen sözler, pespaye fıkralar vs. araya girecektir. Bunların hepsi de kıyamet günü günah kefesinde yer alacaktır. Çok konuşmaktan men hususunda hadisin mutlak gelmesi de mânidardır.

Kısacası bu hadisler, güzel âhlak deyince öncelikle dile hâkim olmak meselesinin anlaşılması gerektiğini ders vermektedir.

2- Bazı âlimler, mezkur kelimeler arasındaki nüansı, yani küçük de olsa taşıdıkları mâna farklılıklarını nazar-ı dikkate alarak, konuşma tarzlarında yasaklanmış olanlara dikkat çekmişlerdir. Bu cümleden olarak sersârun'la lüzumundan fazla konuşan gevezelerin kastedildiği, müteşeddikûn ile zoraki bir fesahat izhârı ile kendini satmaya, lügat parçalamaya, konuşma tarzı ile başkalarından ayrılmaya çalışanların ve hatta başkalarıyla istihzâ edenlerin kastedildiğini belirtirler. Nitekim şıdk, avurt olduğuna göre müteşeddik, avurdunu doldurarak tekellüflü konuşan demektir.

Mütefeyhikûn da ağızlarını genişleterek, normalden fazla açarak, ağzını doldurarak konuşan demektir, müteşeddik'e yakın bir mâna taşır. Bu davranışın da kibirden, başkasını küçük görmekten ileri geldiği belirtilmiştir.

Şu halde ister umumiyetle dikkat çekilen çok konuşmaya ve isterse, ekseriyetten ayrılmaya yönelik tarzlara hamledilsin hadis, konuşma meselesine dikkat çekmekte, mü'minin birinci derecede ehemmiyet vermesi gereken bir probleminin bu olduğunu söylemektedir.

1677 ٥- وعن النوّاس بن سمعان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [سَأَلْتُ رسولَ اللهِ ﷺ عَنِ البِرِّ وَالإِثْمِ، فَقَالَ: البِرُّ حُسْنُ الخُلُقِ، وَالإِثْمُ: مَا حَاكَ فِي صَدْرِكَ وَكَرِهْتَ أَنْ يَطَّلِعَ عَلَيْهِ النَّاسُ]. أخرجه مسلم والترمذى.

« حاك »: أى تردد في الصدر.

5. (1677)- *Nevvâs İbnu Sem'an* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a iyilik (birr) ve günah hakkında sordum. Bana şu cevabı verdi: ***"İyilik (birr), güzel ahlâktır. Günah da içini rahatsız eden ve başkasının muttali olmasından korktuğun şeydir."*** [Müs-lim, Birr 15, (2553); Tirsmizî, Zühd 52, (2390).]

AÇIKLAMA:

1- İyilik diye tercüme ettiğimiz *birr,* Kur'ân-ı Kerim'in birçok âyetlerinde yer verilen, dikkat çekilen, tarifi yapılan bir mefhumdur: **"Birr, yüzlerinizi doğuya, batıya çevirmeniz değildir. Fakat birr, Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere inanmak, O'nun sevgisiyle yakınlarına, yetimlere, düşkünlere, yolculara, yoksullara ve köleler uğrunda mal vermek, namaz kılmak,**

zekât vermek ve ahidleştiklerinde vefa göstermek; zorda, darda ve savaş alanında sabretmektir..." (Bakara 177).

"Sevdiğiniz şeylerden sarfetmedikçe, birre (iyiliğe) erişemezsiniz."

"...Birr'de (iyilikte) ve fenâlıktan sakınmakta yardımlaşın, günah işlemekte ve aşırı gitmekte yardımlaşmayın" (Mâide 2).

2- *Nevevî*, Müslim Şerhi'nde, ulemânın birr'den şunları anladıklarını kaydeder: "Sılatu'r-rahm, lutf, hoş sohbet, iyi geçim, taat. Bunların hepsi güzel ahlâka girer.

Tîbî, birr'in hadiste çeşitli mânalarda tefsir edildiğini söyler: Bir yerde nefsin itminân bulduğu, kalbin tatmin olduğu şey, bir yerde iman, bir yerde kişiyi Allah'a yaklaştıran şey, burada ise güzel ahlâk olarak tefsir edilmiştir. Güzel ahlâk da ezâya katlanmak, öfkelenmemek, güler yüz, tatlı söz gibi hep birbirine yakın olan tâbirlerle açıklanmıştır.

3- Günah, *"içi rahatsız eden şey"* olarak târif edilmiştir. Ulemâ, bu rahatsızlığı, içteki istikrarsızlık, tereddüd ve göğsün inşirahı bulamayışı, serinleyemeyişi, kalbte bir şekk hâlinin ortaya çıkması, bu iş günah mı? korkusunun hâsıl olması diye târif etmişlerdir.

Şöyle açıklayan da olmuştur: Günah, çirkinliği kalbinde tesir eden veya tereddüd hâsıl eden, çirkin olması sebebiyle izhar etmeyi istemediğin şeydir. Nitekim, hadiste gelen son cümle bu mânayı te'yid etmektedir: "...başkasının muttali olmasından korktuğun şeydir."

İnsan nefsi, tabiatı icâbı, hayırlı bir şey yapınca başkasının onu görmesinden hoşlanır. Öyle ise, eğer nefis, yaptıklarından bazısına başkasının ıttıla peyda etmesini istemiyorsa, bu Allah'a yaklaştıran hayırlı bir iş değildir veya şeriatın izin vermediği bir iş demektir. Bir başka ifade ile, bu işte hayır yok, bu birr değil demektir, bu günah ve şer demektir.

GÜNAH

Günah bir iç çöküntü, bir terslik ve fıtratla zıdlaşmadır. Günaha giren kimse, kendini, vicdanî azaplara ve kalbî sıkıntılara bırakmış bir talihsiz ve bütün ruhî meleke ve kabiliyetlerini şeytana teslim etmiş bir zavallı ve talihsizdir. Bir de o günahı işlemeye devam ederse, bütün bütün ipi elden kaçırır ve artık, ne bir irade, ne bir direnme, ne de kendini yenilemeye mecali kalmaz.

Günah, iradenin yüzüne atılmış bir tükrük ve ruha içirilmiş bir zakkumdur. Günahdan zevk alan insan, ne sefil; günahla ruhunu dinamitleyen insan ne hoyrattır..!

Günah, insana bahşedilen bilumum istidat ve yüce duyguları söndüren bir fırtına ve kalbî hayâtı çepeçevre saran zehirli bir dumandır. Bu fırtınaya maruz kalan kurur; bu zehirli havayı teneffüs eden de ölür.

İnsan, günah içine bir kere girmeyedursun; girdi mi, artık ne ölçü, ne kıstas, ne de değer hükmü kalır. Bir uçağın, başaşağı yere inmesinde, yer çekiminin hesaba katılmaması ve fıtrat kanunlarının affetmeyeceği çizgiye varılması ne ise, hikmet elinin koyduğu yasaklar atmosferine girmek de aynı şeydir.

Âdem Nebi (as), şahsî hayâtında açtığı böyle bir gediği, ceyhun ettiği gözyaşlarından meydana getirdiği ummanlar içinde, yüze yüze aşabilmişdi. Şeytan ise, başaşağı düşdüğü o günah gayyasından kurtulamamış ve helak olmuşdu.

Ve, daha "Nice servi revan canlar,

Nice gül yüzlü sultanlar,

Nice Hüsrev gibi hanlar

Ve nice tâcdarlar"

böyle ilk bir adımla günah deryasına yelken açmış, fakat bir daha da; geriye dönmeye muvaffak olamamışlardır. Günah, âheste âheste eser insanın içine ve nefsi, bir meltem okşayışıyla okşayarak, gider taht kurar onun gönlüne. Sonra da, insanın duygularını öylesine baskı altına alır ki, gayri ondan kurtulmak kuvvetli bir azim ve gaybî bir inayet eline kalmıştır. Bundan daha kötüsü de, insanoğlu, içine daldığı günahlarla, kendinden o denli uzaklaşır ki, his dünyasında en ufak kıpırdanma ve gönül âleminde en küçük bir duyarlılık kalmamış olmasına rağmen, o kendinde olup biten bu kadar değişikliklerden habersiz ve ruhundan kopan feryadlara karşı alâkasızdır.

Yığın yığın günah vardır insanın geçip gittiği yollarda. Bu yollarda, birer kobra gibi gözetler insanoğlunu günahlar... Birinden kurtulması mümkün olsa bile, diğerlerine kendini kapdırmadan yoluna devam etmesi, bir hayli müşkildir. Polat gibi sağlam irade gerekdir ki, aşılsın bu yollar. Yoksa difransiyeli bozuk bir araba ile, en sert virajları aşma gibi olacaktır ki, bir çukurda gidip "âram" edeceğini şimdiden söylemek, herhalde kehânet sayılmaz.

Çeşit çeşitdir günahlar. Başda gelenleri, en doğru sözlünün beyanında, şu ürpertici diziyle çıkar karşımıza: Yaratıcı'ya eş ve orta koşmak; haksız yere cana kıymak; anne ve babanın hukukunu çiğnemek, yalan

yere şehadette bulunmak; cebheden kaçmak, iffetlilerin iffetiyle oynamak vs..

Bunlar, insanın düşünce dünyasına, iç hayâtına, aile ve topluma karşı öyle inhiraflarıdır ki, vaktinde önü alınmazsa, aile de yıkılır gider, toplum da.

Evet, tevhidle iç âlemini düzenleyememiş, yükselip içtimâî hayâta girememiş güdük ruhlardan, hem aile, hem toplum, hem de vatan çok sakınmalıdır. İç âlemi, isden, pasdan görünmez hale gelmiş ve derûnunda ak'ın kara'ya karışdığı bu talihsizler, bugün olmasa yarın, yurdu da yuvayı da kundaklayacaklardır. Dünden bugüne, bu gözü ve kalbi mühürlülerin, hıyanet ve ihanetleri, hiç de küçümsenemeyecek kadar çok olmuştur.

Ne var ki, vatanın sağa sola peşkeş çekilmesinden, ormanların ve bağların bozulup çöle çevrilmesine kadar, her türlü kötülüğü yapan, cahil, iz'ansız, inançsız ve haşkalarının kuklası bu yığınların baş sorumluları da yine bizleriz.

Evet, biz ihmal ettik. Biz bozduk. Biz inançsız ve hoyrat kıldık. Hesabını da biz vereceğiz. Bugün hâdiselerin demir pençesinde; yarın tarih karşısındaki muhakememizde; öbür gün de, kılı kırk yaran Yüce Divan'ın iğneden ipliğe hesab sorduğu hengâmda...

Bir milletin, kendi özünden uzaklaştırılması, ruhuna yabancı düşünceler aşılayarak, mihrabının yıkılması ve minberinin yerinin değiştirilmesi, tarih karşısında ve Hakk Divanı'nda bağışlanmayacak günahlardandır.

Nesilleri inançdan, düşünceden, hak ölçüsünden ve istikametten mahrum birer yeniçeri yığını haline getirip, milletin nefsine, nesline, dinine ve mahna saldırtmak büyük günahdır. Sonra bu azgınlaşmış ruha ceza veriyorum diye, kazanlarda yeniçeri ve Bektaşi kellesi kaynatmak da, en az onun kadar günahdır.

Günahdır, nesilleri ihmal etmek. Günahdır, onların kablerini, ruhlarını inançsız ve itmi'nansız hale getirmek. Günahdır, onları geçmişine ve köküne düşman yapmak. Günahdır, onu, yabancı şaraplarla kendinden uzaklaştırmak. Ve günahdır, onu ma'nevî ve mukaddes dayanaklarından mahrum bırakmak. Günahdır, günah...!

Bütün bunlardan daha büyük bir günah vardır ki; o da, ortalığı yangına ve sele veren bu büyük mücrimlerin, edip eylediklerini günah

bilmemeleridir. Evet, Allah ve tarih karşısında affi kabil olmayan tek günah varsa, işte o da budur: Günahın günah olduğunu bilmeme, günahdan ürpermeme günahı... Toplumumuzu içden içe kemiren bu binbir günahın başbuğu, vicdanla sezilip, muhasebenin demir pençesine teslim edileceği ana kadar, milletin, kendi kendini yenilemesinden ve hatta yaşamasından söz etmek oldukça zordur.

"Bu hissizlikle cemiyyet yaşar derlerse pek yanlış;
Bir millet göster ölmüş ma'neviyatıyla sağ kalmış."

M.A.

KORKU BÖLÜMÜ

Umumî Açıklama:

Hauf da denen korku, insanda mevcut mühim hislerden biridir. Hayatın muhafazası için insan fıtratına Yaratıcı tarafından konmuştur. İnsan ve hayvanlarda müştereken bulunur. Korku hissi olmayan insan yoktur, denebilir. Bu hissin insan üzerinde büyük etkisi vardır. Birçok yönlenmeler bu his vasıtasıyla gerçekleşir. Bu hususu sathî olarak değerlendiren bir kısım pozitivist ve tekâmülcü espriler, insanlardaki din duygusunun temelinde korkunun olduğunu söyleyecek kadar ifrata kaçmışlardır. Onlara göre insan korktuğu şeylere, onların zararından kurtulmak için tapınmaya başlamıştır. Gerçekten insan dünyevî ve fani şeylerden korkmayı ifrat dereceye götürecek olursa ortaya çıkan durum bir şirk-i hafî olur ve bir taabbüd, bir nevi din mahiyetini kazanabilir. Zâlimler, dikdatörler, tarih boyunca tedhiş, terör gibi şiddetli korkutma vasıtalarını müessir bir silah olarak kullanarak insanları istedikleri gibi yönlendirmeyi başarabilmişlerdir.

İslâm, insanı korku vasıtasıyla zâlimlere esir olmaktan kurtarabilmek için Allah'tan korkmayı esas almış, ruhlarda onu tesbit etmeye çalışmıştır. Bu korkunun gerçek mânada girdiği kalplerde insanlardan korkma olmaz. Böylelerinde dünyevî korkular, hakikî değil, mecâzîdir, bir nevi tedbirdir, daha öteye geçmez. İnsanların korkusu ile inancından, dinî hayatından taviz vermemek bunun miyarıdır. İnsanların vicdan ve inanç dünyalarında istibdad kurmak isteyen ideolojik rejimlerin bütün güçleriyle İslâm'a ve İslâm dininin Allah korkusu prensibine saldırmaları bundandır. Kendileri, çeşitli vasıtalarla korkuyu hâkim kılmayı esas alıp bu maksadla putlarının en korkunç büst ve resimlerini yaygınlaştırırken "Allah'tan korkulmaz, Allah sevilir", "Allah öcü değildir" gibi, mugâlata

ve demagojilerle Allah inancına saldırmayı, Allah'tan korkma prensibini istihza konusu yapmayı sistemle, ısrarla yürütürler. İslâm dininde Allah'ı hem sevmek ve hem de O'ndan korkmak esastır. Cenab-ı Hakk, cemâlî sıfatlarıyla sevilir, celâlî sıfatlarıyla korkulur. Hayatı ve hayatın levâzımını vermekle bizde tezâhür eden rahmetleri, lütufları sebebiyle Allah'ı sever, kulluk vazifemizdeki eksikliklerimiz, isyanlarımız sebebiyle de O'ndan korkarız. Allah'dan korkmamız Kur'ân'ın emrine uymak içindir. Zîra Kur'ân Allah'tan korkmayı emretmekte, zâlimler, âsiler için Allah'ın azâbını, cehennemi haber vermektedir.

Âyetlerde sevgiyi tahrik eden "cennet" kelimesi ile, korkuyu tahrik eden "cehennem" kelimesi çoğu kere yan yanadır. Keza, rahmet ve cennetiyle müjdeleyen âyetlerle, azab ve cehennemiyle korkutan âyetler de Kur'ân'da yan yanadır. Kısacası Allah korkusundan tecrid edilmiş bir İslâm düşünülemez.. Halk korkusunun getireceği esâret ve istibdat zehirinin panzehiri olarak İslâm, Allah korkusunu teşri etmiş, bunda ısrar etmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* mükerrer hadislerinde "halk korkusu" ile hakkı söylemekten kaçanları kınar, tehdid eder. Mü'min halktan değil Hakk'tan korkmalıdır.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, zâlimleri frenleyip endişeli ve hatta ölçülü, istikametli olmaya sevkedecek en müessir vasıtalardan biri olarak insanlardaki Hakk korkusunu gördüğü için gerçekleri dile getirmede halktan korkmamayı başka korkuları Hakk korkusunun üzerine çıkarmamayı ısrarla, tekrarla tavsiye etmiştir. İşte birkaç irşâd:

"Cihadların en efdali, değerce en kıymetlisi zâlim sultana karşı hakkı söylemektir."

"Aman dikkat edin; HALK KORKUSU, kişiyi hakkı söylemekten alıkoymasın."

"– Sizden kimse nefsini hakir görmesin."

"– Ey Allah'ın Resûlü, kişi nefsini nasıl hakir görür?"

"– Allah için üzerine söz terettüp eden fena bir durum görür, fakat hiç ağzını açmaz. Cenab-ı Hakk kıyamet günü kendisine sorar. "Şu falanca şey hakkında gerçeği söylemekten seni ne alıkoydu?" O kul cevap verir: "HALK KORKUSU!" Allah o zaman şöyle der: "Asıl benden korkman gerekirdi."

"Eğer ümmetimin, zâlime: "Sen zâlimsin!" demekten korktuğunu görürsen, bil ki onun varlığı ile yokluğu birdir."

Şu halde, korku hissi, şuurla, irâde ile kontrol edilmesi, imandan gelen bazı düsturlar çerçevesinde mürâkebe altına alınması gereken bir damardır. Eğer akılla, iman ve irâde ile bu damar üzerinde hakimiyet ve kontrol kuramazsak, hayatın muhafazasında gerekli bir kalkan ve tedbir iken, hayatımızı tahrip edip, saadetimizi zehirleyen, ağzımızın tadını mütemadiyen acılaştıran bir musibete dönüşebilir. Vehme müptela bir kısım insanların hastalığı, büyük ihtimalle, kaynağını korku damarından almakta, bu da söylediğimiz gibi, bu fıtrî duygu üzerinde aklî ve iradî bir kontrol kuramamaktan ileri gelmektedir.

Korku üzerine, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan varid olan hadisler, bu meselede orta yolu bulmamızda yardımcı olacaktır.

1678 ١- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ مَنْ خَافَ أَدْلَجَ(١)، وَمَنْ أَدْلَجَ بَلَغَ الْمَنْزِلَ، أَلاَ إِنَّ سِلْعَةَ اللهِ غَالِيَةٌ، أَلاَ إِنَّ سِلْعَةَ اللهِ الْجَنَّةُ]. أخرجه الترمذي.

1. (1678)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim korkarsa akşam karanlığında yol alır. Kim akşam karanlığında yol alırsa hedefine varır. Haberiniz olsun Allah'ın malı pahalıdır, haberiniz olsun Allah'ın malı cennettir."* [Tirmizî, Kıyâmet 19, (2452).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın burada mevzubahis ettiği korku, seher vaktinde düşmanın baskın korkusudur. Çünkü, umumiyetle baskınlar sabah vakti olmakta idi.

2- Tîbî, bu hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ahiret yolcusu için bir temsil getirdiğini belirterek der ki: "Zîra şeytan yolunu kesmiş, nefsi ve boş hayalleri de şeytanın yardımcısı durumundadır. Bu yolcu sefer esnâsında uyanık davranır ve işlerinde halis niyetten ayrılmazsa şeytan ve hilesinden emin olur. Kimin de yolunu, şeytan avaneleriyle keserek, âhiret yolundan yürümenin zor, âhireti elde etmenin çetin bir iş olduğunu telkin ederse, o kimse azıcık bir gayret bile gösteremez."

3- Allah'ın malı diye tercüme ettiğimiz tâbirin aslı sil'atullah'tır, yani Allah'ın ticârete arzettiği metâı demektir. Bununla cennet kastedildiği de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından açıklanmıştır.

---

(١) أدلج: أي سار من أول الليل.

Cennetin ticaret malı (sil'a) olarak tavsifi, âyet-i kerimeye uygundur. Zîra âyet-i kerimede: إنَّ اللهَ اشترى من المؤمنين انفسهم واموالهم بانَّ لهم الجنة **"Allah mü'minlerden nefislerini ve mallarını cennet mukabili satın almaktadır"** (Tevbe 111) buyurulmuştur.

4- "Cennetin pahalı olması", kıymetinin yüce olması demektir. Bu onun dünyevî kazançla, kolay kolay elde edilemeyeceğini de ifade eder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendisi dahil hiç kimsenin ameliyle cennete gidemiyeceğini, ancak İlâhî rahmetin imdâd edeceğini belirtir. Gerçek o ki, Allah cenneti râzı olduğu kullarına lütuf olarak ihsan edecektir. Onun fiyatını bir âyet-i kerime, ebediyete bakan sâlih ameller olarak tavsif eder: والْبَاقِيَاتُ الصالحات خير عند ربك ثواباً وخير املاً **"Baki kalacak sâlih ameller, sevab olarak da, emel olarak da Rabbinin katında daha hayırlıdır"** (Kehf 46).

1679 ٢- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [دَخَلَ رَسُولُ اللهِ ﷺ عَلَى شَابٍّ وَهُوَ فِي المَوْتِ، فَقَالَ: كَيْفَ تَجِدُكَ؟ فقال: أَرْجُو اللهَ تَعالىٰ يَارَسُولَ اللهِ وَأَخَافُ ذُنُوبِي. فَقَالَ ﷺ: مَا اجْتَمَعَا فِي قَلْبِ عَبْدٍ فِي مِثْلِ هٰذَا المَوْطِنِ إلاَّ أَعْطَاهُ اللهُ مَا يَرْجُو، وَآمَنَهُ مِمَّا يَخَافُ]. أخرجه الترمذي.

2. (1679)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ölmek üzere olan bir gencin yanına girmişti. Hemen sordu:

"Kendini nasıl buluyorsun?"

"Ey Allah'ın Resûlü, Allah'tan ümidim var, ancak günahlarımdan korkuyorum" diye cevap verdi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da şu açıklamayı yaptı: *"Bu durumda olan bir kulun kalbinde (ümit ve korku) birleşti mi Allah o kulun ümid ettiği şeyi mutlak verir ve korktuğu şeyden de onu emin kılar."* [Tirmizî, Cenâiz 11, (983); İbnu Mâce, Zühd 31, (4261).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Kendini nasıl buluyorsun?" sözü ile, "dünyadan âhirete intikal ederken kalbinde ne hissediyorsun, Allah'ın rahmetinden ümit mi, yoksa Allah'ın gadabından korku mu?" demek istemiş, genç de böyle anlamıştır.

2- "Bu durumda olan" demek, "ölüm halinde sekerât halinde" demek-

tir. Âlimler, düşmanla mübâreze, kısas, idam anları gibi, ölümle burun buruna olunan bütün halleri bu hükme dâhil ederler. Kişi o durumlarda Allah'ın rahmetinden ümid ettiği ve günahları sebebiyle de gadabından korktuğu takdirde, hadisteki müjdeye mazhar olacaktır.

3- Korktuğundan emin kılması, kulun günahlarını affetmesi demektir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadisleriyle, ölümün yakın olduğu hallerde mü'minin takınması gereken ruhî ve fikrî âdâbı talim buyurmaktadır.

١٦٨٠ ٣- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [مَا رَأَيْتُ رسُولَ اللهِ ﷺ مُسْتَجْمِعاً قَطَّ ضَاحِكاً حَتَّى أَرَى مِنْهُ لَهَوَانِه(١)، إِنَّما كَانَ يَتَبَسَّمُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

وزاد البخاري في رواية: [وَكَانَ إِذَا رَأَى غَيْماً عُرِفَ في وَجْهِهِ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللهِ، النَّاسُ إِذَا رَأَوُا الغَيْمَ فَرِحُوا رَجَاءَ أَنْ يَكُونَ مِنْهُ المَطَرُ، وَأَرَاكَ إِذَا رَأَيْتَ غَيْماً عُرِفَ في وَجْهِكَ الكَرَاهَةُ؟ فَقَالَ: يَا عَائِشَةُ، مَا يُؤْمِنُنِي أَنْ يَكُونَ فِيهِ عَذَابٌ، قَدْ عُذِّبَ قَوْمٌ بالرِّيحِ، وَقَدْ رَأَى قَوْمٌ العَذَابَ، فَقَالُوا: هَذَا عَارِضٌ مُمْطِرُنَا].(٢)

3. (1680)- *Hz. Aişe* (radıyallâhu anhâ) diyor ki: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı ciddi bir şekilde, küçük dili görünecek derecede güldüğünü görmedim. O, sadece tebessüm ederdi." [Buhârî, Tefsir, Ahkâf 2, Edeb 68; Müslim, İstiska 16, (899); Ebu Dâvud, Edeb 113, (5098, 5099); Trimizî, Tefsir, Ahkâf, (3254).]

Buhârî'in bir rivayetinde şu ziyade mevcuttur: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir bulut görecek olsa bu yüzünden bilinirdi. Ben (bir seferinde):

"Ey Allah'ın Resûlü, halk bir bulut görecek olsa, yağmur getirebilir ümidiyle sevinir, halbuki sen bir bulut gördüğünde üzüldüğünü yüzünden okuyorum, sebebi nedir?" diye sordum. Bana şu cevabı verdi:

"Ey Aişe! Bunda bir azab bulunmadığı hususunda bana kim te'minat verebilir? Nitekim geçmişte bir kavm rüzgarla azaba uğratılmıştır. O ka-

---

(١) اللهوات - جمع لهاة بفتح اللام - وهي: اللحمات في سقف أقصى الفم.

(٢) العارض: السحاب الذي يعترض في أفق السماء.

vim azabı gördükleri vakit: "Bu gördüğümüz, bize yağmur getirecek bir buluttur" demişlerdi."

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in, bir rüzgar esmesi veya bir bulut zuhur etmesi halinde bir korku ve endişe izhar ettiği, duada bulunduğu hususunda muhtelif rivayetler mevcuttur. Yukarıda kaydedilen rivayetin Müslim'de gelen bir vechi daha teferruatlıdır: Yine Hz. Aişe anlatıyor: "Şiddetli bir rüzgar estiği zaman Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي اَسْأَلُكَ خَيْرَهَا وَخَيْرَ مَا فِيهَا وَخَيْرَ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ

وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّهَا وَشَرِّ مَا فِيهَا وَشَرِّ مَا أُرْسِلَتْ بِهِ

"Allahım senden bunun hayrını ve bunda bulunan hayrı ve bununla gönderilen şeyin hayrını diliyorum. Bunun şerrinden, bunda bulunanın şerrinden, bununla gönderilen şeyin şerrinden sana sığınıyorum" derdi. Hava bulutlandığı vakit rengi değişir, (duyduğu huzursuzluk sebebiyle yerinde duramaz) girer-çıkar, gider-gelirdi. Yağmur yağınca da rahatlardı. Ben bunu onun yüzünden anlardım..."

2- Yağmurla helâk edildiği belirtilen kavim *Ad kavmi*dir. Bu, hadisin başka vecihlerinde tasrih edilmiştir. Ayrıca, o kavmin yağmuru görünce sarfettikleri "Bu gördüğümüz, bize yağmur getirecek bir buluttur" cümlesi, Kur'ân-ı Kerim'in Ad kavmi ile ilgili hikâyesinde aynen geçer (Ahkaf 24).

3- Şârihlerin dikkat çektiği bir inceliği belirtmekte fayda var: "Hadisin *Buhârî*'den kaydedilen ziyade kısmında: قَدْ عُذِّبَ قَوْمٌ بِالرِّيحِ وَقَدْ رَأَى قَوْمٌ الْعَذَابَ "İbaresinde kavm kelimesi iki sefer geçmektedir. Arapça kaideye göre birinci sefer nekre olan isim, ikinci sefer geçince ma'rife kılınır, yani ikincide القوم olması gerekir. Halbuki ibarede her ikisi de قوم şeklindedir, yani nekredir. Öyle ise burada iki ayrı kavm söz konusu olmalıdır. Diğer taraftan meseleye temas eden âyetlerde rüzgârla azaba uğratılanların o sözü söyleyenler olduğu ifâde edilmektedir.

Ortadaki işkâle dikkat çeken *İbnu Hacer*, *Kirmânî*'nin yaptığı bir açıklamayı pek tatminkâr bulmayarak kendisi şunu söyler: "Necm sûresinde Rabb Teâla: وَأَنَّهُ أَهْلَكَ عَادًا الْأُولَىٰ **"İlk Âd milletini helâk eden O'dur"** (Necm 50) buyurur. Bu âyette, bir başka *Âd kavmi* daha olduğu

ihsas edilmektedir. İkinci Âd kavmi üzerine bir kıssayı Ahmed İbnu Hanbel, hasen bir isnadla el-Hâris İbnu Hassân el-Bekrî'den tahric etmektedir... *Tirmizî, Nesâî* ve *İbnu Mâce* bu kıssanın bâzı kısımlarını tahric etmişlerdir... Ahkâf sûresinde zikri geçen Âd kavmi, sonraki Âd'dır. Bu durumda, âyet-i kerimede zikri geçen اَخَا عَادٍ **"Âd'ın kardeşi"** (Ahkaf 21), Hud (aleyhisselam) değil, bir başka peygamberdir."

1681 ٤- وعن أبي ذر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: إنّي أرَى مَالاَ تَرَوْنَ، وَأَسْمَعُ مَالاَ تَسْمَعُونَ، أطَّت السَّمَاءُ(١)، وحُقَّ لَهَا أنْ تَئِطَّ، مَا فِيهَا مَوْضِعُ أربَعِ أصَابِعَ إلاَّ وَفِيهِ مَلَكٌ وَاضِعٌ جَبْهَتَهُ للهِ تَعالى سَاجِداً، وَاللهِ لَوْ تَعْلَمُونَ مَا أعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلاً، وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيراً، وَلَمَا تَلَذَّذْتُمْ بِالنِّسَاءِ عَلَى الفُرُشِ، وَلَخَرَجْتُمْ إلى الصُّعُدَاتِ تَجْأَرُونَ إلى اللهِ تَعالى، لَوَدِدْتُ أنّي شَجَرَةٌ تُعْضَدُ]. أخرجه الترمذي.

ومعنى «أطت السماء»، أي كثرة ما فيها من الملائكة قد أثقلها حتى أطت: أي صوتت وهذا مثل، وإيذان بكثرة الملائكة. وإن لم يكن ثمَّ أطيط (والجُؤَارُ): الصياح: أي تستغيثون، وقوله «لَوَدِدْتُ أنّي شَجَرَةٌ تُعْضَدُ» مدرج في الحديث من قول أبي ذر.

4. (1681)- *Ebu Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Ben sizin görmediğinizi görür, işitmediğinizi işitirim. Nitekim sema uğuldadı, uğuldamak da ona hak oldu. Semada dört parmak sığacak kadar boş bir yer yoktur, her tarafta Allah'a secde için alnını koymuş bir melek vardır. Allah'a yemin olsun, benim bildiğimi siz bilse idiniz az güler, çok ağlardınız, yataklarda kadınlarla telezzüz etmezdiniz, yollara, çöllere dökülür, (belanızı defetmesi için) Allah'a yalvar yakar olurdunuz." [Ebu Zerr (radıyallâhu anh) ilâve etti:] "Keşke sökülen bir ağaç olsaydım." [Tirmizî, Zühd 9, (2313); İbnu Mâce, Zühd 19, (4190).]

AÇIKLAMA:

1- Semâvâtın uğuldayarak ses çıkarmasını, şârih *Tîbî* meleklerin

(١) الأطيط صوت قتب الجمل إذا كان جديداً.

sikleti ile açıklar. Hadiste belirtildiği üzere, melekler miktarca çoktur, bu çokluğun hasıl ettiği ağırlık ve sıklet altında semâvât çatırdayıp uğuldamaktadır. Bu ifade, meleklerin çokluğunu bildirmek üzere getirilmiş bir temsildir. Burada gerçek bir uğultu olmasa bile, O, Allah'ın büyüklüğünü takrir için söylenen mecazî bir kelamdır." Bu yoruma *Aliyyu'l-Kârî* katılmak istemez. Der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sözünün hakikati varken hangi mucib sebeple mecaza kaçıyoruz? Halbuki, aklen ve naklen hadisin hakikati mümkündür ve mecaza yönelmeye gerek yoktur. Zîra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Sizin işitmediğinizi işitiyorum"* diyerek (insanlarca işitilmese bile semanın uğultusu olduğunu) tasrih etmiştir. Üstelik, semânın uğultusu pekâla onun tesbih, tahmid ve takdis sırasındaki sesi olabilir, zîra âyet-i kerime: **"Mevcut olan her şey O'nu hamdederek tesbih etmektedir"** (İsra 44) buyurmakla semânın tesbihini haber vermektedir."

2- Hadisin sonunda yer alan "ağaç olma" temennisinin, hadisin râvisi *Ebu Zerr* (radıyallâhu anh)'e ait olduğunu şârihler belirtir. Hadis, insana uhrevî hesabın ciddiyet ve zorluğunu anlatınca, *Ebu Zerr* (radıyallâhu anh) hazretleri, bu ihbarın ciddiyetini anlamış olduğunu ifade sadedinde, kazanılması zor, kaybedilmesi dehşetli bir sonuca atacak öyle bir imtihana mâruz kalmaktansa bir ağaç olmayı temenni etmiştir. Hadislere, râviler tarafından yapılan her çeşit ilâvelere idrac denir.

1682 ٥- وَعَنْ أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: لَوْ يَعْلَمُ الْمُؤمِنُ مَا عِنْدَ اللهِ مِنَ الْعُقُوبَةِ مَا طَمِعَ بِجَنَّتِهِ، وَلَوْ يَعْلَمُ الْكَافِرُ مَا عِنْدَ اللهِ مِنَ الرَّحْمَةِ لَمْ يَقْنَطْ مِنْ جَنَّتِهِ]. أخرجه رزين.

5. (1682)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: ***"Mü'min, Allah indindeki ukubeti bilseydi, cennetten ümidini keserdi. Eğer kâfir Allah'ın rahmetini bilse idi, cennetten ümidini kesmezdi."*** [Rezîn ilavesidir. Hadis'i Müslim tahric etmiştir: Tevbe 23, (2755); Keza, Tirmizî de tahric etmiştir: Da'vât 108, (3536).]

AÇIKLAMA:

Allah karşısında, mü'minin koruması gereken edebi veciz şekilde ifade eden hadislerden biridir: Ne tam ümid ne de mutlak yeis, fakat eşit derecede hem korku hem ümid. Ulemâ mutlak ümidi de mutlak ye'si de büyük günahlar arasında addetmiştir. Ne kadar çok hayır amel işlese de mü'min,

Allah'ın azabından korku içinde olacaktır, kezâ ne kadar çok, ne kadar büyük günah işlese de Allah'ın rahmetinden ümidini kesmeyecektir.

1683 ٦- وعن أبي بردة عامر بن أبي موسى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال لِي عَبْدُاللهِ ابن عمر رضي اللهُ عَنْهُما: هَلْ تَدْرِي مَا قال أبي لأبيكَ؟ قُلْتُ: لاَ. قال: إنَّ أبي قال لأبيكَ يَا أبا مُوسىٰ: هَلْ يَسُرُّكَ أنَّ إسْلاَمَنَا مَعَ رسول الله ﷺ وَهِجْرَتَنَا مَعَهُ، وَعَمَلَنَا كُلَّهُ مَعَهُ يُرَدُّ لَنَا، وَأنَّ كُلَّ عَمَلٍ عَمِلْنَاهُ بَعْدَهُ نَجَونَا مِنْهُ كَفَافاً رَأْساً بِرَأْسٍ؟ فَقَالَ أَبُوكَ لأبي: لاَ واللهِ، قَدْ جَاهَدْنَا بَعْدَهُ وَصَلَّيْنَا، وَصُمْنَا وَعَمِلْنَا خَيْراً كَثِيراً، وَأَسْلَمَ عَلَى أَيْدِينَا بَشَرٌ كَثِيرٌ، وَإنَّا لَنَرْجُو أجْرَ ذلكَ. قال أبي: لَكِنِّي أنَا والَّذِي نَفْسُ عُمَرَ بِيَدِهِ لَوَدِدْتُ أنَّ ذلكَ يُرَدُّ لَنَا، وَأنَّ كُلَّ شَيءٍ عَمِلْنَاهُ بَعْدَهُ نَجَونَا مِنْهُ كَفَافاً رَأْساً بِرَأْسٍ، فَقُلْتُ: إنَّ أَبَاكَ واللهِ خَيرٌ مِنْ أبي]. أخرجه البخاري.

6. (1638)- *Ebû Bürde Âmir İbnu Ebî Musa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bana, *Abdullah İbnu Ömer* (radıyallâhu anhüma):

"Biliyor musun babam babana ne demiş?" diye sordu. Ben: "Bilmiyorum" dedim. Bunun üzerine:

"Babam, senin babana: "Ey Ebu Musâ! Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la olan İslâmımız, onunla olan hicretimiz, onunla olan bütün amellerimiz bizim için sâbit ve devamlı olsa, ondan sonra işlediğimiz amellerin de herbirinden başa baş kurtulsak bu seni memnun eder mi?" dedi. Baban, babama şu cevabı verdi:

"Vallahi hayır! Biz ondan sonra cihad yaptık, namaz kıldık, oruç tuttuk, çok hayırlar işledik. Bizim elimizde çok insan Müslüman oldu. Biz bütün bunların ecrini ümid ediyoruz." Babam tekrar dedi ki:

"Fakat ben, Ömer'in ruhu yed-i kudretinde olan Zat-ı Zülcelâl'e kasem olsun, bunların bize sabit kalmasını, O'ndan sonra yaptıklarımızdan da başa baş kurtulmayı isterim."

Ben atılıp: "Senin baban, vallahi benim babamdan daha hayırlıymış" dedim." [Buhârî, Menâkıbu'l-Ensar 45.]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, *Ashab* arasında korku ve ümid meselesinin nasıl yer

ettiğini göstermektedir. Hadiste, Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den sonraki hayır amelleri ile birlikte şer amelleri işlemiş olmaktan da korktuğunu, hayırları, şerleri karşılayacak miktarda olsa sevineceğini ifade buyurduğunu görmekteyiz.

Ebu Bürde, böyle düşünen *Hz. Ömer*'i takdirle yâd ederek, babası Ebu Mûsa'dan efdal olduğunu ikrâr eder. Aslında mutlak mânada Hz. Ömer'in efdaliyeti ulemâca kabul edilmiş ise de, *Ebu Bürde*, burada mevzubahis edilen amellere güvenmeme meselesinde *Hz. Ömer*'in üstünlüğünü dile getirmektedir. Gerçi, mutlak efdaliyete sâhip olan bir kimseye, bir başkasının hususî bir meselede üstün olması mümkün ise de Hz. Ömer (radıyallâhu anh) burada, makam-ı havfta bulunmakla, makam-ı recâda yer alan *Ebû Musa*'ya tefevvuk etmiştir. Zîra ulemâ havf makamının recâ (ümid) makamından üstün olduğunu kabul etmiştir. Çünkü, insanoğlu hayır niyetiyle yaptığı her şeyde kusur işlemekten uzak olamaz. Ayrıca ümidin ucba ve atâlete götürme ihtimaline karşı havfın tevbe ve istiğfara sevketme garantisi vardır.

HAVF VE HAŞYET

Arapça'da, korkma, ürperme, irkilme ma'nalarına gelen havf; ıstılahî ma'nası itibariyle; şer'an haram olmayıp da daha hafif mertebede memnu bulunan bir şeyi işlemekten sakınma anlamına, sofiyece de; "reca" duygusunun yanında, hak yolcusunun emniyete düşüp aldanmaması ve kuruntulara takılıp kalmaması için mânevî seyr ü seferde hem bir denge unsuru ve hem de nâz u şatahata götürecek düşünceleri tâdil eden bir iksirdir.

Havf, Kuşeyrî'ye göre; ma'na yolcusunun, Allah'ın sevmediği, hoşlanmadığı şeylerden sakınmasını ve uzak kalmasını sağlayan, onun içindeki bir korku duygusu şeklinde yorumlanmıştır ve daha çok da, gelecekle alâkalı gösterilmiştir.

Evet *havf,* ya bir insanın arzu etmediği şeylere maruz kalacağı endişesinden veya isteyip dilediği şeyleri kaçıracağı düşüncesinden kaynaklanır ki, her iki durum da istikbal ile alâkalıdır. Kur'an-ı Kerim de, pek çok ayat u beyyinatıyla amel ve davranışların ilerideki neticelerini nazara vererek istikbal buudlu bir dünya kurmayı hedefler.. O'nun kurmak istediği dünyada geleceği iyi ve kötü semereleriyle bir ruh, bir ma'na, bir düşünce, hatta bir aksesuar olarak görmek her zaman mümkündür. O, müntesiplerinin gönlüne bütün bir hayât boyu âkıbet-endiş olmayı aşılar ve ayaklarını yere sağlam basmalarını hatırlatır:

وَبَدَا لَهُمْ مِنَ اللهِ مَا لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ **–Hiç hesaba katmamış oldukları**

şeyler Allah tarafından karşılarına çıkarılıverdi" (Zümer, 39/47) ürperti hasıl eden fermanı: قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا الَّذِينَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا **-De ki: Amellerin bütün bütün boşa gidenini size haber vereyim mi? Onların ameli ki, dünya hayâtında bütün çalışmaları boşa gittiği halde kendilerini güzel iş yapıyor sanmaktadır"** (Kehf, 18/103) gönülleri hoplatan beyanı gibi daha pek çok âyet var ki bunlar insanın hayât dantelasının öteden getirilmiş atkı ipleri gibidirler.. -bu iplerle hayâtını kaneviçe gibi örene ne mutlu- Kur'an sık sık bunlarla gönüllerimize uhrevîlik aşılar ve gözlerimizi ukbaya çevirir.

Cenab-ı Hakk nurlu beyanında, bizi huzuruna celp ve maiyetiyle şereflendirmek için çok defa havfi bir kamçı olarak kullanır. Bu kamçı, tıpkı annenin itaplarının, yavruyu onun şefkatli kucağına çektiği gibi; insanı İlahî rahmetin enginliklerine cezbeder ve onu cebrî lütufların vâridatı ile zenginleştirir. Bu itibarla, *Kur'an-ı Kerim*'de havf u haşyetle tüllenen her emir ve direktif, bir buduyla ürpertici ise de diğer yanıyla rahmet televvünlü ve inşirah vericidir.

Ayrıca, Cenab-ı Hakk'tan havf edip O'na karşı saygılı olan bir vicdanın, başkalarının kasvetli ve yönlendirmeden uzak, yararsız, hatta zararlı korkularından kurtulması bakımından da ayrı bir önem arzeder. Cenab-ı Hakk, nûrefşan ve ümitbahş beyanında yer yer: فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُونِ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ **-Eğer gerçek mü'min iseniz, onlardan korkmayın, benden korkun!"** (Âl-i İmran 3/175) buyurarak, insan mahiyetindeki korku hissinin sağa-sola dağıtılarak dağınıklığa düşülmemesini: وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ **-Sadece ve sadece benden korkun"** (Bakara 2/40; Nahl 16/51) diyerek de hiçbir yararı olmayan fobilere girilmemesini ihtar eder ve: يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ **-Her an üzerlerinde nigehban bulunan Rabbilerinden korkar ve emrolundukları şeyleri titizlikle yerine getirirler"** (Nahl, 16/50) ve: يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا **-Havf u haşyet içinde, aynı zamanda tazarru ve niyazlarının kabul olacağı ümidiyle Rabbilerine dua ederler.."** (Secde, 32/16) gibi pür-envar beyanlarıyla havfla mâmur, haşyetle serfiraz gönülleri sena eder. Eder, zîra hayâtını havfa göre örgüleyen bir ruh, iradesini temkinli kullanır, adımlarını dikkatli atar ve ayağını çürük bir yere basmamaya çalışır. İşte böyle titiz ruhlar rıza semasının üveykleri sayılırlar. İşte size, Lücce sahibinden havfla alâkalı hoş bir tesbit:

-Eğer Cenab-ı Hakk'ın kahrından korkuyorsan dinde sabit-kadem ol; zîra ağaç şiddetli rüzgârlara karşı kökleriyle yere muhkem tutunur."

Havfın en aşağı mertebesi, imanın şartı ve muktezası olan havftır ki: وَخَافُونِ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ **-Eğer gerçek mümin iseniz benden korkun"** (Âl-i İmran, 3/175) mealindeki âyet buna işaret etmektedir. Bunun bir üstü ilim buudlu havftır ki: إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ **-Allah'tan, kulları arasında ancak âlimler hakkıyla korkar"** (Fâtır, 35/28) âyeti de bu mertebeyi ihtar eder. Daha üst bir mertebe ise marifet mertebesidir ve heybet televvünlüdür ki: وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ **-Allah size kendisine karşı ürperti içinde bulunmanızı emreder"** (Âl-i İmran, 3/28, 30) beyan-ı Sübhanîsi de bunu hatırlatır.

Bundan başka, bir kısım sofiler havfı; biri heybet, biri haşyet olmak üzere kendi içinde de ikiye ayırmışlardır. Her ikisi de korku ve saygı duşüncesinden kaynaklanmasına rağmen bunlardan heybet daha ziyade "firar" yörüngeli, haşyet ise "iltica" mahreklidir. Seyr u sülukte heybet sahibi, sürekli firar düşüncesi içindedir; O'nunla oturur-kalkar, O'nu düşler ve O'nu tasarlar; haşyet sahibi ise, her lahza ayrı bir mülâhaza ile O'na iltica etme vesileleri araştırır ve O'na sığınma fırsatları kollar.

Bu itibarla da çok defa, rehbet yolunu seçenler, firarı da devam ettirirler.. firarı devam ettirdikleri için de kolayı zorlaştırır ve ruhbanların maruz kaldığı sıkıntılara maruz kalır, dolayısıyla da firarın hasıl ettiği bu'diyet ölçüsünde, O'ndan uzak kalmanın ızdırabını yaşarlar. Hayatlarının her lahzasında "heva"yı "hüda"ya çevirebilmiş haşyet salikleri ise, her an ayrı bir iltica yol ayrımında ayrı bir "kurb" kevseri içer ve "daha yok mu?" diyerek coşarlar.

Haşyet, kâmil ma'nada bir enbiya hususiyetidir.. nebiler, sürekli içinde âdeta İsrafil'in surunun duyulduğu bu atmosferde ve Hakk'ın, azamet u celalinin savleti karşısında bir can ile ölür, birkaç can televvünü ile dirilirler. Onların his, şuur ve idrak ufuklarından her zaman: فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا **-Cenab-ı Hakk azametle dağa tecellî edince, dağ şak şak oldu parçalandı ve Musa kendinden geçip bayıldı"** (A'raf, 7/143) gerçeğinin tulû ve gurubları yaşanır. *Akrabü'l-Mukarrabîn* ve *Seyyidü'l-Haşiyîn* de: "Ben sizin görmediğinizi görüyor, duymadığınızı duyuyorum; bilebilseniz ki, gök bir gıcırdayışla gıcırdayıp inledi ki!. Zaten öyle olması gerekirdi; zîra göklerde meleklerin secdegâhı olmayan dört parmak kadar bile boş yer yoktur. Allah'a yemin

ederim ki, eğer azamet-i İlahî adına benim bildiğimi bilseydiniz, az güler çok ağlardınız, hatta zevcelerinizle bir arada bulunmaktan kaçınır, dağ ve sahralarda çığlık çığlık Allah'a yalvarırdınız"[35] buyurur. Bu hadiste hem Peygamber'in iltica buudlu haşyeti -ki, kendi, bilinebilecek herşeyi bildiği halde firarı değil O'na sığınmayı seçmiştir- hem de diğer insanların firar buudlu heybetlerini anlatmıştır.. ve Ebu Zerr hadisdeki: "Keşke, kökünden sökülen ve kesilip biçilen bir ağaç olsaydım" ilavesiyle kendi hesabına bu düşünceye beliğ bir tercümandır..!

Haşyet ve mehabete göre programlanmış bir ruh, havf mülâhazası olmasa da günahlara bulaşmaz.. işte mehabet bendesi bir ismet kahramanı! نِعْمَ الْعَبْدُ صُهَيْبٌ لَوْ لَمْ يَخَفِ اللهَ لَمْ يَعْصِهِ -Süheyb ne yüksek bir karakterdir -muhalfarz- Allah'tan korkmasa da günah işlemez."[36]

Havf erbabı bazen sızlar, bazen ağlar ve gözyaşlarını ceyhun ederek günde birkaç defa hususiyle de yalnızlık zamanlarında gözyaşlarıyla "bu'd" ateşlerini söndürür ve bu'dlar bu'du cehennem üzerine yürür. Zîra: لاَ يَلِجُ النَّارَ رَجُلٌ بَكَىٰ مِنْ خَشْيَةِ اللهِ حَتَّى يَعُودَ اللَّبَنُ فِي الضَّرْعِ -Allah korkusundan ağlayan birinin, sağılmış sütün yeniden memeye dönmesi muhaliyeti gibi cehenneme girmesi mümkün değildir"[37] fehvâsınca, cehennem ateşini söndüren en tesirli iksir gözyaşlarıdır. Bazen de, hem yaptıklarını hem de yapmadıklarını sürekli birbirine karıştırır; yaptıklarının "hüdâî" olmayıp da "hevâî"olduklarından, yapmadıklarının ise bütün bütün şeytanî olmasından irkilir, devamlı hüzünle yutkunur ve isabetli karar verebilirse doğrulur O'na iltica eder. Bunlardan birinci şıktakiler: وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْ وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ -**Rabbilerinin huzuruna döneceklerinden ötürü, yürekleri çarparak vereceklerini verirler"** (Mü'minûn, 23/60) mealindeki âyet münasebetiyle, Aişe validemizden nakledilen şu vak'ayı misal olarak gösterebiliriz: Validemiz buyurur ki: "Bu âyet nazil olunca âyette zikredilenler, zinâ etme, hırsızlık yapma, içki içme gibi haramları irtikap edenler midir?" diye Rasûlullah'a sordum. İnsanlığın İftihar Tablosu Seyyid'ül-Ma'sûmîn: "Hayır ya Âişe, âyette anlatılmak istenen, namaz kılıp, oruç tutup sadaka verdiği halde, kabul olup olmaması endişesiyle tir tir titreyenlerdir, buyurdular."[38] Bi-

35– Tirmizî, Zühd, 9; İbnu Mâce, Zühd, 19.

36– Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, 2/323.

37– Tirmizî, Fezailü'l-Cihad, 8; Nesai, Cihad 8, Müsnid, 2/505.

38– Tirmizî, Tefsirü'l-Kur'an, 24.

rinci kategoride zikredilenlere "düz mü'minler" diyeceksek ikincilerine "derin mü'minler " veya "kâmil insanlar" demek uygun olur zannederim.

Ebu Süleyman-ı Dârânî: "Kulun, havf ve reca arası bir yol tutup gitmesi esas olmakla beraber, her zaman kalbin korku ve saygıyla atması daha emin bir yoldur"[39] der. Aynı düşünceyi paylaşan Şeyh Galip ise havf mevzuundaki hislerini şu müstesna mısrasıyla âdeta hülâsa eder:

Bin havf ile ceşm-i cânı bâzet![40]

39– Kuşeyrî, er-Risaletü'l-Kuşeyriyye, s. 128.

40– M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 1/57-63.

ÂLEMİN YARATILIŞI BÖLÜMÜ

Umumî Açıklama:

Yaratılış, yani varlığın başlangıcı meselesi düşünen insanlığın en eski meselelerinden biri, belki de birincisidir. Kendini tabiattan ayrı ve müstakil bir varlık olarak hisseden her insan, ilk iş olarak kendi aslını, insanlığın aslını düşünecek ve soracaktır. Bu mevzuda elde edeceği bilgi, kişiyi ister istemez, etrafını saran fizik çevrenin, yani Dünya'nın, semâvatın, Ay, Güneş ve yıldızların da aslını sormaya sevkedecektir.

İlk başlangıcı, menşei araştıran insan zihni orada kalmayıp, bunun tabiî sonucu olan bir başka soruya geçerek, sonumuz ne olacak, nereye gidiyoruz? diyecektir. Hülasa doğumla başlayıp, ölümle noktalanan bir hayat kaderine tâbi insanoğlu mebde ve meâdını hep soragelmiştir.

Nerden geldik, nereye gidiyoruz, bu dünyadaki işimiz nedir?

Buna cevap sadedinde felsefeler, nazariyeler ortaya atılmıştır. Tesadüfle başlatıp mutlak bir sonla tamamlayan, insanlığın encamını ademe atan maddeci felsefî görüşler olduğu gibi, ruhun ezeliyetini kabul eden ruhçu, mâneviyatçı görüşler de olmuştur.

Aslında dinler de bu suallere cevap vermek için vardır. Din tesâdüfî başlangıcı reddeder. "Bir saat intizamıyla belki daha dakik ve hassas çalışan Güneş Sistemi'miz ve kâinat çok usta bir yaratıcının elinden çıkmıştır" der, sağduyu sahipleri mevcudat arasındaki itme ve çekme kuvvetleri şeklinde tezâhür eden irtibâtı, birbirine zıt ve şuursuz unsurların hayatın devamında ortaya koydukları işbirliği ve tamamlayıcılığı kâinatın parçaları ve cüzleri arasındaki dakik ve hassas intizamı, bunların bir elden çıktığına, ustalarının çok mâhir ve kâdir olduğuna, yaratma işini irâde ve şuurla yaptığına delil kabul eder.

Varlık âlemi, İslâm dininde *Nur-u Muhammedî* tâbir edilen bir ilk maddeden yaratılmıştır, Kadir olan Yaratıcı "Ol!" emri ile an-ı vakitte, yaratılış ağacının çekirdeği durumundaki Nur-u Muhammedî'den ilk varlık filizini ortaya çıkarmış, bu filiz tıpkı bir ağaç gibi inkişaf edip serpilerek, sonunda insan meyvesini verecek kemale ermiştir. Peygamberimiz, yaratılışın bu tekâmül seyri içerisinde meyvelerin meyvesidir. En son olan en mükemmeldir, *Fahr-i Kâinattır.*

İşte dinimiz, yaratılışla ilgili bahisleri *Nur-u Muhammedî mebdei* ile *Zât-ı Muhammedî* müntehası arasındaki safhaları ve halkaları ana hatlarıyla aydınlatacak şekilde yapar, bâzı ipuçları verir, fezlekeler sunar, tâli teferruata girmez. Vaz'edilen hülâsa ve fezlekeler, dünün müneccimleriyle bugünün astrolog ve faraziyecilerinin safsata ve fantezilerine kapılmayı önleyecek, buğdayla samanı ayırmaya yetecek açıklık ve zenginliktedir.

Şu halde aşağıda insanın yaratılışından, cin ve şeytanın, dünyanın yaratılışından, sema ve arşın yaratılışına kadar birçok meselede vârid olan hadislerden bazılarını göreceğiz.

1684 ١- عن عمران بن حصين رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [دَخَلْتُ عَلى رسول الله ﷺ المَسْجِدَ فَأَتَى نَاسٌ مِنْ بَنِي تَمِيمٍ، فَقَالَ: اقْبَلُوا البُشْرَى يَا بَنِي تَمِيمٍ، فَقَالُوا: بَشَّرْتَنَا فَأَعْطِنَا مَرَّتَيْنِ، فَتَغَيَّرَ وَجْهُهُ، ثُمَّ دَخَلَ عَلَيْهِ نَاسٌ مِنْ أَهْلِ اليَمَنِ، فَقَالَ: اقْبَلُوا البُشْرَى يَا أَهْلَ اليَمَنِ إِذْ لَمْ يَقْبَلْهَا بَنُو تَمِيمٍ، قَالُوا: قَبِلْنَا يَا رَسُولَ اللهِ، ثُمَّ قَالُوا: جِئْنَا لِنَتَفَقَّهَ فِي الدِّينِ، وَلِنَسْأَلَكَ عَنْ أَوَّلِ هَذَا الأَمْرِ مَا كَانَ؟ قَالَ: كَانَ اللهُ تَعَالَى، وَلَمْ يَكُنْ شَيْءٌ قَبْلَهُ، وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى المَاءِ، ثُمَّ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ، وَكَتَبَ فِي الذِّكْرِ كُلَّ شَيْءٍ]. أخرجه البخاری والترمذی.

1. (1684)- *İmran İbnu Husayn* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Mescidde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzuruna girmiştim. (O sırada) Benî Temim kabilesinden bir grup insan geldi. Onlara:

"Ey Benî Temim, size müjde olsun!" diyerek söze başlamıştı. Onlar hemen:

"Bize müjde verdin. Öyle ise (beytü'l-mâlden) iki kere bağış yap!" diye talepde bulundular. Onların bu cevabı karşısında Resûlullah *(aley-*

hissalâtu vesselâm)'ın yüzünden rengi attı. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzuruna (Hayber'in fethi sırasında) Yemen halkından bir grup (Eş'ârî) girmişti. Onlara:

"Ey Yemenliler! Benî Temim'in kabul etmediği müjdeyi siz bari kabul edin!" dedi. Onlar:

"Kabul ettik ey Allah'ın Resûlü!" dediler ve arkadan ilâve ettiler:

"Biz dinimizi öğrenmeye ve bu (yaratılış) işinin başı ne idi, onu senden sormaya geldik!" dediler. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, mahlûkatın ve Arş'ın başlangıcını anlatmaya başladı:

"Bidayette Allah vardı, O'ndan önce başka bir şey yoktu. O'nun Arş'ı suyun üzerinde bulunuyordu. Sonra gökleri ve yeri yarattı. Sonra zikr (denen kader defterinde ebede kadar cereyan edecek) her şeyi yazdı." [Buhârî, Megâzî, 67, 74, Bed'u'l-Halk 1, Tevhid 22; Tirmizî, Menâkıb, 3946.]

1685 ٢- وعن أبي رزين العقيلي رضي الله عنه قال. [قُلْتُ يَارسُولَ اللهِ: أَيْنَ كَانَ رَبُّنَا قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ خَلْقَهُ؟ قَالَ: كَانَ فِي عَمَاءٍ، وَمَا تَحْتَهُ هَوَاءٌ، وَمَا فَوْقَهُ هَوَاءٌ، وَخَلَقَ عَرْشَهُ عَلَى الْمَاءِ].

قال أحمد، قال يزيد: «الْعَمَاءُ»: أي ليس معه شيء. أخرجه الترمذي.

2. (1685)- *Ebu Rezîn el-Ukeylî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü, dedim, mahlukatını yaratmazdan önce Rabbimiz nerede idi?" Bana şu cevabı verdi:

"el-Amâ'da idi. Ne altında hava, ne de üstünde hava vardı. Arşını su üzerinde yarattı."

Ahmed İbnu Hanbel dedi ki: "Yezid şunu söyledi: el-Amâ, yani "Allah'la birlikte başka bir şey yoktu" demektir." [Tirmizî, Tefsir, Hud (3108).]

1686 ٣- وعن طارق بن شهاب رضي الله عنه قال: [قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: قَامَ فِينَا رَسُولُ اللهِ ﷺ مَقَامًا فَأَخْبَرَنَا عَنْ بَدْءِ الْخَلْقِ حَتَّى دَخَلَ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ، وَأَهْلُ النَّارِ النَّارَ. حَفِظَ ذَلِكَ مَنْ حَفِظَهُ، وَنَسِيَهُ مَنْ نَسِيَهُ]. أخرجه البخاري.

3. (1686)- *Târık İbnu Şihâb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: *"Ömer İbnu'l-Hattâb* dedi ki: "(Birgün) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* aramızdan doğrularak mahlûkatın ilk yaratılışından başlayarak (geçmiş

olan ve gelecek olan bütün safhaları) cennet ehlinin cennete, cehennem ehlinin cehenneme girmesine kadar anlattı. Bunu bir kısmı öğrendi, bir kısmı unuttu." [Buhârî, Bed'ul-Halk 1.]

AÇIKLAMA:

1- Bu üç rivayet, yaratılışın başlangıcı ile alâkalı açıklamalar ihtiva etmektedir. Bunlarda âlemin yaratılışının başlangıcı hakkında bazı özet bilgiler mevcut olmakla beraber, idrak ve anlayışımızın ihâta edemediği bazı ifadeler de mevcuttur. Anlaşılan temel fikirler şunlardır:

★ Hiçbir mahluk yok iken Allah mevcut idi.

★ Önce suyu ve su üzerinde Arş'ı yarattı [41]

★ Sonra gökleri ve arzı yarattı.

★ Cereyan edecek yaratılış fiillerini kader kitabında önceden yazdı. Vukuat bu yazıya göre cereyan etmektedir, hâdiselerin hiçbirinde tesadüf yoktur.

★ Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, insanların merâkı ve sorması üzerine mebde ve meâdla ilgili açıklamalar yapmıştır.

Şu halde hadislerden elde edilen bu özet bilgiler, mü'mini, eşyanın ve âlemin ve hattâ beşeriyetin başlangıcı hususunda insanlığın merakını bir kısım boş tahminlerle tatmine çalışan nazariye mâceracılarının kapanına düşmekten kurtarmaya yeterlidir.

2- Hadislerde muğlak bırakılan hususlara gelince:

★ *el-Amâ* العماء lügat olarak ince bulut mânasına gelir ise de, Cenab-ı Hakk'a nisbet edilince insan idrakinde tecellî etmesi gereken mâna meçhul kalmaktadır. Selef, Cenab-ı Hakk'ın zatı ile ilgili tavsifatın mâhiyeti hususunda fikir beyanından kaçınıp, "inanırız, mahiyetini, ondan gerçek maksadı bilemeyiz" demiştir. Bu kelime bir rivayette العمـــا şeklinde gelmiştir. Bu imlâ ile olunca: "Beraberinde hiçbir şey yok" demek olur. el-Amâ için: "Bu, insan aklının idrak edemeyeceği, künhüne, vasıf ve kavramanın ulaşamayacağı şeydir" dahi denmiştir. Ezherî: "Biz buna inanırız ancak nasıl olduğuna dâir fikir beyan etmeyiz" demiştir. "Rabbimiz nerede idi?" sorusunda hazfedilmiş bir kelimenin bulunduğu, bu cümlenin:

41– Bu rivâyette geçmese de başkaca açıklamalara dayanan âlimler, Arş'dan sonra Kürsinin yaratıldığını belirtirler. Şunu da belirtelim: Bir kısım hadislere dayanan ulemâ, semâvat ve arzdan önce kalemin yaratıldığını belirtir. Öyle ise yaratılışı sırayla şöyle olmuştur: Şu Arş, kalem, Kürsî, semavât ve arz. (Allahu a'lem bi's-sevab).

"Rabbimizin Arş'ı nerede idi?" şeklinde olması gerektiği belirtilmiştir. Bu durumda "Amâ'da olan şey" Arş-ı İlâhî'dir. Yani amâ, makam-ı İlâhî'nin değil, makam-ı Arş'ın unvanı olmalıdır.

★ *Arş:* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bize mübhem ve muğlak kalan bir diğer tâbiri Arş'tır. Bunun da mâhiyeti bize meçhul kalmaktadır. Lügat olarak, yücelik ifade eden birçok şeye ıtlak olunmuştur. Padişahların oturduğu tahta arş denir ve öncelikle yücelik, yükseklik kastedilir. Cenab-ı Hakk'ın ilk yarattığı, yücelik ve yükseklik ifade eden mevcudata Arş denmiştir. Arşullah şeklinde Cenab-ı Hakk'a nisbet edilerek söylenir. Şu halde Arşullah, Cenab-ı Hakk'ın kudret ve halk (yaratma) isimlerinin tecellî ettiği ilk mahluk demektir.

Kelâm âlimleri ile eski hükemâ, *Arş*'ı "kainatı her cihetten kuşatan kürevî bir felek" diye tarif etmişlerdir. Bazı rivayet âlimleri, bu taht'a, ayak bile izâfe etmiştir. Ancak muhakkik ulemâya göre, şeriat örfünde gelen Arş'ın hakikatını tahdid ve takdir, beşer aklının, insanî idrakin işi değildir. Arşla ilgili bir kısım Nebevî açıklamalar, onun mahiyetini tanıtmayı değil, mahluk âleme nisbetle büyüklüğünü belirtmeyi gaye edinir.

3- Bu bâbın birinci hadisi yaratılışla ilgili soru sormanın caiz olduğunu, her üç rivayet, bu konuda -soru beklemeden- mü'minlere bilgi vermek gerektiğini göstermektedir.

4- Yine birinci hadis Yemenlilerin dinî ve mânevî yönlerinin daha güçlü olduğunu, Temimlilere ise maddî endişenin galebe çaldığını ifade etmektedir.

KÜRSÜ, ARŞ VE GÖK KÜRESİ

Kürsü kelimesi Kur'ân'da 2 yerde geçer, biri İlâhî kürsüyü mevzubahis eder. Arş ise çok daha fazla geçer. Sırf İlâhî Arş'ın zikri 22 yerde geçer. Esas itibariyle maddî, dünyevî eşyaları ifade eden bu kelimelerin Cenab-ı Hakk'a nisbeti düşündürücüdür. Bunlardan kasd-ı İlâhî nedir? Eskiden beri İslâm âlimleri çok uğraşmışlar, çok münâkaşalar etmişler, farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Şüphesiz burada bu tarihî münakaşaya girecek değiliz. Gâyemiz, gerek hadisten ve gerek âyetten birkaç pasaj naklederek, meseleye dikkat çekmek, feza üzerine ihtisas yapanların ıttılâına arzetmektir.

Öncelikle şunu belirtmek isteriz: Kur'ân-ı Kerim kozmoğrafya kitabı değildir. İlk gâyesi, bütün âyetlerinde, Rabbü'l-âlemin olan Cenab-ı Hakk'ı tanıtmak, bize kulluk vazifelerimizi öğretmektir. Eşya niçin ya-

ratılmıştır, nerden gelmektedir, nereye gidecektir, insanlar başı boş değildir, hayatın her anından hesap verecektir vs. bunları öğretmektir. Bu aslî maksadları işlerken, tâli olarak ilmin, terakkinin, tekniğin bazı ipuçlarını da vermekte, işâretlerde bulunmaktadır. Böylece her devirde insanlar Kur'ân-ı Kerim'i her hususta rehber yapabilmekte, mucize bir kitap olduğunu te'yid edebilmektedir.

Kürsü ve Arş'la ilgili âyetleri de bu çerçevede anlamak gerek. Kur'ân-ı Kerim, Cenab-ı Hakk'ın kâinat üzerindeki İlâhî hâkimiyetini bu tâbirlerle ifade etmektedir. Bu sebeple Kürsü ve Arş tâbirlerinin zihne verdikleri bu mânanın esas alınması gerekir. Şimdi kelimeleri daha yakından inceleyelim:

Kürsü, lügatte, üzerinde dayanılan, oturulan şey demektir, dilimizde sandalye kelimesi ile karşılarız. Tefsirlerde gelen bâzı açıklamalara göre, kürsü, sandalyeye oturan kimsenin ayağını hafifçe yükseltmek maksadıyla, ayak altına konan tahta parçasıdır. Şimdilerde bu şey plastik, keçe, bitki lifi, tahta veya tel kafes gibi değişik maddelerden olabilmektedir. İlâhî saltanatın vüs'atini kavramada kürsünün taşıdığı bu mânayı da zihinden uzak tutmamalıdır. Zîra âyet-i kerimede, Cenab-ı Hakk'ın gücünü ifade zımnında: **"Allah'ın kürsüsü gökleri ve yeri içine alacak şekilde geniştir, onların korunup gözetilmesi O'na ağır gelmez"** buyurulur (Bakara 255.)

Evet İlâhî saltanat, öylesine geniş bir mülkte hüküm sürmektedir ki, semâvat ve arzı içine alan Kürsü, bu mülkün tamamına kıyasla, dünya saltanatına mazhar bir sultanın sandalyeye oturduğu zaman ayağını koyduğu altlık hükmünde kalmaktadır. Aşağıda kaydedeceğimiz hadisler bu mânayı te'yid edecektir.

Müfessirler kürsi kelimesini, ilim ve kudret olarak te'vil ederek, "Allah'ın kürsüsü, O'nun ilmi ve kudretidir" diye açıklayarak, lügavî mânanın zihinde hasıl edebileceği Allah'a madde, mekân ve şekil izafesi gibi menfi mânaları bertaraf etmişlerdir.

Arş, lügatte, kralların saltanat tahtı demektir. Bu da, Kürsü gibi, İlâhî saltanatı ifade eden bir tâbirdir. Bir âyette: **"Allah'ın hükümranlığının Arş'ı kuşattığı"** (Yunus 3), bir başka âyette de Allah'ın, **"Büyük Arş'ın sahibi olduğu"** (Müminun 36) ifade edilir. Bu iki mâna birçok seferler Kur'an'da tekrar edilir.

Kürsî ve *Arş*'ın İlâhî kudretin büyüklüğünü ve dolayısıyla bütün mevcudatın İlâhî murakebe ve kontrolün içinde kaldığını anlatmak maksadını tamamlamak üzere başka açıklamalara da yer verilmiştir:

Kürsü, iç içe olan yedi semânın dışındadır, yani yedinci semadan sonra gelmektedir. Fakat son hudud değildir. Onu da Arş kuşatmıştır. Bu konuda gelen nassları, bir müfessirimiz şu şekilde değerlendirir: "Semâvat ve arz Kürsü'nün iç boşluğunda yer alır. Kürsü de Arşın önündedir."

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Kürsü'nün, yedi semâya nazaran büyüklüğünü tasavvur edebilmemiz için şu teşbihte bulunur: "Yedi sema, Kürsü içerisinde, bir kalkanın içine atılmış yedi adet dirhem (kuruşluk) gibidir."

Aynı maksadla, İbnu Abbas şu teşbihte bulunur: "Eğer yedi sema ve yedi arz genişleyerek birbirlerine değecek hâle gelseler, Kürsü'nün genişliği yanında, bunlar, çöle atılmış bir halka gibi kalır."

Kürsü'nün genişliği bu olursa, Kürsü'yü kuşatan Arş'ın genişliği nasıl olur?

Bu soru, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a aynen sorulmuştur. Öyle ise cevabını O'ndan dinleyelim: "Nefsimi kudret elinde tutan Zat'a kasem ederim, yedi sema ve yedi arz, Kürsü'nün yanında, çöl bir arâziye atılmış bir (demir) halkadan baka bir şey değildir. Arş'ın Kürsü'ye olan üstünlüğü de, tıpkı bu çölün o halkaya üstünlüğü gibidir" [İbnu Kesir, Tefsir 1, 550).]

KÂİNAT KÜREVÎ Mİ? Yukarıdaki açıklamalardan, top şeklinde bir kainat tasvîri çıkmaktadır. Bu mânayı te'yîd eden başka rivâyetler de var. Eski müfessirlerimiz, daha ziyâde kubbe kelimesini kullanarak bu mânaya işâret ederler. Merkezde arz ve sâbit yıldızların mahalli olan birinci sema, bunu tâkiben sırayla diğer altı sema, sonra Kürsü, en dışda BÜYÜK ARŞ gelmektedir ve Büyük Arş, Kürsü'yü kuşatmaktadır. Bunlar üst üste değil, iç içe ve kürevîdir.

Cenâb-ı Hakk'ın Arş'ı istivâsı, O'nun bu hadsiz genişliğe hâkimiyetini ifâde eder. İnsan aklının alamayacağı, hayalinin tasavvur bile edemeyeceği sonsuzluk, Allah'ın büyüklüğü yanında, dünya sultanlarının ayak koydukları tahta parçası kalmakta, hiçliğe müncer olmaktadır. O yüce zât, Kur'an-ı Kerim'in ifadesiyle, **"düşen bir yapraktan bile haberdar olacak kadar"** (En'âm 59) kâinatın her noktasına ilmiyle, kudretiyle, tasarrufuyla hâkimdir, çünkü Büyük Arş'ı istiva etmiştir.

ALLAH'A MEKAN İZÂFESİ Mİ? Başta Arş'a istiva âyeti olmak üzere, ister Kur'an'da ve isterse hadislerde, Cenab-ı Hakk'ın hâkimiyetini ifâde için gelen tâbirâttan -bunları lügat ve örfî kullanışlarıyla anlayınca

Cenâb-ı Hakk'a mekân izâfe etmek, Zât-ı Akdeslerini insana benzetmek gibi, İslâm inancına uymayan mânâlar ortaya çıkarmaktadır. Kur'an âyetleriyle de tesbit edildiği üzere Zât-ı İlâhî'nin eşi benzeri yoktur, zihinler O'nu tasavvurdan âcizdir. O'nu zaman, mekân, şekil gibi kayıtların hiçbirine tâbi kılamayız. Gözle görülmeyen, hayalle tasavvur edilemeyen, gaybî, İlâhî varlığı kavrayabilmemiz için Kur'an-ı Kerim ve hadisler, bâzı teşbîhlere yer vermiştir. İşte Kürsî ve Arş teşbîhleri bunlardandır. Biz bu teşbihler sâyesinde bir kısım İlâhî hakikatları kavrayabilmekteyiz. Yanlış anlaşılma olmasın diye bunlara yer verilmeseydi Allah tamamen meçhûlümüz kalacaktı. Öyle ise, bu çeşit ifâdeleri te'vîl ederek, kastedildikleri mânada anlamak gerekir. Nitekim selef âlimleri de öyle yapmışlardır.

Kur'ân-ı Kerim Cenâb-ı Hakk'ı tanıtırken, O'nun bize, "şah damarımızdan daha yakın" olduğunu belirtir. Bir başka âyette: ***"Secde et, O'na yaklaş"*** emriyle bizim O'ndan uzaklığımız ifâde edilir.

Yakınlık içinde uzaklık! Bu ezdâd İman mantığıyla tevhîd içinde kavranır, Aristo mantığıyla değil.

Sun'u ve yaratışını kavramaktan akılların âciz kaldığı Zât ne yüce, ne mukaddestir! Kâinatın zerrâtı adedince, O'nu nekâisten tenzîh eder, tesbîh ederiz, taksirâtımızın affını dileriz.

1687 ٤ – وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: لَمَّا خَلَقَ اللهُ تعالى الْعَقْلَ. قال لَهُ: أَقْبِلْ فأَقْبَلَ، ثُمَّ قال لَه: أَدْبِرْ فَأَدْبَرَ، فقال: ما خَلَقْتُ خَلْقاً أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْكَ، وَلاَ أَرْكَبُكَ إِلاَّ فِي أَحَبِّ الخَلْقِ إِلَيَّ]. أخرجه رزين.

4. (1687)- *İbnu Mes'ûd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teâlâ hazretleri aklı yarattığı zaman ona: "Gel!" dedi, o da geldi. Sonra "Geri dön!" diye emretti. O da geri döndü. Bunun üzerine akla şunu söyledi: "Ben, kendime senden daha sevgili olan başka bir şey yaratmadım. Seni, nezdimde mahlûkâtın en sevgilisi olana bindireceğim."* [Rezîn ilavesi.]

AÇIKLAMA:

Rezîn'in ilâvesi olan bu hadisin kaynağı gösterilmemiştir. Ancak *İbnu Hacer, Fethu'l-Bârî*'de 1684 numarada kaydedilen İmran İbnu Husayn hadîsini şerh sadedinde, ilk defa yaratılanla ondan sonra yaratılanların sırasını göstermeye çalışırken ilk yaratılan şeyin akıl olduğunu

beyan eden أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللهُ الْعَقْلَ rivâyetini kaydettikten sonra bunun sâbit, sahih bir senedi olmadığını belirtir. Keza *el-Metâlibu'l-Âliye*'de Hâris *İbnu Ebî Üsâme*'nin Müsned'inden naklen akıl üzerine kaydettiği 30 kadar hadisin başında: "hepsi de mevzu'dur" yani uydurmadır diyerek bilgi verir.

Şu halde aklın faziletiyle ilgili hadislerin sıhhatini ihtiyatla karşılamak gerekmektedir.

1688 ٥- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال لي رسول الله ﷺ: أُذِنَ لِي أَنْ أُحَدِّثَ عَنْ مَلَكٍ مِنْ مَلَائِكَةِ اللهِ تَعَالَى مِنْ حَمَلَةِ الْعَرْشِ: إِنَّ مَا بَيْنَ شَحْمَةِ أُذُنِهِ إِلَى عَاتِقِهِ مَسِيرَةُ سَبْعِمِائَةِ عَامٍ]. أخرجه أبو داود.

5. (1688)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana: "Allah'ın meleklerinden olan Arş'ın taşıyıcılarından bir melek hakkında rivâyette bulunmam için bana izin verildi" dedi ve ilâve etti: "Onun kulak yumuşağı ile ensesi arasındaki uzaklık yedi yüz senelik mesâfedir" [Ebu Dâvud, Sünnet 19, (4727).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu açıklamasında birkaç nokta gözükmektedir:

★ *Arş-ı Âzam*, melekler tarafından taşınmaktadır. Bunlara hamele (taşıyıcılar) denmektedir.

★ *Arş-ı Âzam*, insanın akıl ve hayali almayacak bir azamete sahiptir. Zîra, onu taşıyan meleklerden birinin sadece kulağı ile omuzu arasındaki mesafe, (at) yürüyüşü ile yedi yüz yıl tutmaktadır vs... İslâm ulemâsı, buradaki rakamın, çokluğu ifade (kesretten kinaye) için kullanıldığını, mesafeyi tahdîd için kullanılmadığını belirtmiştir.

İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'tan Deylemî'nin kaydettiği bir rivâyette Arş'ı taşıyan meleklerin boyu hakkında daha tamamlayıcı bazı bilgiler yer alır:

وَإِنَّ مَلَكاً مِنْ حَمَلَةِ الْعَرْشِ يُقَالُ لَهُ إِسْرَافِيلُ زَاوِيَةٌ مِنْ زَوَايَا الْعَرْشِ عَلَى كَاهِلِهِ قَدْ مَرَقَتْ قَدَمَاهُ فِي الْأَرْضِ السُّفْلَى وَمَرَقَ رَأْسُهُ مِنَ السَّمَاءِ السَّابِعَةِ وَالْخَالِقُ أَعْظَمُ مِنَ الْمَخْلُوقِ

"Arş'ı taşıyan meleklerden Isrâfil adında biri vardır. Arş'ın köşele-

rinden biri onun omuzu üzerindedir. Ayakları aşağı arzı, başı da yedinci semâyı delip geçmiştir. Hâlık mahlûktan büyüktür"

Ahmed İbnu Hanbel'in Abdullah İbnu Selâm'dan bu aynı mevzû üzerine kaydettiği bir hadis, meleğin büyüklüğü hakkında bazı ziyade bilgiler ihtivâ eder:

...مِنْ بَيْنِ قَدَمَيْهِ إِلَى قَعْبَيْهِ مَسِيرَةُ سِتِّ مِائَةِ عَامٍ وَمَا بَيْنَ قَعْبَيْهِ إِلَى أَخْمَصِ قَدَمَيْهِ مَسِيرَةُ سِتِّ مِائَةِ عَامٍ وَالْخَالِقُ أَعْظَمُ

"...(Meleğin) ayakları ile topukları arasında altı yüz yıllık (yürüyüş) mesâfesi vardır. Topukları ile ayak çukurları arasında da altı yüz yıllık (at yürüyüşü) mesafesi vardır". Âlimler, bu hadisleri zayıf bulsa da birbirini destekleyip takviye ettiğini belirtirler. Bunlardan hareketle gayb âlemi üzerine kesin bir hükme ulaşılamaz ise de bir fikir elde edilebilir.

1689 ٦ – وعن العباس بن عبد المطلب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كُنْتُ جَالِساً فِي الْبَطْحَاءِ فِي عِصَابَةٍ(١) فِيهِمْ رسول الله ﷺ إِذْ مَرَّتْ سَحَابَةٌ فَنَظَرَ إِلَيْهَا، فَقَالَ ﷺ: هَلْ تَدْرُونَ مَا اسْمُ هذه؟ قَالُوا: نَعَمْ، هذَا السَّحَابُ. قال: وَالْمُزْنُ، قَالُوا: وَالْمُزْنُ، فَقَالَ ﷺ: وَالْعَنَانُ، قَالُوا: وَالْعَنَانُ، ثُمَّ قَالَ ﷺ: هَلْ تَدْرُونَ كَمْ بُعْدَ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَالأَرْضِ؟ قَالُوا: لاَ وَاللهِ. قَالَ: فَإِنَّ بُعْدَ مَا بَيْنَهُمَا، إِمَّا قَالَ وَاحِدَةٌ، أَوِ اثْنَتَانِ، أَوْ ثَلاَثٌ وَسَبْعُونَ سَنَةً، وَبُعْدَ السَّمَاءِ الَّتِي فَوْقَهَا كَذلِكَ، وَكَذلِكَ حَتَّى عَدَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ كَذلِكَ، ثُمَّ فَوْقَ السَّمَاءِ السَّابِعَةِ بَحْرٌ بَيْنَ أَعْلاَهُ وَأَسْفَلِهِ كَمَا بَيْنَ سَمَاءٍ إِلَى سَمَاءٍ، وَفَوْقَ كُلِّ ذلِكَ ثَمَانِيَةُ أَوْعَالٍ بَيْنَ أَظْلاَفِهِنَّ وَرُكَبِهِنَّ كَمَا بَيْنَ سَمَاءٍ إِلَى سَمَاءٍ، ثُمَّ فَوْقَ ظُهُورِهِنَّ الْعَرْشُ مَا بَيْنَ أَسْفَلِهِ وَأَعْلاَهُ مِثْلُ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ إِلَى السَّمَاءِ، وَاللهُ عَزَّ وَجَلَّ فَوْقَ ذلِكَ]. أخرجه أبو داود والترمذى.

وفي رواية: [لَمْ يَعْزُهَا صَاحِبُ جَامِعِ الأُصُولِ إِلَى أَحَدٍ مِنَ الْكُتُبِ السِّتَّةِ].

عن قتادة، وعبدالله قالا: [بَيْنَا رسول الله ﷺ جَالِسٌ مَعَ أَصْحَابِهِ إِذْ مَرَّتْ سَحَائِبُ،

(١) أى جماعة.

فـقَالَ: أَتَدْرُونَ مَا هذا؟ هذَا الْعَنَانُ، هذه رَوَايَا[٢] الأَرْضِ يَسُوقُهَا اللهُ تَعـالى إلى قَوْمٍ لاَ يَعْبُدُونَه، ثُمَّ قـالَ: أَتَدْرُونَ مَا هذه الـسَّمَاءُ؟ مـوْجٌ مَكْفُوفٌ[٣]، وَسَقْفٌ مَحْفُوظٌ، وفَوْقَ ذلِكَ سَمَاءٌ أُخْرَى حَتَّى عَدَّ سَبْعَ سَمَـوَاتٍ، وهُوَ يَقُولُ: أَتَدْرُونَ مَا بَيْنَهُمَا، ثُمَّ يَقُولُ: خَمْسُمائَةَ عَامٍ، ثُمَّ قـال: أَتَدْرُونَ مَا فَوْقَ ذلِكَ؟ فَوْقَ ذلِكَ الْمَاءُ وفَوْقَ الْمَاءِ الْعَرْشُ، واللهُ فَوْقَ الْعَرْشِ، لاَ يَخْفَى عَلَيْهِ شَيْءٌ مِنْ أَعْمَالِ بَنِي آدَمَ، ثُمَّ قَالَ: أَتَدْرُونَ مَا هـذِهِ الأَرْضُ؟ قَالَ: تَحْتَهَا أُخْرَى بَيْنَهُمَا خَمْسُمِائَةِ عَامٍ، حَتَّى عَدَّ سَبْعَ أَرَضِينَ]. وذكر الحديث.

6. (1689)- *Hz. Abbas İbnu Abdilmuttalib* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bathâ nâm mevkide, aralarında Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın da bulunduğu bir grup insanla oturuyordum. Derken bir bulut geçti. Herkes ona baktı. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Bunun ismi nedir bileniniz var mı?" diye sordu.

"Evet bu buluttur!" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Buna müzn de denir" dedi. Oradakiler:

"Evet müzn de denir" dediler. Bunun üzerine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Anân da denir" buyurdu. Ashab da:

"Evet anân da denir" dediler. Sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Biliyor musunuz, sema ile arz arasındaki uzaklık ne kadardır?" diye sordu.

"Hayır, vallahi bilmiyoruz!" diye cevapladılar.

"Öyleyse bilin, ikisi arasındaki uzaklık ya yetmiş bir, ya yetmiş iki veya yetmiş üç senedir. Onun üstündeki sema(nın uzaklığı da) böyledir."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yedi semayı sayarak her biri arasında bu şekilde uzaklık bulunduğunu söyledi. Sonra ilâve etti:

---

(٢) جمع رواية، وهي: البعير، أو غيره من الدواب يستقى عليه، وقد تسمى المزادة رواية مجازاً.

(٣) الموج: اضطراب ماء البحر، والمكفوف: المجموع.

"Yedinci semânın ötesinde bir deniz var. Bunun üst sathı ile dibi arasında iki sema arasındaki mesafe kadar mesafe var. Bunun da gerisinde sekiz adet yabâni keçi (sûretinde melek) var. Bunların sınnakları [42] *ile dizleri arasında iki semâ arasındaki mesafe gibi uzaklık var, sonra bunların sırtlarının gerisinde Arş var, Arş'ın da alt kısmı ile üst kısmı arasında iki sema arasındaki uzaklık kadar mesafe var. Allah, bütün bunların fevkindedir."* [Tirmizî, Tefsir, Hâkka, (3317); Ebû Dâvud, Sünnet 19, (4723); İbnu Mâve, Mukaddime 13, (193).]

Bir rivâyette şu açıklama yer alır: "Bu hadisi Câmiu'l-Usûl sâhibi, Kütüb-i Sitte'ye dâhil kitaplardan hiçbirine nisbet etmemiştir."

Katâde ve Abdullah'dan yapılan bir rivayet şöyle: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ashabıyla birlikte otururken bir kısım bulutlar geçmişti:

"Bunun ne olduğunu biliyor musunuz? Bu, el-anân (denen buluttur), bu arzımızın sakasıdır. [43] *Allah Teâla bunu kendisine hiç ibâdet etmeyen bir kavme göndererek (su ihtiyaçlarını görür)"* dedi. Bir müddet sonra devamla:

"Bu sema nedir biliyor musunuz? Dürülmüş bir dalga, korunmuş bir tavandır. Bunun üstünde diğer bir sema vardır" dedi ve böylece üst üste yedi semanın olduğunu söyledi. Sonra konuşmasına devamla:

"İkisi arasında ne (kadar uzaklık) var biliyor musunuz?" diye sorduktan sonra *"Beş yüz yıl!"* dedi. Sonra tekrar:

"Bunun gerisinde ne olduğunu biliyor musunuz? Bunun gerisinde su var. Suyun gerisinde Arş var. Allah, Arş'ın fevkindedir. Âdemoğlunun ef'âlinden hiçbiri O'na gizli kalmaz" buyurdu. Sonra tekrar:

"Bu arz nedir, biliyor musunuz? Bunun altında bir diğer arz var, ikisi arasında beş yüz yıl var. Böylece yedi arzın varlığını birer birer saydı" hadisi zikretti."

AÇIKLAMA:

1- Burada, hadis özetlenmektedir. Biz, *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallâhu anh)nin rivâyet ettiği Tirmizî hadîsini aynen kaydetmeyi gerekli buluyoruz: "Biz Ashab'tan bir grup, Hz. Peygiamber *(aleyissalâtu vesselâm)*'le birlikte otururken bir bulut geldi. Resûlullah *(aleyhisalâtu vesselâm)*: "Bu

42– Sınnak: Hayvan tırnağı demektir.

43– Kelimenin aslı olan revâya, "su taşımada kullanılan deveter" demektir.

nedir, bilir misiniz?" dedi. "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dediler. Buyurdu ki: *"Bunlar, bulut, yeryüzünün sakalarıdır. Allah, bunları kendisine şükür ve ibadet yapmayan bir kavme (bile) sevkeder".*

Resûlullah *(aleyhisalâtu vesselâm)* sonra tekrar sordu: *"Pekiyi, sizin şu üstünüzdeki şey nedir, bilir misiniz?"* "Allah ve Resûlü daha iyi bilir?" dediler. *"Bu,* dedi, *dünyamızın semasıdır (raki') korunmuş bir tavandır, kat kat dürülmüş bir dalgadır".*

Sonra tekrar sordu: *"Sizinle onun arasında ne kadar mesâfe var biliyor musunuz?"* "Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" dediler. Bunun üzerine şu açıklamayı yaptı: *"Sizinle onun arasında beş yüz yıllık mesafe vardır".*

Sonra tekrar sordu: *"Pekâlâ, bunun üstünde ne var biliyor musunuz?"* "Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" dediler. Buyurdu ki: *"Bunun üstünde iki sema mevcut, ikisinin arasında da beş yüz yıllık mesafe var".*

Sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tekrar aynı şekilde açıklamalar yaparak yedi semayı saydı ve her iki sema arasında, dünya ile sema arasındaki kadar mesafe olduğunu belirtti.

Sonra tekrar sordu:*"Pekâlâ bunun üstünde ne var biliyor usunuz?" "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" dediler. Buyurdu ki: "Bunun üstünde Arş vardır. Bununla sema arasında da iki sema arasındaki mesafe kadar uzaklık vardır."*

Sonra tekrar sordu: *"Altınızda ne var biliyor musunuz?"* "Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" dediler. *"Bu, arzdır"* dedi ve sordu: *"Pekâlâ bunun altında ne olduğunu biliyor musunuz?"* "Allah ve Resûlü daha iyi bilir!" dediler. *"Bunun altında,* buyurdu, *başka bir arz daha var. Bu ikisi arasında beş yüz yıllık mesafe mevcut."* Sonra Hz. Peygamber *(aleyhissilâtu vesselâm),* bu şekilde yedi arzı saydı ve sonunda şu açıklamayı yaptı: *"Muhammed'in nefsini elinde tutan Zât-ı Zülcelal'e yemin ederim, şâyet siz, en aşağıdaki arza bir ip sarkıtacak olsanız, bu ip Allah'ın (ilmi) üzerine inecektir".* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sözünü tamamlayınca: **"O, her şeyden öncedir, kendisinden sonra hiçbir şeyin kalmayacağı sondur, varlığı âşikârdır, gerçek mahiyeti insan için gizlidir. O, her şeyi bilir"** (Hadîd 3) âyetini kıraat buyurdu." Tirmizî der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu âyeti okuması da gösterir ki, sarkıtılan ip, Allah'ın ilmine, kudretine ulaşacaktır". [(Tirmizî, Tefsir, Sûretu'l-Hadîd, (3294).]

2- Hadis nakdinde teşeddüdüyle meşhur olan İbnu'l-Cevzî, iki sebeple Hz. Abbâs (radıyallâhu anh)'ın rivâyetine mevzû demiştir:

1- Senedde yer alan *Velîd İbnu Ebî Sevr,*

2- Allah'a mekân izâfesi ve diğer hadislerde gelen rakamlara uymayan rakamların verilmesi.

Ancak bu itirazlara cevaplar verilmiştir:

1- Bu hadis, şiddetli zayıf olan Velîd dışında, mevsut kimseler tarafından da rivâyet edilmiştir.

2- Aynı iki şey arasındaki sâbit bir mesafeyi farklı rakamlarla ifâde etmek normaldir. Çünkü rakamlar yürüme cinsinden yıl olarak verilmektedir. Halbuki aynı mesâfe ağır yürüyüşle daha uzun zamanda katedilirken, hızlı yürüyüşle daha az zamanda katedilir."

Nitekim uzaklıklar umumiyetle, "...kadar yıllık yürüme mesafesi" şeklinde ifade edilmiştir. Hadislerde geçen, مسيرة (mesîre) kelimesi seyir, yani yürümekten masdardır.

Şu halde, sadedinde olduğumuz hadiste geçen *"Sema ile arz arasındaki uzaklık) ya yetmiş bir, ya yetmiş iki, veya yetmiş üç senedir"* ve hatta *"beş yüz senedir"* şeklindeki farklı rakamlar, meleğin hızlı veya ağır yol alışına tâbidir.(44) Hızlı seyreden daha az zamanda, (yetmiş bir senede) katediyor demektir. Aynı mesafe, görüldüğü üzere, beş yüz yıllık yürüme mesafesi olarak da ifade edilmiştir. Bu tevile göre son rakam, çok daha ağır hareket eden meleğin hızı esas alınarak tesbit edilmiş olmalıdır.

Bu te'vile hak verdiren Kur'ânî bir karîne, meleklerin cins cins ve faklı sayıda (ikişer, üçer, dörder) kanatları olduğunu belirten âyettir (Fâtır 1). Kanat sayısındaki fark, sürat farklılığına bir işâret olabilir.

3- Bir kere daha tekrâr edelim: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu açıklamaları, kâinatın büyüklüğü ve dolayısıyla bu uçsuz bucaksız mekân üzerinde tam bir hükümranlığa sahip olan Allah'ın büyüklüğü hakkında bir fikir vermeye, kâinatı değerlendirmede bazı prensip ve ipuçları vermeye yöneliktir. Kozmozun yapısı, mahiyeti, kâinatın bulutları husûsunda kesin bilgiler, rakamlar aranması hata olur, yanlışlık olur, lüzumsuz ve gereksiz münakaşalara da yol açabilir. Ancak şu da bir gerçek: "Âyet ve hadislerde bu meselelere yer verilmiş olması, bazı rakamların zikredilmesi, meseleye nazar etmemizi gerekli kılar. Öyle ise bu mevzulara, ilmin ışığında, kesin hükümlerden uzak daha mülâyim yaklaşımlarla nazar etmek faydalıdır ve lüzumludur.

44– Hangi vâsıtanın hızı esas alınacağı nasslarda sarîh değildir. Şârihler meleği esas almıştır. Meleğin hızı nedir? O da sârih değil Şu halde nasslar uzaklık hususunda bir fikir verek istiyor, kesin bilgi değil.

1690 ٧- وعن عبدالله رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [خَلَقَ اللهُ سَبْعَ سَمٰـوات غِلَظُ كُلِّ وَاحِدَةٍ مَسِيرَةُ خَمْسُمِائَةِ عَامٍ].

قُلْتُ: ورواية قتادة في جامع الترمذى مرفوعة عن الحسن عن أبى هريرة بتقديم وتأخير وزيادة ونقص، والله أعلم.

«الأَوْعَالُ»: تيوس الجبال، واحدها وَعِل(١).

7. (1690)- *Abdullah İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh)'dan yapılan rivayette, [Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*] şöyle buyurmuştur: *"Allah yedi semayı yarattı. Her birinin kalınlığı beş yüz yıl yürüme mesafesidir."*

Derim ki: "Tirmizî'nin Câmi'inde yer alan Katâde hadisi, bazı takdim ve te'hirler, ziyâde ve noksanlarla *Hasan Basri an Ebî Hüreyre* tarikinden merfu olarak gelmiştir.

Allahu a'lem.

AÇIKLAMA:

1-Bu hadis aslında *mevkuf,* yani *Abdullah İbnu Mes'ud*'un kendi sözü gibi görünmektedir. Ancak gaybî olan ve içtihad da yürütülemeyecek olan mevzulardaki Ashab sözünün merfu yani Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözü olacağı kabul edildiği için, parantez içerisine ilave etmek suretiyle hadisi merfu imiş gibi sevkettik.

2- Hadisin kaynağı ile ilgili kayıt yok. Rezîn ilavesi olduğu anlaşılıyor. Ancak *Osman İbnu Said ed-Dârimî* bunu er-Reddu ale'l-Cehmiyye'de (s. 26, 27) kaydetmiştir. İbnu Cerir et-Taberî de Katâde'den mürsel olarak kaydetmiştir. Bu hadis mâna itibariyle önceki rivayete benzer.

3- Hadisin sonunda kaydedilen Derim ki... açıklaması Teysîru'l-Vusul müellifi İbnu Deybe'ye aittir.

1691 ٨- وعن جبير بن مطعم رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [أَتَى أَعْرَابِيٌّ النَّبِيَّ ﷺ، فَقَالَ يَارَسُولَ اللهِ: جُهِدَتْ(٢) الأَنْفُسُ، وَضَاعَ الْعِيَالُ، وَهَلَكَتِ الأَنْعَامُ، وَنُهِكَتِ الأَمْوَالُ،

---

(١) والمراد ملائكة على صورتها، والله أعلم.

(٢) بصيغة المجهول: أى أوقعت في المشقة.

فَاسْتَسْقِ لَنَا، فَإِنَّا نَسْتَشْفِعُ بِكَ عَلَى اللهِ تَعَالَى، وَنَسْتَشْفِعُ بِاللهِ عَلَيْكَ، فَقَالَ ﷺ: وَيْحَكَ أَتَدْرِي مَا تَقُولُ وَسَبَّحَ ﷺ، فَمَا زَالَ يُسَبِّحُ حَتَّى عُرِفَ ذَلِكَ فِي وُجُوهِ أَصْحَابِهِ، ثُمَّ قَالَ: وَيْحَكَ إِنَّهُ لَا يُسْتَشْفَعُ بِاللهِ تَعَالَى عَلَى أَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ، شَأْنُ اللهِ أَعْظَمُ مِنْ ذَلِكَ! وَيْحَكَ، أَتَدْرِي مَا اللهُ: إِنَّ عَرْشَهُ عَلَى سَمٰوَاتِهِ - لهكذا - وَقَالَ بِأَصَابِعِهِ: مِثْلُ الْقُبَّةِ عَلَيْهِ، وَإِنَّهُ لَيَئِطُّ أَطِيطَ الرَّحْلِ بِالرَّاكِبِ]. إخرجهما أبو داود.

8. (1691)- *Cübeyr İbnu Mut'im* (radıyallâhu anh) anlatıyor. "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a bir bedevî gelerek:

"Ey Allah'ın Resûlü, (kuraklıktan) insanlar meşakkate düştüler. Aile efradı zayiata uğradı. Hayvanlarımız da helâk oldular. Bizim için Allah'a dua et, su göndersin. Zîra biz Allah'a karşı senin şefaatini, sana karşı da Allah'ın şefaatini taleb ediyoruz!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* adama şu mukabelede bulundu:

"Yazık sana, söylediğin şeyin idrakinde misin? Sübhanallah!"

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sübhanallahları o kadar tekrar etti ki bunun tesiri Ashab'ın yüzünden okunmaya başladı. Sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sözüne şöyle devam etti:

"Yazık sana, mahlukatından hiç kimseye karşı Allah şefaatçi kılınmaz. Allah'ın şânı böyle bir şey yapmaktan çok yücedir. Bak hele! Sen Allah'ın (azametinin) ne olduğunu biliyor musun? O'nun Arş'ı, semavatının şöyle üzerindedir. -Parmaklarıyla işaret ederek- tıpkı üzerinde bir kubbe gibi. Arş Zat-ı Zülcelâl sebebiyle inleyip ses çıkarır, tıpkı süvarisi sebebiyle atın ses çıkarması gibi." [Ebu Dâvud, Sünnet 19, (4726).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, bir bedevî, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelerek kuraklığa maruz kaldıklarını, bu yüzden çok sıkıntıya düşüp telafata uğradıklarını belirterek kendileri için Allah'a yağmur duasında bulunmasını taleb eder.

2- Onun bu sırada sarfettiği bir söze Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* karşı koyar, yanlışlığını belirtir. Bu söz "...Sana karşı da Allah'ın şefaatini taleb ediyoruz" cümlesidir.

Bu ifade hatâlıdır. Çünkü, şefaat bir büyüğe ulaşmak için araya vasıta koymaktır. Allah'a ulaşmak için Resûlü'nün araya konması müm-

kün ama, "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e ulaşmak için araya Allah'ın konması" bu tevhid akidesine ters düşen bir durumdur. Burada Allah-kul arasındaki hiyerarşinin karıştırılması mevzubahistir. Hiçbir mahluk Allah'tan büyük olamayacağına göre, O'na ulaşmada Allah'ın şefaatçi kılınması olamaz.

3- Hayret, öfke, reddetme gibi durumlarda Sübhanallah, Lâilâhe illallah gibi tâbirlerin kullanılmasının müstehab olacağı hadisten anlaşılmıştır.

4- Ashab'ın yüzünde beliren şey endişedir. Çünkü Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in *sübhanallah*'ı çokca tekrarı O'nun öfkesinin şiddetini ifade ediyordu. Ashab ise, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın öfkelenmesi karşısında Allah'tan gelebilecek bir musibetin endişe ve korkusuna düşerlerdi.

5- Arş'ın inlemesi, Cenab-ı Hakk'ın azameti karşısında Arş'ın acze düşüp tahammül edememesinden ileri gelir. Ancak âlimler hadisi bu zâhirî mâna ile anlamanın Cenab-ı Hakk'a keyfiyet izafesi olacağına, ayrıca tenzih ve tevhid açısından bunun yanlışlığına, imkânsızlığına dikkat çekerler. Çünkü لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ **"Allah'ın hiçbir benzeri yoktur"** (Şûra 11).

Hattabî der ki: "...Bundan murad Allah'ın bu sıfatlarını tahkik veya O'nu bu hey'et üzere tahdid değildir. Bu hadis, Cenab-ı Hakk'ın azametini anlamaya yaklaştırıcı bir kelamdır. Onunla, soru sahibine anlama kapasitesinin anlayacağı bir üslubla meselenin beyânı kastedilmiştir. Hele muhatap kelamın ifade edeceği mâna inceliklerini bilmeyen, ilimden mahrum kaba bir bedevî ise böyle açık bir ifadeye gerek vardır. (Ancak bu ifadenin zahiri, ilim ehli tarafından esas alınarak bir kısım itikadî prensipler çıkarılamaz, bilakis te'vili gerekir)."

BAŞKA DÜNYALAR MI?

1- Başka Dünyalar? Küremiz dışındaki gök cisimleri arasında, Dünya şartlarını taşıyan ve hatta bizim hayat sahiplerini barındıranlar var mı? sorusuna dinî kaynaklarımızdan oldukça dikkat çekici bir cevap alabiliyoruz. Talak sûresinde geçen: **"O Allah ki, yedi semayı, arzından da onun mislini yarattı"** (Talak 12) âyetinden İslâm âlimleri, –başka mânalar yanında– tıpkı 7 sema gibi, 7 ayrı arzın da var olduğu mânasını çıkarmışlardır. İslâm dini açısından 7 ayrı arzın varlığına hükmetmek için, yegane delil, bu âyetten çıkarılan mezkur işarî mâna değildir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den rivayet edilen bir-

çok hadisler "arzlar" ve "yedi arz" tâbirlerine yer vererek buna sarahaten parmak basarlar. Meselâ, sahih hadis kaynaklarımızdan Tirmizî'nin uzunca bir rivayetinde, dünya semasından sonra gelen yedi kat sema ve bunların her biri arasında bulunan 500 yıllık mesâfe belirtildikten sonra, her semada bir arz olmak üzere, toplam 7 arzın yer aldığı açıklanır.

2- Arz Dışında Hayat? Arzın misli söz konusu olunca, arzdaki şartlar yönüyle de misli olan -sözgelimi hayat şartlarını ve canlıları da ihtiva eden- dünyalar, yukarıda kaydettiğimiz âyetin işarî mânasında müstatir ve mevcut ise de, hayat meselesini açıkça ele alan hadis de vardır. İbnu Abbas (radıyallâhu anhümâ)'a nisbetinin sahih olduğu bilhassa tasrih edilen bir rivayette şöyle denir: *"Yedi arz vardır. Her arzda sizin peygamberiniz gibi bir peygamber, Âdeminiz gibi bir Âdem, Nuhunuz gibi bir Nuh, İbrahiminiz gibi bir İbrahim, İsâ gibi bir İsa vardır."*

3- Diğer Arzların Uzaklığı? Çıplak gözle görülen sâbit yıldızlar sisteminin teşkil ettiği Dünya semâsı ile, ondan sonra gelen müteakip 2. sema arasında, az önce temas ettiğimiz Tirmizî hadisinde belirtildiği üzere, 500 yıllık mesâfe mevcuttur. Keza 2. sema ile 3. sema arasında da aynı mesâfe vardır. Bu durum, 7. semâya kadar bu şekilde devam etmektedir.

Hadiste 500 yıl olarak ifade edilen zamanı nasıl hesaplamalıyız? Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* devrinin şartlarında carî olan bir günlük vasati yürüyüş mesafesi mi esas alınmalıdır? Bu takdirde şer'î örfte bir günlük mesafe 90 km. dir. Yoksa, günümüz vasıtalarını mı esas alacağız? Zîra Kur'ân ve hadis her asra hitab eder. Günümüzü esas alacak isek hangi vasıtayı? Otomobili mi, uçağı mı, yoksa sun'î peykleri mi?

Görüldüğü gibi, bu meselede soruları çoğaltabilecek ve fakat sarahati kesin cevap elde edemeyeceğiz.

Hemen belirtelim ki, Kur'ân-ı Kerim, semavî kelamda gelen "gün"lerin 24 saatlik arzî günler gibi anlaşılmaması gereğine dikkat çeker: **"Rabbinin katında bir gün, saydıklarınızdan bin yıl gibidir"** (Hacc 47).

Kur'ân-ı Kerim'de geçen zaman ve mesâfe mefhumlarında belli bir müphemliğin her vakit devam edeceğini anlamak için bir başka âyet-i kerimeyi kaydedeceğiz: **"Melekler ve Cebrail, miktarı elli bin yıl olan o derecelere bir günde yükselir"** (Meâric, 4).

Elli bin yılı, dünya yılına göre mi anlayacağız, yoksa bir İlâhi günü, önceki âyette geçen bin yıl olarak anlayıp ona göre mi hesaplayacağız? Bu mesele, âyette müphemdir. İkinci duruma göre, elli bin yıllık mesâfe,

-kamerî takvimde bir yıl 355 gün hesabıyla- 1.000x355 = 355.000x50.000 = 17.750.000.000 yıl tutar. Bazı meleklerin bir günde alacağı mesâfe yıl cinsinden bu kadar oluyor. Tabii bu, zâhire dayalı bir faraziye.

4- Işık Yılı. Yukarıda yaptığımız hesaplamayı "faraziye" sözüyle kapadık. Zîra, hesaplamayı bir başka birimle veya birimlerle yapmak da mümkün ve bunun sebebi de var. Şöyle ki: Kur'ân-ı Kerîm'in müphem âyetlerini izahta başvurulan metod şudur: Âyet, ilk önce bir başka âyetle açıklanır, açıklayıcı âyet yoksa, ikinci olarak hadise başvurulur, hadis de yoksa karîneye... vs.'ye başvurulur. İmdi, semâvî mesâfelerin hesaplanmasında, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bize bir başka ipucu vermektedir: "Senetu nûr" yani ışık yılı. Evet, hadisi ilk defa işitenler garipseyecekler, bu tâbirin ilim âlemine yakın zamanlarda girdiğini söyleyecekler.

Doğrudur, bu tâbir ilim âlemine yakın zamanlarda girmiştir. Ancak, ne var ki ışık yılı tâbiri hadiste geçmektedir. Şu hadisi dikkatle okuyalım: "Her şeyin mahiyetini anlamak için tefekkürde bulunun, düşünün. Fakat Allah'ın zâtı hususunda düşünmeyin. Zîra yedinci sema ile Allah'ın kürsüsü arasında yedi bin IŞIK YILI mesafesi vardır. Zât-ı Zülcelmal hazretleri(nin ilmi) bunun ötesini de kuşatmıştır." (45)

Acaba semâvî mesâfeleri belirtme zımnında -kısmen yukarıda işaret ve temas ettiğimiz- âyet ve hadislerde geçen rakamların reel değerlerini hesaplamada birim olarak "ışık yılı"nı mı esas almalıyız? Bu da çözüm isteyen bir sorudur. Şimdilik kesin bir şey söylemenin zorluluğunu belirtmek için, bir başka hadis-i şerîfe dikkat çekeceğiz: Resulûllah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ruhu ve cesediyle, semâvâta gidip gelişi olan Mirac mûcizesinin tasvîrinde, bindiği vâsıtalardan biri olan Burak'ın hızını belitmek için: "Adımını, gözünün görebildiği en son noktaya koyardı..." (46 buyurmaktadır.

Yedinci semânın ötelerine ulaşan Mirac hâdisesi, dünyevî zamanla kısa bir müddette cereyan etmiştir. Gidiş-dönüş ve bu esnada çeşitli sohbet, ziyâret ve müşâhedeler, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yatağının soğuma müddetinden daha az bir zamana sığmıştır. Zîra, Mirac'tan döndüğü zaman, yatağının henüz soğumamış olduğunu tesbit etmiştir. Işık hızını çok çok aşan semâvî sür'atler, insanlığın tahayyül ve tezekkür gündemine bile son zamanlarda girmeye başlamıştır.

45– Aclûnî, Keşf'ul-Hafâ (1,311)

46– Müslim, İman 259.

Niçin Müphem? Yukarıda kaydettiğimiz açıklamaları okuyanlar, muhakkak ki, birçok sorular meyanında ittifakla: "Dinimiz bu meselelerde niye açık ve kesin ifâdeye yer vermemiştir? sorusunu da soracaklardır.

Zafer Dergisi'nin Ağustos 1986 sayısında bu mevzuyu genişçe işledik. Tekrar özetleyelim: "Dinin asıl gâyesi kevnî bilgi vermek değildir. Yaratıcımızı tanıtmak, kulluğumuzu öğretmek, insanın aslı nedir, sonu ne olacaktır, dünyaya niçin gelmiştir, nasıl bir hayat yaşamalıdır, yaratılış gayesine uygun hayat sürmenin yolları ve şartları nelerdir? bunları bildirmek, öğretmek... İşte dinin asıl gâyesi budur. Hem dinimiz her asra, her asrın insanına, her seviyedeki anlayışa hitab eder. 20. asır insanının anlayabileceği teferruatı, yedinci asır insanı hazmedebilir miydi? Hazmetse bile ne fayda sağlayacaktı? Kur'an ve hadis günümüz insanının ancak anlayabileceği bir kısım fennî meselelerde ısrar etseydi, aklın almadığı, müşâhedenin ve zamanın ilmî anlayışının te'yîd etmediği meselelerden bahsetmiş olmakla, İslâm dininin, asırlar boyu herkesce toptan reddedilmesine mâkul bir gerekçeyi kendisi hazırlamış olmaz mıydı? Buna kimse "hayır!" diyemez. Bu sebeple, zamanla anlaşılacak bâzı ipuç-ları vererek meseleleri müphem bırakmak en geçerli yoldur. Dinimiz onu yapmıştır. Ama kulluk, ibâdât, muâmelât hususlarında çok ağır, kesin ve net hükümler koymuştur. Öyleleri var ki, yoruma bile tahammülü yoktur.

YEDİ ARZ MESELESİ

Zafer Dergisi'nin Nisan 1987 sayısında Sonsuzluk Habercisi[47] başlığıyla neşredilen yazı, okuyucularımızın fazlaca dikkatini çekti. Mevzu hakkında yakınlarımız şifâhen ziyâde bilgi isterken, uzak okuyucularımızdan mektupla soranlar, ihtiyatlarını beyân edenler oldu. Başka küreler ve bu kürelerde hayatın varlığı ve bilhassa oralara da peygamberlerin gelmiş olması gibi hususların şimdiye kadar işitilmediği, bunlardan bahseden rivâyetlerin mevzû (uydurma) veya çok zayıf olmaları gerektiği gibi endişeler ifâde edildi.

Dindeki hassasiyetin tezâhürü olan bu mülâzahaları ifâde eden okuyucularımıza hak vermemek, hassasiyetlerini takdir etmemek mümkün değil. Zafer'de çıkan yazıların uzun teknik tahlillere müsâit olmaması hasebiyle, ancak ihtisas ehlinin anlıyacağı bâzı işâretler dışında tahlîle, açıklamaya yer vermemiştik. Bu yazımızda o eksikliği telâfi et-

47- Burada "Başka Dünyalar mı?" adıyla sunduğumuz makelenin adı.

meye çalışacağız. Meselenin mâhiyeti, hadisin zannedildiği kadar zayıf, âlimlerimizin nazar-ı tedkîklerinin dışında kalmış bir rivâyet olmadığı anlaşılınca, okuyucularımızın da bize hak vereceklerini ümîd ederiz.

1- Yedi arzın varlığı, önce, Kur'ân'daki bir işârete dayanmaktadır: *"Talak sûresinin 12, âyeti şöyle:* **"O Allah ki yedi semayı, arzdan da onun mislini yarattı".**

Semâvâtın yedi olduğuna dâir âyet Kur'an'da çoktur. Arzla ilgili olarak sâdece yukarıdaki âyette bir "işâret"te bulunulmaktadır. Bu Kur'ânî işarete İslâm âlimleri farklı yorumlar getirmişlerdir. Birine göre: "Nasıl ki, sema yedi kattır, arz da yedi tabakadır". Diğerine göre, "Her sema katında ayrı bir arz vardır". "Arzın yedi tabaka olması, yedi ayrı arzın varlığına mâni değildir" diyen âlimlerimiz de var.

Biz, sözkonusu yazımızda, sâdece ikinci mâna üzerinde durduk. *"Arzlar"*dan bahseden hadislerin sayıca çokluğunu belirttikten sonra mûteber kitaplarımızdan olan Tirmizî'nin bu rivâyetini özetle kaydettik. *Tirmizî,* bu hadisin sıhhatini zedeleyici bir tâbir kullanmaz, sâdece: "Bu tarîkten garîbtir" der. Garîb, ıstılahta "zayıf" demek değildir, ferd demektir. Yukarıda kaydedilen âyet (Talak 12) için *İbnu Kesîr, Suyûtî* (ed-Dürrü'l-Mansûr), Fahreddin Râzi gibi mevsûk ve mûteber müfessirlerimizin tefsirlerine bakacak olsak, konu üzerine pekçok rivâyetin kaydedildiğini, rivâyetler hakkında âlimlerin faklı yorumlar yaptığını görürüz.

Bu hadisler sıhhatçe nasıldır? diye vârid olacak bir soruya cevabımız şöyledir: Her mevzu kendi ölçü ve tâbi olduğu kaideler çerçevesinde incelenmelidir. Bu mevzuda İslâm âlimlerinin -muhaddis, fakîh, müfessir- ittifak ettikleri temel bir kaideyi belirtmede fayda var. İttifakla şunu söylerler: Bir konuda, birden fazla zayıf hadis gelmiş ise bunlar, birbirini kuvvetlendirirler. Zîra, -bize kadar ulaşamayan- sahih bir "asl" a dayanmış olduğuna delil olur, bu ihtimal kuvvet kazanır.

Ben teferruata inmeden, sâdece bir hadis üzerinde duracağım: Mevzumuzun bel kemiğini teşkîl eden ve "hayata beşiklik yapan yedi adet başka arzın varlığını te'yîd eden, onlardan her birine bizim Âdemimiz gibi bir Âdem, Nûhumuz gibi bir Nûh... bizim peygamberimiz gibi bir Muhammed geldiğini beyan eden İbnu Abbâs rivâyeti.

Bu rivâyet pek çok tahlîle ve münâkaşaya yol açmıştır Münâkaşa ve tahlilleri yapanlar da sıradan kimseler değil, hadis, tefsir ve kelam sahalarında isim yapmış otoritelerdir.

Hadis Üzerine Yazılan Bir Kitap: Hindistan'ın yetiştirdiği tanınmış

muhaddislerden Muhammed Abdulhayy el-Leknevî (vefatı 1886) hadis üzerine müstakil bir risâle te'lîf etmiştir. Zecrü'n-Nâs Alâ İnkâr-ı Eser-i İbni Abbâs adını taşıyan te'lîf, önce hadisin çeşitli tariklerini verir. Eser, her seferinde kaynak verir, görüş sahiplerini ismen zikreder. Tahlillerden sonra kitapta varılan birkaç sonucu şöyle özetleyebiliriz:

1- Bu rivâyet İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'ın bir "eser"idir, yâni şahsî sözü. Ancak, İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ) israiliyyâttan rivâyette bulunmaya prensip olarak karşı olduğu için, bu rivâyeti isrâiliyattan yapması sözkonusu olamaz. Rivâyet muhteva itibariyle, içtihada, şahsî yoruma giren bir meseleye temas etmemesi haysiyetiyle şahsî sözü de olamaz. Öyle ise bu hadis hükmen merfu'dur, yani Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözüdür. Hatırlatalım ki, İslâm âlimleri, içtihada girmeyen, gaybî durumlardan haber veren rivâyetleri -görünüş itibariyle sahâbe sözü olsa bile, ki sahâbe sözüne de mevkuf hadis denir- hükmen merfu, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözü kabul ederler. Âlimler, bu rivâyetin merfu olduğunu söylemişlerdir.

2- *Leknevî,* hadisin sened yönüyle sağlamlığını belirtir. Yani İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'a nisbeti sahihtir, veya en azından hasendir. Bâzı âlimler, hadisin ifâde ettiği mânaya itirazda bulunsa da *İbnu Abbas* (radıyallâhu anhümâ)'a olan nisbetindeki sıhhata itirazda bulunmamıştır. Kitap şu cümle ile sona erer: "Böylece zâhir oldu ki, İbnu Abbâs'ın eseri gerek sened, gerek metin, gerek isnad ve gerekse mâna yönleriyle üzerine gölge düşmeyecek rivâyetlerden biridir".

Hadisin muhtevasını beyan sadedinde kaydedilen açıklamalardan birkaç noktayı da şöyle kaydedebiliriz:

1- Âlimlerden bir kısmı, hadisi anlarken "arzın yedi tabaka olduğu, her tabaka arasında beş yüz yıllık mesafe bulunduğu görüşünü benimsemiştir. (Ancak bu yorumu olduğu gibi kabul etmek bugünkü coğrafya bilgimize ters düşer, mutlaka yeni yorumlar yapmak gerekir. Mesela Arapça'da böylesi makamlar çokluk ifade eder, reel değeri değil, hadisten de bunu anlamak gerekir gibi).

2- Muhakkik âlimlerden bir kısmı, "Yedi arz vardır ve herbirinde canlı mahlukat vardır" demiştir. Bu görüşte olanların çoğu, bu canlıların mahiyeti, şekli, sureti hususunda tahmin yürütmekten kaçmış, "tafsilâtı Allah bilir" demiştir.

3- Diğer arzlarda (veya arzın tabakalarında) yaşayan öbür mahlukatın cin sınıfına ait olduğunu söyleyen âlimler de olmuştur.

4- Diğer arz tabakalarına (veya arzlara) gelen peygamberler hakkında başlıca iki görüş zikre şâyandır:

1) Onların herbirinde bizim yaşadığımız tabakadaki peygamberlerin ismini taşıyan bir hâdi (hidayet edici) mevcuttur, ancak onlar gerçek mânada peygamber değildir. Bizim tabakamızdaki peygamberlere tabidir, buradakilerin irşadını alıp, tebliğ ederler, bu sebeple aynı ismi taşırlar.

2) Onlar, Hakk tarafından gönderilen müstakil peygamberlerdir, bizdekilere tâbi değildirler. Ancak onlardan biri *Hz. Âdem*'e, biri *Hz. Nuh'a*... biri de Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e benzer.

BAZI SORULAR VE CEVAPLAR

Leknevî, mevzuun açıklık kazanması için hatıra gelebilecek bazı soruları cevaplamaya da ehemmiyet vermiştir. Bazılarını özetleyerek kaydetmede fayda umarız:

SORU: *Diğer tabakalarda (veya arzlarda) var olduğu kabul edilen peygamberler hangi yönden bizdeki peygamberlere benzerler?*

CEVAP: İlk peygamber öncelikle ve ilk'lik yönüyle Hz. Âdem'e sonuncusu da sonuncu olmak yönüyle Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e benzemiştir.

SORU: *Hadise göre, peygamberimiz Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in emsali olan başka peygamberlerin varlığını da kabul etmek gerekmektedir. Halbuki, Ehl-i Sünnet inancına göre, Resûlulluh (aleyhissalâtu vesselâm)'ın zâtına has sıfatlarla bir başkasının tavsifi kesinlikle mümkün değildir.*

CEVAP: Hayır, hadis, Hz. Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tam emsali olan başka peygamberlerin varlığını kabul etmeyi gerektirmez. Zîra, benzetme, öbür peygamberlerin bütün sıfatlarda peygamberlerimize benzediğini söylemiyor. Benzetme sâdece "sonluk" sıfatında yapılmıştır, bütün kemal sıfatlarında değil. Nitekim, teşbih (benzetme) kaidesine göre, iki şey birbirine teşbih edilince, bu iki şey her hususta birbirine benzer mânasına gelmez... sıfatlardan bir-iki tanesinde benzerlik olsa teşbih tahakkuk eder.

SORU: *Bu hadis, peygamberimiz Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'in mutlak mânada son peygamber olmamasını gerektiriyor. Halbuki, Kur'ân-ı Kerim, O'nu hâtemu'n-nebiyyin (peygamberlerin mührü, so-*

nuncusu) ilan ediyor, yâni âyete göre mutlak mânada sondur, sonuncudur. Nübüvvet binası böylece Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'le tamamlanmış olmaktadır. Hadise göre, Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'in benzeri olan diğer "son"larla sonuncu olanlar çoğalmış olmuyor mu, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın mutlak sonluğu haleldar olmuyor mu?

CEVAP: İbnu Abbâs'ın rivayetinin zâhiri şunu ifade eder: "Allah her tabakanın sâkinlerine peygamberler göndermiştir ve bunlar, bizim tabakamızdaki gibi, belli bir silsileyi takip etmiştir. Mâlum her silsilenin bir başı bir de sonu vardır. Öyle ise her tabakada bir ilk peygamber vardır ve o, bu tabakanın peygamberlerinin ilkidir. Bir de sonuncu peygamber olacak. Diğerleri de bu ikisi arasında yer alacak. Nitekim, üst tabakadaki bu silsilenin ilki Hz. Âdem, sonuncusu da Hz. Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'dir. Geri kalanlar da bu ikisi arasında yer alırlar. Hadiste her tabakanın ilki, bizim bulunduğumuz tabakanın ilkine, sonuncusu da bizim sonuncumuza benzetilmiştir. Aradaki benzerlik de sâdece ilklik, sonluk sıfatlarındadır, diğer sıfatlarda değil. Bu açıdan sonuncular, müteaddid olabilir. Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sonluğu diğerlerine nisbetle, hakikî sonluktur. Şu mânada ki, Resul-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den sonra, hiçbir tabakaya peygamberlik verilmemiştir. Her tabakanın sonuncusunun sonluğu da kendi tabakasına nisbetledir. Böylece "son"ların çoğalması, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in mutlak sonluğuna zarar vermez."

MÜHİM NOT: Zamanımızda hadisleri değerlendirirken bir İslamî âdâbın bilinmesi gerekir: Yukarıdaki örnekten de anlaşıldığı üzere, İslâmî an'aneye göre hadislerin öncelikle sened durumuna, yani Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e, -veya Sahâbe'ye- olan nisbetinin doğruluğuna bakılır. Hadis sağlam bir senedle Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e ulaşıyorsa, onun metni ve ifade ettiği hüküm gözönüne alınır. Metinde, dinin umumî prensiplerine, Kur'ân'a, diğer mevsuk hadislere, akıl ve tecrübeye açıkca muhalefet eden bir durum varsa te'vil edilir, te'vil de edilemezse, en sonunda "şazz" olduğu kabul edilerek itibardan düşürülür. Zamanımızda, hadisleri öncelikle şahsî anlayışı, vicdanî kanaati, mevcut bilgisi gibi hep ferdî ve subjektif kalan ölçülerle değerlendirip red veya kabulde acele etme, eski prensipten ayrılma temâyülü hakimdir. İncelememize konu olan hadis de, muhteva olarak acele bir hükümle reddedilmeye maruz kalacak mahiyettedir. Hoşumuza gitmedi diye bunu reddedecek olursak, aynı kaynaktan, aynı sıhhat şartlarıyla

gelmiş ve fikha, ahkâma menşe' olmuş hadisleri de bir başkası reddeder... Bu, dinde müthiş bir anarşi demektir. Nitekim müsteşrikler ve içimizdeki sinsiler "Buharî'de bazı mevzu hadisler var" diyor. Onların kriterleri esas alınarak bazı hadislere mevzu demek kapısı açıldı mı, bütün hadislerin mevzu olması derhal gündeme gelecektir. Böyle bir davranışın sonunu herkes tahmin eder.

Bizce en selametli yol ve tavır, âlimlerimizin yaptığı gibi davranmaktır. Madem ki, hadisin İbnu Abbas'a nisbeti sahihtir ve hükmen de merfudur, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sözüdür ve madem -yukarıda yapılan açıklama ile- umumî prensiplere muhalefet de etmemektedir, öyle ise, hadisi reddetmede acele etmeyip, hakikatının anlaşılmasını zamana bırakmalıyız. Pekçok âyet ve hadis, kâinatla, kâinatın buutları, mesafeleri, oralarda cari sür'atlerle ilgili beyanlara yer vermektedir. Yabancı menşe'li hayal-ilim romanları ve filimleri üzerinde mesâi harcarken, kendi kaynaklarımızda gelen meselelere niye eğilmeyelim, dağınık şekilde âyet ve hadislerde yer alan kayıtları, işaretleri bir bütün halinde birleştirip Şârî-i Mübin'in ihbar etmek istediği bir gerçek mi var? diye niye soru sormayıp araştırmayalım? Unutmayalım ki, İslâm dini âyet ve hadisleriyle her asra hitab etmektedir. Biz kendi imkânlarımızla bize hususî bir hitap var mı araştıralım, anlıyamadığımız işaretleri, hitapları da -reddetmekten ziyade- belki geleceğe âittir diye saygıyla karşılayalım.

Ya "ışık yılı" tâbirine yer veren hadis? Bunların mâhiyetini şimdilerde anlamıyoruz diye alelacele inkâra tevessül bize ne kazandırır? Bir mülâhaza hânesi açarsak ne kaybeder, dinin hangi esasına ters düşeriz? Unutmayalım ki, din ilimleri usulü açısından, bu hadisler kabulü vacib bir hüküm getirmiyor, sâdece reddi gerekmeyen bir mülâhaza hânesi açıyor.

1692 ٩- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [أخذ رسولُ الله ﷺ بيدي، فقال: خلق الله التُّربة يوم السبت، وخلق فيها الجبال يوم الأحد، وخلق الشجر يوم الاثنين، وخلق المكروه يوم الثلاثاء، وخلق النور يوم الأربعاء، وبث فيها الدواب يوم الخميس، وخلق آدم عليه السلام بعد العصر من يوم الجمعة في آخر الخلق في آخر ساعة من النهار فيما بين العصر إلى الليل]. أخرجه مسلم

9. (1962)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah

(aleyhissalâtu vesselâm) bir gün elimden tuttu ve şu açıklamayı yaptı: "Allah toprağı cumartesi günü yarattı. Ondaki dağları pazar günü yarattı; ağaçları pazartesi günü yarattı. Mekruhları salı günü yarattı. Nuru çarşamba günü yarattı ve onda hayvanları perşembe günü yaydı. Hz. Âdem (aleyhisselam)'i cuma günü ikindi vaktinden sonra, ikindi ile gece arasındaki gündüz vaktinin en son saatinde en son mahluk olarak yarattı." [Müslim, Sıfatu'l-Kıyâme 27, (2789).]

AÇIKLAMA:

1- *Münâvî,* hadiste geçen ve toprak diye tercüme ettiğimiz türbe kelimesi ile arz'ın kastedildiğini söyler.

2- Bu hadis, âlemin yaratılması işinin cumartesi günü başladığını belirtmektedir. Böylece Yahudilerin "pazar günü başladı" iddiası reddedilmiş olmaktadır. Onlara göre, pazar günü başlayan yaratma işi cuma günü sona ermiştir. Allah yedinci gün olan cumartesi günü istirahat etmiştir. Bu telâkkiye uygun olarak: "Biz cumartesi günü istirahat ederiz, tıpkı Rabbülâlemin'in istirahat etmesi gibi" derler. İslâm ulemâsı, Allah insanlara benzetilmiş olduğu için, bu sözü reddeder ve kâilini garâbet ve cehâletle ittihâm eder, "Yorulmak yaratanın değil, yaratığın şe'nidir" der. Âyet-i kerimede: **"Bir şeyin olmasını istediğimiz zaman sözümüz sadece ona: "Ol!" dememizdir, o hemen olur"** (Nahl 40) buyurur.

3- Dikkat edersek, eşyanın yaratılışında mantıkî bir tedric var. Sırayla toprak, dağlar, bitkiler, hayvanlar ve en sonda insan yaratılmıştır. Burada asıl hedefin, yani kâinatı yaratmaktan maksadın insan olduğu görülmektedir. Zîra, bir meyve ağacı meyvesi için dikilir. Meyve ise, ağacın en son mahsulüdür. Çekirdek, filiz, fidan ağaç, yaprak, çiçek safhalarından geçtikten sonra meyveye ulaşılır.

Âyet-i kerimedeki **arzın insanlar için bir beşik kılınması** (Tâ-hâ 53) teşbihini bu hadisin açıkladığını söyleyebiliriz. Zîra, beşik önceden bebek için, onun büyümesine uygun şekilde hazırlanır.

Buradaki tedricin fıtrîliğini belirtmek için şu da söylenebilir. Dağların yaratılması ağaç ve bitkilere zemin hazırlamıştır. Bitkiler hayvanların yaratılmasına, bitki ve hayvanların varlığı insanların gelmesine zemin hazırlamıştır. İnsan hayatı bunların varlığına vâbestedir. Bazı âlimler, Allah'ın her şeyi bir anda yaratabilecek güçte olmasına rağmen tedricî şekilde yaratmış olması, mahlukatına rıfk ve tesebbüt yani teennili ve sağlam adım atma dersini vermek içindir" diye yorumlamışlardır.

4- Salı günü yaratıldığı söylenen mekruh'tan maksad, zâhire göre şerrdir, bir kısım âlimler ise buna madenler demiştir. Bazı rivayetlerin "salı günü geçim vesileleri yaratıldı" demesi tearuz sayılmaz, ikisi de aynı günde yaratılmış olabilir.

5- Bazı rivayetlerde *"Çarşamba günü nun -veya hud- yaratıldı"* denmiştir. Burada da bir zıtlıktan bahsedilemez, aynı günde ikisi de yaratılmış olabilir.

6- *Münâvî* şöyle bir paragraf sunar:

"TENBİH: *Şeyhülislam Zekeriya*'ya: "Allah semâvat ve arzı, *Hz. Âdem*'i yarattığı aynı hafta içerisinde mi yarattı, yoksa daha önce mi yarattı?" Kezâ, "Arzın ömrü yaratılışından önce mi, değil mi?" diye soruldu. O, hadisin zâhirine uygun şekilde cevap verdi: "Allah arzı ve semayı, Âdem'i yarattığı hafta içerisinde yarattı. Nitekim rivayet edilmiştir ki, Allah arzı cumartesi, dağları pazar, ağaçları pazartesi, karanlığı salı, nuru çarşamba, hayvanları perşembe günü yarattı, o gün, cumadan kalan üç saate kadar semâvatı yarattı. İlk saatte âfetleri, ecelleri, ikinci saatte rızıkları, üçüncü saatte Âdem'i yarattı. Arzın ömrü, Âdem'den öncedir."

7- Bir kısım âlimler, bu rivayetin Ka'bu'l-Ahbâr'dan alınma isrâilî bir haber olabileceğini söylemişlerdir. Ayrıca metinde şiddetli garabet olduğu, zîra, hadiste semâvâtın yaratılışının mevzubahis edilmediği, arz ve içindekilerin yedi günde yaratıldığının belirtildiği, bunun da dört şeyin dört günde, sonra da semâvâtın iki günde yaratıldığını belirten Kur'an-ı Kerim'e muhalefet ettiğini belirtmişlerdir. Mevzubahis âyet şudur:

"De ki: "Gerçek siz mi o arzı iki günde[48] yaratana küfrediyor, O'na ortaklar katıyorsunuz? O, âlemlerin Rabbi'dir. (Allah) dörd(üncü) gün(ün hitamında) orada üstünden baskılar yaptı. Orada bereketler yarattı. Onda, arayanlar için dört günde müsâvi gıdalar takdir etti. Sonra (iradesi göğe) -ki o, bir buhar hâlinde idi- doğruldu da ona ve arza, "ikiniz de ister istemez gelin" buyurdu, onlar da "isteye isteye geldik" dediler. Bu suretle onları yedi gök olmak üzere iki günde vücuda getirdi. Her gökte ona âid emri vahyetti. Dünya göğünü de kandillerle donattı..." (Fussilet 9-12).

48- Buradaki gün, bir başka ayette (Hacc 47) bizim bin yılımıza denk olduğu belirtilen "İlahî gün" olmalıdır (Allahu a'lem).

İlmî keşiflerin bu mevzuları açıklayacağı günleri bekleyeceğiz.

1693 ١٠ – وعن أبي ذر رضي الله عنه قال: [كُنْتُ مَعَ رسولِ اللهِ ﷺ في المَسْجِدِ عِنْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ، فقالَ يا أبا ذَرٍّ: أتَدْرِي أيْنَ تَذْهَبُ هذه الشَّمْسُ؟ فقُلْتُ: اللهُ ورسولُهُ أعْلَمُ. قال: تَذْهَبُ لتَسْجُدَ تحتَ العَرْشِ، فتَسْتَأْذِنُ فيُؤْذَنُ لها، ويُوشِكُ أنْ تَسْجُدَ، فلا يُقْبَلُ منها، وتَسْتَأْذِنُ فلا يُؤْذَنُ لها، ويُقالُ لها: ارْجِعِي مِنْ حيثُ جِئْتِ، فتَطْلُعُ مِنْ مَغْرِبِها، فذلكَ قولُهُ تعالىٰ: والشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَها ذلكَ تَقْدِيرُ العَزِيزِ العَلِيمِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

10. (1693)- *Hz. Ebu Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Güneş batarken Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte mescidde idim. Bana:

"Ey Ebu Zerr, biliyor musun bu Güneş nereye gidiyor?" diye sordu. Ben:

"Allah ve Resûlü daha iyi bilirler!" dedim.

"Arş'ın altına secde yapmaya gider, bu maksadla izin ister, kendisine izin verilir. Secde edip kabul edilmeyeceği, izin isteyip, izin verilmeyeceği zamanın (kıyametin) gelmesi yakındır. O vakit kendisine: "Geldiğin yere dön!" denir. Böylece battığı yerden doğar. Bu durumu Cenâb-ı Hakk'ın şu sözü haber vermektedir. (Mealen): **"Güneş, duracağı zamana doğru yürüyüp gitmektedir. Bu aziz ve alîm olan Allah'ın takdiridir"** (Yâsin 38). [Buhârî, Tefsir Yâ-sin 1, Bed'u'l-Halk 4, Tevhid 22, 23; Müslim, İmân 250, (159); Tirmizî, Tefsir, Yâ-sin, (4225).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, ta bidayetlerden beri, insanları meşgul etmiş bulunan bir hususta açıklama yapmaktadır: "Güneş akşamları nereye gitmektedir?"

Günümüzün insanı için bu soru ilgi çekici olmaktan çıkmıştır. Burada soruyu *Ebu Zerr* (radıyallâhu anh)'e Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* sormakta ve cevap vermektedir. Bazı rivayetlerde ise *Ebu Zerr* sormakta, cevabı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vermektedir.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cevabı ile alâkalı ulemânın muhtelif yorumları var. Hadisi şöyle anlamamız mümkün: Kur'ân-ı Kerim, bütün mevcudâtın ibâdet yaptığını belirtirken (İsra 44) Güneş'i sec-

de edenler arasında be-tahsis zikreder (Hacc 18). Bazı âlimler mahlukatın ibadeti nasıldır? sorusuna: "Fıtrî amelleridir, yani hangi iş ve vazife için yaratılmışsa o şeyi yaptı mı ibadet etmiş olur" demişlerdir. Şu halde, Güneş her an ışık neşretme vazifesini yerine getirmekle ibadetini yapmakta, secdede bulunmaktadır. Bize nisbetle batması, ışık neşri vazifesini bizden kesmesi demektir. Ama Dünya'nın başka kıtalarında aynı vazifeyi yapmaya (secde etmeye) gidiyor demektir.

Arşın altında gitmesi de şöyle anlaşılabilir: Arş bütün semâvatı kuşattığına göre, zaten onun altından çıkması diye bir şey sözkonusu olamaz. Gündüzleyin, kendimize nisbetle tepemizde, ufukta gördüğümüz Güneş, gece görünmez olunca, bizden nisbî bir uzaklığı ve gaybubeti mevzubahistir. Bu halde kozmoğrafya bilgisi olmayan insanlara, onları tatmin edebilecek en doğru cevap bu olsa gerektir (Allahu a'lem).

1694 ١١– وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: الشَّمْسُ والْقَمَرُ يُكَوَّرَانِ يومَ الْقِيَامَةِ]. أخرجه البخاري.

«التَّكْوِيرُ»: لف العمامة، والمراد أن السماء والأرض تجمعان وتلفان كما تلفّ العمامة.

11. (1694)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Güneş ve Ay kıyamet günü sarılırlar." [Buhârî, Bed'ül-Halk 4.]

AÇIKLAMA:

Sarılma olarak tercüme ettiğimiz tekvir, sarık katlarının üst üste dolanması, sarılması demektir. Ay ve Güneş'in sarılmasını bazı âlimler, kıyamet günü, Ay ve Güneş'in birleştirilmesi olarak anlarlar. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de: فَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ **"Ay ve Güneş birleştirilir"** (Kıyamet 9) denmektedir. Rivayetler, bu birleşmeden sonra, onların cehenneme atılacağını haber verir. Şârihler "Ay ve Güneş'in cehenneme atılması, onlara azab etmek için değil, onlara tapmış olanların azablandırılması ve dünyada iken onlara yaptıkları ibadetlerinin bâtıl oduğunu görmeleri içindir" derler.

1695 ١٢– وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [سَأَلَتْ يَهُودُ رسولَ الله ﷺ

عَنِ الرَّعْدِ مَا هُوَ؟ قَالَ: مَلَكٌ مُوَكَّلٌ بِالسَّحَابِ، وَمَعَهُ مَخَارِيقُ مِنْ نَارٍ يَسُوقُهَا بِهَا حَيْثُ شَاءَ اللَّهُ. قَالُوا: فَمَا هَذَا الصَّوْتُ الَّذِي يُسْمَعُ؟ قَالَ: زَجْرُهُ لِلسَّحَابِ حَتَّى تَنْتَهِيَ حَيْثُ أُمِرَتْ. قَالُوا: صَدَقْتَ؟ فَأَخْبِرْنَا عَمَّا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ؟ قَالَ: اشْتَكَى عِرْقَ النَّسَا فَلَمْ يَجِدْ شَيْئًا يُلَائِمُهُ، يَعْنِي الْعِرْقَ إِلَّا لُحُومَ الْإِبِلِ وَأَلْبَانَهَا، فَلِذَلِكَ حَرَّمَهَا. قَالُوا: صَدَقْتَ]. أخرجه الترمذي.

«المخاريق»: جمع مخراق، وهو في الأصل: منديل يفتل ويلوى ويجعل كالحبل تتضارب به الصبيان.

12. (1695)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Yahudiler, gök gürültüsünün ne olduğunu Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den sordular:

"Bulutlara müvekkel olan melektir. Berâberinde ateşten kamçılar var. Bununla bulutları Allah'ın dilediği yere sevkeder" diye cevap verdi. Onlar tekrar sordular:

"Ya şu işitilen ses, o nedir?"

"Bu, bulutların istenen yere gitmeleri için onlara yapılan bir sevkdir" dedi. Yahudiler:

"Doğru söyledin. Şimdi de İsrail'in [Yakub (aleyhisselam)] kendisine haram kıldığı şey nedir onu söyle?" dediler. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Hz. Yakub (ırku'n-nesâ denen) uyluk mafsalından başlayıp dize, topuğa kadar inen bir ağrıdan muzdarib idi. Deve eti ve sütü dışında kendine uygun gelen (ne yiyecek, ne içecek) münâsip bir şey yoktu. Bu sebeple o da bunları haram etti" dedi. Yahudiler: "Doğru söyledin" dediler." [Tirmizî, Tefsir Ra'd, (3116).]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin Tirmizî'deki vechi, biraz muğlak. Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'indeki vechi ihtiva ettiği ziyadeler sebebiyle daha açık. Orada geçen bazı ziyâdeler şöyle:

"Yahudilerden bir grup Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yanına geldiler. Dediler ki:

"Biz sana bâzı şeyler soracağız, bunu sadece peygamber olan bilir. (Gerçek peygambersen) doğru cevap vereceksin!."

O da şunu söyledi:

"Tevrat'ı Musa'ya indirenin adına yemin veriyorum: Biliyor musunuz, İsrâil (Hz. Yakub) şiddetli bir hastalığa yakalanmıştı. Hastalığı uzun sürdü. Bunun üzerine: "Allah bana şifa verirse, en sevdiğim yiyecek ve içeceği nefsime haram edeceğim" diye nezretti. Onun en sevdiği yiyecek deve eti, en sevdiği içecek de deve sütü idi."

Yahudiler: "Vallahi doğru söyledin!" dediler.

2- Kamçı diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı mihrâk'tır (cem'i mehârik). Mihrâk, çocuklara vurmak üzere, boyunca dürülmüş, bükülmüş mendil demektir.

1696 ١٣- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: اشْتَكَتِ النَّارُ إلى ربِّهَا، فقَالَتْ: رَبِّ أكَلَ بَعْضِي بَعْضاً، فأذِنَ لَهَا بِنَفَسَيْنِ: نَفَسٍ في الشِّتَاءِ، ونَفَسٍ في الصَّيْفِ، فَهُوَ أشَدُّ مَا تَجِدُونَ مِنَ الحَرِّ، وأشَدُّ مَا تَجِدُونَ مِنَ الزَّمْهَرِيرِ]. أخرجه الشيخان والترمذي.

13. (1696)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Cehennem, Rabbine şikâyet ederek dedi ki: "Ey Rabbim, bir kısmım diğer kısmımı yiyor." Bunun üzerine ona iki nefese izin verdi: Bir nefes, kışta, bir nefes de yazda. İşte bu (yaz nefesi), en şiddetli şekilde hissettiğiniz hararettir. Öbürü de (kışta) en şiddetli bulduğunuz soğuktur."* [Buhârî, Bed'ül-Halk 10; Müslim, Mesâcid 185, (617); Tirmizî, Sıfatu Cehennem 9, (2595); İbnu Mâce, Zühd 38, (4319); Muvatta, Vükûtu's-Salât 27, (1, 15).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste, cehennemin Rabbine şikayette bulunması mevzubahistir. Ulemâ bu şikayeti *lisan-ı kâl* (söz) ile mi yaptı, yoksa lisan-ı hâl ile mi yaptı ihtilâf etmiştir. Bir kısmı kâl (söz) ile, bir kısmı da hâl ile yaptığını ileri sürmüştür.

İbnu Abdilberr: "Her iki görüşün de bir haklılık yönü ve benzer durumları var, ancak söz dili ile yaptı diyen görüş ercahtır, yani üstündür" der.

Kadı İyaz: "Bu daha açık, daha doğru görüştür" der.

Kurtubî: "Lâfzı hakikatine hamletmek gerekir" der ve ilâve eder: "Sözünde sâdık olan Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)* câiz olan bir şeyi haber verdi mi onu te'vile hâcet kalmaz. (Lâfzın ifade ettiği mânaya) hamletmek en uygun yoldur." Aynı beyanda bulunan Nevevî şunu ilâve etmiştir: "Doğru olan hakikatına hamletmektir. (Yani "cehennem, şikayetini söz dili ile Rabbine götürdü" demektir.)

Beyzâvî mecaza hamletmeyi tercih ederek der ki: "Cehennemin şikâyeti onun coşup galeyâna gelmesinden mecâzdır, bir kısmı diğer bir kısmını yemesi, eczasının izdihamından (parçalarının, kısımlarının sıkışmasından) mecazdır, nefes alması, ondan yükselen kısımların (alevlerin) dışarı çıkmasından mecazdır."

Zeyn İbnu'l-Münir: "Muhtar (makbul) görüş, onu hakikatına hamletmektir, zîra kudret-i İlâhiye, cehennemi lisan-ı kâl ile konuşturmaya salihtir. Keza konuşmanın hâl diliyle olduğu bize makul gelse bile şikâyet, bunun açıklanması, sebebinin beyanı, izin, kabul, nefes alıp verme, bunun sadece ikide sınırlandırılması gibi durumlar mecazdan uzaktır, mecazın alışılmış olan kullanılma durumlarının dışında kalır" der.

Görüldüğü üzere cehennemin lisan-ı hâl veya kâl ile konuşması meselesinde *İbnu Hacer,* farklı görüşlerden daha çok lisan-ı kâl ile konuştu diyenlerin görüşlerini serdetmekle kendisi de bunu kabul etmiş gözükmektedir. Gerçek olan şu ki, ulemaya göre cehennem hâl-i hazırda mevcuttur, dünyamızın şiddetli hararet ve şiddetli soğukları ile irtibat halindedir. Hatta Ehl-i Sünnet ulemâsı, Mu'tezile'nin "Cehennem henüz yaratılmamıştır" iddialarının fâsidliğine bu hadisi delil kılmışlardır.

2- Yazdaki şiddetli hararet gibi kıştaki zemherir denen şiddetli soğuğun da cehennemden gelmesini, bâzı âlimler müşkil ve anlaşılması zor bir durum olarak değerlendirmiş ise de, ekseriyet: "Ateşten maksad onun yeridir, cehennemde zemherir denen çok soğuk bir tabakanın olması normaldir" diye değerlendirmiştir. Bediüzzaman merhum, atıldığı ateşten Hz. İbrahim'in yanmadan çıktığını haber veren:

قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ "Dedik: **"Ey ateş İbrahim'e soğuk ve selametli ol"** (Enbiya 69) âyetiyle ilgili izâhatında, cehennemin zemherir tabakasıyla ilgili olarak şu açıklamayı yapar:

"...Ateşin bir derecesi var ki, bürudetiyle ihrak eder (soğukluğuyla yakar). Yani ihrak (yakma) gibi bir te'sir yapar. Cenab-ı Hakk, سَلَامًا (49)

49– Bir tefsir diyor: سَلَامًا demese idi, bürudetiyle ihrak edecekti.

lafzıyla bürudete (soğukluğa) diyor ki: "Sen de hararet gibi bürudetinle ihrak etme." Demek, o mertebedeki ateş, soğukluğuyla yandırır gibi te'sir gösteriyor. Hem ateştir, hem berddir. Evet, hikmet-i tabiyyede nâr-ı beyzâ (akkor) hâlinde ateşin bir derecesi var ki; harareti etrafına neşretmiyor ve etrafındaki harareti kendine celbettiği için, şu tarz bürû-detle, etrafındaki şu gibi mâyi şeyleri incimâd ettirip (dondurup) mânen bürûdetiyle ihrak eder. İşte zemherir, bürûdetiyle ihrâk eden bir sınıf ateştir. Öyle ise, ateşin bütün derecâtına ve umum envaına câmi olan cehennem içinde, elbette zemheririn bulunması zarurîdir."

1697 ١٤ – وعن قتادة رضي الله عنه قال: [خُلِقَتْ هذه النُّجُومُ لثلاث: جعلها اللهُ زينةً للسَّماء، ورُجُوماً للشَّياطين، وعلاماتٍ يُهتدى بها، فمن تأوَّل فيها غير ذلك، فقد أخطأ حظَّه، وأضاع نصيبه، وتكلَّف مالا يعنيه، ومالا علم له به، وما عجز عن علمه الأنبياءُ والملائكةُ، والله ما جعل الله في نجمٍ حياةَ أحدٍ، ولا رزقه، ولا موته، إنَّما يفترون على الله الكذب، ويتعلَّلون بالنُّجوم]. أخرجه البخاري استشهاداً إلى قوله مالا علم له به، وآخرج باقيه رزين.

14. (1697)- *Katâde* (rahimehullah) anlatıyor: "Bu yıldızlar üç maksatla yaratıldı:

1- Allah onları semaya zinet (ve süs) kıldı.

2- Şeytanlara atılacak taş kıldı.

3- Geceleri istikamet tayin etmede işaretler kıldı. Kim yıldızlar hakkında bunlar dışında bir te'vil ileri sürerse (kendi ilâve ettiği) hissesinde hataya düşer, nasibini kaybeder, mânasız bir yükün altına girer ve hakkında bilgisi olmayan, peygamberler ve meleklerin bile bilmekte âciz kaldıkları bir şeye burnunu sormuş olur. Allah'a yeminle söylüyorum: Allah hiç kimsenin ne hayatını, ne rızkını, ne de ölümünü herhangi bir yıldızla irtibatlı kılmamıştır. (Aksini iddia edenler) Allah hakkında yalan söyleyerek iftira ediyorlar..." [Rezîn ilavesidir. Ancak, مَالاَ علـــم لَهُ بِه (hakkında bilgisi olmayan) ibâresine kadar olan kısmı, Buhârî, Bed'ül-Halk'da (3. bab) senetsiz olarak kaydetmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- *Katâde* merhum yıldızlarla ilgili bâtıl inançları reddetme sade-

dinde, Kur'ân âyetlerinde yıldızların yaratılış maksadlarından zikri geçen üç tanesine temas eder:

1- Semânın zineti (Saffat 6).

2- Şeytana atılan taş (Mülk 5).

3- Geceleri istikamet tayini (En'am 97).

Şüphesiz, yıldızların yaratılış maksadı bu üç şeyle sınırlandırılamaz. Ancak bunlar Kur'an'da zikri geçen, herkesin kolayca anlayıp kabul edeceği, münhasıran insana bakan maslahatlardır.

2- Bu rivayette *Katâde* merhumun dile getirdiği asıl mesele, yıldızlarla ilgili batıl inançları reddetmektir. Günümüzde olduğu gibi, câhiliye devrinde de yıldızlarla ilgili hurâfelere inanılırdı. Bunlardan bir kısmı ferdi küfre atacak çeşittendi.

İbnu Hacer'in kaydettiği bilgilerden bazı özetlemeler sunuyoruz: *"İbnu Kuteybe* Kitâbu'l-Enva'da (Yıldızlar Kitabı) yazdığına göre... Araplar, cahiliyye devrinde, yağmurun inmesinin yıldız vâsıtasıyla olduğuna inanırdı. Bunu bazıları yıldızın yaratmasına bağlar, bazıları da yıldızı yağmura alâmet kılardı. Şeriatımız onların bu sözlerini iptal etti ve bunu küfür ilân etti. Bunu söyleyen kimse, yağmurun yağmasında yıldızın bir sun'u (yaratması) olduğuna itikad etse bu küfür, Allah'a eş koşma küfrüdür. Ancak bunu bir tecrübe kabilinden (yani falanca yıldızın görülmesiyle yağmurun da yağdığı devamlı görülmüştür, öyleyse yağmur o yıldızla birlikte gelmektedir şeklinde) söylerse bu şirk olmaz. Ancak bu söze de küfr ıtlâkı caiz olur, küfrân-ı nimet kastedilmiş olur. Çünkü, hadisin farklı tariklerinin hiçbirinde küfürle şükür arasında bir vasıta (üçüncü bir vasıf) gelmemiştir. Böylece, hadiste gelen *"küfür"* kelimesi –söylenen her iki durumu da içine alması için- iki mânaya hamledilir."

Hadisin geri kalan kısmı açıktır.

1698 ١٥ – وعن أبي موسىٰ رضي الله عنه قال: [سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: إِنَّ اللهَ تَعالى خَلَقَ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنْ قَبْضَةٍ قَبَضَهَا مِنْ جَمِيعِ الأَرْضِ، فَجَاءَ بَنُو آدَمَ عَلَى قَدْرِ الأَرْضِ، وَمِنْهُمْ: الأَبْيَضُ، وَالأَحْمَرُ، وَالأَسْوَدُ، وَبَيْنَ ذَلِكَ، وَالسَّهْلُ وَالحَزْنُ، وَالخَبِيثُ، وَالطَّيِّبُ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

15. (1698)- *Ebu Mûsa* (radıyallahu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı dinledim, şunu söyledi: *"Allah Teâla hazretleri,*

Âdem'i, yeryüzünün bütün (cüzler)inden almış olduğu bir avuç topraktan yarattı. Âdem'in oğulları da arzın kısımlarına göre vücuda geldi. Bir kısmı beyazdır, bir kısmı kızıldır, bir kısmı siyahdır. Bunlar arasında orta (renkliler) de var. Ayrıca bir kısmı uysaldır, bir kısmı haşindir, bir kısmı habis (kötü kalbli), bir kısmı iyi kalblidir." [Ebu Dâvud, Sünnet 17, Tirmizî, Tefsir, Bakara, (2948).]

AÇIKLAMA:

1- Burada, insan ile, onun yaratıldığı aslî kaynak olan yeryüzü arasında bir irtibat, bir kader birliği kurulmaktadır: Beyaz, siyah, kızıl vs. şekilde farklı renkteki ırklar, rengini topraktan aldığı gibi, uysal-haşin, iyi-kötü şeklindeki mânevî karakterler de vasıflarını topraktan almaktadırlar. Çünkü toprakta bu çeşitlerin hepsi mevcuttur. Bazı âlimler, *Hz. Âdem*'in altmış farklı çeşitten ve tabiattan yaratıldığını, evladlarının da, bu sebeple farklı şekillerde geldiğini, bu altmış rakamına uygun olması için kefarette altmış fakir doyurmanın vâcib kılındığını söylemiştir.

2- Bazı şârihler (Münâvî, Tîbî vs.) buradaki kabza (avuç) ile maddî, fiilî bir avuçlama kastedilmediğini, bilakis, Allah'ın şânının yüceliğini tahayyül ettirmek, yaratılış hakkında hissî bir temsil vermek kastedildiğini söylerler. Ancak, bununla hakikî avuçlama kastedilmiş olabileceğini söyleyen de olmuştur. Bunlar, "Ancak, demişlerdir, toprağı avuçlayan ölüm meleği Azrail'dir. Avuçlama işini, Allah'ın emriyle yaptığı için, fiil Allah'a nisbet edilmiştir." Bunlar delil olarak Sâid İbnu Mansur ve Ebu Hâtim'in Ebu Hüreyre (radıyallâhu anh)'den kaydettikleri bir rivayeti delil gösterirler: *"Allah Teâla hazretleri, Âdem (aleyhisselam)'i yaratmak istediği zaman, arşın hamelesinden bir meleği, arzdan toprak getirmek üzere yolladı. Ondan toprak almak üzere eğildiği vakit, arz: "Seni gönderenin adına senden, bugün benden cehenneme bir pay ayrılacak herhangi bir şey almamanı taleb ediyorum" dedi. Azrail aldığını bıraktı. Rabbine döndüğü zaman durumu haber verdi. Rabbi onu tekrar gönderdi. Arz yine aynı şeyi söyledi ise de Azrail: "Beni gönderen, itaate daha lâyıktır, (senin talebine değil, O'nun emrine uyacağım) deyip yeryüzünün iyi kısmından, kötü kısmından... avuçladı..."*

3- Ulemâ, arzın habisi deyince, çorak ve tuzlu araziyi, iyisi deyince münbit araziyi anlamıştır. Gerek arzla ve gerek insanla ilgili olan umuru zâhirîye müteallik -renkleri medar-ı bahs eden- ilk dört vasfı zâhiri üzere bırakıp hakikatına hamletmiş, diğer dört vasfın da anlaşılması için te'vili gerekir demiştir. Çünkü sonuncular ahlak-ı bâtına ile ilgilidir.

1699 ١٦ – وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: لَمَّا خَلَقَ اللهُ تَعالى آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، ونَفَخَ فِيهِ الرُّوحَ عَطَسَ، فَقَالَ الحَمْدُلِلّٰهِ، فَحَمِدَ تَعالى بِإِذْنِهِ، فَقَالَ لَهُ رَبُّهُ: يَرْحَمُكَ اللهُ يَا آدَمُ، اذْهَبْ إِلى أُولَئِكَ المَلَائِكَةِ إِلى مَلَإٍ مِنْهُمْ جُلُوسٌ فَقُلِ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ، فَقَالُوا: عَلَيْكَ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، ثُمَّ رَجَعَ إِلى رَبِّهِ فَقَالَ: إِنَّ هذِهِ تَحِيَّتُكَ وَتَحِيَّةُ بَنِيكَ وَبَيْنَهُمْ، فَقَالَ اللهُ تَعالى: وَيَدَاهُ مَقْبُوضَتَانِ: اخْتَرْ أَيَّهُمَا شِئْتَ. قَالَ: أَخْتَرْتُ يَمِينَ رَبِّي، وَكِلْتَا يَدَيْ رَبِّي يَمِينٌ مُبَارَكَةٌ فَبَسَطَهَا، فَإِذَا فِيهَا آدَمُ وَذُرِّيَّتُهُ، فَقَالَ: أَيْ رَبِّ مَا هؤُلَاءِ قَالَ هؤُلَاءِ ذُرِّيَّتُكَ، فَإِذَا كُلُّ إِنْسَانٍ مَكْتُوبٌ عُمْرُهُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ، وَإِذَا فِيهِمْ رَجُلٌ مِنْ أَضْوَئِهِمْ، فَقَالَ: يَارَبِّ مَنْ هذَا؟ فَقَالَ: ابْنُكَ دَاوُدُ، وَقَدْ كَتَبْتُ لَهُ عُمْرًا أَرْبَعِينَ سَنَةً. قَالَ: زِدْ فِي عُمُرِهِ. قَالَ: ذَلِكَ الَّذِي كَتَبْتُ لَهُ. قَالَ: أَيْ رَبِّ، فَإِنِّي قَدْ جَعَلْتُ لَهُ مِنْ عُمْرِي سِتِّينَ سَنَةً. قَالَ: أَنْتَ وَذَاكَ. قَالَ: ثُمَّ أُسْكِنَ آدَمُ الجَنَّةَ مَاشَاءَ اللهُ، ثُمَّ أُهْبِطَ مِنْهَا، وَكَانَ آدَمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَعُدُّ لِنَفْسِهِ، فَأَتَاهُ مَلَكُ المَوْتِ، فَقَالَ لَهُ: قَدْ عَجِلْتَ، أَلَيْسَ قَدْ كُتِبَ لِي أَلْفُ سَنَةٍ؟ قَالَ: بَلَى، وَلَكِنَّكَ جَعَلْتَ لِابْنِكَ دَاوُدَ مِنْهَا سِتِّينَ سَنَةً، فَجَحَدَ آدَمُ، فَجَحَدَتْ ذُرِّيَّتُهُ، وَنَسِيَ فَنَسِيَتْ ذُرِّيَّتُهُ. قَالَ: فَمِنْ يَوْمَئِذٍ أُمِرَ بِالْكِتَابِ وَالشُّهُودِ].

أخرجه الترمذي، وتقدم في تفسير سورة الأعراف: بدون هذا.

16. (1699)- *Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Allah Teâla, Hz. Âdem (aleyhisselam)'i yarattığı ve ruh üflediği zaman, Âdem hapşırdı ve elhamdülillah diyerek, izni ile Teâla'ya hamdetti. Rabbi de ona:*

"Ey Âdem, yerhamukallah (Allah sana rahmet etsin), (mukarreb) meleklerden şu oturan gruba git ve "Esselâmu aleyküm" de!" dedi. (Hz. Âdem öyle yaptı. Hitab ettiği melekler):

"Ve aleyke's-selamu ve rahmetullahi ve berekâtuhu!" diye karşılık verdiler. Sonra Âdem (aleyhisselam) Rabbine döndü. Rabbi ona:

"Bu cümle senin ve evlâdlarının aralarındaki selâmlaşmadır" dedi. Allah Teâla hazretleri, elleri kapalı olduğu halde Âdem'e:

"Dilediğini seç!" dedi. Hz. Âdem:

"Rabbimin sağ elini seçtim! Rabbimin iki eli de sağdır, mübarektir" dedi. Sonra Allahu Teâlâ hazretleri sağ elini açtı. İçinde Hz. Âdem ve onun zürriyeti(nin emsâlleri) vardı. Hz. Âdem (aleyhisselam):

"Ay Rabbim, bunlar nedir?" dedi. Rabb Teâla:

"Bunlar senin zürriyetindir" dedi. Her insanın iki gözünün arasında ömrü yazılıydı. Aralarında biri hepsinden daha parlak, daha nurlu idi. Hz. Âdem:

"Ey Rabbim! Bu kimdir?" dedi. Rabb Telâla hazretleri:

"Bu senin oğlun Dâvud'dur. Ben ona kırk yıllık ömür takdir ettim" dedi. Âdem aleyhisselam:

"Ey Rabbim onun ömrünü uzat!" talebinde bulundu. Rabb Teâla:

"Bu ona takdir edilmiş olandır!" deyince, Âdem:

"Ey Rabbim, ben ona kendi ömrümden altmış senesini verdim" diye ısrar etti. Bunun üzerine Rabb Teâla:

"Sen ve bu (talebin berabersiniz)." buyurdu.

Sonra Âdem cennete yerleştirildi. Allah'ın dilediği kadar orada kaldı. Sonra cennetten (arza) indirildi. Âdem burada kendi ecelini yıl be-yıl sayıp hesaplıyordu. Derken ölüm meleği geldi. Hz. Âdem (aleyhisselam) ona:

"Acele ettin, erken geldin. Bana bin yıl ömür takdir edilmişti!" dedi. Melek:

"İyi ama sen oğlun Dâvud'a altmış senesini verdin" dedi. Ne var ki O bunu inkâr etti, zürriyeti de inkâr etti; o unuttu, zürriyeti de unuttu."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ilâve etti: *"O günden itibaren yazma ve şahidlik emredildi."* [Tirmizî, Tefsir, Muavvizateyn (3365). Bu hadis A'raf sûresinin tefsirinde (612 numarada) geçti. Orada son cümle yoktur.]

AÇIKLAMA:

1- Şârihler, *Hz. Âdem*'in, ruh üflendiği zaman hapşırmasının sıhhatine alâmet kılındığını, onun hamdetmesinin de sıhhatli, eksiksiz, kâmil bir yaratılışa sahip olma nimetinin gereği olduğunu, bu nimete ancak Allah'ın lütfu ve tevfiki ile mazhar olunduğunu ifade ettiğini belirtir.

2- *Tîbî* Hz. Âdem'e Cenab-ı Hakk'ın selamlaşmayı öğretmesiyle ilgili olarak: "Allah, geçmiş nimetlere şükrü öğrettikten, onu kâmil kudretine vâkıf kıldıktan sonra mahlukat ile muâşeret âdâbını öğretti, böylece Hakk'ı tâzimden sonra mahlûka karşı hüsn-i ahlâkda muvaffak oldu" der.

Mahlûkla muâşerete selamla başlanması, selamın, karşılıklı sevgi kapısını açan bir anahtar, kardeşlerin kalplerini te'lif eden bir sır, imana götüren bir nûr olmasındandır.

Burada ayrıca öğreniyoruz ki, selamlaşma en eski sünnetlerden biri, insanlığa Cenab-ı Hakk'ın nimetlerinden ilkidir.

3- Cenab-ı Hakk'a "el" izâfesi müteşâbihattandır. Selef bu hususta yorum yapmamayı tercih etmiş ise de muteahhir ulemâ, Allah'ın zâtıyla ilgili bâzı ifratkâr ve tefritkâr iddiaları bertaraf etmek için bazı te'villeri uygun görmüştür. Buna göre, bu makamda Zât-ı İlâhiye'ye yedeyn'in (iki el) izafesinden maksad cemâl ve celâl sıfatlarıdır. Cemâl, mutlak sağ'dır, her ne kadar sağ, celâlde dahi varsa da. Bir diğer te'vile göre iki el ile "kudret ve mülk", "nimet ve güzel eser" kastedilmiştir. Bir başka açıklamaya göre bu çeşit teşbihlerde "'el"den maksad uzuv olan el değil, sıfat olan el'dir. İki elin de sağ olması cûd ve keremin bolluğu, sınırsız oluşudur vs. [50]

4- *Tîbî*, Allah'ın sağ elinin açılması ve içerisinden Hz. Âdem ve evlatlarının timsallerinin çıkmasını, "Hz. Âdem, âlem-i gaybtaki kendi ve evlatlarının timsalini gördü" diye açıklar. Yine onun açıklamasına göre, bu vak'a Misak'tan evvel cereyan etmiştir ve Hz. Âdem'in sağ elde görmüş oldukları sâlihlerdir, hepsi imanları nisbetinde farklı nurlara sahiptir.

5- *Hz. Dâvud*'un daha parlak bir nura sahip olması, onun en çok ağlayan peygamberlerden olmasıyla îzah edilmiştir. *Tîbî*, peygamberlik, saltanat ve adaleti nefsinde birleştirmesinden bir imtiyaz elde etmiş olabileceğini söylese de Aliyyül-Kârî bunu mâkul bulamaz. "Hz. Süleyman da saltanat sahibi idi. Saltanat tek başına bir nur değil, bilakis zulmânî bir hicabtır" dedikten sonra: "Bu sebeple Hz. Süleyman, cennete peygamberlerden beş yüz yıl sonra girecek. Keza Abdurrahman İbnu Avf (radıyallâhu anh) da -saltanata benzeyen- çok mala sahip olduğu için fakir Muhacirler'den beş yüz yıl sonra cennete girecektir" der.

6- *Hz. Dâvud* (aleyhisselam)'un kırk yıllık ömrünü *Hz. Âdem*'in az

50– Aliyyü'l-Kârî, Mirkât'da yedeyn'le ilgili geniş açıklama sunar.

bularak uzatılmasını taleb etmesi meselesine gelince: *Aliyyü'l-Kârî,* rivâyetlerin *Hz. Dâvud*'a bidayetten kırk yıl ömür takdir edilmiş olmasına rağmen Hz. Âdem (aleyhisselam)'in duası üzerine ömrünün artırıldığını, rivâyetin *Hz. Âdem*'in duâsının kabul gördüğüne de bir delil olduğunu belirtir.

Buradan hareketle, ömrün, bâzan muallak olduğunu, bu ömr-ü muallakın artabileceğini söyleyen Aliyyü'l-Kârî bu meseleye âyetten ve hadisten delil kaydeder: **"...Ömrü uzatılana çok ömür verilmesi, (kısaltılanın) ömründen eksiltilmesi de hâriç olmamak üzere (hepsi bir kitapta yazılıdır. Bu Allah'a kolaydır"** (Fâtır 11). Hadisten de "sadakanın, ömrü uzatacağına" dair rivâyeti hatırlatır.

7- *Hz. Âdem*'in, "Ömrümden altmış yıl verdim" demesi, Allah nezdinde bir duadır. Yani Hz. Dâvud'un ömrünün artırılması talebtir. Zîra, insanların ömrünü artırma güç ve yetkisi kimseye verilmemiştir, bu Allah'a mahsus bir keyfiyettir. Öyle ise *Hz. Âdem*'in "altmış yıl kendi ömrümden verdim" demesi, onun ömrünün altmış yıl uzatılması için Cenab-ı Hakk'a yaptığı duayı ifade eder.

8- *Hz. Âdem*'e ölüm meleğinin gelişini, şârihler: "Dokuz yüz kırk yaşındayken, imtihan için" diye tasrih ederler. Rivâyet, *Hz. Âdem*'in, ömrünü bin yıl bilerek, yıl be-yıl sayıp hesapladığını açık olarak belirtir. Daha altmış yıl ömrü olduğunu hesaplarken ölüm meleğinin ziyâret etmesi *Hz. Âdem* (aleyhisselam)'i biraz şaşırtmış olmalı ki: "Vaktinden önce geldin!" demiştir.

Rivâyet Hz. Âdem'in, ömründen altmış yılı Hz. Dâvud'a vermiş olduğunu unuttuğunu, evlâd babanın tinetinden olduğu için, zürriyetinin de önceden verdiği sözü unuttuğunu belirtiyor. Hz. Âdem'in bu meseledeki inkârı, kasdî bir inkâr değildir. Unutması, ona meşru bir özür olmaktadır. Hz. Âdem (aleyhisselam)'in unutkanlığını tescîl eden şu âyet de var: **"Andolsun biz bundan evvel Âdem'e de vahy (ve emretmiş)dir. Fakat unuttu o. Biz onda bir azim bulmadık"** (Tâ-Hâ 115). Ancak, bu âyette, Hz. Âdem'in yasak ağaçtan yememe emrini unuttuğu kastedilmiştir.

9- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın son cümlesi, hukukun tesbitinde dâvaların yazılması, şâhidlerin dinlenmesi meselesinin ehemmiyetine, eskiliğine parmak basmaktadır.

1700 ١٧ – وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: خُلِقَتِ المَلائكَةُ مِنْ

نُورٍ، وخُلِقَ الجَانُّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ نَارٍ(١)، وخُلِقَ آدَمُ مِمَّا وُصِفَ لَكُمْ]. أخرجه مسلم.

17. (1700)- *Hz. Aişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Melekler nurdan yaratıldılar, cinler dumanlı bir alevden yaratıldılar. Âdem de size vasfi yapılandan yaratıldı."* [Müslim, Zühd 60, (2996).]

AÇIKLAMA:

Hadis-i şerif, yaratılışla ilgili farklı âyetlerde gelen bazı açıklamaları topluca ifâde etmektedir.

Dikkatimizi çeken husus, ruhânî varlık olarak bildiğimiz cin ve meleğin daha yaratılışta farklı asıllara dayanmasıdır. Melek nurdandır, cinler dumanlı alevdendir. Bugün, ilim hâlâ nurun mâhiyetini kesin bir dille çözememiştir. Bir zamanlar zann-ı gâlible ifâde edildiği gibi fizikî bir dalga mıdır, yoksa şimdilerde zannedildiği üzere foton denen parçacıklar mıdır?

Keza dumanlı alevle, nur arasında birleşme ve ayrılma noktaları nelerdir? Bunlar henüz ilmen kesinlik kazanmamış hususlardır. Daha mükemmel bilgi sahibi olduğumuz husûs, insanın fizikî aslı olan topraktır.

Diğer taraftan melekler, şuur sahibi fakat nefsi olmayan varlıklardır. Hangi vazîfe üzerine yaratılmışlarsa onu eda ederler, itaatsizlikleri mevzubahis olamaz. Evlenmeleri, çoğalmaları yoktur. Cinlerde nefis vardır, dolayısıyla itaat ve isyanları mevzubahistir. Evlenirler, çoğalırlar, onlar da insanlar gibi ölürler. Melek de, cin de insanlara gözükmezler, latif, ruhânî varlıklardır. Cinlerle görüşme, onlardan haber alma gibi meselelere daha önce temas ettiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz. 844. hadise bakın).

١٨ 1701- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [لاَ وَاللهِ مَا قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لعيسى أَحْمَرُ، وَلَكِنْ قَالَ: بَيْنَمَا أَنَا نَائِمٌ رَأَيْتُنِي أَطُوفُ بِالْبَيْتِ، فَإِذَا رَجُلٌ آدَمُ سَبْطُ(٢) الشَّعْرِ يُهَادَى بَيْنَ رَجُلَيْنِ يَنْطُفُ(٣) رَأْسُهُ مَاءً، أَوْ يُهْرَاقُ مَاءً. فَقُلْتُ: مَنْ هَذَا؟

(١) مارج النار: لهبها المختلط بسوادها.

(٢) السبط من الشعر: المنبسط المسترسل.

(٣) نطف رأسه: أي سال.

قالُوا: ابْنُ مريم، فذهبتُ ألتفتُ، فإذا رجلٌ أحمرُ جسيمٌ جعدُ الشعرِ(١) أعورُ عينِه اليُمنى كأنَّ عينه عِنبةٌ طافيةٌ. قُلْتُ: مَنْ هذا؟ قالُوا: الدَّجَّالُ، وأقربُ النَّاسِ به شبهاً ابنُ قَطَنٍ].

قال الزهرى: رجلٌ مِنْ خُزاعةَ هلكَ في الجاهليّةِ. أخرجه الثلاثة، ولم يخرج مسلم قول الزهرى.

18. (1701)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hayır, Allah'a kasem olsun Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. İsa'nın kızıl çehreli olduğunu söylemedi. Ancak şunu söyledi: *"Ben bir keresinde uyumuştum. Rüyamda Beytullah'ı tavaf ediyordum. O sırada düz saçlı, kumral benizli, başından su akar vaziyette iki kişiye dayanıp ortalarında gitmekte olan birisini gördüm.*

"Bu kim?" dedim.

"Meryem'in oğlu!" dediler.

Bunun üzerine daha yakından görmek için ilerledim. Kızıl, iri, kıvırcık saçlı, sağ gözü kör, gözü üzüm gibi pertlek bir adam daha vardı.

"Bu kim?" dedim.

"Bu, Deccâl!" dediler.

İnsanlardan en çok ona benzeyeni İbnu Katan'dı."

Zührî der ki: "İbnu Katan, câhiliye devrinde vefat eden Huzâalı bir kimseydi." [Buhârî, Ta'bi 33, 11, Enbiya, 42, Libâs 68, Fiten 26, Müslim, İmam 275, (169); Muvatta, Sıfatu'n-Nebi 2, (2, 920).]

1702 ١٩- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: عُرِضَ عَلَيَّ الأَنْبِيَاءُ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ، فإذا مُوسىٰ عَلَيْهِ السَّلَامُ ضَرْبٌ مِنَ الرِّجَالِ(٢) كَأَنَّهُ مِنْ رِجَالِ شَنُوءَةَ، ورأيتُ عيسىٰ ابنَ مريم عليه السَّلَامُ، فإذا أقربُ من رأيتُ به شبهاً عروةُ بنُ مسعودٍ، ورأيتُ إبراهيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فإذا أقربُ مَنْ رأيتُ به شبهاً صاحبُكُمْ،

---

(١) الجعد من الشعر المتعقد غير المسترسل.

(٢) الضرب من الرجال: الخفيف اللحم المستدق الممشوق.

يَعْنِي نَفْسَهُ، وَرَأَيْتُ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَإِذَا أَقْرَبُ مَنْ رَأَيْتُ بِهِ شَبَهًا دِحْيَةُ ابْنُ خَلِيفَةَ]. أخرجه مسلم والترمذى.

19. (1702)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Bana geçmiş peygamberler (aleyhimusselam) arzedildiler. Hz. Musa zayıfca bir erkekti. Sanki Şenûe kabilesinden (uzun boylu) birine benziyordu. *Hz. İsa* (aleyhisselâm)'yı da gördüm, gördüklerim içinde ona en çok benzeyen *Urve İbnu Mes'ûd* idi. *Hz. İbrahim* (aleyhisselâm)'i de gördüm, gördüklerim arasında ona en çok benzeyen, arkadaşınızdı -yani kendisini kastediyor- Hz. Cebrail (aleyhisselam)'i de gördüm. Gördüklerimden ona en ziyâde benzeyen Dıhye İbnu Halîfe idi." [Müslim, İmam 271, (167); Menâkıb 27, (3651).]

AÇIKLAMA:

1- Peygamberlerin, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e arzı, iki yerde vâki olmuş olabilir;

a. İsra (Mirac) gecesi Mescid-i Aksa'da,

b. Yine Mirac sırasında semâvatta.

Her iki ihtimâli te'yid eden rivâyetler mevcuttur. Ulemâ umûmiyetle bunun Mîrac gecesinde cereyan ettiğini benimser. Kadı İyaz "Peygamberleri vasfeden rivâyetlerin çoğu, peygamberleri Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Mirac gecesinde gördüğüne delâlet eder" der.

3- *Şenûe,* Yemen taraflarında bir kabiledir, insanlarının uzun boylu olduğu belirtilmektedir. Hz. Musa onlardan bir adama benzediğine göre, öncelikle uzun boylu olmalıdır.

4- Cebrail'in benzetildiği Dıhye İbnu Halîfe, Ashab'tan yakışıklılığı ile meşhur olan bir zattır. Cebrail birkaç kere onun sûretinde görünmüştür.

5- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Hz. İbrâhim (aleyhisselam)'i de en ziyade kendisine benzetmiştir.

1703 ٢٠ – وعن سمرة بن جندب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: سَامٌ أَبُو الْعَرَبِ، وَيَافِثُ أَبُو الرُّومِ، وَحَامٌ أَبُو الْحَبَشِ]. أخرجه الترمذى.

20. (1703)- *Semure İbnu Cündüb* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: "Sâm, Arapların babasıdır.

Yâfes, Rumların babasıdır. Hâm Habeşîlerin babasıdır." [Tirmizî, Tefsîr, Sâffât, (3229), Menâkıb, (3927).]

AÇIKLAMA:

1- Sâm, Yâfes ve Hâm, Hz. Nuh (aleyhisselam)'un üç oğlunun adıdır. *İbnu Asâkir*'in bir rivâyetinde Sâm'ın Arap, Fars, Rum, Mısır ve Şâm ehlinin babası; Yâfes'in Hazreç ile Ye'cüc ve Me'cüc'ün babası, Hâm'ın da siyahîlerin babası olduğu ifâde edilmiştir.

Saîd İbnu'l-Müseyyeb de şunu söylemiştir: "Hz. Nuh (aleyhisselam)'un çocukları üçtür: Sâm, Yâfes, ve Hâm. Bunlardan her birinin çocukları da üçtür: Sâm'ın çocukları: Arap, Fars ve Rûm'dur. Yâfes'in çocukları Türk, Sakâlibe (Slav) ve Ye'cüc, Me'cüc'dür. *Hâm*'ın çocukları Kıbtîler (Mısır'ın yerli halkı), Sudanlılar ve Berberîlerdir." Vehb İbnu Münebbih'ten de benzer bir rivâyet yapılmıştır.

1704 ٢١ – وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: إنَّ زكريّا كان نَجَّاراً]. أخرجه مسلم.

21. (1704)-*Hz. Ebu Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Zekeriyya (aleyhisselam) marangoz idi." [Müslim, Fedâil 169, (2379).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir hadislerinde: **"En temiz kazanç kişinin eliyle kazandığıdır"** buyurmuştur. Bir diğer hadis aynı mânayı daha da vurgular: **"Hiç kimse, eliyle kazandığından daha hayırlı bir taam yememiştir. Allah'ın nebîsi Dâvud (aleyhisselam), elinin emeğini yerdi."**

Sadedinde olduğumuz hadis, Hz. Zekeriyya (aleyhisselam)'nın elinin kazancını yediğini; mesleğinin doğramacılık da denen marangozluk olduğunu belirtmektedir. Bu halde çalışarak kazanç temini, peygamberlerin sünnetidir.

Bu durumda dinimiz, kazanç için bedenen çalışmayı tecviz etmekle kalmıyor, ona teşvik de ediyor. Bu maksadla büyük peygamberlerin fiilen çalışmak sûretiyle kazanç temin ettiklerini örnek olarak gösteriyor. Resûlullah (aleyhissâlatu vesselâm)'ın bir hadisini daha hatırlatmakta fayda var:

مَنْ بَاتَ كَلاًّ مِنْ عَمَلِهِ بَاتَ مَغْفُوراً لَهُ

"Kim günlük çalışma sebebiyle geceyi yorgun geçirmişse, Allah'ın mağfiretine ermiş olarak sabahlar."

Şunu da kaydedelim: Temel kazanç yolu üç kabul edilmiştir: Ziraat, zanaat, ticâret. *Ebu Hanife* ticâretin efdal olduğunu söylemiştir. Mâverdî ziraatin efdal olduğuna hükmetmiştir. Nevevî, elle yapılan ziraatin iki fazîleti (ziraat ve elle çalışma fazîletleri) de birleştireceğini söyler.

Daha fazla açıklama Kesb'le ilgili bölümde (5162-5202. hadisler) gelecek.

HİLAFET VE İMAMETLE İLGİLİ BÖLÜM

Bu bölümde iki bâb vardır.

BİRİNCİ BÂB

HİLAFET VE İMAMETİN AHKÂMI

(Bu bäb 6 fasıldır)

★

BİRİNCİ FASIL

İMAMLAR KUREYŞ'TENDİR

★

İKİNCİ FASIL

İMAMLIĞI, EMİRLİĞİ SAHİH OLANLAR

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

İMAM VE EMİRİN VAZİFELERİ

★

DÖRDÜNCÜ FASIL

EMÎR OLMANIN KÖTÜLÜĞÜ

★

BEŞİNCİ FASIL

İMAMA VE EMÎRE İTAATİN GEREĞİ

★

ALTINCI FASIL

İMAMLARIN VE EMÎRLERİN YARDIMCILARI

★

İKİNCİ BÂB

HULEFÂU'R-RAŞİDÎN VE ONLARA BİAT ŞEKİLLERİ

BİRİNCİ BÂB

HİLAFET VE EMÎRLİĞİN AHKÂMI

BİRİNCİ FASIL

İMAMLAR KUREYŞ'TENDİR

Umumî Açıklama:

İslâm dini devlet dinidir. Bu sebeple devlet hayatını ilgilendiren bütün müesseselerin İslam'da yeri vardır. Onlardan her birine, devlet hayatındaki ehemmiyeti nisbetinde yer vermiştir. Hayatî önem taşıyanlara ağırlık olarak yer verir.

İmamet, yani devlet reisliği meselesi bir milletin siyasî hayatının merkezinde yer alır. Bu sebeple İslâm dini, konuya fazlaca yer vermiş. İmamda aranacak vasıflardan, seçimine, azline, itaat, isyan bahislerine kadar hatıra gelebilecek her hususta esaslar, prensipler, hükümler koymuştur. Bunlar nazarî olarak işlenmekten başka çeşitli şekilleriyle tarih boyunca tatbik de edilmiş, ayrıca hukukşinaslar tarafından teşriata, kodifikasyona da tâbi tutulmuşlar ve madde madde kodifiye edilmişlerdir.

İmamet konusuna giren mühim meselelere daha önce temas ettik, burada tekrar etmeksizin mevzu üzerine kitabın yer verdiği hadislere geçiyoruz.

1705 ١- عن جابر رضي الله عنه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: النَّاسُ تَبَعٌ لِقُرَيْشٍ في الخَيْرِ والشَّرِّ]. أخرجه مسلم.

1. (1705)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: "İnsanlar hayırda da şerde de Kureyş'e tâbidir." [Müslim, İmâret 3, (1819).]

1706 ٢- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رَسُولُ اللهِ ﷺ النَّاسُ تَبَعٌ لِقُرَيْشٍ في هذا الشَّأنِ، مُسْلِمُهُمْ تَبَعٌ لِمُسْلِمِهِمْ، وكَافِرُهُمْ تَبَعٌ لِكَافِرِهِمْ. النَّاسُ مَعَادِنُ، خِيَارُهُمْ في الجَاهِلِيَّةِ خِيَارُهُمْ في الإِسْلامِ إِذَا فَقِهُوا، وتَجِدُونَ مِنْ خِيَارِ النَّاسِ أَشَدَّ

النَّاسِ كَرَاهَةً لهذَا الشَّأنِ حتَّى يَقَعَ فِيهِ]. أخرجه الشيخان.

2. (1706)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"İnsanlar bu işte Kureyş'e tâbidirler. Müslümanları Müslüman olanlarına, kafirleri kafir olanlarına tâbidirler. İnsanlar madenler gibidir. Cahiliyede hayırlı olanlar fikhı öğrenirlerse İslam'da da hayırlıdırlar. Bu işe en çok nefret edenleri insanların en hayırlısı bulacaksın. Onlar (rızaları hilâfına) içine düşmedikçe buna tâlib olmazlar."* [Buhârî, Menâkıb 1; Müslim, İmâret 2, (1818).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadislerde geçen *iş (ş'en)*'den murad *emîrlik* ve *hilafettir*. Emîrlik idarecilik, valilik, devlet reisliği gibi mânalara gelir. Hilâfet daha ziyade Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in mânevî şahsının temsilciliğidir.

2- *Kureyş*, Mekke'de yaşayan Araplardır. Bunlar İslâm'dan önceki dönemden beri diğer Araplara nazaran itibarli ve nüfuzlu idiler. Birçok yönden üstünlükleri kabul edilmişti. Mekke'de ikamet edip, ataları *Hz. İbrahim*'den kalma mukaddes bina *Kâbe*'yi himaye etmeleri, hacca bağlı olarak *Kâbe* ile ilgili birçok hizmetleri îfa etmeleri, diğer Araplar arasında sağladıkları üstünlüğe yeterli bir sebep idi. Kaldı ki, bunların, bizzat Kur'an-ı Kerim'de yer verilen (Kureyş sûresi) ticârî hayatları, komşu ülkelerle sıkı bağlar kurmalarına, bu sâyede sâdece maddî yönden değil, kültür, görgü, tecrübe ve bilgi gibi mânevî yönden de zenginleşmelerine yol açmıştı. Onların câhiliye devrindeki üstünlüklerine bütün bu durumlarının müessir olduğu söylenebilir. Hadiste geçen **"İnsanların kâfirleri Kureyş'in kâfirlerine tâbidir"** ifadesi, cahiliye devrindeki durumlarını tesbit eder. Müslüman olduktan sonra da durumda bir değişiklik olmamıştır. Daha dikkat çeken husus, Mekke'nin fethine kadar bekleyiş içinde kalan taşra Araplarının, Mekke Müslüman olunca kitleler halinde İslâm'a girip Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e tâbi olmalarıdır. Kureyşli olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a tâbi olan Müslümanlar, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra da yine Kureyşli olan *Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Muâviye* vs.'ye tâbi olmaya uzun müddet devam etmişlerdir.

3- Hayırlı kimselerin emîrlik ve hilafet gibi idârî sorumluluklardan nefretleri, o vazifelerin gerektirdiği sorumlulukları yerine getirmeme endişesinden ileri gelir. Onu kabul etmek, meşakkatin altına girmektir. Adaletle icraatte bulunup, insanların zulmüne mâni olmak zor işler-

dendir. Aklı tam, diyâneten hassas kimsenin bu muhataralı (riskli) işe talib olmayacağı açıktır. "Onlar rızası hilâfına içine düşmedikçe buna tâlib olmazlar" şeklinde tercüme ettiğimiz ibârenin mefhumunda âlimler ihtilâf etmiştir. Bâzıları şöyle anlamışlardır: "Kim emîr olmak için hırs göstermeden, talibi olmadan, bu vazife uhdesine düşerse, emîrlikteki kerâhet ondan kalkar. Çünkü önceki ibâre, emîrlik talebini mutlak olarak mekruh ilân etmiştir. O ibareyi şöyle anlayan da olmuştur: "Âdet şöyle cereyan etmektedir: Kim bir şeyi elde etmek için hırs gösterir, fazla peşine düşerse nâdiren ona kavuşabilir. Kim de birşeyden yüzçevirir, ele geçirmek hususunda hırs göstermezse, umumiyetle o şeye daha rahat kavuşur."

١٧٠٧ ٣- وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَزَالُ هَذَا الأَمْرُ فِي قُرَيْشٍ مَا بَقِيَ مِنْهُمُ اثْنَانِ]. أخرجه الشيخان.

3. (1707)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Bu iş (emîrlik) insanlardan iki kişi bâki kaldıkça Kureyş'te olmaya devam edecektir." [Buhârî, Menâkıb 2, Ahkâm 2, Enbiya 1; Müslim, İmâret 4, (1820).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisteki *"iş"*ten de murad *emîrlik* ve *hilafet*tir. Kıyamete kadar buna Kureyş sâhip olacak demektir. Hadis ıtlakı üzere alındığı takdirde, üstünlükte takvayı esas alan (Hucurat 13) İslâm'da Kureyş'e mutlak bir imtiyaz tanınması gibi bir durum ortaya çıkar. Aslında, bu işkâli bertaraf eden kayıtlar başka rivâyetlerde gelmiştir:

أَلاَ إِنَّ الأُمَرَاءَ مِنْ قُرَيْشٍ مَا أَقَامُوا ثَلاَثًا: مَا رَحِمُوا إِذَا اسْتُرْحِمُوا وَقَسَطُوا وَعَدَلُوا إِذَا حَكَمُوا

"Bilesiniz üç şeyi yerine getirdikçe umerâ Kureyş'tendir: Merhametli olmaları istendiği zaman merhametli oldukça, hükmettikleri zaman âdil ve hakka riâyetkâr oldukça."

الأَئِمَّةُ مِنْ قُرَيْشٍ مَا إِذَا حَكَمُوا فَعَدَلُوا

"Hükmedince adaletten ayrılmadıkça imamlar Kureyş'ten olacaktır."

Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'in de şu sözü rivâyet edilmiştir:

إِنَّ هَذَا الأَمْرَ فِي قُرَيْشٍ مَا أَطَاعُوا اللهَ وَاسْتَقَامُوا عَلَى أَمْرِهِ

"Kureyş Allah'a itaat edip, emri üzere doğru yolda oldukça, bu iş onlar üzerindedir."

Bu hususu tahlil eden *İbnu Hacer* der ki: "İşâret ettiğim hususta vârid olan hadisler üç kısımdır:

1- Bir kısım hadisler, Kureyşliler'in, gösterilen vasıfları muhâfaza etmedikleri takdirde, "Allah'ın lânetine uğrayacaklarını haber verir. Meselâ "Bilesiniz üç şeyi yerine getirdikçe ümerâ Kureyş'tendir..." hadisi bunlardandır. Bu rivâyette şu cümle de yer alır:

فمن لم يفعل ذلك منهم فعليه لعنة الله "Kim bu söylenenleri yapmazsa Allah'ın lâneti üzerine olsun." Bu hadiste, "iş"in (emîrlik) onlardan çık-masını gerektiren bir şey yok.

2- Onlara, aşırı şekilde eziyet edeceklerin musallat edilmekle tehdid edilmeleri *Ahmed İbnu Hanbel* ve *Ebû Ya'la*'da gelen şu hadiste olduğu gibi:

يا معشر قريش إنكم اهل هذا الامر ما لم تحدثوا فإذا غيرتم بعث الله عليكم من يلحاكم كما يلحى القضيب

"Ey Kureyşliler! Sizler bir kısım bid'atlere düşmedikçe bu "iş"in sahiplerisiniz. Şâyet bid'atlere düşerek (dinin getirdiklerini) değiştirecek olursanız Allah size öylelerini musallat eder ki, onlar ağacın dalını soydukları gibi sizleri soyarlar (derilerinizi yüzerler)..." Kezâ bu rivâyetlerde de -her ne kadar bir iş'ar (bir ihsas, bir imâ) varsa da- "iş"in Kureyşliler'in elinden çıkacağına sarih bir ifade yoktur.

3- Aleyhlerine kıyâma, onlarla savaşmaya izin veren ve "iş"in onların elinden çıkacağını ihbâr eden rivâyetler... *Tayâlisî* ve *Taberânî*'de gelen *Sevbân* hadisi gibi:

استقيموا لقريش ما استقاموا لكم فإن لم يستقيموا فضعوا سيوفكم على عواتقكم فابيدوا حضراءهم فان لم تفعلوا فكونوا زراعين اشقياء

"Kureyş sizin için istikametli oldukça siz de onlar için istikametli olun. Onlar istikamette olmazlarsa kılınçlarınızı omuzlarınıza koyup çoğunu helâk edin. Bunu yapmazsanız (çok çalışıp az kazanan) bedbaht çiftçiler olun." (51) İbnu Hacer bunu takviye sadedinde şu rivâyeti de kaydeder:

كان هذا الامر في حمير فنزعه الله منهم وصيره في قريش وسيعود اليهم

"Bu "iş" Himyerîler'in elinde idi. Allah onlardan alıp Kureyş'e verdi. Tekrar onlara dönecektir." Bu hadisler ifade eder ki Kureyşliler dini ikame etmezlerse "iş" onlardan çıkacaktır."

51– İbnu Hacer her üç sıktaki hadislerin tek başına alındıkta zayıf sayılacaklarını belirtir. ancak şâhidlerini zikrederek takviyeden sonra hükme girer.

İbnu Hacer şöyle devam eder:

"Geri kalan hadislerden çıkarılan netice şudur: "İş"in onlardan çıkması, önce, onların lânetle tehdid edildikleri menfur hallere düşmeleriyle vaki olur. Bu zâten rüsvaylığa ve tedbirlerinin bozulmasına sebeptir. Bu durum *Abbasî Devleti*'nin başlarında vâki olmuştur.

Arkadan, Kureyşliler'e eziyet verecek kimselerin musallat edilme tehdidi var. Bu durum da Abbasîlerde görülmüştür. Mevâlîler onlara galebe çalınca, ellerinde, üzerlerine hacr konmuş çocuklara döndüler. Çocuk gibi bazı basit şeylerle oyalandılar, işleri başkaları yürüttü.

Sonra durum daha da kötüleşti. *Deylemliler* galebe çaldı. Her hususta onları sıkıştırdılar. Öyle ki, *halife*nin yetkisinde sadece hutbe okumak kaldı. Mütegallibe (zorbalar) her beldede memleketi aralarında paylaştılar. Böylece ard arda değişik tâifeler bunlara musallat oldu. Sonunda her yerde "iş" ellerinden çıktı. Bazı yerlerde halifenin kuru bir adı kaldı."

Hilafetin Kureyş'le olan ilgisini tesbit eden hadisleri böylesi bir izaha kavuşturan İbnu Hacer, daha sonra, İslâmî grupların bu hususlaki görüşlerine yer verir:

"...Cumhur-u ulemâ -bu hususta Sahâbe'den vârid olan ittifak üzere- imam için Kureyşli olmanın şart olduğuna hükmetmiştir.

Bazı tâifeler bunu Kureyş'ten belli bir grupla kayıdladılar. Bir tâife: "*Hz. Ali* evladları dışında kalanlardan imam câiz değildir" dedi. Şia bu görüştedir.

Sonra, *Hz. Ali*'nin zürriyetinden kimlere câiz olduğu hususunda çok şiddetli ihtilâflar meydana geldi. Bir tâife: "Abbâs'ın çocuklarına has" dedi. Ebû Müslim Horasânî ve etbâı bu görüşteydi.

İbnu Hazm'ın nakline göre bir taife: "Câfer İbnu Ebî Tâlib'in oğulları dışındakilere câiz olmaz" demiştir.

Diğer bir tâife: "Abdulmuttalib'in evladlarından olmalıdır" demiştir.

Bazılarının: "Benî Ümeyye dışındakilerden câiz değildir" dediği, diğer bazılarının: "*Hz. Ömer* (radıyallâhu anh)'in evlatları dışındakilerden câiz değildir" dediği rivâyet edilmiştir.

İbnu Hazm bu nakilleri yaptıktan sonra: "Bu gruplardan hiçbirinin lehine bir delil mevcut değildir" der.

Hâricîler ve Mu'tezile'den bir tâife: "İmamın Kureyş dışında olması câizdir. İmamete, Kitap ve Sünnet'i ikâme eden herkes lâyıktır, Arap olmuş, acem olmuş farketmez" demiştir. Hattâ *Dırâr İbnu Amr* mübâla-

ğaya kaçarak: "Kureyş dışında birinin başa geçirilmesi evlâdır, zîra, öyle birisi, aşîret (ve taraftarları) cihetinden az (ve dolayısıyla zayıf) olur, haddi aşıp azdığı takdirde azli kolay olur" der.

Ebû Bekr İbnu't-Tîb: **"İmamlar Kureyş'tendir"** hadisinin sübût bulmasından (sahih olmasından) sonra Müslümanlar bu söze itibar etmezler. Nitekim Müslümanlar asırlardır bununla amel etmiştir. Öyle ki, ihtilâf çıkmazdan önce, bu hadise itibar edilmesi hususunda icma vâki olmuştur" der.

...*Kadı İyaz* der ki: "İmam'ın Kureyş'ten olmasını şart koşmak, bütün âlimlerin mezhebidir. Hatta bunu, icma edilen meselelerden addetmişlerdir. Selefe mensub hiç kimseden bunun hilâfına görüş nakledilmemiştir. Seleften sonra gelenler de her tarafta bu hususta ittifak etmiş, muhâlif görüş beyan eden olmamıştır. Öyle ise, Hâricîlerin ve Mu'tezile'den onlara uyanların görüşlerine Müslümanlara muhâlefetleri sebebiyle itibar edilmez."

İbnu Hacer, burada ihtirâzî bir kayıd koyar: "Bu hususta icma olduğunu söyleyen kimse, Hz. Ömer'den rivâyet edilen şu görüşü te'vil etmek zorundadır. Ahmed İbnu Hanbel sahih bir senedle şunu kaydeder: "Eğer ecelim geldiği zaman *Ebû Ubeyde* hayatta olsa onu halife seçerdim... *Ebû Ubeyde*'nin vefatından sonra ecelim gelecek olsa Muâz *İbnu Cebel*'i halife seçerdim." Burada adı geçen *Muâz İbnu Cebel*, Ensârî'dir. Kureyş'le hiçbir neseb bağı yok. İmamın Kureyş'ten olma şartı hususundaki icmâ muhtemelen Hz. Ömer'in vefatından sonra tahakkuk etmiştir. Ya da Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in bu hususta ictihâdı değişmiştir.

Hilafeti Kureyş'e mahsus görmeyip, kendisine delil olarak *Abdullah İbnu Revâha* ve *Zeyd İbnu Hârise* ve *Üsâme İbnu Zeyd* vs.'nin harplerde askerî birliklere komutan tâyin edilmelerini gösterenlere şu söylenebilir: "Bu tâyin, el-imametu'l-uzma (=en büyük imamlık, yani devlet reisliği) tâyini değildir. Bu örneklerden şu hüküm çıkarılır: "Halife hayatında Kureyşli olmayanları kendisine nâib seçme yetkisine sahiptir."

NETİCE: İmamların Kureyş'ten olması meselesi *Ehl-i Sünnet* ulemâsı arasında bâzı kayıtlarla kabul edilen, icmaya yakın bir ekseriyetle mütekaddim ve müteahhir herkesce benimsenen bir husustur. Bu mevzuda hadis kitaplarında pek çok rivâyet yer almış olmaktan başka fakihler, şârihler, tarihçiler.... de meseleye eğilip kitaplarında yer vermişlerdir. Hadisin, sâdece mutlak vechini sathî bir nazarla değerlendirerek keşfettiğini zannettiği teâruzun giderilmesini hadisi reddetmede arayan kimse ciddi bir hataya düşer. Böyle bir davranış, ulum-i İslâmiye'nin en

ziyâde işlenmiş ve geliştirilmiş olan ve bir rivâyeti kabul veya redde tamâmen objektif mi'yarlara dayanan binlerce hadis ulemasının metoduna ters düşmekten başka, Ashab'tan günümüze, meseleye eğilmiş ve icmaya yakın bir ittifakla sıhhatini ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a nisbetini benimsemiş bütün eslaf-ı izâmı tekzib, onların techilini, tadlilini tazammun eden bir bilgiçlik iddiası olur, el-iyâzu billah.

İslâm ulemâsının tamamen objektif metodlarla değerlendirip sıhhatine hükmettiği bir rivâyet, ilim semasında parlayan bir yıldız gibidir. Hiç kimse, onu dar aklına sığmadığı veya subjektif ölçülerine uymadığı için yerinden söküp atamaz, çünkü eli yetişmez. Onun bütün mülâhaza ve gayretleri, elindeki sapanından attığı taşlarla gökteki yıldızları düşürmeye kalkan çocuğun mantığından dışarı çıkmayacağı gibi, başarısı da onunkinden öteye geçemez.

1708 ٤ – وعن سفينة[1] رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: الخلافةُ في أُمّتي ثلاثونَ سنةً، ثُمّ ملكٌ بعدَ ذلكَ. قال سعيدُ بنُ جمهانَ، ثُمّ قال: أمْسِكْ خلافةَ أبي بكرٍ، وخلافةَ عمرَ، وخلافةَ عثمانَ، وخلافةَ عليٍّ رضي الله عنهم، فوجدناها ثلاثينَ سنةً. فقيلَ: إنّ بني أُميّةَ يزعمونَ أنّ الخلافةَ فيهم، فقالَ: كذبوا بنوا الزرقاءِ بل هم ملوكٌ من شرِّ الملوكِ]. أخرجه أبو داود، والترمذي، والمراد ببني الزرقاء بنو مروان.

4. (1708)- *Sefine* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: *"Hilâfet, ümmetim arasında otuz yıl sürecektir. Bundan sonra saltanat gelecektir."* Said İbnu Cumhân dedi ki: "Sonra ilâve etti: *"Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'in hilâfetine Hz. Ömer'in hilâfetini, Hz.Osman'ın hilâfetine Hz. Ali'nin hilâfetini (radıyallahu anhüm ecmain) ekle (parmaklarınla say) bak!"* dedi. Bunları (sayınca hakikaten) otuz yıl bulduk."

Sefine'ye: "Emeviler, hilâfetin kendilerinde (devam ettiğini) zannederler" denmişti, şu cevabı verdi: "Beni'z-Zerkâ yalan söylüyor. Onlar krallardır, hem de en kötü krallar." [Ebû Dâvud, Sünnet 9 (4648, 4647); Tirmizî, Fiten 48, (2227).]

AÇIKLAMA:

---

(١) هو مولى رسول الله ﷺ، وقيل: كان مولى أم سلمة، واسمه مهران، وقيل: رومان، وقيل: نجران، وقيل: غير ذلك.

1- Sefîne, aslında bir lakaptır, gemi demektir. Burada Sefîne (radıyallâhu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bir âzatlısıdır. Ebû Abdirrahman diye künyesi vardır. İsminin ne olduğu kesinlikle bilinmiyor, Mihrân vs. diyen olmuştur. Lakabı kendisine Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vermiştir. Sebebi, bir yolculuk sırasında çok eşya taşımış olmasıdır. Şöyle anlatır: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte yolculuk yapıyorduk. Yolculardan yorulanlar oldu. Bunlar kılıçlarını, kalkanlarını üzerime koydular. Böylece çok sayıda kılıç ve kalkan taşıdım. (Bunu gören) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Sen sefînesin" diye iltifatta bulundular."

2- Rivâyetin *Ebû Dâvud*'da gelen bir vechinde: خِلَافَةُ النُّبُوَّةِ ثَلَاثُونَ سَنَةً "Nübüvvet hilâfeti otuz yıldır" denmiştir.

3- *Alkamî* der ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan sonra gelen otuz yıl içinde Dört Halife ile Hz. Hasan (radıyallâhu anhüm)'ın halifelikleri vardır. Şöyle ki:

Hz. Ebû Bekir'in hilafeti 2 yıl 3 ay 10 gündür.

Hz. Ömer'in hilafeti 10 yıl 6 ay 8 gündür.

Hz. Osman'ın hilafeti 11 yıl 11 ay 9 gündür.

Hz. Ali'nin hilafeti 4 yıl 9 ay 7 gündür.

Hz. Hasan'ın hilafeti 7 aydır.

Nevevî'nin verdiği rakamlarda ufak tefek fark mevcuttur. Bizce mühim değil.

4- Hadiste geçen: **"Bundan sonra saltanat (kraliyet=mülk) gelecektir"** demek, *"nübüvvet hilâfetinden sonra..."* demektir. Âlimler, bu hadise dayanarak Emevî ve daha sonraki devirlerde devlet başkanları "halife" ünvanını almış olsalar da, bu halifeliğin Dört Halife döneminde olduğu gibi nübüvvet hilâfeti olmadığını, sâdece bir isimden ibaret olduğunu söylemişlerdir. Nübüvvet hilâfetine bi-hakkın lâyık olabilmek için amel yönüyle sünnete uymak gerekir. Sefîne (radıyallâhu anh)'nin, *Hz. Muâviye* için: "Meliklerin birincisi" dediği rivâyet edilmiştir. Öyle ise nübüvvet hilâfetinden maksad kâmil mânada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a halef olmaktır ki, âlimler bunu beş halife ile sınırlarlar.

5- *Benî'z-Zerkâ, Benî Mervân* demektir. Zerkâ, Emevîler'in geçmişteki annelerinden biridir.

٥- وعن جابر بن سمرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: لاَ يَزَالُ هذَا الدِّينُ عَزِيزاً

مَنِيعاً إِلَى اثْنَيْ عَشَرَ خَلِيفَةً كُلُّهُمْ مِنْ قُرَيْشٍ. قِيلَ: ثُمَّ يَكُونُ مَاذَا؟ قَالَ: ثُمَّ يَكُونُ الْهَرْجُ]. أخرجه الخمسة إلا النسائي إلى قوله من قريش.

وأخرج باقيه أبو داود «الهَرْجُ»: الفتنة والاختلاط.

5. (1709)- *Hz. Câbir İbnu Semüre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bu din, hepsi Kureyş'ten gelecek olan on iki halifeye kadar aziz ve güçlü olacaktır."

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a soruldu:

"Sonra ne olacak?"

"Sonra herc (fitne ve kargaşa) gelecek!" diye cevap verdi." [Buhârî, Ahkâm 51; Müslim, İmâret 5-9 (1821); Tirmizî, Fiten 46, (2224). Bu üç kitap, hadisin "Kureyş'ten" kelimesine kadar kısmını: "Ebû Dâvud da [Medhi 1, (4279), 4280)] tamamını tahric etmiştir.]

AÇIKLAMA:

On iki imamın geleceğinden haber veren bu hadis farklı vecihlerde rivâyet edilmiştir. Herbiri bazı noksan ve ziyadeler ihtiva etmektedir:

"Bu "iş" ümmetim arasında on iki imam geçmedikçe sona ermez."

"İnsanların işi, kendilerine on iki kişi hükmettiği müddetçe yürümekte devam edecektir."

"Benden sonra on iki emîr gelecek... hepsi de Kureyş'ten olacak."

"On iki imam üzerinizde halife oldukça din ayakta kalacaktır."

"Hepsinin etrafında ümmetin toplanacağı on iki halife üzerinizde oluncaya kadar bu din ayakta kalacaktır." v.s.

Görüldüğü üzere hadisler kendi aralarında farklıdır ve yeterli açıklıktan uzaktır. Bu yüzden şârihler, tatminkâr ve birbiriyle uyuşan açıklama sunamamışlardır.

Kadı İyaz der ki: "Hadiste gelen 12 adedi, iki soru akla getiriyor:

Birincisi: "Bu hadisin zâhiri Ashâb-ı Sünen tarafından tahric edilen -İbnu Hibban ve başkalarınca da sıhhatine hükmedilmiş olan- Hz. Sefîne (radıyallâhu anh)'nin rivâyet ettiği: **"Hilâfet benden sonra otuz yıldır, ondan sonra krallık vardır..."** (1708 numarada geçdi) hadisi bunun zâhirine muhalefet eder. Çünkü bu otuz yıl içerisinde sâdece *Dört*

Halife ile az bir müddet de Hasan İbnu Ali (radıyallâhu anhüm ecmâin) halife olmuştur.

İkincisi: Hilâfete geçenler sayıca bundan fazla.

Birinci sorunun cevabı: Sefine hadisinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nübüvvet hilâfetini kasdetmiştir, Câbir İbnu Semüre hadisinde böyle bir kayıt yoktur.

İkinci sorunun cevabı: "Bu hadiste: *"Benden sonra sadece on iki halife gelecektir"* denmiyor, *"...on iki halife olacak..."* deniyor. Bu miktarda halife gelmiştir, daha fazla halifenin gelmesine de bir mâni yoktur."

Kadı İyâz devamla der ki: "Mamafih bu söz, hilâfete her geçenin kastedilmesi halinde uygundur. Ancak bu sözde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın adâletle hükmeden ve hilafete gerçek mânada liyakat kazanan kimseleri kasdetmiş olması da mümkündür. Bu şartlara uygun olarak Dört Halife geçmiştir. Kıyamet kopmazdan önce bu miktar 12'ye tamamlanacaktır.

Âlimlerden bazıları: "Bu on iki imam aynı zamanda zuhur edecek ve halk kısım kısım bunlara tâbi olacak" demiştir. Nitekim beşinci hicrî asırda sadece Endülüs'te altı adet sultan ortaya çıktı, hepsi de kendisini halife ilan etti. Bunların aynı asrında Mısır sultanı, Bağdad'da Abbâsî halifesi ve başka yerlerde Alevîler ve Hâricîler adına hilâfet iddia eden kimseler vardı. Bu te'vili te'yid eden bir rivâyet Müslim'de gelmiştir: ستكون خلفاء فيكثرون "...Halifeler çıkacak ve sayıları da çok olacak..."

Bazı âlimler: "Bundan hilâfetin izzet, İslâm'ın kuvvet ve işlerin istikâmet üzere gittiği, insanların halife etrafında birlik teşkil ettiği şartlar kastedilmiş olma ihtimali de var, nitekim hadisin bazı vechinde كلهم تجتمع عليه الأمة "..hepsinin etrafında ümmet toplanır..." denilmiştir. Bu durum, Velid İbnu Yezid zamanında Emevîler'e kargaşa girip aralarında fitne çıkıncaya kadar gelen ve halkın etrafında birlik olduğu halifelerde görülmüştür. Kargaşa hâli, Abbasî Devleti'ne kadar devam etmiş, Abbasîler onları bertaraf etmiştir. Bu şekilde gelen halifeler nazar-ı dikkate alınırsa, hadiste gelen miktara ulaşılır ve hadisin ihbarı sıhhat kazanır. Hadisle ilgili başka ihtimaller de mevzubahistir. Gerçeği Allah bilir..."

Kadı İyaz dışında başka âlimler meseleye eğilmiştir, farklı yorumlar dermeyân etmişlerdir. Biz hepsini burada kaydetmeyeceğiz. Şu kadarını söylememiz gerekir: Şiî an'anesinde zikredilen 12 imamla ilgili isimlerin Sünnî ve ittifâkî bir değeri yoktur.

İKİNCİ FASIL

İMAMLIGI VE EMİRLİGİ SAHİH OLANLAR

1710 ١– عن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ النَّبيُّ ﷺ: إذَا بُويِعَ لِخَلِيفَتَيْنِ فَاقْتُلُوا الآخِرَ مِنْهُمَا]. أخرجه مسلم.

1. (1710)- *Ebû Saîd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "İki halifeye birden biat edildi mi, onlardan ikincisini öldürüverin." [Müslim, İmâret 61, (1852) .]

1711 ٢– وعن عرفجة بن شريح رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: مَنْ أتَاكُمْ وأمْرُكُمْ جَمِيعٌ عَلَى رَجُلٍ وَاحِدٍ يُرِيدُ أنْ يَشُقَّ عَصَاكُمْ، أوْ يُفَرِّقَ جَمَاعَتَكُمْ فَاقْتُلُوهُ]. أخرجه مسلم.

2. (1711)- *Arface İbnu Şureyh* (radıyallâhu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Siz bir kişinin etrafında birlik halinde iken, bir başkası gelip, kuvvetinizi kırmak veya cemaatinizi bölmek isterse, onu öldürüverin."* [Müslim, İmaret 60, (1852).]

AÇIKLAMA:

1- İslâm , *vahdaniyet* dinidir. Bu, sadece Allah, Peygamber ve şeriatın birliğini ifade etmez. Devletin ve itaat edilecek halifenin de bir olmasını gerektir. İslâm ümmeti tek bir cemaattir, devletinin de bir olması gerekir. Bunu te'yîd eden hadisler çoktur. Meselâ bir başka hadisde: *"Kim bir imama biat ederek antlaşma musâfahasını yaparsa, gücü yettiğince ona itaat etsin. Bir ikincisi çıkıp da evvelkisi ile nizâya kalkışacak olursa onun boynunu vurun"* buyurulmuştur. Keza bir başka hadis: *"Birinci biatınızda sâdık kalın, gereğini îfa edin... Birincilere olan borcunuzu ödeyin. Kim olursa olsun ikinciyi öldürün"* diye emreder.

2- İslâm âlimleri, bu mevzu üzerinde gelen nassların sarahatini nazar-ı dikkate alarak, aynı asırda imamın birden fazla olamayacağı husûsunda icma ederler. İslâm beldesinin dar veya geniş olması bu hükme te'sir etmez. *Cüveynî,* el-İrşâd adlı eserinde, İslâm beldeleri bir imamın hâkimiyet kuramayacağı kadar geniş olursa, iki ayrı imamın meşruiyeti husûsunda içtihad yapılabileceğini söylemiş, sonraki âlimler onun bu görüşünü, ona nisbet ederek tekrarlamışlardır.

3- Şâyet, aynı asırda, iki ayrı imama biat edilecek olsa, bunların hangisi efdal olduğuna bakılmaksızın birincisi meşru addedilecek, ikincisi âsî ve bâğî ilan edilip, iddiasından vazgeçinceye kadar kendisiyle harb edilecektir.

Âlimler: "Böyle bir durumda, savaşı kazandığı taktirde ikinciye biat etmek gerekir" demişlerdir.

4- Ehl-i kıble addedilen sapık fırkalardan sâdece *Kerrâmiyye,* Sahâbe'nin ve ümmetin icmâlarına muhalif olarak iki ve daha fazla kimsenin imametinin caiz olabileceğini söylemiştir.

İmamın bir olmasındaki bu ısrar "fitneye düşüp, nizamın bozulması" korkusundan ileri gelmektedir.

١٧١٢ - وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: كَانَتْ بَنُو إسْرَائِيلَ تَسُوسُهُمُ الأَنْبِيَاءُ عليهم السلام كُلَّمَا هَلَكَ نَبِيٌّ خَلَفَهُ نَبِيٌّ، وإنَّهُ لا نَبِيَّ بَعْدِي، وَسَيَكُونُ بَعْدِي خُلَفَاءُ فَيَكْثُرُونَ. قَالُوا: فَمَا تَأْمُرُنَا؟ قَالَ: أَوْفُوا بِبَيْعَةِ الأَوَّلِ، ثُمَّ أَعْطُوهُمْ حَقَّهُمْ، وَاسْأَلُوا اللهَ تَعَالَى الَّذِي لَكُمْ، فَإِنَّ اللهَ تَعَالَى سَائِلُهُمْ عَمَّا اسْتَرْعَاهُمْ]. أخرجه الشيخان.

3. (1712)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Benî İsrail'i peygamberler (aleyhimusselâm) idâre ediyorlardı. Bir peygamber ölünce onun yerine ikinci bir peygamber geçiyordu. Ancak, benden sonra peygamber yok. Ama ardımdan halifeler gelecek ve çok olacaklar."*

Orada bulunanlar:

"(Onlar hakkında) bize ne emredersiniz?" diye sordular.

"Önceki biatınıza sadâkat gösterin. Onlara haklarını verin. Onlar üzerindeki haklarınızı (eda etmedikleri taktirde, kendilerinden değil) Al-

lah'tan isteyin. Zîra Allah Teâlâ, idâreleri altındakilerin hukukunu onlardan soracaktır" buyurdu." [Buharî, Enbiyâ 50; Müslim, İmâret 44, (1842).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste, mevzumuza giren bir noktayı tasrîh etmek gerekiyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, önce kime biat edilmişse, o vazife başında oldukça başka bir kimseye biat edilmeyeceğini, bunun haram olduğunu belirtiyor. Ayrıca, biatın getirdiği vazifelerin yerine getirilmesini emrediyor.

Biat bir itaat akdidir. Öyle ise, imama biat eden kimse ona meşrû olan emirlerde itaat etmekle mükelleftir. Öyle ki, imam kendisine düşen vazifeleri yapmayarak zulme düşse bile, raiyyet, itaatle mükelleftir. İmamın zulmü, raiyyete, isyan veya imama karşı kendisine düşen vazifeleri ihmal etme hakkı kazandırmıyor. Âlimler, *"onlar üzerindeki hakkınızı Allah'tan isteyin!"* cümlesinden *"isyan etmeyin!"* hükmünü çıkarırlar. Zîra raiyyetin imamdan hak istemeye kalkması bir nevi isyandır –veya en azından imamca öyle telakkî edilerek- fitneye sebep olabilir. Bir başka hadis bu hushusta daha açıktır.

تَسْمَعُ وَتُطِيعُ لِلْأَمِيرِ وَإِنْ ضُرِبَ ظَهْرُكَ وَأُخِذَ مَالُكَ فَاسْمَعْ وَأَطِعْ

"...Emîre kulak verip itaat edeceksin. Sırtına vurulsa, malın (zorla) alınsa bile kulak ver, itaat et!"

1713 ٤ – وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: اسْتَخْلَفَ رسولُ اللهِ ﷺ ابنَ أُمِّ مَكْتُومٍ(١) عَلَى المَدِينَةِ مَرَّتَيْنِ]. أخرجه أبو داود.

4. (1713)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, İbnu Ümmi Mektum'u, iki defa kendi yerine Medine'de halef bıraktı." [Ebû Dâvud, Harâc 3, (2931).]

AÇIKLAMA:

İbnu Ümmi Mektum (radıyallâhu anh), hakkında Abese sûresi inen

(١) اسمه عمرو، ويقال عبدالله، وعمرو: أكثرهم، وهو ابن قيس. قال ابن عبدالبر: استخلفه النبي ﷺ على المدينة ثلاث عشرة مرة: في الأبواء، وبواط، وذي العشيرة، وغزوة في طلب كرز بن جابر، وغزوة السويق، وغطفان، وفي غزوة أحد، وحمراء الأسد، ونجران، وذات الرقاع، وفي خروجه في حجة الوداع، وفي خروجه إلى بدر.

âmâ bir zat idi. Resûlulah *(aleyhissalâtu vesselâm)* diyanet ve dirâyeti kavî olan bu zata, karşılaştıkça iltifat ederdi. Rivâyet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın Medîne'den ayrıldığı iki ayrı zamanda, bu zâtı âmâ olmasına rağmen, yerine vekîl bıraktığını ifâde ediyor. Ancak İbnu Abdilberr tahkîke dayanarak Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu zatı, gazvelere çıktığı sıralarda 13 kere yerine vekil bıraktığını belirtir. *Ebva, Buvât, Zü'l-Asîre, Sevîk, Gatafan, Uhud, Hamrâu'l-Esed, Necrân, Zâtu'r-Rikâ, Bedr* gazveleri, *Cüheyne* seferi gibi.

Hz. Enes'in "iki kere" demesini, şârihler "diğerlerini duymamış olabilir" diye te'vil ederler. Bazı âlimler: *"İbnu Ümmi Mektum'u* Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, Medine'ye kazâ işlerini de görmek üzere değil, sâdece namazları kıldırmak üzere vekil bırakmıştır, zîra âmâ kimsenin kazâ işlerini tâyini uygun değildir, çünkü şahısları tanıyamaz, (dâvâya konu olan) malları tesbît edemez, kimin lehine hükmedeceğini bilemez. Bu söylenen meselelerin hepsinde mukallid kalır, taklîtle hüküm ise câiz değildir" demiştir.

Bazı âlimler, *İbnu Ümmi Mektum*'un vekîl tayin edilmiş olmasında, Abese sûresinde İlâhî itâba vesile olan davranışı sebebiyle Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onun gönlünü almak için bir ikram, bir iltifatta bulunma arzusunu görmek istemişlerdir.

Ancak şunu da belirtelim ki, bazı âlimler de bu rivâyetten hareketle âmâlığın imamlığa mâni bir özür olmayacağı kanaatini izhâr etmişlerdir.

1714 ٥ – وعن أبي بكرة رضي الله عنه أنه قال: [لَقَدْ نَفَعَنِي اللهُ تَعالى بِكَلِمَةٍ سَمِعْتُهَا مِنْ رَسولِ اللهِ ﷺ أيَّامَ الجَمَلِ بَعْدَمَا كِدْتُ أنْ أَلْحق بأصْحابِ الجَمَلِ فأقاتِلَ مَعَهُمْ. قال: لَمَّا بَلَغَ رسولَ اللهِ ﷺ أنَّ أَهْلَ فارِسَ مَلَّكُوا عَلَيْهِمْ بِنْتَ كِسْرى. قال: لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَّوْا أَمْرَهُمُ امْرَأَةً]. أخرجه البخاري والترمذي والنسائي.

وزاد الترمذي: [فَلَمَّا قَدِمَتْ عائشةُ البَصْرَةَ ذَكَرْتُ ذلكَ فَعَصَمَنِي اللهُ تَعالى بِهِ].

5. (1714)- *Ebû Bekre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan işitmiş olduğum bir kelimenin Cemel Vak'ası sırasında Allah'ın izni ile faydasını gördüm. Şöyle ki bir ara, neredeyse ashâb-ı Cemel'e katılarak onların yanında yer alıp savaşmaya karar vermiştim. Hemen, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, "İranlıların başına *Kisrâ*'nın kızı kraliçe oldu" diye haber geldiği zaman (söylemiş olduğu

sözü hatırladım ve onlara katılmaktan vazgeçtim. O zaman Efendimiz:) **"İşlerini kadına tevdi eden bir kavm felâh bulmayacaktır"** demiş idi". [Buhârî, Fiten 17, Megâzi 82; Tirmizî, Fiten 75, (2263); Nesâî, Kudât 8 (8, 227). Tirmizî'de şu ziyade gelmiştir: "Hz. Aişe Basra'ya geldiği zaman bunu hatırladım. Bu söz sayesinde Allah beni muhâfaza etti".]

AÇIKLAMA:

1- Rivâyetten de anlaşılacağı üzere *Ebû Bekre, Hz. Aişe* ile aynı kanaatte idi. Yani *Hz. Osman* (radıyallâhu anh)'ı şehid edenlerin cezalandırılmasının gereğine inanıyordu. Ancak, bu mesele üzerine çıkan Cemel Vak'ası'na katılmadı. Aslında şârih *İbnu Hacer'in* de belirttiği üzere, ne *Hz. Ali,* ne de *Hz. Aişe* (radıyallâhu anhümâ) Müslümanlar arasında savaş çıkmasını istiyor değillerdi. Ancak Taberî'de açıklandığı üzere, araya giren suiniyet sahipleri iki orduyu, bir kısım desîselerle tutuşturduktan sonra, herkes kendini savaşın içinde buldu ve ne çıkabildi ne de savaşı durdurabildi. İşte *Ebû Bekre,* bu meselede, *Sa'd İbnu Ebî Vakkas, Muhammed İbnu Mesleme, Abdullah İbnu Ömer* (radıyallâhu anhüm) gibi bir kısım sahabelerle birlikte savaşta bîtaraf kaldılar.

2- *Ebû Bekre*'nin bu hadisiyle "Kadının kazâ işlerine tâyini caiz değildir" diyenler ihticac etmişir. Cumhûr bu görüştedir. Ancak, İbnu Cerîr et-Taberî buna muhâlefet ederek, kadının şehâdetinin câiz olduğu kimseler hakkında hüküm de verebileceğini söylemiştir. Bâzı Mâlikîler, herhangi bir kayda yer vermeksizin "Kadın kâdı olabilir" demiştir.

ÜÇÜNCÜ FASIL

İMAM VE EMÎRİN VAZİFELERİ

1715 ١- عن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِه، فَالإِمَامُ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِه، وَالرَّجُلُ رَاعٍ فِي أَهْلِه، وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِه، وَالمَرْأَةُ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا رَاعِيَةٌ، وَهِيَ مَسْئُولَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا، وَالخَادِمُ فِي مَالِ سَيِّدِه رَاعٍ، وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِه. قالَ: فَسَمِعْتُ هؤُلاَءِ مِنَ النَّبِيِّ ﷺ وَأَحْسِبُهُ قالَ: وَالرَّجُلُ فِي مَالِ أَبِيهِ رَاعٍ، وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِه]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

1. (1715)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Hepiniz çobansınız ve hepiniz sürünüzden mes'ulsünüz. İmam çobandır ve sürüsünden mes'ûldür. Erkek ailesinin çobanıdır ve sürüsünden mes'uldür. Kadın, kocasının evinde çobandır, o da sürüsünden mes'ûldür. Hizmetçi, efendisinin malından sorumludur ve sürüsünden mes'ûldür."*

İbnu Ömer der ki: "Bunları Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan işitmiştim. Zannediyorum ki şöyle de demişti:*"Kişi bâbasının malında çobandır, o da sürüsünden mes'ûldür."* [Buhârî, Ahkâm 1, Cum'a 11, İstikrâz 20, Itk 17, 19, Vesâya 9, Nikâh 81, 90; Müslim, İmâret 20, (1829); Tirmizî, Cihâd 27, 1705; Ebû Dâvud, İmâret 1, (2928).]

AÇIKLAMA:

1- Hadis, herkesin bir sorumluluk ve selâhiyet dairesinin olduğunu göstermektedir. *"Çoban"* diyen tercüme ettiğimiz kelime râi'dir. Lügat açısından güden demek ise de, hadiste "muhafazası için birşeyler tevdi edilmiş güvenilir muhâfız" mânasına kullanılmıştır.

2- *İmam*'dan maksad devlet reisidir. Bazı rivâyetlerde "emîr" denmiştir. Esasen bu bahiste emîr ve imam kelimeleri müterâdif (eş mânalı) olarak kullanılmıştır.

3- Dikkat edilirse imam, erkek, kadın, hizmetçi, evlat gibi fonksiyonları farklı şahıslar, *"çoban"* vasfıyla tavsifte birleşmektedirler. Şüphesiz bunların herbirinin sorumlu olduğu husûslar farklıdır.

Hattâbî: "İmamın çobanlığı, hudûdu tatbik ve hükümde adâlete riâyetkâr olmak sûretiyle şeriatı korumaktır; erkeğin ailesine çobanlığı, işlerini idâre, haklarını yerine getirmek; kadının çobanlığı evin, çocukların, hizmetçilerin işlerini tanzim etmek, her hususta kocasına hayırhah olmaktır; hizmetçinin çobanlığı, eli altında bulunan şeyleri koruması, kendisine terettüp eden hizmetleri yapmasıdır" der.

4- *Tîbî* demiştir ki: "Bu hadisten anlıyoruz ki, çoban zâtı için tutulmaz, mâlikin, güdülmesini istediği şeylerin muhâfazası için tutulur. Öyle ise, Şâri'in müsâde ettiği şeyler dışında tasarrufta bulunmamalıdır. Hadis, bâbında böylesine tatlı, böylesine câmi, böylesine beliğ bir başka örneği olmayacak mükemmellikte bir temsîldir. Zîra önce mücmel ve özlü şekilde beyanda bulunup arkadan tafsîl etti. Mükerrer kereler harf-i tenbîhe (uyarıcı unsura) yer vermektedir..."

Bazı âlimler hadisin, baştaki: **"Hepiniz çobansınız, hepiniz sürünüzden mes'ulsünüz"** şeklindeki mutlak ifadesiyle hiç kimsesi olmayan bekârı da çobanlar arasına dahil ettiğine dikkat çekmiştir. "Zîra, derler, böyle birisi organları üzerine çobandır, fiil, söz ve itikad nevinden her ne emredilmişse yapmaları her ne yasaklanmışsa terketmeleri meselesinde, insanın organları, kuvveleri, hisleri kişinin sürüsü hükmündedir. Öyle ise insanın bir nokta-i nazardan, güdülen olması, bir başka nokta-i nazardan güden olmasına mâni değildir."

5- Bu hadisi tamamlayan bir başka rivâyet Ebû Hüreyre'ye aittir:

مَا مِنْ رَاعٍ إِلاَّ يُسْئَلُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَقَامَ امْرَ اللهِ او اضاعه

"Her çoban kıyamet günü hesaba çekilecektir: "Sürüsüne Allah'ın emrini tatbik etti mi etmedi mi?"

Bu bâbta gelen başka hadisleri de nazar-ı dikkate alan ulemâ şu kesin hükme ulaşmıştır: "Mükellef kimse, hükmü altındakilere karşı vazifelerinde kusur işlemiş ise kıyamet günü muâheze edilecektir."

Burada *İbnu Hacer*'in hadisle ilgili olarak kaydettiği bir notu iktibas etmek münâsip düştü:

"Bu hadiste, bâzı taassup sahiplerinin Emevîler lehine uydurdukları

yalan da reddedilmektedir. Şöyle ki: Ebû Ali el-Kerâbîsî'nin "Kitabu'l-Kazâ"sında şunu okumuştum, "Bize Şâfiî'nin amcası, Muhammed İbnu Ali'den bildirdiğine göre demiştir ki: "İbnu Şihâb, halife Velid İbnu Abdi'l-Melik'in yanına girmişti. Velid ona şu hadisten sordu: "Allah bir kulunu hilâfet çobanlığına getirirse, onun hasenâtını yazar, fakat seyyiâtını yazmaz." *İbnu Şihâbi'z-Zührî:* "Bu düpedüz yalandır" dedi ve şu mealdeki âyeti okudu: **"Ey Dâvud, biz seni yeryüzünde bir halife yaptık. O halde insanlar arasında hak ve adaletle hükmet. Hükmünde hevâ ve hevese (hissiyâta) tâbi olma ki bu, seni Allah yolundan saptırır. Çünkü Allah yolundan sapanlar hesap gününü unuttukları için onlara pek çetin bir azâb vardır"** (Sâd 26). Velid, bu cevab üzerine: "İnsanlar bizi dinimizden ayartıyorlar" dedi.

Bu hadisle alâkalı M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin yorumları ise şöyle:

كُلُّكُم راعٍ وكُلُّكُم مسؤولٌ عن رعيّته الامامُ راعٍ ومسؤولٌ عن رعيّه والـــرَّجُل راعٍ فى اهله وهو مسؤولٌ عن رعيّته والمرأةُ راعيةٌ فى بيت زوجها ومسؤولةٌ عن رعيّتها والخادمُ راعٍ في مال سيّده ومسؤولٌ عن رعيّته وكُلُّكم راعٍ ومسؤولٌ عن رعيّته

"Her birerleriniz râî (çoban) ve hepiniz elinizin altındakinden sorumlusunuz: Devlet reisi bir râî ve elinin altındakilerden sorumludur.Her fert, ehl ü ıyâlinin râîsidir ve raiyetinden mes'uldür. Kadın beyinin hanesinin râîsi ve gözetiminde olan şeylerden sorumludur.Hizmetçi efendisinin malının râîsi ve elinin altındakilerden mes'uldür. Herbirerleriniz râî ve herbirerleriniz raiyetinden sorumludur."(52)

Râî, herhangi bir şeyi görüp-gözeten, koruyup-kollayan ma'nasına gelir. Çobana "râî" denmesi de, kendine emanet edilen hayvanları en emin, en müsait yerlerde otlatması, onları kurda-kuşa kaptırmaması, herhangi bir şeye maruz kaldıklarında onlarla içden alâkadar olması, bu kudsî vazifeyi îfa ederken de fıtrî safvetiyle, her zaman hasis ihtiraslardan uzak kalabilmesi ve sürüsüne karşı duyduğu derin şefkat, beslediği engin merhamet hissiyle, onların elemleriyle müteellim, lezzetleriyle de mütelezziz olması gibi önemli hususlardan ötürüdür.

Ve işte, bir ma'nada devlet reisi ile teb'a arasında da böyle bir münasebet söz konusudur. Devlet reisi ve derecesine göre değişik dairelerdeki onun temsilcileri, ellerinin altındakilerini görüp gözetmek, onların elem ve lezzetlerini paylaşmak, onlara mutlu gelecekler hazırlamak ve onların sıkıntılarını göğüslemekle sorumludurlar.

52-- Buharî, Cuma 11.

Hane reisi ile aile fertleri arasında da aynı münasebet bahis mevzuudur; hane reisi nafaka, elbise ve onları uygun bir yerde iskân etme gibi hususlarda birinci derecede sorumlu olduğu gibi, ta'lim, terbiye, hüsn-ü muâşeret, dünya ve ukba saadetini te'min gibi mes'elelerde de sorumludur.

Aynı durum, kadının kocasıyla olan münasebetlerinde de geçerlidir; kadın evinin işlerini tedvirde, kocasının malını, ırz ve namusunu muhafazada, sürüsünden mes'ul bir çoban gibi sorumludur.

Hizmetkârın, efendisinin malını, mülkünü; evladın, bâbanın servet, şeref ve haysiyetini koruyup kollamadaki durumları, hep bu " râî" ve *"raiyye"* mülâhazasıyla alâkalıdır. Denilebilir ki, din nazarında râî ve mer'î olmadık hiçbir mükellef yoktur. Bir yönüyle herkes tıpkı bir çoban, diğer yönüyle de güdülen raiyye mesabesindedir. Hatta bir râî için güdülecek herhangi bir raiyye olmasa bile o yine sorumludur. Evet, herkes kendi nefsini, aklını ve bütün duygularını, bütün uzuvlarını birer emanet gibi koruyup kollama mecburiyetindedir.

İslâm, bildiğimiz bütün sistemler ve dinler içinde, devlet reisinden, evlerimizde çalışan hizmetçilere kadar, hem de, henüz demokrasi rüyalarının görülmediği bir dönemde, herkesin sorumluluğunu en ince teferruatına kadar belirleyip ilan eden biricik hayat nizamıdır ve bu mevzuda ona rakib bir başka sistem göstermek de mümkün değildir.

İslam Peygamberi "devlet reisi mes'uldür" der, onun sorumluluğunu, sorumluluk sınırlarını, vazife ve mükellefiyetlerini bir bir sıralar.. kadın ve erkeğin mes'uliyetlerini hatırlatır ve ayrı ayrı sahalarda, her ikisine de belli sorumluluklar yükler.. bâbanın evlada, evladın bâbaya karşı mes' uliyetlerinden söz eder ve her iki tarafın da hak ve mükellefiyetlerine dikkat çeker.. hatta, bu mevzuda, dünyadaki gelişmeler nazar-ı itibara alınacak olursa, çok erken sayılabilecek bir dönemde, hizmetçi ve işçilerin hak ve mes'uliyetlerinden bahisler açarak, beşer tarihindeki içtimâî çalkantılardan çok önce sosyal bir probleme çözüm teklif eder.

İşte size, devlet reisi ve teb'anın karşılıklı haklarından -ki, çoğu Ahkâm-ı Sultaniyelerde beyan edilmiştir- evlad ve ana-bâba haklarına, ondan karı-koca ve işçi-işveren haklarına kadar, fıkıh kitaplarında, ahlak ve terbiye risalelerinde, içtimâiyat ve hukuk eserlerinde; oldukça hacimli birer yer işgal eden onca mes'elenin üç-beş kelime ile peygamberâne bir ifadesi daha...![53]

53– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, 1/286-287.

1716 ٢- وعن ابن مريم الأزدي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [دخلت على معاوية رضي الله عنه فقال: ما أنعمنا بك أبا فلان؟ قلت: حديث سمعته من رسول الله ﷺ سمعته يقول: من ولاه الله شيئاً من أمور المسلمين، فاحتجب دون حاجتهم وخلتهم وفقرهم احتجب الله تعالى دون حاجته وخلته وفقره يوم القيامة. قال: فجعل معاوية رجلاً على حوائج الناس]. أخرجه أبو داود والترمذي.

« ما أنعمنا بك »: يريد ما أعمدك إلينا، وما جاء بك. قال الخطابي: وإنما يقال: ذلك لمن يعتد بزيارته ويفرح بلقائه.

2. (1716)- *İbnu Meryem el-Ezdî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Hz. Muâviye (radıyallâhu anh)'nin yanına girmiştim. Bana:

"Ey Ebû fülân, seni hangi rüzgâr attı?" diyerek (ziyaretimden memnuniyeti izhâr etti). Ben de: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan işitmiş olduğum şu hadisi, (size hatırlatmayı düşündüm)" dedim: "Allah kime Müslümanların işlerinden birşeyler tevdi eder, o da onların ihtiyaçlarına, isteklerine, darlıklarına perde olur (giderirse), kıyâmet gününde Allah da onun ihtiyaç, istek ve darlıklarına perde olur (giderir)."

Râvî der ki: "Bunun üzerine Hz. Muâviye (radıyallâhu anh) insanların ihtiyaçlarıyla ilgilenmek üzere bir adam tâyin etti." [Tirmizî, Ahkâm 6, (1332, 1333); Ebû Dâvud, Harâc 13, (2948).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, hangi mertebede olursa olsun me'muriyetle, halkın idâresinde bulunan kimselerin, insanlara yakınlık göstermesi, işlerini kolaylaştırıp, meşru hudud içerisinde yardımcı olması gereğine dikkat çekmektedir. Hadisin Tirmizî'de gelen vechi daha sarih:

"*Amr İbnu Mürre, Hz. Muâviye* (radıyallâhu anhümâ)'ye: "Ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: "Herhangi bir imam kapısını bir ihtiyaç ve istek sahibine, bir darda kalmışa örterse, kıyamet günü Allah da sema kapılarını onun ihtiyaç, istek ve darlığı karşısında kapatır" buyurduğunu işittim" dedi. Bunun üzerine Hz. Muâviye, insanların ihtiyaçlarıyla ilgilenmek üzere bir adam tâyin etti."

1717 ٣- وعن ابن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا قال: [قال النبي ﷺ: إنَّ

الْمُقْسِطِينَ(١) عِنْدَاللهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى مَنَابِرَ مِنْ نُورٍ عَنْ يَمِينِ الرَّحْمٰنِ، وَكِلْتَا يَدَيْهِ يَمِينٌ، الَّذِينَ يَعْدِلُونَ فِي حُكْمِهِمْ وَأَهْلِيهِمْ وَمَا وَلُوا]. أخرجه مسلم والنسائي.

3. (1717)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-As* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Adil olanlar, kıyamet günü, Allah'ın yanında, nurdan minberler üzerine Rahman'ın sağ cihetinde olmak üzere yerlerini alırlar. -Allah'ın her iki eli de sağdır- Onlar hükümlerinde, aileleri ile velâyeti altında bulunanlar hakkında hep adâleti gözetenlerdir." [Müslim, İmâret 18, (1827); Nesâî, Âdâb 1, (8, 221).]

AÇIKLAMA:

1- İslam dini adâlete çok önem verir. Mü'mine kendi aleyhinde bile olsa, anne-bâba gibi en yakınlarının aleyhinde bile olsa doğruluktan, adâletten ayrılmamayı emreder (Nisa 135). Çünkü içtimâî hayatın kıvamı, huzuru, terakkisi hep adâlete bağlıdır. Hatta er-Rahman süresinde semâvatın bile adâletle ifade edilen hassas ölçülerle kıyamda ve nizamda olduğu belirtilmiştir.

2- Bu hadiste Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, dinin son derece ehemmiyet verdiği adâleti uygulayanların mükâfatını haber vermektedir. Allah'ın yanında nurdan, yüksek minberler... Ve bu, Rahman'ın sağında olacak... Cenab-ı Hakk'a olan yakınlığın ikinci sefer te'kid edilmesi ve Allah'ın Rahman sıfatıyla ifade edilmesi ayrı bir incelik ifade eder. Şöyle ki: Rahman, Cenab-ı Hakk'ı rızık veren, ihtiyaçları gideren yönüyle bize tanıttığına göre, Rahmân'a yakınlık, adil olanların Allah'tan daha çok lütfa, ikrama mazhar olacaklarını ifade eder.

3- Adâlete riâyet edenlere vaadedilen bu yüce makam bazı âlimlerce ve mesela *Kadı İyaz*'a göre hakikat de olabilir, mecaz da. Mecaz olma halinde cennetteki mertebenin yüceliğinden kinayedir. Fakat diğer bazılarına ve mesela şârih Nevevî'ye göre burada hakikat vardır, mecaz değil, "Onlar der, gerçekten nurdan minberler üzerinde olacaklardır, onların menzilleri de yüksektir."

4- *Allah'ın sağı* tâbiri Cenab-ı Hakk'a keyfiyet, şekil izafe etmeye sebep olmamalıdır. Allah hakkında "benzeri olmamak" لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ prensibi esastır. Kur'ân ve hadiste zaman zaman bu müteşâbih tâbirlere yer verilmiş olması, Allah'a keyfiyet izâfesi için değil, bazı gaybî ve yüce hakikatleri anlamamızda kolaylık içindir. Mamafih selef bu çeşit müteşâbih

(١) المقسط: هوالعادل. والقاسط: الجائر.

ifadelerle karşılaştıkça hiçbir te'vil yapmadan "mahiyeti hakkında bir şey söylemeksizin inanırız, ondan gerçek muradı Allah bilir" demişlerdir. Esasen hadiste Allah'a yemin, yani sağ el izafe edildikten sonra "Onun her iki eli de sağdır" denmiş olması, bu tâbirlerin beşerî örfde ifade ettiği uzuv mânasında kullanılmadığına bir tenbihtir.

Şunu da belirtelim ki, müteahhir ulemâ, bu müteşabih ifadeleri, duyulan ihtiyaç üzerine te'vile ve bazı açıklamalara kavuşturmuşlardır. Bilhassa kelamcılar bu hususta daha mukni, daha cesurdurlar. Arapça'da yemîn kelimesi, uğur, bereket mânalarına gelen yümn kelimesinden alınmadır ve örfen, makbul olan hayırlı ve iyi işler hep sağa nisbet edilmiştir. Bu durumdan hareket eden *Kadı İyaz* yemîn'den iyi hal ve yüksek mertebe kastedilmiş olabileceğini söylemiştir. (Allahu a'lem bi's-sevab.)

1718 ٤- وعن الحسن البصرىّ عن معقل بن يسارٍ رضى الله عنه قال: [سمعت رسول الله ﷺ يقول: ما من عبدٍ يسترعيه الله رعيةً يموت يوم يموت وهو غاشٌ لرعيته إلاّ حرّم الله عليه الجنّة]. أخرجه الشيخان.

وفي أخرى لمسلم عن الحسن البصرى: [أنّ عائذ بن عمرٍو رضى الله عنه، وكان من أصحاب رسول الله ﷺ دخل على عبيد الله بن زيادٍ فقال: أى بنىّ إنّى سمعت رسول الله ﷺ يقول: إنّ شرّ الرّعاء الحُطَمة(١)، فإيّاك أن تكون منهم، فقال: اجلس إنّما أنت من نُخالة أصحاب رسول الله ﷺ فقال: وهل كان لهم نُخالة؟ إنّما النُّخالة بعدهم وفي غيرهم].

4. (1718)- *Hasan el-Basrî, Ma'kıl İbnu Yesâr* (radıyallâhu anh)'dan naklediyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, demişti ki: *"Allah bir kimseyi başkaları üzerine çoban yapmış, o da idaresi altındakilere hile yapmış olarak ölmüş ise, Allah ona cennetini kesinlikle haram eder."* [Buhârî, Ahkâm 8, Müslim, İman 227, (142); İmâret 21, (142).]

Müslim'in Hasan Basrî'den kaydettiği diğer bir rivâyet şöyledir:

"Âiz İbnu Amr (radıyallâhu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesse-*

(١) قال في النهاية: هو العنيف برعاية الإبل في السوق والإيراد والإصدار، ويلقى بعضها على بعض ويعسفها ضربه.

lâm)'ın Ashâb-ı Güzin'inden biri idi. Ubeydillah İbnu Ziyad'ın yanına girdi ve hemen ona: "Ey oğulcuğum, ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Çobanların en kötüsü hutame denen merhametsiz deve sürücüsüdür, sakın onlardan olma"* dediğini işittim" dedi. Ubeydullah: "Otur, sen muhakkak ki Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabının kepeğindensin" deyince: "Onların kepeği var mıydı? Kepek onlardan sonra ve onların dışındakiler arasında zuhur etti" diye cevap verdi."

AÇIKLAMA:

1- *Ubeydullah İbnu Ziyâd, Hz. Muâviye*'nin hilafeti sırasında Basra emîri idi.

2- Birinci rivâyette raiyyete hile yapmak, ikinci rivâyette raiyyete merhametsiz davranmak kötülenmektedir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* âmir durumda olanları hileden de merhametsizlikten de menetmektedir.

Âlimler burada yasaklanan *hile* için şöyle derler: "Bu, âmirin raiyyetin malını almak, kanını dökmek veya ırzını lekelemek veya haklarını engellemek, dinî ve dünyevî meselelerden öğretmesi vacib olan şeylerin öğretilmesini terketmek, aralarında hududun ikâmesini, müfsidlerin cezalandırılmasını ihmal etmek, halka göstermesi gereken himâyeyi terketmek gibi zulüm kelimesiyle ifade edilebilecek davranışlarıyla hasıl olur."

3- *Müslim*'de kaydedilen rivâyette tasrih edildiği üzere Basra Valisi *Ubeydillah'a*, yüce sahabi Âiz İbnu Amr (radıyallâhu anh)'ın nasihati ağır gelmiş, enesine dokunmuş olacak ki, hiç de hoş olmayan bir tavır izhar etmiş, istihfaf etmek istemiştir. Ancak, Âiz (radıyallâhu anh) son derece olgun bir davranışla Ashab'ta kepek olmayıp, hepsinin seçkin kimseler olduğunu, hafiflerin Ashap'tan sonraki nesil içerisinden çıktığını ifade etmiştir. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat uleması, Ashab arasında hiçbir tefrike yer vermeksizin, hepsinin güvenilir, sıdk ve diyanet sahibi mümtaz kimseler olduğunda ittifak ederler. Hz. Âiz de bunu ifade etmiş olmaktadır.

1719 ٥- وعن عدىّ بن عميرة الكندى رضى الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنِ استعملناه على عملٍ فكتمنا مخيطاً ، فما فوقه كان غلولاً يأتى به يوم القيامة، فقام إليه رجلٌ من الأنصار فقال: اقبل عنّى عملك يا رسول الله. قال: ومالك؟ قال: سمعتك تقول كذا وكذا. قال: وأنا أقوله الآن: مَنِ استعملناه منكم على عملٍ

فَلْيَجِئْ بِقَلِيلِهِ وَكَثِيرِهِ، فَمَا أُوتِيَ مِنْهُ أَخَذَ، وَمَا نُهِيَ عَنْهُ انْتَهَىٰ]. أخرجه مسلم.

5. (1719)- *Adiyy İbnu Amîre el-Kindî* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir işe me'mur tayin ettiğimiz kimse, bizden bir iğne veya ondan daha küçük bir şeyi gizlemiş olsa, bu bir hiyanettir (gulûl), kıyamet günü onu getirecektir."

Bunun üzerine, Ensar'dan bir zat kalkarak:

"Ey Allah'ın Resûlü! Vazifeyi benden geri al!" dedi. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Sana ne oldu?" diye sordu:

"Senin (az önce şunu şunu) söylediğini işittim ya!" deyince Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ben onu şu anda tekrar ediyorum: "Kimi memur tayin edersek az veya çok ne varsa bize getirsin. Ondan kendisine ne verilirse alır, ne yasaklanırsa onu terkeder." [Müslim, İmâret 30, (1833).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadiste devlet adına vergi toplayan memurun takip edeceği edebi açıklıyor: Memurluk gereği kendisine her ne verilmişse onu getirip hazineye teslim etmelidir. Az veya çok, hiçbir şeyi şu veya bu mülâhaza ile temellük edip, kendine ayırmamalıdır.

2- *Hiyânet* diye çevirdiğimiz kelimenin aslı gulül'dür. Gulül, esas itibariyle ganimet malından yapılan çalma için kullanılır. Ancak, gerek mahiyet ve gerekse uhrevî mes'uliyetleri yönüyle benzediği için Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* her iki davranışı da gulülle ifade etmiştir.

3- Kıyamet günü, kişinin çaldığı şeyi getirmesi, onun mahşer yerinde hesap vermek üzere toplanan insanların içinde rezil-rüsvây edilmesi içindir. Bu ifade memurları dürüstlüğe teşvik etmeye, hiyanetten caydırmaya, ne kadar değersiz olursa olsun devlet malına karşı saygıyı ikame etmeye yöneliktir.

4- *Münâvî,* hitâbın Müslümanlara olduğunu, çünkü beytü'l-male ait emvâlle ilgili bir hizmete kâfirin memur olarak tayin edilmesinin şer'an yasak olduğunu belirtir.

5- Adamın vazifeden istifası, memurluğun hakkını yerine getiremeyip, vebâle düşmekten korktuğu içindir.

1720 ٦- وعن أبي سعيد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: أَحَبُّ النَّاسِ إلى اللهِ تَعالى يومَ القِيامَةِ وأَدْناهُم منه مَجْلِساً إمامٌ عادِلٌ، وأَبْغَضُ النَّاسِ إلى اللهِ يومَ القِيامَةِ، وأَبْعَدَهُم منه مَجْلِساً إمامٌ جائِرٌ]. أخرجه الترمذي.

6. (1720)- *Ebû Said* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kıyamet günü, insanların Allah'a en sevgili ve mekân olarak en yakın olanı, âdil imamdır. Kıyamet günü, insanların Allah'a en menfuru O'ndan mekân olarak en uzak olanı da zâlim sultandır." [Tirmizî, Ahkâm 4, (1329).]

DÖRDÜNCÜ FASIL

EMÎR OLMANIN KÖTÜLÜĞÜ

Umumî Açıklama:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, insanlar üzerine âmir olmayı, bir başka ifade ile me'murluğa talib olmayı tavsiye etmez. Şüphesiz bunun çeşitli sebepleri vardır:

★ Her şeyden önce memurluk muhâtaralı bir meslektir, pek çok sorumluluklar araya giriyor, kul hakkı araya giriyor, adaletli olmak gibi, mânen son derece ciddi ve tehlikeli mes'uliyetler araya giriyor. Üstelik, mesleğin tabiatı icabı, bîtaraflığı, adâletli olmayı önleyen sebepler çok ve galip...

★ Me'murun çoğalması devlete iktisadî bir kısım problemler getirmektedir: İstihsal azalması devlet imkanlarının memurlara ayrılarak prodüktif ve kalkınmaya yönelik yatırımların ihmâli vs...

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in aslî geçim kaynaklarını ticaret, zanaat, zîraat diye tesbit ederken me'murluğu zikretmemiş olması da mânidardır. Durum böyle iken bugün insanların devlet kapısında me'mur olmaya koşmaları İslâmî bir esprinin ifadesi değildir. Sünnetin rağmına, çeşitli zorlamalarla yapılan tâyinler sebebiyle bir kişinin yapacağı bir işe çok sayıda insan memur olarak konmakta, bu durum insanlarımızı tembelleştirdiği gibi istihsal azmini, çalışma şevkini de kırmakta, tembelliği milletimize ikinci bir tabiat haline getirmektedir.

★ Memurluğa talib olmak, liyâkatsizlerin iş başına geçmeleri gibi bir başka mahzur daha getirmektedir.

Müteakip hadislerde, bu meseleye Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın nasıl eğildiğini, bir kısım tâliblere, açık bir üslubla: *"Sen memurluğa layık değilsin"* dediğini göreceğiz.

1721 ١- عن المِقْدام بن معـد يكرب رَضِيَ اللهُ عنه قال: [ضَرَبَ رَسـول اللهُ ﷺ مَنْكِبِي وَقالَ: أَفْلَحْتَ يَا قُدَيْمُ(١) إنْ مُتَّ ولَمْ تَكُنْ أميراً، وَلاَ كَاتِباً، وَلاَ عَرِيفاً](٢) أخرجه أبو داود.

1. (1721)- *Mikdâm İbnu Ma'dikerib* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* omuzuma vurdu ve:

"Ey Kudeym (Mikdamcık)! Emîr, kâtip, ârif olmadan ölürsen kurtuluşa erdin demektir!" dedi." [Ebû Dâvud, Harâc 5, (2933).]

AÇIKLAMA:

1- *Kudeym,* Mikdam'ın ism-i tasgiridir, Mikdamcık demektir. Bu tasgir, terhim yani sevgi ifade eder.

2- *Kâtip* ve ârif, emîrin yardımcısıdır. Ârif, halk hakkında bilgi edinir, bu bilgileri emîre aktarır. *Aliyyu'l-Kârî,* buradan: "Halkın tanıdığı, meşhur bir kimse olma" mânasını da anlar. Ve der ki: "Hadis, böylece hamul'ün (bilinmemezlik) rahat, şöhretin âfet olduğuna işaret etmiş olmaktadır."

Ancak, asıl mâna önceki mânadır, yani uzaktan yakından memurluğa talib olmamak tavsiye edilmektedir.

1722 ٢- وعن أبي ذرّ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قُلْتُ يَارسُولَ اللهِ: ألاَ تَسْتَعْمِلُنِي، فَضَرَبَ بِيَدِه عَلَى مَنْكِبِي، ثُمَّ قَالَ يَا أَبَا ذَرٍّ: إنَّكَ ضَعِيفٌ، وَإنَّهَا أَمَانَةٌ، وَإنَّهَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ خِزْيٌ وَنَدَامَةٌ، إلاَّ مَنْ أَخَذَهَا بِحَقِّهَا، وَأَدَّى الَّذِي عَلَيْهِ فِيهَا]. أخرجه مسلم، وأبو داود.

ولأبي داود في أخرى: [يَا أَبَا ذَرٍّ: إنِّي أَرَاكَ ضَعِيفاً، وَإنِّي أُحِبُّ لَكَ مَا أُحِبُّ لِنَفْسِي لاَ تَأَمَّرَنَّ عَلَى اثْنَيْنِ، وَلاَ تَوَلَّيَنَّ مَالَ يَتِيمٍ].

وله في أخرى قال: [قَالَ رسـولُ اللهِ ﷺ: إنَّ الْعِرَافَةَ حَقٌّ، وَلاَ بُدَّ لِلنَّاسِ مِنْ عُرَفَاءَ، وَلَكِنَّ الْعُرَفَاءَ فِي النَّارِ].

---

(١) تصغير مقدام: بحذف الزوائد، وهو تصغير ترخيم.

(٢) هو القيم بأمور الجماعة من الناس: يلي أمرهم، ويقوم بسياستهم، ويتعرف الأمير منه أحوالهم.

2. (1722)- *Ebû Zerr* (radıyallâhu anh) anlatıyor:

"Ey Allah'ın Resûlü! dedim, beni memur ta'yin etmez misin?"

Bu sözüm üzerine, elini omuzuma vurdu ve sonra da:

"Ey Ebû Zerr, sen zayıfsın, memurluk ise bir emanettir. (Hakkını veremediğin taktirde) kıyamet günü rüsvaylık ve pişmanlıktır. Ancak kim onu hakederek alır ve onun sebebiyle üzerine düşen vazifeleri eksiksiz edâ ederse o hâriç" buyurdu." [Müslim,, İmâret 17, (1826); Ebû Dâvud, Vesâyâ 4, (2868); Nesâî, Vesâya 10, (6, 255).]

Ebû Dâvud'un diğer bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Ey Ebû Zerr, ben seni zayıf görüyorum. Ben kendim için istediğimi senin için de isterim. Sakın iki kişi üzerine âmir olma, yetim malına da velilik yapma."

Yine *Ebû Dâvud*'un bir diğer rivâyeti (Harâc 5, (2934) şöyle: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdu ki: *"Âriflik haktır, halka âriflik gereklidir, ancak ârifler ateştedir."*

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, memurluk meselesinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın tavrını göstermektedir. O'na göre memurluk:

★ Sorumlulukları olan bir vazifedir, emanettir.

★ Herkes onun hakkını veremez.

★ Hakkını veremeyenleri âhirette rüsvaylık ve pişmanlık beklemektedir.

★ Zayıf (liyakatsiz) olanlara memurluk verilmemelidir.

★ Memurluğun hakkını ödeyen endişe etmemelidir.

★ Me'murluk istenmemelidir.

2- Hadiste *zayıflık* kelimesiyle ifade edilen durumun yetersizlik, liyakatsizlik olduğu söylenebilir. Alınacak vazifeye, tâlib olunacak mevkiye göre zayıflığın muhtevası değişebilir.

3- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın âriflik (ırâfe hakkındaki beyanı da dikkat çekicidir. Hem hak olduğu belirtiliyor, hem de bu işi yürütenlerin yani ârifler ateşte olduğu ifade ediliyor. Burada bir tenâkuz söz konusu olmamalıdır. Zîra, emîrle halk arasında köprü olacak yani halkın meselelerini emîre sunacak, emîr adına halk için hizmet verecek, işleri yürütecek kimselere ihtiyaç var. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hizmetin gerekliliğini belirtmiş. Ancak bu işleri yürü-

tenlerin, çoğu durumda adaletle, hakkaniyetle iş yapmadıklarını, bir kısım suistimallere yer vermek sûretiyle vebal altına girdiklerini de beyân etmiştir. *"Ârifler ateştedir"* cümlesini, önceki hadiste gelen *"...onun (memurluğun) sebebiyle üzerine düşen vazifeleri eksiksiz eda ederse o hâriç"* istisnasıyla kayıtlamak gerekir. İfadenin mutlak gelişi, çoğunluğun suistimale yer vermesinden olduğu gibi, terhibde tağliz maksadından olabilir.

1723 ٣- وعن عبدالرحمن بن سمرة رضي الله عنه قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَا عَبْدَالرَّحْمنِ: لاَ تَسْأَلِ الإِمَارَةَ، فَإِنَّكَ إِنْ أُوتِيتَهَا عَنْ مَسْأَلَةٍ وُكِلْتَ إِلَيْهَا، وَإِنْ أُعْطِيتَهَا عَنْ غَيْرِ مَسْأَلَةٍ أُعِنْتَ عَلَيْهَا، وَإِذَا حَلَفْتَ عَلَى يَمِينٍ فَرَأَيْتَ غَيْرَهَا خَيْراً مِنْهَا فَأْتِ الَّذِي هُوَ خَيْرٌ، وَكَفِّرْ عَنْ يَمِينِكَ]. أخرجه الخمسة.

3. (1723)- *Abdurrahman İbnu Semüre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ey Abdurrahman! Emîrlik isteme. Eğer senin talebin üzerine sana emîrlik verilirse, istediğin şeyin sorumluluğu sana yüklenir. Eğer sen talibi olmadan sana emîrlik verilirse, o işte yardım görürsün. Bir iş için yemin eder, sonra da aksini yapmakta hayır görürsen, daha hayırlı gördüğün ne ise onu yap, ettiğin yemin için de kefârette bulun." [Buhârî, Ahkâm 5, 6, Eymân 1; Müslim, İmâret 19, (1652); Ebû Dâvud, Harâc 2, (2929); Tirmizî, Nüzûr 5, (1529); Nesâî, Adâbu'l-Kudat 5, (8, 225).]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in emîrlik taleb etmemeyi tavsiye ettiği hadislerden biri de budur. Bu hadiste, talebin bir mahzuru belirtiliyor: "İşiyle yalnız bırakılmak, üst makamların desteğine mazhar olmamak. İbnu Hacer der ki: "Hadisin mânası şudur: "Kim emîrliğe talib olur ve kendisine de verilirse, hırsı sebebiyle, kendisine yardım edilmez. Bu hadisten, "hükümle ilgili bir vazife taleb etmenin mekruh olduğu" neticesi çıkarılır, emîrliğe keza, kisbe vs. memuriyetler de girer. Keza hadis, bu meselede hırs gösterenlerin yardımdan mahrum kalacaklarını da ifade eder."

2- Hadiste, tamamen başka bir konuya giren ikinci bir kısım daha var: Bir işi yapacağım diye yemin ettikten sonra bunun mahzurlu olacağını gören kimsenin durumu. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*

"yeminimi yerine getirmem lazım" gerekçesiyle mahzurlu görülen işi yapmakta ısrar edilmemesini tavsiye ediyor. Müslüman, şeriatın ve aklın gösterdiği şer şeyi yapmada ısrar etmemelidir. Yemin bile etmiş olsa... Zîra, dinimiz yeminin tutulmaması halinde kefaret ödemek sûretiyle, onun günahından kurtulma çaresi getirmiştir. Bu mesele, sâdece hadisle değil, âyet-i kerime ile de takrir edilmiştir: **"Allah yeminlerinizin kefaretle çözülmesini size farz (meşru) kılmıştır..."** (Tahrim 2).

1724 ٤ – وعن أبي موسىٰ رَضِيَ اللهُ عنه قال: [دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ أنَا ورَجُلَانِ مِنْ بَنِي عَمِّي، فَقَالَ أحَدُهُمَا يَارَسُولَ اللهِ: أمِّرْنَا عَلَى بَعْضِ مَا وَلاَّكَ اللهُ تَعَالَى، وَقَالَ الآخَرُ: مِثْلَ ذَلِكَ، فَقَالَ: إنَّا وَاللهِ لاَ نُوَلِّي هَذَا الْعَمَلَ أحَداً سَأَلَهُ أوْ أحَداً حَرَصَ عَلَيْهِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي.

4. (1724)- *Ebû Musa* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Yanımda amcamın evlatlarından iki kişi daha olduğu halde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın huzuruna girdim. Yanımdakilerden biri:

"Ey Allah'ın Resûlü! Allah'ın sana tevdi ettiği işlerden bazıları üzerine bizi emîr tayin et" dedi. Diğeri de aynı talepde bulundu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın onlara cevabı şu oldu:

"Biz, -Allah'a kasem olsun- bu işe, onu taleb eden veya ona hırs gösteren hiç kimseyi tayin etmeyiz!" [Buhârî, Ahkâm 7, 12, İcâre 8, İstitâbe 2; Müslim, İmâret 7, (1733); Ebû Dâvud, Harâc 2, (2930); Nesâî, Adâbu'l-Kudât 4, (8, 224).]

AÇIKLAMA:

1- Bâbın bu son rivâyeti de emîrlik talebini reddeden hadislerden biridir. Aslında hadis kitaplarında bunun başka örnekleri de var. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu talepleri bazan daha değişik daha mülâyim bir üslubla reddettiği de olmuştur.

Buhârî'nin bildirdiğine göre, Ensâr'dan birinin: "Ey Allah'ın Resûlü, falancayı me'mur tayin ettiğin gibi beni de tâyin etmez misin?" şeklindeki müracaatına şu cevabı vermiştir:

"Benden sonra (maddî menfaatlerde kendilerini öne alan ümerâdan vaki) bencillikler göreceksiniz. O zaman, âhirette havz-ı kevserin başında bana kavuşuncaya kadar sabredin."

Ebû Dâvud'un bir rivâyetinde, benzer talepde bulunanlardan bazılarına, arkadan özür dileteceğ olan şu sert cevabı alır:

"Benim nazarımda hıyanette en ileri olanınız iş taleb edeninizdir..."

2- Memurluk Talebi Ne Zaman Meşru Olur?

Kaydedilen rivâyetlerin hepsi memurluk talebini reddetmekte ise de, bunun aksini te'yid eden nassî örnekler de var. Her şeyden önce Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Yusuf örneği var. Mısır kraliyet sarayında hazine işlerine talib olmuştur. قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ **"Yusuf: "Beni memleketin hazinelerine memur et. Çünkü ben korumasını ve yönetmesini bilirim" dedi."** (Yusuf 55).

Kezâ *Ebû Dâvud*'da gelen bir hadis de şöyle: *"Kim Müslümanların kazâ (hâkimlik) işlerini taleb eder, ona nail olur, sonra da verdiği adilâne hükümler, adilâne olmayanlara galebe çalarsa cenneti hak eder, kimin de adilâne olmayan hükümleri galebe çalarsa cehennemi boylar."*

İbnu Hacer, kadılık talebi hususunda bu rivâyette görülen ruhsatla, önceki rivâyetlerde ifade edilen memurluk talebi yasağı arasında teâruzu şöyle te'lif eder: "Talebi sebebiyle kendisine yardım edilmeme durumu, kadılığı elde ettiği takdirde adâletle hükmetmesine mani değildir. Veya birindeki taleb kasda, diğerindeki de tâyine hamledilir. Nitekim, *Ebû Musa* hadisinde: -ki sadedinde olduğumuz hadistir- "Biz hırs gösteren kimseyi tayin etmeyiz" demiş, bunun mukabilini de "yardım"la ifade etmiştir. Bu durumda, eğer işi hususunda Allah'tan yardım olmazsa, bu işe o kimse yeterli değil demektir, talebine müsbet cevap verilmemesi gerekir. Şurası açıktır ki, her memuriyette bir kısım meşakkatler vardır. Öyle ise kim Allah'tan yardıma mazhar değilse, girdiği işte büyük bir vartaya (telafisi olmayan zarara) düşer, dünyası da âhireti de hüsrana uğrar. Şu halde aklı olan kimse, asla taleb peşine düşmez. Ancak yeterli ise ve talebi olmadan kendisine verildi ise bu durumda *Sâdıku'l-Va'di'l-Emin* olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* yardım vaadetmiştir. Böylesi bir memuriyette fazilet olduğu izahtan varestedir."

Şu halde yasak liyakatta düğümlenmektedir. Bir işe layık olmadan o iş taleb edilmemelidir, mü'min, bunun mes'uliyetini düşünerek taleb etmemelidir. Tâyine yetkili kimseler de lâyık olanı aramalıdır.

Bu mesele ile ilgili olarak *İmam Nevevî*'nin açıklaması da konuya zenginlik getirecek mahiyettedir. Bazı iktibasları aynen kaydetmeyi –mevzuun ehemmiyeti sebebiyle- faydalı buluyoruz:

"Bu hadis, memuriyetten kaçınmak hususunda büyük bir delildir. Memuriyetten kaçmak, bilhassa onun gerektirdiği vazifeleri yerine getir-

mekten âciz olan kimseler için şarttır. Hadiste mevzubahis edilen rüsvaylık ve pişmanlık ise, memuriyete ehil ve layık olmayan veya lâyık olsa bile, icraatı sırasında adalete riâyet etmeyen kimselerle alâkalıdır. Allah onları kıyamet günü rüsvay edecektir.

Fakat şurası muhakak ki, memuriyette her şeye rağmen büyük bir tehlike vardır ve bu sebeple Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ondan sakındırdı, âlimler sakındırdı ve hatta seleften pekçok kimse, birçok sıkıntıları göze alma pahasına memuriyet almadılar."

Memuriyet almamak için hapsi, kırbaçlanmayı ve sonunda ölmeyi bile göze alanların başında *İmam-ı Âzam Ebû Hanife* (rahimehullah)'nin geldiğini yeri gelmişken kaydediyoruz.

BEŞİNCİ FASIL

İMAM VE EMÎRE İTAATİN VACİB OLUŞU

١٧٢٥ - عن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: اسْمَعُوا وأَطِيعُوا، وإِنِ اسْتُعْمِلَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ حَبَشِيٌّ كَأَنَّ رَأْسَهُ زَبِيبَةٌ مَا أَقَامَ فِيكُمْ كِتَابَ اللهِ تَعالى]. أخرجه البخاري.

جعل «الزَّبِيبَةَ» مثلا في سواد رأس الأسود، وجعودة شعره.

1. (1725)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Dinleyin ve itaat edin! Hattâ, üstünüze, başı kuru üzüm danesi gibi siyah Habeşli bir köle bile tayin edilmiş olsa, aranızda Kitabullah'ı tatbik ettikçe... (itaatten ayrılmayın)." [Buhârî, Ahkâm 4, Ezân 54, 56.]

AÇIKLAMA:

1- *İmama* itaat etme gereğini ifade eden mühim hadislerden biridir. Bu mevzuda pekçok hadis varid olmuştur. Bir kısmı, müteakiben bu bâbta görülecektir.

2- Bazı âlimler, burada kendisine itaat emredilen köle herhangi bir memur mu, yoksa devlet başkanı da olabilir mi? diye incelemişlerdir. Öncelikle, *devlet başkanı tarafından tayin edilen herhangi bir memurun kastedildiği belirtilir.* Çünkü, İslâm ulemâsı, kölenin devlet başkanı olamayacağında icma etmiştir. Bununla beraber yine de demişlerdir ki: "Bu normal şartların kaidesidir, ihtiyarî olduğu takdirde başa köle getirilmez. Fakat, bir köle zorla, kuvvetle başa geçecek olursa, çıkacak fitneyi önlemek için, masiyet emretmediği müddetçe ona da itaat gerekir."

Hadisle ilgili olarak Hattâbî'nin getirdiği mülâhaza biraz daha

farklı: "Bazan hiç olmayacak şey, olmuş gibi misal verilebilir. Bu hadis dahi böyle bir temsilde bulunmaktadır. Şer'an ölenin bu işe seçilmesi caiz olmasa da, itaat etme emrinde mübâlağa maksadıyla, Habeşli köleye itaat zikredilmiştir."

3- Habeşlinin başının kuru üzüme teşbihi, başının küçüklüğü ve saçlarının siyahlığı sebebiyledir. Bu, hakaret, suret çirkinliği ve itibarsızlığa bir temsildir.

1726 ٢- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَنْ أطَاعَنِي فَقَدْ أطَاعَ اللهَ، وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ عَصَى اللهَ، وَمَنْ يُطِعِ الأَمِيرَ فَقَدْ أطَاعَنِي، وَمَنْ يَعْصِ الأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي]. أخرجه الشيخان والنسائي.

2. (1726)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim bana itaat etmişse mutlaka Allah'a itaat etmiştir. Kim de bana isyan etmiş ise, mutlaka Allah'a isyan etmiştir. Kim emîre itaat ederse mutlaka bana itaat etmiş olur. Kim de emîre isyan ederse mutlaka bana isyan etmiş olur." [Buhârî, Ahkâm 1, Cihad 109; Müslim, İmaret 33, (1853); Nesâî, Bey'at 27, (7, 154).]

AÇIKLAMA:

1- Baştaki ilk cümle mâna itibariyle Kur'an'dan muktebes gibidir. Zîra âyet-i kerimede: **"Kim Resûl'e itaat ederse mutlaka Allah'a itaat etmiştir"** (Nisa 80) buyurulmaktadır. Bu ilk cümle şöyle de te'vil edilebilir: "Kim bana itaat ederse mutlaka Allah'a itaat etmiş olur. Çünkü ben, Allah'ın emrettiğinden aşka bir emirde bulunmam, öyle ise, kim kendisine emrettiğim şeyi yaparsa, onu emretmemi bana emreden *Zât-ı Zülcelâl*'e itaat etmiş olur."

Mânanın şöyle olması da mümkündür: Madem ki Allah bana itaat etmeyi emretti, öyle ise kim bana itaat ederse, Allah'ın bana itaat etmesi için kendisine yaptığı emre itaat etmiş olur.

Masiyetle ilgili yasak emrine uyma hususunda da aynı şeyler söylenebilir.

2- *İtaate* gelince, o, "emredilen şeyi yapmak, yasaklanan şeyi de terketmektir." İsyan da bunun hilafıdır.

1727 ٣- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [قالَ رسولُ الله ﷺ: عَلَى المَرْءِ المُسْلِمِ

السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ فِيمَا أَحَبَّ وَكَرِهَ إِلاَّ أَنْ يُؤْمَرَ بِمَعْصِيَةٍ، فَإِنْ أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلاَ سَمْعَ وَلاَ طَاعَةَ]. أخرجه الخمسة.

3. (1727), Hz. İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Müslüman kişiye, hoşuna giden veya gitmeyen her hususta itaat etmesi gerekir. Ancak, masiyet (Allah'a isyan) emredilmişse o hariç, eğer masiyet emredilmişse, dinlemek de yok, itaat de yok." [Buhârî, Ahkâm 4, Cihad 108; Müslim, İmâret 38, (1839); Tirmizî, Cihad 29, (1708); Ebû Dâvud, Cihad 86, (2626); Nesâî, Bey'at 34, (7, 160).]

AÇIKLAMA:

1- Emîre itaat sadece hoşa giden şeylerde değildir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, yeni Müslüman olanlarla biat akdi yaparken çoğunlukla şu şartı koşmuştur: *"Güçlülük halinde de zayıflık halinde de, zorluk halinde de, kolaylık halinde de, haksızlığa uğrama halinde de... dinleyip itaat etmek..."*

Emîrde görülen hoşlanılmayan şeyler, ondan maruz kalınan haksızlık ve zulümler, ona olan itaat vazifesini kaldırmıyor, isyan hakkı getirmiyor. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* böyle nâhoş durumlarda da sabır emrediyor:

مَنْ كَرِهَ مِنْ أَمِيرِهِ شَيْئًا فَلْيَصْبِرْ فَإِنَّهُ مَنْ خَرَجَ مِنَ السُّلْطَانِ شِبْرًا مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً

"Kim emîrinden hoşlanmadığı bir şeyle karşılaşırsa sabretsin, zîra kim sultandan bir karış uzaklaşır ve ölürse cahiliye ölümü ile ölmüş olur."

2- İmam masiyet emredecek olursa itaat hakkını kaybeder. Demek ki zulme maruz kalmakla, masiyet emrine maruz kalmak farklı şeyler. Masiyet dinen günah olan, Allah'a isyan mânası taşıyan fiildir, namazı terketmek, içki içmek, kumar oynamak birer masiyettir. Şu halde imam bu nevi emirlerde bulunursa bu emirlere itaat edilmez.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın koyduğu kaide şudur:

لاَ طَاعَةَ فِي مَعْصِيَةِ اللهِ "Allah'a isyanda kula itaat yoktur."

Bu mâna, hadislerde farklı ifadelerle te'kid edilmiştir.

لاَ طَاعَةَ لِمَنْ لَمْ يُطِعِ اللهَ "Allah'a itaat etmeyene itaat yoktur."

لاَ طَاعَةَ لِمَنْ عَصَى اللهَ تعالى "Allah'a isyan edene itaat yoktur."

Ulemâ, küfre düşen imamın mün'azil olduğunda, bu durumda bütün Müslümanlara, isyan etmenin vacib olduğunda icma etmiştir. *İbnu Hacer,* hükmü şöyle bağlar: "İsyana gücü yetene sevap vardır. Müdahene eden günahkâr olur. Aciz kalana da oradan hicret gerekir."

1728 ٤- وعن عمر رضي الله عنه قال: [قالَ رسولُ الله ﷺ: ألاَ أُخبِرُكُمْ بِخيارِ أُمرائِكُمْ وشِرارِهِمْ؟ خيارهم الَّذيـن تحبونهم ويحبونكم، وتدعون لهم ويدعون لكم، وشرار أُمرائكم الَّذين تبغضونهم ويبغضونكم، وتلعنونهم ويلعنونكم]. أخرجه الترمذي.

4. (1728)- *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Size emîrlerinizin en hayırlıları kimlerdir, en şerirleri kimlerdir haber vereyim mi? Onların en hayırlıları sizlerin sevgisine mazhar olanlar, sizleri sevenlerdir; lehlerinde hayırla dua edersiniz, onlar da size hayır dua ederler. Ümerânızın şerirleri de sizin buğzettiklerinizdir, onlar da size buğzederler, siz onlara lânet edersiniz, onlar da size lânet ederler."
[Tirmizî, Fiten 77, (2265).]

AÇIKLAMA:

Bu hadis, idarecilerle halk arasındaki münasebetleri tanzime yöneliktir. Karşılıklı sevgi ve güvenin esas olması tavsiye edilmektedir. Bu hadisi bilen amir, halk tarafından sevilmiyorsa veya halkını sevmiyorsa, birbirlerine lanet okuyorlarsa, arada bir kopukluk var demektir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu noktada suçu idareciye yüklüyor: "En şerli, ön kötü amiriniz, tarafınızdan sevilmeyen, sizi sevmeyendir..." Öyle ise hayırlı bir amir olmak istiyorsa -ki mü'min, hayırlı olmayı aramak zorundadır- kendini sevdirmenin, halkını sevmenin yollarını arayacaktır.

Şu halde hadis amirlere, idarecilere halkın gönlünü, duasını almak sûretiyle "hayırlı kişi" olmak için çalışmak zorunda olduğunu gösteriyor.

1729 ٥- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قالَ رسولُ الله ﷺ: مَنْ خَرَجَ عَنِ الطَّاعَةِ، وفَارَقَ الجَمَاعَةَ فَمَاتَ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً]. أخرجه الشيخان.

وفي رواية عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَنْ خرج عَنِ الطَّاعَةِ، وفَارَقَ الجماعَةَ فمات مات ميتةً جاهليةً، ومَنْ قاتل تحت رايةٍ عميةٍ(١) يغضبُ لعصبةٍ(٢)، أو يدعو إلى عصبةٍ، أو ينصر عصبةً، فقُتل فقتلةٌ جاهليةٌ، ومَنْ خرج على أُمتي يضرب برَّها وفاجرها لا يتحاشى من مؤمنها ولا يفي بعهد ذي عهدٍ، فليس مني ولستُ منه]. أخرجه مسلم والنسائي.

5. (1729)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim itaatten dışarı çıkar ve cemaatten ayrılır ve bu halde ölürse, cahiliye ölümü ile ölür." [Buhârî, Ahkâm 4; Müslim, İmâret 53, (1848); Nesâî, Tahrim 28, (7, 123); İbnu Mace, Fiten 7, (3948).]

Ebû Hüreyre'nin bir rivâyetinde şöyle gelmiştir: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kim itaatten çıkar, cematten ayrılır (ve bu halde ölürse) cahiliye ölümü ile ölmüş olur. Kim de körükörüne çekilmiş (ummiyye) bir bayrak altında savaşır, asabiyet (ırkçılık) için gadablanır veya asabiyete çağırır veya asabiyete yardım eder, bu esnada da öldürülürse bu ölüm de cahiliye ölümüdür. Kim ümmetimin üzerine gelip iyi olana da, kötü olana da ayırım yapmadan vurur, mü'min olanlarına hurmet tanımaz, ahid sahibine verdiği sözü de yerine getirmezse o benden değildir, ben de ondan değilim." [Müslim, İmâret 53, (1848); Nesâî, Tahrim 28, (7, 123); İbnu Mâce, Fiten 7, (3948).]

AÇIKLAMA:

Son iki hadiste, cemaat, asabiyyet, ummiyye bayrak gibi, bilhassa zamanımızda Müslümanların iyice bilmeleri zaruret halini almış bazı tâbirler var:

1- CEMAAT MESELESİ

"... Aslında cemaate uyulması ile alâkalı Nebevî emir bundan ibaret değildir. Bu mevzuda gelen birçok rivâyet, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu*

(١) عمية: بكسر العين وضمها لغتان. أي راية فتنة وجهلة.

(٢) عصبة الرجل أقاربه، والمعنى يقاتل، ويدعو وينصر لا لنصرة الدين والحق، بل لمحض التعصب لقومه، وهواء كما كان يقاتل أهل الجاهلية.

vesselâm)'in ısrarla cemaate uymayı, cemaatten ayrılmamayı emrettiğini gösterir. Bir iki tanesini kaydedelim:

"Size cemaati tavsiye ederim, ayrılıktan da sakının, zîra şeytan iki kişiden uzak durur. Cennetin ortasını isteyen, cemaatten ayrılmasın."

"Allah ümmetimi dalalet üzere toplamaz. Allah'ın eli cemaatledir. Cemaatten ayrılan ateşe gider."

"Cemaat rahmet, ayrılık azabtır."

"Kim cemaatten bir karış ayrılır, sonra da ölürse cahiliye ölümü ile ölmüş olur... boynundaki İslâm bağını çıkarıp atmış olur."

CEMAATTEN MAKSAD NEDİR

Yukarıda kaydettiklerimizle cemaatin ehemmiyeti anlaşılmış olmakla beraber, bizim için henüz müphem olan nokta, cemaatten kastedilen şeyin ne olduğudur. Acaba uymakla mükellef olduğumuz şey nedir? Bu husus zikredilen hadislerde açıkca gözükmüyor.

Nitekim âlimler de "cemaat" tâbiri ile kastedilen şey hususunda ihtilaf etmiş, bundan "Ashab", "ehl-i ilim", "ümmetin ekseriyeti", "diğer dinlerin mensuplarına karşı da -vacib meselelerde ihtilâfa düşmedikçe- Müslümanların cemaati" vs... kastedilebileceğini ileri sürmüşlerdir.

İbnu'l-Mübârek, din büyüklerinin, etrafında toplanmış bulundukları şeylerin "cemaat" olduğu görüşünü benimsediği için, kendisine buradaki cemaatten sorulunca: "Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'dir" cevabını verir. Onların ölmüş bulundukları hatırlatılınca da başka isimler... ve en sonunda da devrindeki salih ve muttaki bir kimsenin ismini vererek, tek kişiyi "cemaat" olarak vasıflandırır.

Adil imamı ve âlim kişiyi "cemaat" olarak kabul eden, bu görüşü benimseyen *İbnu'l-Arabî* daha vâzıh bir ifade ile: "İslam'ın cemaati adalet ve ilimdir" yorumuna ulaşır.

Kanaatimizce, hadiste uyulması vacib olduğu belirtilen cemaat hakkında âlimlerin yaptığı bu yorumların hepsinin bir doğruluk, haklılık yönü vardır. Ancak herbirinin haklılığı mutlak olmayıp hususî şartlar, değişik zaviye ve nokta-i nazarlarla kayıtlıdır.

Bütün hadisler gözönüne alındıkta ve daha umumî şartlar muvâcehesinde bu görüşlerden biri üzerine sabit kalmak oldukça zor ve tekellüflü olacaktır. Bu sebeple burada mevzubahis olan cemaatten "sevâdul-âzam"ı, yani büyük ekseriyeti anlamamız daha uygun olacaktır: İlmî

meselelerde âlimlerin ekseriyetini, herkesi ilgilendiren içtimâî meselelerde efrâd-ı milletin ekseriyetini vs..

Nitekim, umumiyetle, ilim adamları, bu tâbir ile "sevâdul-âzam" yâni, ihtilaf durumunda "ekseriyetin bulunduğu taraf" kastedildiğini kabul etmiştir. Delil olarak şu hadisi gösterirler. *"Benî İsrail yetmiş bir fırkaya ayrılmıştır, benim ümmetim ise yetmiş iki fırkaya ayrılacaktır. Bu fırkalardan biri hariç, hepsi ateştedir. Ateşe gitmeyecek olan fırka, cemaattir."*

Cemaatten, ekseriyetin kastedildiğini ifade eden başka rivâyetler de gelmiştir. Bunlardan birinde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Ümmetim dalâlet üzerine toplanmaz, öyle ise aralarında ihtilâf görürseniz, size sevâd-ı âzamı iltizam etmeyi tavsiye ederim (aleyküm bi-sevâdil-âzam)"* buyurmaktadır.

Hadiste gelen "sevâd-ı âzam" tâbiri ile ekseriyetin kastedildiği âlimlerce belirtilmiştir.

Suyûtî, sevâdu'l-âzamı "doğru yolda gitmek üzere birleşenlerin ekseriyeti" diye izah eder.

İhtilaf ve fitne zamanlarında ekseriyet tarafın iltizam edilmesi gereğini ifade eden daha vazıh bir rivâyet Ebû Mes'udi'l-Ensârî'den gelmektedir. Mezbur (radıyallâhu anh)'dan, Hz. Osman fitnesi sırasında bu durumla alâkalı olarak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'den bir işittiği varsa onu, yoksa şahsî kanaatini söylemesi istendiği vakit şu tavsiyede bulunur: "Size ümmet-i Muhammed'in ekseriyetine uymayı tavsiye ederim (aleyküm bi-uzmi ümmet-i Muhammed). Zîra Allah, ümmet-i Muhammed'i dalalet üzerine toplamaz."

İbnu Kaadı Simavî'nin Fetâva's-Sagir'den naklen Câmiu'l-Fusûleyn'den kaydettiği bir görüş de bizim için aydınlatıcı mahiyettedir: "Eğer Hz. Ali olmasaydı, ehl-i kıble ile savaşı aklımız almazdı. Hz. Ali ve O'na tabi olanlar ehl-i adl'dir, hasmı ve ona tâbi olanlar da buğât'dır (âsilerdir). Zamanımızda kimin ehl-i adl, kimin bâği olduğu hususundaki hüküm, galebe çalana (ekseriyete) göredir. Ádil veya âsi olanı bilemeyiz, zîra hepsi de dünyayı taleb ediyorlar."

Bu meselede son olarak İbnu l-Arabî'nin "cemaate uyup, ondan ayrılmama" emrini muhtevî hadisten çıkardığı hüküm de burada kayda değer. O, mevzuunu ettiğimiz hadisten iki hüküm çıkarır:

1- Ümmet bir meselede icma edip anlaştıktan sonra arkadan gelenlerin aynı meselede yeni bir görüş ortaya atmaları caiz değildir.

2- Müslümanlar bir imam (lider) üzerine birleştikten sonra onun üzerine arkadan niza ve ihtilâf çıkarmak helâl değildir.

CEMAATTEN AYRILANLARI TEL'İN:

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* Müslümanları bir taraftan birliğe çağırırken, diğer taraftan da ayrılanları, nifak ve ihtilâf çıkaranları lânetlemektedir. Bu mevzuda da pek çok rivâyet gelmiştir. Birkaç tanesini daha kaydedeceğiz:

"Benden sonra bir takım şerler, fesadlar ortaya çıkacak. Bu zamanda, her kimin cemaatten ayrıldığını veya -birlik halinde olan- ümmet-i Muhammed'in birliğini bozmayı arzu ettiğini görecek olursanız, kim olursa olsun onu öldürün. Zîra Allah'ın eli (hıfzı, yardımı) (birlik içinde olan) cemaatle beraberdir, zîra şeytan, cemaatten ayrılanla beraberdir."

Müslim'in bir rivâyetinde aynı mâna şu şekilde tekrar edilir: "Siz bir lider etrafında birlik haline iken, kim size gelerek birliğinizi bozmak, cemaatinizi dağıtmak isterse, onu mutlaka öldürün."

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* şu hadiste cemaatte ısrar edişinin, Müslümanlar için cemaatin lüzumunun iki mühim sebebini de açıklar: *"Allah ümmetimi -veya Muhammed ümmetini- dalâlet üzere birleştirmeyecektir ve Allah'ın eli (himayesi, yardımı, zaferi vs.) cemaat üzerindedir. Kim ayrılırsa, gideceği yer ateştir."*

TEFRİKA ÇIKARACAK ŞEYLERDEN KAÇINMAK:

Şurası muhakkak ki, içtimâî heyette vukua gelecek bir çatlama, bir kopukluk bilâhere kapanması mümkün olmayacak kadar zor bir yaradır. Öyle ise bütün imkânları seferber edip, böyle bir çatlamaya önceden mani olmalı, herhangi bir kopukluğa müncer olacak her çeşit sebepleri önceden bertaraf etmelidir. İslam'ın fitne, fesad, nifak, tefrika gibi çeşitli tâbirlerle ifade edip şiddetle yasakladığı şey işte budur. *"Hepiniz toptan Allah'ın ipine sarılın, parçalanıp ayrılmayın..."* âyetinde geçen, parçalanıp ayrılmayın tâbirine bir kısım âlimler, "kendisinden ayrılık, tefrika çıkacak olan şeyi, mevcut kaynaşma ve beraberliği izale edecek şeyi ihdas etmeyin" şeklinde anlamıştır.

CEMAAT YOKSA:

Yukarıda kaydedilen hadislere dikkat edilecek olursa, onlarda beyan edilen irşadlar "bir şahsın etrafında" birliğin bulunduğu veya ekseriyetin

teveccüh etmiş bulunduğu belli bir istikamet, veya muayyen bir şahsın bulunma durumlarıyla alâkalıdır. Halbuki, insan cemiyetinde daha farklı ahvallerin zuhuru da mümkündür. Bu mevzular mevzubahis edilince hemen akla gelecek başka durumlar da vardır. Nitekim, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in muhatapları cemaatin, yani ekseriyetin bulunmama ihtimalini de gözönüne alarak, o durumlarda nasıl hareket edilmesi gerektiğini sormuşlardır. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in Buharî'de gelen cevabı "inzivaya çekilmek" şeklindedir:

"...Ey Allah'ın Resûlü, bahsettiğiniz fitne devrine ulaşırsak ne tavsiye edersiniz?"

"Müslümanların cemaatine ve imamına uy."

"Ya onların cemaatleri ve imamları yoksa?"

"(O takdirde) mevcut fırkaların hepsini terket. Hatta bir ağacın köküne dişlerinle tutunmuş vaziyette olsan bile, ölüm sana gelinceye kadar öyle kal (ve fakat fitneye karışma)."

Hadiste geçen "bir ağacın köküne dişlerinle tutunmuş vaziyette olsan bile..." tabirinden, karışmamak sebebiyle maruz kalınacak sıkıntı her ne olursa olsun, insanların kınaması, ayıplaması nevinden mânevî; açlık, susuzluk vs. nevinden maddî olan tahammülü zor her çeşit zorluklara, darlıklara, meşakkatlere tahammülün kinâye edildiği şârihlerce belirtilmiştir.

2- UMMİYE BAYRAK

Âlimlerin bir kısmı, bununla, gayesi, hedefi belli olmayan mübhem bir umurun kastedildiğini söylemiş, misal olarak bir kavmin asabiyet için yaptığı savaşı göstermiştir. Şahsî ihtiras ve gadab yolunda yapılan mukâtelenin de buraya girdiğini ayrıca belirtmişlerdir. Bayrak tâbirine yer verilmesini nazar-ı dikkate alan bazıları, bu tâbirle hak mı bâtıl mı olduğu meçhul olan bir iş üzerine toplanmış kimselerin kinaye edildiğini söylemişlerdir. Şu halde, hadis, bu çeşit savaşlara katılmayı yasaklamaktadır.

3- ASABİYET

Sıkca geçen ve kavmiyetçilik, ırkçılık gibi tâbirlerle tercüme ettiğimiz bu kelime, -İbnu'l-Esîr'in açıklamasına göre- "kavmine zulümde yardım eden kimse" mânasına gelen asabî'den gelir. Lügat yönünden asabî, asabesi için öfkelenen ve onları himaye eden kimse demektir. Asabe ise, bâba cihetinden gelen akrabalara denir.

Asabiyet, Tarafgirlik Demektir.

Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in yasakladığı asabiyetin "zulümde kavmine yardım etmek" olduğu anlaşıldıktan sonra şunu söyleyebiliriz: Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* zamanında insanları, zulümde başkasına yardım etmeye sevkeden en mühim âmil kavmî beraberlik, kan bağı idi. Zamanımızda bunun yerini başka şeyler de almıştır. Bu yeni şey, bâzan ideolojidir, bâzan siyasettir, bazan bölgeciliktir, bazan şu veya bu maksadla teşkil edilen grubculuktur, bâzan grubculuklara karşı olmak düşüncesiyle teşkil edilen grubculuktur, bâzan da eskiden olduğu gibi kabilevi, ırkî birliktir. Sebep ne olursa olsun, ileri sürülen bahane ne gösterilirse gösterilsin, adâletin tatbikine, liyâkatların haklarını almasına mani olan, lâyıkı varken liyâkatsizi iş başına getiren, mazluma karşı zâlimi koruyan her çeşit tarafgirlikler Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in diliyle lânetlenen yasaklanmış olan asabiyettir. Bu nokta-i nazardan asabiyet tâbirinin zamanımızdaki en uygun karşılığı tarafgirliktir. Zîra tarafgirlik uğruna, değil aynı kabileden olanlar, aynı aileden olanlar bile birbirlerine düşman vaziyeti almakta, haksızlıklar işlemektedir.

1730 ٦- وعن أبي بكرة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ : مَنْ أهانَ سُلْطَانَ اللهِ في الأرْضِ أهَانَهُ اللهُ تعالى]. أخرجه الترمذي.

6. (1730)- *Ebû Bekre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kim Allah'ın yeryüzündeki sultanını alçaltırsa, Allah da onu alçaltır."* [Tirmizî, Fiten 47, (2225).]

AÇIKLAMA:

Sultanı alçaltmaktan muradın ne olduğu müphem kalmaktadır. Ancak rivâyetin *Tirmizî*'deki aslı meseleyi aydınlatmaktadır:

"Ziyad İbnu Küseyb el-Adevî anlatıyor: "Ben Ebû Bekre ile İbnu Âmir'in minberinin dibinde oturuyordum. Ebû Âmir, üzerine ince bir elbise giymiş olarak hutbe veriyordu. Ebû Bilal: "Hele şu emîrimize bakın, fâsıkların elbisesini giyiyor" dedi. Ebû Bekre (radıyallâhu anh) atılarak: "Sus, böyle konuşma, ben Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in şöyle söylediğini işittim:

"Yeryüzünde Allah'ın sultanını alçaltanı, kıyamet günü Allah alçaltır."

Ahmed İbnu Hanbel'in Müsned'inde gelen şu hadiste ise, sadece hürmetsizlikten nehiy değil, hürmet etmeye teşvik ve hatta emir görülmektedir:

"Kim dünyada Allah'ın (makam vermek sûretiyle aziz kıldığı) sultanına ikramda bulunursa, kıyamet gününde de Allah ona ikram eder. Kim de Allah'ın sultanını dünyada alçaltırsa Allah da onu kıyamet günü alçaltır."

Ancak hemen şunu da kaydedelim, bu hadisler amirlerin yaptığı kötü davranışlara göz yumup görmemeyi veya onları benimsemeyi emretmiyor. Bilakis, münker kimde görülürse, münker bilinip takbih edilecektir. Ancak münkeri ve fıskı sebebiyle alçaltılıp, otoritesi kırılmayacaktır. İşte bir Müslim hadisi daha:

... وإذا رأيتم من ولاتكم شيئاً تكرهونه فاكرهوا عمله ولا تنزعوا يداً من طاعة

"...Valilerinizde hoşlanmadığınız bir şey görecek olursanız, onun yapılmasını kerih görün, (kötü addetmeye devam edin, valimiz yapmıştır diye hoş karşılamaya kalkmayın), fakat itaatten elinizi çekmeyin."

Mü'min nerede, ne zaman, kimden bir kabih görürse onu takbih etmekle mükelleftir.

ALTINCI FASIL

İMAMLARIN VE EMÎRLERİN YARDIMCILARI

١ 1731 – عن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: إذَا أرَادَ اللهُ بالأمِيرِ خَيْراً، جعَلَ لَهُ وَزِيرَ صِدْقٍ إنْ نَسِيَ ذَكَّرَهُ، وإنْ ذَكَرَ أعَانَهُ، وإذَا أرَادَ اللهُ بِهِ غَيْرَ ذلِكَ جَعَلَ لَهُ وَزِيرَ سُوءٍ إنْ نَسِيَ لَمْ يُذَكِّرْهُ، وإنْ ذَكَرَ لَمْ يُعِنْهُ]. أخرجه أبو داود والنسائي.

1. (1731)- *Hz. Aişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah bir emîr için hayır diledi mi ona doğru sözlü bir vezir nasib eder. Bu, ona unutunca hatırlatır, hatırladığı zaman da yardım eder. Allah emîre hayır dilemezse, kötü bir vezir musallat eder. Bu vezir, ona unuttuğunu hatırlatmaz, hatırlayınca da yardımcı olmaz." [Ebû Dâvud, Harâc 4, (2932); Nesâî, Bey'at 33, (7,159).]

AÇIKLAMA:

1- *Vezir,* sultanın (emîr, imam) yardımcısı, müşaviri mânasına gelir. Yük, ağırlık mânasına gelen vizr'den alınmış olabilir. Çünkü melikin yükünü çekmektedir. Melce ve sığınak mânasına vezir'den alınması da mümkündür, çünkü melik onun fikrine, re'yine müracaat eder. Yardım ve muâvenet mânasına gelen muâzere'den gelebileceği de söylenmiştir.

2- Sadedinde olduğumuz rivâyet iyi vezirin doğru sözlü olması gerektiğini ifade ederken, hadisin *Nesâî*'deki vechinde salih vasfına yer verilmiştir. Esasen salihlik doğru sözlülüğü şart kılan bir haldir. Âlimler, iyi vezirin öncelikle doğru sözlü olması, her hususta emîre doğru bilgi vermesi, gerçek fikirlerini beyan etmesi gerektiğini belirtirler. *Salihlik* hususunda da hem dünya işlerinde hem de âhiret işlerinde sâlih olması gerektiğini, sadece dünya işlerindeki salihliğin yeterli olmayacağını, hem fiilen, hem kavlen doğruluk ve sâlihliğin gereğini vurgularlar.

3- Unuttuğu takdirde hatırlatılması gereken şey, ahkâm-ı şer'iyye ve dinî âdab olabileceği gibi, halkın maslahatını, adâleti ilgilendiren hususlar da olabilir.

Ahnef demiştir ki: "Sultan, yardımcılar ve vezirler olmadan saltanatını devam ettiremez. Vezir ve yardımcılar sevgi ve hayırhahlık olmadan faydalı olamazlar. Sevgi ve hayırhahlık (nasihat) da dirâyetli rey ve dürüstlükle faydalı olabilir. Meliklere hassaten -bütün insanlara ammeten- en ziyade zarar getiren şey sâlih vezir ve yardımcılardan mahrumiyetleridir, vezir ve yardımcılarının mürüvvet ve hayaca fukara oluşlarıdır."

Yine *Ahnef* demiştir ki: "Bir vali için en büyük felâket, sözü güzel, ameli fena vezir veya arkadaşa sahip olmasıdır."

Yine demiştir ki: "Valilerin süs ve zineti, onların vezirleridir. Kimin yakınları bozulursa, o kimse; içtiği su boğazına takılan ve buna çare bulamayan kimse gibidir."

Beyhakî, Ali el-Cerrah'dan şunu nakleder:

"Emevîler'in çocuklarından: "Devletinizin yıkılış sebebi nedir?" diye sordum. Bana: "Dört sebeple!" dediler ve açıkladılar:

"1- Vezirlerimiz izhâr etmemiz gereken şeyleri bize söylemediler.

2- Vergi memurlarımız halka zulmetti, halk vatanlarından göç etti; böylece hazinelerimiz boşaldı.

3- Askerlerin maişetleri kesildi, böylece bize itaati terkettiler.

4- Adaletimizden ümidlerini kestiler ve başkalarında emniyet ve huzur aradılar."

1732 ٢- وعن أبي سعيد، وأبي هريرة رضي الله عنهما قال: [قال رسولُ الله ﷺ ما بعث الله تعالى من نبيٍّ، ولا استخلف من خليفة، إلاَّ كانت له بطانتان بطانة تأمره بالمعروف، وتحضه عليه، وبطانة تأمره بالشر، وتحضه عليه، والمعصوم من عصم الله تعالى]. أخرجه البخاري والنسائي.

2. (1732)- *Ebû Said* ve *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah bir peygamber gönderdiği veya onun yerine bir halife getirdiği zaman mutlaka onun iki tane de yakını olmuştur: Biri ma'rufu emretmiş ve ona teşvik etmiş, diğeri de şerri emretmiş ve şerre teşvik etmiştir.

Ma'sum (yani kötülükten korunmuş) olan, Allah'ın koruduğu kimsedir."
[Buharî, Ahkâm 42; Nesâî, Bey'at 32, (7, 158).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste "yakın" diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı bitâne'dir. Peygamber veya halifenin (melik, emîr, sultan, vali) yalnız kaldığı hususî anlarında bile yanına girebilen kimse demektir. Bitâne, "vezir"den daha umumî bir tâbirdir.

2- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakkında "kötü telkinde bulunacak yakın" bazılarınca işkal vesilesi olmuştur. Bu aklen mümkündür. Ancak Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in onu dinlemesi mevzubahis değildir. Nitekim hadisin sonunda **"ma'sum, Allah'ın koruduğu kimsedir"** cümlesine yer verilmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın insanlara karşı korunduğunu: وَاللّٰهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ **"Allah seni insanlardan korur"** (Maide 67) âyeti ifade etmektedir. Âyet mutlak olduğu için sâdece hayatî korunmayı değil, şer telkinlere karşı korunmayı da içine alır.

Öyle ise Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in "yakınları" (bitane) melek ve şeytandır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir hadislerinde buna temas eder ve şeytanının Müslüman olduğunu belirtir: وَلٰكِنَّ اللّٰهَ اَعَانَنِي عَلَيْهِ فَاَسْلَمَ *"Allah bana şeytanıma karşı yardım etti ve şeytanım Müslüman oldu."*

3- Âlimler, halktan gizli istihbarat toplayacak kimseleri, hâkimin güvenilir, emin, anlayış ve fetânet sâhibi akıllı kimselerden seçmesini şart görürler. "Çünkü derler, me'mun hâkimin musibeti, güvene layık olmayan kimseye güvenerek sözünü kabul etmesiyle başlar. Öyle ise bu çeşit durumlarla titizlik göstermelidir."

4- Âlimler: "Hadiste, hüküm mevkiinde kimselerin şerr telkinlere iltifat etmemesi, o hususta titizliği artırması gerektiği ifade edilmektedir" demişlerdir. Zîra, bu telkinlerden sadece "Allah'ın korudukları" korunabilmektedir.

5- Âlimler, hadiste geçen iki yakından maksadın iki vezir, şeytan ve melek, nefs-i emmare ve nefs-i levvame olabileceğini söylemişlerdir. Hepsine hamletmeyi caiz gören de olmuştur. *Muhibbu't-Taberî:* "Bitâne, evliya ve asfiyadır" demiştir.

1733 ٣- وعن كعب بن عجرة رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قال: [قالَ لِي رسولُ اللّٰهِ ﷺ: أُعيذُكَ باللّٰهِ يا

كَعْبُ بنَ عُجْرَةَ مِنْ أُمَرَاءَ يَكُونُونَ بَعْدِي مَنْ غَشِيَ أَبْوَابَهُمْ وَصَدَّقَهُمْ فِي كَذِبِهِمْ، وَأَعَانَهُمْ عَلَى ظُلْمِهِمْ فَلَيْسَ مِنِّي وَلَسْتُ مِنْهُ، وَلَا يَرِدُ عَلَيَّ الْحَوْضَ، وَمَنْ لَمْ يَغْشَ أَبْوَابَهُمْ، وَلَمْ يُصَدِّقْهُمْ فِي كَذِبِهِمْ، وَلَمْ يُعِنْهُمْ عَلَى ظُلْمِهِمْ فَهُوَ مِنِّي وَأَنَا مِنْهُ، وَسَيَرِدُ عَلَيَّ الْحَوْضَ. يَا كَعْبُ بنَ عُجْرَةَ: الصَّلَاةُ بُرْهَانٌ، وَالصَّوْمُ جُنَّةٌ حَصِينَةٌ، وَالصَّدَقَةُ تُطْفِئُ الْخَطِيئَةَ كَمَا يُطْفِئُ الْمَاءُ النَّارَ يَا كَعْبُ ابنَ عُجْرَةَ: إِنَّهُ لَا يَرْبُو لَحْمٌ نَبَتَ مِنْ سُحْتٍ إِلَّا كَانَتِ النَّارُ أَوْلَى بِهِ]. أخرجه الترمذى، وهذا لفظه والنسائى بمعناه.

« السُّحْتُ »: الحرام من المكسب، والمطعم، والشرب.

3. (1733)- *Ka'b İbnu Ucre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bana şunu söyledi:

"Ey Ka'b İbnu Ucre, seni, benden sonra gelecek ümeraya karşı Allah'a sığındırırım. Kim onların kapılarına gider ve onları, yalanlarında tasdik eder, zulümlerinde onlara yardımcı olursa, o benden değildir, ben de ondan değilim; âhirette havz–ı kevserin başında yanıma da gelemez. Kim onların kapısına gitmez, yalanlarında onları tasdik etmez, zulümlerinde yardımcı olmazsa o bendendir, ben de ondanım; o kimse, havzın başında yanıma gelecektir. Ey Ka'b İbnu Ucre! Namaz bürhandır. Oruç sağlam bir kalkandır. Sadaka hataları söndürür, tıpkı suyun ateşi söndürdüğü gibi. Ey Ka'b İbnu Ucre! Haramla biten bir ete mutlaka ateş gerekir." [Tirmizî, Salât 433. (614); Nesâî, Bey'ât 35, 36, (7, 160).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ka'b İbnu Ucre'yi muhatap ederek ümmet-i merhumeye yalancı, zalim ve sefih ümerâya karşı nasıl davranılacağını ders vermektedir: Onlara uğramamak, yalanlarına kapılmamak, zulümlerine iştirak etmemek. Namaz, oruç, zekât gibi farzları edâ etmek, bunların uhrevî mükâfaatını düşünerek sefih ümeranın dünyevî menfaatlarına iltifat etmemek, istikametten ayrılmamak.

Süfyan-ı Sevrî (rahimehullah), "... o benden değildir ben de ondan değilim" ibaresinin te'vil edilmesini istemez. "Zahiri esas alınmalıdır, zecr hususunda bu daha beliğ" dermiş.

1734 ٤ – وعن جبير بن نفير رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ كَثِيرُ بنُ مُرَّةَ، وَعَمْرُو ابنُ الأَسْوَدِ

وَالْمِقْدَامُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِذَا ابْتَغَى الأَمِيرُ الرِّيبَةَ فِي النَّاسِ أَفْسَدَهُمْ]. أخرجه أبو داود.

« والرِّيبَةُ »: التهمة، والمراد أن الإمام إذا اتهم رعيته، وجاهرهم بسوء الظن أدّاهم ذلك إلى ارتكاب ما ظن فيهم ففسدوا.

4. (1734)- *Cübeyr İbnu Nüfeyr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: *"Kesir İbnu Mürre, Amr İbnu'l-Esved ve el-Mikdâm* (radıyallâhu anhüm) dediler ki: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Emîr, halka karşı suizanna düşerse halkı ifsad eder." [Ebû Dâvud, Edeb 44, (4989).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bu hadislerinde ümeranın (idarecilerin) halka karşı siyasetlerinde uymaları gereken mühim bir prensip vaz'ediyor. Suizanla hareket etmemek, onları müttehem, kuşkulu kimseler yerine tutmamak, haklarında hüsn-i zannı, güveni esas almak. Aksi taktirde halk, ahlâken bozulacaktır. en-Nihaye'de, "Yani emîr insanları bazı şeylerle itham ederek, alenen suizanda bulunursa bu hal onları haklarında ittiham olunan fenalıkları işlemeye sevkeder" der.

Bu meseleyi tasrih eden başka hadisler de mevcuttur: "Yine Ebû Dâvud'da aynı yerde, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın şu tavsiyeleri yer alır:

"(Ey Muâviye!) Eğer insanların kusurlarını araştırırsan onları ifsad edersin veya ifsad olma noktasına getirirsin." "Kim bir kusur görür ve onu örterse, diri gömülmüş birisine hayat vermiş gibi olur." Yani onu kabirden çıkararak ölümden kurtarmış gibi sevab alır.

Zeyd İbnu Vehb anlatıyor: "İbnu Mes'ud'a birisi gelerek: Şu falanca varya, sakalından şarap damlıyor" diye şikâyette bulunmuştu. *Abdullah İbnu Mes'ud:* "Biz tecessüs etmekten yasaklandık. Ancak bize bir şey zâhir olursa, ona gereğini yaparız" dedi.

İslâm'ın tecessüsü yasaklama esprisini anlamada bize yardımcı olacak bir rivâyeti yine Ebû Dâvud'dan kaydediyoruz:

"Ukbe İbnu Âmir (radıyallâhu anh)'in kâtibi Duhayn anlatıyor: "Bizim şarap içen komşularımız vardı. (İçmeyin diye) yasaklamada bulundum, dinlemediler. Durumu *Ukbe İbnu Âmir*'e: "Şu komşularımız şarap içiyorlar, ben içmeyin dedi isem de vazgeçmediler. (Müsaade ederseniz)

onlar için polis çağıracağım" dedim. Bana: "Bırak onları!" dedi (ve üzerlerine gitmedi). Bir müddet sonra tekrar *Ukbe* (radıyallâhu anh)'ye: "Komşularımız inadlaştılar, içkiden vazgeçmiyorlar, ben onlar için polis çağıracağım" diye müracaatta bulundum. Bana bu sefer: "Ne münasebet, bırak onları. Zîra ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı işittim, şöyle diyordu: **"Kim bir kusur görür ve onu örterse diri gömülmüş birisine hayat vermiş gibi olur."**

İKİNCİ BÂB

HULEFA-İ RÂŞİDÎN VE ONLARIN SEÇİMLERİ

Her devirde, her yerde, bir büyük zat incelenirken, şahsın anlaşılması için çoğu kere onun yetiştirdiklerine de nazar edilir. Eserleri arkasında zikredilebilecek halefleri, bir bakıma o kimsenin ayinesidir.

Bu beşerî kâideyi, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* için de mûteber addedebiliriz. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın getirdiği mesajın ve sistemin anlaşılmasında, hakkıyla takdirinde, Ashab'ın bütün yönleriyle bilinmesi büyük ehemmiyet taşır. Bunu anlayan selef ulemâsı, sâdece Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'le ilgili sünneti değil Ashâb ve hattâ *Tâbiîn* ve *Etbauttâbiîn* ile ilgili sünneti de yazmış, hayatlarını, sözlerini, fetvâlarını, birçok fiillerini bize kadar intikal ettirmiştir.

Mevzumuz olan imamet, yâni İslâm'ın siyasî ve idarî sistemi açısından *Hulefâ-i Râşidîn* mühim bir yer tutar. İnsanlığın kapitalizm, komünizm gibi iktisadî; monarşi, demokrasi, diktatörlük gibi siyâsî sistemleri arasında İslâmî sistemi, bütün buutlarıyla ve gerçek (otantik) vechesiyle anlamak için Hulefa-i Râşidîn dönemini ve onların tatbîkâtını anlamak, bilmek vazgeçilmez bu zarûrettir. Gerçek İslâm'ın, onların şahsında temsîl edildiği, hakikî İslâmî örneklerin kâmil mânada onların elleriyle tatbik edildiği kanaatindeyiz. Sonraki nesillerde her hâl u kârda gayr-ı İslâmî unsurlarla sistemin müşevveşleşeceğine telmîhan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: *"Benden sonra nübüvvet hilâfeti otuz yıldır"* buyurmuştur.

Şu halde bu kısımda *Hulefa-i Râşidîn*'le ilgili bazı rivâyetleri, onların başta seçimleri olmak üzere siyasî yönlerini tanıtıcı bir kısım açıklamaları sunacağız.

Bu vesîle ile bir noktaya parmak basmak istiyoruz. Dört Halife Devri

denince zihinler "İslâm demokrasisi" tâbiriyle şartlandırılmış durumdadır. Biz bu tâbirin yanlışlığına inanıyoruz. Zîra demokrasi Batı'ya ait bir sistemdir. İslâm'ın siyasî sistemini -bazı noktalardaki hâricî benzerlikler sebebiyle- demokrasi ile iltibas etmemek gerekir. Üstelik, her ne hikmetse, bugünün dünyasında birbirine taban tabana zıt Doğu ve Batı blok devletlerince birbiriyle yarışırcasına sahiplenilmiş olan demokrasiyi bir ideal sistem olarak telakkî edip, mezkûr maratona katılma espirisiyle "demokrasi İslâm'da da var, dolayısıyla İslâm'ın bir eksiği yok" mânasında iddialar mahzurludur, İslâmî nizamın anlaşılmasına mânidir. Böyle bir davranışın psikolojik planında demokrasiyi esas alma, ideal kabûl etme zihniyeti yatmaktadır. Halbuki İslâm vahye dayanır, semâdan inen bir amud-u nurânîdir. Onda beşerî katkı yoktur. Bununla o, hiçbir sûretle mukâyese imkânına sahip değildir. Biz İslâm'ı, hiçbir beşerî katkı ile teşvîş etmeden, kendi orijinal cüzlerinden mürekkep müstakil bir bütün olarak anlamaya çalışmalıyız. Aksi takdirde gereksiz iltibaslar onu kavramamıza mâni olacaktır. Şunu açıklıkla söyleyebiliriz: İslâmî nizâm, asla demokrasi değildir, dikdatörlük hiç değildir, kesinlikle monarşi olamaz. O hâlde nedir? denirse, "önce, Batılı ve beşerî sistemleri ifade eden tâbirlerin dışına çıkmak gerek"' deriz. Bu noktada mutabık kalındıktan sonra sistemin mahiyetini anlamaya geçilebilir. Buna Osmanlılar'ın yaptığı gibi meşrûtiyet denmiş, doğrudan nizam-ı İslâm denmiş, nizam-ı İlâhî denmiş, meşrutiyet-i meşrûa denmiş veya bir başka isim takılmış bizce mühim değil. Yeter ki Batı menşe'li, mevcut beşerî sistemlerden birinin ismiyle peşin bir sıbgaya tâbi tutulmasın.

1735 ١ — عن ابن عباس رضي الله عنهما: [أنَّ عليّاً رضي الله عنه خرج من عند النَّبيِّ ﷺ في وجعه الَّذي تُوُفِّيَ فيه، فقال النَّاس يا أبا الحسن: كيف أصبح رسولُ الله ﷺ ؟ فقال: أصبح بحمد الله بارئاً، فأخذ بيده العبّاس رضي الله عنه فقال: أنت والله بعد ثلاث عبد العصىٰ، وإنّي والله لأرى رسول الله ﷺ سيتوفّى من وجعه هذا. إنّي لأعرف وجوه بني عبد المطّلب عند الموت، فاذهب بنا إليه نسأله فيمن هذا الأمر؟ فإن كان فينا علمناه، وإن كان في غيرنا كلّمناه فأوصىٰ بنا، فقال علي رضي الله عنه أما والله لئن سألناها فمنعناها لا يعطينا الناس بعده، وإنّي والله لا أسألها]. أخرجه البخاري.

قوله: «عَبْدُ الْعَصَىٰ» أي مقهور محكوم عليك ممن يتولى الخلافة.

1. (1735)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhüma) anlatıyor: "Hz. Ali (radıyallâhu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı rahmet-i Rahmân'a kavuşturan hastalığı sırasında yanından dışarı çıktı. (Dışarıda bekleyen) halk:

"Ey Ebû'l-Hasan, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ne durumda?" diye sodular.

"Allah'a hamdolsun iyileşti!" dedi. Hz. Abbâs (radıyallâhu anh) elinden tuttu. Ve:

"Üç gün sonra [Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ölecek, sen bir başkasına] me'mur olacaksın. Ben, vallahi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu hastalığından (kurtulamayıp) vefat edeceğini görüyorum. Zîra ben, Abdulmuttaliboğullarının ölüm sırasında aldığı şekli biliyorum. Gel Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gidip bu "iş" (hilafet) kimde kalacak onu soralım. Bizde kalacaksa (şimdiden) bilmiş oluruz. Bizden başkasına kalacaksa kendisiyle konuşuruz, bizi (ona) tavsiye eder" dedi. Ali (radıyallâhu anh):

"Eger, biz onu sorsak bunun üzerine (hilafeti) bize yasaklasa, halk ondan sonra onu asla bize vermez. Vallahi ben böyle bir şey soramam!" dedi." [Buhârî, İstizân 29, Meğâzî 83.]

AÇIKLAMA:

Hadis, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ölüm döşeğinde yatarken *Hz. Ali* ile *Hz. Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) arasında, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* öldüğü taktirde, hilâfetin geleceği hususunda geçen bir muhâvereyi aksettirmektedir.

Hz. Ali'nin ifadesinden de anlaşıldığı üzere, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu son hastalığında, zaman zaman hafifliyor ve konuşabiliyordu. Hz. Abbâs böyle bir hafifleme ânında kendinden sonra halîfe olacak kimse hakkında konuşma teklif ederse de Hz. Ali buna yanaşmaz. Bir başka rivâyette, *Hz. Ali:* "Bu (hilafet) işine bizden başka istekli de var mı?" diye sorar. Hz. Abbâs: "Tahmîn ederim, Allah'a yemin olsun olacak da!" cevabını verir. *Hz. Ali*, bu meseleyi Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e açtıkları, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in de müsbet cevap vermemesi hâlinde, halkın bununla aleyhlerinde ihticâc edip, ebediyyen hilafete lâyık bulunmayacaklarını söyler.

İbnu Sa'd'dan gelen rivâyete göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat edince *Hz. Abbas,* Hz. Ali (radıyallâhu anhüma)'ye : "Uzat elini sana biat edeyim, halk sana biat etsin" der. Hz. Ali kabul etmez. İbnu Hacer'in kaydına göre, bazı rivâyetlerde Hz. Ali'nin "Keşke Abbâs'a itaat etseydim" diye pişmanlık izhâr ettiği belirtilmişti.

1736 ٢- وعن جبير بن مطعم رضي الله عنه قال: [أتت امرأة النبي ﷺ فكلمته في شيء فأمرها أن ترجع، فقالت: فإن لم أجدك، كأنها تعني الموت. قال: فإن لم تجديني، فأتي أبا بكر]. أخرجه الشيخان والترمذي.

2. (1736)- *Cübeyr İbnu Mut'im* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir kadın, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a gelerek bir hususta kendisiyle konuştu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (kendisine) tekrar gelmesini emretti. Bunun üzerine kadın:

"Ya seni bulamazsam!" dedi. Kadın (bu sözüyle) sanki ölümü kasdetmişti, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Eğer beni bulamazsan, Ebû Bekir'e uğra!" diye cevap verdi." [Buhârî, Ahkâm 57, Fedailu Ashabı'n-Nebî 5, İ'tisâm 24; Müslim, Fedailu's-Sahâbe 10, (2386); Tirmizî, Menâkıb, (3677).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, vefatından sonra hilâfete geçecek kimse hususunda Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in bazı işaretlerde bulunduğunu gösteren rivâyetlerden biridir. İbnu Hacer'in kaydettiğine göre, bazı rivâyetlerde kadın:

"Ben geldiğimde size ölüm gelmiş olsa ve sizi bulamazsam?" demiştir.

İbnu Hacer'in, zayıflığına dikkat çekerek kaydettiği bir diğer rivâyete göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a: "Ey Allah'ın Resûlü, senden sonra mallarımızın zekâtını kime vereceğiz?" diye soranlar olmuştur. Onlara:

"Ebû Bekri's-Sıddîk'a!" demiştir.

Keza biat yapan bir bedevî de, eceli geldiği takdirde kimin hüküm vereceğini sormuş, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ebû Bekir!" diye cevap vermiştir. Bedevî tekrar: "Ondan sonra kim hükmedecek?" diye sorunca:

"Ömer!" diye cevap vermiştir.

Şu halde bu rivâyetler, vefatından sonra *Hz. Ali* ve *Abbâs* (radıyallahu anhümâ)'ın hilâfete geçmesi için kesin hükmettiğine dair Şiî iddiasını reddetmektedir.

1737 ٣- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [تُوُفِّيَ رسول الله ﷺ وأبو بكرٍ بالسُّنْح، تعني بالعالية، فقام عمر رضي الله عنه يقول: والله ما مات رسول الله ﷺ وليبعثنه الله تعالى، فليقطعن أيدي رجالٍ وأرجلهم، فجاء أبو بكر رضي الله عنه فكشف عن رسول الله ﷺ، فقبله وقال: بأبي أنت وأمي طبت حياً وميتاً، والذي نفسي بيده لا يذيقك الله الموتتين أبداً، ثم خرج فقال: أيها الحالف على رسلك، فلما تكلم أبو بكر جلس عمر رضي الله عنهما، فحمد الله أبو بكر، وأثنى عليه، ثم قال: ألا من كان يعبد محمداً، فإن محمداً قد مات، ومن كان يعبد الله فإن الله حيٌّ لا يموت، وتلا: ﴿**إنك ميت وإنهم ميتون**﴾. ﴿**وما محمدٌ إلا رسولٌ قد خلت من قبله الرسل أفإن مات أو قتل انقلبتم على أعقابكم، ومن ينقلب على عقبيه فلن يضر الله شيئاً وسيجزي الله الشاكرين**﴾. فنشج الناس يبكون، واجتمع الأنصار إلى سعد بن عبادة في سقيفة بني ساعدة، فقالوا: منا أمير ومنكم أمير، فذهب إليهم أبو بكر وعمر وأبو عبيدة رضي الله عنهم، فذهب عمر يتكلم، فأسكته أبو بكر، فكان عمر يقول: والله ما أردت بذلك إلا أني كنت قد هيأت كلاماً أعجبني خشيت أن لا يبلغه أبو بكر فتكلم والله أبو بكر، فوالله ما زورت[1] في نفسي كلاماً إلا وأتى عليه وأبلغ، وكان في كلامه: نحن الأمراء وأنتم الوزراء، فقام حباب بن المنذر فقال: لا والله لا نفعل، منا أمير ومنكم أمير؟ فقال أبو بكر: لا، ولكنا الأمراء، وأنتم الوزراء].

زاد رزين: [لن يعرف هذا الأمر إلا لهذا الحي من قريش، هم أوسط العرب داراً

(١) أي هيأت وأصلحت، والتزوير: إصلاح الشيء، وكلام مزور: محسن.

وأعربهم أحساباً، فبايعوا عمر، أو أبا عبيدة، فقال عمر: بل نبايعك أنت، فأنت سيدنا وخيرنا وأحبنا إلى رسول الله ﷺ، فأخذ عمر رضي الله عنه بيده فبايعه الناس، فقال قائل! قتلتم سعد بن عبادة، فقال عمر: قتله الله تعالى، قالت: فما كان من خطبتيهما من خطبة إلا نفع الله بها، لقد خوف عمر الناس، وإن فيهم لنفاقاً فردهم الله تعالى بذلك، ثم لقد بصر أبو بكر الناس في الله تعالى وعرفهم الحق الذي عليهم وخرجوا به يتلون: وما محمد إلا رسول قد خلت من قبله الرسل الآية]. أخرجه البخاري والنسائي.

قلت: وقوله زاد رزين: كذا في التجريد وأصله، وهذه الزيادة بعينها في صحيح البخاري والله أعلم «السنح»: بضم السين المهملة والنون، وقيل بسكون النون: موضع بعوالي المدينة فيه منازل بني الحارث بن الخزرج، وقوله: «لا يذيقك الله الموتتين» أي في الدنيا، قال ذلك أبو بكر ردا لقول عمر: إن الله سيبعث نبيه فيقطع أيدي رجال وأرجلهم. «والسقيفة» الصفة في البيت، «والتشيج»: تردد صوت الباكي في صدره من غير انتحاب.

3. (1737)- *Hz. Aişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat ettiği zaman, bâbam Ebû Bekir (radıyallâhu anh), Mescid-i Nebî'den bir mil kadar uzaklıkta olan) Sunh nâm mevkide idi –ki Âliye (denen Medine'nin yüksek kısmını ki burası Hazrec'e mensûp Beni'l-Hârise'nin menzillerinin bulunduğu mevki)yi kasdetmektedir- Hz.Ömer (radıyallâhu anh) kalkıp:

"Vallahi Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* vefat etmedi. Allah mutlaka onu geri gönderecektir, o da (münafik) kimselerin ellerini ve ayaklarını kesecek..." diyordu. Derken Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) geldi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yüzünü açtı ve öptü.

"Annem bâbam sana feda olsun. Sağlığında hoştun, ölümünde de hoşsun! Nefsimi kudret elinde tutan Zat-ı Zülcelâl'e yemin olsun, Allah sana ebediyyen iki ölüm tattırmayacak!" dedi. Sonra dışarı çıkıp:

"(Hz. Ömer'i kasdeterek): "Ey (Peygamber ölmedi diye) yemin eden

kişi, ağır ol!" dedi. Hz. Ebû Bekir konuşmaya başlayınca Hz. Ömer (radıyallahu anhümâ) oturdu. Hz. Ebû Bekir Allah'a hamd ü sena ettikten sonra:

"Haberiniz olsun! Kim Muhammed'e tapıyor idiyse bilsin ki artık Muhammed ölmüştür. Kim de Allah'a tapıyor idiyse o da bilsin ki Allah hayydır, ölümsüzdür!" dedi ve şu âyeti okudu: إنَّكَ مَيِّتٌ وَإنَّهُم مَيِّتُونَ "**Ey Muhammed, şüphesiz sen de öleceksin, onlar da ölecekler**" (Zümer 30). Şu âyeti de okudu:

وَمَا مُحَمَّدٌ إلاَّ رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ أفَإن مَاتَ أو قُتِلَ انقَلَبْتُمْ عَلَى أعْقَابِكُمْ وَمَن يَنقَلِبْ عَلَى عَقِبَيْهِ فَلَن يَضُرَّ اللّهَ شَيْئاً وَسَيَجْزِي اللّهُ الشَّاكِرِينَ

"Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler geçmişti. Ölür veya öldürülürse geriye mi döneceksiniz? Geriye dönen, Allah'a hiçbir zarar vermez. Allah, şükredenlerin mükâfâtını verecektir" (Âl-i İmrân 144).

Bu açıklama üzerine halk boğuk boğuk ağlamaya başladı. Ensar (radıyallâhu anhüm), Benî Saîde yurdunda, Sa'd İbnu Ubâde'nin etrafında toplandı. (Muhâcir de oraya geldi. Ensarîler):

"Bizden bir emîr, sizden de bir emîr!" dediler. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ebû Ubeyde (radıyallâhu anhüm) de oraya geldiler. Hz. Ömer konuşmaya başladı ise de Hz. Ebû Bekir onu susturdu. Hz. Ömer (bilahere) şöyle diyordu:

"Vallahi, ben konuşmayı şu sebeple arzu etmiştim: (Zihnimde) hoşuma giden sözler hazırlamış, Ebû Bekir bunlara ulaşamaz (onun hatırından bunlar geçmeyebilir) diye endişe etmiştim. Ama, yemin olsun, Ebû Bekir öyle bir konuştu ki, vallahi içimde hazırlamış olduğum güzel sözlerin hepsine isâbet etti, (benim aklıma gelmeyen daha da güzelini) beliğ şekilde ifade etti. Onun sözleri arasında şu da vardı:

"(Ey Ensâr) biz (Kureyşli)ler emîrleriz, sizler de vezîrlersiniz!"

Bu söz üzerine Hubâb İbnu'l-Münzir ayağa kalktı ve :

"Hayır vallahi bunu yapmayız. Bizden bir emîr, sizden de bir emîr olacak!" dedi. Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh):

"Hayır! Olmaz bu. Bizler emîrleriz, sizler de vezîrlersiniz" dedi.

Rezîn şunu ilâve etti: "Hz. Ebû Bekir devamla şunu söyledi: "Bu "iş" (hilâfet), şu Kureyş cemaati için meşrû tanınacaktır. Onlar, yer itibârıyla

Arapların ortasındadır, şerefçe de (eskiden beri) en gözdeleridir. Öyleyse, Ömer'e veya Ebû Ubeyde'ye biat edin!"

Hz. Ömer atılarak:

"Bilakis, biz sana biat ediyoruz. Sen bizim efendimizsin, en hayırlımızsın, üstelik Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a da en sevgili olanımızsın!" dedi ve Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'in elinden tutup ona biat etti. Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'i müteakip halk da ona biat etti.

Bunun üzerine biri:

"Sa'd İbnu Ubâde'yi katlettiniz!" diye bağırdı. Hz. Ömer (radıyallâhu anh) öfkeyle:

"Allah onu katletsin!" dedi. Hz. Aişe (radıyallâhu anhâ) devamla der ki: "Bu her iki konuşmada geçen sözleri de Allah fâideli kıldı. Nitekim Hz. Ömer'in konuşması halkı korkuttu. Aralarında nifak vardı, onun konuşmasıyla Cenab-ı Hakk nifakı bertaraf etti. Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) de halkın nazarını Allah'a çevirip, üzerinde oldukları hakkı (İslâm'ı) öğretti. Oradan şu âyeti okuyarak ayrıldılar. (Meâlen): **"Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler geçmişti. Ölür veya öldürülürse geriye mi döneceksiniz? Geriye dönen, Allah'a hiçbir zarar vermez.. Allah şükredenlerin mükâfaatını verecektir"** (Âl-i İmrân 144). [Buhârî, Fedâilu'l-Ashâb 5, Cenâiz 3, Megâzi 83; Nesâî, Cenâiz 11, (4, 11).]

(İbnu Deybe diyor ki:) "Derim ki: "Rezîn şunu ilâve etti" sözü, et-Tecrid'de ve Tecrid'in aslında mevcuttur. Bu ziyâde aynısıyla Sahîh-i Buhârî'de mevcuttur. Allahu a'lem."

Es-Sünuh (veya es-Sünh) avâli'l-Medîne'de bir yer adıdır. Orada Benî'l-Hâris İbnu'l-Hazrec'in evleri vardır.

"Allah sana iki ölümü tattırmasın" sözü, yâni dünyada.. tattırmasın demektir. Hz. Ebû Bekir, bu sözü Hz. Ömer (radıyallâhu anhümâ)'in şu sözünü red maksadıyla söylemiştir: "Allah, peygamberini geri gönderecek, O da (münafik) kimselerin ellerini ve ayaklarını kesecek." Sakîfe: Evin sofa (üstü kapalı önü açık) kısmı. Toroslarda evin bu kısmına yazlık tâbir edilir.

Nesîc: Ağlayan kişinin hıçkırığını içine tıkarak sessiz ağlaması.

AÇIKLAMA:

Resûllulah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın öldüğü gün, haberin meydana

getirdiği şaşkınlığı ve buna rağme Hz Ebû Bekir'in halife seçilmesini bu rivâyet açık bir şekilde anlatmaktadır. Hadisle ilgili bazı müphem kelimelerin açıklanması metnin sonunda yapıldığı için aynen onları da tercüme ederek kaydettik.

Buna rağmen bir-iki noktaya daha parmak basmakta fayda var:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın vefat haberi duyulunca Ashâb öncelikle, hilâfet meselesinin halli üzerinde durmuş, ilk iş olarak onu halletmişlerdir.

2- Rivâyetler, bu işi önce Ensâr'ın yâni Medinelilerin ele aldığını ifâde ediyor. Kendi aralarında hususî şekilde toplanıyorlar. Hatta, *Buhârî*'nin bir rivâyetinde, halife meselesini halletmek üzere Ensar'ın toplandığı haberi üzerine, oraya koşan başta *Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer* (radıyallahu anhümâ) bir kısım Muhâcirûnu iki Ensârî karşılayarak toplantıya katılmalarına mânî olmak ister ve: لا عليكم ان لا تقربوهم اقضوا امركم ...Hayır, onlara yaklaşmayın, kendi işinizi halledin (aranızdan Muhacirler'e mahsus bir halife seçin)" der. Hattâ İbnu İshak'ın rivâyetinde, Bedir Ashabı'ndan olan bu iki sâlih kişinin ismi de verilir: Uveym İbnu Sâide ve *Ma'n İbnu Adiyy*. Ancak bunları dinlemeyip yürürler.

3- *Benî Sâide* sakîfesinde toplanan *Ensâr, Sa'd İbnu Muaz* (radıyallahu anh)'ı halife seçmek istemektedir. Toplantıyı açan hatipleri, Ensar'ın faziletlerini beyandan sonra, hilâfetin kendilerinde olması gereğini ifâde eder.

Sözü bitince -rivâyetten de anlaşıldığı üzere- Hz. Ömer söz almak isterse de *Hz. Ebû Bekir* susturur ve kendisi söz alır. *Hz. Ebû Bekir,* Ensâr'ın faziletlerini aynen te'yidle sözlerine başlar, ancak hilafet işine Kureyş'in layık olduğunu, onların mekan itibarıyle merkezde olmaktan başka Arab'ın en asîli, en itibarlı kabilesi olduğunu vs. belirtiyor. Bir rivayette: "Araplar bu işte, sâdece Kureyş'i tanıyacaktır", bir başka rivayette: "Biliyorsunuz, şu Kureyş'in Araplar nezdinde öyle bir makamı var ki başkası ona sâhip değil, Araplar ancak onlardan birinin etrafında toplanır. Allah'tan korkun, İslâm'ı parçalamayın, İslâm'da ilk bid'at çıkaran siz olmayın" der.

Ensar'ı en ziyade ikna etme hususunda, *Hz. Ebû Bekir*'in Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan rivâyet ettiği الأئمة من قريش "İmamlar Kureyş'tendir" hadisi olmuştur. Bu konuşmalardan sonra Hz. Ömer veya Ebû Ubeyde'den birine biat etmelerini teklif eder.

4- Bu noktada söz alan *Hz. Ömer,* hilafete *Hz. Ebû Bekir*'in lâyık

olduğunu söylüyor. Bazı rivâyetler, Hz. Ömer'in bu kanaatini te'yiden ve muhataplarını ikna maksadıyla *Hz. Ebû Bekir*'in bazı faziletlerini sayar:

« يَا مَعْشَرَ الأَنْصَارِ إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِنَبِيِّ اللهِ ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْهُمَا فِي الْغَارِ » « يَا مَعْشَرَ الأَنْصَارِ أَلَسْتُمْ تَعْلَمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ أَمَرَ أَبَا بَكْرٍ أَنْ يَؤُمَّ بِالنَّاسِ فَأَيُّكُمْ تَطِيبُ نَفْسُهُ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَبَا بَكْرٍ؟ فَقَالُوا نَعُوذُ بِاللهِ أَنْ نَتَقَدَّمَ أَبَا بَكْرٍ »

"Ey Ensar cemaati, Allah'ın Nebîsi'ne en lâyık olanı, (Kur'an-ı Kerim'de), **"mağaradaki iki kişiden biri"** (Teve 40) olduğu belirtilen kimse değil midir?" "Ey Ensar cemaati, bilmiyor musunuz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, halka imamlık yapması için Hz. Ebû Bekir'e emretmedi mi? Hanginizin ruhu Hz. Ebû Bekir'in önüne geçmeyi hazmedecek?.."

Tirmîzî'de gelen bir rivâyette *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh)'in de şöyle dediği belirtilir: "Bu işe insanların en lâyıkı ben değil miyim? İlk Müslüman ben değil miyim? Ben şu efdaliyetlere sahip değil miyim?"

5- *İbnu İshâk*'ın Sîret'de kaydettiği bir rivâyet de burada kayda değer. Buna göre, *Sa'd İbnu Muâz'ın* halife olması meselesinde bütün Ensârîler müttefik değildir. Onu, sadece Ensar'ın Hazrec grubu istemektedir, Evsliler değil. Hatta Evsliler, onların hilafetinden rahatsızlık duyabilecekler ve İslâm'la ortadan kalkmış olan Evs-Hazrec husûmeti tekrar canlanabilecektir. Ensâr'ın Benî Sâide sakîfesindeki toplantısına *Hz. Ebû Bekir* ve beraberindeki Muhâcir grubu uğradığı zaman, Ensâr'ın Evs grubundan olan Üseyd İbnu Hudayr ve beraberindekiler, Muhacirlerden birinin halîfe olmasını tercih maksadıyla, onlara dehâlet ederler.

6- Biri Muhâcir'den, diğeri Ensâr'dan iki halife olmasını teklif eden Hubâb İbnu'l-Münzir'in -bir rivâyette kaydedilen- ve Hz. Ömer tarafından ciddiye alınmayan gerekçesini de kaydediyoruz: "Bir emîr sizden, bir emîr bizden olsun. Bizler, vallahi sizlere karşı bu meselede rekâbet düşünmüyoruz. Ancak, kardeşlerini ve bâbalarını öldürdüğümüz kimselerin başa geçmesinden korkuyoruz."

Hz. Ömer: "Sebep bu ise, elindeyse hemen öl!" der.

7- Bu meyânda, hilâfetin Muhâcir'le Ensâr arasında münâvebe ile devam etmesi: "Önce bir Muhacir seçilip, ölünce Ensâr'dan biri, o ölünce tekrar Muhâcirler'den birinin seçilmesi şeklinde bir sistem daha teklif edilir. Hz. Ömer bu teklifi daha sert bir üslûbla karşılar: "Hayır, vallahi kim bize muhâlefet ederse onu öldürürüz."

8- *Hz. Ebû Bekir*'e bey'attan sonra söylenen "Sa'd İbnu Ubâde'yi öldürdünüz" cümlesinin, "onun itibarını rencîde ettiniz, ondan yüz çevirdiniz..." mânasında kullanıldığını şârihler belirtir. Bu söze *Hz. Ömer* ziyadesiyle kızmış olacak ki "Allah canını alsın" demiştir.

İmam Mâlik'in bir rivâyetinde şöyle anlatır: "Öfkeliydim, 'Allah Sa'd'ın canını alsın, zîra o, şer ve fitne kaynağıdır' dedim."

1738 ٤ – عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [كُنْتُ أُقْرِئُ رِجَالاً مِنَ الْمُهَاجِرِينَ مِنْهُمْ عَبْدُ الرَّحْمنِ بْنُ عَوْفٍ فَقَالَ: لَوْ رَأَيْتُ رَجُلاً أَتَى عُمَرَ الْيَوْمَ، فَقَالَ: هَلْ لَكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فِي فُلانٍ يَقُولُ لَوْ قَدْ مَاتَ عُمَرُ لَبَايَعْتُ فُلاَنًا(١)، فَوَاللهِ مَا كَانَتْ بَيْعَةُ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ إِلاَّ فَلْتَةً فَتَمَّتْ، فَغَضِبَ عُمَرُ فَقَالَ: إِنِّي إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى لَقَائِمٌ الْعَشِيَّةَ فِي النَّاسِ فَمُحَذِّرُهُمْ هؤُلاَءِ الَّذِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَغْصِبُوهُمْ أُمُورَهُمْ. قَالَ عَبْدُ الرَّحْمنِ: فَقُلْتُ يَا أَمِيرَ الْمؤْمِنِينَ: لاَتَفْعَلْ، فَإِنَّ الْمَوْسِمَ يَجْمَعُ رِعَاعَ النَّاسِ وَغَوْغَاءَهُمْ، وَإِنَّهُمْ هُمُ الَّذِينَ يَغْلِبُونَ عَلَى قُرْبِكَ حِينَ تَقُومُ فِي النَّاسِ، وَأَنَا أَخْشَىٰ أَنْ تَقُومَ، فَتَقُولَ مَقَالَةً يُطَيِّرُهَا أُولَئِكَ عَنْكَ كُلَّ مُطَيِّرٍ، وَأَنْ لاَ يَعُوهَا، وَأَنْ لاَ يَضَعُوهَا عَلَى مَوَاضِعِهَا، فَأَمْهِلْ حَتَّى تَقْدَمَ الْمَدِينَةَ، فَإِنَّهَا دَارُ الْهِجْرَةِ وَالسُّنَّةِ فَتَخْلُصَ بِأَهْلِ الْفِقْهِ وَأَشْرَافِ النَّاسِ، فَتَقُولَ مَا قُلْتَ مُتَمَكِّنًا، فَيَعِي أَهْلُ الْعِلْمِ مَقَالَتَكَ، وَيَضَعُونَهَا عَلَى مَوَاضِعِهَا، فَقَالَ عُمَرُ: أَمَا وَاللهِ إِنْ شَاءَ اللهُ تَعَالَى لأَقُومَنَّ بِذَلِكَ أَوَّلَ مَقَامٍ أَقُومُهُ بِالْمَدِينَةِ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: فَقَدِمْنَا الْمَدِينَةَ فِي عَقِبِ ذِي الْحِجَّةِ، فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ عَجَّلْتُ بِالرَّوَاحِ حِينَ زَاغَتِ الشَّمْسُ].

زاد رزين: [فَخَرَجْتُ فِي صَكَّةِ عُمَيٍّ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى الْحَدِيثِ الأَوَّلِ، فَقَالَ: حَتَّى أَجِدَ سَعِيدَ بْنَ زَيْدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ نُفَيْلٍ جَالِساً إِلَى رُكْنِ الْمِنْبَرِ، فَجَلَسْتُ حَذْوَهُ تَسُفُّ رُكْبَتِي رُكْبَتَهُ، فَلَمْ أَنْشَبْ أَنْ خَرَجَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فَلَمَّا رَأَيْتُهُ مُقْبِلاً قُلْتُ

(١) هو طلحة بن عبيدالله. أخرجه البزار.

لسعيد: ليقولنّ العشيّة على هذا المنبر مقالة لم يقلها منذ استخلف، فأنكر عليّ وقال: وما عسى أن يقول ما لم يقل قبله، فجلس عمر على المنبر، فلمّا سكت المؤذن قام فأثنى على الله بما هو أهله، ثم قال: أمّا بعد فإني قائل لكم مقالة قد قدّر أن أقولها، لا أدري لعلّها بين يدي أجلي[1]، فمن عقلها ووعاها فليحدّث بها حيث انتهت به راحلته ومن خشي أن لا يعقلها فلا أحلّ لأحد أن يكذب عليّ: إنّ الله بعث محمداً ﷺ بالحقّ، وأنزل عليه الكتاب فكان مما أنزل الله عليه آية الرجم (وذكر نحو حديث ابن عباس رضي الله عنهما المذكور في أوّل باب حدّ الزنا)، ثم قال: وإنّه بلغني أنّ قائلاً يقول: لو قد مات عمر لبايعت فلاناً فلا يغترّنّ امرؤ أن يقول إنّما كانت بيعة أبي بكر فلتة وتمّت، ألا وإنّها قد كانت كذلك، ولكن وقى الله شرّها، وليس فيكم من تقطع إليه الأعناق مثل أبي بكر رضي الله عنه، وإنّه كان من خبرنا حين توفّى رسول الله ﷺ أنّ الأنصار خالفونا، واجتمعوا بأسرهم في سقيفة بني ساعدة، وتخلّف عنّا عليّ والزبير رضي الله عنهما ومن معهما، واجتمع المهاجرون إلى أبي بكر رضي الله عنه، فقلت لأبي بكر: يا أبا بكر انطلق بنا إلى إخواننا هؤلاء من الأنصار، فانطلقنا نريدهم، فلمّا دنونا منهم لقينا رجلان صالحان فذكرا ما تمالأ عليه القوم فقالا: أين تريدون يا معشر المهاجرين؟ فقلنا نريد إخواننا من الأنصار؟ فقالا: لا عليكم أن لا تقربوهم، اقضوا أمركم، فقلت: والله لنأتينّهم، فانطلقنا حتى أتيناهم، فإذا رجل مزمّل بين ظهرانيهم، فقلت من هذا؟ قالوا: سعد بن عبادة، فقلت: ماله؟ قالوا: يوعك، فلمّا جلسنا قليلاً تشهّد خطيبهم، فأثنى على الله بما هو أهله ثم قال: أمّا بعد فنحن أنصار الله تعالى، وكتيبة الإسلام، وأنتم معشر المهاجرين رهط منّا، وقد

(١) أي بقرب موتي.

دَفَّتْ دَافَّةٌ مِنْ قَوْمِكُمْ، فَإِذَا هُمْ أَرَادُوا أَنْ يَخْتَزِلُونَا مِنْ أَصْلِنَا، وَأَنْ يَحْضُنُونَا مِنَ الأَمْرِ، فَلَمَّا سَكَتَ أَرَدْتُ أَنْ أَتَكَلَّمَ، وَكُنْتُ قَدْ زَوَّرْتُ مَقَالَةً أَعْجَبَتْنِي أُرِيدُ أَنْ أُقَدِّمَهَا بَيْنَ يَدَيْ أَبِي بَكْرٍ، وَكُنْتُ أُدَارِي مِنْهُ بَعْضَ الحَدِّ[1]، فَلَمَّا أَرَدْتُ أَنْ أَتَكَلَّمَ. قَالَ أَبُو بَكْرٍ: عَلَى رِسْلِكَ، فَكَرِهْتُ أَنْ أُغْضِبَهُ. فَتَكَلَّمَ وَكَانَ أَحْلَمَ مِنِّي وَأَوْقَرَ، وَاللهِ مَا تَرَكَ مِنْ كَلِمَةٍ أَحْجَبَتْنِي فِي تَزْوِيرِي إِلاَّ قَالَ فِي بَدِيهَتِهِ مِثْلَهَا، أَوْ أَفْضَلَ مِنْهَا حَتَّى سَكَتَ، وَقَالَ: مَا ذَكَرْتُمْ فِيكُمْ مِنْ خَيْرٍ فَأَنْتُمْ لَهُ أَهْلٌ، وَلَنْ تَعْرِفَ الْعَرَبُ هَذَا الأَمْرَ إِلاَّ لِهَذَا الحَيِّ مِنْ قُرَيْشٍ، هُمْ أَوْسَطُ الْعَرَبِ نَسَبًا وَدَارًا، وَقَدْ رَضِيتُ لَكُمْ أَحَدَ هَذَيْنِ الرَّجُلَيْنِ فَبَايِعُوا أَيَّهُمَا شِئْتُمْ، فَأَخَذَ بِيَدِي وَبِيَدِ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ الجَرَّاحِ، وَهُوَ جَالِسٌ بَيْنَنَا، فَلَمْ أَكْرَهْ مِمَّا قَالَ غَيْرَهَا، كَانَ وَاللهِ أَنْ أُقَدَّمَ فَتُضْرَبَ عُنُقِي لاَ يُقَرِّبُنِي ذَلِكَ مِنْ إِثْمٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَتَأَمَّرَ عَلَى قَوْمٍ فِيهِمْ أَبُو بَكْرٍ. اللَّهُمَّ إِلاَّ أَنْ تُسَوِّلَ لِي نَفْسِي عِنْدَ المَوْتِ شَيْئًا لاَ أَجِدُهُ الآنَ، فَقَالَ: قَائِلٌ مِنَ الأَنْصَارِ: أَنَا جُذَيْلُهَا المُحَكَّكُ، وَعُذَيْقُهَا المُرَجَّبُ، مِنَّا أَمِيرٌ وَمِنْكُمْ أَمِيرٌ، فَكَثُرَ اللَّغَطُ، وَارْتَفَعَتِ الأَصْوَاتُ حَتَّى فَرِقْتُ[2] مِنَ الأَخْتِلاَفِ فَقُلْتُ: ابْسُطْ يَدَكَ يَا أَبَا بَكْرٍ، فَبَايَعْتُهُ، وَبَايَعَهُ المُهَاجِرُونَ ثُمَّ بَايَعَهُ الأَنْصَارُ، وَنَزَوْنَا عَلَى سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ، فَقَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ: قَتَلْتُمْ سَعْدَ بْنَ عُبَادَةَ، فَقُلْتُ: قَتَلَ اللهُ سَعْدَ بْنَ عُبَادَةَ، فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: وَإِنَّا وَاللهِ مَا وَجَدْنَا فِيمَا حَضَرْنَا مِنْ أَمْرِنَا أَقْوَى مِنْ مُبَايَعَةِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خَشِينَا إِنْ فَارَقْنَا القَوْمَ، وَلَمْ تَكُنْ بَيْعَةٌ أَنْ يُبَايِعُوا رَجُلاً مِنْهُمْ بَعْدَنَا، فَإِمَّا بَايَعْنَاهُمْ عَلَى مَا لاَ نَرْضَى، وَإِمَّا أَنْ نُخَالِفَهُمْ، فَيَكُونُ فَسَادٌ، فَمَنْ بَايَعَ رَجُلاً عَلَى غَيْرِ مَشْوَرَةٍ مِنَ المُسْلِمِينَ، فَلاَ يُتَابَعُ هُوَ وَلاَ الَّذِي بَايَعَهُ تَغِرَّةً أَنْ يُقْتَلاَ]. أخرجه الشيخان،

وهذا لفظ البخاري، وهو عند مسلم مختصر حديث الرجم.

---

(١) قال في النهاية: الحد والحدة سواء من الغضب، وبعضهم يرويه بالجيم.

(٢) الفرق: الخوف.

« الْفَلْتَةُ »: الفجأة « وَغَوْغَاءُ النَّاسِ » الذين يكثرون الضجة ونحوها من غير تثبت « وَزَاغَتِ الشَّمْسُ » مالت عن كبد السماء، « وَصَكَّةُ عُمَيٍّ »: كناية عن شدّة الحر وقت الهاجرة غاية القيظ، وقوله: « فَلَمْ أَنْشَبْ ». أى فلم ألبس « وَتُقْطَعُ إِلَيْهِ الأَعْنَاقُ » أعناق المطىّ « وَالْمُزَمِّلُ »: المغطى، « وَظَهْرَانَيِ الْقَوْمِ »: بينهم، « وَالْوَعْكُ »: الحمى، « والدَّفَّةُ » الجماعة من الناس يقصدون المصر. « يَخْتَزِلُونَا »: يقطعونا عن مرادنا. « يَحْضُنُونَا »: بضاد معجمة: ينحونا عنه، وينفردون به، ومعنى « زَوَّرْتُ »: زينت وهيأت، « وَتُسَوِّلُ لِي نَفْسِي »: تحسن وتزين. « اللَّغَطُ »: كثرت الأصوات، واختلافها، ومعنى « جُذَيْلُهَا الْمُحَكَّكُ، وَعُذَيْقُهَا الْمُرَجَّبُ »: أى أنى ذو رأى يستشفى به في الحوادث لاسيما في هذه الحادثة، وإنى في ذلك كالعود الذى يشفى الجرباء وكالنخلة الكثيرة الحمل، ومعنى « نَزَوْنَا » وثبتا، وقوله: « تَغِرَّةَ أَنْ يُقْتَلاَ » فيه مضاف محذوف تقديره خوف تغرة أن يقتلا. أى خوف إيقاعهما في القتل، والتغرّة مصدر أغررته إذا ألقيته في الغرر، وهى من الغرر.

4. (1738)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor; "Ben, Muhâcirler'den bir çoğundan Kur'an öğreniyordum. Abdurrahman İbnu Avf, onlardan biri idi. (Ben Mina'da onun menzilinde iken, o da, Hz. Ömer'in son defa yapmış olduğu haccda onun yanında idi. Abdurrahman yanıma dönüşte:)

"Bugün Hz. Ömer'in yanına gelen bir adamı keşke sen de görseydin. Dedi ki: "Ey mü'minlerin emîri, bir adam görsen ki sana: "Keşke Ömer ölmüş olsa da falancaya (Bezzar'ın rivâyetinde Talha İbnu Ubeydillah'a) biat etsem. Vallahi Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'in biatı çabucak oldu bitti" dese ne dersin?" dedi. Hz. Ömer bu söze (daha önce hiç görmediğim kadar) öfkelendi ve:

"İnşaallah bu akşam halka hitab edip, (ahd ve müşaverede olmaksızın) idâreyi gasbetmek isteyen bu heriflere karşı onları uyaracağım" dedi.

Abdurrahman ilâveten dedi ki: "(Bunun üzerine) Hz. Ömer'e:

"Ey mü'minlerin emîri, dedim, böyle bir şey yapma. Zîra hacc mevsiminde insanların cühelâ ve serseri takımı biraraya gelir. Konuşmak üzere halkın içinde doğrulduğun zaman bunlar ola ki, etrafında ekseriyeti teşkil ederler. Korkum şu ki, siz kalkar birşeyler söylersiniz, o cahille-

rin her biri bir başka şey anlar, esas ifâde etmek istediğiniz maksad tamamen kaybolur. Şu halde acele etmeyin, Medine'ye varın. Orası daru'l-hicret ve sünnettir (hicretin yapıldığı, sünnetin yaşandığı mahaldir). Orada fıkıh ulemâsı ve insanların eşrafıyla başbaşa kalır, dilediğinizi rahatça söylersiniz. Âlimler sözlerinizi eksiksiz öğrenirler ve maksadınız ne ise onu anlarlar."

(Bu sözüm üzerine) Hz. Ömer (radıyallâhu anh):

"Pekâla, vallahi inşaallah Medine'ye vardığımda ilk fırsatta bu toplantıyı aktedeceğim!" dedi. İbnu Abbas (radıyallâhu anhümâ) devamla dedi ki:

"Zilhicce'nin sonlarında Medine'ye geldik. Cuma günü öğle olur olmaz camiye gitmede acele ettim."

Rezîn şu ilâvede bulundu: "Öğle sıcağında[54] çıktım." Sonra önceki hadisi anlatmaya (İbnu Abbas) devam etti ve dedi ki:

"(Camiye gelince) Saîd İbnu Zeyd İbni Amr İbni Nüfeyl (radıyallâhu anh)'i minberin köşesinde oturmuş buldum. Dizim dizine değecek şekilde yanına oturdum. (Sağıma soluma bakmaya) başlamadan Ömer İbnu'l-Hattâb (yerinden minbere doğru) çıktı. Onun gelmekte olduğunu görünce yanımdaki Saîd İbnu Zeyd İbni Amr İbni Nüfeyl'e:

"Bu öğle, Ömer, halife olduğu günden beri hiç yapmadığı bir konuşma yapacak" dedim. Zeyd, söylediğimi hoş karşılamadı ve:

"Daha önce konuşmadığı şeyi konuşması ne mümkün!" deyip beni reddetti.

Hz. Ömer (radıyallâhu anh) minbere oturdu. Müezzin ezanını tamamlayınca, doğruldu. Cenab-ı Hakk'a lâyık olduğu hamd ve senâda bulundu. Sonra şunları söyledi:

"Emmâ ba'd. Ben şimdi sizlere, Cenab-ı Hakk'ın söylememi takdir buyuracağı bir konuşma yapacağım. Bilemiyorum, belki de ecelim yakındır, (bu son hutbem olur). Kim bu sözlerimi anlar ve hâfızasına alabilirse bineğinin götürdüğü her yerde nakletsin. Kim de anlamış olmaktan korkarsa, hiç kimseye hakkımda yalan söylemesini helâl etmiyorum. Allah celle şânuhu, Muhammed *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i hakla gönderdi, kendisine kitap indirdi. Allah'ın indirdikleri meyanında recm âyeti de vardı. Biz onu okuduk, anladık ve ezberledik. Resûlullah *(aley-*

54– صَكَّةَ عُمَيٍّ en-Nihâye'nin açıklamasına göre, öğle sıcağı mânâsına gelen bir deyimdir. Rezîn'in ilavesi, Mâlik'in rivâyetinden alınmadır.

hissalâtu vesselâm) recm cezası verdi. O'ndan sonra da bizler verdik. Şahsen aradan fazla zaman geçince, bazılarının çıkıp: "Allah'ın kitabında biz recm âyeti bulamıyoruz" diyerek Allah'ın indirmiş olduğu bir farzı terkedip sapıtmalarından korkuyorum, recm, Allah'ın kitabında muhsan, yani bâliğ, akil, sahih bir evlilikle evlenmiş ve gerdek yapmış olduğu halde zinâ eden kadın ve erkeklere -isbatlayıcı beyyine veya hamilelik, veya itiraf olduğu takdirde- uygulanması gereken bir haktır."

Zinâ haddiyle ilgili bâbta zikri geçmiş olan İbnu Abbâs hadisi (1589 numaralı hadis) gibi zikrettikten sonra dedi ki:

"...Ve dahi bana ulaştı ki, birileri şöyle demiş: "Ömer ölünce, (herkesle istişâre, biat aramaksızın) falancaya biat edeceğim." Sakın ha! Hiç kimseyi, "*Hz. Ebû Bekir*'in seçimi de oldu bittiye geldi. (Biz de onun seçilme tarzına uygun olarak birini seçebiliriz)" gibi sözler aldatmasın. Haberiniz olsun, -evet onun seçimi çabuk olmuştur bu doğru- ancak, Allah (umumiyetle çabuk yapılan işlerde bilâhere karşılaşılan) şerlerden (bu ümmeti) korumuştur. Sizden hiç kimseye, Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'e yapıldığı şekilde (alâka gösterilerek) boyunlar koparcasına nazarlar çevrilip baş uzatılmaz. Öyle ise, Müslümanların istişâre ve te'yidi tahakkuk etmeksizin kim bir başkasına biat ederse bilsin ki, ne biat edene, ne de edilene itibar edilmeyecektir. Böyle bir biat akdi, edeni de edileni de ölüme maruz bırakacaktır. *(Hz. Ebû Bekir*'e yapılan biat böyle kıt düşüncelilerin zannettiği gibi değildir. İç yüzünü anlatayım:)

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ruhunu Cenab-ı Hakk kabzettiği vakit, haberimiz oldu ki, Ensar büyük bir grup hâlinde bizden ayrı olarak *Benî Sâide* sakîfinde toplanmışlar. *Ali, Zübeyr* ve bunlarla birlikte (Abbâs gibi diğer) bazıları bizden ayrılarak (cenazeyle meşgul olmak üzere) geride kaldılar. Muhacirler de Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'in etrafında toplandılar. Hz. Ebû Bekir'e:

"Ey *Ebû Bekir,* haydi şu Ensârî kardeşlerimizin yanlarına gidelim!" dedim. Onlara (bir an önce yetişmek üzere) yürüdük. Yakınlarına varınca, onlardan iki sâlih zatla karşılaştık. Kavmin (Sa'd İbnu Ubâde'yi halife seçme hususundaki) kararlarını zikrettiler, sonra da:

"Ey Muhâcirler cemaati nereye gidiyorsunuz?" diye sordular. Biz:

"Şu Ensârî kardeşlerimize gidiyoruz!" dedik.

"Hayır, onlara yaklaşmayın, hükümlerini versinler" dediler. Ben:

"Vallahi onlara gideceğiz" dedim ve yürüdük. Onları Benî Sâide sakîfinde bulduk. Ortalarında üzeri örtülü birisi vardı.

"Bu da kim?" dedim.

"Bu *Sa'd İbnu Ubâde*'dir!" dediler. Ben:

"Nesi var?" diye sordum.

"Titriyor!" dediler. Biraz oturmuştu ki, hatipleri şehâdet getirerek söze başladı. Cenab-ı Hakk'a layık olduğu hamd ve senâyı ifade ettikten sonra şu konuşmayı yaptı:

"Emmâ ba'd! Biz Allah'ın ensârı ve İslâm'ın ordusuyuz. Siz ey Muhâcirler, asıl kavminden kopup gelmiş (içimizde) az bir grupsunuz!"

(Anladık ki) bunlar, aslen müstehak olduğumuz fonksiyonumuzdan bizi koparmak, emîrlikten uzak tutmak istiyorlardı.

Hatip sözlerini tamamlayınca konuşmak arzu ettim. Bu esnâda, içimden söyleyecek güzel sözler hazırlamıştım, bunlar hoşuma da gitmişti. Bunları Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'in huzurunda söylemek istiyordum. Ben bâzan onun hıddetını yatıştırıyordum. Konuşmak istediğim sırada Ebû Bekir:

"Acele etme!"dedi. Onu öfkelendirmek istemedim (ve konuşmaktan vazgeçtim). Ebû Bekir (radıyallâhu anh) konuştu. O aslında benden daha çok hilme sahip , daha vakur idi. Allah'a yeminle söylüyorum, içimde hazırladığım bütün güzel sözleri eksiksiz aynı güzellikte ve hattâ daha da güzel bir biçimde bu konuşması esnasında söyledi. Demişti ki:

"Hakkınızda söylediğiniz hayır (ve fazilet ne varsa) hepsine lâyıksınız. Ancak bu (emîrlik) işi, Kureyş kabilesine (meşru) tanınır. Onlar, neseb yönüyle de, yurt yönüyle de Arab'ın ortasında yer alır. Ben sizin için şu iki şahıstan birini uygun buldum, bunlardan hangisini isterseniz ona biat edin!"

Böyle deyip -benim ve *Ebû Ubeyde İbnu'l-Cerrâh*'ın- ellerimizden tuttu. Ebû Bekir, ikimizin arasında oturuyordu. Onun (ikimizi imamlığa teklif eden cümlesinden başka) bütün söyledikleri hoşuma gitti. Vallahi, *Ebû Bekir'in* bulunduğu bir kavmin başına emîr seçilmektense, ortaya çıkarılıp boynumun vurulmasını gerektirecek bir günah işlemek bana daha sevgili gelirdi. Ancak, nefsimin bana ölüm ânında hoş gösterdiği şeyi şimdi bulamıyorum. Derken Ensar'ın (Hubâb İbnu'l-Münzir adındaki) bir sözcüsü:

"Beni (hasta hayvanların kaşınarak rahatladıkları) kaşınma çubukcağızı, yaslandığı dikme ile ayakta duran hurma fidancığı kabul edin (ve fikrimi dinleyin. Diyorum ki):

"Sizden bir emîr, bizden de bir emîr olsun, ey Kureyş cemaati!" dedi. Bunun üzerine her kafadan bir söz çıkmaya başladı, gürültü çoğaldı. Öyle ki ihtilâf çıkacak diye korktum. Hz. Ebû Bekir'e:

"Ey Ebû Bekr, uzat elini!" dedim. Elini uzattı, ben ona biat ettim. Muhacirler de biat ettiler. Sonra da Ensâr biat etti. Sa'd İbnu Ubâde (radıyallâhu anh)'nin üzerine atıldık. Derken onlardan biri:

"Sa'd İbnu Ubâde'yi öldürdünüz!" demez mi? Ben de:

"Sa'd İbnu Ubâde'yi Allah öldürsün!" dedim.

Hz. Ömer (radıyallâhu anh) der ki: "Vallahi biz, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in defni sırasında, *Hz. Ebû Bekir*'in seçiminden daha ehemmiyetli bir şey düşünemedik. Biat gerçekleşmeden halkı terketmemiz halinde, oradan ayrılınca, arkamızdan kendilerinden birini halife seçiverecekler diye korktuk. Böyle bir durumda ya bize de râzı olmaya olmaya biat edecek veya muhalefet edecek ikisi de fesad olacaktı.

Bilesiniz, Müslümanlarla istişâre etmeden kim bir başkasına biat ederse, ne biat edene, ne de kendisine biat edilene itibar edilmez, ikisinin de öldürülmesinden korkulur." [Buhârî, Muhâribin 30, 31, İ'tisâm 16, Mezâlim 19, Menâkıbu'l-Ensâr 46, Megâzî 11; Müslim, Hudud 15, (1691) Müslim'de hadis muhtasar olarak kaydedilmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Bu uzun rivâyet *Hz.Ebû Bekir* (radıyallâhu anh)'in seçimini ve *Hz. Ömer* zamanında çıkarılmak istenen bir fitneye karşı *Hz. Ömer*'in tedbirini açıklamaktadır. Hadis yer yer çok veciz ve ayrıca müphem ifadeler ihtiva etmektedir. İyice anlaşılır hale getirmek için, üslubun elverdiği nisbette parantez içerisine açıklayıcı notlar ilâve ettik. Bu notlar esas itibariyle şerhlerden ve hadisin başka vecihlerinde yer alan ziyadelerden muktebestir.

2- Burada bir hususun açıklığa kavuşturulması gerekmektedir: O da Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in ilk halife *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh)'in seçilişini anlatmasına vesile olan durum... Birilerinin, kulağına gelen sözü: "Keşke Ömer ölmüş olsa da *Talha İbnu Ubeydillah*'a biat etsem. Vallahi *Hz. Ebû Bekir*'inki çabuk oldu bitti." Bu söz Hz. Ömer'i çok öfkelendiriyor. Çünkü, denmek istenen şudur: *Hz. Ebû Bekir*'in seçimi aceleye getirilmiştir, herkesin fikri ve rızası alınmadan cüz'î bir grup tarafından çarçabuk halife seçilmiş, diğerleri de bunu ister istemez kabul etmek zorunda kalmışlardır. Hz. Ömer vefat edince, aynı tarzda Talha

İbnu Ubeydillah'a da böyle alelacele biat edilse.. sonra herkes bu biatı kabul eder.. kabul etmek zorunda kalır.. vs...

Hz. Ömer bunu duyunca fena halde öfkelenir ve bunu riyâsetin gasbı olarak değerlendirir. *Hz. Ebû Bekir*'in halife olması hususunda o günün şartları gereği acele edilmiştir, bu doğru. Ancak, büyüklüğü herkesce müsellem ve üstelik ilk Müslüman olmak, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından imam seçilmiş olmak, hicreti sırasında mağarada Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e can yoldaşlığı yapmış olmak, Kur'ân'da zikredilmiş olmak gibi pek çok imtiyazı olan ve faziletce üstünlüğü, itibarının yüceliği herkesce bilinen Hz. Ebû Bekir gibi birinin seçilmiş olması, meseleye gölge düşürmeye imkân bırakmıyordu.

Hz. Ömer'in vefatı halinde, aynı tarzda seçim meşru addedilse, ortaya birçok imam çıkabilir ve fitne kopabilirdi. Bu sebeple Hz. Ömer, kulağına gelen bu sözü ciddiye alır ve anında üzerine gitmek ister.

Ancak, yapılan pek yerinde bir tavsiye üzerine, mesele hususunda efkâr-ı umumiyenin aydınlatılmasını Medine'ye dönme zamanına bırakır.

İbnu İshâk'ın rivâyetinde, Hz. Ömer'in ölümüyle birlikte, *Hz. Ebû Bekir*'in seçimi tarzında yenilerini seçmek isteyenler bir değil, birçok kişidir. Yâni, Halife Hz. Ömer'in, meseleyi ciddiye almasında haklı bir durum var. Kulağına gelen rastgele bir söz değil, siyasî komplo hazırlıklarının istihbarıdır.

Hz. Ömer ümmetin ileri gelenleriyle istişare yapıp ahd almadan kimsenin kimseye biat edemeyeceğini, aksi halde, devlete savaş açmış kabul edileceğini belirtir. Nitekim Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* de, mevcut bir imam varken ikinci bir kimsenin çıkıp biat almasını haram ilan ediyor ve öldürülmesini emrediyor.

3- *Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali* (radıyallâhu anhümâ) gibi büyüklerin hilafet işinin hallini öncelikle ele almaları, meselenin nezâketindendir. Ensar'dan birinin halife olması, İslâm birliğini bozabilir, çeşitli gruplar arasında münâfese ve siyasî rekâbet kavgalarını getirebilirdi. Zîra her taraftaki Müslümanlar bu çeşit işlerde Kureyş'i elyak biliyordu, onu önde görmeye alışmıştı. Muhacirler, meselenin hallinde bu noktada ısrar ettiler. Üstelik Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in: "İmamlar Kureyş'ten olacaktır" dediği de hatırlatılmış idi.

4- *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh)'in, hilafetin seçimi meselesini ele almazdan önce recm âyetiyle ilgili açıklama yapması şöyle bir yoruma tâbi tutulmuştur: "Hz. Ömer: "Kur'ân'da yazılı olmamakla beraber, nasıl ki

tatbikatta recm cezası mevcuttur. Kimse: "Kur'an'da recm âyeti yok, ben recmi kabul etmiyorum" diyemez ise, aynı şekilde, "Kur'ân'da halifeyi şöyle şöyle seçin diye bir emir yoktur, biz istediğimiz gibi halife seçeceğiz diyemez" demek istemiştir.

5- BAZI HÜKÜMLER:

Bu hadisten çıkartılan bazı hükümler şunlardır:

★ İlmi ehlinden almak. İlim alınan, alandan yaşça küçük de olsa, kadr u kıymetce düşük de olsa..

★ İlim, ehil olmayana öğretilmemeli, anlamayacak olana anlatılmamalı. Anlayışı kıt kimselere, anlamayacağı şey anlatılmamalı...

★ Bazı kimselerin cemaate zarar getirebilecek sözlerini sultana ihbar etmek caizdir. Bu, mezmum olan nemîme (koğuculuk) sayılmamıştır. Ancak bunu, mübhem olarak yapıp isim vermemek gerekir, böylece hem tedbir alınır, hem de onu söyleyen kimse gizlenmiş olur: Nitekim Hz. Ömer (radıyallâhu anh), halkı uyarmak, korkutmak suretiyle meselenin üzerine gittiği halde, o sözü kim söyledi diye araştırmamış, sormamış, tecziye cihetine gitmemiştir.

★ İmam seçiminde, imamın Kureyş'ten olması esastır, çünkü Araplar bu işi sadece Kureyş'e layık görürler. Ma'ruf, hilafı caiz olmayan şeydir. Ancak, *Hz. Ömer* bu hadiste esas itibariyle Müslümanlarla istişare etmeden imam seçimine karşı çıkmakta, imamın Kureyş'ten olmasını birinci mesele olarak zikretmektedir.

★ Birçok delil, imamın Kureyş'ten olmasını gerektirmektedir. Bunlardan biri, Müslümanların velâyetini ele alanlara "Ensâr'a iyi muâmele" tavsiye etmiş olmasıdır.

★ Bu hadisten, kocası ve efendisi olmayan bir kadın hâmile çıkarsa onun recmedileceği de anlaşılmaktadır, yeter ki zorlandığına dair delil olmasın.

★ Bir meseleye muttali olan, bunu imama açıklamak istese, daha önce bir başkasına mücmel olarak anlatma yetkisine sahiptir, tâ ki duyduğu zaman, mesele hakkında fikir sahibi bulunsun. Nitekim *İbnu Abbâs'la Said İbnu Zeyd* arasında bu durum cereyan etmiştir. Said, İbnu Abbâs'ın haberini reddetmiştir, zîra onun nazarında esas olan şudur: Şer'î meseleler istikrarını bulmuştur artık... Bundan böyle her ne vukua gelse öze müteallik olmaz, teferruatta kalır.

★ Re'ye giren meselelerde imama itiraz caizdir.

★ İlmi eksiksiz ezberleyen ve anlayanlar, onu tebliğ etmelidirler. Anlamayanlar da, tebliğ etmemeye teşvik edilmektedir.

1739 ٥- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [أَتَتْ فَاطِمَةُ وَالْعَبَّاسُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُما أَبَا بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَلْتَمِسَانِ مِيرَاثَهُمَا مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: لَا نُورَثُ؛ مَا تَرَكْنَاهُ صَدَقَةٌ، إِنَّمَا يَأْكُلُ آلُ مُحَمَّدٍ فِي هَذَا الْمَالِ، وَإِنِّي وَاللهِ لَا أَدَعُ أَمْرًا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَصْنَعُهُ إِلَّا صَنَعْتُهُ، إِنِّي أَخْشَىٰ إِنْ تَرَكْتُ شَيْئًا مِنْ أَمْرِهِ أَنْ أَزِيغَ، فَهَجَرَتْهُ فَاطِمَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا فَلَمْ تُكَلِّمْهُ حَتَّى مَاتَتْ بَعْدَ سِتَّةِ أَشْهُرٍ، فَدَفَنَهَا عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ لَيْلًا، وَلَمْ يُؤْذِنْ بِهَا أَبَا بَكْرٍ، وَكَانَ لِعَلِيٍّ وَجْهٌ[1] مِنَ النَّاسِ حَيَاةَ فَاطِمَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، فَلَمَّا مَاتَتِ انْصَرَفَتْ وُجُوهُ النَّاسِ عَنْهُ، فَقَالَ رَجُلٌ لِلزُّهْرِيِّ رَحِمَهُ اللهُ: وَلَمْ يُبَايِعْهُ عَلِيٌّ سِتَّةَ أَشْهُرٍ؟ قَالَ: لَا، وَاللهِ وَلَا أَحَدٌ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ، فَلَمَّا رَأَى عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ انْصِرَافَ وُجُوهِ النَّاسِ عَنْهُ ضَرَعَ إِلَى مُصَالَحَةِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فَأَرْسَلَ إِلَيْهِ أَنِ ائْتِنَا وَلَا يَأْتِنَا مَعَكَ أَحَدٌ، وَكَرِهَ أَنْ يَأْتِيَهُ عُمَرُ لِمَا عَلِمَ مِنْ شِدَّتِهِ، فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: لَا تَأْتِهِمْ وَحْدَكَ، فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: وَاللهِ لَآتِيَنَّهُمْ وَحْدِي مَا عَسَىٰ أَنْ يَصْنَعُوا بِي؟ فَانْطَلَقَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فَدَخَلَ عَلَى عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، وَقَدْ جَمَعَ بَنِي هَاشِمٍ عِنْدَهُ، فَقَامَ فَحَمِدَ اللهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: أَمَّا بَعْدُ، فَلَمْ يَمْنَعْنَا أَنْ نُبَايِعَكَ يَا أَبَا بَكْرٍ إِنْكَارٌ لِفَضِيلَتِكَ، وَلَا نَفَاسَةٌ عَلَيْكَ، وَلَكِنَّا كُنَّا نَرَى أَنَّ لَنَا فِي هَذَا الْأَمْرِ حَقًّا فَاسْتَبْدَدْتُمْ عَلَيْنَا، ثُمَّ ذَكَرَ قَرَابَتَهُ مِنْ رَسُولِ اللهِ ﷺ وَحَقَّهُمْ فَلَمْ يَزَلْ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَذْكُرُ حَتَّى بَكَى أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فَصَمَتَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فَتَشَهَّدَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فَحَمِدَ اللهَ تَعَالَى وَأَثْنَىٰ عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: أَمَّا بَعْدُ، فَوَاللهِ

---

(١) أي جاء وعز فقدهما بموتها.

لَقَرَابَةُ رسـول الله ﷺ أحَبُّ إلىَّ أنْ أصِلَ مِنْ قَرَابَتِى، وإنّى وَاللهِ مَا أَلَوْتُ فـي هذه الأمْوَالِ الَّتِى كَانَتْ بَيْنِى وبَيْنَكُمْ عَنِ الخَيْرِ، وَلَكِنّى سَمِعْتُ رسـول الله ﷺ يَقُولُ: لاَ نُورَثُ مَا تَرَكْنَاهُ صَدَقَةٌ، إنَّمَا يَأكُلُ آلُ مُحَمَّدٍ فـي هـذا المَالِ، وإنّى وَاللهِ لاَ أدَعُ أمْرًا صَنَعَهُ رسـولُ الله ﷺ إلاَّ صَنَعْتُهُ إنْ شَاءَ اللهُ تَعـالى، فـقَالَ عَلِيٌّ رَضِى اللهُ عَنْهُ: مَوْعِدُكَ لِلبَيْعَةِ العَشِيَّةُ، فَلَمَّا صَلَّى أبُو بَكْرٍ رَضِى اللهُ عَنْهُ الـظُّهْرَ أقْبَلَ عَلَى الـنَّاسِ يَعْذِرُ عَلِيًّا رَضِى اللهُ عَنْهُ بِبَعْضِ مَا اعْتَذَرَ بِهِ، ثُمَّ قَامَ عَلـيٌّ رَضِى اللهُ عَنْهُ فَعَظَّمَ حَقَّ أبِى بَكْرٍ رَضِى اللهُ عَنْهُ، وَذَكَرَ فَضِيلَتَهُ وَسَابِقَتَهُ، ثُمَّ قَامَ إلَـى أبِى بَكْرٍ فَبَايَعَهُ، فَأقْبَلَ النَّاسُ عَلَى عَلِيٍّ رَضِى اللهُ عَنْهُ، فَـقَالُوا: أصَبْتَ وَأحْسَنْتَ، فَكَانَ الـنَّاسُ إلَى عَلِيٍّ رَضِى اللهُ عَنْهُ قَرِيبًا حِينَ رَاجَعَ الأمْرَ المَعْرُوفَ]. أخرجه الشيخان، واللفظ لمسلم.

« ضَرَعَ »: أى خضع، وانقاد « وَالنَّفَاسَةُ »: الحسد، ومعنى « مَا أَلَوْتُ » بالقصر: أى ما قصرت.

5. (1739)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor:

"Hz. Fâtıma ve Hz. Abbâs (radıyallâhu anhümâ) Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'e uğrayıp, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan kendilerine kalan mirası sordular. Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) onlara:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın: *"Bize kimse vâris olamaz, bıraktıklarımız hep sadakadır. Ancak Âl-i Muhammed bu maldan (ihtiyacı kadarını) yer"* dediğini işittim. Allah'a yemin olsun Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yaptığını gördüğüm bir şeyi terketmem, mutlaka onu yaparım. Ben O'nun emrinden bir şey terkedecek olsam sapıtmaktan korkarım!" dedi.

Bunun üzerine *Hz. Fatıma, Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anhümâ)'e küstü ve altı ay sonra ölünceye kadar onunla konuşmadı. Hz. Ali, onu geceleyin defnetti. Ölümünü Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'e haber vermedi.

Hz. Ali, Fatıma (radıyallâhu anhümâ) sağken halk nazarında ayrı bir makama, izzete sahipti. Hz. Fatıma vefat edince, halkın alâkası ondan kesildi.

Bir adam Zührî (rahimehullah)'ye: Ali, (Hz. Ebû Bekir'e) altı ay biat etmedi mi?" diye sordu.

"Hayır, vallahi hayır, Benî Haşim'den hiç kimse geri kalmadı. Ali (radıyallâhu anh), insanların nazarlarının kendinden çevrildiğini görünce Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'le musalahaya mecbur kaldı. Ona haber salarak: "Yanında kimse olmadan, yalnız olarak bize gel!" dedi. kendisine Hz. Ömer'in gelmesini istemiyordu, çünkü ondaki şiddet ve hiddet hâlini biliyordu. Hz. Ömer (radıyallâhu anh):

"Onlara tek başına gitme!" dedi. Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh):

"Vallahi tek başıma gideceğim. Bana ne yapabilirler ki?" dedi ve Ebû Bekir (radıyallâhu anh) onlara gitti. Hz. Ali (radıyallâhu anh)'nin yanına girdi. Benî Hâşim, yanında toplanmışlar idi. (Hz. Ebû Bekir'i görünce) kalktı. Allah'a hamd ü senada bulundu. Sonra şunu söyledi:

"Emmâ ba'd! Ey Ebû Bekir, bizim sana biat etmemize mani olan şey senin faziletini inkârımız değildir, sana karşı bir rekâbet düşüncemiz de yok. Ancak, biz, bu "iş"te bizim de bir hakkımız olduğuna inanıyorduk. Bize karşı müstebit davrandınız!"

Sonra Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a olan yakınlığını zikretti. Ali bunları zikrettikçe *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anhümâ) ağlamaktan kendini alamıyordu. *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh) şehâdet getirdi, Allah Teâla'ya hamdetti, senâda bulundu. Sonra şunları söyledi:

"Emmâ ba'd! Allah'a kasem olsun, şurası muhakkak ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın akrabaları bana, kendi akrabalarımdan daha yakın, daha sevgili. Ve ben, yeminle söylüyorum, benimle sizin aranızda olan bu mal meselesinde haktan ve hayırdan hiç ayrılmış değilim. Zîra, ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan şunu işittim:

"Bize kimse vâris olamaz, bıraktığımız sadakadır. Âl-i Muhammed bu maldan yer." Vallahi ben, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın yaptığını gördüğüm bir işi terketmem, Allah'ın izniyle mutlaka yaparım" dedi. *Hz. Ali* (radıyallâhu anh):

"Biat için öğleden sonra buluşalım" dedi. Ebû Bekir (radıyallâhu anh) öğleyi kılınca, cemaate yönelip Hz. Ali (radıyallâhu anh)'nin (biatı geciktirmedeki) beyan ettiği özürleri halka anlattı. Sonra da Hz. Ali (radıyallâhu anh) kalkıp, Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'in hakkını tazim buyurdu, faziletlerini, İslâm'a sebkat eden hizmetlerini zikretti. Sonra *Ebû Bekir* (radıyallâhu anh)'e yaklaşıp biat etti. Halk, Hz. Ali (radıyallahu anh)'nin etrafını sarıp:

"İsabet ettin, çok iyi bir davranışta bulundun" diyerek takdir ettiler. *Hz. Ali* (radıyallâhu anh) bu ma'ruf işe döndüğü zaman halk (tekrar) kendisine yakınlık (ve alâka) gösterdi." [Buhârî, Fedailu'l-Ashab 12; Müslim, Cihad 53, (1759). Metin Müslim'dendir. Hadis Buhârî'de muhtasardır.]

AÇIKLAMA:

1- Hadisin, Müslim'de gelen bir diğer vechinin baş kısmı, meseleyi daha açık bir üslubla vaz'etmektedir. Buna göre, Hz. Fatıma (ve Abbas) Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'e bizzat gelmezler. Birisini göndererek, fey malından, Medine, Fedek ve Hayber'de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın hissesine düşen payın kendilerine miras olarak verilmesini iserler. Ancak Hz. Ebû Bekir onlara şu cevabı verir:

"Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sağken: *"Bize kimse varis olamaz, her ne bırakmışsak sadakadır, bu maldan Âl-i Muhammed yer"* buyurdu. Ben de, vallahi, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın sadakasının sağlığındaki durumu ne idiyse, onu kesinlikle değiştiremem. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onlarda nasıl tasarruf etti ise ben de öyle tasarrufta bulunacağım" der ve o arazilerin kendi taraflarına bırakılma teklifini, talebini reddeder.

İşte bu hâdise üzerine, *Hz. Fatıma, Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anhümâ)'e gücenir ve küser, ölünceye kadar da konuşmaz. Zaten Fâtıma validemizin vefatı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan altı ay sonradır.

Rivayetin geri kalan kısmı açıktır: *Hz. Fâtıma* (radıyallâhu anhâ)'nın vefatından sonra *Hz. Ali* (radıyallâhu anh), biraz da efkâr-ı umumiyenin baskısı ile, Hz. Ebû Bekir'e biat eder. Biat sırasında her iki taraf da birbirlerinin faziletini beyân ederler, birbirlerini ittiham etmezler.

Onların aradaki kırgınlığı kaldırıp kaynaşmaları Müslüman halkı da çok memnun kılar. Hz.Ali'ye biraz soğuklaşmış olan efkar-ı umumiye tekrar yakınlık gösterir, saygı ve sevgisini ziyadeleştirir.

2- Acaba *Hz. Fatıma* ve hatta *Hz. Ali* ve *Hz. Abbâs* (radıyallâhu anhüm) niçin miras istediler?

Bu hususta birkaç tahmin ileri sürülmüş ise de en mâkulü, en doğrusu şudur: Hz. Ebû Bekir'in rivayet ettiği: "Bize mirascı olunmaz, bıraktıklarımız sadakadır.." hadisini duymamış olmalarıdır. *Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir* gibi en eski ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a en yakın olan Müslümanların pek mühim meselelerde bile Hz. Peygamber

(aleyhissalâtu vesselâm)'in hadislerini, O'nun sağlığında değil, ölümünden sonra işitmelerinin birçok örneği var. Bu da onlardan biri olmalıdır. Hadisi işitmiş olan *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh), Mes'uliyet makamında, işin sorumlusu olarak, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in tatbikatından ayrılmamayı esas alıp, *Hz. Fatıma* ve *Hz. Ali* (radıyallâhu anhümâ) gibi, çok sevdiği ve hâtırasına son derece saygı duyup bağlılığını her şeyin üstünde tuttuğu Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın iki ciğerpâresini gücendirmeyi sineye çekiyor, Hz. Ali, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yakınlığını anlatırken hep ağlayarak dinleyen *Hz. Ebû Bekir*'e, onları gücendirmek muhakkak ki çok ağır gelmiş idi. Ama ne yapsın? Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan o mevzuda kesin bir bilgiye sahip, onunla amel etmesi lazım: "Bize kimse varis olamaz, bıraktıklarımız sadakadır..."

3- Dinimiz üç günden fazla küsmeyi yasakladığı halde Hz. Fatıma'nın ölünceye kadar (altı ay) Hz. Ebû Bekir'e küskün durması bir tezad değil mi? diye hatıra geliyor.

Âlimlerimiz, bunun selâmı kesmek mânasında bir küsme olmadığını belirtirler. Haram olan küsme, karşılaşınca selâm vermeyip yüz çevirmektir. *Hz. Fatımâ*'nın, bu hadiseden sonra *Hz. Ebû Bekir*'le karşılaşıp, selamlaşmadıklarına dair rivayet mevcut değildir. Üstelik, Beyhakî'de gelen bir rivayet onların barıştıklarını göstermektedir:

"Şa'bî'nin rivayetine göre, *Hz. Fâtıma* hastalanınca, *Ebû Bekir* hazretleri "geçmiş olsun" ziyaretine gider. İzin ister. *Hz. Ali*, durumu Fatımâ'ya bildirir. *Hz. Fatıma*, kocası *Hz. Ali*'ye, izin vermesini isteyip istemediğini sorar. "Evet" cevabını alınca *Hz. Ebû Bekir*'e izin verir. Halife, huzurlarına girer ve gönüllerini alıcı hitaplarda bulunur. Mekke'deki malını mülkünü, kavim ve kabilesini Allah ve Resûlü'nün rızası için, kendilerinin rızası için bıraktığını ifade eder ve aradaki soğukluklar kalkar.

Nevevî: "Hz. Fatıma, Ebû Bekir'le konuşmadı" cümlesini, "Bu mesele üzerine bir daha iddiada bulunmadı, gündeme getirmedi" mânasında da anlar ve devamla şunu söyler: "Veya köşesine çekildiği için ondan bir ihtiyaç talebinde bulunmadı; onunla karşılaşmaya mecbur kalmadı ki, onunla konuşsun. Onların karşılaştıklarına ve Hz. Fatıma'nın ona selam vermediğine, konuşmadığına dair hiçbir rivayet yok."

4- *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh)'in bu meseledeki haklılığını *Hz. Ali* ve *Hz. Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) kabul etmişlerdir. Çünkü, bilahare *Hz. Ali*, halife olduğu zaman, mezkur arazilerin, *Hz. Ebû Bekir* ta-

rafından tesbit edilen ve Hz. Ömer ve Hz. Osman tarafından devam ettirilmiş bulunan statüsünde değişiklik yapmamıştır.

Bu hususu açıklayan bir rivayeti *Nevevî, Ebû Dâvud*'dan kaydeder:

"(Abbasîler'in ilk halifesi) Seffah, ilk hutbesini okuduğu zaman, boynunda Kur'ân asılı olan bir adam yanına gelerek:

"Allah aşkına benimle hasmım arasında şu Mushaf'la hükmet" der. Seffâh:

"Hasmın kim?" diye sorunca:

"Ebû Bekir'dir, Fedek arazisini bize menetmiştir" der. Halife:

"O sana zulüm mü yaptı?" diye sorar. Öbürü:

"Evet!" der. Seffah:

"Ondan sonra kimdi?" diye sorar. Adam:

"Ömer'di" der. Seffah:

"Ömer de zulmetti mi?" der. Adam:

"Evet" der. Hz. Osman için de aynı şeyi söyleyince:

"Ali de sana zulmetti mi?" der. Adam bu sefer susar. Seffâh bunu üzerine adama sert bir şekilde çıkışır."

Kadı İyaz bu meselede şunu söyler: "Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'in hadisten delil getirmesi üzerine, *Hz. Fâtıma* (radıyallâhu anhâ)'nın ona karşı niza etmekten vazgeçmiş olması, mesele üzerine vaki olan icmâya teslim olduğunu gösterir. Bu durum Hz.Fatıma (radıyallâhu anhâ)'nın kendisine hadis ulaşıp te'vili de açıklık kazanınca, o meseledeki şahsî görüşünü terketmiş olduğunu da ifade eder. Nitekim bir daha ne kendisinden, ne de zürriyetinden, miras talebi vaki olmamıştır. Bilahare *Hz. Ali* halife olduğu zaman, o meselede *Hz. Ebû Bekir* ve *Hz. Ömer*'in amelinden ayrılmadı. Öyle ise bu da gösterir ki, Hz. Ali ve Hz. Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'ın talebleri, o arâzilerin işletilmesiyle ilgili işlerin kendilerine verilmesini... taleb etmektir."

5- *Hz. Ali*'nin biatının gecikmesi, *Hz. Ebû Bekir*'in halifeliğinin meşruiyetine halel getirmez. Zîra, şer'an, halifenin meşruiyeti için herkesin biatı şart değildir. Ehlü'l-hal ve'l-akd denen, ileri gelenlerden bir kısım şahsiyetin biatı yeterlidir. Üstelik Hz. Ali biat etmediği zaman esnasında Hz. Ebû Bekir'e, onun hilâfetinin meşrûiyetine karşı birşey söylemiş, bir eylemde bulunuş değildir. İtaatsizliği mevzubahis değildir. *Hz. Ebû Bekir*'in, halife seçilirken onunla istişâre etmemiş olması, daha önce de

gördüğümüz gibi şartlar sebebiyledir. O iş bir an önce bitirilmeli idi, ihmale, gecikmeye tahammülü olmayan bir durum vardı. Kendisi fevkalâde meşguldü, Hz. Ali de Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın cenazesi ile meşguldü.

6- *Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anhümâ)'i evine çağırırken yalnız gelmesini tenbih edip, *Hz. Ömer*'le gelmesini istememesi, Hz. Ömer'in çabuk parlayan sert mizacı sebebiyledir. Hz. Ali nizâ edilen meseleler üzerine mizâcı mülayim olan *Hz. Ebû Bekir*'le daha rahat konuşabileceğine kânidir. Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in yalnız gitmemesini tavsiye etmesi, *Hz. Ebû Bekir*'e ağır sözler sarfedebilirler, rencide edip, kalbini kırabilirler endişesindendir. Kendisi de beraber olduğu takdirde onu yapamayacakları kanaatindedir.

١٧٤٠ – وعن القاسم بن محمد قال: [قالَتْ عائشةُ رَضِيَ اللّٰهُ عنْها: وارأساهُ، فقالَ رسولُ اللهِ ﷺ ذاكِ لَوْ كانَ، وأنا حَيٌّ، فأستغفرُ لَكِ، وأدْعُو لَكِ، فقالَتْ واثُكْلاهُ، واللهِ إنّي لأظُنُّكَ تُحِبُّ موْتي، ولَوْ كانَ ذلكَ لَظَلَلْتَ آخِرَ يوْمِكَ مُعَرِّساً بِبَعْضِ أزْواجِكَ، فقالَ ﷺ: بَلْ أنا وارأساهُ لَقَدْ هَمَمْتُ، أوْ أرَدْتُ أنْ أُرْسِلَ إلى أبي بَكْرٍ وابْنِهِ وأعْهَدَ، أنْ يقُولَ القائِلُونَ، أوْ يتمنّى المُتَمَنُّونَ، ثُمَّ قُلْتُ. يأبى اللهُ ويدْفَعُ المُؤمِنُونَ، أوْ يدْفَعُ اللهُ ويأبى المُؤمِنُونَ]. أخرجه الشيخان، واللفظ للبخاري.

«أعْرَسَ الرَّجُلُ بامْرَأتِهِ»: إذا دخل بها.

6. (1740)- *Kasım İbnu Muhammed* anlatıyor: "Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) bir gün hastalanmış:

"Vay başım, (ölüyorum)!" demişti. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* (şaka olsun diye):

"Keşke bu ben sağken olsa, sana istiğfar eder, dua ediveririm!" dedi. Bunun üzerine Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) birden parladı:

"Vay başıma gelen. Vallahi görüyorum ki ölmemi istiyorsun. Ben öleceğim, sen de akşama zevcelerinden biriyle başbaşa kalacakın ha!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (sözü değiştirerek) dedi ki:

"Bilakis ben ölüyorum, vay başım! Ebû Bekir'e ve oğluna birini gönderip (benden sonra hilâfet hususunda "ben daha lâyığım" iddia veya temennisinde bulunacaklara karşı) yerime geçeceği tesbit etmek iste-

miştim. Sonradan (kendi kendime: "Böyle bir iddiayı Ebû Bekir dışında kim yaparsa) Allah kabul etmez, mü'minler de reddederler" dedim (ve vasiyet yapmaktan vazgeçtim)." [Buhârî, Ahkâm 51, Merdâ 16; Müslim, Fedailu's-Sahâbe 11, (2387).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis farklı vecihlerden gelmiştir. Mânanın bütünlük arzetmesi için, diğer vecihlerde gelen bazı ziyadeleri, burada parantez içerisinde kaydettik.

2- Hadiste geçen اَعْهَدَ (ahdetmek) , âmm bir mâna taşır ise de, başta *Buhârî* olmak üzere âlimler ekseriyetle bunu, bu hadiste "yerine veliahd tayin etmek" mânasında anlamışlardır.

Böyle olunca, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendisinden sonra, *Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh) dışında kimsenin hilâfete talib olmaması gerektiğini, olduğu takdirde mü'minlerin reddetmekte haklı olacaklarını önceden bildirmiş olmaktadır. Bu ihbar, sonraki vukuata aynen uyduğu için şârihler bunda bir nevi mucize görmüşlerdir.

Hemen belirtelim ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, vasiyette bulunma düşüncesine, kendisinden sonra, hilâfet hususunda bir ihtilâfın çıkabileceği endişesinden varmıştır. Ancak ümmetinin sağduyusuna güvenerek yerine geçecek şahıs hususunda çok sarih, yazılı bir vesika bırakmaktan imtinâ etmiştir.

1741 ٧- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [لَمَّا احتُضِرَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عنه دعا عُمر فَقَالَ: إِنِّي مُسْتَخْلِفُكَ عَلَى أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ يَا عُمَرُ، إِنَّمَا ثَقُلَتْ مَوَازِينُ مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِاتِّبَاعِهِمُ الْحَقَّ وَثَقَلِهِ عَلَيْهِمْ، وَحَقٌّ لِمِيزَانٍ لاَ يُوضَعُ فِيهِ إِلاَّ الْحَقُّ أَنْ يَكُونَ ثَقِيلاً. يَا عُمَرُ: إِنَّمَا خَفَّتْ مَوَازِينُ مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِاتِّبَاعِهِمُ الْبَاطِلَ وَخِفَّتِهِ عَلَيْهِمْ، وَحَقٌّ لِمِيزَانٍ لاَ يُوضَعُ فِيهِ إِلاَّ الْبَاطِلُ أَنْ يَكُونَ خَفِيفاً، وَكَتَبَ إِلَى أُمَرَاءِ الأَجْنَادِ: وَلَّيْتُ عَلَيْكُمْ عُمَرَ وَلَمْ آلُ نَفْسِي، وَلاَ الْمُسْلِمِينَ إِلاَّ خَيْراً، ثُمَّ مَاتَ وَدُفِنَ لَيْلاً، ثُمَّ قَامَ عُمَرُ فِي النَّاسِ خَطِيباً، ثُمَّ قَالَ بَعْدَ أَنْ حَمِدَ اللهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ: أَيُّهَا النَّاسُ: إِنِّي لاَ أَعْلَمُكُمْ مِنْ نَفْسِي شَيْئاً تَجْهَلُونَهُ، أَنَا

عُمَرُ، وَلَمْ أَحْرِصْ عَلَى أَمْرِكُمْ، وَلَكِنِ الْمُتَوَفَّى أَوْحَى إِلَيَّ بِذَلِكَ، وَاللَّهُ أَلْهَمَهُ ذَلِكَ، وَلَيْسَ أَجْعَلُ إِمَامَتِي إِلَى أَحَدٍ لَيْسَ لَهَا بِأَهْلٍ، وَلَكِنْ أَجْعَلُهَا إِلَى مَنْ تَكُونُ رَغْبَتُهُ فِي التَّوْقِيرِ لِلْمُسْلِمِينَ، أُولَئِكَ هُمْ أَحَقُّ بِهِمْ مِمَّنْ سِوَاهُمْ]. أخرجه مالك.

7. (1741)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor:

"*Hz. Ebû Bekir* (radıyallâhu anh), ölüm ânı yaklaşınca (muhtazar olunca), *Hz. Ömer*'i çağırttı ve:

"Ey Ömer, ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ashabı üzerine seni halife seçiyorum. Mizanı ağır olan, hakka uyması sebebiyle kıyamet günü mizanı ağır basacak ve ağırlık kendine olacak kimsedir. Sadece hakkın girdiği mizanın ağır olması da hak olmuştur.

Ey Ömer! Mizanı hafif olan da, batıla uyması sebebiyle, kıyamet günü sevabı az ve hafif olan ve bu hafiflikle teraziye girecek olandır. İçerisine sadece batıl giren mizanın hafif olması da haktır."

Ayrıca, askerlerin komutanlarına da şunu yazdı: "Başınıza Ömer'i seçtim. Kendim için de, Müslümanlar için de hayrı seçtim."

Sonra *Ebû Bekir* (radıyallâhu anh) vefat etti ve geceleyin defnedildi. Bilahere *Hz.Ömer* (radıyallâhu anh), ayağa kalkıp hamd ü sena ettikten sonra şunları söyledi:

"Ey insanlar, ben size, hiç bilmediğiniz bir şeyi kendimden uydurup öğretecek değilim. Ben Ömer'im. Size emîr olma hususunda hırsım yok. Ancak vefat eden Ebû Bekir (radıyallâhu anh) bunu bana vasiyet etti. Bu işi ona Allah'ın ilham ettiğine inanıyorum. İmamlığımı, ona ehil olmayan kimseye bırakmam. Fakat onu, Müslümanlara saygı göstermeye gayret edenlere bırakırım. İşte böyleleri, Müslümanlara emîr olaya başkalarından daha çok layıktır." [Muvatta'da bulunamamıştır.]

1742 ٨- وعن معدان بن أبي طلحة: [أَنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ خَطَبَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَذَكَرَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، ثُمَّ ذَكَرَ أَبَا بَكْرٍ ثُمَّ قَالَ: إِنِّي رَأَيْتُ كَأَنَّ دِيكاً نَقَرَنِي ثَلاَثَ نَقَرَاتٍ، وَإِنِّي لاَ أُرَاهُ إِلاَّ لِحُضُورِ أَجَلِي، وَإِنَّ قَوْماً يَأْمُرُونَنِي أَنْ أَسْتَخْلِفَ، وَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمْ يَكُنْ لِيُضِيعَ دِينَهُ، وَلاَ خِلاَفَتَهُ، وَلاَ الَّذِي بَعَثَ بِهِ رَسُولَهُ ﷺ وَهُوَ عَنْهُمْ رَاضٍ، وَإِنِّي قَدْ عَلِمْتُ أَنَّ قَوْماً يَطْعَنُونَ فِي هَذَا الأَمْرِ، أَنَا ضَرَبْتُهُمْ بِيَدِي هَذِهِ عَلَى

الإسلام، فإنْ فعلُوا ذلكَ فأولئكَ أعْداءُ اللهِ الكَفَرَةُ الضُّلاّلُ، ثُمَّ قالَ: اللَّهُمَّ إنّي أُشْهِدُكَ على أُمَراءِ الأنْصارِ، فإنّي إنَّما بعثتهم عليهم ليعدلُوا وليُعلّمُوا النّاسَ دينهم، وسُنّةَ نبيّهم ﷺ، ويقسمُوا فيهم، ويرفعُوا إليَّ ما أشْكَلَ عليهم من دينهم، فما كانَ إلاّ الجُمعةُ الأخرى حتّى طعنَ عمرُ رضيَ اللهُ عنه، فأذنَ للمُهاجرين، ثُمَّ للأنْصارِ، ثُمَّ لأهْلِ المَدينةِ، ثُمَّ لأهْلِ الشّامِ، ثُمَّ لأهْلِ العِراقِ، وكُنّا آخرَ مَنْ دخلَ عليه، فإذا هو قد عصبَ جرحه ببردٍ أسودَ، والدّمُ يسيلُ عليه، فقلْنا أوْصِنا، ولَمْ يَسْألْهُ الوَصيّةَ أحدٌ غيرُنا، فقالَ: أُوصيكُمْ بكتابِ اللهِ تعالى، فإنّكُمْ لَنْ تضلُّوا ما اتّبعتمُوهُ، وأُوصيكُمْ بالمُهاجرينَ، فإنّ النّاسَ يكثُرونَ ويقلُّونَ، وأوصيكُمْ بالأنْصارِ فإنّهمْ شِعْبُ الإيمانِ الّذي لَجأَ إليْه، وأوصيكُمْ بالأعْرابِ، فإنّهمْ أصْلُكُمْ ومادّتُكم. وفي روايةٍ: [فإنّهم إخوانُكم وعدوٌّ عدوِّكم، وأوصيكُمْ بأهْلِ الذّمّةِ، فإنّهمْ ذمّةُ نبيّكُمْ ورِزْقُ عيالِكُمْ، قُومُوا عنّي]. أخرجه البخاري مختصراً، ومسلم بطوله.

وفي روايةٍ: [أنّهُ لمّا طُعنَ عمرُ رضيَ اللهُ عنه قيلَ لَهُ: لَو استخلفْتَ فقالَ: أتحمّلُ أمْرَكُمْ حيّاً ومَيّتاً، إنْ أستخلفْ فقدْ استخلفَ مَنْ هو خيرٌ منّي، أبُو بكْرٍ، وإنْ أتْرُكْ فقدْ تركَ مَنْ هو خيرٌ منّي، رسولُ اللهِ ﷺ، ووددْتُ أنّ حظّي منها الكَفافُ لا لي ولا عليّ. قالَ عبدُاللهِ رضيَ اللهُ عنه، فعلمْتُ أنّه غيرُ مستخلفٍ فقالُوا جزاكَ اللهُ خيراً فعلْتَ وفعلْتَ، فقالَ راغبٌ وراهبٌ]. أخرجه الشيخان، وهذا لفظهما، وأبو داود والترمذي مختصراً.

8. (1742)- *Ma'dan İbnu Ebî Talha* anlatıyor:

"Hz. Ömer (radıyallâhu anh), cuma günü hutbe verdi. Önce Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı hatırlattı, sonra Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh)'i andı. Sonra da şunları söyledi:

"Ben rüyamda bir horoz gördüm, bana üç gaga vurdu. Bunu, ecelim yaklaştı diye yordum. Bazı kimseler, yerime birini seçmemi söylüyorlar. Allah ne dini, ne hilafetini, ne de Resûlü *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile gönderdiği şeyi zayi edecek değildir. Eğer ecelim çabucak gelirse hilâfet,

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ölürken kendilerinden razı bulunduğu şu altı kişinin müşâveresi ile belirlenecektir. Ben biliyorum ki, bazıları bu seçime dil uzatacaklardır. Bunlar benim şu elimle İslâm'a kattığım kimselerdir. Eğer bunu yaparlarsa bilin ki, onlar ancak Allah'ın düşmanlarıdır, kâfirlerdir, sapıklardır.

Sonra sözüne şöyle devam etti:

"Ey Rabbim, seni Ensâr'ın ümerâsına şâhid kılıyorum. (Bilin ki) ben onları, adaletli olsunlar ve halka dinlerini, Peygamberlerinin *(aleyhissalâtu vesselâm)* sünnetini öğretsinler (zekatı) aralarında taksim etsinler, dinî meselelerde müşkilatla karşılaşınca bana bildirsinler diye başlarına tayin ettim."

Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in bu hutbesinden bir cuma geçmişti ki hançerlendi. Yanına girmek için önce Muhacirler'e, sonra Ensâr'a, sonra Medineliler'e, sonra Şamlılar'a, sonra Iraklılar'a sırayla izin verdi. Biz, huzura girenlerin sonuncusu idik. Siyah bir bürde ile yarası sarılmış, üzerinden kanlar akıyor vaziyette gördük.

"Bize vasiyette bulun!" dedik. Ona bizden başka vasiyet talebinde bulunan olmadı.

"Size dedi, Allah'ın Kitabı'nı vasiyet ediyorum. Zira ona uyduğunuz müddetce asla sapıtmazsınız. Size Muhacirler'i de vasiyet ediyorum. Zira insanlar çoğalırken onlar azalıyor. Size Ensâr'ı da vasiyet ediyorum. Zira onlar, imanın sığındığı melcedir. Size bedevîleri de vasiyet ediyorum. Zira onlar aslınız, dayanağınızdır."

Bir rivayette şöyle denmiştir: "...Zira onlar kardeşlerinizdir, düşmanınızın düşmanıdır. Size zımmîleri de vasiyet ediyorum, zira onlar Peygamberimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in zimmeti ve ailenizin rızkıdır. Beni terkedin artık." [Buhârî, Ahkâm 51, Müslim, İmâret 12, (1823); Tirmizî, Fiten 48, (2226); Ebû Dâvud, Harâc 8, (2939).]

Bir rivayette şöyle gelmiştir: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh) hançerlendiği zaman kendisine: "Birini yerinize seçseniz!" denilmişti. Şu cevabı verdi:

"Yani işinizi sağken de, ölmüşken de ben mi sırtımda taşıyayım? Mamafih, birisini seçecek olsam (bu caizdir, zira) benden daha hayırlı olan Ebû Bekir seçmiştir. Seçimi terkedecek olsam (bu da caizdir zira) benden daha hayırlı olan Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da seçimi terketti. Ben istedim ki, bundaki nasibim başa baş olsun, ne lehime ne de aleyhime..."

Abdullah İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ) dedi ki: "(Ömer'in bu sözü üzerine) anladım ki, yerine kimseyi tayin etmeyecektir." Oradakiler:

"Allah hayırlı mükâfaatlar versin. Sen şu şu hizmetleri yaptın" dediler. O da: "Uman ve korkan" diye cevap verdi."

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, Hz. Ömer'in yerine geçecek halifenin seçilme meselesiyle ilgilidir. Kendisine birçokları, *Hz. Ebû Bekir*'in yaptığı gibi, kendinden sonra halife olacak kimseyi seçmesini telkin ederler. Hz. Ömer seçmenin de, seçmemenin de caiz ve meşru bir davranış olduğunu tebârüz ettirir:

"Seçersem bu meşrudur, çünkü *Hz. Ebû Bekir* seçmiştir" der. Zira kendisini, *Hz. Ebû Bekir,* yerine halife bırakmıştır.

"Seçmezsem bu da meşrudur, çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'i seçmemiş, ümmete bırakmıştır, ümmet de Ebû Bekir (radıyallahu anh)'i seçmiştir" der.

Hz. Ömer (radıyallâhu anh), bunların ne içinde ne dışında olan üçüncü ve yeni bir usul vaz'eder. Bu orta yola göre, tayini büsbütün terk yok, ancak belli bir şahsı ismen belirleme de yok. O, seçim işini, faziletleri hususunda hiç kimsenin şüphe etmediği, cennetle müjdelenmiş olanlardan altı kişilik bir şura heyetine havale ediyor. Bunlar kendi aralarından, halkın en çok arzu ettiği kimseyi halife olarak seçeceklerdir.

Nevevî bu ilk halifelerin seçimiyle ilgili usullerden hareketle İslam'da meşru olan imam seçme usulleri hakkında şu açıklamayı yapar:

"Müslümanlar şu hususta icma etmişlerdir: Halife ölüme yaklaşır, ecelinin yettiğine dair alâmetler belirlemeye başlarsa, yerine birini halife tayin etmesi caizdir. Tayin etmemesi de caizdir. Tayin işini terketmekle Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e uymuş olur. Birisini tayin ederse bunda da Hz. Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'e uymuş olur.

Ulemâ, iş başındaki imamın tayiniyle hilâfet akdinin gerçekleşeceğinde icma ettiği gibi, halifenin tayin etmemesi halinde ehl-i hal ve akdin bir şahıs hakkında akidde bulunmalarıyla da geçrekleşeceğinde icma etmişlerdir.

Keza, *Hz. Ömer*'in yaptığı gibi, halifeyi bir cemaat arasında şûra yoluyla seçmenin caiz olacağında da icma etmişlerdir. Ayrıca, bir halife seçmenin Müslümanlara terettüp eden bir vecibe olduğu, bu vecibenin, aklî olmayıp, şerî bir vecibe olduğu hususunda da icma etmişlerdir.

2- Hz. Ömer'in sonda yer alan "uman ve korkan" sözü müphemdir ve farklı yorumlara sebep olmuştur. Şöyle ki:

★ Bazıları, insanlar iki sınıftır: Bir kısmı umar bir kısmı korkar. O ifade ile bu kastedilmiştir. Yani "Bir kısmı benden bir şeyler koparmayı umar bir kısmı da korkar" demektir.

Diğer bir yoruma göre, "Ben Allah'ın rahmetini umuyor, azabından korkuyorum" demektir.

Diğer bir yoruma göre, bundan maksad hilafettir, yani insanların bir kısmı ona rağbet gösterir, bir kısmı da ondan hoşlanmaz. Ben hoşlanmayanları sevmem, hoşlanmayanların da acizden korkarım" demektir.

Kâdı İyaz'a göre, Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in bu sözleri onun iki vasfını ifade etmektedir. Yani, o, Allah'ın rahmetini ummakta, azabından korkmaktadır.

1743 ٩- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [دخلت على حفصة ونوساتها تنطف فقالت: علمت أن أباك غير مستخلف؟ قلت: ما كان ليفعل، قالت: إنه فاعل. قال: فحلفت أن أكلمه في ذلك، فسكت حتى غدوت، ولم أكلمه، فكنت كأنما أحمل بيميني جبلاً حتى رجعت، فدخلت عليه فسألني عن حال الناس، وأنا أخبره، ثم قلت له: إني سمعت الناس يقولون مقالة، فآليت أن أقولها لك. زعموا أنك غير مستخلف، وإنه لو كان لك راعي إبل، أو راعي غنم، ثم جاءك وتركها لرأيت أن قد ضيعها، فرعاية الناس أشد. قال فوافقه قولي فوضع رأسه ساعة، ثم رفعه إلي فقال: إن الله تعالى يحفظ دينه، وإني إن لا أستخلف. قال: فوالله ما هو إلا أن ذكر رسول الله ﷺ وأبا بكر فعلمت أنه لا يعدل برسول الله ﷺ أحداً، وأنه غير مستخلف]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

« النَّوْسَات »: ذوائب الشعر، ومعنى « تنطف »: تقطر ماء.

9. (1743)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor:

"Hz. Hafsa (radıyallâhu anhâ)'nın yanına girdim, saçlarından su damlıyordu.

Bana:

"Babam, yerine halife tayin etmiyormuş biliyor musun?" dedi. Ben:

"Tayin etmesi gerekir" dedim.

"Etmiyor!" dedi.

Abdullah der ki: "Bu hususta babamla konuşmak üzere yemin ettim, sustum ve sabahleyin eve gittim. Ama babamla konuşmadım. Sanki elimde bir dağ taşıyor gibi sıkıntılı idim. Nihayet dönüp babamın huzuruna girdim. Bana halkın durumundan sordu. Haber verdim. Sonra kendisine:

"Halkın birşeyler söylediğini işittim. Onu size söylemeye azmettim. Sizin, yerinize halife tayin etmeyeceğinizi zannediyorlar. Halbuki sizin bir deve çobanınız veya koyun çobanınız olsa, sonra sürüyü bırakarak size gelse, siz mutlaka sürünün zayi olacağını bilirsiniz. İnsanlara nezaretin daha (ehemmiyetli ve) çetin olduğu da malumunuzdur" dedim. Bu sözlerim ona muvafık geldi ve bir müddet başını (yastığa) koydu. Sonra tekrar bana doğru kaldırarak:

"Allah dinini, muhafaza edecektir. Ben yerime halife bırakmamış olsam meşrudur, çünkü Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da yerine kimseyi bırakmamıştır. Şayet bir halife bırakacak olsam o da meşrudur, çünkü Ebû Bekir bırakmıştır" dedi.

İbnu Ömer der ki: "Vallahi babam, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile *Hz. Ebû Bekir*'i anmaktan başka bir şey yapmadı. Anladım ki, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a hiç kimseyi denk tutmayacak ve yerine de kimseyi halife bırakmayacak." [Buharî, ahkâm 51; Müslim, İmâret 12, (1823); Tirmizî, Fiten 48, (2226); Ebû Dâvud, Harac 8, (2939).]

1744 - ١٠ - وعن عمرو بن ميمون الأودى قال: [إِنِّي لَقَائِمٌ ما بيني وبينه، يعني عُمر إلا عَبْدُ اللهِ بنُ عبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عنهما غَدَاةَ أُصِيبَ، وكَانَ إذا مَرَّ بين الصَّفَّيْنِ قام بينهما فإذا رأى خَلَلاً قال استَوُوا حتَّى إذا لَم ير فيهن خَلَلاً تقدَّم فكبَّر، فربما قرأ بسُورَةِ يُوسُفَ، أو النَّحْلِ، أو نحوِ ذلك في الرَّكْعَةِ الأولى حتَّى يجتمعَ النَّاسُ، فما هُوَ إلاَّ أنْ كبَّر فسمعتُه يقولُ: قتلني، أو أكلني الكَلْبُ حين طعنه، فطار العِلْجُ(١)

(١) كنيته أبو لؤلؤة، واسمه فيروز، وكان مجوسياً، ويظهر أنه كان مدسوساً على عمر.

بسكّين ذات طرفين لا يمرّ على أحد يميناً ولا شمالاً إلاّ طعنه حتّى طعن ثلاثة عشر رجلاً، فمات منهم تسعة، وفي رواية: سبعة، فلمّا رأى ذلك رجلٌ[1] من المسلمين طرح عليه برنساً، فلمّا ظنّ العلج أنّه مأخوذ نحر نفسه، وتناول عمر رضي الله عنه عبدالرّحمن بن عوف رضي الله عنه فقدّمه، فأمّا من كان يلي عمر، فقد رأى الّذي رأيت، وأمّا نواحي المسجد، فإنّهم لا يدرون ما الأمر، غير أنّهم قد فقدوا صوت عمر وهو يقول: سبحان الله. سبحان الله، فصلّى بهم عبد الرّحمن صلاة خفيفة فلمّا انصرفوا قال: يا ابن عبّاس انظر من قتلني. قال: فجال ساعة ثمّ جاء فقال: غلام المغيرة ابن شعبة قال: قاتله الله، لقد كنت أمرت به معروفاً ثمّ قال: الحمد لله الّذي لم يجعل منيّتي على يد أحد من المسلمين، لقد كنت أنت وأبوك تحبّان أن تكثر العلوج[2] بالمدينة، وكان العبّاس أكثرهم رقيقاً، فقال ابن عبّاس رضي الله عنهما إن شئت فعلت. أي إن شئت قتلناهم قال: لا بعد ما تكلّموا بلسانكم، وصلّوا إلى قبلتكم وحجّوا حجّكم، فاحتمل إلى بيته رضي الله عنه فانطلقنا معه. قال: فكأنّ النّاس لم تصبهم مصيبة قبل يومئذ، فقائل يقول: أخاف عليه، وقائل يقول: لا بأس به، فأتي بنبيذ فشربه، فخرج من جوفه، ثمّ أتي بلبن فشربه فخرج من جوفه، فعرفوا أنّه ميت، وجاء النّاس يثنون عليه، وجاء شابّ فقال: أبشر يا أمير المؤمنين ببشرى الله عزّ وجلّ، قد كان لك من صحبة رسول الله ﷺ وقدم[3] في الإسلام ما قد علمت، ثمّ وليت فعدلت ثمّ شهادة فقال: وددت أنّ ذلك كان كفافاً لا عليّ ولا لي، فلمّا أدبر الرّجل إذا إزاره يمسّ

---

(١) يقال له حطان التميمي اليربوعي.

(٢) يريد سبايا الفرس، وقد كان عمر يحذر اختلاطهم بالناس فيفسدونهم.

(٣) بفتح القاف وكسرها فالأول: بمعنى الفضل، والثاني: بمعنى السبق.

الأرض، فقال: ردُّوا عليَّ الغلام فقال: يا ابن أخي: ارفع ثوبك فإنه أنقى لثوبك، وأتقى لربك، ثم قال يا عبدالله: انظر ما عليَّ من الدين، فحسبوه فوجدوه ستة وثمانين ألفاً، أو نحوه، فقال إن وفى به مال آل عمر فأده من أموالهم، وإلاَّ فسل في بني عدي بن كعب، فإن لم تف أموالهم، فسل في قريش، ولا تعدهم إلى غيرهم، وأد عني هذا المال، انطلق إلى أم المؤمنين عائشة رضي الله عنها، فقل: يقرأ عليك عمر السلام، ولا تقل أمير المؤمنين، فإني لست اليوم بأمير المؤمنين، وقل يستأذن عمر بن الخطاب: أن يدفن مع صاحبيه. قال: فاستأذن أن يدفن مع صاحبيه، فقالت: كنت أريده لنفسي، ولأوثرنه اليوم على نفسي، فلما أقبل قيل: هذا عبدالله ابن عمر قد جاء، فقال: ارفعوني فأسنده رجل إليه، فقال: مالديك؟ قال: الذي تحب يا أمير المؤمنين أذنت، فقال: الحمدلله، ما كان شيء أهم إليَّ من ذلك، فإذا أنا قبضت فاحملوني، ثم سلم وقل: يستأذن عمر، فإن أذنت لي فأدخلوني، وإن ردتني فردوني إلى مقابر المسلمين، فجاءت أم المؤمنين حفصة(١) رضي الله عنها، والنساء يسترنها، فلما رأيناها قمنا فولجت عليه فبكت عنده ساعة، واستأذن الرجال، فولجت داخلاً لهم، فسمعنا بكاءها من داخل، فقالوا: أوص يا أمير المؤمنين استخلف، فقال: ما أرى أحداً أحق بهذا الأمر من هؤلاء النفر الستة الذين توفي رسول الله ﷺ، وهو عنهم راض، فسمى عليًّا وعثمان والزبير وطلحة وعبدالرحمن بن عوف وسعداً رضي الله عنهم، وقال: يشهدكم عبدالله بن عمر، وليس له من هذا الأمر شيء، كهيئة التعزية له، فإن أصابت الإمارة سعداً فذاك، وإلاَّ فليستعن به أيكم ما أمر فإني لم أعزله من عجز ولا خيانة، وقال: أوصي الخليفة من بعدي بالأنصار والمهاجرين والأعراب وبأهل الأمصار، فلما

(١) بنت عمر.

قُبِضَ خَرَجْنَا بِهِ، فَانْطَلَقْنَا نَمْشِي، فَسَلَّمَ عَبْدُاللهِ وَقَالَ: يَسْتَأْذِنُ عُمَرُ، فَقَالَتْ: أَدْخِلُوهُ فَأُدْخِلَ، فَوُضِعَ هُنَالِكَ مَعَ صَاحِبَيْهِ، فَلَمَّا فُرِغَ مِنْ دَفْنِهِ أُجْتَمَعَ هَؤُلَاءِ الرَّهْطُ، فَقَالَ عَبْدُالرَّحْمنِ ابْنُ عَوْفٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: اجْعَلُوا أَمْرَكُمْ إِلَى ثَلَاثَةٍ مِنْكُمْ، فَقَالَ الزُّبَيْرُ: قَدْ جَعَلْتُ أَمْرِي إِلَى عَلِيٍّ، وَقَالَ طَلْحَةُ جَعَلْتُ أَمْرِي إِلَى عُثْمَانَ، وَقَالَ سَعْدٌ: قَدْ جَعَلْتُ أَمْرِي إِلَى عَبْدِ الرَّحْمنِ بْنِ عَوْفٍ، فَقَالَ عَبْدُالرَّحْمنِ: أَيُّكُمَا تَبَرَّأُ مِنْ هَذَا الأَمْرِ فَنَجْعَلُهُ إِلَيْهِ وَاللهُ عَلَيْهِ وَالإِسْلَامُ لَيَنْظُرَنَّ أَفْضَلَهُمْ فِي نَفْسِهِ، فَأُسْكِتَ الشَّيْخَانِ، فَقَالَ عَبْدُالرَّحْمنِ: أَفَتَجْعَلُونَهُ إِلَيَّ، وَاللهُ عَلَيَّ أَنْ لَا آلُو عَنْ أَفْضَلِكُمْ؟ قَالَا: نَعَمْ، فَأَخَذَ بِيَدِ أَحَدِهِمَا فَقَالَ: لَكَ قَرَابَةٌ رَسُولِ اللهِ ﷺ، وَالْقَدَمُ فِي الإِسْلَامِ مَا قَدْ عَلِمْتَ، فَاللهُ عَلَيْكَ لَئِنْ أَمَّرْتُكَ لَتَعْدِلَنَّ، وَلَئِنْ أَمَّرْتُ عُثْمَانَ، لَتَسْمَعَنَّ وَلَتُطِيعَنَّ، ثُمَّ خَلَا بِالآخَرِ، فَقَالَ لَهُ مِثْلَ ذَلِكَ، فَلَمَّا أَخَذَ الْمِيثَاقَ قَالَ: ارْفَعْ يَدَكَ يَا عُثْمَانُ فَبَايَعَهُ وَبَايَعَ لَهُ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَوَلَجَ أَهْلُ الدَّارِ فَبَايَعُوهُ]. أخرجه البخاری.

10. (1744)- *Amr İbn Meymun el-Evdî* anlatıyor: "Hz. Ömer hançerlendiği sabah ben ayaktaydım. O'nunla -yani Hz. Ömer'le- benim aramda sadece *Abdullah İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ) vardı. İki saf arasından geçince, arada durup bakmıştı. Bir boşluk gördü ve "Safları düz tutun" dedi. Saflarda herhangi bir boşluk kalmayınca öne geçip tekbir getirerek namaza başladı. İlk rek'atte cemaat toplanıncaya kadar, muhtemelen Yusuf veya Nahl suresini veya bunlara mümâsil bir sûre okudu. (Rükûye gitmek üzere) tekbir getirmişti ki, hançerlendiği sırada "Köpek beni öldürdü" veya "...yedi" diye bir ses işittim. el-Ilc (mel'unu), iki ağızlı bir bıçak elinde olduğu halde (kapıya doğru) fırladı, sağında solunda kime rastladı ise hançer sapladı. O gün cemaatten tam on üç kişi yaralamıştı. Bunlardan dokuzu derhal öldü. Bir rivayete göre yedi kişi ölmüştür. Bu durumu gören Müslümanlardan biri, herifin üzerine bir bürnus attı. el-Ilc yakalandığını zannederek bıçağı kendisine saplayıp intihar etti.

Hz. Ömer (radıyallâhu anh), Abdurrahmân İbnu Avf (radıyallâhu anh)'ı tutup öne geçirdi. Ömer'in arkasındakiler de benim gördüklerimi gördüler. Mescidin yan tarafındakiler, olup biten ne idi anlayamamışlardı. Ancak onlar, "sübhanallah, sübhanallah" diyen Hz. Ömer'in sesini

duyuyorlardı. Abdurrahman cemaate namazı kısa bir şekilde kıldırıp tamamlattı. Cemaat namazdan çıkınca Hz. Ömer (radıyallâhu anh):

"Ey İbnu Abbâs, bak beni kim öldürdü!" dedi. (İbnu Abbâs) bir müddet dolaşıp döndü ve:

"Muğîre İbnu Şu'be'nin kölesi" dedi. Hz. Ömer (radıyallâhu anh):

"Allah canını alsın. Ben ona iyilik emretmiştim" dedi ve ilave etti:

"Ölümümü Müslümanlardan birinin eliyle yapmayan Allah'a hamdolsun. Sen ve baban, Medine'de el-Ilc'ların (İranlı kölelerin) çoğalmasını severdiniz."

(Bu söz *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anhümâ)'a idi) çünkü en çok köle Abbâs (radıyallâhu anh)'da vardı. *İbnu Abbas* (radıyallâhu anhümâ):

"Dilerseniz yapayım -yani isterseniz onların hepsini öldürelim-" dedi. Hz. Ömer (radıyallâhu anh):

"Hayır, sizin dilinizle konuşmalarından, kıblenize müteveccih namaz kılmalarından, haccınızla haccetmelerinden sonra hayır!" dedi. Sonra evine taşındı. Onunla bizde gittik.

Sanki insanlara o güne kadar hiç musibet gelmemişti. Birisi: "Korkarım ölecek!" bir diğeri: "Bir şeyi yok" diyordu. Nebiz (hurma şırası) getirildi, ondan biraz içti. Bu, karnındaki yaradan geri çıktı. Sonra süt getirildi, ondan da içti. O da yarasından geri çıktı. İyice anlaşılmıştı, Ömer (radıyallâhu anh) ölecekti. Halk gelip kendisine senâda bulunuyordu. Bir genç geldi:

"Ey mü'minlerin emîri, Allah'ın müjdesiyle sizi müjdeliyorum. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'la sohbetiniz var, bildiğiniz gibi İslâm'a geçmiş hizmetleriniz var. Sonra başa geçtiniz ve adaletli oldunuz ve sonunda şehadet!" dedi. Hz. Ömer (büyük bir tevazu ile):

"Bütün bunların (günahlarımı karşılayabilmesini, Allah'ın huzurunda) başa baş yeterli olmasını ne kadar isterim" diye cevapladı. Genç geri dönünce, izarının yere değmekte olduğunu gördü.

"Onu bana çağırın" dedi (ve gelince):

"Ey kardeşimin oğlu, giysini kaldır, öyle yapman giysini daha temiz kılar, Rabbine karşı muttaki ol!" dedi. Sonra bana yönelerek:

"Ey Abdullah, araştır bakalım üzerimde ne kadar borç var!" dedi. Hesapladılar, seksen altı bin dirhem kadar borcu olduğu anlaşıldı.

"Ömer ailesinin malı yeterse, bunu onların malından ödeyin. Yet-

mezse *Benî Adiyy İbnu Ka'b*'ın malından ise. Onların malı da yetmezse Kureyş'in malından iste. Kureyş'ten başkasına gitme. Bana bedel bu malı öde. Mü'minlerin annesi Âişe (radıyallâhu anhâ)'ye git ve: "Ömer sana selam ediyor", de. Sakın mü'minlerin emîri deme, bugün artık ben mü'minlerin emîri değilim" De ki: "Ömer İbnu'l-Hattâb iki arkadaşıyla birlikte gömülmek için senden izin istiyor."

Abdullah der ki:

"İzin istedim, selam verip girdim. Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) ağlıyordu.

"Ömer sana selam ediyor. İki arkadaşının yanında gömülmek için izin istiyor" dedim. Hz. Âişe:

"Onu ben kendim için düşünüyordum. Fakat Ömer'i bugün kendime tercih ediyorum" cevabını verdi. Geri dönünce Ömer'e:

"İşte Abdullah İbnu Ömer geldi!" denildi. Hz. Ömer (radıyallâhu anh):

"Ne haber getirdin?" dedi.

"İstediğiniz oldu, *Hz. Âişe* izin verdi" denilince:

"Elhamdülillah" dedi, nazarımda bundan daha mühim bir şey yoktu. Ruhum kabzedilince beni oraya götürün. (Oraya varınca, Âişe'ye tekrar) selam ver ve:

"Ömer izin istiyor!" de. Eğer izin verirse beni içeri alın, eğer beni reddederse, beni Müslümanların mezarlığına götürün."

O sırada mü'minlerin annesi Hafsa (radıyallâhu anhâ) geldi. Kadınlar onu örtüyorlardı. Onu görünce kalktık. Ömer'in yanına girdi. Yanında bir müddet ağladı. Erkekler de izin istediler. Onlar için, içerde bir yere girdi. İçeriden ağlamasını işitiyorduk.

"Ey mü'minlerin emîri, dediler, vasiyet et, yerine birini tayin et!"

"Ben, dedi bu işe Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın kendilerinden razı olarak öldüğü şu altı kişiden daha layık birini bilmiyorum. -ve isimlerini saydı:- *Ali, Osman, Zübeyr, Talha, Abdurrahman İbnu Avf* ve *Sa'd* (radıyallâhu anhüm)." devamla dedi ki.

"Size Abdullah İbnu Ömer şehâdet ediyor. Onun hilafet işiyle hiçbir ilgisi yok, tıpkı kendisine gelen taziye heyeti gibi. Emîrlik, şayet Sa'da isabet ederse, mesele yok. Aksi halde, kim emîr olursa ondan istifade etsin. Bilesiniz, ben onu aczi veya hıyâneti sebebiyle azletmedim."

Ömer şunu da söyledi:

"Benden sonra gelecek halifeye Ensâr'ı, Muhâcirîn'i, bedevîleri ve taşra halkını vasiyet ediyorum."

Ruhu kabzedilince, onu çıkardık. Yayan (Hz. Âişe'ye kadar) geldik. Abdullah selam verip:

"Ömer izin istiyor!" dedi.

"Alın içeri!" dedi ve derhal içeri alındı. İki arkadaşıyla birlikte oraya kondu.

Defin işinden boşalınca, hilafet hey'eti toplandı. Abdurrahman İbnu Avf (radıyallâhu anh): "Seçimin asgarî ihtilafla yürümesi için) aranızdan üç kişi seçin!" dedi. Zübeyr (radıyallâhu anh):

"Ben reyimi Ali (radıyallâhu anh)'ye verdim" dedi. Talha (radıyallahu anh) da:

"Ben reyimi Osman'a verdim" dedi. Sa'd (radıyallâhu anh):

"Reyimi ben de *Abdurrahmân İbnu Avf'a* verdim" dedi. Abdurrahman (radıyallâhu anh) (Hz. Ali ve Hz. Osman'a yönelerek): "Hanginiz bu işten (halife adaylığından) çekilir, böylece, halifemizi belirleme işini ona bırakırız. Allah ve Müslümanlar onun üzerinde murakıbtır. O da kanaatince en iyi olanı araştıracaktır" dedi. Ancak bu iki şeyh (Hz. Ali ve Hz. Osman (radıyallâhu anhümâ) sükut ettiler. Bunun üzerine Abdurrahman onlara:

"Seçme işini bana bırakır mısınız? Allah en efdalinizi seçmem hususunda benim üzerimde murakıbdır!" dedi. O ikisi de: "Evet!" dediler. İkisinden birinin (Hz.Ali (radıyallâhu anh)'nin elinden tuttu ve:

"Senin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yakınlığın, İslâm'da da kıdemin, (önceliğin) var, bunu biliyorsun. Allah da üzerinde murakıbtır. Kasem ediyorum, seni seçecek olsam mutlaka adaletli olursun, Osman'ı seçecek olsam kesinlikle onu dinleyip itaat edersin.." Dedi. Sonra diğerine yönelerek, ona da buna benzer sözler söyledi. Her ikisinden de misak (yani kesin söz) aldıktan sonra: "Ey Osman kaldır elini!" dedi ve ona biat etti. Ali (radıyallâhu anh)'de biat etti.

Sonra (kapılar açıldı) Medine halkı da gelip Hz. Osman'a biat etti."

[Buhârî, Fedâilu'l-Ashâb 8, Cenaiz 96, Cihad 174, Tefsir, Haşr 5, Ahkâm 43.]

AÇIKLAMA:

1- Bu vak'a kaynaklarda farklı şekillerde rivayet edilmiştir.

Buhârî'de de bir çok babta geçer. Kitabu'l-Ahkâm'da bazı noktalarda tamamlayıcı ziyade bilgi mevcuttur.

2- *Hz. Ömer*'i şehid eden el-Ilc, Mugîre İbnu Şu'be'nin künyesi Ebû Lü'lü olan Fîruz İbnu Sa'd adındaki İran asıllı kölesinin lakabıdır.

İbnu Sa'd'ın bir rivayetine göre: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh) Medine'ye büluğa ermiş kölelerin girmesini yasaklamıştı. Kûfe'de vali olan Muğîre İbnu Şu'be (radıyallâhu anh) yazdığı mektupta Hz.Ömer (radıyallahu anh)'e, yanında bulunan san'atkâr bir köleden bahsetmiş, onun Medine'ye girmesi için izin taleb etmişti. Tavsiye mektubunda kölenin, halkın istifade edeceği demircilik, nakkaşlık, marangozluk gibi maharetleri olduğunu belirtmişti. Bu mektup üzerine *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) Fîruz'a izin vererek Medîne'ye girmesine müsaade etmişti. Mugîre de kölesine ayda yüz dirhem ödeme yapmasını söylemişti. Fîruz bu paranın ağır geldiğini *Hz. Ömer*'e şikâyeten söylemiş ise de *Hz. Ömer:* "Senin yaptığın işin yanında bu ödediğin çok olmamalı" demişti.

Fîruz cevaptan memnun kalmamış ve öfkeli şekilde ayrılmıştı. Birkaç gün sonra Halife kendisine uğrayan Fîruz'a:

"Bana söylendiğine göre, "Dilediğim takdirde rüzgarla çalışan bir un değirmeni yaparım" demişsin!" der. Köle asık çehre ile ona bir nazar atıp:

"Sana öyle bir değirmen yapacağım ki, herkes ondan bahsedecek" cevabını verir.

Birkaç gün sonra iki başlı bir hançer hazırlayarak, mescidin bir köşesine saklar..."

Hâdisenin cereyan tarzı rivayetlerde farklı şekillerde anlatılmıştır. Sadedinde olduğumuz Buhârî rivayetinde anlatılan şekliyle iktifa ederek, diğerlerini anlatmaya gerek görmüyoruz.

3- Burada dikkat çekilmesi gereken bir husus, altılı şûra heyetinde halife adayı ikiye düştükten sonra, bunlardan birini (yani *Hz. Ali* ile *Hz. Osman*'dan birini) seçme işinde, hakemlik rolünü üzerine alan Abdurrahman *İbnu Avf* (radıyallâhu anh)'ın takip ettiği çalışma vetiresidir. Sadedinde olduğumuz rivayet o noktayı o kadar kısa geçmiş ki, sanki bunlardan birini tercih işi bir oturumda halledilmiş gibi bir mâna çıkmaktadır. Halbuki bu iş, hiç ara vermeden geceli gündüzlü üç günlük bir çalışma ile halledilmiştir. Bir rivayette Hz. Abdurrahman'ın üç gün hiç uyumadığı ifade edilmiştir.

O safha, yine *Buharî*'nin Kitabu'l-Ahkâm'da, *Misver İbnu Mahreme* ta-

rafından anlatılmaktadır. Buna göre, Abdurrahman İbnu Avf, Misver (radıyallâhu anhümâ)'i, şûra üyeleriyle teker teker konuşmada, çağırmak için elçi olarak kullanmıştır.

Bir seferinde *Sa'd'ı* ve *Zübeyr*'i çağırtmış. Bir seferinde *Hz. Ali*'yi çağırtmış, hususî şekilde konuşmuş, "Hz. Ali ümitvar bir hava ile ayrılmış, *Abdurrahman, Hz. Ali*'den bir endişe hissetmiştir.

Hz. Osman'ı çağırtmış, onunla uzun uzun konuşmuş, sabah ezanı ayrılmalarına sebep olmuştur vs.

Bir başka rivayetin ziyadesine göre: "Bu konuşmalar sırasında zaman zaman, hususî konuşmaların ev sahibine gizli bir tarafı kalmayacak kadar sesleri yükselmiştir."

İbnu Hacer, Abdurrahman *İbnu Avf'ın Hz. Ali* (radıyallâhu anhümâ)' den duyduğu korku ve endişenin Hz.Ali'den başkasını seçtiği takdirde, Ali'nin buna muvafakat göstermeyebileceği korkusu olduğunu açıklar, bazı karineler zikreder.

Abdurrahman İbnu Avf, bu üç gün içerisinde kadınlara varıncaya kadar bütün Medine halkıyla görüşmüş ve anlamıştır ki büyük ekseriyet Hz. Osman'ı tercih etmektedir.

Hz. Osman'ı seçmesi halinde *Hz.Ali*'nin mutabakat etmeme ihtimalini bertaraf edebilmek için *Hz. Yusuf* (aleyhisselam)'un ölçek arama kıssasında yaptığı üzere önce Hz. Ali'den başlamak üzere, vereceği hükme uyacakları hususunda kesin garanti (mevsık) alır. Mihver (radıyallâhu anh)'in anlattığına göre:

"(İstişareleri, görüşmeleri tamamlayan Abdurrahman İbnu Avf, üçüncü günün sabahı) namazdan sonra şûra heyetini minberin yanında toplar. Medine'de bulunan Muhâcir ve Ensâr'ı çağırtır. Hz. Ömer'le hacc yapmış olan askerî komutanları çağırtır..."

Bu cemaat toplandıktan sonra sadedinde olduğumuz Amr İbnu Meymun'un rivayetinde geçtiği üzere, Abdurrahman İbnu Avf, Hz. Ali'nin gönlünü alıcı ve hatta ümit verici bir üslubla, ilk defa ondan başlayarak şöyle der:

"Ey Ali, senin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a yakınlığın, İslam'da kıdemin var, bunu biliyorsun. Allah da üzerinde murakıptır. Eğer seni seçersem halka adaletli davranacaksın. Yok *Osman*'ı seçersem dinleyip itaat edeceksin!"

İkinci olarak aynı sözlerle Hz. Osman'a hitab eder.

Her ikisinden de cemaatin huzurunda kesin söz aldıktan sonra *Hz. Osman*'ı halife ilan eder ve herkes ona biat eder.

4- Rivayetler, *Hz.Abdurrahman* (radıyallâhu anh)'ın, *Osman'ı* seçmesine müessir olan bir anlaşmazlığı belirtirler. Yani bir hususta Hz. Ali ile anlaşamazlar. O da şu: Abdurrahman İbnu Avf, ön görüşmeler sırasında Hz.Ali'ye sorar: "Ey Ali, bu işe seni seçtiğim takdirde Allah'ın sünneti, Peygamberinin sünneti ve önceki iki halifenin sünneti üzere icraatta bulunmak şartı ile bana söz verir misin?

Hz. Ali (radıyallâhu anh): "Hayır, lakin tâkatım üzere" diye cevap verir.

Hz. Abdurrahman sorusunu üç kere tekrar eder. Hz. Ali de her seferinde aynı cevabı verir. Aynı soruyu Hz. Osman'a tevcih eden Abdurrahman İbnu Avf, ondan: "Ey Ebû Muhammed, ben bu şart üzere sana biat ediyorum!" der ve üç kere tekrar eder.

Bunun üzerine *Hz. Abdurrahman* kalkar, sarığını sarar, kılıncını kuşanır, mescide girip minbere çıkar. Hamd u senadan sonra Hz. Osman'ı çağırıp biat eder."

5- Şunu da kaydedelim ki, *İbnu Hacer*'in muhtelif kaynaklardan naklen kaydettiği rivayetlere göre, Hz. Ömer'den sonra hilafete *Hz. Osman* (radıyallâhu anh)'ın geçeceği, Hz. Ömer'in hilafeti yıllarından beri, İslam âleminin her tarafında beklenen bir hususdur. Bu rivayet şöyle:

"Hârise İbnu Mudrib demiştir ki: "Hz. Ömer (radıyallâhu anh)'in hilafeti sırasında hacc yaptım. Karşılaştığım kimseler arasında *Hz. Ömer*'den sonra, Osman'ın halife olacağından şekke düşen hiç kimseyi görmedim."

6- Hadis metninde geçen bir meselenin açıklanmasında fayda var: Hz. Ömer, şûra üyelerini saydıktan sonra: "...Emîrlik şayet Sa'd'a isabet ederse, mesele yok. Aksi halde, kim emîr olursa ondan istifade etsin. Bilesiniz, ben onu aczi veya hıyâneti sebebiyle azletmedim" demiştir. Burada şu hâdiseye işaret etmektedir: *Sa'd İbnu Ebî Vakkâs* (radıyallâhu anh), Irak fatihidir. Oraları İslâm'a kazandıran orduların başkomutanıdır. Kisra'nın Medâin şehrini fethetmiştir. Kûfe şehrinin bânisidir. Ayrıca Hz. Ömer (radıyallâhu anh), onu hicrî 21 yılında Kûfe'ye vali tayin etmiştir. Bilahare, bu vazifeden azletmiştir.

İşte rivayette temas edilen azl vak'ası budur. Hz. Ömer (radıyallâhu anh), *Sa'd*'ın aleyhine azli bahâne ederek, dedikodu yapılabileceğini düşünerek iade-i itibar nevinden bir açıklama ile, ortada bir ihânet veya

beceriksizlik olmadığını, kim halife olursa, kendisinden istifade edilmesi gereken ihlâslı, dirayetli bir zat olduğunu belirtmiştir.

Nitekim, *Sa'd* (radıyallâhu anh), Hz. Ömer'den sonraki dönemlerde patlak veren fitne hareketlerine katılmamak ve hatta, bir ara hilafet teklif edilmiş olmasına rağmen bu netâmeli işi kabul etmemekle dirayet ve ihlâsını göstermiştir.

Hz. Ömer (radıyallâhu anh) onun azil sebebini beyan etmez ise de, bu yüce halifenin, *Halid İbnu Velid*'i ordu komutanlığından azlediş sebebi ile alâkalı olarak *Taberî*'de gelen beyanatı bu hususu da aydınlatabilir: "Ben Hâlid'i ona karşı olan kinimden veya onun herhangi bir ihânetinden dolayı azletmedim. Azledişimin sebebi başkadır. Kazandığı her zafer onun şahsî faziletlerinden bilinmeye başlandı. O, bu başarıların gerçek fâili görülüyor, Allah unutuluyordu. Halbuki Allah, Müslümanlara bir zafer müyesser kıldığı zaman ona şükretmek gerekir, nankörlük değil. Tâ ki yenilerini versin.. Her zaferi ondan bilmek zorundayız, ne Hâlid'den ne de bir başkasından. İşte halk arasında çıkacak fitneyi önlemek için Hâlid'i azlettim."

Bu rivayetin ışığıyla bakınca, *Hz. Ömer*'in, İslâm ordusunun kazandığı zaferleri, komutanlardan bilerek, onları aşırı şekilde tebcile ve putlaştırmaya götürecek bir ruh halinin halk arasında hâkim olmasını istemediği ve bu maksadla tedbirler aldığı anlaşılmaktadır. Öyle ise Sa'd'ın azli de benzer bir maksadla yapılmış olabilir.

7- HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

Bu uzun hadis, dikkat ettikçe çıkarılabilecek pek çok hüküm ve fayda ihtiva etmekte ise de, *İbnu Hacer*'in kaydettiği belli başlılarını şöyle sıralayabiliriz:

1- Hz. Ömer'in Müslümanların hepsine karşı duyduğu şefkat ve hayırhahlık, onlar arasında sünnetin tatbikini istemesi.

2- Hz. Ömer'in Rabbinden şiddetli korkusu, dinin tatbiki için gösterdiği titizlik, kendi nefsine olan titizliğinden fazla olduğu.

3- Yüze karşı medih yasağı, ifrat ve mübalağalı hallerle, yalana kaçan hallere mahsustur. Bu sebepten, *Hz. Ömer,* kendini öven genci, uzun elbise giymekten menettiği halde, şahsına yaptığı övgüden menetmemiştir.

4- Borcun ödenmesi için vasiyette bulunmak.

5- Hayırlı kimselerin yanına gömülmek için itina göstermek.

6- İmam seçiminde istişâre ve efdalin tercihi.

7- İmamet, biat akdi ile kesinleşir.

8- *İbnu Battâl* der ki: "Mefdûl'ün, kendinden efdal varken imam seçilmesinin cevâzına delil var. Böyle olmasaydı, hilâfet işi altı kişiden birinin seçilmesine bırakılmazdı. Zira *Hz. Ömer* biliyordu ki, bunlar faziletçe mutlak bir eşitliğe sahip değildir, biri diğerinden efdaldir."

1745 ١١ – وعن عبدالله بن سلام رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [لَمَّا حُوصِرَ عُثْمَانُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَلَّى أَبَا هُرَيْرَةَ عَلَى الصَّلَاةِ، وَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يُصَلِّي أَحْيَانًا، ثُمَّ بَعَثَ عُثْمَانُ إِلَيْهِمْ، فَقَالَ مَا تُرِيدُونَ مِنِّي؟ قَالُوا: نُرِيدُ أَنْ تَخْلَعَ إِلَيْهِمْ أَمْرَهُمْ، ثُمَّ قَالَ: لَا أَخْلَعُ سِرْبَالًا سَرْبَلَنِيهِ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ، فَقَالُوا: فَهُمْ قَاتِلُوكَ. قَالَ: لَئِنْ قَتَلْتُمُونِي لَا تَتَحَابُّونَ بَعْدِي أَبَدًا، وَلَا تُقَاتِلُونَ بَعْدِي عَدُوًّا جَمِيعًا، وَلَتَخْتَلِفُنَّ عَلَى بَصِيرَةٍ، يَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ مَنْ قَبْلَكُمْ فَلَمَّا اشْتَدَّ عَلَيْهِ الْأَمْرُ أَصْبَحَ صَائِمًا يَوْمَ الْجُمُعَةِ، فَلَمَّا كَانَ فِي بَعْضِ النَّهَارِ نَامَ فَقَالَ: رَأَيْتُ الْآنَ رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ لِي إِنَّكَ تُفْطِرُ عِنْدَنَا اللَّيْلَةَ فَقُتِلَ مِنْ يَوْمِهِ، ثُمَّ قَامَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خَطِيبًا فَحَمِدَ اللهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ وَقَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ! أَقْبِلُوا عَلَيَّ بِأَسْمَاعِكُمْ وَأَبْصَارِكُمْ، إِنِّي أَخَافُ أَنْ أَكُونَ أَنَا وَأَنْتُمْ قَدْ أَصْبَحْنَا فِي فِتْنَةٍ وَمَا عَلَيْنَا فِيهَا إِلَّا الِاجْتِهَادُ، وَإِنَّ اللهَ تَعَالَى أَدَّبَ هَذِهِ الْأُمَّةَ بِأَدَبَيْنِ: الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ، لَا ضَ هَوَادَةَ عِنْدَ السُّلْطَانِ فِيهِمَا، فَاتَّقُوا اللهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ، ثُمَّ نَزَلَ وَعَمَدَ إِلَى مَا بَقِيَ مِنْ بَيْتِ الْمَالِ فَقَسَمَهُ عَلَى الْمُسْلِمِينَ]. أخرجه رزين.

«لَا يَجْرِمَنَّكُمْ»: أي لا يحملنكم: والشِّقَاقُ: النزاعُ والخلاف. «وَالْهَوَادَةُ» السكون والموادعة، والرضا بالحالة التي ترجى معها سلامة.

11. (1745)- *Abdullah İbnu Selâm* (radıyallâhu anh) anlatıyor:

"Hz. Osman (radıyallâhu anh) muhâsara edildiği zaman, namaz kıldırma işine *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh)'yi tayin etti. Bâzan Hz. İbnu Abbas kıldırıyordu. Sonra, *Hz. Osman* (isyancılara) elçi yollayıp,

benden ne istiyorsunuz? diye sordu. Onlar: "Hilâfetten ayrılmanı istiyoruz" dediler. O da: "Allah'ın bana giydirdiği bir kaftanı çıkarmam" diyerek reddetti.

"Onlar seni öldürecekler!" dediler. O:

"Beni öldürdüğünüz takdirde, ebediyyen birbirinizi sevmeyecek, düşmanla elbirlik savaşamayacaksınız. Göre göre ihtilâfa düşeceksiniz. Ey kavm, bana karşı çıkardığınız şu ihtilâf sakın ola başınıza, sizden öncekilerin maruz kaldığı belâyı dolamasın!" dedi. İhtilâlcilerin tazyikleri artınca, cuma gününe oruçlu olarak girdi. Gün biraz ilerleyince uyudu. Uyanınca:

"Şu anda rüyamda Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı gördüm. Bana: "Akşam yanımızda iftarını yapacaksın" buyurdu" dedi.

O gün öldürüldü. Sonra Hz. Ali (radıyallâhu anh) hutbe okumak üzere kalktı. Hamd ü senâdan sonra:

"Ey insanlar, dedi, bana yaklaşın, gözlerinizi, kulaklarınızı dört açın. Şahsen ben ve sizler hepimizin fitnenin içine düşmemizden korkuyorum. Fitne sırasında, hepimize gayret gerekecek." Devamla dedi ki:

"Allah bu ümmeti iki edeble terbiye etti: Kitap ve Sünnet. Bunların (tatbiki hususunda), sultan nezdinde gevşeklik olamaz. Öyle ise Allah'tan korkun, aranızdaki meseleleri halledin."

Hz. Ali (radıyallâhu anh) bunları söyleyip minberden indi ve beytü'l-maldan arta kalan servete yönelerek Müslümanlar arasında taksim etti." [Rezîn ilâvesidir, kaynağı bulunamamıştır.]

1746 ١٢ – وعن الحسن البصرى رضى الله عنه قال: [استقبل والله الحسن بن علي معاوية بكتائب أمثال الجبال، فقال عمرو بن العاص لمعاوية: إني والله لأرى كتائب لا تولى حتى تقتل أقرانها، فقال له معاوية. وكان والله خير الرجلين: أي عمرو أرأيت إن قتل هؤلاء، وهؤلاء هؤلاء، وهؤلاء هؤلاء، من لي بأمور المسلمين، من لي بنسائهم، من لي بضيعتهم، فبعث إليه رجلين من قريش من بني عبد شمس: عبد الرحمن بن سمرة، وعبد الله ابن عامر فقال: اذهبا إلى هذا الرجل واعرضا عليه، وقولا له واطلبا إليه، فأتياه فدخلا عليه فتكلما، وقالا له وطلبا إليه فقال لهم الحسن رضى الله عنه إنا بنى عبد المطلب قد أصبنا من هذا المال، وإن هذه الأمة قد عاثت

فِي دِمَائِهَا. قَالاَ: فَإِنَّهُ يَعْرِضُ عَلَيْكَ كَذَا وَكَذَا، وَيَطْلُبُ إِلَيْكَ وَيَسْأَلُكَ. قَالَ فَمَنْ لِي بِهَذَا: قَالاَ نَحْنُ لَكَ بِهِ، فَمَا سَأَلَهُمَا شَيْئاً إِلاَّ قَالاَ نَحْنُ لَكَ بِهِ فَصَالَحَهُ. قَالَ الْحَسَنُ الْبَصْرِيُّ: سَمِعْتُ أَبَا بَكْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ عَلَى الْمِنْبَرِ وَالْحَسَنُ ابْنُ عَلِيٍّ إِلَى جَانِبِهِ وَهُوَ يُقْبِلُ عَلَى النَّاسِ مَرَّةً، وَعَلَيْهِ أُخْرَى وَيَقُولُ: إِنَّ ابْنِي هَذَا سَيِّدٌ وَلَعَلَّ اللهَ تَعَالَى أَنْ يُصْلِحَ بِهِ بَيْنَ فِئَتَيْنِ عَظِيمَتَيْنِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ].

أخرجه البخارى.

«الكَتَائِبُ»: جمع كتيبة، وهى قطعة من الجيش مجتمعة، وقوله: «عَاثَتْ»: أى أفسدت. «والعَيْثُ»: الفساد.

12. (1746)- *Hasan Basrî* (rahimehullah) hazretleri anlatıyor:

"Hasan İbnu Ali, vallahi *Hz. Muâviye* (radıyallâhu anhümâ)'yi dağlar gibi büyük askerî birliklerle karşıladı. Bunun üzerine *Amr İbnu'l-As, Hz. Muâviye*'ye:

"Ben vallahi, öyle askerî birlikler görüyorum ki, bunlar kendileri gibi (sayıca ve keyfiyetçe) akrân olan birlikleri öldürmedikçe geri dönmezler" dedi. Muâviye de Amr (radıyallâhu anh)'a -ki vallahi Hz. Muâviye bu iki adamın hayırlısıdır- şu cevabı verdi:

"Ey Amr, söyle bakalım! Şunlar (bizimkiler) öbürlerini, öbürleri de şunları öldürseler Müslümanların işlerini kim benim adıma yürütecek, kim kadınlarının, yetimlerinin bakımını benim adıma üzerine alacak?"

Sulh yapmak için, Kureyş'in *Benî Abdişşems* boyundan iki kişiyi yani *Abdurrahman İbnu Semüre* ve *Abdullah İbnu Âmir'i, Hz. Hasan* (radıyallâhu anh)'a gönderdi. Bunlara:

"Haydi, şu zâta gidin, ona (sulh yapmak istediğimizi) söyleyin. (Hilâfet arzusundan vazgeçmesini) taleb edin, (buna mukabil ne isterlerse) verin!" dedi. Bunlar *Hz. Hasan* (radıyallâhu anh)'ın yanına gidip, huzuruna çıktılar. (Hz. Muâviye'nin tenbihine uygun olarak) konuştular. (Hilâfeti *Hz. Muâviye*'ye bırakması halinde ne isterse vereceğini) söylediler. *Hz. Hasan* (radıyallâhu anh) onlara:

"Bizler Abdulmuttalib'in oğullarıyız. Beytu'l-maldan bir hissemiz var. Bu ümmet (ihtiyaç karşısında mal için) kanını israf etmeye başladı. (Beytu'l-maldan bize ayrılacak hisse nedir?)" dedi. Onlar:

"*Hz. Muâviye* size şunları teklif ediyor, hilâfetten vazgeçmenizi taleb ediyor, mukabilinde ne istediğinizi soruyor" dediler. Hz. Hasan (radıyallahu anh):

"Sizin bu vaadlerinizi bize kim tekeffül edecek?" dedi. Elçiler:

"Sana biz tekeffül ediyor, garanti veriyoruz!" dediler. *Hz. Hasan* her ne talebte bulundu ise hepsine:

"Biz tekeffül ediyoruz!" diyerek teminat verdiler. Böylece Hz. Hasan, *Hz. Muâviye* (radıyallâhu anhümâ) ile sulh yaptı.

Hasan Basrî demiştir ki:

"Ben Ebû Bekir (radıyallâhu anh)'i işittim şöyle demişti: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı minberde gördüm, yanında Hz.Hasan İbnu Ali vardı. Bâzan halka yöneliyor, bazan Hasan'a yöneliyor ve: "Şu oğlum, seyyiddir. Umulur ki, Allah bununla iki muazzam Müslüman orduyu sulha kavuşturacak" diyordu." [Buhârî, Sulh 9, Menâkıb 25, Fedailu'l-Ashâb 22, Fiten 20.]

AÇIKLAMA:

1- *Hz. Hasan* (radıyallâhu anh), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın torunudur. Babası *Hz. Ali,* annesi *Hz. Fatıma* (radıyallâhu anhümâ)'dır. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın müşfik terbiyelerinde yetişmiş bahtiyarlardandır. İbadet, takva, ümmet-i Muhamed'e karşı sevgi gibi evsafta emsâlinden üstündü.

Babası *Hz.Ali* (radıyallâhu anh) şehid edildiği zaman (hicretin 40. yılı Ramazan'ı) kendisine biat edilmişti. Biat akdi, babasının ölüm anlarında tamamlanmıştır. Biat edenlerin, sayıca 40 binden fazla olduğu belirtilir. *Irak, Horasan, Hicaz, Yemen* gibi beldeler hilâfetini tanımıştır. Bu minval üzere 7 ay kadar hilâfette kaldı. Şam'da bulunan *Hz. Muâviye* onun hilâfetini tanımadı, ordusunun başına geçerek üzerine yürüdü. O da *Muâviye*'yi karşılamak üzere ordusuyla hareket etti. Sadedinde olduğumuz rivayetten de anlaşılacağı üzere, *Hz. Muâviye, Hz. Hasan*'ın ordusunu altedemeyeceğini anladığı için, hilâfeti bazı tavizler mukabilinde sulh yoluyla kendisine bırakmasını teklif etti.

Üsdü'l-Gâbe'nin bir rivayetine göre, sulh teklifi Hz. Hasan tarafından yapılır.

Hülâsa *Hz. Hasan,* askerleriyle meseleyi müşâvere eder, Müslümanlar arasında cereyan eden Sıffîn ve Nehrevân savaşlarını, bunların acı neticelerini hatırlatır, sulha taraftar olmalarını telkin eden bir

konuşma yaparak, karârı askerlere bırakır. Askerler sulha talib olurlar ve İslâm tarihinde *Âl-i Beyt*'in şerefini artıran, ümmetin onlara olan sevgisinin ziyadeleşmesine vesile olan sulh yapılır ve Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ihbar-ı gayb nev'ine giren bir mucizesi daha zâhir olur. Zîra sağlığında, *Hz. Hasan* (radıyallâhu anh)'ın iki büyük Müslüman grup arasında sulha vesile olabileceğini tebşir etmiş idi. Bazı rivayetlerde ümit ifade eden لَعَلَّ kelimesi kullanılmış ise de bazı rivayetlerde cezm ifade eden siga kullanılmıştır.

2- *Hz. Hasan*'ın *Hz. Muâviye* (radıyallâhu anhümâ)'ye biat tarihi ihtilâflıdır. Hicretin 40. yılında Rebiyyülevvelde mi, Rebiyyülâhirde mi ve hangi günlerinde? kesinlik bilinmediği için hilâfet müddeti 6 aydan biraz fazla, veya 8 aya yakın denmiştir.

3- HADİSİN İFADE ETTİĞİ FAYDALAR:

★ Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in mucizesi gözükmektedir.

★ *Hz. Hasan*, ümmetin menfaati için saltanatı terkederek büyük bir fazilet örneği olmuştur. Sayı azlığı, zillet, dünyevî bir menfaat için değil, sırf rızâ-yı Bârî için böyle yapmıştır, rivayetler bu hususu tasrih eder.

★ *Hadis, Hz. Muâviye* ve *Hz. Hasan,* her iki tarafın Müslüman olduğunu te'yid etmekte, böylece Harîciler'in her iki tarafı da tekfir iddiaları Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından tekzib edilmiş olmaktadır. *Süfyan İbnu Uyeyne* her iki tarafın Müslüman olduğunu te'yid eden مِنَ الْمُسْلِمِيْنَ tâbiri karşısında hayret etmiş: "Bu bizi cidden memnun etti..." demiştir.

★ İnsanlar arasını bulmanın, bilhassa kana mani olacak sulhün fazileti görülmektedir.

★ *Hz. Muâviye*'nin ümmet karşısındaki re'feti görülmekte, siyasî dehâsı, tedbiri anlaşılmaktadır.

★ Efdal varken mefdûlün (faziletçe az olanın) halifeliğinin caiz olduğuna delil var. Çünkü *Sa'd İbnu Ebi Vakkas, Sa'd İbnu Zeyd* gibi *Aşere-i Mübeşşere*'den ve *Bedir Ashâbı*'ndan iki kişi henüz hayatta iken, faziletçe dûn olan *Hz. Muâviye* ve *Hz. Hasan* halife olmuşlardır.

★ Müslümanların maslahatı için kişinin hilâfetten istifa etmesi, buna mukabil mal kabûl etmesi caizdir.

★ Toruna oğul denilebilir. Ulemâ, dedenin hanımının, kızının oğluna

haram olduğunda ittifak eder, keza kızın oğlunun hanımı da dedesine haramdır, miras meselesinde ihtilâf olsa da haramlık hususunda icma vardır.

★ Sıffin Savaşı'nda *Hz. Ali* daha haklı, hakka daha yakın olsa da, *Hz. Ali* veya *Hz. Muâviye*'nin yanında yer almaktan kaçanların re'ylerinin doğruluğu da anlaşılmıştır. Daha önce de zikrettiğimiz gibi *Sa'd İbnu Ebî Vakkas, İbnu Ömer, Muhammed İbnu Mesleme, Ebû Bekre, Üsâme* (radıyallâhu anhüm ecmain) vs. bu görüşte idiler.

★ Cumhur, Hz. Ali'nin yanında yer alarak savaşanların doğru hareket ettiğine hükmetmiştir. Bunda şu âyete dayanırlar: **"Mü'minlerden iki tâife kendi aralarında savaşırlarsa aralarını barıştırın. Eğer onlardan biri diğerine karşı hâlâ tecâvüz ederse, o tecâvüz edenle Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşın"** (Hucurât 9).

Âyette mütecâviz, âsi tâife ile savaş emredilmektedir. *Hz. Ali* ile savaşanlar âsi (buğât) kabul edilmiştir. Bununla beraber, Cumhur, bu iki taifeden herhangi birinin zemmedilmesine fetvâ vermemiş, "İçtihad ettiler. İçtihadda bir taraf hata etti, bir taraf isabet. Müctehid hatasından dolayı muâheze edilmez" demiştir.

HUL' BÖLÜMÜ

Umumî Açıklama:

Hul' ve *hal'* giyilmiş bir elbiseyi çıkarmak mânasındadır. Ancak hul', bir nevi boşanmayı ifadede ıstılah olmuştur. Muhâlaa kelimesi de aynı mânada kullanılır. Karı ile koca, aralarındaki ilginin fazlalığı sebebiyle, bizzat âyet-i kerimenin nassıyla (Bakara 187) birbirlerine libas (giysi) olarak tavsif ve telâkki edilmişlerdir. Şu hâlde boşanma, bu elbisenin çıkarılmasına teşbih edilerek hul' denmiştir.

Hul' boşanmanın bir nev'idir. Daha ziyade kadının boşanma talebinin erkek tarafından kabul edilmesiyle vukua gelen boşanmayı ifade eder. Boşanma yetkisi normalde erkeğin elinde bulunması sebebiyle, kadın, bir ivâz (karşılık) mukabilinde kocasını boşanmaya ikna etmiştir. Mesela mehr-i muacceli iade eder, mehr-i müeccelinden vazgeçer veya belli bir meblağda anlaşır. Şu halde kocanın, zevcesine: "Şu kadar meblağ mukabilinde seni hul' ettim" demesi durumunda zevcenin "kabul eyledim" demesi ile boşanma tahakkuk eder.

Hul' muamelesi emir sigasıyla da olabilir. Şöyle ki koca, hanımına: "Nefsini şu kadar meblağ mukabilinde hul' et" der, zevece de "hul' ettim" derse, boşanma tamam olur.

Boşanma bu muhtevâda (yani kadının, kocayı bir ivaz mukabili boşanmaya razı etmesi suretinde) olmak şartıyla, başka kelimeler de kullanılabilir. Mesela koca zevcesine: "Nefsini mehrin mukabilinde sana bey' ettim (sattım) dese, öbürü de, "iştira ettim (satın aldım)" dese boşanma gerçekleşir.

Mevzu ile alâkalı teferruat, fıkıh kitaplarının talâkla ilgili bölümlerinde yer alır. Burada şunu belirtmek isteriz: *Hul'* suretiyle boşanmanın meşruiyeti hususunda ulemânın icmaı mevcuttur. Zira Kur'ân-ı Kerim'de bunun cevazını ifade eden âyet mevcuttur.

"Boşanma iki defadır. Ondan sonrası ya iyilikle tutmak, ya güzellikle salmaktır. Ey zevcler, onlara (kadınlara) verdiğiniz bir şeyi (mehri) geri almanız size helâl olmaz. Meğer ki erkekle kadın Allah'ın sınırlarını (evlilik haklarını) ayakta tutamayacaklarından korkmuş, (ümidlerini kesmiş) olsunlar. Eğer bu suretle siz de onların (zevc ve zevcenin) Allah'ın sınırlarını hakkıyla muhâfaza ve îfa edemeyeceklerinden korkarsanız o halde (kadının serbest boşanması için) fidye vermesinde ikisi üzerinde de vebal yoktur..." (Bakara 229).

Âyet, önce normal boşanmalarda kadına verileni geri almayı yasaklar. Ancak kadın ve kocanın birbirlerine karşı evliliğin getirdiği vazifeleri yerine getiremeyeceklerinden korkulması halinde, kadının fidye diye ifade edilen bir nevi boşanma tazminatı ödeyerek boşanmasını tecviz etmekle, hul' suretiyle boşanmaya yer verir ve başlıca şartını belirtir.

Âlimler, bu korku halinin, kadının, erkekten gerek hulken ve gerek se halken, yâni ahlâk yönüyle veya yaratılış yönüyle nefret duymasıyla tahakkuk edeceğini belirtirler. Misal olarak kadının: "Senin için cünüblükten yıkanmayacağım" sözünü kaydederler. Böyle bir sözün boşanmayı tecviz eden bir nefreti ifade ettiğini söylerler. Şu halde dinimiz, kadın böyle bir gerekçeyle boşanma hususunda ısrar ettiği takdirde, erkek kadından memnun da olsa, ivaz ödemek kaydıyla boşanmasını tecviz etmektedir. Bazı âlimler "gereklidir" demiştir. İvazın miktarı tesbit edilmemiştir. Mehirden vazgeçmek suretiyle olabileceği gibi, erkek, verdiğinden fazlasını da isteyebilir.

Buhârî'nin kaydettiği bir rivayete göre, *Hz. Osman:* "Saç tokasına varıncaya kadar her şeyi geri alabilir" demiştir. Ulemâ: "Verilen her şeyi almak dinen caiz ise de, mürüvvete yakışmaz" diye hükmetmiştir. *Ebû Kılâbe, Muhammed İbnu Sîrin* gibi bâzıları da: "Kadınla bir yabancı erkek görmedikçe, kocanın ivaz alması caiz değildir" görüşündedir. Ancak Cumhur âyeti ve sünnetteki tatbîkatı esas almıştır.

1747 ١– عن ثوبان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: أيُّمَا امْرأةٍ اخْتَلَعَتْ مِنْ زَوْجِهَا مِنْ غَيْرِ مَا بَأْسٍ لَمْ تُرَحْ رائحةَ الجَنَّةِ]. أخرجه الترمذي.

وفي أخرى لأبي داود: [أيُّمَا امْرأةٍ سألَتْ مِنْ زوجِهَا طَلاقَهَا، وذكر نحوه].

وفي أخرى للنسائي عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: [إنَّ المُخْتَلِعَاتِ هُنَّ المُنَافِقَاتُ].

1. (1747)- *Sevbân* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ciddi bir sebep olmadan, kocasından hul' yoluyla boşanan kadın, cennetin kokusunu alamaz." [Tirmizî,Talâk 11, (1186, 1187); Ebû Dâvud, Talâk 18, (2226); Nesâî, Talâk 34, (6, 168). Ebû Dâvud'un bir rivayetinde şöyle denmiştir: *"Hangi kadın zevcesinden boşanma taleb ederse..."* Ebû Hüreyre'nin Nesâî'de gelen bir rivayetinde: *"Kocasından hul' suretiyle boşanan kadınlar (günahça) münâfıklar gibidir"* buyurulmuştur.]

AÇIKLAMA:

1- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: أَبْغَضُ الْحَلاَلِ إِلَى اللهِ الطَّلاَقُ *"Allah'ın en çok nefret ettiği helâl, boşanmadır"* buyurmuştur.

Evet dinimiz, Hıristiyanlığın aksine, boşanmayı helâl ve meşru kılmıştır. Ama teşvik etmemiştir. Karı ve koca her iki taraf birbirlerinde gördükleri hoşlarına gitmeyen hususlara sabrederek basit şeylerden boşanmaya tevessül etmemeleri gerekir. Bu meselede kadınlar daha hissî, daha aceleci, daha çabuk boşanma yolları arayabilecekleri için, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onları zikrederek meselenin kerâhetine parmak basmaktadır. Hul', kadının teklifi üzerine vukua gelen boşanma olduğu için, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* burada kadını mevzubahis etmiştir. Sebepsiz kadın boşayan erkeklerin durumu farklı olmamalıdır.

2- Hadis muhâlaa suretiyle boşanan kadınları bu işten zecretmek maksadıyla mübâlağalı bir üslubla gelmiştir. Bu durumdaki kadınların cennete girmeyeceği hükmü çıkarılmaz. Mamafih "girse bile kokusunu alamaz" te'vili de yapılmıştır.

1748 ٢- وعن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُما: [أَنَّ امْرَأَةَ(١) ثَابِتِ بْنِ قَيْسِ بْنِ شَمَّاسٍ أَتَتْ رَسُولَ اللهِ ﷺ، فَقَالَتْ لَهُ: مَا أَعْتِبُ عَلَى ثَابِتٍ فِي خُلُقٍ وَلاَ دِينٍ، وَلَكِنِّي أَكْرَهُ الْكُفْرَ فِي الإِسْلاَمِ: تَعْنِي تُبْغِضُهُ، فَقَالَ ﷺ: أَتَرُدِّينَ عَلَيْهِ حَدِيقَتَهُ؟ قَالَتْ نَعَمْ، فَقَالَ ﷺ: اقْبَلِ الْحَدِيقَةَ وَطَلِّقْهَا تَطْلِيقَةً]. أخرجه البخاري والنسائي.

«الحَدِيقَةُ»: البستان من النخل إذا كان عليه حائط.

(١) اسمها حبيبة بنت سهل الأنصارية كما في الموطأ.

2. (1748)- *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Sâbit İbnu Kays İbni Şemmâs (radıyallâhu anh)'ın hanımı Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e gelerek:

"Ben Sâbit'i ahlâk ve diyanetinden dolayı itab etmiyorum. Ancak İslâm'da küfre düşmekten korkuyorum -bu sözüyle nefret ettiğini söylemek istedi-" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"(Mehir olarak aldığın) bahçesini iade eder misin?" diye sordu. Kadın:

"Evet!" deyince, Sâbit'e:

"Bahçeyi al ve onu boşa!" dedi. [Buhârî, Talak 12; Nesâî, Talâk 34, (6, 169); İbnu Mâce, Talak 22, (2056).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet, hul'un meşruiyyetine sünnetten bir örnektir. Kadın, Müslüman olduktan sonra küfre düşmekten korktuğunu ifade etmiştir. Ulemâya göre, bu söz "kadını imana girdikten sonra tekrar küfre düşmesine sebep olabilecek ciddi bir nefret hâlinin ifadesidir ve bu, fiilen de mümkündür." "Müslüman olduktan sonra küfre yakışan bir ahlâka düşme korkusu da olabilir" diye de yorumlanmıştır. Her iki durumda da boşanmaları gerekmektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* mehir olarak kadına verilenleri, erkeğe iâde ettirdikten sonra boşamasını emretmiştir.

١٧٤٩ - وعن نافع عن مولاة لصفية[1] رضي الله عنها: [أنها اختلعت من زوجها بكل شيء لها فلم ينكر ذلك ابن عمر رضي الله عنهما]. أخرجه مالك.

3. (1749)- *Nâfi, Safiyye* (radıyallâhu anhâ)'nin bir azadlısından rivayet etmiştir: "Safiyye, kendine ait ne varsa hepsini vermek karşılığında kocasından ayrılmıştır da *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) bunu yadırgamamıştır." [Muvatta, Talak 32, (2, 565).]

(١) هي بنت أبي عبيد.

DUA BÖLÜMÜ

(Bu bölümde üç bâb vardır)

★

BİRİNCİ BÂB

DUANIN ÂDÂBI

(Dört fasıldır)

★

BİRİNCİ FASIL

DUANIN FAZİLETİ VE VAKTİ

İKİNCİ FASIL

DUÂ EDENİN HEY'ETİ

ÜÇÜNCÜ FASIL

DUANIN KEYFİYETİ

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

★

İKİNCİ BÂB

DUANIN KISIMLARI

(İki Kısımdır)

★

BİRİNCİ KISIM

SEBEBE VE VAKTE BAĞLI DUALAR

(Yirmi fasıldır)

★

BİRİNCİ FASIL

İSM-İ ÂZAM VE ESMÂ-İ HÜSNA DUALARI

İKİNCİ FASIL

NAMAZ DUALARI

ÜÇÜNCÜ FASIL

TEHECCÜD DUALARI

DÖRDÜNCÜ FASIL

AKŞAM VE SABAH YAPILACAK DUALAR

BEŞİNCİ FASIL

UYUMA VE UYANMA DUALARI

ALTINCI FASIL

EVDEN ÇIKIŞ VE EVE GELİŞ DUALARI

YEDİNCİ FASIL

OTURMA-KALKMA DUALARI

SEKİZİNCİ FASIL

SEFERDE OKUNACAK DUALAR

DOKUZUNCU FASIL

ÜZÜNTÜ VE TASA HALİNDE OKUNACAK DUALAR

ONUNCU FASIL

HAFIZAYI GÜÇLENDİRME DUALARI

ON BİRİNCİ FASIL

GİYİNME VE YEMEK DUALARI

ON İKİNCİ FASIL

KAZA-İ HACET DUASI

ON ÜÇÜNCÜ FASIL

MECSİDE GİRİŞ-ÇIKIŞ DUALARI

ON DÖRDÜNCÜ FASIL

HİLALİ GÖRÜNCE OKUNACAK DUA

ON BEŞİNCİ FASIL

GÖK GÜRLEYİNCE, RÜZGAR ESİNCE, BULUT ÇIKINCA OKUNACAK DUALAR

ON ALTINCI FASIL

ARAFE GÜNÜ, KADİR GECESİ DUASI

ON YEDİNCİ FASIL

HAPŞIRINCA YAPILACAK DUA

ON SEKİZİNCİ FASIL

HZ. DAVUZ (aleyhisselâm)'UN DUASI

ON DOKUZUNCU FASIL

HZ. YÛNUS (aleyhisselâm) KAVMİNİN DUASI

YİRMİNCİ FASIL

BELAYA UĞRAYANI GÖRÜNCE OKUNACAK DUA

★

İKİNCİ KISIM

SEBEBE VE VAKTE BAĞLI OLMAYAN DUALAR

★

ÜÇÜNCÜ BAB

DUA YERİNE GEÇEN ZİKİRLER

(Üç fasıldır)

★

BİRİNCİ FASIL

İSTİÂZE

İKİNCİ FASIL

İSTİĞFAR, TESBİH, TEHLİL, TEKBİR, TAHMİD, HAVKALE

ÜÇÜNCÜ FASIL

HZ. PEYGAMBER *(aleyhissalâtu vesselâm)*'**E SALAVAT**

UMUMÎ AÇIKLAMA

Dua Arapça'da, çağırmak, davet etmek, rağbet göstermek, yardım taleb etmek, ismen çağırmak (tesmiye) mânalarına gelir. İbadete de dua denmiştir.

Ebû'l-Kâsım el-Kuşeyrî şu açıklamayı yapar: "Dua Kur'an'da muhtelif mânalarda gelmiştir.

1- *İbâdet:* وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللهِ مَالَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ **"Sana fayda da zarar da vermeyecek Allah'tan başkasına dua (ibadet) etme"** (Yunus 106).

2- *İstiğâse* (yardım talebi): وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ **"Allah'tan başka güvendiklerinizi de yardıma çağırın"** (Bakara 23).

3- *Nidâ* يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ **"Sizi çağırdığı gün, O'na hamdederek davetine uyarsınız"** (İsra 52).

4- *Senâ:* قُلِ ادْعُوا اللهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ "De ki: **"Gerek Allah deyin, gerek Rahmân deyin, hangisini derseniz deyin en güzel isimler O'nundur"** (İsra 110).

Keza: وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ **"Rabbiniz: "Bana dua edin ki size icabet edeyim"** dedi" (Gâfir 60).

Cumhur, duâyı ibadetin bir şubesi olarak görmüş ve إِنَّ الدُّعَاءَ مِنْ أَعْظَمِ الْعِبَادَةِ "Dua ibadetin en büyüğüdür" demiştir. Nitekim hadiste de: اَلدُّعَاءُ هُوَ الْعِبَادَةُ "Dua ibadetin tâ kendisi" veya اَلدُّعَاءُ مُخُّ الْعِبَادَةِ "Dua ibadetin özü (iliği)" olarak tavsif edilmiştir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* pek çok hadislerinde mü'minleri dua etmeye teşvik eder: لَيْسَ شَيْءٌ أَكْرَمَ عَلَى اللهِ مِنَ الدُّعَاءِ *"Allah indinde dua-*

dan daha kıymetli bir şey yoktur." مَنْ لَمْ يَسْأَلِ اللهَ يَغْضَبْ عَلَيْهِ *"Allah, kendinden istemeyene gadab eder."* سَلُوا اللهَ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنَّ اللهَ يُحِبُّ أَنْ يُسْأَلَ *"Allah'ın fazlından isteyin, zira Allah istenmesini sever."* اَلدُّعَاءُ مِفْتَاحُ الرَّحْمَةِ *"Dua rahmetin anahtarıdır."* اَلدُّعَاءُ سِلَاحُ الْمُؤْمِنِ وَعِمَادُ الدِّينِ وَنُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ *"Dua mü'minin silahı, dinin direği, semâvat ve arzın nurudur."* اَلدُّعَاءُ يَرُدُّ الْقَضَاءَ *"Duâ, kazayı defeder."* اَلدُّعَاءُ يَنْفَعُ مِمَّا نَزَلَ وَمِمَّا لَمْ يَنْزِلْ فَعَلَيْكُمْ عِبَادَ اللهِ بِالدُّعَاءِ *"Dua, gelmiş olan musibet için de henüz gelmemiş olan musibet için de faydalıdır."* اَلدُّعَاءُ يَرُدُّ الْبَلَاءَ *"Dua belâyı defeder."*

DUA FİİLİN PROGRAMIDIR: Dua deyince, sadece dille yapılan duâ anlaşılmamalıdır. Bir de fiilî dua vardır. Mü'min kişi arzularını Rabbinden diliyle taleb ettiği gibi fiilen de teşebbüs edecektir. Dili ile taleb ettiği şeyin gerçekleşmesi için aklın gösterdiği sebeplere başvuracaktır. Nitekim, hastalıklardan kurtulmak için Allah'a dua etmemiz meşru olmakla birlikte, ilaç almamız, maddî olarak tedavi yollarına başvurmamız Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* tarafından irşad buyurulmuştur. Kezâ helâl rızık taleb edilmesini, rızkın bol olması için Allah'a dua edilmesini tavsiye eden, dualarında bunlara yer vererek fiilen örnek olan Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* rızkın meşru yollarını da göstermiş; ziraat, ticaret ve san'atla meşgul olmayı, bunların helâl rızkın kapıları olduğunu söylemiştir.

Öyle ise duanın ibâdet yönünden başka, dünyevî ve şahsî hayatımızı ilgilendiren ayrı bir yönü daha vardır: Dua etmek suretiyle arzularımızı, ihtiyaçlarımızı, bir başka ifade ile gerçekleştirilmesi gereken hedefleri ifadeye döküyor, şuur haline getiriyoruz. Yapılacak işleri bir bakıma gündeme getiriyor, plana programa alıyoruz. Rabbimizden dilimizle, sözlü olarak istediğimiz şeylerin gerçekleşmesi için gerekli sebeplere başvurmaya geçiyor, imkânlarımızı, kapasitemizi kuvveden fiile geçiriyoruz. Sözgelimi, Allah'tan buğday isteyen çiftçi, sabanla rahmet kapısını çalmalı, diğer gerekleri olan gübreleme, sulama, koruma gibi sebeplere de başvurulmalıdır.

Fiilen çalışma ile gerçekleşecek işler için, *"kavlî duâ yeterlidir"* diyen bir hadis mevcut değildir. Bilakis Kur'ân-ı Kerim: وَلَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعٰى "Kişiye sâdece çalıştığı vardır" buyurmuştur.

BİRİNCİ BÂB

DUANIN ÂDÂBI

(Dört fasıldır)

★

BİRİNCİ FASIL

DUANIN FAZİLETİ VE VAKTİ

★

İKİNCİ FASIL

DUA EDENİN HEY'ETİ

★

ÜÇÜNCÜ FASIL

DUANIN KEYFİYETİ

★

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

BİRİNCİ FASIL

DUANIN FAZİLETİ VE VAKTİ

Bu mevzuya M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin Efendimiz'in dua iklimini enfes bir üslûbla anlatan yazısını okuyarak başlayalım.

Dua, bir ibadettir,[55] dua kulluğun özüdür,[56] dua Rabbe dönüş ve yönelişin adıdır. Kulluktan bahsedilen bir yerde, duadan bahsetmemek mümkün değildir. Zaten, Allah (cc) da **"Duanız olmazsa ne ehemmiyetiniz var!"** (Furkan, 25/77) buyurmuyor mu? ve **"Dua edin kabul edeyim"** (Mü'min, 40/60) diyen de bizzat kendisi değil mi?

Dua, Allah (cc)'la kul arasında kuvvetli bir bağdır. Başka bir ifade ile, kulun düşüncesinin Rabb'e takdim edilmesi şeklidir dua. Kul erişemeyeceği ve iktidarıyla elde edemiyeceği herşeyini, mutlak iktidar sahibi olan Kadir-i Mutlak'tan ister; işte bu isteğin adıdır dua. O, helezonlar halinde kuldan Rabb'e yücelen tatlı bir nağmedir ta Arş'a kadar...

Günümüzde, sadece beş vakit namazın veya belli bir kısım ibadetlerin sonuna sıkıştırılarak küçültülen dua, gerçekte hayâtın ve hayât ötesinin en büyük lazımıdır. Hayatı, duasız düşünmek mümkün değildir. Yaşadığımız hayât, baştan sona kadar duadan ibarettir. Dua, rıza-i İlahî'nin şifresi ve cennet yurdunun da anahtarıdır. Yine dua, "abd"den Rabb'e yükselen kulluk nişanı, Rab'den "abd"e inen rahmet simgesidir[57] Daha doğrusu o, Allah (cc)'la kul arasında olan münasebetin tam odak noktasıdır. Dua, bir cihetten ibadet, bir başka cihetten imkân âlemi ile lâhut âlemini birleştiren ulvî bir mîraçtır. İnsanı merdiven merdiven Hakk'a yüceltcn mukaddes bir miraç!..

55– Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, 3, 16, 40; İbn Mâce, Dua, 1; Müsned, 4/267.

56– Tirmizî, Dua, 1.

57– Deylemî, el-Firdevs, 2/224.

Rahmet elinin üzerimizde dolaşması, dua sayesindedir. Dua, aynı zamanda gazabın da paratoneridir. Evet, hakkımızda rahmeti ve rızayı celp, gazap ve öfkeyi def edecek olan müessir bir ubudiyettir dua. Çok defa beşer imkanının tükendiği noktada dua şuuru -keşke ta baştan olsa!- başlar. Haddi zatında, ona başlangıç ve bitiş noktası tesbit etmek, ya yoktur veya imkânsızdır. Çünkü, duadan müstağni olacak bir anı yoktur insanın. O halde, kul kendisinden tecellîleriyle bir an dûr olmıyacağı Rabb'ine, duadan da bir an dûr olmaması lazımdır. Zîra, Rabb'in kapısına dua ile varılır, o kapıda dua ile konuşurlar ve rahmeti hakkımızda sağnak sağnak celbeden de duadır.

Bize bakan yönüyle dua, istemektir. Biz maddî-manevî ihtiyaçlarımızı isteriz Rabbimizden. Ne var ki, çok defa istediğimiz şeyi de, isteme şeklini de bilemeyiz, bilemeyiz de istemede bile su-i edebde bulunuruz *Zât-ı Zülcelâl*'e karşı. İstenilen şeyleri, Mutlak İrade Sahibi'nin iradesi istikametinde görmek istemeyip, kendi arzumuz istikametindediler dururuz. Bundan dolayı da her istediğimizin acilen yerine getirilmesini, yerine getirilmeyen arzularımızın da reddedildiğini düşünerek me'yus oluruz. Daha açık bir ifade ile, mutlak iradeyi, her zaman kendi cüz'î irademizin peyki olarak görmek isteriz. Bütün bunlar, dua âdap ve terminolojisine zıt olan şeylerdir. Bu niyetle yapılan dualar, Allah (cc)'la kul arasında rabıta olmaktan çok uzaktır. Onun âdap ve erkanına riayet ise, icabete vesile olacak şartlardan birisi, belki de en birincisidir.

Dua, bazan ciddi bir istek ve iştiyak halinde sırf bir mülâhaza olarak kalpten yükselir. Bu durumda kul, hiçbir şey söylemez. Belki dudakları bile kıpırdamaz; ama, *O Allâmü'l-Ğuyûb*'un, haline nigahbân olduğunu bilerek, tam bir tevekkül içinde bulunmaya çalışır ve bulacağını bulur. Tıpkı Hz.İbrahim Aleyhisselâm'ın ateşe atıldığı andaki durumu gibi. Bütün imkânların kesildiği ve sebeplerin sükut ettiği bu noktada:

يا نَارُ كُونِي بردًا وسلامًا على ابراهيم

"Ey ateş! İbrahim üzerine soğuk ve selamet ol (İbrahim'i yakma)" (Enbiya 21/69) İlahî fermanı ona hiç umulmadık şekilde medet kaynağı olmuştur.

Kalpteki duyguların, lisan yoluyla Rabb'e ulaştırılması; bu da duanın ikinci bir şeklidir. Burada kul, sadece halini arzeder, fakat istediğini dile getiremez. Bazen de, hem halini arzeder hem de isteğini dile getirir. Kur'an, peygamber dualarından her ikisini de misal olarak seçmiştir ki, birinciye Hz. Eyyûb Aleyhisselam'ın:

أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

"Ya Rabbi! Zarar bana dokundu ve Sen Erhamü'r-Rahiminsin" (Enbiya, 21/83) duasıyla, Hz. Yûnus Aleyhisselâm'ın:

لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ

"Senden başka hiçbir ilah yoktur. Hakikat ben haksızlık edenlerden oldum" (Enbiya, 21/87) duası gibi.. ikinci duruma da Hz. *Zekeriya* Aleyhisselâm'dan misal verilmiştir ki, O da, Rabbine:

رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ

"Ey Rabbim! Bana yüce katından temiz bir nesil bağışla. Muhakkak ki Sen duaları işiticisin" (Âl-i İmran, 3/38) diyerek duada bulunmuştu.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in, dua mevzuu üzerinde ısrarla durması ve yapılacak duaları Efendimiz'e bizzat ta'lim buyurması, mes'elenin ehemmiyetini göstermesi bakımından çok önemlidir. Böyle olmasaydı, Kur'an-ı Kerim, yüzlerce âyet-i kerîme ile, dua mes'elesi üzerinde ısrarla durur muydu? Bunun dışında, Efendimiz'den rivayet edilen, yüzlerce hatta binlerce hadis-i şerif de duanın ehemmiyeti hakkında hem tahşidat yapıyor, hem de hayâtın her faslında, yapılması gereken duaları bu ümmete ta'lim buyuruyor. O halde insan, duygu ve düşüncelerini birer istek halinde takdim ederken bunu en iyi şekilde ifade etmek ve az sözle çok mâna dile getirmek ister ki, bu hususta da ona en büyük yardımcı da başta Kur'ân-ı Kerim, ikinci derecede de hadis-i şeriflerde öğretilen dualardır.

Öyledir, çünkü, bize istemeyi veren Zat, o dualarda nasıl isteyeceğimizi de öğretmektedir. Kendisine en güzel ve en müessir dualar öğretilen de, hiç şüphesiz Allah Rasûlü'dür. Zîra, dua ile kapısı çalınan Zat'ı en iyi bilip tanıyan O'dur.

O, bir istikamet insanıdır. Zaten kulluk da istikamet demektir. Cenab-ı Hakk:

وَأَنِ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ

"Bana kulluk edin. Müstakim yol budur" (Yâsin, 36/61) derken bu hakikata işaret buyurmaktadır. Allah Resûlü'nün bütün hareketlerinde, bir ölçü ve denge vardır. O cihanı fethedecek orduları şuraya-buraya sevkederken, bir karıncayı dahi incitmeme prensibini de her zaman korumuştur. Hep sebeplere tevessül etmiştir; ama duayı da hiçbir zaman ihmal etmemiştir.

Gece-gündüz münâcaat ve inceleme içinde geçen bir ömür görmek isteyen, Resûlullah'ın hayâtına baksın! Baksın ve insanlık, duanın ne demek olduğunu, dua etmenin âdâbını ve duanın, insana maddî-manevî kazandırdıklarını görsün, görsün ve ibret alsın.

Yüzlerce insan, Efendimiz'in dualarını biraraya getirip, dua mecmuaları te'lif etmişlerdir. Cenab-ı Hakk, böyle bir lütfu, şu satırların yazarından da esirgemedi.. zaten o esergemez! "Mecmuatü'l-Ed'iyyeti'l-Me'sure" adı altında, Efendimiz'in duaları biraraya getirildi. Mümkün mertebe, bu eser ebat olarak küçük tutulmaya çalışıldı. Bu mini esere bakanlar dahi göreceklerdir ki, duada dahi Allah Resûlü'ne ulaşmak mümkün değildir. Sanki O, hayâtının her anını dua ile geçirmiş gibidir. Bir insan, başka hiç bir iş yapmasa ve sadece dua etse, onun bir ömrü dolduran duası, ancak Allah Resûlü'nden mervî dualar kadar olabilir.

Allah Resûlü, dualarını hayâtının içine paylaştırmış ve hep bu nurdan kristaller üzerinde yürümüştür. Dua, O'nun dudaklarından eksik olmayan virdi, gonlünde tütüp duran ah u efganıydı. O, bir an dahi duasız olmamış, dudaklarını ıslatan bu kevser dolu kadeh, hiçbir zaman elinden düşmemişti. Aksiyon adamıydı, muhakeme insanıydı; fakat ibadet ve duada da eşi menendi yoktu.

Sahabe de bir ibadet topluluğuydu. Ancak O'nunla yürümeye kalktıkları zaman dökülüp kalırlardı. -O dökülüp kalanlara kıtmirin ruhu feda olsun- O, ise yorulma nedir bilmeden hep yürürdü. Çünkü Allah (cc), O'nu hep ileriye doğru yürüsün ve hep önde bulunsun diye yaratmıştı. Mi'rac'da Cibril bile O'nunla yürümeye kalkmış da, nihayet bir noktadan sonra onun da dermanı kesilmişti.. kesilmişti de "Yürü ya Resûlallah! Top senin çevgân senin" demişti.. evet O âdeta meleklerle maraton yapan bir insandı.

O, ibadet şuurunun ve dua burcununun en zirvesindeydi. Allah (cc)'ın büyüklük ve azametini en yüksek ufuklardan seyrediyor, vâridatla dolup taşıyor ve doyma bilmeyen ma'sum bir hırsla: ما عرفناك حق معرفتك يا معروف diyor ve Rabbi'ni tam bilememekten -o bilememe gerçek bilmektir ki, Hz. *Ebû Bekir* (r.a.): العجز عن الادراك ادراك diyordu. "Anlamaktan aciz olduğunu anlamak, işte hakikî idrak budur."- dert yanıyor.. ve "hel min mezid" diyordu kendi kudsî ufkuna göre..(58)

1750 ١ – عن النعمان بن بشير رضي الله عنهما قال: [قال رسول الله ﷺ: الدُّعَاءُ هُوَ

58– Sonsuz Nur, 2/252-255.

الْعِبَادَةُ، ثُمَّ قَرَأَ: (وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ) الآية. أخرجه أبو داود والترمذي، وهذا لفظ وصححه.

1. (1750)- *Nu'man İbnu Beşîr* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*: "Dua ibadetin kendisidir" buyurdular ve sonra şu âyeti okudular. (Meâlen): **"Rabbiniz: 'Bana dua edin ki size icâbet edeyim. Bana ibadet etmeyi kibirlerine yediremeyenler alçalmış olarak cehenneme gireceklerdir" buyurdu."** (Gâfir 60). [Tirmizî, Tefsir, Gâfir, (2973); Ebû Dâvud, Salât 358, (1479). Metin Tirmizî'ye aittir.]

AÇIKLAMA:

Cümle normalde اَلدُّعَاءُ عِبَادَةٌ yani *"Dua ibâdettir"* şeklinde olması gerekir. Ancak araya hem zamir girmesi ve hem de ibâdet kelimesinin başına elif-lâm konarak kelimenin ma'rife kılınması, Arapça'da mânaya kuvvet kazandırmaktadır. Böylece hadis, "ibadet münhasıran duadır, "duadan başka bir şey değildir" gibi hasr ifâde eden bir mânâya gelir. Bunun örneği hacc bahsinde geçmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* haccın esâsını Arafat vakfesi teşkil ettiği için, اَلْحَجُّ عَرَفَةٌ *"Hacc Arafat'tır"* buyurmuştur. Bunun mânâsı, "haccla ilgili rükünlerin en büyüğü Arafat'taki vakfedir" demektir.

Öyle ise, dua da kabul edilsin edilmesin bir ibadet olmaktadır. Çünkü dua ile kişi, ihtiyacını teminde aczini idrak etmiş, bunu ancak her şeye kâdir olan Rabbinin te'min edeceğinin şuuruna ermiş ve bu sebeple O'na iltica etmiş olmaktadır. Esâsen ibâdet de bundan başka bir şey değildir. Nitekim, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın delil olarak okuduğu âyet, önce dua etmeyi emrediyor, sonra da kibir ve büyüklük havasıyla "dua etmemek"i, "ibadet etmemek" olarak ifâde zımnında duâ etme dâvetine icâbet etmeyenlerin cehenneme hakîr ve zelîl olarak gireceklerini beyan ediyor.

1751 ٢- وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال: [قال رسول الله ﷺ: مَنْ فُتِحَ لَهُ بَابُ الدُّعَاءِ فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الرَّحْمَةِ، وما سُئِلَ اللهُ تعالى شَيْئاً أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ أَنْ يُسْأَلَ الْعَافِيَةَ، وَإِنَّ الدُّعَاءَ يَنْفَعُ مِمَّا نَزَلَ، وَمِمَّا لَمْ يَنْزِلْ، وَلاَ يَرُدُّ الْقَضَاءَ إِلاَّ الدُّعَاءُ فَعَلَيْكُمْ بِالدُّعَاءِ]. أخرجه الترمذي.

2. (1751)- *İbnu Ömer* (radıyallâhu anhümâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Kime dua kapısı açılmış ise ona rahmet kapıları açılmış demektir. Allah'a taleb edilen (dünyevî şeylerden) Allah'ın en çok sevdiği afiyettir. Dua, inen ve henüz inmeyen her çeşit (musibet) için faydalıdır. Kazayı sadece dua geri çevirir. Öyle ise sizlere dua etmek gerekir."*

[Tirmizî, Daavât 112, (3542).]

AÇIKLAMA:

1- Kişiye dua kapısının açılması, çokça dua etmeye muvaffak kılınmasıdır. Dua edebilmek, kişi için büyük bir hayırdır. Mü'min, ayet-i kerîmenin mantûkunca, kendisine isâbet eden her hayrı Allah'tan bilmekle mükelleftir: **"Sana ne iyilik gelirse Allah'tandır, sana ne kötülük gelirse nefsindendir"** (Nisâ 79), Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dua etme hayrını **"dua kapılarının açılması"** olarak ifâde buyurmuştur.

2- Rahmet kapısının açılması, –duası sebebiyle- bazan dileğinin aynen verilmesi, bazan da ona denk şekilde günahının affını ifade eder. Her ikisi de rahmettir, Hadisin başka vecihleri, şârihlerin bu yorumunu te'yîd eder, zîra bir vechinde: فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الإِجَابَةِ *"Onun için icâbet kapıları açılır"* denilirken, bir başka vechinde: فُتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ *"Onun için cennet kapıları açılır"* denmiştir.

3- Allah'tan istenenler arasında Allah'ın en ziyade sıhhati sevmesi, insan için sıhhatin önemini te'yîd eder. Ancak, sıhhat ve âfiyet âbid mü'minde kıymet ve değer kazanır. Çünkü mü'min, sıhhatli geçen örünü faydalı ve hayırlı faaliyetle, ibâdetlerle meyvadâr kılar. Sıhhat kâfirin küfrünü, fâsığın fıskını artırabilir. Bu ise kişi için hayır değil, şerdir. Öyle ise mü'min, sıhhat isteyecek fakat bu ömrü hayırlı işlerde geçirme gayretini eksik etmeyecektir, zira ahirette ömrün her anından hesap var ve sağlıklı ömrün hesabını vermek daha zordur.

4- Duanın, inen musibet için faydası, onun ortadan kalkması, hafif atlatılması şeklinde olabilir. Yahut da Cenâb-ı Hakk'ın vereceği sabır ve *mukâvemet* yoluyla da olabilir. Böylece musibete tahammül edilir ve zararı hafif atlatılır. Zaten gelmiş olan musibet karşısındaki sabırsızlık ve panik musibeti katmerler. Allah'tan geldiğinin şuuru içinde "her duaya cevap var" inancıyla Rabb-i Rahimine iltica edenin kazanacağı rûhî em-

niyet ve sekinet kişiyi panikten ve dolayısıyla paniğin getireceği müteakip musîbetlerden korur. Binaeleyh, musîbet anında yapılacak duanın tesiri kesindir.

5- İnmeyen musîbete duanın faydası daha zâhirdir. Henüz inmemiş olan belâ, duanın bereketiyle defedilip kaldırılabilir. Yahut, musibete maruz kalacak kişiyi, duanın önceden te'yid ve takviyesi de âlimlerce bir fayda olarak değerlendirilmiştir, duanın kaza ve belayı defedeceğine dair Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın beyanlarını en başta kaydetmiştir.

Hadis, son olarak, belirtildiği gibi mutlak hayır ve fayda olan duaya mü'minleri teşvîk etmekte, *"öyle ise sizlere dua etmek gerekir"* buyurmaktadır.

Her duanın icâbet göreceği, mutlaka duaya devam etmek gerektiği husûsunu mâkul bir açıklamaya kavuşturan Bediüzzaman'dan bir pasajı aynen sunuyoruz:

"İ'lem eyyühel-azîz: Bazı dualar icâbete iktiran etmez (kabul görmez) diye iddiada bulunma! Çünkü, dua bir ibadettir. İbadetin semeresi âhirette görülür. Dünyevî maksadlar ise, namaz vakitleri gibi, dualar için birer vakittirler. Duaların semeresi değillerdir. Meselâ: Şemsin (Güneş'in) tutulması küsuf namazına, yağmursuzluk, yağmur namazına birer vakittir.

Ve keza zâlimlerin tasallutu ve belâların nüzûlü, bâzı hususî dualara vakittir. Bu vakitlek bâkî kaldıktça o namazlar, o dualar yapılır. Eğer bu vakitlerde dünyevî maksadlar hâsıl olursa, zâten nûrun alâ olur. Ve illâ "icâbet duaya iktiran etmedi (dua kabul görmedi)" diyemezsin. Ancak "henüz vakit inkizâ etmemiş (çıkmamış), duaya devam lazımdır" diyebilirsin. Çünkü o maksadlar, duaların mukaddimesidir, neticesi değillerdir.

Cenâb-ı Hakk'ın duaların icâbetini vaadetmesi ise, icâbet, ayn-ı kabul değildir (yani icâbet etmek istenen şeyi aynen kabul etmek demek değildir). Yani icâbet kabulü istilzam etmez (gerektirmez). Duaya her halde cevap verilir, cevapsız bırakılmaz. Matlûba olan is'af (verme) ise, Mucîb'in hikmetine tâbidir. Meselâ, doktoru çağırdığın zaman, her halde: "Ne istersin?" diye cevap verir. Fakat, bu yemeği veya bu ilacı bana ver dediğin vakit, bazan verir, bazan hastalığına, mîzacına mülayim olmadığından vermez.

Adem-i kabul esbabından (kabul edilmeyiş sebeplerinden) biri de, duayı ibadet kasdıyla yapmayıp, matlubun tahsiline tahsîs ettiğinden aksülamel olur. O dua ibadetinde ihlâs kırılır, makbul olmaz."

1752 ٣- وعن عبادة بن الصامت رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَا عَلَى الأَرْضِ مُسْلِمٌ يَدْعُو اللهَ تعالى بِدَعْوَةٍ إلاَّ آتَاهُ اللهُ إيَّاهَا، أَوْ صَرَفَ عَنْهُ مِنَ السُّوءِ مِثْلَهَا مَا لَمْ يَدْعُ بِإِثْمٍ، أَوْ قَطِيعَةِ رَحِمٍ]. أخرجه الترمذى.

3. (1752)- *Ubâde İbnu's-Sâmit* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Yeryüzünde, mâsiyet veya sıla-i rahmi koparıcı olmamak kaydıyla Allah'tan bir talepte bulunan bir Müslüman yoktur ki Allah ona dilediğini vermek veya ondan onun mislince bir günahı affetmek suretiyle icabet etmesin."* [Tirmizî, Da'avât 126, (3568).]

AÇIKLAMA:

Yukarıda kaydedilen "Dua edin icabet edeyim" meâlindeki âyeti açıklayan bu hadis-i şerif, duaların ya aynen kabulü yani ne istenmişse o şeyin verilmesi, ya da bir günahın affi şeklinde mutlaka karşılık göreceğini te'yid eder.

Bediüzzaman merhumdan sunduğumuz açıklamaya dayanak şunu diyebiliriz:

Cenab-ı Hak, *Müslümanın* her talebine mutlaka cevap vermektedir. Ancak, her dua eden, dua ettiği şeyin gerçekleşmesini aynen görmeyebilecektir. Çünkü Allah, hikmetle iş yapmaktadır. O'nun hikmeti, isteneni olduğu gibi vermeyi gerektirmeyebilir. O takdirde günahının affi veya –dua ibadet olması sebebiyle- ibadet sevabı kazanmak şeklinde cevap almaktadır.

Bu hadis duaya icâbet için gerekli olan iki şarta dikkat çekiyor:

1- *Dua ile taleb edilen şey,* mâsiyet olmamalı, yani günah olan, Allah'a isyana götürecek olan bir şey olmamalıdır. Çünkü, insan dar görüşlü ve hissî olduğu için, aleyhine olan veya uzun vadede aleyhine tecellî edecek olan bazı şeyleri isteyebilir: **"İnsan iyiliğin gelmesine dua ettiği gibi, kötülüğün gelmesine de dua eder. Esasen insanoğlu acelecidir"** (İsrâ 11); **"..İhtimal ki hoşlanmadığınız şey, sizin iyiliğinizedir ve ihtimal ki sevdiğiniz bir şey sizin kötülüğünüzedir"** (Bakara 216).

2- *Sıla-i rahme aykırı olmamalı:* Yani insanlar arasındaki akrabalık, arkadaşlık, komşuluk, din kardeşliği gibi bir kısım yakınlıkların te'sis ettiği beşerî bağları koparıcı bir gaye gütmüş olmamalı.

Şimdi âyet ve hadislerde dualarımıza Cenâb-ı Hakk'ın icabet edeceği hususunda verilen kesin te'minat ve garantiye nefisleri iyice ikna için şöyle bir soru soralım:

"Madem Allah söz vermiş, Resûlü kesin bir ifade ile mükerrer hadislerinde te'yid etmiş, öyle ise buna inanmamanın veya tereddüt etmenin sebebi ne?"

"Allah, hâşa va'dinde, sözünde yalancı mı, bizi aldatmak mı istiyor?"

"Yoksa Allah,va'dini yapmaktan aciz mi?"

O celle şânuhu, her kusurdan müberra, her şeye kâdir olduğuna göre, va'di haktır. Resûlü *(aleyhissalâtu vesselâm)*'nün garantisi ayn-ı hakikattir.

Her duamıza ya aynen cevap verilmek, yahut da günahlarımızın affi veya sevaplarımızın artması suretiyle icabet edilmektedir. Yeter ki hak şey talep edilsin, ihlâsla istenilsin.

Ya Rabb! Va'dine istinâden Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ini, İsm-i Âzam'ını, Kitâb-ı Mübîn'ini ve sana dua eden melâike-i izâm ve Enbiya-ı kirâmı şefaatçi yaparak dua ediyoruz:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ. آمِينْ

1753 ٤- وعن أبي الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِخَيْرِ أَعْمَالِكُمْ، وَأَرْفَعِهَا فِي دَرَجَاتِكُمْ، وَأَزْكَاهَا عِنْدَ مَلِيكِكُمْ، وَخَيْرٌ لَكُمْ مِنْ إِعْطَاءِ الْوَرِقِ وَالذَّهَبِ، وَخَيْرٌ لَكُمْ مِنْ أَنْ تَلْقَوْا عَدُوَّكُمْ فَتَضْرِبُوا أَعْنَاقَهُمْ وَيَضْرِبُوا أَعْنَاقَكُمْ؟ قَالُوا: بَلَى يَارَسُولَ اللهِ: قَالَ: ذِكْرُ اللهِ]. أخرجه مالك موقوفاً، والترمذي مرفوعاً.

4. (1753), *Ebû'd-Derdâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûl-i Ekrem *(aleyhissalâtu vesselâm)*, (bir gün) sordu:

"En hayırlı olan ve derecenizi en ziyade artıran, melîkinizin yanında en temiz, sizin için gümüş ve altın paralar bağışlamaktan daha sevaplı, düşmanla karşılaşıp boyunlarını vurmanız veya boyunlarınızı vurmalarından sizin için daha hayırlı olan amelinizin hangisi olduğunu haber vereyim mi?"

"Evet! Ey Allah'ın Resûlü!" dediler.

"Allah'ın zikridir!" buyurdu. [Tirmizî, Daavat 6, (3374); Muvatta, Kur'ân 24.]

1754 ٥- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسول الله ﷺ: يقُولُ اللهُ عزَّ وجلَّ: أخْرِجُوا مِنَ النَّارِ مَنْ ذَكَرَنِي يَوْماً أوْ خَافَنِي في مَقَامٍ]. أخرجه الترمذي.

5. (1754)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allahu Teâlâ hazretleri şöyle seslenir: "Beni bir gün zikreden veya bir makamda benden korkan kimseyi ateşten çıkarın!" [Tirmizî, Cehennem 9, (2597).]

AÇIKLAMA:

1- Hadiste geçen bir gün tâbiri zamanlardan bir zaman, vakitlerden bir vakit demektir. Yani bir kimse mü'min olarak, Allah'ı herhangi bir an için bile zikretmiş olsa bunun boşa gitmeyeceğini, başkaca günahlar için cehenneme girmiş bile olsa dünyadaki o bir müddetcik zikri sebebiyle ateşten çıkarılacağını ifade ediyor.

Tîbî, hadiste kastedilen zikrin "kalbî ihlâsla ve doğru niyetle yapılan zikir" olduğunu söyler. "Aksi takdirde kâfirler, kalbî olmaksızın dilleriyle zikri onlar da yapıyorlar" der. Bu mânada olmak üzere Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*: مَنْ قَالَ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللهُ خَالِصاً مِنْ قَلْبِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ *"Kim kalbinden gelerek ihlâsla Lâilâhe illallah derse cennete girer" buyurmuştur.*

2- *Makam* da, zaman gibi mutlak ifade edilmiştir. Günah işleme makamında veya durumunda Allah'tan korkup vazgeçen demektir. Nitekim âyet-i kerimede: **"Ama kim Rabbinin makamından korkup da kendini kötülükten alıkoymuşsa varacağı yer şüphesiz cennettir"** (Nâziat 40-41) buyurulmuştur. Korkudan maksad, âzaların masiyetten uzak tutulması, tâatle kayıtlanmasıdır. Bu olmadığı takdirde korku laftan ibaret kalır. Korku demeye liyakat kazanmaz. Bazı büyükler fiile intikal etmedikçe, kendimizi "Allah'tan korkuyorum" diyerek aldatmamamıza dikkat çekerler ve: "Eğer derler, birisi size Allah'tan korkmuyor musun? diye sorarsa sükût et. *Zira* hayır desen küfürdür, evet desen yalandır."

1755 ٦- وعن معاذ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَبِيتُ عَلَى طُهْرٍ ذَاكِراً للهِ تعالى، فَيَتَعَارُّ مِنَ اللَّيْلِ، فَيَسْأَلُ اللهَ تعالى خَيْراً مِنَ الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ إلاَّ أعْطَاهُ إيَّاهُ]. أخرجه أبو داود. قوله: «فيتعارّ» أي ينتبه.

6. (1755)- *Hz. Muâz* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Akşamdan (abdestli olarak) temizlik üzere zikrederek uyuyan ve geceleyin de uyanıp Allah'tan dünya ve âhiret için hayır taleb eden hiç kimse yoktur ki Allah dilediğini vermesin." [Ebû Dâvud, Edeb 105, (5042).]

1756 ٧- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: إذا دَخَلَ الرَّجُلُ بيته، أوْ آوَى إلى فِراشه ابتدره ملكٌ وشيطانٌ، يقولُ الملكُ: افتح بخيرٍ ويقولُ الشيطانُ: افتح بشرٍّ، فإنْ ذكر الله تعالى طرد الملكُ الشيطانَ، وظلَّ يكلؤه، وإذا انتبه من منامه قالا ذلك، فإنْ هو قال: الحمدُ لله الذي ردَّ نفسي إليَّ بعد موتها ولم يمتها في منامها، الحمدُلله الذي يُمسكُ السمواتِ السبعَ أنْ تقعَ على الأرضِ إلاَّ بإذنه، فإنْ خرَّ من فِراشه فمات كانَ شهيداً، وإنْ قامَ وصلَّى صلَّى في فضائل]. أخرجه رزين.

7. (1756)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Bir kimse evine veya yatağına girince hemen bir melek ve bir şeytan alelacele gelirler. Melek:

"Hayırla aç!" der. Şeytan da:

"Şerle aç!" der.

Adam, şayet (o sırada) Allah'ı zikrederse melek şeytanı kovar ve onu korumaya başlar. Adam uykusundan uyanınca, melek ve şeytan aynı şeyi yine söylerler. Adam, şayet: "Nefsimi, ölümden sonra bana geri iade eden ve uykusunda öldürmeyen Allah'a hamdolsun. İzniyle yedi semayı arzın üzerine düşmekten alıkoyan Allah'a hamdolsun" dese bu kimse yatağından düşüp ölse şehit olur, kalkıp namaz kılsa faziletler içinde namaz kılmış olur." [Rezîn ilâvesidir.]

1757 ٨- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: لأن أقعُدَ مع قومٍ يذكرونَ اللهَ تعالى من صلاةِ الغداةِ حتَّى تطلُعَ الشمسُ أحبُّ إليَّ من أنْ أعتقَ أربعةً من ولدِ إسماعيلَ، ولأنْ أقعُدَ مع قومٍ يذكرونَ اللهَ تعالى من صلاةِ العصرِ حتَّى تغربَ الشمسُ أحبُّ إليَّ من أنْ أُعتقَ أربعةً]. أخرجه أبو داود.

8. (1757)- *Hz.Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah'ı zikreden bir cemaatle sabah namazı vaktinden güneş doğuncaya kadar birlikte oturmam, bana İsmâil'in oğullarından dört tanesini âzad etmemden daha sevgili gelir. Allah'ı zikreden bir cemaatle ikindi namazı vaktinden güneş batımına kadar oturmam dört kişi âzad etmemden daha sevgili gelir." [Ebû Dâvud, İlm 13, (3667).]

AÇIKLAMA:

1- Burada Allah'ı zikirden maksad her çeşit zikir olabilir: Kur'ân-ı Kerim'i tilâvet etmek, tesbih **(subhânallah)**, tehlil **(lâilâhe illallah)**, tahmid **(elhamdülillah)**, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a salavât. Âlimler zikir ve ibadet mânasına dâhil edilen ilmî meşguliyet, tefsir ve hadis gibi şer'î ilimlerin öğrenilmesini de burada mütâlaa ederler.

2- Böyle bir cemaatte, fiilen zikretmeyip dinleyici olarak bulunmanın da aynı fazileti vereceği belirtilmiştir. "Böyle hayırla meşgul olanlara arkadaşlıktan zarar gelmez" denmiştir.

3- Bu hadis, zikrin, köle âzadı ve sadakadan efdal olduğunu beyan etmektedir.

4- Hadis günlük zamanı tanzim yönüyle de yol göstericidir: "Mü'min imkân nisbetinde sabah ve ikindi vakitlerini faydalı sohbetlere tahsis etmelidir.

1758 ٩- وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: ينزِلُ ربُّنا كُلَّ ليلةٍ إلى سَماءِ الدُّنيا حينَ يبقى ثُلُثُ اللَّيلِ الآخرُ، فيقولُ: من يدعونِي فأستجيبَ لَه، من يسألُنِي فأعطيَه، من يستغفرُنِي فأغفرَ لَه]. أخرجه الستة إلا النسائي.

وفي أخرى لمسلم: [إنَّ اللهَ تعالى يُمهِلُ حتَّى إذا ذهبَ ثُلُثُ اللَّيلِ الأوَّلُ نزلَ إلى سَماءِ الدُّنيا فيقولُ: أنا المَلِكُ، أنا المَلِكُ، مَنْ ذا الَّذي يدعُونِي]. الحديث.

والمراد: نزول الرحمة والألطاف الإلهية.

9. (1758), Hz. Ebû Hüreyre (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Her gece, Rabbimiz gecenin son üçte biri girince, dünya semasına iner ve:

"Kim bana dua ediyorsa ona icabet edeyim. Kim benden bir şey istemişse onu vereyim, kim bana istiğfarda bulunursa ona mağfirette bulunayım" der."

Rivayetin Müslim'deki bir vechi şöyle: "Allahu Teâla gecenin ilk üçte biri geçinceye kadar mühlet verir. Ondan sonra yakın semâya inerek şöyle der:

"Melik benim, Melik benim. Kim bana dua edecek?" [Buhârî, Tevhid 35, Teheccüd 14, Daavât 13, Müslim,Salâtu'l-Müsâfirin 166, (758); Muvatta, Kur'ân 30, (1, 214); Tirmizî, Daavât 80, (3493); Ebû Dâvud, Salât 311, (1315).]

AÇIKLAMA:

1- Allah'ın dünya semasına inmesini ifade eden rivayetler çoktur, tevâtür derecesine ulaşmıştır.

2- İnme vaktiyle ilgili olarak hadislerde farklı zaman dilimleri zikredilmiştir: "Cuma gecesi", "her gece", "gecenin son üçte biri", "gecenin yarısı, yahut üçte ikisi gittimi", "gecenin üçte biri geçtiği vakit."

3- Allah'ın yeryüzüne inmesi müteşâbih bir ifadedir. İfadeyi, lügavî hakikatiyle anlamak mümkün değildir. Zîra Allah'a mekan izâfe etmek olur. Halbuki Cenab-ı Hakk, mahlûkata ait bir vasıf olan tehayyüzden (yani mekanla kayıtlanmak, bir yerde olup başka yerde olmamakla, gelmek, gitmek gibi vasıflardan) münezzehtir, uzaktır, bunlar mahlûkatla ilgili nâkıslık ifade eden sıfatlardır. Öyle ise bunların Cenab-ı Hakk'a izâfesi, bir kısım gaybî hakikatı ve İlâhî şuûnâtı bize anlatmak, onların tarafımızdan kavranmasını sağlamaktır.

Allah'ın kullarına yakınlaşması, O'nun rahmetini ifade eder. Öyle ise geceleyin belirtilen saatlerde, Allah'ın, yapılan duaları kabul etmek suretiyle lütuf ve rahmetini bol kılacağı, lisan-ı nübüvvette o suretle ifâde edilmiştir. Hammâd İbnu Zeyd, "Allah'ın inmesi, ikbal ve teveccühüdür" demiştir. "Allah'ın emîr ve melekleri iner" şeklinde de te'vil edilmiştir. Hattâbî, bu ve benzer hadislerin sıfat hadisi olduğunu, selef ulemâsının bu sıfatlara inanıp hadisleri zahirî mâna üzerine bıraktığını, tevilden kaçındığını belirtir.

Esâsen, hadiste temas edilen mânaya şu âyette destek bulunmuştur: وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا **"Rabbin (in emri geldiği) melekler saf saf olarak geldikleri vakit"** (Fecr 22).

1759 ١٠ - وعن أبي أمامة رَضِيَ اللهُ عنه قال: [قِيلَ يَا رسولَ اللهِ : أيُّ الدُّعَاءِ أَسْمَعُ؟

قالَ: جَوْفَ اللَّيْلِ الآخِرِ، وَدُبُرَ الصَّلَوَاتِ المَكْتُوبَاتِ]. أخرجه الترمذى.

«جَوْفُ اللَّيْلِ»: المراد به الأوقات التى يخلو الإنسان فيها بربه في أثناء الليل، «ودُبُرُ كُلِّ شَيْءٍ»، وراؤه وعَقِبُهُ، والمراد بعد الفراغ من الصلوات.

10. (1759)- *Ebû Ümâme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Derdi ki: "Ey Allah'ın Resûlü! En ziyade dinlenmeye (ve kabule) mazhar olan dua hangisidir?"

"Gecenin sonunda yapılan dua ile farz namazların ardından yapılan dualardır!" diye cevap verdi." [Tirmizî, Daavât 80.]

1760 ١١- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسول الله ﷺ: لاَ يُرَدُّ الدُّعَاءُ بَيْنَ الأَذَانِ وَالإِقَامَةِ. قِيلَ: مَاذَا نَقُولُ يَارسول الله؟ قال: سلُوا اللهَ الْعَافِيَةَ في الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ]. أخرجه أبو داود والترمذى، وهذا لفظه.

11. (1760)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Ezanla kaamet arasında yapılan dua reddedilmez (mutlaka kabule mazhar olur.)"

"Öyleyse, dendi, "ey Allah'ın Resûlü, nasıl dua edelim?"

"Allah'tan, dedi, dünya ve âhiret için âfiyet isteyin!" [Ebû Dâvud, Salât 35, (521); Tirmizî, Salât 46, (216), Daavât 138, (3588, 3589).]

1761 ١٢- وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: ثِنْتَانِ لاَ تُرَدَّانِ: الدُّعَاءُ عِنْدَ النِّدَاءِ، وَعِنْدَ الْبَأْسِ حِينَ يُلْحِمُ بَعْضُهُمْ بَعْضاً]. أخرجه مالك وأبو داود.

وزاد في رواية: «وتَحْتَ المَطَرِ»

وفي المُوَطإ: [سَاعَتَانِ تُفْتَحُ فِيهِمَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ، وَقَلَّ دَاعٍ تُرَدُّ عَلَيْهِ دَعْوَتُهُ، حَضْرَةُ النِّدَاءِ لِلصَّلاَةِ، والصَّفُّ في سَبِيلِ اللهِ. «النِّدَاءُ»: الأَذَانُ.

12. (1761)- Sehl İbnu Sa'd (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İki şey vardır, asla reddedilmezler: Ezan esnasında yapılan dua ile, insanlar birbirine girdikleri savaş sırasında yapılan dua." [Muvatta, Nidâ 7, (1, 70); Ebû Dâvud, Cihâd 41, (2540).]

AÇIKLAMA:

1- Rivâyetin *Muvatta*'da gelen vechi bazı nüshalarda mevkuftur. Ancak, ictihadla söylenemeyecek bu çeşit ahbarın ref'ine hükmedilmiştir. Yani Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in sözü olmalıdır. Mamafih, aynı rivayet İmam Mâlik'ten merfu olarak da rivayet edilmiştir. Muvatta'nın rivayeti metin itibariyle de farklıdır:

سَاعَتَانِ يُفْتَحُ لَهُمَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَقَلَّ دَاعٍ تُرَدُّ عَلَيْهِ دَعْوَتُهُ،
حَضْرَةُ النِّدَاءِ لِلصَّلَاةِ وَالصَّفُّ فِي سَبِيلِ اللهِ

"İki vakit vardır, onlarda sema kapıları açılır,dua edenlerden pek azının duası kabul edilmeyip geri çevrilir: Namaz için ezan okunma vakti, Allah yolunda (cihad için) saf tutma ânı."

2- Sema kapılarının söylenen iki vakitte açılması, o vakitlerin faziletini ifade eder. Yani o iki vaktin Allah indindeki kıymet ve faziletleri sebebiyle o zamalarda sema kapıları açılır ve yapılan dualar kabul-i İlâhi'ye mazhar olurlar.

Hadis nadir hallerde, o mübârek vakitlerde yapılarak duanın geri çevrileceğini ifade ediyor. Zürkânî, duanın kabul edilme şartlarından veya rükünlerinden birinin eksikliği gibi bir sebeple reddedilmesinin söz konusu olacağını belirtir.

3- Duayı makbul kılan savaş, îla-yı kelimetullah için yapılan savaştır. Bu da küffâra karşı bu niyetle yapılan savaştır. Ganimet, şeref, tegallüb gibi Allah'ın rızasını kazanmaya yönelik olmayan maksadlarla yapılan savaşlar buraya girmez.

4- Şunu da belirtelim ki, bu anlarda yapılan duada istenen şeyler de mühimdir. Allah'ın rızasına uymayacak şeyler taleb edilmemelidir. Taberânî, Müstedrek ve Deylemî'de gelen bir rivayet şöyle:

ثَلَاثُ سَاعَاتٍ لِلْمَرْءِ الْمُسْلِمِ مَا دَعَا فِيهِنَّ إِلَّا اسْتُجِيبَ لَهُ لَمْ يَسْأَلْ قَطِيعَةَ رَحِمٍ أَوْ مَأْثَمٍ: حِينَ يُؤَذِّنُ الْمُؤَذِّنُ بِالصَّلَاةِ حَتَّى يَسْكُتَ وَحِينَ يَلْتَقِي الصَّفَّانِ حَتَّى يَحْكُمَ اللهُ بَيْنَهُمَا وَحِينَ يَنْزِلُ الْمَطَرُ حَتَّى يَسْكُنَ

"Müslüman kişi için üç vakit vardır, onlarda dua ederse, sıla-i rahmi kıran ve günah olan bir şey taleb etmedikçe, kendisine mutlaka icabet edilir: Namaz için müezzin ezan okurken susuncaya kadar, savaşta iki saf karşılaşınca Allah aralarında hükmedinceye kadar, yağmur yağarken kesilinceye kadar."

1762 ١٣- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسول الله ﷺ: أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ، فَأَكْثِرُوا الدُّعَاءَ]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

13. (1762)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Kul Rabbine en ziyade secdede iken yakın olur, öyle ise (secdede) duayı çok yapın." [Müslim, Salât 215, (482); Ebû Dâvud, Salât 152, (875).]

AÇIKLAMA:

Bu hadiste ifade edilen yakınlık, maddî bir yakınlık, yâni mekân yakınlığı olmamalıdır. **"Zira Allah, ilmiyle kişiyi bilme, kalbinin hatıratından bile haberdar olma, kişi üzerinde istediği şekilde tasarruf ederek ona kıyam, sağlık, hastalık, ölüm verme gibi hususlarla şah damarından daha yakındır"** (Kâf 16). Tıpkı güneşin ışıklarıyla yeryüzündeki herbir mahlukun yanında hazır bulunması gibi.

Ama kul, maddî olarak Rabbinden uzaktır, Secde hâlinde kulluk, en geniş, en kâmil hâliyle tezâhür ettiği için, bu kula mânevî bir yakınlık, Rabbinin rızasına uygun bir hal kazandırmaktadır. Nitekim âyet-i kerimede **"Secde et ve yakınlık kazan"** (Alak 19) emredilmektedir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, sadedinde olduğumuz rivayette, İlâhî yakınlığa ermede zirve olduğu bizzat Allahu Zülcelâl hazretleri tarafından belirtilmiş olan secde hâlinde çok dua etmeye teşvik etmektedir.

1763 ١٤- وعنه رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: ثَلَاثُ دَعَوَاتٍ مُسْتَجَابَاتٌ لَاشَكَّ فِي إِجَابَتِهِنَّ: دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ، وَدَعْوَةُ الْمُسَافِرِ، وَدَعْوَةُ الْوَالِدِ عَلَى وَلَدِهِ].

14. (1763)- Yine *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* anlatıyor:

"(Allah'ın kabul ettiği) üç müstecab dua vardır, bunların icâbete mazhariyetleri hususunda hiç bir şekk yoktur. Mazlumun duası, müsâfirin duası, babanın evladına duası." [Tirmizî, Birr 7, (1906); Cennet 2, (2528), Daavât 139, (3592); Ebû Dâvud, Salât 364, (1536); İbnu Mâce, Dua 11, (3862).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, burada duası makbul olan üç kişiyi haber vermektedir: Mazlum, misafir ve baba. Aslında hadislerde

duası makbul olan başka kimseler de mevzubahis edilmiştir. Oruç açtığı sırada oruçlunun duası, âdil imamın duası, gâibin gâibe duası (kişinin arkasından yapılan dua). Şu halde, hadislerde geçen rakamlar kesin sayı bildirmeye mâtuf değildir.

2- Mazlumun yâni zulme uğrayanların dualarının makbuliyeti, onların Mü'min ve Müslüman olmaları şartına bağlı değilir. Başka rivayetlerde zulme uğrayan kimsenin fâcir (büyük günahı alenen işleyen) veya kâfir olmaları hâlinde de dualarının makbul olduğu tasrih edilmiştir.

اتَّقُوا دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ وَإِنْ كَانَ كَافِرًا فَإِنَّهُ لَيْسَ دُونَهَا حِجَابٌ

"Mazlumun duasından kaçının, kâfir bile olsa. Zira onun duasının önünde perde yoktur."

دَعْوَةُ الْمَظْلُومِ مُسْتَجَابَةٌ وَإِنْ كَانَ فَاجِرًا فَفُجُورُهُ عَلَى نَفْسِهِ

"Mazlumun duası makbuldür, fâcir bile olsa; zira onun fücûru kendi aleyhinedir."

Hemen kaydedelim ki, hadiste yasaklanan zulüm, mutlaktır. Âlimler, bu durumdan hareketle mal, can, ırz vs. her neye yönelik olursa olsun, bütün çeşitleriyle zulmün yasaklandığını belirtirler.

1764 ١٥ – وعن ابن عمرو بن العاص رضي الله عنهما قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: مَا مِنْ دَعْوَةٍ أَسْرَعُ إِجَابَةً مِنْ دَعْوَةِ غَائِبٍ لِغَائِبٍ]. أخرجهما أبو داود والترمذي.

15. (1764)- *Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"İcâbete mazhar olmada gâib kimsenin gâib kimse hakkında yaptığı duadan daha sür'atli olanı yoktur." [Tirmizî, Birr 50, (1981), Ebû Dâvud, Salât 364, (1535); Müslim, Zikr 88, (2733); Buhârî, Mezâlim 9.]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadise göre, Allah'ın derhal kabul buyuracağı dualardan biri de, mü'min kimsenin mü'min kardeşi için gıyâbında yapacağı duadır. Bu hususta Müslim'in bir riayeti daha açıktır:

دَعْوَةُ الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ لأَخِيهِ بِظَهْرِ الْغَيْبِ مُسْتَجَابَةٌ، عِنْدَ رَأْسِهِ مَلَكٌ مُوَكَّلٌ كُلَّمَا دَعَا لأَخِيهِ بِخَيْرٍ قَالَ الْمَلَكُ الْمُوَكَّلُ بِهِ آمِينَ وَلَكَ بِمِثْلٍ

"Müslüman kimsenin, kardeşi için gıyâbında yaptığı dua müste-

câbdır. Dua edenin başucunda ona müvekkel bir melek vardır. Kardeşi için hayır dua yaptıkça bu melek: "Amin, istediğin şeyin bir misli de sana olsun" der."

İKİNCİ FASIL

DUA EDENİN HEY'ETİ (DIŞ GÖRÜNÜŞÜ)

Umumî Açıklama:

Hey'et dilimizde bir kaç mânada kullanılır. Şekil, sûret, görünüş, kılık-kıyafet, hâl, durum; bir bütünü teşkil eden cüzlerin hepsi, kurul, jüri vs. Sadedinde olduğumuz hadiste *hey'et* kelimesi daha ziyade kılık-kıyafet, durum mânalarında kullanılmıştır.

Dua eden kimsenin, kılık kıyâfet ve dış görünüş itibariyle takınması gereken bazı tavırlar, dikkat etmesi gereken bazı hususlar mevcuttur. Burada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın bu çeşit irşadlarını göreceğiz.

1765 ١- عن ابن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهما قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: لاَ تستروا الجدرَ، ومَنْ نظرَ في كتابِ أخيه بغيرِ إذنه، فإنَّما ينظرُ في النَّارِ، سلُوا اللهَ تعالى ببُطُونِ أكُفِّكُمْ، ولاَ تسألُوهُ بظُهُورِها، فإذا فرغتُمْ فامسحُوا بِها وُجُوهَكُمْ]. أخرجه أبو داود.

1. (1765)- *İbnu Abbas* (radıyallâhu anhümâ) hazretleri anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Duvarları örtmeyin. Kim kardeşinin mektubuna, onun izni olmadan bakarsa, tıpkı ateşe bakmış gibi olur. Allah'tan avuçlarınızın içiyle isteyin, sırtlarıyla istemeyin; duayı tamamlayınca avucunuzu yüzlerinize sürün." [Ebû Dâvud, Salât 358, (1489, 1490, 1491).]

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhıssalâtu vesselâm)* bir kaç meseleye birlikte temas etmiştir:

1- Duvarlar halı, kilim vs. ile örtülmemelidir. Çünkü bu iş, hem mütekebbirlerin amelidir, hem de malın ziyân edilmesi, israf edilmesidir.

Zira duvarlarına örtülmesini gerektiren hiçbir zarurî durum mevcut değildir. Müslim'de gelen bir rivayette Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kapının üzerine halı asmış olan Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ)'ye: *"Allah, bize taş ve toprağa elbise giydirmemizi emretmemiştir"* diyerek indirtir.

2- Hadiste "kardeşinin kitabı"na bakmak da yasaklanmaktadır. Şârihler, buradaki kitaptan maksadın, içerisinde, öğrenilmesi herkese vacib olan ilmin bulunduğu kitap olmayıp, sâhibi tarafından başkasının bakması arzu edilmeyen mektup olduğu belirtilir. Belki bu mektupta, sır olan, başkasının muttali olması istenmeyen bazı bilgiler vardır. Öyle ise böyle bir *mektuba* bakmak ateşe bakmak gibidir.

Ateşe bakmak için, bazı âlimler "hadisin siyakından anlaşılacağı üzere insan için zararlı bir şey olmalıdır" demişlerdir. Mamafih, bundan maksadın "ateşe yaklaşmak ve yaslanmak" olabileceği, ihtimal olarak belirtilmiştir. Üçüncü bir ihtimale göre mânâsı; kişi, kardeşinin bakılmasını istemediği bir mektubuna bakmakla ateşi gerektiren bir şeye bakmış olmaktadır.

3- Hadisin, sadedinde olduğumuz mevzuya, yani dua edenin hey'eti meselesine temas eden kısmı, son kısmıdır: Dua ederken avucun açılıp avuç içi yukarı gelecek şekilde kaldırılması, elin sırt kısmı yukarı gelecek şekilde tutularak dua edilmemesi, dua bitince de ellerin yüze sürülmesi istenmektedir.

Azimâbâdî, bu hususta şu açıklamayı yapar: "Bir şey taleb edene uygun düşeni, elini taleb ettiği şeye doğru uzatması, tazarru ile açıp bol ihsanla dolmasını istemesi, her iki elini birden, ihsan sahibine doğru kaldırmasıdır. Ancak, kim de başına gelen bir belânın kalkmasını isterse, sünnet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a ittibâen, ellerin sırtını semaya kaldırmaktır. Bunun hikmeti, birincide, arzu edilen şeyin hüsûlüyle tefâül etmek, yâni hayra ermek ümidinde bulunmak, ikincide ise, zararlının def'iyle hayra erme ümidinde bulunmaktır.

4- *Duânın sonunda elin yüze çalınması teberrük içindir. Yani, dua ile ellere inmiş olan rahmet eserleri, sürmek suretiyle yüze ulaştırılmış olur.*

١٧٦٦ ٢- وعن أنس رضي الله عنه قال: [رفع رسول الله ﷺ يديه في الدعاء، حتى رأيت بياض إبطيه]. أخرجه البخاري.

2. (1766)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: *"Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) dua ederken ellerini öyle kaldırdı ki, koltuk altlarının beyazlığını gördüm."* [Buhârî, İstiska 21.]

1767 ٣- وعن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كَانَ رسولُ اللهِ ﷺ إذا رفَعَ يَدَيْهِ في الدُّعَاءِ لَمْ يَرُدَّهُمَا حتَّى يَمْسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ]. أخرجه الترمذى.

3. (1767)- *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ellerini dua ederken kaldırınca, onları yüzlerine sürmedikçe geri bırakmazlardı." [Tirmizî, Daavât 11, (3383).]

AÇIKLAMA:

Bu rivayet dahi duadan sonra ellerin yüze sürülmesinin meşruiyetini gösterir. Bazı âlimler şöyle bir mütâlaada bulunmuştur: "Allahu Teâlâ, dua edeni hiçbir zaman boş çevirmeyip, kendisi için kalkan ele bir rahmet ulaştırdığına göre, ondaki rahmetin en şerefli ve tekrime en elyak organ olan yüze sirâyet ettirilmesi münâsiptir."

1768 ٤- وعن أبى هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [إنَّ رَجُلاً كَانَ يَدْعُو بِأُصْبُعَيْهِ، فَقَالَ لَهُ رسول الله ﷺ: أَحَدْ أَحَدْ]. أخرجه الترمذى والنسائى، وقال الترمذى:

معنى هذا الحديث: إذا أشار الرجل بأصبعه في الدعاء عند الشهادة، فلا يشير إلا بأصبع واحدة.

4. (1768)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Adamın biri iki parmağı ile dua ediyordu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Birle! Birle!" diye müdâhale etti." [Tirmizî, Daavât 117, (3552); Nesâî, Sehv 37, (3, 38).]

AÇIKLAMA:

İki parmağıyla duadan maksad, dua ederken iki parmağıyla işaret etmesidir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, te'kid maksadıyla iki kere: "birle!" buyurmuştur. Birlemesini söylemesinin sebebi, Rabbülâlemin'in tek olması sebebiyledir.

İbnu Deybe'nin, hadisin sonunda kaydettiği şöyle bir açıklama var: *"Bu hadisin mânası: "Kişi, dua ederken şehâdet getirince parmağını kaldıracaksa sadece tek bir parmağını kaldırsın"* demektir."

1769 ٥- وعن سهل بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [مَا رَأَيْتُ رَسول اللهِ ﷺ شَاهِراً يَدَيْهِ قَط

يَدْعُو عَلَى مِنْبَرِهِ، وَلاَ عَلَى غَيْرِهِ، وَلَكِنْ رَأَيْتُهُ يَقُولُ هَكَذَا: وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ، وَعَقَدَ بِالإِبْهَامِ وَالْوُسْطَىٰ]. أخرجه أبو داود.

5. (1769)- *Sehl İbnu Sa'd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Ben Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı ne minberde ne de bir başka şey üzerinde dua yaparken ellerini uzattığını görmedim. Bilakis şöyle gördüm" dedi ve baş ve orta parmaklarını kapayıp şehâdet parmağını açmış vaziyette işaret etti." [Ebû Dâvud, Salât 230, (1105).]

AÇIKLAMA:

1- Burada Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın koltuk altı görünecek şekilde mübalağalı şekilde kollarını uzatıp kaldırmadığı belirtiliyor. Mübalağalı diye kayıtlamak şarttır. Zira Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in mutad olarak dua sırasında ellerini kaldırdığı sâbit ve müsellem bir husustur. 1766 numarada geçtiği üzere istisnâi durumlarda da koltuk altı görülecek şekilde kollarını kaldırdığı rivayetlerde gelmiştir.

2- Şârih Azimâbâdî, bu hadisin, Sehl İbnu Sa'd'a sorulan bir soruya cevap olma ihtimalinden bahseder. Bu takdirî soru şudur: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* minberde iken hiç ellerini kaldırarak dua etti mi?" Sehl bu soruya: "Ben bunu, söylenen şekilde yaptığını görmedim. Ancak, onu vaaz sırasında orta ve baş parmaklarını kapatıp şehâdet parmağıyla işâret eder vaziyette gördüm. Sanki O, bu parmağını teşehhüd sırasında kaldırıyordu" şeklinde cevap vermiştir. Allahu a'lem."

Hadisteki ibhâm böyle bir açıklamayı gerekli kılmaktadır.

1770 ٦- وعن سلمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ رَبَّكُمْ حَيٌّ كَرِيمٌ يَسْتَحِي مِنْ عَبْدِهِ إِذَا رَفَعَ يَدَيْهِ إِلَيْهِ أَنْ يَرُدَّهُمَا صِفْرًا]. أخرجه أبو داود والترمذي.

6. (1770)- *Hz. Selmân* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Rabbiniz hayiydir, kerimdir. Kulu dua ederek kendisine elini kaldırdığı zaman, O, ellerini boş çevirmekten istihya eder." [Tirmizî, Daavât 118, (3551); Ebû Dâvud, Salât 358, (1488).]

AÇIKLAMA:

1- Hayiy, çok haya eden, fazlaca utanan demektir. Haya vasfını Al-

lah hakkında lügat manasında kullanmak uygun değildir. Çünkü, lügat olarak haya, kişide ayıplanma ve kınanma korkusu gibi bir şey sebebiyle hâsıl olan değişme ve inkisâr mânasına gelir. Böyle bir hâl Zât-ı Zülcelâl hakkında muhaldir. Öyle ise lügat yönüyle "çok utanan" mânasına gelen hayiy kelimesi Allah hakkında kullanılınca, bundaki gaye maksuddur. Hayadan maksad ve gaye ayıplanacak şeyin yâni hoş olmayan şeyin terki olduğuna göre, ulemâ, Allah hakkında şu mânada anlamıştır: Allah'ın "hayiy" olması, kulu memnun edecek şeyi yapması, ona zarar verecek şeyi terketmesi demektir. Öyle ise sadedinde olduğumuz hadisi, "Cenab-ı Hakk, dua eden kuluna, kulun hayrına olan şeyi mutlaka verir, duasını sevapsız, boş bırakmaz" diye anlayacağız. Bu "verme" işinin Cenab-ı Hakk'ın hikmeti muktezasınca, ya *"istediğine aynen kavuşması"*, yahut "daha iyisinin verilmesi", yahut da "sevap verilmesi, günahlarının azaltılması" şeklinde tecelli edeceği daha önce belirtilmişti (bak. 1751. hadis).

2- *Kerim,* istemeden veren, bol veren mânasına gelir. Cenab-ı Hakk'ın vasıflarından biri "istemeden vermek" ise, isteyince daha çok verir demektir.

Böylece kul, dua etmeye teşvik edilmiş olmaktadır.

3- Hadiste kul mutlak gelmiştir. Yani, mü'min, fâsık, kâfir ayırımı mevcut değildir. Bazı şarihler "mü'min" diye kayıtlamışlardır. Esâsen, kavlî duayı yani dil ile, sözle olan talebi sadece mü'minler yapar. Öyle ise, mü'minin inanarak yatığı hiçbir dua boşa gitmeyecektir.

1771 ٧- وعن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عنْه قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: ادْعُوا اللهَ، وأنْتُمْ مُوقِنُونَ بِالإجابَةِ، واعْلَمُوا أنَّ اللهَ تعالى لاَ يَسْتَجِيبُ دُعَاءً مِنْ قَلْبٍ غَافِلٍ لاَهٍ].

أخرجه الترمذي.

7. (1771)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Allah'a duayı, size icabet edeceğinden emin olarak yapın. Şunu bilin ki Allah celle şânuhu (bu inançla olmayan ve) gafletle (başka meşguliyetlerle) oyalanan kalbin duasını kabul etmez."[Tirmizî, Daavât 66. (3474.)]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadis, duanın makbul olmasında gerekli olan mühim âdablarından bir kaç tanesini belirtmektedir:

★ Duanın mutlaka icabet göreceğine, yani karşılıksız kalmayacağına kesinlikle inanmaktır. Tercümede "emin olmak" tâbirini kullandık, halbuki aslında mukin kelimesi kullanılmıştır. Bu, yakin elde etmiş, kesin inanca ulaşmış, hiçbir tereddüdü kalmamış gibi mânalara gelir, emin olmaktan çok daha kuvvetli bir mâna ifade eder.

★ Dua ederken kalbin *gâfil* olması, Allah'ı veya istediği şeyi düşünmemesi, yaptığı dua fiilinin tam şuurunda olmaması demektir.

★ Oyalanma olarak tercüme ettiğimiz kelimenin aslı lâhin'dir, dilimizdeki lehviyat kelimesi aynı kökten gelir, eğlenen demektir. Bu da, tıpkı gaflet gibi, kalbin Allah'tan başka bir şeyle meşguliyetini ifade eder.

Yani, dua eden kimsenin kalbi, zihni, aklı, hayali, kısacası letâif denen bütün mânevî duygu ve cihazları Allah'tan istediğinden başka bir şeyle meşgul olmamalıdır. Aksi halde, sâdece dille, gâfilâne yapılacak bir kısım taleplerin makbul olmayacağını Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* açık bir üslubla beyan etmektedir.

2- Bu hadisin mânasını te'yid eden başka rivayetler de mevcuttur. Ahmed İbnu Hanbel (rahimehullah)'in Abdullah İbnu Amr (radıyallâhu anhümâ)'dan kaydettiği bir rivayet şöyle:

اَلْقُلُوبُ أَوْعِيَةٌ وَبَعْضُهَا أَوْعَى مِنْ بَعْضٍ فَإِذَا سَأَلْتُمُ اللهَ عَزَّ وَجَلَّ يَا أَيُّهَا النَّاسُ فَاسْأَلُوهُ وَأَنْتُمْ مُوقِنُونَ بِالإِجَابَةِ فَإِنَّ اللهَ لاَ يَسْتَجِيبُ لِعَبْدٍ دُعَاءَهُ عَنْ ظَهْرِ قَلْبٍ غَافِلٍ.

"Kalpler bir kaptır. Bazısı bazısından daha iyi tutar (anlayışlıdır). Öyleyse, ey insanlar, Allah'tan bir şey isteyince, Allah'ın icabet edeceğinden emin olarak isteyin. Zîra Allah, kendisine gâfil kalble farkında olmadan dua eden bir kula icâbet etmez."

ÜÇÜNCÜ FASIL

DUANIN KEYFİYETİ

Umumî Açıklama:

Duanın makbul olması için, dua edenin hey'eti, tavrı yeterli değildir. Duanın mahiyeti de ehemmiyetlidir. Bir başka ifade ile neler istenmeli, taleb edilmelidir? İşte, bu fasılda duanın keyfiyetini ve mahiyetini açıklayan rivayetler görülecektir.

١ 1772 – عن فضالة بن عبيد رضي الله عنه قال: [سَمِعَ رسولُ اللهِ ﷺ رَجُلاً يَدْعُو في صَلاَتِه ولَمْ يُصَلِّ عَلى النَّبِيِّ ﷺ، فَقَالَ: عَجِلَ هذا، ثُمَّ دَعَاهُ فَقَالَ: إذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَبْدَأْ بِتَحْمِيدِ اللهِ تعالى والثَّنَاءِ عَلَيْهِ، ثُمَّ لِيُصَلِّ عَلى النَّبِيِّ ﷺ ثُمَّ لِيَدْعُ بَعْدُ بِمَا شَاءَ]. أخرجه أصحاب السنن.

1. (1772)- *Fadâle İbnu Ubeyd* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* dua eden bir adamın, dua sırasında Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e salat ve selam okumadığını görmüştü. Hemen:

"Bu kimse acele etti" buyurdu. Sonra adamı çağırıp:

"Biriniz dua ederken, Allahu Teâla'ya hamd u senâ ederek başlasın, sonra Hz. Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)'e salât okusun, sonra da dilediğini istesin" buyurdu." [Tirmizî, Daavat 66,(3473, 3475); Ebû Dâvud, Salât 358, (1481); Nesâî, Sehv 48, (3, 44).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayet, duanın makbul olması için mahiyetce nasıl olması gerektiği hususunda bilgi vermektedir. Allah'a hamd ve sena ile başlanmalı

ve mutlaka Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a salâtu selâm okunmalıdır. Böylece hamdele ve salvele okunduktan sonra duaya geçilmelidir.

2- Hadisin *Tirmizî*'de gelen bir vechine göre: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* (Ashâbıyla Mescid'de) otururken biri gelerek namaz kılar ve sonra: "Rabbim bana mağfiret et, bana rahmet et" diye dua eder. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"Ey namaz kılan kişi, acele ettin. Namazı kılıp oturdun mu, Allah'a lâyık olduğu şekilde hamdet, bana salât oku. Sonra Allah'a dua et" dedi. Râvi der ki: "Bundan sonra bir başkası daha namaz kıldı, önce Allah'a hamdetti, sonra Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e salât okudu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buna da şunu söyledi:

"Ey namaz kılan kişi dua et, icabet göreceksin!"

3- *Salât*, dua demektir. Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e salât okumak, O'na dua etmektir. Umumiyetle: "Allahümme salli alâ Muhammedin..." "Ey Allah'ım Muhammed'e salât (mağfiret, rahmet, bereket) et...!" diye başlayan mesnun, sabit formülleri vardır.

Salât kelimesi dilimizde hem namaz, hem de dua kelimeleriyle karşılanır. Yani Arapça olan salât sadece dua demek değildir. İslâm'ın resmî ibadeti olan namaz mânasına da kullanılmaktadır.

4- Duanın makbul olma âdâbından biri de, müteâkip hadiste belirtileceği üzere, yaptığımız duanın Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e salât ile sona ermesidir.

1773 ٢- وعن عمر رضي الله عنه قال: [قال رسول الله ﷺ: الدُّعَاءُ موقُوفٌ بين السَّمَاءِ والأَرْضِ لاَ يَصْعَدُ حتَّى يُصَلَّى عَلَيَّ، فلا يجعلُونِي كَغُمْرِ الرَّاكِبِ صَلُّوا عَلَيَّ أَوَّلَ الدُّعَاءِ وَأَوْسَطَهُ وَآخِرَهُ]. أخرجه الترمذي موقوفا على عمر، ورفعه رزين.

«الغُمْر»: القَدَحُ الصغير كالقعب. والمعنى أن الراكب يحمل رحله وأزواده، وبترك قعبه إلى آخر ترحاله، ثم يعلقه على آخرة الرحل أو نحوها كالعلاوة فليس عنده بمهم، فنهاهم ﷺ أن يجعلوا الصلاة عليه تبعاً غير مهمة.

2. (1773)- *Hz. Ömer* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: *"Dua sema ile arz arasında durur. Bana salât okunmadıkça, Allah'a yükselmez. [Beni hayvanına binen yolcunun* maşrabası yerine tutmayın. Bana, duanızın başında, ortasında ve sonun-

da salât okuyun.]" [Tirmizî, Salât 352, (486). Tirmizî, bunu Hz. Ömer (radıyallahu anh)'e mevkuf olarak rivayet etmiştir. Rezîn ise merfu olarak rivayet etmiştir.]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivayetin, köşeli paranteze ([...]) kadar olan kısmı, Tirmizî'de mevcuttur ve mevkuftur, yani Hz. Ömer'in sözü olarak kaydedilmiştir. Rezîn, metinde görüldüğü üzere, tam olarak kaydetmiştir ve Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e nisbet etmektedir. Merfu rivayeti de varsa da sahih olanı mevkuf olmasıdır. Ancak muhakkik olan muhaddisler, bu çeşit hükmün reyle verilemeyeceği prensibinden hareketle, hadisin hükmen merfu olduğuna hükmederler.

2- Duanın Allah'a yükselmesi, Allah'a mekan izafesi değildir. Allah'a yükselme, Kur'ânî bir tâbirdir ve kabule mazhar olma mânasına gelir: إليه يصعد الكلم الطيب والعمل الصالح يرفعه **"Güzel sözler O'na yükselir, o sözleri de sâlih amel yükseltir"** (Fâtır 10).

3- *Maşraba* teşbihine gelince: Yolcu, bineğine yol eşyalarını, azığını yükledikten sonra, son olarak, hın-i hacette kullanmak üzere maşrabasını semerin arkasına takar. Maşraba, yolcu nazarında pek ehemmiyet taşımaz. İşte Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, kendisine yapılacak duayı (salât), bu yolcu maşrabası gibi ehemmiyeti olmayan, tâlî bir şey kılmamalarını, O'na kıymet verip, duanın başında ve sonunda salavâta yer vermelerini tenbih ediyor.

el-Hısnu'l-Hasîn'de, Ebû Süleyman ed-Dârânî duanın âdâbını şöyle tesbit etmiştir:

"Allah'tan bir talebin olduğu zaman:

★ Önce Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a salât okuyarak başla.

★ Sonra,dilediğin talepde bulun,

★ Sonra, duanı Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a salât ile sona erdir.

(Duanı iki salât arasında yapmalısın), zîra Cenâb-ı Hakk, keremiyle bu iki salâtı kabul eder. İki makbul dua olan iki salât arasında yer alan talebini reddetmek O'nun keremine muvafık düşmez."

Dua'nın kabul şartları üzerine buna benzer bir açıklamayı, Bediüzzaman'dan kaydetmeyi faydalı buluyoruz. Merhum, "mü'minin mü'mine en iyi duası nasıl olmalıdır?" saline cevap sadedinde şu açıklamayı yapar:

"Elcevap: Esbab-ı kabul dairesinde olmalı. Çünkü bazı şerâit dahilinde dua makbul olur. Şerâit-i kabulün içtimâı nisbetinde makbuliyeti ziyadeleşir. Ezcümle: Dua edileceği vakit, istiğfar ile mânevi temizlenmeli, sonra makbul bir dua olan salavat-ı şerifeyi şefaatçi gibi zikretmeli ve âhirde yine salavat getirmeli. Çünkü iki makbul duanın ortasında bir dua makbul olur. Hem بِظَهْرِ الْغَيْبِ yâni "gıyâben ona dua etmek", hem hadiste ve Kur'ân'da gelen me'sur [59] dualarla dua etmek. Meselâ:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ لِي وَلَهُ فِي الدِّينِ وَالدُّنْيَا وَالآخِرَةِ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ.

gibi câmi dualarla dua etmek; hem hulus ve huşu ve huzur-u kalb ile dua etmek; hem namazın sonunda, bilhassa sabah namazından sonra; hem mevâki-i mübâreke (mübârek yerlerde), hususen mescidlerde; hem cumada, hususen saat-ı icâbede; hem Şuhuru Selâsede (Üç Aylarda), hususen leyâli-i meşhurede (meşhur gecelerde); hem Ramazan'da, hususen Leyle-i Kadir'de dua etmek kabule karin olması rahmet-i İlâhiyeden kaviyyen me'muldür. O makbul duanın ya aynen dünyada eseri görünür; veyahut dua olunanın ahiretine ve hayat-ı ebediyesi cihetinde makbul olur. Demek aynı maksad yerine gelmezse, dua kabul olmadı denilmez, belki, daha iyi bir surette kabul edilmiş denilir."

1774 ٣- وعن ابن مسعود رضي الله عنه قال: [كُنْتُ أُصَلِّي، وَالنَّبِيُّ ﷺ، وَأَبُو بَكْرٍ، وَعُمَرُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا مَعَهُ، فَلَمَّا جَلَسْتُ بَدَأْتُ بِالثَّنَاءِ عَلَى اللهِ، ثُمَّ بِالصَّلَاةِ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ، ثُمَّ دَعَوْتُ لِنَفْسِي، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: سَلْ تُعْطَهْ، سَلْ تُعْطَهْ].

3. (1774)- *Hz. İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, *Hz. Ebû Bekir*, *Hz. Ömer* (radıyallâhu anhümâ) beraber otururlarken ben namaz kılıyordum. (Namazı bitirip) oturunca, Allah'a sena ile zikretmeye başladım ve arkasından Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a salât okuyarak devam ettim. Sonra kendim için duada bulundum. (Bu tarzımı beğenmiş olacak ki) Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"İşte! İstediğin veriliyor. İşte! İstediğin veriliyor" dedi." [Tirmizî, Cum'a 64, (593).]

59– Me'sur, eserde (hadiste, rivayette) gelmiş olan demektir.

AÇIKLAMA:

1- Burada *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) salât kelimesi ile kıyamı, rükû ve secdesi olan salâtı yani namazı kasdetmiştir. Zîra, sonunda oturduğunu belirtmektedir.

2- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın "İşte! İstediğin veriliyor" buyurması ve bunu tekrarla te'kid etmesi, *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh)' un beyan buyurduğu tarzın, duanın makbul olma şartlarına uygunluğunu gösterir. Öyle olmasaydı, müdâhalesi tashihe müteallik olacak idi.

1775 ٤- وعن أبيّ بن كعب رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [كانَ النَّبيُّ ﷺ إذا دَعَا لأحدٍ بدأ بنفسه]. أخرجهما الترمذي وصححهما.

4. (1775)- *Hz. Übeyy İbnu Ka'b* (radıyallâhu anh) anlatıyor: Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* birisine dua edeceği vakit önce kendisine dua ederek başlardı." [Tirmizî, Daavât, 10, (3382).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, Müslim'de Hz. Musa ile Hz. Hızır kıssasının bidâyetinde bir kısım ziyade ile yer almıştır: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, herhangi bir peygambere dua etmek isteyince kendinden başlardı".

2- Ancak hemen ifade edelim ki, bu hadiste belirtilen husus Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın müstemir ve muttarid bir âdetini, prensibini ifâde etmemektedir. Çünkü, kendisine hiç yer vermeden yaptığı dua örnekleri vardır.

Hz. Hâcer kıssasında: يرحم الله أم اسماعيل لو تركت زمزم لكانت عيناً معيناً

"Allah İsmail'in annesine rahmet buyursun, zemzemi akmaya bırakmaydı tatlı bir pınar olacaktı" der.

Hassan İbnu Sâbit (radıyallâhu anh) için yaptığı duada da şöyle demiştir: اللّهُمَّ أيِّدْهُ بِرُوحِ القُدُسِ "Rabbim onu *Rûhu'l-Kudüs*'le (Cebrail) takviye et, güçlendir."

İbnu Abbâs (radıyallâhu anhümâ)'a da şöyle dua etmiştir:
اللّهُمَّ فَقِّهْهُ فِي الدِّينِ "Rabbim onu dinde âlim kıl."

Hz. Lût (aleyhisselâm)'a duası şöyledir. يرحم الله لوطاً لقد كان يأوي إلى ركنٍ شديدٍ *"Allah Lût'a rahmet buyursun O, çok muhkem bir kaleye sığınmıştı."*

1776 ٥- وعن أبي مصبح المقرائي عن أبي زهير النميري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَأَتَيْنَا عَلَى رَجُلٍ قَدْ أَلَحَّ فِي الْمَسْأَلَةِ، فَوَقَفَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَسْمَعُ مِنْهُ، فَقَالَ: أَوْجَبَ إِنْ خَتَمَ، فَقِيلَ: بِأَيِّ شَيْءٍ يَخْتِمُ يَارَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: بِآمِينَ، وَانْصَرَفَ، فَقِيلَ لِلرَّجُلِ: يَافُلَانُ اخْتِمْ بِآمِينَ، وَأَبْشِرْ]. أخرجه أبو داود.

«أَوْجَبَ»: إذا فعل شيئاً يوجب له الجنة أو النار.

5- (1776)- *Ebû Müsabbih el-Makrâî, Ebû Züheyr en-Nümeyrî* (radıyallahu anh)'den naklen anlatıyor: "Bir gece Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile beraber çıktık., Derken bir adama rastlatdık. Sual (ve Allah'tan talep) hususunda çok ısrarlı idi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* onu dinlemek üzere durakladı. Ve:

"Eğer (duayı) sonlandırırsa vâcib oldu!" buyurdu. Kendisine:

"Ne ile sonlandırırsa ey Allah'ın Resûlü!" denildi.

"Âmin ile" dedi, uzaklaştı. Adama:

"Ey fülan! duanı âminle tamamla ve de gözün aydın olsun!" dedi." [Ebû Dâvud, Salât 172, (938).]

AÇIKLAMA:

1- *Tîbî* hadisten şu neticeyi çıkarır: "Bu hadis, dua eden kimseye, duanın sonunda âmin demesinin müstehab olduğuna delildir. Ancak imam dua ediyor ve cemaat âmin diyorsa, imamın ayrıca âmin demesine hâcet yoktur, cemaatin âmini ile iktifa eder." *Aliyyu'l-Kârî,* bu görüşe katılmaz: "Namazda, kıyasa göre imam da âmin demelidir, namaz dışında da uygun olanı hem imam, hem cemaat her ikisinin de âmin çekmesidir" der.

2- Hadiste geçen "vâcib oldu" tâbiri "cennet vâcib oldu" demektir.

Böylece Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* duada ısrar etmeyi, mübâlağaya yer vermeyi teşvik etmiş olmalıdır. Az ve ısrarsız dua bir nevî istiğna alâmetidir, kulluk edebine yakışmaz. Duada ısrar, pekçok hadiste övülmüştür.

1777 ٦- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِذَا دَعَا أَحَدُكُمْ فَلَا يَقُلْ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي إِنْ شِئْتَ. اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي إِنْ شِئْتَ، وَلْكِنْ لِيَعْزِمِ الْمَسْأَلَةَ، فَإِنَّ اللهَ

تَعالى لاَ مُسْتَكْرِهَ لَهُ]. أخرجه الشيخان.

وللستة إلا النسائي عن أبي هريرة بنحوه «الْعَزْمَ»: الجد، ونفي التردد.

6. (1777)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki:

"Sizden biri dua edince "Ya Rabb! Dilersen beni affet! Ya Rabb dilersen bana rahmet et!" demesin. Bilâkis, azimle (kesin bir üslubla) istesin, zira Allah Teâla Haretleri'ni kimse icbar edemez." [Buhârî, Daavât 21, Tevhîd 31; Müslim, Zikr 7, (2678-79); Muvatta, Kur'an 28 (1, 213); Tirmizî, Daavât 79 (3492); Ebû Dâvud, Salât 358, (1483); İbnu Mâce, Dua 8, (3854).]

AÇIKLAMA:

1- Bu rivâyet, yapmak istediği her şeyi Allah'ın meşietine bırakmakla emredilmiş olan mü'minin (Kehf 24) Allah'tan taleb ettiği şeyde azimli davranmasını, Allah'ın meşîetine (yani dilemesine) bırakmadan, kesin bir üslubla istemesini emretmektedir.

Bazı âlimler, buradaki azmin mânasını *"icabet hususunda Allah hakkında hüsn-i zan etmektir"* diye te'vil etmişlerdir.

2- Hadisin Müslim'de gelen bir vechinde وَلْيُعَظِّمِ الرَّغْبَةَ *"Rağbeti büyültsün"* emreder. Bu ifade şârihlerce: "Duayı tekrar etmek, ısrarla üzerinde durmak sûretiyle duada mübâlağa etsin" diye anlaşılmıştır. Mamafih, bununla "büyük çok şeylerin istenmesi" de anlaşılmıştır. Bu son mânayı te'yîd eden bir karîne aynı hadisin sonunda yer alan فَإِنَّ اللهَ لاَ يَتَعَاظَمُهُ شَيْءٌ *"Zîra Allah'a hiç bir şey büyük gelmez"* ifâdesidir

3-Hadis, Cenab-ı Hakk'tan azimle, ısrarla istemek gerektiğini, *"dilersen affet, dilersen rızık ver..."* gibi Allah'ın dilemesine (meşietine) bırakmamak gerektiğini ifâde ettikten sonra bunun sebebini son cümlede belirtmektedir: "Allah Teâla Hazretleri'ni kimse icbar edemez." Zîra "dilersen" tâbiri, mecbur edilmesi mümkün olan kimseler hakkında kullanılması münâsiptir ve nezaket ifâde eder. Cenab-ı Hakk ise bundan münezzehtir, öyle ise meşîete tâlik etmenin bir ifâdesi yoktur.

Hadisteki yasağı izah sadedinde, *"dilersen affet..."* gibi meşîete tâlik edilen ifâdelerde taleb edilen şey ve talepde bulunulan Zât hakkında bir nevi istiğna mânası mevcuttur." dahi denmiştir. İki mâna da sahih ise de, önceki evlâdır.

İbnu Battâl der ki: "' Bu hadisten, kişinin dua ederken, matlûbunu,

elinden gelen bütün gayreti sarfederek taleb etmesi, isteğine icâbet edileceği husûsunda ümid içinde bulunması, fakat -Kerim olan bir Zât'tan talepde bulunması haysiyetiyle asla ümitsizliğe düşmemesi gerektiği anlaşılmaktadır."

İbni Uyeyne de şöyle demiştir: "Kişiyi, kusurunun büyüklüğü (ümitsizliğe sevkederek) dua etmesine mâni olmamalıdır Zira, Cenab-ı Hakk, mahlûkatının en kötüsü olan İblis'in bile duasına icâbet etmiştir. Zira İblis: "İnsanların tekrar dirilecekleri güne kadar bana mühlet ver!" dedi de Allah: **"Sen, kendisine mühlet verilenlerdensin"** (A'raf 14-15) diyerek duasını kabul etti".

1778 ٧- وعن أبي موسى رضي الله عنه قال: [كُنَّا في سفر فجعل الناس يجهرون بالتكبير، فقال النبي ﷺ: اربعوا على أنفسكم(١)، فإنكم لا تدعون أصم، ولا غائبا إنكم تدعون سميعا بصيرا وهو معكم، والذي تدعونه أقرب إلى أحدكم من عنق راحلته]. أخرجه الخمسة إلا النسائي.

« اربعوا » أي ارفقوا.

7. (1778)- *Ebû Musâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir sefere (Hayber Seferi) çıkmıştık. Halk (yolda, bir ara) yüksek sesle tekbir getirmeye başladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* (müdahele ederek):

"Nefislerinize karşı merhametli olun. Zîra sizler, sağır birisine hitab etmiyorsunuz, muhâtabınız gâib de değil. Sizler gören, işiten, (nerede olsanız) sizinle olan bir Zât'a, Allah'a hitab ediyorsunuz. Dua ettiğiniz Zât, her birinize, bineğinin boynundan daha yakındır" dedi." [Buhârî, Daavât 50, 67, Cihâd 131, Meğâzî 38, Kader 7, Tevhîd 9; Müslim, Zikr 44, (2704);Tirmizî, Daavât 3, 59, (3371, 3457); Ebû Dâvud, Salât 361. (1526, 1527. 1528).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, tekbir *"dua"* olarak tavsif edilmektedir.Tekbir, bir talep için değil, zikrullah için söylenmiş olmasına rağmen dua olarak tavsifi, aslında duaın da *zikrin* de bir ibâdet, yani kulluk tezahürü olmasından ileri gelir.

2- Yüksek sesle tekbir getirenlere Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, "Nefislerinize karşı merhametli olun" buyurması, gereksiz yere

kendinizi yormayın demektir. Zîra tekbir, alçak sesle de olsa, Cenâb-ı Hakk işitecektir.

1779 ٨- وعن معاذ رضي الله عنه قال: [سَمِعَ رسولُ اللهِ ﷺ رَجُلاً يَقولُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ تَمَامَ النِّعمَةِ؟ فقَالَ: دَعْوَةٌ دَعَوْتُ بِهَا أَرْجُو بِهَا الخَيْرَ. قَالَ: فإِنَّ تَمَامَ النِّعْمَةِ دُخُولُ الجَنَّةِ، وَالْفَوْزُ مِنَ النَّارِ، وسَمِعَ رَجُلاً يَقُولُ: يَا ذَا الجَلَالِ وَالإِكْرَامِ، فَقَالَ: قَدِ اسْتُجِيبَ لَكَ فَسَلْ، وسَمِعَ آخَرَ يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الصَّبْرَ، فَقَالَ سَأَلْتَ اللهَ تَعَالَى: البَلاءَ فَسَلْهُ الْعَافِيَةَ]. أخرجه الترمذي.

8. (1779)- *Hz. Muâz* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir kimsenin: "Ya Rabbi, senden nimetin kemâlini taleb ediyorum" dediğini işitmişti. Sordu:

"Nimetin kemâli nedir?"

"Bu bir duadır, onunla dua edip, onunla hayır (çok mal) ümîd ettim" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*

"Sordum, zîra, nimetin kemâli cennete girmektir, ateşten kurtulmaktır" dedi. Bir başkasının da şöyle dediğini işitti:

"Ey celâl ve ikrâb sâhibi Rabbim!" hemen şunu söyledi:

"Duana icâbet edilmiştir, (ne arzu ediyorsan) durma iste" Derken, bir başkasının:

"Ya Rabbi senden sabır istiyorum!" dediğini işitmişti, ona da:

"Allah'tan bela istedin, afiyet de iste!" dedi. [Tirmizî, Daavât 99, (3524).]

AÇIKLAMA:

1- Bu hadiste, dua ederken talep edilen temâmu'n-nimet'in ne olduğu hususunda talep eden kimseyi işitince, bununla neyi taleb etmekte olduğunu sormuştur. Adam "Müstecab bir dua olarak onunla dua ediyorum, o sayede arzum yerine geliyor" demek istemiş, hayır kelimesiyle de matlûbunu belirtmiştir. Böylece anlaşılmıştır ki, "çok mal" istemektedir. Nitekim ان ترك خيرا **"Birinize ölüm geldiği zaman eğer mal bırakıyorsa..."** (Bakara 180) meâlindeki ayette hayır kelimesi "mal" mânasında kullanılmıştır. Resûlullah (aleyhisselâtu vessêlam) adamın davranışını red ve tashih maksadıyla: **"Temâmu'n -nimet (yani nime-**

tin kemali, tamamlanması) cennettir, ateşten kurtulmaktır" açıklamasını yapar. Bu sözleriyle şu âyeti hatırlatmış olmaktadır: **"...Ateşten uzaklaştırılıp cennete sokulan kimse artık kurtulmuştur..."** (Âl-i İmrân 185).

2- Hadiste geçen celâl ve ikram sahibi tâbiriyle, "büyüklük ve azamet sâhibi, dostlarına yâni velî kullarına ikramı bol olan Allah" kastedilmiştir. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, "Ya zel celâl ve'l-ikrâm" diyerek duaya başlayan kimseye: "Duana icâbet edilmiştir, ne arzu ediyorsan durma iste!" demesini değerlendiren âlimler, bu sözle başlanan duanın müstecab olacağı hükmünü çıkarmışlardır.

١٧٨٠ ٩- وعن عائشة رَضِيَ اللهُ عَنْها قالت: [كانَ رسولُ اللهِ ﷺ يَسْتَحِبُّ الجَوَامِعَ مِنَ الدُّعَاءِ، وَيَدَعُ مَا سِوَى ذَلِكَ].

9. (1780)- *Hz. Âişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* özlü duaları tercih eder, diğerlerini bırakırdı." [Ebû Dâvud, Salât 358, (1482).]

AÇIKLAMA:

1- Özlü diye tercüme ettiğimiz kelimenin aslı câmi kelimesinin cem'i (çoğulu) olan cevâmi'dir, az kelime ile çok mâna ihtiva eden demektir. Çok mânadan maksad, hem dünyaya hem de âhirete ait hayırlardır. Şu âyet-i kerîme özlü duaya en güzel örnektir:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

"Rabbimiz, bize dünyada da âhirette de iyilik ver ve bizi ateşten koru" (Bakara 201). Dünya ve âhiret için afiyet taleb eden dualar da böyledir.

Aliyyü'l-Kârî der ki: "Câmi (özlü) dualardan maksad, her eşit sâlih gayeleri cemeden, Allahu Teâla hazretlerine övgüyü, senâyı ve isteme âdâbını cemeden dualardır".

el-Muzhir'in açıklaması şöyle: "Bunlar kelimeleri az, mânaları çok olan dünya ve âhiret meselelerine şâmil dualardır. Şu duada olduğu gibi:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي الدِّينِ وَالدُّنْيَا وَالآخِرَةِ

"Allah'ım, senden af; din, dünya ve âhiretim için âfiyet, diliyorum." Şu dua da bir başka örnektir:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْهُدَى وَالتُّقَى وَالْعَفَافَ وَالْغِنَى

"Allah'ım senden hidâyet, takva (Allah korkusu), iffet (dünyevî arzulardan korunma), ve (gönül) zenginliği istiyorum."

Bu örnekler hep Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan mervî me'sûr dualardır. Dikkat edilirse taleb edilen şeyler hep mutlaktır: "Hidâyet, takva, iffet, zenginlik. Böylece dünyevî, uhrevî, maddî ve mânevî her çeşidi kastedilmiş olmaktadır. Câmi (özlü) kelâm deyince bu kastedilmektedir.

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir hadislerinde, *"Bana cevâmiu'l-kelîm (özlü sözler) verildi"* buyurur.

Bu mevzu ile ilgili M. Fethullah Gülen de Sonsuz Nur adlı kitabında şunları söylüyor:

Bu arada bir de Efendimizin bir-iki duasına dikkatinizi çekmek istiyorum. O'nun dualarında kullandığı kelimeler ve bu dualardaki derinlikde, apayrı ve başkalarının ulaşamayacağı kadar ulvî bir zenginlik arzetmektedir. Şunu hiç tereddüt etmeden söylemeliyim ki, Allah Rasûlü'nün her duası, bir kitap kadar (ihtiva ettiği ma'na bakımından) hacimlidir. Nasıl O'na ait sözler, bütün beşerî sözlerden üstündür; O'na ait dualar da, bütün insanların yaptıkları, yapacakları beşerî dualardan çok çok derindir. Çünkü, Cenâb-ı Hakk'ı en çok bilen, O'ndan en çok korkan Allah Rasûlü'dür. Öyleyse en derin ve seviyeli duayı da yine O yapacaktır. O'nun duası da bir bitirimdir.

Bütün büyük veliler, münâcaat ve yakarışlarına, Allah Rasûlü'nün dualarından iktibaslarla renk ve can katmaya çalışmış ve Cenab-ı Hakk'ın kapısını O'nun dua eliyle çalmışlardır. Efendimiz'in dualarında öyle bir ifade, üslub ve öyle bir nuraniyet vardır ki, diğerlerinin sözleri arasında hemen tefrik edilir ve "bu Hz. Muhammed Mustafa'ya ait bir sözdür" denilir.

Ben şahsen, *Hasan Şâzelî, Ahmed Bedevî, Ahmed Rufâî* ve *Şâh-ı Geylânî* gibi zatların münâcaat ve dualarını okurken kendimden geçer; hatta bazı yerleri okurken tahammül dahi edemem. Onların duaları da çok müthiştir! Fakat hepsi de Efendimiz'in bazı dualarından iktibaslar yapmış ve O'nun dualarını, kendi ifadeleri arasına katarak o ifadelerle zenginliğe ulaşmışlardır. Nitekim, bizler de, bu büyüklere ait duaları kendi dualarımıza şefaatçı yapıyor ve Rahmet kapısını, bu dualardaki makbuliyet ümidiyle çalıyoruz.

Son olarak diyoruz ki, Allah Rasûlü'nün ifadelerinin bütünü O'nun fetanetine bir delildir. Bazı sözleri ise, "cevâmiu'l-kelim" olması itibariyle bir başka ehemmiyeti haizdir. O'nun dualarındaki ifade ve üslub da, bu gruba dahildir. Öyleyse hem sözleri hem de duaları, O'nun peygamber mantığını yani aklın ukba buudlusunu ve ilham kaynaklısını gösterir. Dolayısıyla O, başka değil ancak bir nebî ve Nebîler Sultanı'dır...[60]

1781 ـ ١٠ ـ وعن ابن مسعود رضي الله عنه قال: [كان رسولُ الله ﷺ يُعجبُه أن يدعو ثلاثاً، ويستغفر ثلاثاً]. أخرجهما أبو داود.

10. (1781)- *Hz. İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* duayı üç kere yapmaktan, istiğfarı üç kere yapmaktan hoşlanırdı." [Ebû Dâvud, Salât 361, (1524).]

AÇIKLAMA:

Daha önce de geçtiği üzere, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* ısrar ve tekrar tavsiye etmektedir. Bu rivâyet, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın, dua veya istiğfar ettiği zaman üçer sefer tekrarladığını göstermektedir.

60– M. Fethullah Gülen, Sonsuz Nur, s. 293-297, 298.

DÖRDÜNCÜ FASIL

MÜTEFERRİK HADİSLER

١ 1782 – عن أبي هريرة رضي الله عنه قال : [قال رسولُ الله ﷺ : يُستجابُ لأحدِكُمْ مالَمْ يعجلْ، يقولُ: قد دعوتُ ربي فلم يستجبْ لي]. أخرجه الستة إلا النسائي.

وفي أخرى لمسلم قال: [لا يزالُ يستجابُ للعبدِ مالَمْ يدعُ بإثمٍ، أو قطيعةِ رحمٍ].

وفي أخرى للترمذي: [ما من رجلٍ يدعو اللهَ تعالى إلاَّ استجابَ له، فإمَّا أنْ يعجِّلَ لهُ في الدُّنيا، وإمَّا أنْ يدَّخرَ لهُ في الآخرةِ، وإمَّا أنْ يُكفِّرَ عنهُ من ذنوبِه بقدرِ ما دعا، مالَمْ يدعُ بإثمٍ، أو قطيعةِ رحمٍ، أو يستعجلْ.]

1. (1782)- *Hz. Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyudular ki: *"Acele etmediği müddetçe herbirinizin duasına icâbet olunur. Ancak şöyle diyerek acele eden var: "Ben Rabbime dua ettim duamı kabul etmedi."* [Buhârî, Daavât 22; Müslim, Zikr 92, (2735); Muvatta, Kur'an 29 (1, 213); Tirmizî, Daavât 145, (3602, 3603); Ebû Dâvud, Salât 358, (1484).]

Müslim'in diğer bir rivâyeti şöyledir: "Kul, günah talebetmedikçe veya sıla-i rahmin kopmasını istemedikçe duası icâbet görmeye (kabul edilmeye) devam eder."

Tirmizî'nin bir diğer rivâyetinde şöyledir: "Allah'a dua eden herkese Allah icâbet eder. Bu icâbet, ya dünyada peşin olur, ya da ahirete saklanır, yahut da dua ettiği miktarca günahından hafifletilmek sûretiyle olur, yeter ki günah taleb etmemiş veya sıla-ı rahmin kopmasını istememiş olsun, ya da acele etmemiş olsun."

AÇIKLAMA:

Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hadislerinde dua eden insan-

ların bir zaafına dikkat çekmektedir: "İsti'cal, yani acelecilik. Bir başka ifâde ile duanın hemen karşılığını görme arzusu, Müslim'in bir rivâyetinde "Ya Rasulallah İsti'cal nedir?" diye sorulunca şu açıklamayı yapar:

"Dua ettim, ettim de hiçbir neticesini görmedim" der ve o anda duayı terkeder." Şu halde Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*, duanın terkine sevkedecek bir aceleciliği hoş görmüyor. Bu sebeple, her hâl u kârda dua etmeye devam edilmesi için, duanın mutlaka netice vereceğini kesin bir dille ifâde ettikten sonra bu kabulün şu sûretlerden biriyle olcağını belirtir:

1- Ya isteğe uygun olarak dünyada görülecek bir şekilde makbul olur.

2- Ya âhirette verilmek üzere sevap takdir edilir.

3- Yahut günahları affedilir."

Şu halde, bu hadis, neticeye hiç aldırmadan dua etmeye, Allah'tan hayırlı şeyler istemeye devam etmeye teşvik etmektedir. Duayı ibadetin, kulluğun bir gereği bilip, ara vermeden devam etmelidir. Mü'min ibadetten usanmaz, zaten hayatının gayesi ibadet ve kulluktur. Zîra Allah insanları sadece ve sadece ibâdet için yaratmış bulunmaktadır (Zâriyat 56). İcâbetin gecikmesi, henüz vakti gelmediğinden, yahut daha çok ibadet edip mübâlağa göstermesi gereğindendir. Zîra, önce de belirtildiği gibi, Cenâb-ı Hakk duada mübâlağa ve ısrarı sevmekte, çok dua edenlerin duasını kabul buyurmaktadır.

1783 ٢- وعن جابر رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: لاَ تَدْعُوا عَلى أَنْفُسِكُمْ، وَلاَ تَدْعُوا عَلَ أَوْلاَدِكُمْ، وَلاَ تَدْعُوا عَلَى خَدَمِكُمْ، وَلاَ تَدْعُوا عَلَى أَمْوَالِكُمْ لاَ تُوَافِقَ(١) مِنَ اللهِ سَاعَةَ نَيْلٍ فِيهَا عَطَاءٌ، فَيَسْتَجِيبُ لَكُمْ]. أخرجه أبو داود.

«النَّيْلُ»: النوال، والعطاء.

2. (1783)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Nefislerinizin aleyhine dua etmeyin, çocuklarınızın aleyhine de dua etmeyin, hizmetçilerinizin aleyhine de dua etmeyin. Mallarınızın aleyhine de dua etmeyin. Ola ki, Allah'ın dua-

(١) أي لئلا توافق.

ları kabul ettiği saate rastgelir de, istediğiniz kabul ediliverir." [Ebû Dâvud, Salât 362, (1532).]

AÇIKLAMA:

1- Burada yasaklanan *"aleyhe dua"* dan maksad dilimizde beddua veya ilenç dediğimiz şeydir, yâni kötü temennîlerde bulunmaktır. Kişinin kendisi için, "Gözlerim kör olsun"; evladı için, "Allah canını alsın"; malı için, "yok olsun, ateş olsun..." gibi sözler sarfetmesidir. İnsanlar çoğu kere bu çeşit sözleri çok samimî olmaksızın, bir dil alışkanlığı şeklinde sıkca kullanırlar. İşte bu hadiste, Resûlullah*(aleyhissalâtu vesselâm)*, bu hareketin mü'minlik edebine uymadığını, dilimizi, zihnimizi böylesi sözlere alıştırmamamız gerektiğini ders veriyor. Bu sözlerin, Cenâb-ı Hakk'ın duaları kabul ettiği bir âna rastlayacak olursa, pek samimî olmadan yapılan bu bedduaların bed âkibeti ile karşılaşabileceğini belirti-yor. Bir başka hadiste dualara meleklerin *"âmin!"* demeleri sebebiyle kişinin kendisi için hayırdan başka bir temennîde bulunmaması tavsiye ediliyor:

لَا تَدْعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ إِلَّا بِخَيْرٍ فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ يُؤَمِّنُونَ عَلَى مَا تَقُولُونَ

"Kendiniz için sâdece hayır dileyin. Zîra melekler, dualarınıza "âmin!" derler."

1784 ٣- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قالَ رسولُ اللهِ ﷺ: لِيَسْأَلْ أَحَدُكُمْ رَبَّهُ حَاجَتَهُ كُلَّهَا حَتَّى يَسْأَلَ شِسْعَ نَعْلِهِ إِذَا انْقَطَعَ]. أخرجه الترمذى.

وزاد في رواية عن ثابت البنانى رحمه الله مرسلاً: [حَتَّى يَسْأَلَهُ المِلْحَ، وَحَتَّى يَسْأَلَهُ شِسْعَهُ إِذَا انْقَطَعَ].

«الشِّسْعُ» سير النعل الذى يدخل بين الأصابع.

3. (1784)- Hz. Enes (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Sizden herkes, ihtiyaçlarının tamamını Rabbinden istesin, hatta kopan ayakkabı bağına varıncaya kadar istesin." [Tirmizî, Daavât 149, (3607, 3608).]

AÇIKLAMA:

Münavî şu açıklamayı sunar: "Cenâb-ı Hakk, kendisine tevekkül eden herkesin ihtiyaç duyup arzu ettiği şeyleri, az olsun-çok olsun, büyük olsun-küçük olsun, te'min etmeyi tekeffül etmiştir."

Ayakkabı bağının bile Allah'tan istenmesiyle ilgili olarak da şunu söyler: " En değersiz bir şeyin bile büyüklerin büyüğünden (Allah'tan) istenmesi. O'ndan büyük bir şeyin istenmesinden daha çok mâna taşır. (Bu sebeple hadis, istesin kelimesini kullandı ve buna bir mâni olmadığını, isteyeni reddedecek bir aracı da olmadığını göstermek için "istesin" kelimesini ikinci sefer tekrar etti. Ayrıca "istemek vak'ası"yla Cenâb-ı Hakk'ın kâinattaki eksiksiz hâkimiyeti idrâk edilir, rahmetinin, ihsanının, cömertliliğinin ve kereminin şuaları müşâhede edilir. İsteneni Cenab-ı Hakk'ın vermesi, isimlerinin ve sıfatlarının bir gereğidir de. Bu isim ve sıfatlarını, onların muktezâ ve müteallikâtından, âsârından ve ahkâmından ayrı düşünmek câiz değildir. Öyle ise Hak Teâlâ Hazretleri cömerttir ve kemâl mertebesinde cömertlik (cûd) onun vasfıdır. Bu sebepledir ki, kendisinden istenmeyi sevmiş ve insanların kendisinden istemesini taleb etmiş, isteyecek kimseleri yaratıp, onlara istemek îlam etmiş ve de, kendisinden istenenleri yaratmıştır. O, isteyeni de, istemelerini de, istediklerini de yaratandır."

Şunu da kaydetmek isteriz: İhtiyaçlarımızın tahakkukunda, dua, sâdece lisânî talepden ibâret değildir. Lisânen ifâdeye döktüğümüz, belirgin hâle getirdiğimiz, ihtiyacımızı fiilî taleple de istememiz gerekir. Zîra âyet-i kerimede: وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى **"İnsan için, kendi çalıştığından başkası yoktur"** (Necm 39) buyurulmuştur.

Öyle ise kişinin te'min etmek istediği her ihtiyacı önce lisanen Allah'tan isteyip, sonra da çalışarak elde etmesi: neticede "kendine ulaşan –maddî ve mânevî- her çeşit hayrı, bir ayakkabı bağı bile olsa, Allah'dan bir lütuf, bir ikram bilmesi" (Nisa 79) mü'minlik edebidir.

1785 ٤– وعن أبي هريرة رضي الله عنه: [أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ قَالَ: مَنْ لَمْ يَسْأَلِ اللهَ يَغْضَبْ عَلَيْهِ].

4. (1785)- *Ebû Hüreyre* hazretleri (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah Teâla Hazretleri kendisinden istemeyene gadap eder." [Tirmizî, Daavât 3, (3370); İbnu Mâcc, Dua 1, (3827).]

AÇIKLAMA:

Âlimlerimiz, hadisi şöyle açıklar: "Dua etmeyene Allah'ın gadap etmesi yani kızması bu hareketin tekebbür ve istiğnadan ileri gelmesi sebe-

biyledir. Allah'a karşı tekebbür ve istiğna ise kulluk edebine yakışmayan, câiz olmayan bir haldir. "Tîbî şöyle demiştir: "Allah, fazlından istenmesini sever. Bu sebeple, kim Allah'tan talepte bulunmazsa ona buğzeder, buğzedilenin (Kur'ân-ı Kerim'de zikri geçen) mağdûbaleyh (Fatiha 7) zümresinden olduklarında şüphe yoktur."

1786 ٥- وعن ابن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قال رسول الله ﷺ: سَلُوا اللهَ تَعالىٰ مِنْ فَضْلِه، فإنَّ اللهَ يُحِبُّ أنْ يُسْأَلَ، وأفْضَلُ العِبادَةِ انْتِظارُ الفَرَجِ]. أخرجهما الترمذى.

5. (1786)- *İbnu Mes'ud* (radıyallâhu anh) hazretleri anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allahu Teâla Hazretleri'nin fazlından isteyin. Zira Allah, kendisinden istenmesini sever. İbadetin en efdali de (dua edip) kurtuluşu beklemektir." [Tirmizî, Daavât 126 (3566).]

AÇIKLAMA:

Kurtuluş diye tercüme ettiğimiz kelimesinin aslı ferec'tir, darlıktan, sıkıntıdan kurtulmak mânasına gelir. Kurtuluş beklemek, *Allah'tan başkasına şikayeti terkederek bela ve hüznün gitmesini sabır içerisinde gözetmek* mânasına gelir. Bu en efdal ibâdettir. Çünkü belâya sabırla mukâbele Allah'ın kazasına inkıyad ve rızadır. Esâsen, her çeşit tedbire rağmen gelen musîbet karşısında sabır ve metanetten başka yapacak bir şey yoktur. Sabırsızlık, telaş, başkalarına dert yanmak, bağırıp çağırmak hiçbir derde deva getirmez, üstelik artırır.

Burada sabrın tavsiyesi, tedbirin terkedilmesi mânasını taşımaz. Bilakis, elden gelen tedbir ve çâreye başvurduktan sonra ferec ve kurtuluşu sabır içinde Allah'tan beklemek tavsiye edilmektedir. Şifayı verenin Allah olduğunu bildiren Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm), tedâvi aramaya devam etmeyi* emretmiştir:

إنَّ اللهَ تَعالى أنْزَلَ الدَّاءَ والدَّوَاءَ وجَعَلَ لِكُلِّ داءٍ دَواءً فتَداوَوْا...

1787 ٦- وعن جابر رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [قالتِ امرأةٌ: يارسولَ الله، صَلِّ عَلَيَّ وعَلى زَوْجِي، فقالَ ﷺ: صَلَّى اللهُ عَلَيْكِ وعَلى زَوْجِكِ]. أخرجه أبو داود.

6. (1787)- Câbir (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir kadın: "Ey Allah'ın Resûlü, bana ve kocama dua ediver!" diye ricada bulunmuştu. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz:

"Allah sana da, kocana da rahmet etsin!" diye dua buyurdu." [Ebû Dâvud, Salât 363, (1533).]

AÇIKLAMA:

1- *Ebû Dâvud* bu hadisi: اَلصَّلاَةُ عَلَى غَيْرِ النَّبِيِّ ﷺ "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan başkasına salât" adını taşıyan bir babta kaydeder.

Dua ve teberrük mânasına salâtın, bazı âlimlerce Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* dışındaki insanlar için de kullanılması câiz görülmüştür. Nitekim, âyeti kerîmede, zekâtını verenler için: وَصَلِّ عَلَيْهِمْ *"Onlara dua et"* denmektedir. Âyet meâlen şöyle: **"(Ey Muhammed), mallarının bir kısmını, kendilerini temizleyip arıtacak sadaka olarak al. Onlara dua et. Senin duan onlar için bir huzurdur"** (Tevbe 103). Rivâyete göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Ebû Evfâ ailesi, zekâtlarını getirdikleri zaman onlara şöyle dua etmiştir. اَللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوْفَى *"Allah'ım Ebû Evfa ailesine rahmet et,"*

2- Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'e ümmetinden olan salât, ta'zim ve tekrim (saygı ve hürmet) ifade eder. Bu mânadaki salât ona hastır. Hatta *İbnu Abbâs* (radıyallâhu anh): "Salâtı hiç kimse Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'tan başka birisi hakkında kullanamaz, câiz değildir" demiştir:

لاَ تَنْبَغِي الصَّلاَةُ مِنْ أَحَدٍ عَلَى أَحَدٍ إِلاَّ فِي حَقِّ النَّبِيِّ عَلَيْهِ الصَّلاَةُ وَالسَّلاَمُ

Ancak Şia, bu mânada, *salâtı* Hz. Ali ve onun evladları için kullanırlar. Onlar yukarıda kaydettiğimiz âyeti delil göstererek, "zekâtını verenler hakkında" kullanılabileceğini söylerler ve ilâve ederler: "Öyle ise, *Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin* (radıyallâhu anhüm) hakkında niye câiz olmasın?" Keza derler ki: "Selamlaşmada bir kimse es-selamu aleyküm dese, diğeri ona ve aleykümü's-selam diye mukabele eder. Bu da gösterir ki, bu lâfzı Müslümanların büyük çoğunluğu hakkında kullanmak câizdir. Öyle ise, Âl-i Beyt hakkında kullanılması niye câiz olmasın?"

Kadı İyâz der ki: "Bu tâbir Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakkında câizdir. Bunun delili şu rivâyettir: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'a (Ashab'tan) bazıları sordu: "Ey Allah'ın Resûlü! Sana selam'ın nasıl olacağını biliyoruz, ama salât nasıl olmalıdır?"

Şu cevabı verdi:

"Size öğretildiği şekilde söyleyin. Deyin ki: "Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed kemâ salleyte alâ İbrahîme ve alâ Âli İbrahim." Mâlumdur ki, Muhammed ailesinde peygamber yoktur. Öyle ise

Âli İbrahim hakkında câiz olduğu üzere aynı şekilde Hz. Ali hakkında da câiz olur."

1788 ٧- وعن أبي الدرداء رضي الله عنه قال: [قال رسولُ الله ﷺ: مَا مِنْ عَبْدٍ مُسْلِمٍ يَدْعُو لأَخِيه بِظَهْرِ الْغَيْبِ(١) إلاَّ وَقَالَ الْمَلَكُ: وَلَكَ بِمِثْلٍ]. أخرجه مسلم وأبو داود.

وزاد: [إلاَّ قَالَتِ الْمَلاَئِكَةُ: آمِينَ(٢)، وَلَكَ بِمِثْلٍ(٣)].

7. (1788)- *Ebû'd-Derdâ* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Kardeşinin gıyabında dua eden hiçbir mü'min yoktur ki melek de: "Bir misli de sana olsun" demesin." [Müslim, Zikr 86, 88, (2732, 2733); Ebû Dâvud, Salât 364, (1534).]

Ebû Dâvud'un rivâyetinde şu ziyâde vardır: "Melekler: "Âmin, bir misli de sana olsun!" derler."

1789 ٨- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [قال رسولُ الله ﷺ: مَنْ دَعَا عَلَى مَنْ ظَلَمَه فَقَدِ انْتَصَرَ(٤)]. أخرجه الترمذي.

8. (1789)- Hz. Âişe (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Her kim, kendine zulmedene beddua ederse, ondan intikamını (dünyada) almış olur." [Tirmizî, Daavât 115, (3547).]

AÇIKLAMA:

1- *Münâvî* der ki: "Mazlum, beddua etmek sûretiyle zâlimin ırzından alıp, onun günahını azaltır. Böylece mazlumun sevabı da, bedduası nisbetinde azalmış olur. Bu hadis şunu haber veriyor: Zulme mâruz kalan kişi, diliyle bile olsun intikam alsa, zâlimdeki hakkını dünyada almış olur ve zâlimin günahı kalmaz, mazlumun da âhirette alacağı bir ecri kalmaz. Öyle ise hadis, mazluma, dünyada intikam almamayı, ecrini Allah'a bırakarak zâlimi affetmeyi tavsiye etmiş olmaktadır. Nitekim âyet-i kerîmede: وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الأُمُورِ

---

(١) أي في غيبة المدعو له.

(٢) أي أستجيب.

(٣) أي بمثل ما سألت لأخيك.

(٤) أي انتقم لنفسه.

"Ama sabredip bağışlayanın işi, işte, bu azmedilmeye değer işlerdendir" (Şûra 43) buyurulmaktadır.

2- Hadis, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)*'in zâlim veya mazlum bütün ümmetine karşı şefkat duyduğunu göstermektedir. Mazlumlara şefkat duymakta, zîra ecirden mahrum kalmaması için affetmesini istemektedir. Zalimlere karşı şefkat duymaktadır zira, mazlum beddua ettiği taktirde, duasının kabul edilerek aleyhinde tecelli etmesi mevzubahistir. Cenâb-ı Hakk zâlimi affedeni övdüğü gibi intikam alanı da övmüştür..."

İKİNCİ BÂB

DUANIN KISIMLARI

(İki kısımdır)

BİRİNCİ KISIM

SEBEBE VE VAKTE BAĞLI DUALAR

(Yirmi fasıldır)

★

BİRİNCİ FASIL

İSM-İ ÂZAM VE ESMÂ-İ HÜSNA DUALARI

İKİNCİ FASIL

NAMAZ DUALARI

ÜÇÜNCÜ FASIL

TEHECCÜD DUALARI

DÖRDÜNCÜ FASIL

AKŞAM VE SABAH YAPILACAK DUALAR

BEŞİNCİ FASIL

UYUMA VE UYANMA DUALARI

ALTINCI FASIL

EVDEN ÇIKIŞ VE EVE GELİŞ DUALARI

YEDİNCİ FASIL

OTURMA-KALKMA DUALARI

SEKİZİNCİ FASIL

SEFERDE OKUNACAK DUALAR

DOKUZUNCU FASIL

ÜZÜNTÜ VE TASA HALİNDE OKUNACAK DUALAR

ONUNCU FASIL

HAFIZAYI GÜÇLENDİRME DUALARI

ON BİRİNCİ FASIL

GİYİNME VE YEMEK DUALARI

ON İKİNCİ FASIL

KAZA-İ HACET DUASI

ON ÜÇÜNCÜ FASIL

MESCİDE GİRİŞ-ÇIKIŞ DUALARI

ON DÖRDÜNCÜ FASIL

HİLALİ GÖRÜNCE OKUNACAK DUA

ON BEŞİNCİ FASIL

GÖK GÜRLEYİNCE, RÜZGAR ESİNCE, BULUT ÇIKINCA OKUNACAK DUALAR

ON ALTINCI FASIL

AREFE GÜNÜ, KADİR GECESİ DUASI

ON YEDİNCİ FASIL

HAPŞIRINCA YAPILACAK DUA

ON SEKİZİNCİ FASIL

HZ. DÂVUD (aleyhisselam)'UN DUASI

ON DOKUZUNCU FASIL

HZ. YÛNUS (aleyhisselâm) KAVMİNİN DUASI

YİRMİNCİ FASIL

BELAYA UĞRAYANI GÖRÜNCE OKUNACAK DUA

İKİNCİ KISIM

SEBEBE VE VAKTE BAĞLI OLMAYAN DUALAR

BİRİNCİ FASIL

İSM-İ ÂZAM VE ESMÂ-İ HÜSNA DUALARI

1790 ١- عن بريدة رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [سَمِعَ النَّبِيُّ ﷺ رَجُلاً يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَنِّي أَشْهَدُ أَنَّكَ: أَنْتَ اللهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ الأَحَدُ الصَّمَدُ الذي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ، فقَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَدْ سَأَلَ اللهَ بِاسْمِهِ الأَعْظَمِ الَّذِي إِذَا دُعِيَ بِهِ أَجَابَ، وَإِذَا سُئِلَ بِهِ أَعْطَى]. أخرجه أبو داود والترمذي.

1. (1790)- *Hz. Büreyde* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, bir adamın şöyle söylediğini işitti: "Allah'ım, şehâdet ettiğim şu hususlar sebebiyle senden talep ediyorum: Sen, kendisinden başka ilah olmayan Allah'sın, birsin, samedsin (hiçbir şeye ihtiyacın yok, her şey sana muhtaç), doğurmadın, doğmadın, bir eşin ve benzerin yoktur."

Bunun üzerine Efendimiz *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular:

"Nefsimi kudret elinde tutan Zât'a yemin olsun, bu kimse, Allah'tan İsm-i Âzamı adına talepte bulundu. Şunu bilin ki, kim İsm-i Âzamla dua ederse Allah ona icâbet eder, kim onunla talepde bulunursa (Allah ona dilediğini mutlaka) verir." [Tirmizî, Daavât 65, (3471); Ebû Dâvud, Salât 358, (1493).]

AÇIKLAMA:

1- Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*, burada, dua ederken İsm-i Âzam şefaatçi yapılarak istendiği taktirde Cenâb-ı Hakk'ın isteneni vereceğini ifâde buyuruyor. Müteâkiben göreceğimiz üzere (1974 numaralı hadis) Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Bunlardan biri, İsm-i Âzâm'dır. İsm-i Azâm'ın hangisi olduğu kesin şekilde belirtilmemiştir.

2- *Tîbî* demiştir ki: "Bu hadis delâlet eder ki: "Allah'ın bir İsm-i

Âzam'ı var, o şefaatçi yapılarak dua ederse icâbet eder ve o isim burada mezkurdur. Keza hadiste: "Allah'tan başka şeylerden yüz çevirerek, tam bir ihlâsla zikredilen her isim, İsm-i Âzam'dır, zira harflerin birbirine karşı farklı bir şerefi yoktur" diyenlere de hüccet vardır. Başka hadislerde de benzer şeyler zikredilmiştir. Onlarda, bu hadiste bulunmayan isimler de mevcuttur. Ancak, hepsinde "Allah" kelimesi mevcuttur. Bu durumdan hareketle İsm-i Âzam'ın "Allah" lafzı olduğuna hükmedilmiştir."

3- Hadiste *dua* etmekle, istemek (talepte bulunmak) arasında bir tefrik yapılmamaktadır. Buna göre, kulun: "Falanca şeyi bana ver" sözü, onun istemesi, taleb etmesidir. Dua ise, kulun nida ederek "Ey Rabbim! diye seslenmesidir. Rabb Teâla bu seslenmeye: *"Lebbeyk ey kulum (ey kulum söyle ne istiyorsun?"* diye cevap verir.

Bu durumda kulun istemesine mukabil Rabb'in vermesi (îta etmesi) vardır. Şu halde, dua ve isteme arasında belirtilen bu fark mevcuttur. Bu ince farkın her zaman gözetilmeyip, birinin diğeri yerine kullanılması da câizdir, vâkidir. Nitekim Tîbî der ki: "Duaya icabet, dua edenin, duayı kabul edenin yanında bulunduğuna delâlet eder, bu da, îtanın (vermenin) hilâfına ihtiyacın yerine getirilmesini tazammun eder. Şu halde ikincisi daha üstündür."

1791 ٢- وعن محجن بن الأدرع رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [سَمِعَ النَّبِيُّ ﷺ رَجُلاً يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِاللهِ الأَحَدِ الصَّمَدِ الذِي لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُواً أَحَدٌ، أَنْ تَغْفِرَ لِي ذُنُوبِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ، فَقَالَ: قَدْ غُفِرَ لَهُ، قَدْ غُفِرَ لَهُ]. أخرجه داود والنسائي.

2. (1791)- *Mihcen İbnu'l-Edra'* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* bir adamın: "Ey Allah'ım, bir ve samed olan, doğurmayan ve doğurulmayan, eşi ve benzeri de olmayan Allah adıy-la senden istiyorum. Günahlarımı mağfiret et, sen Gafûrsun, Râhimsin!" dediğini işitmişti, hemen şunu söyledi:

"O mağfiret edildi. O mağfiret edildi. O mağfiret edildi!" [Ebû Dâvud, Salât 184, (985); Nesâî, Sehv 57, (3, 52).]

1792 ٣- وعن أنس رَضِيَ اللهُ عَنْه قال: [دَعَا رَجُلٌ فَقَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِأَنَّ لَكَ الحَمْدَ، لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ المَنَّانُ، بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالأَرْضِ ذُو الجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ، يَاحَيُّ

يَاقَيُّومُ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: أَتَدْرُونَ بِمَ دَعَا؟ قَالُوا: اللهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، قَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَقَدْ دَعَا اللهَ بِاسْمِهِ الأَعْظَمِ الَّذِي إِذَا دُعِيَ بِهِ أَجَابَ، وَإِذَا سُئِلَ بِهِ أَعْطَىٰ]. أخرجه أصحاب السنن.

3. (1792)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Bir adam şöyle dua etmişti: "Ey Allah'ım , hamdlerim sanadır, nimetleri veren sensin, senden başka ilah yoktur, Sen semâvat ve arzın celâl ve ikrâm sahibi yaratıcısısın, Hayy ve Kayyûmsun (kâinatı ayakta tutan hayat sahibisin.) Bu isimlerini şefaatçi yaparak senden istiyorum!"

(Bu duayı işiten) Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* sordu:

"Bu adam neyi vesile kılarak dua ediyor, biliyor musunuz?"

"Allah ve Resûlü daha iyi bilir?"

"Nefsimi kudret elinde tutan Zât'a yemin ederim ki, o Allah'a, İsm-i Âzam'ı ile dua etti. O İsm-i Âzam ki, onunla dua edilirse Allah icabet eder, onunla istenirse verir." [Tirmizî, Daavât 109 (3538); Ebû Dâvud, Salât 358, (1495); Nesâî, Sehv 57, (3, 52).]

1793 ٤ – وعن أسماء بنت يزيد رضي الله عنها قالت: [قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اسْمُ اللهِ الأَعْظَمُ فِي هَاتَيْنِ الآيَتَيْنِ: وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ. وَفَاتِحَةِ سُورَةِ آلِ عِمْرَانَ: الم اللهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الحَيُّ الْقَيُّومُ]. أخرجه أبو داود والترمذي وصححه.

4. (1793)- *Esmâ Bintu Yezîd* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah'ın İsm-i Âzam'ı şu iki âyettedir:

1- **"İlahınız, tek olan ilahdır, ondan başka ilah yoktur. O Rahmân ve Rahîm'dir."** (Bakara 163).

2- Âl-i İmrân sûresinin baş kısmı: **Elif-Lâm-Mim. O Allah ki, O'ndan başka ilah yoktur, O Hayy ve Kayyûmdur"** (Âl-i İmrân 1-3). [Ebû Dâvud, Salât 358, (1496); Tirmizî Daavât 65, (3472).]

1794 ٥ – وعن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسولُ اللهِ ﷺ: إِنَّ للهِ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ اسماً مَنْ حَفِظَهَا دَخَلَ الجَنَّةَ، إِنَّ اللهَ وِتْرٌ يُحِبُّ الوِتْرَ.

وفي رواية: «مَنْ أحْصَاهَا[1]». أخرجه البخارى بهذا اللفظ، ومسلم بدون ذكر الوتر، والترمذى.

وزاد فعدها: [هُوَ اللهُ الَّذى لاَ إلَهَ إلاَّ هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ. المَلِكُ. القُدُّوسُ. السَّلاَمُ. المُؤمِنُ. المُهَيْمِنُ. العَزِيزُ. الجَبَّارُ. المُتَكَبِّرُ. الخَالِقُ. البَارِئُ. المُصَوِّرُ. الغَفَّارُ. القَهَّارُ. الوَهَّابُ. الرَّزَّاقُ. الفَتَّاحُ. العَلِيمُ. القَابِضُ. البَاسِطُ. الخَافِضُ. الرَّافِعُ. المُعِزُّ. المُذِلُّ. السَّمِيعُ. البَصِيرُ. الحَكَمُ. العَدْلُ. اللَّطِيفُ. الخَبِيرُ. الحَلِيمُ. العَظِيمُ. الغَفُورُ. الشَّكُورُ. العَلِيُّ. الكَبِيرُ. الحَفِيظُ. المُقِيتُ. الحَسِيبُ. الجَلِيلُ. الكَرِيمُ. الرَّقِيبُ. المُجِيبُ. الوَاسِعُ. الحَكِيمُ. الوَدُودُ. المَجِيدُ. البَاعِثُ. الشَّهِيدُ. الحَقُّ. الوَكِيلُ. القَوِيُّ. المَتِينُ. الوَلِيُّ. الحَمِيدُ. المُحْصِي. المُبْدِئُ. المُعِيدُ. المُحْيِي. المُمِيتُ. الحَيُّ. القَيُّومُ. الوَاجِدُ. المَاجِدُ. الوَاحِدُ. الأَحَدُ. الصَّمَدُ. القَادِرُ. المُقْتَدِرُ. المُقَدِّمُ. المُؤَخِّرُ. الأَوَّلُ. الآخِرُ. الظَّاهِرُ. البَاطِنُ. الوَالِي. المُتَعَالِي. البَرُّ. التَّوَّابُ. المُنْتَقِمُ. العَفُوُّ. الرَّءُوفُ. مَالِكُ المُلْكِ. ذُو الجَلاَلِ وَالإِكْرَامِ: المُقْسِطُ. الجَامِعُ. الغَنِيُّ. المُغْنِي. المَانِعُ. الضَّارُّ. النَّافِعُ. النُّورُ الهَادِي. البَدِيعُ البَاقِي. الوَارِثُ. الرَّشِيدُ. الصَّبُورُ]. ولم يفصل الأسماء غير الترمذى.

5. (1794) - *Hz. bu Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlulah *(aleyhissalâtu vesselâm)* buyurdular ki: "Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Kim bunları ezberlerse cennete girer. Allah tektir, teki sever."

Bir rivâyette: *"Kim o isimleri sayarsa cennete girer"* buyurmuştur. Buhârî hadisi bu lafızla tahric etmiştir. Müslim'de "tek" kelimesi yoktur. [Buhârî, Daavât 68; Müslim, Zikr 5, (2677); Tirmizî, Daavât 87, (3502).]

Tirmizî'nin rivâyetinde Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* Allah'ın isimlerini şöyle yazdı:

---

(١) المعنى أن هذه التسعة والتسعين اسما من أسماء الله من أحصاها دخل الجنة، لا أن أسماء الله تعالى هى ذلك العدد فقط، ومعنى الإحصاء أن لا يقتصر في الثناء على الله ودعائه على بعضها، والاستقامة والعمل بمقتضاها ومعرفة معانيها.

"O Allah ki O'nda başka ilâh yoktur. Rahman'dır. Rahim'dir. El-Meliku'l-Kuddûsu, es-Selâmu, el-Mü'minu, el-Müheyminu, el-Azîzu, el-Cebbâru, el-Mütekebbiru, el-Hâliku, el-Bâriu, el-Musavviru, el-Gaffâru, el-Kahhâru, el-Vehhâbu, er-Rezzâku, el-Fettâhu, el-Alîmu, el-Kâbizu, el-Bâsitu, el-Hâfidu, er-Râfiu, el-Muizzu, el-Müzillu, es-Semîu, el-Basîru, el-Hakemu, el-Adlu, el-Latîfu, el-Habîru, el-Halîmu, el-Azîmu, el-Gafûru, eş-Şekûru, el-Aliyyu, el-Kebîru, el-Hafîzu, el-Mukîtu, el-Hasîbu, el-Celîlu, el-Kerîmu, er-Rakîbu, el-Mucîbu, el-Vâsiu, el-Hakîmu, el-Vedûdu, el-Mecîdu, el-Bâisu, eş-Şehîdu, el-Hakku, el-Vekîlu, el-Kaviyyu, el-Metînu, el-Veliyyu, el-Hamîdu, el-Muhsî, el-Mubdiu, el-Muîdu, el-Muhyi, el-Mümîtu, el-Hayyu, el-Kayyûmu, el-Vâcidu, el-Mâcidu, el-Vâhidu, el-Ahadu, es-Samedu, el-Kâdiru, el-Muktediru, el-Muahhiru, el-Evvelu, el-Âhiru, ez-Zâhiru, el-Bâtinu, el-Vâli, el-Müte'âli, el-Berru, et-Tevvâbu, el-Müntekimu, el-Afuvvu, er-Raûfu, Mâliku'l-Mülki, Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm, el-Muksitu, el-Câmiu, el-Ganiyyu, el-Muğnî, el-Mâni', ed-Dârru, en-Nâfiu, en-Nûru, el-Hâdî, el-Bedîu, el-Bâki, el-Vârisu, er-Reşîdu, es-Sâbûru."

İsimleri bu şekilde, sâdece *Tirmizî* saymıştır.

ALLAH'IN GÜZEL İSİMLERİNİN ŞERHİ

«الْقُدُّوسُ»: الطاهر من العيوب، «السَّلَامُ»: ذو السلام، أى الذى سلم من كل عيب، وبرئ من كل آفة، «المؤمن»: الذى يصدق عباده وعده فهو من الإيمان بمعنى التصديق، أو يؤمّنهم يوم القيامة من عذابه، فهو من الأمان «المُهَيْمِنُ»: الشهيد، وقيل: الأمين، وأصله مؤيمن، فقلبت الهمزة هاء، وقيل: الرقيب والحافظ، «العَزِيزُ»: القاهر الغالب، والعزة: الغلبة «الجَبَّارُ»: هو الذى أجبر الخلق، وقهرهم على ما أراد من أمر ونهى، وقيل: هو العالى فوق خلقه «المتَكَبِّرُ»: المتعالى عن صفات الخلق، وقيل: الذى يتكبر على عتاة خلقه إذا نازعوه العظمة فيقصمهم، والتاء في المتكبر تاء المنفرد، والمتخصص، لا تاء المتعاطى المتكلف، وقيل: إن المتكبر من الكبرياء الذى هو عظمة الله تعالى لا من الكبر الذى هو مذموم، «البَارِئُ»: هو الذى خلق الخلق لا عن مثال، إلا أن لهذه اللفظة من الاختصاص بالحيوان ما ليس لغيره من المخلوقات، وقلما تستعمل في غير الحيوان فيقال برأ الله تعالى النسمة، وخلق السموات والأرض، «المُصَوِّرُ»: هو الذى أنشأ خلقه على صور مختلفة، ومعنى التصوير التخطيط والتشكيل، «الغَفَّارُ»: هو الذى يغفر ذنوب عباده مرة بعد مرة، وأصل الغفر: الستر والتغطية، والله تعالى غافر لذنوب عباده ساتر لها بترك العقوبة عليها «الفَتَّاحُ»: هو الحاكم بين عباده، يقال فتح

الحاكم بين الخصمين إذا فصل بينهما، ويقال للحاكم الفاتح، وقيل: هو الذى يفتح أبواب الرزق والرحمة لعباده، والمنغلق عليهم من أرزاقهم، «الْقَابِضُ»: الذى يمسك الرزق عن عباده بلطفه وحكمته، «البَاسِطُ»: الذى يبسط الرزق لعباده ويوسعه عليهم بجوده ورحمته فهو الجامع بين العطاء والمنع، «الخَافِضُ»: الذى يخفض الجبارين والفراعنة. أى يضعهم ويهينهم، «الرَّافِعُ»: الذى يرفع أولياءه ويعزهم، فهو الجامع بين الإعزاز والإذلال، «الحَكَمُ»: الحَاكم، وحقيقته الذى سلم له الحكم ورد إليه، «العَدْلُ»: هو الذى لا تميل به الأهواء فيجور في الحكم، وهو من المصادر التى يسمى بها كرجل ضيف وزور، «اللَّطِيفُ»: الذى يوصل إليك أربك في رفق، وقيل: هو الذى لطف عن أن يدرك بالكيفية، «الخَبِيرُ»: العالم العارف بما كان وما يكون، «الغَفُورُ»: من أبنية المبالغة في الغفران، «الشَّكُورُ»: الذى يجازى عباده ويثيبهم على أفعالهم الصالحة فشكر الله تعالى لعباده إنما هو مغفرته لهم وقبوله لعبادتهم. «الكَبِيرُ» هو الموصوف بالجلال وكبر الشأن. «المُقِيتُ» هو المقتدر، وقيل: هو الذى يعطى أقوات الخلائق. «الحَسِيبُ» هو الكافى، وهو فعيل بمعنى مفعل كأليم بمعنى مؤلم، وقيل: هو المحاسب. «الرَّقِيبُ» هو الحافظ الذى لا يغيب عنه شئ. «المُجِيبُ» هو الذى يقبل دعاء عباده ويستجيب لهم. «الوَاسِعُ» الذى وسع غناه كل فقير ورحمته كل شئ. «الوَدُودُ» فعول بمعنى مفعول من الودّ، فالله تعالى هو مودود: أى محبوب في قلوب أوليائه، أو هو بمعنى فاعل. أى إن الله يود عباده الصالحين بمعنى يرضى عنهم. «المجيدُ» هو الواسع الكريم، وقيل: هو الشريف. «البَاعِثُ» هو الذى يبعث الخلق بعد الموت يوم القيامة. «الشَّهِيد» هو الذى لا يغيب عنه شئ، يقال: شاهد وشهيد، كعالم وعليم: أى أنه حاضر يشاهد الأشياء ويراها. «الحَقُّ» هو المتحقق

كونه ووجوده. «الوَكِيلُ» هو الكفيل بأرزاق عباده، وحقيقته أنه الذى يستقل بأمر الموكول إليه، ومنه قوله تعالى: حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ. «القَوِىُّ» القادر، وقيل: هو التام القدرة والقوة الذى لا يعجزه شئ. «المَتِينُ» هو الشديد القوى الذى لا تلحقه في أفعاله مشقة. «الْوَلِىُّ» الناصر، وقيل: المتولى للأمور القائم بها كولّى اليتيم. «الحَمِيدُ» المحمود الذى استحق الحمد بفعله وهو فعيل بمعنى مفعول. «المُحْصِى» هو الذى أحصى كل شئ بعلمه فلا يفوته شئ من الاشياء دق أو جلّ. «المُبْدِئُ» الذى أنشأ الأشياء، واخترعها ابتداء. «المُعِيدُ» هو الذي يعيد الخلق بعد الحياة إلى الممات، وبعد الممات إلى الحياة. «الوَاجِدُ» هو الغنى الذى لا يفتقر، وهو من الجدة والغنى. «الوَاحِدُ» هو الفرد الذى لم يزل وحده، ولم يكن معه آخر، وقيل: هو المنقطع القرين والشريك. «الأَحَدُ» الفرد، والفرق بين الواحد والأحد، أن أحداً بنى لنفى مايذكر معه من العدد فهو يقع على المذكر والمؤنث، يقال: ما جاءنى أحد. أى لا ذكر ولا أنثى، وأما الواحد فإنه وضع لمفتتح العدد، تقول: جاءنى واحد من الناس، ولا تقول فيه جاءنى أحد من الناس، فالواحد بنى على انقطاع النظير والمثل، والأحد بنى على الانفراد، والوحدة عن الأصحاب، فالواحد منفرد بالذات، والأحد منفرد بالمعنى. «الصَّمَدُ» هو السيد الذى يصمد إليه الخلق في حوائجهم. أى يقصدونه: «المُقْتَدِرُ» مفتعل من القدرة، وهو أبلغ من قادر. «المُقَدِّمُ» الذى يقدم الأشياء فيضعها في مواضعها. «المُؤَخِّرُ» الذى يؤخرها إلى أماكنها، فمن استحقّ التقديم قدّمه، ومن استحقّ التأخير أخره. «الأَوَّلُ» هو السابق للأشياء كلها. «الآخِرُ» الباقى بعد الأشياء كلها. «الظَّاهِرُ» هو الذي ظهر فوق كل شئ وعلاه. «البَاطِنُ» هو المحتجب عن أبصار الخلائق. «الوَالِى» مالك الأشياء المتصرف فيها. «المُتَعالِى» هو المنزه عن صفات المخلوقين

تعالى أن يوصف بها وجلّ. «البرُّ» هو العطوف على عباده ببره ولطفه. «المُنْتَقِمُ» هو المبالغ في العقوبة لمن يشاء، وهو مفتعل من نقم ينقم إذا بلغت به الكراهية حدّ السخط. «العَفُوُّ» فعول من العفو بناء مبالغة، وهو الصفوح عن الذنوب. «الرَّؤُوفُ» هو الرحيم العاطف برأفته على عباده، والفرق بين الرأفة والرحمة أن الرحمة قد تقع في الكراهية للمصلحة، والرأفة لا تكاد تقع في الكراهية. «ذُو الجَلالِ والإكْرامِ» مصدر جليل، يقال: جليل بين الجلالة والجلال. «المُقْسِطُ» العادل في حكمه، أقسط الرجل إذا عدل فهو مقسط، وقسط إذ جار فهو قاسط. «الجَامِعُ» الذى يجمع الخلائق ليوم الحساب. «المَانِعُ» هو الناصر الذى يمنع أولياءه أن يؤذيهم. «النُّورُ» هو الذى يبصر بنوره ذوو العماية ويرشد بهداه ذوو الغواية. «الوَارِثُ» هو الباقى بعد فناء الخلائق. «الرَّشِيدُ» هو الذى يرشد الخلق إلى مصالحهم، فعيل بمعنى مفعل «الصَّبُور» هو الذى لا يعاجل العصاة بالانتقام منهم بل يؤخر ذلك إلى أجل مسمى، فمعنى الصبور في صفة الله تعالى قريب من معنى الحليم إلا أن الفرق بين الأمرين أنهم لا يأمنون العقوبة في صفة الصبور كما يأمنون منها في صفة الحليم، سبحانه وتعالى عما يقول الجاحدون علواً كبيراً.

El-Kuddûs: Ayıplardan temiz demektir.

es-Selâm: Selâm sahibi, yani herçeşit ayıptan selâmette, her türlü âfetten berî demektir.

el-Mü'min: Kullarına va'dinde sâdık olan demektir. Tasdîk mânasına olan imandan gelir. Yahut, kıyamet günü kullarına, azabına karşı garanti veren, güven veren demektir, bu mâna emân'dan gelir.

el-Muheymin: Şâhid olan (görüp gözeten) demektir. Emîn mânasına geldiği de söylenmiştir. Aslı, müeymin'dir, ancak hemze, hâ'ya kalbolmuştur. Keza er-Rakîb ve el-Hâfiz mânâsına geldiği de söylenmiştir.

el-Azîzu: Kahreden, galebe çalan demektir. "İzzet", galebe, çalmak mânasına gelir.

el-Cebbâr: Mahlukâtı mecbur eden; emir veya yasak her ne dilerse

ona zorlayan demektir. Bu kelimenin, bütün mahlukâtının fevkinde yücedir mânasına geldiği de söylenmiştir.

el-Mütekebbir: Mahlukâta ait sıfatlardan yüce, uzak mânasına gelir. Ayrıca: "Mahlukâtından büyüklük taslayarak kendisiyle azamet yarışına kalkanlara büyüklüğünü gösteren ve onlara haddini bildiren mânasına geldiği de söylenmiştir. Keza şu mânaya geldiği de belirtilmiştir: "Mütekebbir" Allah'ın azametini ifâde eden kibriyâ kelimesinden gelir, tezyîfî bir mâna taşıyan kibir kelimesinden gelmez.

el-Bâriu: Mahlukâtı, mevcut bir misâle bakmaksızın, yoktan, örneksiz olarak yaratan mânasına gelir. Bu kelime, öncelikle hayvanlar için kullanılır, diğer mahluklar için pek kullanılmaz. Hayvanlar dışındaki mahlukât hakkında nâdiren kullanılır. Meselâ: Allah canlıları yoktan yarattı demek için بَرَأَ اللهُ تَعَالَى الـنَّسَمَةَ dediğimiz halde, semâvat ve arz hakkında خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ deriz.

el-Musavvir: Mahlukâtı farklı sûretlerde yaratan" demektir. Tasvîr lügat olarak hat ve şekil çizmek mânasına gelir.

el-Gaffâr: Kullarının günahlarını tekrar tekrar affeden, mânasına gelir. Gafr kelimesi, aslında setr (örtmek) ve kapamak mânalarına gelir. Allah Teâla kullarının günahlarını affedici, onlar için cezayı terketmek sûretiyle (günahları) örtücüdür.

el-Fettâh: Kulları arasında hâkim demektir. Araplar, hâkim iki hasmın (dâvalı-dâvacı) arasındaki ihtilafı çözdüğü zaman: "Hâkim iki hasmın arasını fethetti" derler. Hükmetti, çözüme kavuşturdu mânasında, hâkime fâtih dendiği de olmuştur. Mamafih "Kullarına rızk ve rahmet kapılarını açan", rızıklarından kapanmış olanları açan mânasına da gelir.

el-Kâbız: Kullarının rızkını lütfu ve hikmetiyle tutan mânasına gelir.

el-Bâsıt: Kullarına rızkı açıp cûd ve rahmetiyle genişleten demektir. Böylece Cenâb-ı Hakk, hem ihsan sahibi, hem de onu men edici olmaktadır.

el-Hâfid: Cebbarları ve firavunları alçaltan demektir. Yâni onları horlar ve değersiz kılar demektir.

er-Râfi': Velîlerini, dostlarını yüceltir. Azîz kılar demektir. Böylece Allah, hem zelîl hem de azîz kılıcı olmaktadır.

el-Hakem: Hâkim demektir. Bu da hakikatı hükmetme yetkisi kendisine verilen, ona gönderilen demek olur.

el-Adlu: Kendinde heva meyli olmayan, hükümde doğruluktan ayrılmayan cevre yer vermeyen mânasına gelir. Aslında masdardır. Ancak âdil makamında kullanılmıştır. Âdil'den daha beliğdir, çünkü müsemma, fiilin kendisiyle isimlenmiştir.

el-Latîfu: Arzunu sana rıfkla ulaştıran demektir. "Mahiyeti, idrak edilemeyecek kadar latîf" mânasına geldiği de söylenmiştir.

el-Habîru: Olanı ve olacağı bilen kimseye denir.

el-Gafûru: Bağışlamada mübalağa eden, çok bağışlayan demektir.

eş-Şekûru: Kullarını, sâlih fiilleri sebebiyle mükâfatlandıran ve sevap veren demektir. Allah'ın kullarına şükrü, onlara mağfireti ve ibâdetlerini kabul etmesidir.

el-Kebîru: Celâl (büyüklük) ve şânının yüceliği sıfatlarını taşıyan kimsedir.

el-Mukîtu: Muktedir demektir. Ayrıca, mahlukâta gıdalarını veren mânasına geldiği de söylenmiştir.

el-Hasîbu: el-Kâfi demektir. Muf'il mânasında fâildir, tıpkı mü'lim mânasında elîm gibi, hasîb'in muhâsib mânasında kullanıldığı da söylenmiştir.

er-Rakîbu: Kendisinden hiçbir şey gâib olmayan hâfız (muhâfız) demektir.

el-Mucîbu: Kullarının duasını kabul edip, icâbet eden zât demektir.

el-Vâsiu: Zenginliği, bütün fakrları bürüyen; rahmeti herşeyi kuşatan demektir.

el-Vedûdu: el-Vedd (sevgi) kelimesinden mef'ûl mânasında feûl'dür. Allah Teâlâ Mevdûd'dur. Çok sevilir. Yani velîlerinin kalbinde sevgilidir. Veya fâil mânasında feûldür. Yani Allah Teâla sâlih kullarını sever, bu da "onlardan razı olur" demektir.

el-Mecîdu: Keremi geniş olan demektir. Şerif mânasını taşıdığı da söylenmiştir.

el-Bâisu: Mahlukâtı, ölümden sonra kıyamet günü yeniden diriltir demektir.

eş-Şehîdu: Kendisinden hiçbir şey gâib olmayan kimse demektir. Şâhid ve şehîd aynı mânada kullanılır, tıpkı âlim ve alîm kelimeleri gibi. Mâna şöyledir: Allah, (her yerde) hâzırdır. Eşyayı müşahede edip her an görür.

el-Hakku: Varlığı ve vücudu gerçek olan demektir.

el-Vekîlu: Kulların rızıklarına kefil demektir. Hakikat şudur: Kendisine tevkîl edilmiş olanı işinde müstakil söz sâhibi olmaktır. Bu hususta şu âyet hatırlanabilir: **"(Dediler ki) Allah bize yeter, O ne güzel vekildir"** (Âl-i İmrân 173).

el-Kaviyyu: el-Kâdir (güçlü) demektir. Ayrıca: "Kudreti ve kuvveti tam, O'nu hiçbir şey âciz kılamaz" mânasına da gelir.

el-Metînu: Şedîd ve kavî olup, hiçbir fiilinde meşakkatle karşılaşmayan demektir.

el-Veliyyu: Nâsır (yardımcı) demektir. Ayrıca: "İşlerin kendisiyle yürüdüğü mütevelli, yetimin velîsi gibi" diye de açıklanmıştır.

el-Hamîdu: Fiiliyle hamde hak kazanan mahmûd kimsedir. Bu kelime mef'ûl mânasında fâildir.

el-Muhsî: İlmiyle herşeyi sayan, nazarından büyük veya küçük hiçbir şey kaçmayan kimse demektir.

el-Mübdiu: Eşyayı yoktan ilk defa var eden, yaratan demektir.

el-Muîdu: Mahlukâtı hayattan sonra tekrar ölüme, öldükten sonra da tekrar hayata iâde eden kimse demektir.

el-Vâcidu: Fakirliğe düşmeyen zengin demektir. Bu kelime, gına demek olan cide kökünden gelir.

el-Vâhidu: Tek başına devam eden, yanında bir başkası olmayan ferd'dir. Ayrıca, şerîk ve arkadaşı olmayan kimse mânası da mevcuttur.

El-Ahadu: Ferd demektir. *Ahad* ile *vâhid* arasındaki farka gelince, ahad, kendisiyle bir başka adedin zikredilmesini men edecek bir yapıya sâhiptir. Kelime hem müzekker, hem de müennestir. *"Bana kimse (ahad) gelmedi* derken, gelmeyen hem erkektir, hem de kadındır." Vâhid'e gelince bu sayıların ilki olarak vazedilmiştir: "Bana halktan biri (vahid) geldi" denir ama, *"Bana haktan kimse (ahad) geldi"* denmez. Vâhid, emsâl ve nazîri kabûl etmeyen bir mâna üzere bina edilmiştir. Ahad ise ifrad ve arkadaşlardan yalnızlık üzere bina edilmiştir. Öyle ise, vâhid, zât itibariyle münferiddir, ahad ise mâna itibariyle münferiddir.

es-Samedu: *İhtiyaçlarını te'min etmek üzere, halkın kendisine başvurduğu efendidir.* Yani halkın kendisine yöneldiği kimsedir.

el-Muktediru: Kudret kökünden müfteil babındandır. Kâdir'den daha öte bir güçlülük ifâde eder.

el-Mukaddimu: Eşyayı takdim edip, yerli yerine koyan demektir.

el-Muahhiru: Eşyayı yerlerine te'hir eden demektir. Kim takdime hak kazanırsa ona takdîm eder, kim de te'hîre hak kazanırsa ona da te'hîr eder.

el-Evvelu: Bütün eşyadan önce var olan demektir.

el-Âhiru: Bütün eşyadan sonra bâkî kalacak olan demektir.

ez-Zâhiru: Herşeyin üstünde zâhir olan ve onların üstüne çıkan şey demektir.

el-Bâtınu: Mahlukâtın nazarlarından gizlenen demektir.

el-Vâlî: Eşyanın mâliki ve onlarda tasarruf eden demektir.

el-Müteâli: Mahlukâtın sıfatlarından münezzeh olan, bu sıfatların biriyle muttasıf olmaktan yüce ve âlî olan.

el-Berru: Katından gelen bir iyilik ve lütufla, kullarına karşı merhametli, şefkatli demektir.

el-Müntakimu: Dilediğine ceza vermede şiddetli davranan demektir. Nekame kökünden müfteil babında bir kelimedir. Nekame, hoşnudsuzluğun öfke ve nefret derecesine ulaşmasıdır.

el-Afuvvu: Afv'dan feûl babında bir kelimedir. Bu bâb mübalağa ifâde eder. Öyle ise mâna: "Günahları çokça bağışlayan" demek olur.

er-Raûfu: Katından gelen bir re'fetle (şefkatle) kullarına merhametli ve şefkatli olan demektir. Re'fetle rahmet arasındaki farka gelince; rahmet bazan maslahat gereği istemeyerek de olabilir. Re'fet isteksiz olmaz, isteyerek olur.

Zü'l-Celâl: Celâl, celîl'in masdarıdır. Celâl, celâlet, nihâyet derecede büyüklük, azamet demektir. Zü'l-Celâl büyüklük sahibi olan mânasına gelir.

el-Muksidu: Hükmünde âdil, demektir. Ef'al babında adaletli oldu mânasına olan bu kelime, sülâsî aslında zulmetti mânasına gelir. Nitekim kasıt; cevreden, zâlim demektir.

el-Câmiu: Kıyamet günü mahlukâtı toplayan demektir.

el-Mâniu: Dostlarını, başkalarının eziyetinden koruyan yardımcı demektir.

en-Nûru: Körlüğü olanları nuruyla görür kılan, dalâlette olanları da hidâyetiyle irşâd eden demektir.

el-Vârisu: Mahlukâtın yok olmasından sonra da bâki kalan demektir.

er-Reşîdu: Mahlukâta maslahatların gösteren demektir.

es-Sabûru: Âsîlerden intikam almada acele etmeyen, cezalandırmayı belli bir müddet te'hîr eden demektir. Allah'ın sıfatı olarak sabûr'un mânası halîm'in mânasına yakındır. Ancak ikisi arasında şöyle bir fark vardır: Sabûr sıfatında cezanın mutlaka olacağını beklemeyebilirler. Ancak halîm sıfatıyla Allah'ın cezasına kesin nazarıyla bakarlar.

Allah inkarcıların söylediklerinden münezzeh ve mukaddestir, uludur, yücedir.

İKİNCİ FASIL

NAMAZ DUALARI

1-İSTİFTAH

UMUMÎ AÇIKLAMA:

Yapmamız gereken duaların bir kısmı namazla ilgilidir. Daha namaza başlarken okumamız gereken dualar olduğu gibi, namazın içinde, muhtelif safhalarda, keza namazdan selâmla çıktıktan sonrada okunacak dualar mevcuttur. Şu halde burada bu dualarla ilgili bir kısım rivâyetleri göreceğiz.

1795 ١ – عن أبي هريرة رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قال: [كانَ رسولُ اللهِ ﷺ إذَا كَبَّرَ للصَّلاَةِ سَكَتَ هُنَيَّةً قَبْلَ أنْ يَقْرَأَ، فَقُلْتُ يَا رسولَ اللهِ: بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي سُكُوتُكَ بَيْنَ التَّكْبِيرِ وَالْقِرَاءَةِ مَا تَقُولُ؟ قَالَ: أَقُولُ: اللَّهُمَّ نَقِّنِي مِنْ خَطَايَايَ كَمَا يُنَقَّى الثَّوْبُ الأَبْيَضُ مِنَ الدَّنَسِ. اللَّهُمَّ اغْسِلْنِي مِنْ خَطَايَايَ بِالْمَاءِ وَالثَّلْجِ وَالْبَرَدِ]. أخرجه الخمسة إلا الترمذي، وهذا لفظ الشيخين.

زاد أبو داود والنسائي في أوَّله: [اللَّهُمَّ بَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ].

1. (1795)- *Ebû Hüreyre* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz için tahrîme tekbirini alınca kıraate geçmezden önce bir müddet sükût buyurmuştur. Ben:

"Ey Allah'ın Resûlü, dedim, *anam babam sana feda olsun,* tekbir ile kıraat arasındaki sükût esnasında ne okuyorsunuz?" Bana şu cevabı verdi:

"Ey Allahım, beni hatalarımdan öyle temizle ki, kirden pakla-

nan be-yaz elbise gibi olayım. Allahım beni, hatalarımdan su, kar ve dolu ile yıka" diyorum." [Buhârî, Ezân 89; Müslim, Mesâcid 147, (598); Ebû Dâvud, Salât 123, (781); Nesâî, İftitâh 15, (2, 128, 129).]

Ebû Dâvud, Nesâî (ve Buhârî'nin) rivâyetlerinin başında şu ziyade vardır: "Allahım, benimle hatalarımın arasını doğu ile batının arası gibi uzak kıl."

AÇIKLAMA:

1-Normalde çamaşırın temizliği için sadece su kullanıldığı halde, hadiste bir ve buzun da zikri, âlimler tarafından farklı yorumlara tâbi kılınmıştır, ancak hepsi de neticede maksadın mübalağalı şekilde ifâde-sinde birleşirler.

Mesela *Hattâbî* der ki: "Kar ve dolunun zikri te'kîd içindir. Zîra, bunlar zaten elle dokunulmayan, temizlikte de kullanılmayan iki sudur."

İbnu Dakîku'l-Îd der ki: "Böyle denmekle âzamî derecedeki temizlik ifâde edilmiştir. Zîra, üzerinden üç ayrı temizlik maddesi geçen elbise tertemiz olur. Mamafih, bunların her birinden maksadın mecaz olması da mümkündür. Yani onlarla kiri kaldıran sıfat kinâye olunmuştur, tıpkı şu âyette olduğu gibi: وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْلَنَا وَارْحَمْنَا **"Rabbimiz bizi affet, bize mağfiret et ve bize merhamet et..."** (Bakara 285).

Tîbî de buna işareten der ki: "Sudan sonra kar ve buzun da zikrinden maksad, afdan sonra rahmet ve mağfiretin bütün envâını -pek şiddetli olan cehennem azabının harâretini söndürmek için- taleb etmektir." Hadîsin, Abdullah İbnu Ebî Evfâ tarafından Müslim'de kaydedilen rivâyetinde suyun soğukluk kaydıyla zikri de bu mânayı te'yîd eder. Böylece Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hataları -ateşe girmeye sebep olmasından ötürü- cehenneme benzetmiş ve onun söndürülmesini de yıkamaya teşbîh buyurmuş, söndürme işinde, söndürücülerin hepsini sudan başlayarak en soğuğuna varıncaya kadar zikretmekle üslûbda mübalağaya yer vermiştir.

Türbüştî der ki: "Bu üç şeyin be-tahsis zikri, bunların semâdan inmeleri sebebiyledir."

Kirmânî der ki, "Bu üç duada, üç vakte işaret edilmiş olma ihtimali de vardır. Uzaklaşma istikbâle, temizlik hâl-i hâzıra, yıkama geçmişe işarettir." İbnu Hacer der ki, "Bu durumda, istikbâlin önce zikri, husûle, gelecek olanın def'ine gösterilecek ihtimam, vukua gelmiş olanın ref'in-

den önce olduğu içindir." Yani günah işleyip sonra da affıyla uğraşıncaya kadar, öncelikle günah işlememeye gayret gösterilmelidir.

2-HADİSTEN ÇIKARILAN BAZI HÜKÜMLER

★ Hadisten, tahrîme tekbiri ile kıraat arasında dua okumanın meşrû olduğu hükmü çıkarılmıştır. Ancak İmam Mâlik bu hükme katılmamıştır.

★ *İmam Şâfiî* ve başka bâzıları bu hadise dayanarak namazda, Kur'ân'da olmayan bir şeyle dua etmenin câiz olduğuna hükmederler. Hanefîler bu görüşe katılmazlar.

★ Hadis, Ashâb'ın Rusûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ı hareket, sükûn, gizli, açık bütün ahvâliyle tesbit edip, dini en mükemmel şekliyle muhafaza ettiklerini göstermekte, bu hususta muknî bir örnek sunmaktadır.

Bazı *Şâfiîler*, kar ve dolunun temizleyici olduklarına bu hadisten delil çıkarmışlardır.

1796 ٢ – وعن ابن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُما قال: [بَيْنَمَا نَحْنُ نُصَلِّي مَعَ رَسُولِ اللهِ ﷺ إذ قالَ رَجُلٌ مِن القَوْمِ : اللهُ أكْبَرُ كَبِيراً، وَالْحَمْدُللهِ كَثِيراً، وَسُبْحَانَ اللهِ بُكْرَةً وَأَصِيلاً، فَقَالَ ﷺ : مَنِ الْقَائِلُ كَلِمَةَ كَذَا و كَذَا؟ قَالَ الرَّجُلُ: أنَا يَارَسُولَ اللهِ، فَقَالَ: عَجِبْتُ لَهَا فُتِحَتْ لَهَا أبْوَابُ السَّمَاءِ. قَالَ ابن عمر: فَمَا تَرَكْتُهُنَّ مُنْذُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ ذلِكَ]. أخرجه مسلم والترمذى والنسائى.

وزاد النسائى في رواية: [لَقَدْ رَأَيْتُ اثْنَا عَشَرَ مَلَكاً].

2. (1796)-*İbnu Ömer* (radyallahu anhumâ) anlatıyor: "Biz, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* ile birlikte namaz kılarken, cemaatten biri aniden:

"Allahu ekber kebîrâ, velhamdü lillâhi kesîrâ, subhânallâhi bükraten ve asîlâ (Allah, büyükte büyüktür, Allah'a hamdimiz çoktur, sabah akşam tesbihimiz Allah'adır!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* efendimiz:

"Bu sözleri kim söyledi?" diye sordu. Söyleyen adam:

"Ben, ey Allah'ın Rusûlü" dedi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesellâm) efendimiz:"

"O sözler hoşuma gitti. Sema kapıları onlara açıldı" buyurdu. İbnu

Ömer (radıyallâhu anhümâ) der ki: "Söylediği günden beri o zikri okumayı hiç terketmedim." [Müslim, Mesâcid 150, (601); Tirmizî, Daavât 137, (3586); Nesâî İftitâh 8, (2, 125).]

Nesâî, bir rivâyette şu ziyâdede bulunmuştur: "On iki adet meleğin, bu sözleri (yükseltmek üzere) koşuştuklarını gördüm."

AÇIKLAMA:

1-Hadiste beyan edilen gök kapılarının açılması o zikrin Allah indinde makbul olduğuna delildir. Çünkü duaların kıblesi sema, makbul sözlerin şe'ni kabûl-i İlâhî semâsına yükselmektir. Âyette: **"Güzel sözler O'na yükselir, o sözleri de sâlih ameller yükseltir"** buyurulmuştur (Fâtır 10)

2-Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*'ın ifâdeleri, bu zikrin dilden düşürülmemesine bir teşviktir. Nitekim İbnu Ömer (radıyallâhu anhümâ), dinlediği günden itibâren bunu her fırsatta dilinden düşürmemiştir.

١٧٩٧ ٣- وعن أنس رضي الله عنه قال: [بينما رسول الله ﷺ يصلي إذ جاءه رجل قد حفزه النفس، فقال: الله أكبر، الحمدلله حمداً كثيراً طيباً مباركاً فيه، فلما قضى رسول الله ﷺ الصلاة قال: أيكم المتكلم بالكلمات؟ فأرم القوم، فقال: إنه لم يقل بأساً، فقال الرجل: أنا يارسول الله، قال: لقد رأيت اثنى عشر ملكاً يبتدرونها أيهم يرفعها]. أخرجه مسلم وأبو داود والنسائي.

« حفزه النفس » أى تتابع بشدة كأنه يحفز صاحبه: أى يدفعه.

« وأرم القوم » أطرقوا سكوتاً.

3. (1797)- *Hz. Enes* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaz kılarken nefes nefese bir adam geldi ve:

"Allahu ekber, Elhamdü lillâhi hamden kesîran tayyiben mubâreken fîhi. (Allah büyüktür, çok temiz ve mübârek hamdler Allah'adır!)" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namazı bitirince:

"Şu kelimeleri hanginiz söyledi?" diye sordu. Cemaat bir müddet sessiz kaldı, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)*:

"(Kim söylediyse çekinmesin, benim desin), Zîra fena bir şey söylemiş değil)" dedi. Bunun üzerine adam:

"Ben, ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* da:

"Ben on iki melek gördüm. Her biri, bu kelimeleri (Allah'ın huzuruna) kendisi yükseltmek için koşuşmuşlardı." [Müslim, Mesâcid 149, (600); Ebû Dâvud, Salât 121, (763); Nesâî, İftitâh 19, (2, 132, 133).]

AÇIKLAMA'sı 1800 numaralı hadiste gelecek.

1798 ٤- وعن جابر رضي الله عنه قال: [كَانَ رَسولُ اللهِ ﷺ إذَا استفتحَ الصَّلاَةَ كَبَّرَ، ثُمَّ قَـــال: إنَّ صَلاَتِي ونُسُكِي ومَحْيَايَ ومَمَاتِي للهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لاَ شَرِيكَ لَهُ، وبذلكَ أُمِرْتُ وأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ. الـــــلَّهُمَّ اهْدِنِي لأَحْسَنِ الأَعْمَالِ وأَحْسَنِ الأَخْلاَقِ، لاَ يَهْدِي لأَحْسَنِهَا إلاَّ أَنْتَ، وقِنِي سَيِّئَ الأَعْمَالِ، وسَيِّئَ الأَخْلاَقِ لاَ يَقِي سَيِّئَهَا إلاَّ أَنْتَ]. أخرجه النسائي.

4. (1798)- *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaza başlarken tekbir getirir, sonra (bazan) şunu okurdu: *"İnne salâtî ve nüsükî ve mahyâye ve memâtî lillâhi Rabbi'l-âlemîn. Lâ şerîke lehu ve bi-zâlike ümirtü ve ene evvelü'l-müslimîn. Allahümmehdinî li-ahseni'l a'mâli ve ahseni'l-ahlâki. Lâ yehdî li-ahsenihâ illâ ente. Ve kınî seyyie'l-a'mâl ve seyyie'l-ahlâk. Lâ yakî seyyiehâ illâ ente. (Namazım, ibâdetim hayatım ve ölümüm âlemlerin şeriksiz Rabbi Allah içindir. Ben bununla emrolundum. Ben bu emre teslim olanların ilkiyim. Ey Allah'ım, beni amellerin ve ahlâkın en iyisine sevket. Bunların en iyisine senden başka sevkeden yoktur. Beni kötü amellerden ve kötü ahlâktan koru, bunların kötülerinden ancak sen korursun."* [Nesâî, İftitâh 16, (2, 129).]

AÇIKLAMA: 1800 numaralı hadistedir.

1799 ٥- وعن محمد بن مسلمة رضي الله عنه [أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إذَا قَامَ يُصَلِّي تَطَوُّعاً قَالَ: اللهُ أَكْبَرُ وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمٰوَاتِ وَالأَرْضَ حَنِيفاً مُسْلِماً وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، وذَكَرَ مِثْلَ حَدِيثِ جَابِرٍ، ثُمَّ قَـــالَ: اللَّهُمَّ أَنْتَ الْمَلِكُ لاَ إلَهَ إلاَّ أَنْتَ، سُبْحَانَكَ وبِحَمْدِكَ، ثُمَّ يَقْرَأُ]. أخرجه النسائي.

5. (1799)- *Muhammed İbnu Mesleme* (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* nâfile namaz kılmak için kalktığı vakit (bazan) şunu okurdu:

"Allahu ekber veccehtü vechiye li'llezî fatara's-Semâvâti ve'l-arza hanî-fen müslimen ve mâ ene mine'l-müşrikîn... (Allah büyüktür. Yüzümü Ha-nîf ve Müslüman olarak semâvat ve arzı yaratan Allah'a yönelttim. Ben müşriklerden değilim)..."[61]

Devamını *Hz. Câbir* (radıyallâhu anh)'in rivâyetinde olduğu şekilde zikretti. Sonra şunu okudu:

"Allahümme ente'l-Meliku. Lâ ilâhe illâ ente sübhâneke ve bi-hamdike [Allahım (kâinatın gerçek) Meliki sensin. Senden başka ilah yoktur. Seni hamdinle takdîs ederim)." Sonra kıraata geçti." [Nesâî, İftitâh 17, (2, 131).]

AÇIKLAMA, 1800 numaralı hadistedir.

1800 ٦- وعن عائشة رضي الله عنها قالت: [كَانَ رسولُ الله ﷺ إذا افتتح الصَّلاةَ قالَ: سُبْحانَكَ اللَّهُمَّ وبِحَمْدِكَ، وتَبارَكَ اسْمُكَ، وتَعالَى جَدُّكَ، ولَا إلَهَ غَيْرُكَ]. أخرجه أبو داود والترمذي.

والمراد «بِالْجَدِّ» في حق الله تعالى عظمته وجلاله: أي صار جدك عالياً.

6. (1800)-*Hz. Aişe* (radıyallâhu anhâ) anlatıyor: "Resûlullah *(aleyhis-salâtu vesselâm)* namaza (iftitah tekbiri ile) başlayınca şunu okurdu: *"Subhâneke Allahümme ve bi-hamdike ve tebâreke'smüke ve teâlâ ceddüke ve lâ ilâhe gayruke. (Allah'ım seni her çeşit noksan sıfatlardan takdîs ederim, hamdim sanadır. Senin ismin mübârek, azametin yücedir, senden başka ilah da yoktur)."* [Tirmîzî, Salat 179, (243); Ebû Dâvud, Salat 122, (776); İbnu Mâce, İkâmeti's-Salat 1, (804).]

AÇIKLAMA:

Bu hadisler, namazda *tahrîme* (veya iftitah tekbirin)den sonra Kur'ân kıraatine geçmeden önce istiftah duasının okunacağını ifâde ederler. Bu, *Ebû Hanîfe, Şâfiî, Ahmet İbnu Hanbel* ve *Cumhur*'a göre müstehabtır. İmam Mâlik'e göre ise müstehab değildir. Ancak bizzat okunacak duâ husûsunda âlimler ihtilâf etmişlerdir.

Ahmed İbnu Hanbel ve *İmam Âzam* (rahimehumallâh)'a göre son rivâyette kaydettiğimiz Sübhâneke okunmalıdır. Delilleri de *Hz. Âişe*

61- Hanîf, daha önce açıklandığı üzere, dinde ihlâslı, başka dinlerden tamamiyle yüz çevirmiş, Hakk'a taraftar gibi mânalara gelir. Ayrıca Hanîf, Hz. İbrahim'in dinine mensup demektir. Müslüman da "Hakk'a teslim olmuş" demektir.

(radıyallâhu anhâ)'nin mezkur rivâyetidir. Bu rivâyet, Ahmed İbnu Hanbel ve Müstedrek'de de rivâyet edilmiştir. Hâkim, sıhhatini te'yid eder.

Bu hadis, bazı ilâvelerle Ebû Saîdi'l-Hudrî başta, başka bir kısım sahâbilerden de rivâyet edilmiştir. Ancak Tâbiîn ve Etbauttâbiîn ulemâsı amelde, çoğunlukla Hz. Âişe'nin rivâyetini esas almıştır. Mamafih Hz. Ömer ve İbnu Mes'ud'un rivâyetleri de bunun aynısıdır. Namazda onların da bunu okuduğu bilinmektedir.

Bu babta yukarıda *Hz. Ebû Hüreyre, Hz. Câbir İbnu Abdillah, Muhammed İbnu Mesleme* (radıyallâhu anhüm)'den farklı dualar kaydettik. Hz. Ali'den kaydedilen bir başka rivâyet daha var. Demek ki, Hz. Peygamber *(aleyhissalâtu vesselâm)* istiftah duasını farklı şekillerde okumuşlardır. Bunlardan birini sahih addedip diğerlerine bâtıl demek mümkün değildir. Hattâ İbnu Ömer (radıyallâhu anh)'in bir rivâyetine göre, Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* namaza başlayınca önce veccehtü vechiye diye başlayan duayı, arkadan Sübhâneke duasını, bundan sonra da *İnne salâtî* ve nüsükî diye başlayan duayı okur, ondan sonra kıraate geçerdi.

İbnu'l-Esîr'in Şerhu'l-Müsned'de kaydettiğine göre, İmam Şafiî (rahimehullah) hazretleri -farz olsun, nafile olsun- bütün namazlarda bu duâların hepsini baştan sona okurmuş.

Hanefîlerden Ebû Yûsuf, "Namazda Sübhâneke ile birlikte Veccehtu vechiye beraber okunmalıdır" demiştir. *el-Muhît*'de geldiğine göre veccehtü vechiye duası tekbirden önce okunmalıdır, bu müstehabtır. Aksini söyleyen de olmuştur.

Şâfiîlere göre, imam, *Fatiha* ile sûre arasında biraz sükut eder, bu arada cemaat da Fatiha'yı okur. Şafiî hazretleri, namaza başlarken imam ve cemaatin, aynı istiftah duasını okuyacaklarını açıkça söylemiştir.

Yine Şafiîlere göre, imamın Fatiha ile sûrelerden sonra sükut etmesi, cemaatin Fâtiha okumalarını te'min içindir. Hanefîler cemaat halinde imamın arkasında bir şey okumadıkları için sondaki bu sükut, kıraatla rükûnun arasını ayırmaya hamledilmiştir, kıraat bitince rükûya gitmekte acele etmemekten ibârettir. Kasten uzatılması mekruhtur. Yanılarak uzatılırsa farzın te'hirine sebep olduğu için secde-i sehiv gerekir.

İmam Mâlik, farz veya nâfile herhangi bir namazın başında, ortasında ve sonunda herhangi bir duayı okumakta beis görmez. Şâfiî'nin de görüşü bu ise de, istiftah duasını okumak sünnettir.

Hanefîlere göre, istiftah duası olarak Sübhâneke'den başka bir dua

okumak câiz değildir. Bu hususta rivâyet edilen dualar, farz namazların tahiyyatlarında teşehhüdden sonra namazın nihayetinde okunabilir. Nafilelerde daha müsâmahalı olan Hanefîler bu babta gelen rivâyetleri gece namazlarına hamlederler.

İbnu Battâl, adı geçen sükutun Medine örfünde yerleşmemiş olmasını gözönüne alarak, buna Resûlullah (aleyhissalât vesselâm)'ın bazan yer verdiği hükmüne ulaşır ve terkini câiz görür.

Hadiste geçen *"Annem babam sana feda olsun"* tâbirinin Resûlullah *(aleyhissalâtu vesselâm)* hakkında kullanılması câizdir. Bazı âlimler, herkes için kullanılabilir demiş ise de "câiz değildir" diyen de olmuştur. Üçüncü bir görüşe göre ise sâdece sâlihler için câizdir, başkalarına söylenemez.

İÇİNDEKİLER

ALTINCI FASIL: Kurban Kesmenin Yeri ve Zamanı 7
YEDİNCİ FASIL: Kurban Kesmenin Âdâbı 11
SEKİZİNCİ FASIL: Kurbandan Yemeye Dâir 15
DOKUZUNCU FASIL: Helâk Olan Kurbanlık Hakkında 19
ONUNCU FASIL: Kurbanlık Deveye Binmek 23
ONBİRİNCİ FASIL: Kâbe'ye Kurban Hediye Eden Mukim İhram Giyer mi? 27
ONİKİNCİ FASIL: Müteferrik Hadisler 31
ONBİRİNCİ BÂB: FEVÂT, İHSAR VE FİDYE 39
Umumî Açıklamalar 41
İhsar 41
Fevât 41
Fidye 41
BİRİNCİ FASIL: Hastalık ve Ezâ Sebebiyle Mahsur Kalanlar 43
Fidyede Muhayyerlik 45
Fidyenin Yeri 45
İKİNCİ FASIL: Düşman Tarafından Mâni Olunan Kimse 51
ÜÇÜNCÜ FASIL: Müddette Yanılanlar Veya Yolu Kaybedenler 55
DÖRDÜNCÜ FASIL: Müteferrik Hadisler 59
ONİKİNCİ BÂB: MEKKE'YE GİRİŞ, KONAKLAMA VE ORADAN ÇIKIŞ ÂDÂBI 63
ONÜÇÜNCÜ BÂB: HACCDA NİYÂBET 75
Niyâbet 75
ONDÖRDÜNCÜ BÂB: HACCLA İLGİLİ MÜTEFERRİK HÜKÜMLER 81
BİRİNCİ FASIL: Teşrik Günlerinde Tekbir 83

İKİNCİ FASIL: Mina'da Hutbe 87
ÜÇÜNCÜ FASIL: Çocuğun Haccı 93
DÖRDÜNCÜ FASIL: Şartlı Hacc 97
BEŞİNCİ FASIL: Harem'de Silah Taşıma Hakkında 99
ALTINCI FASIL: Zemzem Suyu Hakkında 103
YEDİNCİ FASIL: Müteferrik Hadisler 105
ONBEŞİNCİ BÂB: HZ. PEYGAMBER'İN HACC VE UMRESİ 115

HUDUD BÖLÜMÜ

Umumî Açıklama 129
Ta'zîr 131
Ta'zîrin Mahiyeti ve Meşrûiyyeti 131
Ta'zîrin Ehemmiyeti ve Nevileri 132
BİRİNCİ BÂB: İRTİDAD VE YOL KESME HADDİ 137
Mürted, Yol Kesen ve Bâği (İsyancı) Hakkında Tahlil 144
Mürtedler 145
Bâğîler (Siyasi Suçlular) 145
Fitne-İsyan 147
Bâğîlere Karşı Takip Edilecek Siyaset 147
Yol Kesenler (Kuttau't-Tarîk) 149
Yol Emniyeti ve Medeniyet 153
Ceza ve Af 154
İKİNCİ BÂB: ZİNÂ HADDİ 157
BİRİNCİ FASIL: Zinâ Haddiyle İlgili Hükümler 159
Cezayı, Devlet Verir 179
İKİNCİ FASIL: Resûlullah'ın Hadd Tatbik Ettikleri Kimseler 183
Hadisten Çıkarılan Bazı Hükümler 186
Hadisten Çıkarılan Bazı Hükümler 191
ÜÇÜNCÜ BÂB: LİVATA (Homoseksüalite) VE HAYVANA TEMASIN HADDİ 201
DÖRDÜNCÜ BÂB: KAZF (İFTİRA) HADDİ 205
BEŞİNCİ BÂB: HADD-İ SİRKAT (HIRSIZLIK HADDİ) 209
ALTINCI BÂB: HADDÜ'L-HAMR 229
İçki ve İdeoloji veya Sineği Kartala Hâkim Kılan Silah 241

YEDİNCİ BÂB: HADDLERDE ŞEFAAT VE MÜSAMAHA HAKKINDA....245
Çocuğun Cezâî Ehliyeti 258
Çocuk Mahkemesi 260
HİDANE BÖLÜMÜ
Umumî Açıklama 263
HASEDLE İLGİLİ BÖLÜM
Umumî Açıklama 273
Tarifi 273
Mahiyeti 273
Hasedin Zararları 274
Hasedin Çaresi 274
Meşrû Hased 275
HIRS BÖLÜMÜ 281
HAYÂ BÖLÜMÜ
Hayâ 287
Umumi Açıklama 291
HULK (HUY) BÖLÜMÜ
Umumî Açıklama 299
Günah 309
KORKU BÖLÜMÜ
Umumî Açıklama 313
ÂLEMİN YARATILIŞI BÖLÜMÜ
Umumî Açıklama 327
Kürsü, Arş ve Gök Küresi 331
Kâinat Kürevî mi? 333
Allah'a Mekan İzâfesi mi? 333
Başka Dünyalar mı 343
Yedi Arz Meselesi 346
Bazı Sorular ve Cevaplar 349
Tembih 353
HİLAFET VE İMÂMETLE İLGİLİ BÖLÜM
Umumî Açıklama 371

BİRİNCİ BÂB: HİLÂFET VE EMİRLİĞİN AHKÂMI 373
BİRİNCİ FASIL: İmamlar Kureyş'tendir 373
İKİNCİ FASIL: İmamlığı ve Emirliği Sahih Olanlar 383
ÜÇÜNCÜ FASIL: İmam ve Emirin Vazifeleri 389
DÖRDÜNCÜ FASIL: Emir Olmanın Kötülüğü 399
BEŞİNCİ FASIL: İmam ve Emire İtaatin Vacib Oluşu 407
Cemaat Meselesi 411
Cemaatten Maksad Nedir? 412
Cemaatten Ayrılanları Tel'in 414
Tefrika Çıkaracak Şeylerden Kaçınmak 414
Cemaat Yoksa? 414
Ummiye Bayrak 415
Asabiyet 415
ALTINCI FASIL: İmamların Ve Emirlerin Yardımcıları 419
İKİNCİ BÂB: HÜLAFÂ-İ RAŞİDÎN VE ONLARIN SEÇİMLERİ 425
BAZI HÜKÜMLER 444
HUL' BÖLÜMÜ 475
DUA BÖLÜMÜ 479
Umumî Açıklama 483
Dua Fiilin Programıdır 484
BİRİNCİ BÂB: DUANIN ÂDÂBI 485
BİRİNCİ FASIL: Duanın Fazileti ve Vakti 487
İKİNCİ FASIL: Dua Edenin Hey'eti (Dış Görünüşü) 505
ÜÇÜNCÜ FASIL: Duanın Keyfiyeti 511
DÖRDÜNCÜ FASIL: Müteferrik Hadisler 523
İKİNCİ BÂB: DUANIN KISIMLARI 531
BİRİNCİ KISIM: Sebebe ve Vakte Bağlı Dualar 531
BİRİNCİ FASIL: İsm-i Âzam ve Esmâ-i Hüsna Duaları 533
Allah'ın Güzel İsimlerinin Şerhi 539
İKİNCİ FASIL: Namaz Duaları 549
1- İstiftah 549
2- Hadisten Çıkarılan Bazı Hükümler 551